

EUGENIJUS JOVAIŠA

aiščiai

RAIDA

EUGENIJUS JOVAIŠA

Skiriu Tėvams – Stefai ir Leonui

EUGENIJUS JOVAIŠA

aiŠčiai

RAIDA

knyga II

Lietuvos edukologijos universitetas
Lietuvos mokslų akademija
Vilnius, 2014

UDK 903/904(=17)
Jo-275

LEU Istorijos fakulteto Baltų proistorės katedroje apsvarstyta ir rekomenduota spaudai
(2014-06-05, protokolo nr. 4).
LEU Istorijos fakulteto taryboje apsvarstyta ir rekomenduota spaudai
(2014-06-09, protokolo nr. 3).

Recenzentai:
Prof. dr. Adomas Butrimas, Vilniaus dailės akademija
Dr. Vykintas Vaitkevičius, Klaipėdos universitetas
Dr. Ernestas Vasiliauskas, Klaipėdos universitetas

Specialioji redaktorė prof. Grasilda Blažienė, Lietuvos mokslų akademijos tikroji narė
Kalbos redaktorė Dalia Blažinskaitė

Dizainerė *Džiuginta Lukšytė*
Maketuotoja *Rasa Labutienė*
Dailininkai *Vilmantas Adamonis, Gintautas Jonkus, Giedrė Jovaišienė, Laura Leščinskaitė, Audronė Ruzienė, Laima Tubelytė-Kriukelienė, Sigutė Venckūnienė*
Fotografai *Giedrius Puodžiūnas, Kęstutis Stoškus, Artūras Užgalis*
Į anglų kalbą vertė *Liudvika Kazlauskaitė*
Į vokiečių kalbą vertė *Markus Roduner*
Į rusų kalbą vertė dr. *Marina Čistiakova*

Lietuvos edukologijos universiteto leidykla

LIETUVOS KULTŪROS TARYBA

Knygos leidimą parėmė Lietuvos kultūros taryba

ISBN 978-9955-20-957-7
© Eugenijus Jovaiša, 2014
© Lietuvos edukologijos universitetas, 2014
℗ Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2014

www.aisciai.eu, www.aisčiai.eu

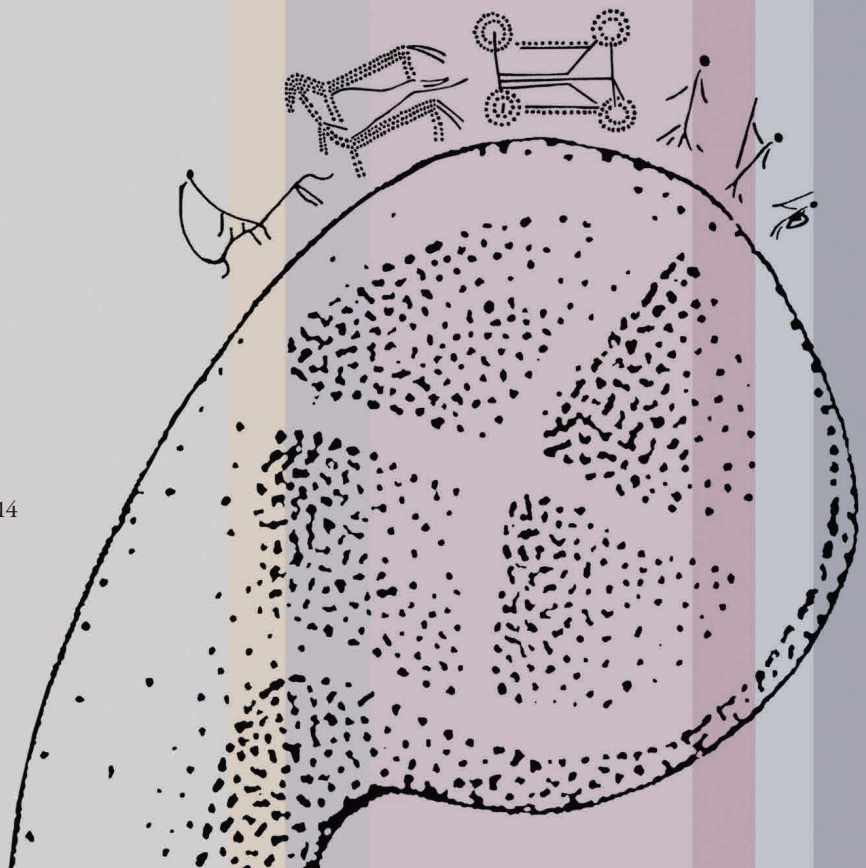

TURINYS

	Įvadas	7
I	Raudonėnų kapai aisčių etninėje istorijoje	11
II	Aukštaičiai ir lietuvių kilmės paieškos Rytų Lietuvoje	37
III	Galindiškoji Didžiosios aisčių migracijos banga	55
IV	Galindų pažinimo šaltiniai: Gintaro kelias	89
V	Galindų pažinimo šaltiniai: Ptolemėjo „Geografija“	121
VI	Galindų pažinimo šaltiniai: vėlyvieji šaltiniai	165
VII	Galindai Europos rytuose ir vakaruose	177
VIII	Karalių laikai: Plinkaigalis	191
IX	Galindai ir gotai	213
X	Aisčių raida, arba santrauka su išvadomis	237
	Summary	252
	Zusammenfassung	268
	Резюме	286
	Priedai	304
	Literatūra	320
	Asmenvardžių rodyklė	330
	Vietovardžių rodyklė	335
	Žemėlapių rodyklė	344
	Iliustracijų rodyklė	347

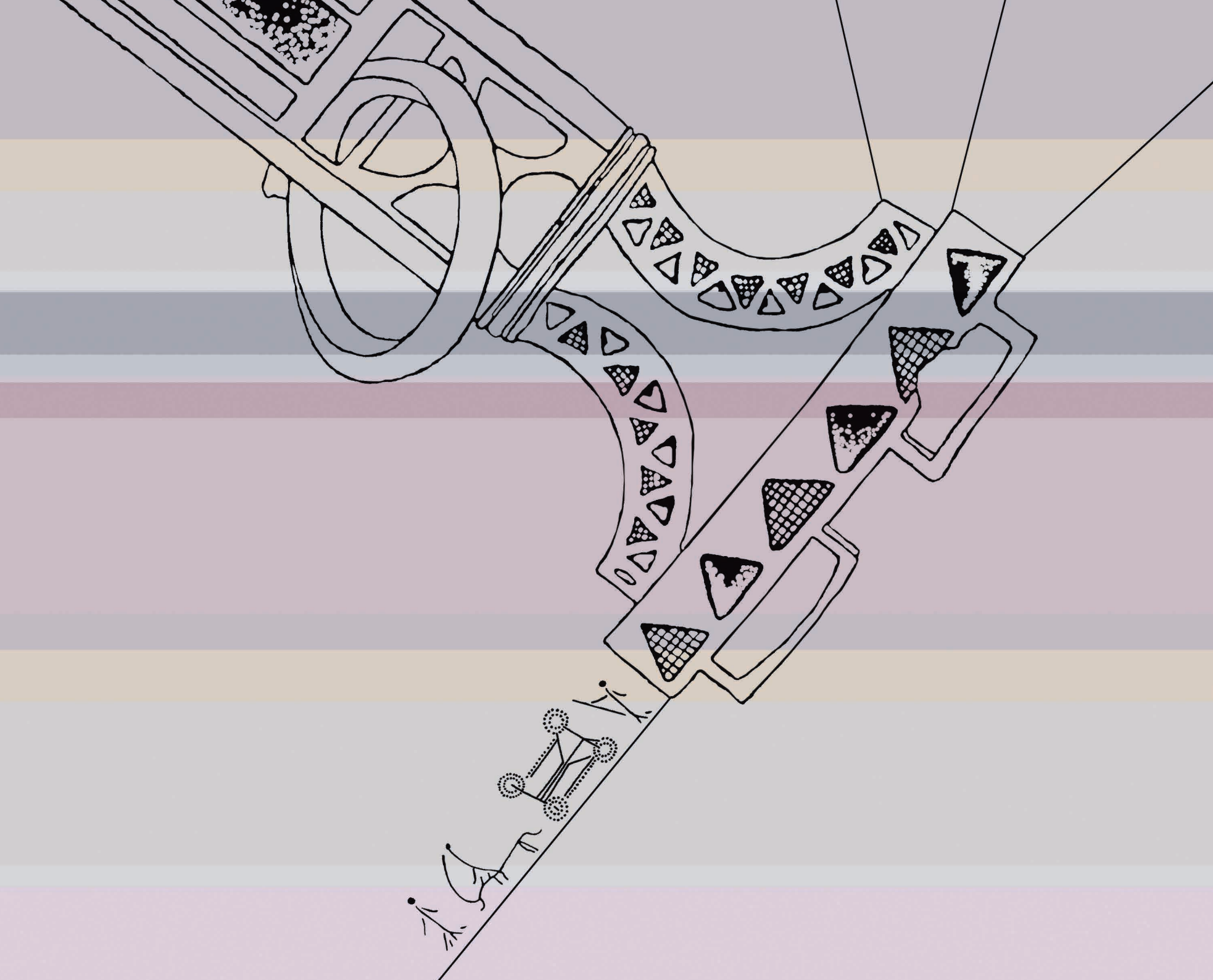

ĮVADAS

Knygoje „Raida“ nagrinėjamų klausimų daug, tačiau juos sieja ta pati aisčių tema. Apibendrintai juos galima jungti į kelias grupes: 1) Didžiosios aisčių migracijos ištakų nagrinėjimas; 2) aisčių pasaulio sklaida į rytus; 3) aisčių indėlis formuojantis galindų-sūduvių-Vielbarko kultūrai Brūkšniuotosios keramikos kultūros teritorijoje; 4) galindų žygio į rytus keliai; 5) galindų ir lietuvių santykis bei lietuvių atėjimo problemos; 6) galindų pažinimo informaciniai keliai – Gintaro traktas ir aisčių prekybinė aristokratija; 7) galindai Ptolemėjo „Geografijoje“ ir Europos Sarmatijos baltų tautos; 8) galindų žygio į vakarus keliai; 9) galindų ir gotų santykiai.

Klausimai įvairūs ir, regis, ganėtinai reikšmingi mūsų istorijos supratimui. Tačiau tarp jų yra keli ypač svarbūs. Iriantis laiko upe vienas iš pirmųjų išnyra Romos imperijos laikų Gintaro kelias ir jo svarba vakarų baltų socialinei istorijai. Apie Gintaro kelią rašyta daug, tačiau šioje knygoje išsikelti kitokie nei anksčiau tyrinėti klausimai: kur Rytų Baltijos regione telkėsi pagrindinės gintaro prekyvietės, kas jas valdė – romėnų pirkliai, lydimi Romos legionierių ir vertėjų, ar vietinė aisčių prekybinė aristokratija, kuri valdė bendriniu „Aestiorum gentes“ vardu pavadintos genties prekybos romėnų prekėmis centrus, o gal Gintaro traktą dalijosi ir romėnų, ir aisčių pirkliai?

Gintaro keliu gyviausiai buvo prekiauta tarp 151 ir 170 metų, t. y. imperatorių Antonino Pijaus (138–161) ir Marko Aurelijaus (161–180) laikais. Greičiausiai Antonino Pijaus valdymo pabaigoje, apie 150–160 metus, graikas Ptolemėjas parašė savo įžymųjį veikalą „Geografija“. Europos Sarmatijos aprašyme paminėtos dvi gentys – galindai ir sudinai – be didesnių prieštaravimų priskiriamos baltams. Mūsų istoriografijoje, išskyrus Simo Karaliūno veikalą[1], išsamiau nepasidomėta kitomis gentimis. Kyla daug klausimų: ar Ptolemėjo minimos šiaurinės Europos Sarmatijos gentys / tautos gali būti priskiriamos baltams, kaip lokalizuoti ir su dabartinių upių pavadinimais suderinti Ptolemėjo nurodytas ir į Sarmatų okeaną įtekančias upes Chroną, Rudoną, Turuntą ir Chesiną? Kur gyveno Ptolemėjo venedų tauta, kurią jis pavadino didžiąja, kur iš tiesų gyveno gitonai (giutonai), kuriuos šiaurinės gotų istorijos šalininkai prieš Ptolemėjo valią įkurdino Vyslos žiotyse? Kaip Ptolemėjo koordinatės ir atstumai tarp objektų dera su šiuolaikinės geografijos atstumais, kaip Ptolemėjo žinios dera su šiuolaikiniu II amžiaus archeologinių kultūrų žemėlapiu? Ptolemėjo „Geografiją“ padarius tarpdalykinio tyrimo lauku, šie klausimai įgavo apčiuopiamų dydžių pavidalą, kurie atvedė prie aiškesnio problemų supratimo ir leido suformuluoti naujas koncepcijas: apie minėtų upių sąsajas su dabar mums žinomomis, apie Ptolemėjo nurodytų genčių / tautų priskyrimą vakarų ir rytų baltams bei Baltijos finams.

1 Karaliūnas S. *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose.* II t. Vilnius, 2005, p. 193–317.

Neeilinį susidomėjimą kelia lietuvių genties susiformavimo klausimas, kas jie – vakarų ar rytų baltai, ar jie formavosi vietinių kultūrų pagrindu ar dar kitokiais būdais, pavyzdžiui, atėjo iš kito baltiško regiono, kada tai įvyko – penktajame, šeštajame ar septintajame amžiuje, kokią tautų bendravimo patirtį ir kokias naujoves atsinešė ar subrandino. Lietuvių genezės klausimai glaudžiausiai susiję su vadinamąja 4-ąja Didžiosios aisčių migracijos banga, kurią kitaip dar galima pavadinti galindiškąja su sūduvių ir Vielbarko žmonių dalyvavimu. Šios bangos tyrinėjimai atskleidžia visiškai naują lietuvių istorijos puslapį, siekiant suprasti tiek jų etninę gilumą, tiek ir jų formavimosi kelius. Be minėtų svarbių klausimų, iškilo ir kitokių – kaip vakarų baltų pasaulis veikė rytų baltų pasaulį, kaip, kada ir kokiais keliais rytų baltų pasaulį „užklojo“ vakarų baltų banga, kada ir kokiose srityse vakarų baltai susitiko su slavais? Ir kas, pagaliau, buvo tikrieji rytų baltų pasaulio griovėjai?

Daugelio klausimų potekstėje liko ir vakarų baltų santykis su gotais, kuris savaime tampa aktualus įvairiausiais aspektais – nagrinėjant Ptolemėjo Europos Sarmatiją, Vielbarko kultūros sklaidą į Brūkšniuotosios keramikos kultūros teritoriją ir galindų migraciją į Padunojės sritis. Ir, matyt, vienintelis tikras ir, reikia manyti, patikimas rašytinis šaltinis yra Kasiodoro užrašytas Teodoriko Didžiojo laiškas aisčiams. Jungiant galindų migracijos kelius su gotų istorija, iškilo prielaidos apie VI a. pirmosios pusės galindų (veikiausiai ir sūduvių) ir gotų santykius, kuriuos akcentuoja ir kalbiniai, ir archeologiniai duomenys.

„Raida“ iš tiesų yra tolesnė aisčių istorija, kuriai jau „ankšta“ pasidarė I–V amžiuose, tad ji savo istoriją tęsia iki pat X a. po Kr., kai vadinamoji „Krieva“, arba Smolensko ilgųjų pilkapių kultūra, XI a. pradžioje patyrė slavų kultūros poveikį. Tai toli gražu nėra aisčių istorijos pabaiga – liko neaptarta Kijevo kultūros vieta baltų istorijoje, nenagrinėtas Bancerovo kultūros likimas, taip pat neapžvelgti ir Pskovo ilgųjų pilkapių materialinės ir etninės istorijos klausimai aisčių istorijos fone. Visa tai darbai, kuriuos dar reikia padaryti, ir pirmojoje knygoje išsikeltas šios trilogijos nuoseklumas tampa trapus. Kaip sakoma – žmogus galvoja, o gyvenimas savaip tvarko.

Kaip ir pirmoji knyga, „Raida“ nėra pagrįsta vien tik archeologijos duomenimis. Joje gausu istorinių, kalbinių ir ankstyvųjų rašytinių šaltinių intarpų, ir vėl su malonumu noriu padėkoti specialiajai šios knygos redaktorei kalbininkei prof. dr. Grasildai Blažienei, prof. dr. Gintautui Akelaičiui, prof. dr. Jurgenui Udolfui (Jürgen Udolph), Pizos (Italija) universiteto profesoriui, Lietuvos mokslų akademijos užsienio nariui ir Vilniaus universiteto garbės daktarui Pietrui Umbertui Diniui (Pietro Umberto Dini), Sankt Peterburgo universiteto doc. dr. Vandai Kazanskienei, dr. Marijai Kazanskajai, Rusijos mokslų akademijos tikrajam nariui prof. habil. dr. Nikolajui Kazanskiui (Николай Казанский), Pizos (Italija) universiteto absolventui, baltistui, P. U. Dinio doktorantui Diegui Ardoinui (Diego Ardoino) ir Vilniaus universiteto prof. habil. dr. Mykolui Michelbertui už konsultacijas ir patarimus. Esu dėkingas

Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Archeologijos katedros mokslininkui lektoriui Linui Tamulynui už žemėlapius, išbraižytus *ArcGis* sistema.

Atskirai noriu padėkoti tarpdalykinio tyrimo dalyviams, kurie vienokiu ar kitokiu būdu prisidėjo prie Ptolemėjo „Geografijos“ problemų sprendimo – Lietuvos edukologijos universiteto mokslininkams doc. dr. Edmundui Mazėčiui, doc. dr. Algimantui Rotmanui, dr. Regimantui Bareikiui, prof. dr. Tatjanai Aleknienei, doc. dr. Dariui Aleknai, lektoriui Tomui Baranauskui, prof. dr. Algimantui Česnulevičiui. Dėkoju oficialiesiems šios knygos recenzentams prof. dr. Adomui Butrimui (Vilniaus dailės akademija), dr. Vykintui Vaitkevičiui (Klaipėdos universitetas), dr. Ernestui Vasiliauskui (Klaipėdos universitetas). Jų dalykinės pastabos ir svarstymai padėjo išvengti netikslumų, suderinti arba išgryninti skirtingus požiūrius į atskirus šioje knygoje nagrinėjamus klausimus. Knygą apsvarstė Baltų proistorės katedros kolegos prof. dr. Ilona Vaškevičiūtė, prof. dr. Libertas Klimka, prof. dr. Jonas Mardosa, doc. dr. Arvydas Malonaitis, lektorius dr. Povilas Blaževičius, fakulteto taryba ir Istorijos programos studijų komitetas. Knyga rekomenduota spaudai, ir visiems kolegoms tariu ačiū.

Šios knygos iliustratyviu simboliu tapo dirbiniai su emalio inkrustacijomis, kurių radimo vietos gali būti baltų kelių Europoje ženklai. Gražios jų kolekcijos saugomos Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejuje ir Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Dėkoju archeologei Kristinai Rickevičiūtei ir direktorei Birutei Kulnytei, kurios leido skelbti rečiausius dirbinius su emaliu. Taip pat noriu padėkoti vertėjams – dr. Marinai Čistiakovai (rusų kalba), Markui Roduneriui (vokiečių kalba) ir Liudvikai Kazlauskaitei (anglų kalba).

Kaip ir pirmosios knygos, „Raidos“ meniniai sprendimai atėjo iš dizainerės Džiugintos Lukšytės rankų. Manau, kad tie sprendimai jai puikiai pavyko, ir jaučiu nuoširdų dėkingumą dėl subtiliai sukurto knygos stiliaus, kurį atidžiai ir kruopščiai įkūnijo maketuotoja Rasa Labutienė. Dėkoju dailininkams Laimai Tubelytei-Kriukelienei, Vilmantui Adamoniui, Gintautui Jonkui, Giedrei Jovaišienei, Laurai Leščinskaitei, Sigutei Venckūnienei, Audronei Ruzienei[2]. Taip pat esu dėkingas fotografams Giedriui Puodžiūnui, Artūrui Užgaliui, Kęstučiui Stoškui, Juozui Klapatauskui už dalies nuotraukų paruošimą spaudai. Dėkoju redaktorei Daliai Blažinskaitei už kalbos taisymus, taip pat Martynui Maniušiui už sudarytas asmenvardžių ir vietovardžių rodykles. Atskirai noriu padėkoti Lietuvos edukologijos universiteto leidyklai ir jos direktoriui Jonui Balčiūnui. Dėkoju įmonės „Elektroninės leidybos namai“ direktoriui Kristijonui Mazūrui už elektroninę knygą. Ją rasite www.aisciai.eu arba www.aisčiai.eu.

Autorius

2 Laima Tubelytė-Kriukelienė yra Utenos kolegijos dailės dėstytoja, Gintautas Jonkus yra Lietuvos dailininkų sąjungos narys, Klaipėdos universiteto Menų fakulteto dėstytojas, Sigutė Venckūnienė yra nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų dailininkė, Audronė Ruzienė yra Lietuvos nacionalinio muziejaus dailininkė.

Ankstyvuosiuose plokštiniuose kapinynuose palaidoti mirusieji gali būti taigi tik vakarų baltai arba vėlesnieji senieji prūsai.

Hansas Urbanekas, 1941.

I

RAUDONĖNŲ KAPAI AISČIŲ ETNINĖJE ISTORIJOJE

Raudonėnų plokštinis kapinynas 1975 metais buvo staigmena mūsų archeologijos teorijoje, tačiau tikrasis atradimo mastas skleidžiasi ankstyvosios aisčių etninės istorijos kontekste. Šiandien galima pasakyti, kad Raudonėnų kapai yra ankstyviausiojo Didžiosios aisčių migracijos etapo liudininkai. Jų 10–40 metais datuojama sandara yra ta pirmapradė forma, kurios ankstyviausioji kilmė atveda mus į vieną iš genetinių aisčių erdvių ties Vyslos ir Elbingo žemupiu. Iš prigimtinių baltų kultūros žemių prasidėjęs Didysis aisčių persikraustymas palietė daugelio tautų istoriją: aisčių kultūros pėdsakų randame rytuose iki Maskvos ir Okos baseinų, pietuose iki Dniepro vidurupio ir dar toliau iki Krymo, pietvakariuose aisčių kilmės žmonės buvo „apsėdę“ netolimas Alpių prieigas ties lenkų ir čekų pasieniu, o šiaurėje, kaip rodo naujausi archeologijos ir kalbos tyrimai, siekė net Ilmenio ežerą.

Kabutis, kiaurarаštis.
Vario lydinys su raudonu emaliu.
Dusetos, Lietuva.
Vytauto Didžiojo karo muziejus.
A. Užgalio nuotrauka, 2013.

Raudonėnų kapai ir radiniai nepasižymi gausa ir įkapių įvairove. Tačiau jų konstrukcija, akivaizdžios įkapių sąsajos su tradiciniais I–II amžių Centrinės Lietuvos moterų papuošalais tapo svarbiu postūmiu aiškinantis Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų kilmę ir jų savito įrengimo šaknis. Po žeme įrengtos Raudonėnų akmeninės dėžės kėlė minčių dėl sąsajų su I tūkstm. prieš Kr. Vakarų baltų pilkapių kultūros laidojimo papročiais, imta ieškoti jų ryšių su minėto laikotarpio Lielupės (Latvija) baseino požeminėmis akmeninėmis konstrukcijomis[1]. Statinių sudėtingumas ir archajiškos įkapės – dvinariai antsmilkiniai – rodė ankstyvą jų prigimtį. Tyrinėjimų metais juos datavau ankstyvojo geležies amžiaus pabaiga – senojo geležies amžiaus pradžia. Taigi, III a. pr. Kr. – I amžiumi[2]. Tačiau vėliau, kai ėmiausi rašyti disertaciją apie Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų kultūrą ir detaliai susipažinau su kapinynų medžiaga, priėjau išvadą, kad Raudonėnų kapus reikia datuoti I a. pirmąja puse ir kad jie yra ta pirmapradė forma, kurią ši bendruomenė paveldėjo iš sudėtingų „amžinųjų namų“ statytojų – Vakarų baltų pilkapių kultūros žmonių. Pastaruoju metu, kai panašių konstrukcijų rasta Naudvaryje[3], kitaip atrodo Hanso Urbaneko (Hans Urbanek) darbas apie ankstyvuosius Rytų Prūsijos plokštinius kapinynus[4] ir galima galindų įtaka Užnemunės kultūrai Jano Jaskanio[5] (Jan Jaskanis) ir Gyčio Grižo[6] bei Anos Bitner-Vrublevskos (Anna Bitner-Wróblewska) darbuose, kai Užnemunės Pažarstyje buvo rasta kultūrinių bendrybių su Raudonėnų įkapėmis. Tad ankstyvosiose publikacijose[7] buvo ieškoma Raudonėnų kapų bendrybių su Lielupės ir Sembos ankstyvojo geležies amžiaus pabaigos paminklais, suabejota archeologinėje literatūroje plačiai paplitusiais teiginiais apie tai, kad Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų kultūros žmonių paprotys taisyklingai dėti akmenis mirusiojo horizonte sietinas tik su praktiniais sumetimais, kad jie naudoti tik tam, jog prilaikytų skobtinį karstą. Kai buvo atrasti Raudonėnų kapai, visai kitaip atsiskleidė Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų kultūros ankstyvųjų kapų akmenų prigimtis[8]. Nustatytos tipiškos Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų kultūros akmenų konstrukcijos atskleidė dalį

1 Граудонис Я. *Латвия в эпоху поздней бронзы и раннего железа*. Рига, 1967, с. 62–67.

2 Jovaiša E. Raudonėnai. *Mokslas ir gyvenimas*, 1976, Nr. 11, p. 37–38; Jovaiša E. Raudonėnų kapinynas. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974 ir 1975 metais*. Vilnius, 1978, p. 51–55.

3 Jovaiša E. *Aisčiai. Kilmė*. T. 1. Vilnius, 2012, p. 163, 165, il. 9:1.

4 Urbanek H. *Die frühen Flachgräberfelder Ostpreußens*. Königsberg (Pr.) und Berlin: Ost-Europa-Verlag, 1941, 226 S.

5 Jaskanis J. Kurhany typu rostołckiego. *Zeszyty naukowe uniwersytetu Jagiellonskiego. Prace archeologyczne*. Z. 22, nr. CCCCXXII. Kraków, 1976, s. 215–251.

6 Grižas G., Bitner-Wróblewska A. Ceramika kultury bogaczewskiej z południowej Litwy. *Kultura bogaczewska w 20 lat poźniej*. Warszawa, 2007.

7 Йовайша Е., Даканис Б. Новый тип грунтовых погребений в Литве. *Археологические открытия 1975 года*. Москва, 1976, с. 437; Jovaiša E. Raudonėnai. *Mokslas ir gyvenimas*, 1976, Nr. 11, p. 37–38; Jovaiša E., Markelevičius J. *Lietuvos TSR archeologijos paminklai ir jų apsauga*. Vilnius, 1976, p. 37, 44, 2:16 lentelė; Jovaiša E. Raudonėnų kapinynas. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974 ir 1975 metais*. Vilnius, 1978, p. 51–55.

8 Йовайша Э. Мировозрение балтов по данным пространственного ориентирования и внутреннего устройства погребении центральной Литвы I–IV вв. *Vakarų baltų archeologija ir istorija*. Klaipėda, 1989, p. 92–107.

senųjų gyventojų pasaulėžiūros turinio, paremto amžinos Saulės ir amžino Akmens idėja, kuri praeities žmogui tapo Saulės nušviesto „amžino namo“ tikėjimu[9]. Tipiškų I–II amžių moterų radinių komplekse vyrauja su Saulės garbinimu dažnai siejami įvijiniai antsmilkiniai, kurių vienas iš ankstyviausių variantų kaip tik ir buvo rastas Raudonėnuose. Praėję metai leido sukaupti naujos medžiagos ir nuodugniau interpretuoti 1975 metų Raudonėnų radinius, juos siejant su Centrinės Lietuvos plokštinių kapų raida, numanyti ir pagrįsti pirmaprades aisčių gyventas erdves, iš kurių jie migravo į Centrinę Lietuvą ir sukūrė naują kultūrą[10].

Raudonėnuose buvo ištirti 3 plokštiniai nedegintų mirusiųjų kapai ir 3 kape rastos dvejos moteriškomis laikytinos įkapės – dvinariai įvijiniai antsmilkiniai. Kapai atrasti po 0,8–1,34 m storio supustyto smėlio sluoksniu (1:1 il.). Kiekvienas kapas turėjo stačiakampio formos akmenų statinį. 1 kapo statinys buvo 2,25 × 0,9 m dydžio, 2 kapo – 2,20 × 0,75 m, o 3 kapo – 1,76 × 0,78 m. Tie triaukščiai (1 ir 2 kapai) ir dviaukščiai (3 kapas) statiniai buvo sudėti iš palyginti nedidelių 40 × 28 × 10, 32 × 16 × 17, 20 × 19 × 15 cm dydžio lauko akmenų (1:2 il.). 1 kapo konstrukcijai buvo panaudoti 63 akmenys (1:3 il.), antrojo – 66 akmenys, o trečiojo – 38 akmenys. Rastieji kapai išsidėstę plote, – jie nebuvo guldomi vienas šalia kito eile, nesudarė kažkokio rato ar kitokios įžiūrimos konfigūracijos. Apie jų nutolimą byloja atstumai tarp kapų centrų: tarp 1 ir 3 kapų jis buvo didžiausias – 4,35 m, tarp 1 ir 2 kapų – 3,8 m, o tarp 2 ir 3 kapų – 3 m (1:4 il.). Pasaulio šalių atžvilgiu 2 ir 3 kapai buvo nukreipti mirusiųjų galvūgaliais tiksliai į šiaurę, o 1 kapas – 13 laipsnių pasuktas nuo šiaurės į vakarus (azimutas – 347 laipsniai).

Įkapės, kaukolės fragmentai ir dantys išliko tik 3 kape (1:5 il.). Smegeninės likučiai rasti 3–5 cm žemiau kapo akmenų konstrukcijos apatinės eilės. Dvinariai įvijiniai antsmilkiniai ir plaušinės kepuraitės liekanos rastos nedegintam kapui įprastose vietose abipus buvusių smilkinių (1:6 il.). 3 kapo skersinis pjūvis, žmogaus kaulų liekanos, įkapės bei jų padėtis kape, žmogaus ūgiui pritaikytos akmeninės laidojimo dėžės rodo, kad šiame kapinyne mirusieji buvo laidojami nedeginti. Kūnas buvo

9 Algirdas Julius Greimas, apibrėždamas mitologiją kaip ideologiją, remiasi Georgu Dumeziliu (Georges Dumézil), kuris teigia, kad tarp dieviškojo ir žmogiškojo pasaulių yra atitikmuo, – dieviškasis pasaulis yra žmogiškojo pasaulio, jo santvarkos, jo pagrindinių rūpesčių ir troškimų atspindys, – ir suformulavo hipotezę, pagal kurią indoeuropiečių tautų bendra socialinė struktūra turi savo atitikmenį dieviškojo pasaulio struktūroje ir dieviškųjų funkcijų pasidalinime (žr. Greimas A. J. *Apie dievus ir žmones. Lietuvių mitologijos studijos*. Chicago, 1979, p. 9). „Amžinojo namo“ ryšys su Saulės kultu per mirusiųjų erdvinį orientavimą ir akmenų dėjimo dėsningumus yra detaliai aprašytas ankstesniuose mano darbuose (žr. Йовайша Э. Мировозрение балтов по данным пространственного ориентирования и внутреннего устройства погребении центральной Литвы I–IV вв. *Vakarų baltų archeologija ir istorija: tarprespublikinės mokslinės konferencijos medžiaga*. Klaipėda, 1989, p. 92–107; Jovaiša E. Dangus baltų gyvenime. *Istorija*, 2002, t. 54, p. 46–55, 113). Remiantis A. J. Greimo aprašyta dieviškojo ir žmogiškojo pasaulių atspindžio koncepcija, „amžinasis namas“, kaip aš jį suprantu, yra žmogiškojo pasaulio atspindys ir individualizuota sakrali ano pasaulio erdvė, kurioje gali vykti Daivos Vaitkevičienės akcentuojamas nenutrūkstantis gyvybės ratas, gimimo – mirties – atgimimo ciklas (žr. Vaitkevičienė D. Saulės sodai. *Liaudies kultūra*, 1997, Nr. 1, p. 27–35; Vaitkevičienė D. *Ugnies metaforos. Lietuvių ir latvių mitologijos studija*. Vilnius, 2001, p. 136–140).

10 Jovaiša E. *Aisčiai. Kilmė*. T. 1. Vilnius, 2012, p. 171–203, il. 10:8–10:22.

1:1 il.
Raudonėnų kapai viršutinių akmenų eilėje po supustyto smėlio sluoksniu
E. Jovaiša, 1975

guldomas aukštielninkas, tačiau nustatyti, kokia poza buvo suteikta kojoms ir rankoms, nepavyko. „Amžinasis namas“ iš amžinos medžiagos – akmens – buvo sukrautas kapo duobės pakraščiais ir žemėmis užpiltas taip, kad kyšantys viršutinės eilės akmenys buvo matomi žemės paviršiuje ir žymėjo kapo vietą. 1 ir 3 kapų aplinkoje buvo ištirtos apeigų su ugnimi ir atnašavimo liekanos. 1 kapo vakarinėje ir šiaurės rytinėje pusėse išliko dvi laužavietės. Pirmoji buvo 0,5 × 0,5 m skersmens, ir laužas čia degė ne taip dažnai (1:5 il.). Antroji laužavietė buvo 0,9 × 0,7 m dydžio. Čia laužas degė dažnai – angliukai smėlingoje žemėje buvo prasismelkę net iki metro gylio. Ši ugniavietė buvo deginama greta į žemę įkasto stulpo (1:7, 1:8 il.). Greičiausiai ant jo nupjauto paviršiaus atminimo ar kitokiomis atmintinomis arba švenčių dienomis palikdavo vaišes mirusiojo vėlei.

Modeliuojant kapo įrengimą (1:9 il.), aiškėja, kad laidojimo apeigoms buvo iškasta erdvi stačiakampė iki 1 metro gylio duobė. Šios duobės centre buvo padarytas mirusiojo stotą atitinkantis įgilinimas. Įvyniojus į maršką, šiame įgilinime buvo paguldyta mirusioji. Geltonu smėliu ją užpylę, gentainiai ėmėsi „amžinojo namo“ statybos. Jį padarė iš lauko akmenų stropiai sukrovę trijų aukštų stačiakampį ir tuščiavidurį rentinį. Pirmoji, žemutinė, akmenų eilė buvo sudėta įgilinimo pakraščiuose. Tad mirusiojo horizontas buvo žemiau pirmojo akmenų žiedo. Derinant akmenį prie akmens, ant pirmosios buvo sukrauta antroji eilė, o trečiasis, viršutinis, žiedas sukrautas taip, kad akmenų viršūnės kyšotų iš žemės ir žymėtų kapo vietą. Šis faktas atsakė į archeologų keliamą klausimą: „Kaip plokštinių kapų statytojai sugebėjo taip tiksliai planuoti savo kapinynus, jog naujieji kapai nepažeidė ankstesniųjų?“ Raudonėnai

1:2 il.
Raudonėnų 1 kapo dėžės akmenys virš pirminio žemės paviršiaus
E. Jovaiša, 1975

1:3 il.
Raudonėnų 1 kapo triaukštė akmeninė dėžė
E. Jovaiša, 1975

atskleidė paprastą tiesą – visi plokštiniai kapai turėjo vienokius ar kitokius kapų žymeklius, o kaip tai galėjo atrodyti, pavaizduota dail. Vilmanto Adamonio piešinyje (1:10 il.). Kapo statyba, sukrovus „amžinąjį namą“, nesibaigė. Rytinėje kapo pusėje, galvūgalyje, į žemę buvo įkastas stambus, maždaug 70 cm skersmens, medžio kamienas. Kokio jis buvo aukščio, lieka neaišku, tačiau tikriausiai neaukštas – žmonės turėjo laisvai pasiekti plokštumą. Ši reikšminga detalė atskleidė kitą svarbų paprotį – mirusieji buvo dažnai lankomi, o aukojamam maistui sudėti tarnavo kamieno „padėklas“. Prie jo ilgą laiką degino apeiginį laužą – pelenai ir smulkūs angliukai buvo giliai įsiskverbę į aplinkinį smėlį. Mirusiųjų lankymo paprotį Dauglaukio kapinyno aplinkoje tyrinėjęs Arvydas Malonaitis mano, kad alkavietė buvo vientisas kompleksas su kapinynu. Ji galėjo būti ne tik mirusiųjų pagerbimo vieta, bet ir dvasinis centras[11]. I a. antrosios pusės – III a. vidurio Dauglaukio gyventojai, kaip ir Raudonėnų žmonės, dažnai lankydavo mirusiuosius, tačiau dauglaukiečiai prie pat kapinyno buvusioje lomoje buvo įsirengę bendrą atnašavimo vietą. Joje kiekviena šeima turėjo savo židinį-laužą, aukojimo stulpą maistui ir bendrą, laidojimo apeigoms reikalingą pasaulio šalių žymeklį. Čia jie atsinešdavo maisto, dalį jo padėdavo ant stulpo, patys vaišindavosi, o molinius maisto indus palikdavo[12].

11 Malonaitis A. Senovinė apeigų vieta Dauglaukyje. *Istorija*, 2000, t. XLIII, p. 8–18; Klimka L. Lietuvos dangus: Saulė ir Mėnulis. *Lietuva iki Mindaugo*. Vilnius, 2003, p. 21–24, 3.6 il.

12 Šermenų paprotys, kaip tai nurodo A. Butrimas, dabartinės Lietuvos teritorijoje žinomas jau nuo mezolito laikų (žr. Butrimas A. *Donkalnio ir Spigino mezolito – neolito kapinynai. Seniausi laidojimo paminklai Lietuvoje*. Vilnius, 2012, p. 87–88).

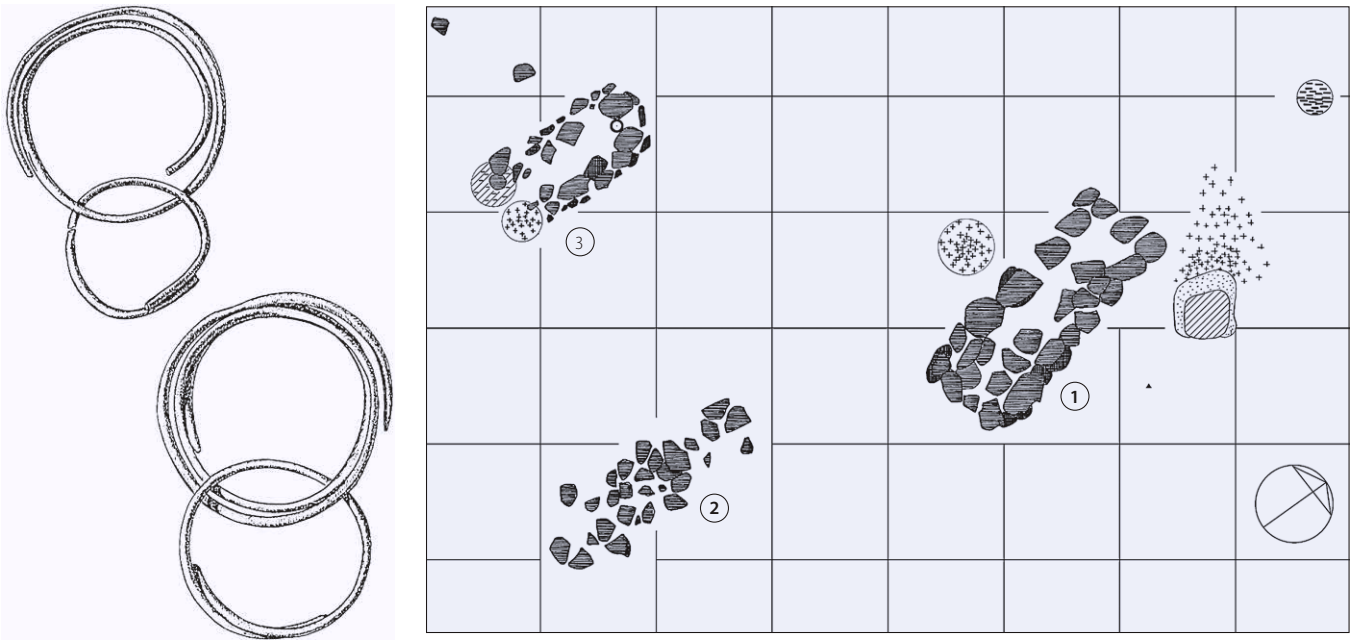

1:4 il.
Raudonėnų kapų planas
ir dvinariai įvijiniai antsmilkiniai iš 3 kapo

Viršutinis akmeninių dėžių lygis
Apatinis akmeninių dėžių lygis
Smėlis su pelenais ir angliukais
Laužavietės
Stulpavietė
(baltas ir tamsiai rudas smėlis)
Anglys
3 moters kapo įkapių vieta
Keramikos šukė
Dail. G. Jovaišienė, 1975

Tyrinėjimų metais ieškant paralelių Raudonėnų kapams, pirmasis žvilgsnis nukrypo į baltų kraštus dabartinės Latvijos teritorijoje. Lielupės baseine ir Daugavos kairiajame krante yra tyrinėta apie 10 kapinynų, kuriuos latviai išskiria į atskirą „plokštinių kapų su akmeninėmis konstrukcijomis“ grupę[13]. Artimiausi Raudonėnų kapinynui yra Raganukalnio ir vadinamasis Ziedonės mokyklos kapinynai[14]. Nė viename iš tos grupės kapinynų įkapių nebuvo rasta, ir tai tapo jų prieštaringo datavimo priežastimi. Eduardas Šturmas (Eduards Šturms) Raganukalnio kapinyno gyvavimo pradžia laikė žalvario amžiaus II/III–IV periodus, o Valdemaras Ginteris (Valdemārs Ģinters) jį skyrė ankstyvajam geležies amžiui. Dar kitaip Raganukalnio ir Ziedonės mokyklos kapinynus datuoja Janis Grauduonis (Jānis Graudonis). Įvertinęs tai, kad greta griautinių kapų buvo rasta ir degintinių, kurie taip pat buvo apdėti akmenų konstrukcijomis, ir tą faktą, kad toks laidojimo paprotys ėmė plisti apie 1000 m. pr. Kr., tyrėjas juos datavo I tūkstm. pr. Kr. pirmąja puse. Šiaip ar taip, minėtieji latvių archeologai šiuos kapus priskyrė I tūkstm. pr. Kr. Ne taip seniai ir Lietuvos teritorijoje, Naudvaryje (Jurbarko raj.), buvo atrasta kapų su akmeninėmis konstrukcijomis[15].

13 Граудонис Я. *Латвия в эпоху поздней бронзы и раннего железа*. Рига, 1967, с. 62–67.

14 Ten pat, с. 64–67, табл. 74:4,8,9.

15 Pirmoje šios knygos dalyje buvo apžvelgti I tūkstm. pr. Kr. kapinynų tyrinėjimai ne Vakarų baltų pilkapių kultūros srityje. Dalis medžiagos yra itin įdomi čia nagrinėjamu aspektu (Jovaiša E. *Aisčiai. Kilmė*. T. 1. Vilnius, 2013, p. 161–165, 9:1 il.).

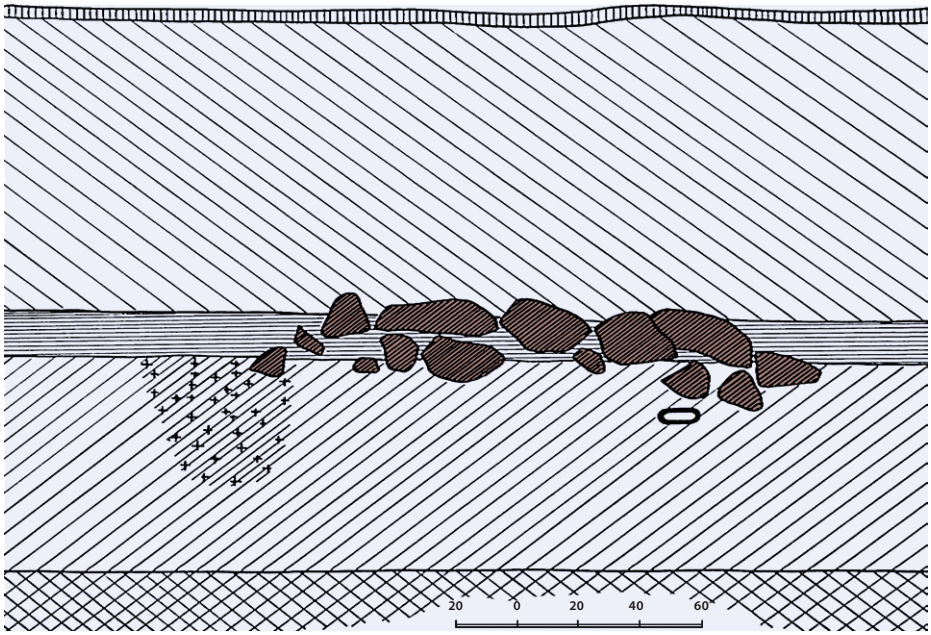

1:5 iš.
Raudonėnų 3 kapo pjūvis
Dail. G. Jovaišienė, 1975

Tarp 2001 ir 2005 metų šiame plokštiniame kapinyne buvo ištirta 12 kapų[16]. Iš jų 11 kapų buvo degintiniai ir vienas griautinis. Šeši degintiniai kapai buvo įrengti urnose (1, 2, 3, 4, 9, 11 kapai), o šios sudėtos į duobes. Keturi degintiniai kapai buvo įrengti tiesiog duobėse (6, 7, 10, 12 kapai), o vienas – duobėje virš jos sukrovus akmenų grindinį (5 kapas). Vienas kapas – aštuntas – buvo nedegintas. Mirusysis palaidotas duobėje, virš kurios buvo sukrautas 2,0 × 1,56 m dydžio grindinys. Grindinio perimetras krautas iš stambesnių lauko akmenų, o centras išklotas smulkesniais. Duobėje po grindiniu rasti dveji bronziniai 3,5 ir 4–4,5 cm dydžio antsmilkiniai. Visus šiuos kapus tyrinėtojai datuoja I tūkstm. pr. Kr. Rytis Šiaulinskas paėmė mėginius iš 2 kapo ir nustatė palaidojimo laiką – 970–830 m. pr. Kr. Linas Tamulynas, ištyręs pirmuosius kapus, padarė prielaidą, kad šie plokštiniai kapai kultūriškai nebuvo glaudžiai susiję nei su Vakarų baltų pilkapių, nei su Brūkšniuotosios keramikos kultūros sritimis. Jo manymu, Naudvario kapai drauge su Lumpėnų, Mažrimaičių, Neu-Lubonen, Strazdų ir Trakininkų kapinynais turėtų sudaryti vieną kultūrinę grupę[17]. Vadinasi, L. Tamulynas nemano, jog Naudvario kapai galėtų būti paveikti Brūkšniuotosios keramikos

16 Tamulynas L. Naudvario kapinynas. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2001 metais*. Vilnius, 2002, p. 132–133; Šiaulinskas R. Naudvario kapinynas. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2002 metais*. Vilnius, 2005, p. 106–108; Šiaulinskas R. Naudvario kapinynas. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2003 metais*. Vilnius, 2005, p. 129–131; Šiaulinskas R. Naudvario kapinynas. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2004 metais*. Vilnius, 2006, p. 110–111; Šiaulinskas R. Naudvario kapinynas. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2005 metais*. Vilnius, 2007, p. 121–123.

17 Tamulynas L. Naudvario kapinynas. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2001 metais*. Vilnius, 2002, p. 133.

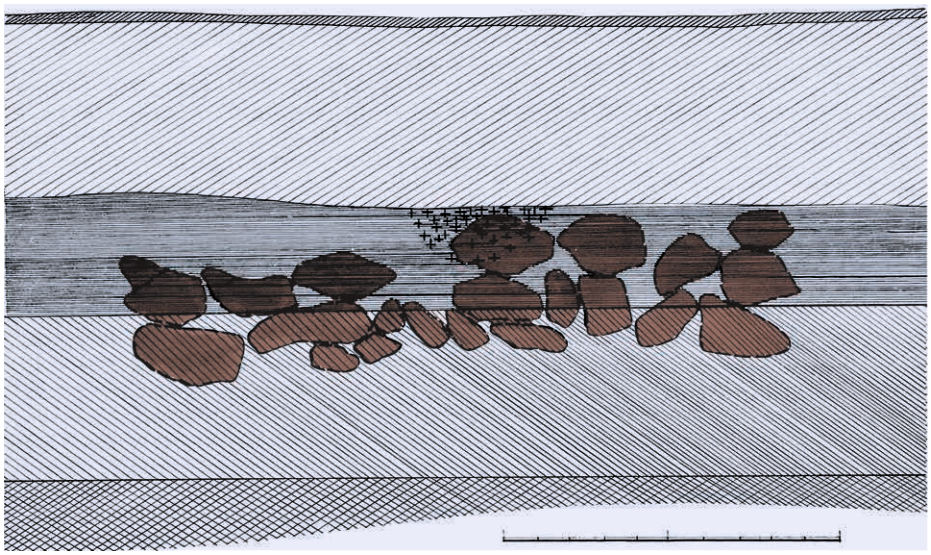

1:6 il.
Raudonėnų 3 kapo įkapės
E. Jovaiša, 1975

1:7 il.
Raudonėnų 1 kapo pjūvis

Velėna
Baltas smėlis
Pirminis žemės paviršius
Geltonas smėlis
Akmeningas molis
Kapo dėžės akmenys
Laužavietė

Dail. G. Jovaišienė, 1975

kultūros įtakos. Ryškėja prielaida, jog ankstyvojo geležies amžiaus Brūkšniuotosios keramikos kultūros ir jos įtakos areale rastieji kapai yra artimesni Vakarų baltų pilkapių kultūros žmonių palikimui. 2010 metais buvo paimti mėginiai C14 datavimui iš Naudvario 1 degintinio kapo[18]. Gautas rezultatas rodo 405–380 m. pr. Kr. datą. Taigi V–IV a. prieš Kr., arba ankstyvojo geležies amžiaus pradžia. Šis Naudvario kapų datavimas kol kas „telpa“ į latvių Lielupės baseino kapų su akmeninėmis konstrukcijomis datas. Turint omenyje, jog bendroji kultūros sklaidos tendencija paklūsta krypčiai „iš pietų į šiaurę“, natūralu ieškoti akmeninių konstrukcijų pietvakariniame vakarų baltų areale – Vyslos žemupyje, Vakarų Mozūrijoje ir Semboje.

1941 metais buvo paskelbta vokiečių archeologo Hanso Urbaneko[19] daktaro disertacija „Ankstyvieji Rytų Prūsijos plokštiniai kapai“[20]. Suprantama, kad skyriuje „Kaimyninės kultūros erdvės ir laiko atžvilgiu“[21] aprašytieji teiginiai po šitiek metų prašosi gal kiek ir kitokių vertinimų, bet darbas, visų pirma, yra vertinga šaltinių publikacija, kurioje skelbiama plokštinių kapinynų medžiaga ir autoriaus sudarytas vakarų mozūrų kultūrinės grupės plokštinių kapinynų paplitimo žemėlapis[22]. Jį papildo

18 Piličiauskas G., Lavento M., Oinonen M., Grižas G. New 14C Dates of Neolithic and Early Metal Period Ceramics in Lithuania. *Radiocarbon*, 2011, vol. 53, Nr. 4 (in press).

19 Hansas Urbanekas žuvo Antrojo pasaulinio karo pradžioje, 1940 metais. Po metų išleistą jo disertaciją pristatė vokiečių proistorės tyrinėtojų susivienijimo vadovas prof. dr. Bolko von Richthofenas.

20 Urbanek H. *Die frühen Flachgräberfelder Ostpreußens*. Königsberg (Pr.) und Berlin: Ost-Europa-Verlag, 1941, 226 S.

21 Ten pat, S. 75–82.

22 Ten pat, S. 224, Karte I.

1:8 il.
Raudonėnų 1 kapo laužavietės ir stulpo vieta
E. Jovaiša, 1975

greta esantis tos pačios kultūrinės grupės pilkapių paplitimo žemėlapis, kurį sudarė Karlas Engelis (Carl Engel)[23]. Žemėlapyje skirtingais ženklais pažymėti I ir II grupių plokštiniai kapinynai, kapai su akmeninėmis dėžėmis, nenustatytos priklausomybės plokštiniai kapinynai (1:11 il.). Atskira punktyrine linija pažymėta vakarų mozūrų kultūrinė grupė ir ankstyvųjų germanų bei vakarų baltų pasienyje buvę įtvirtinimai. I grupės plokštinius kapinynus H. Urbanekas vadina „didžiaisiais" ir juos datuoja 1000–500 m. pr. Kr. Keturiolika plokštinių kapinynų lokalizuojami Pasargės ir Alnos aukštupyje, tarp Alnos ir Gubrės bei Livos aukštupių. Mažieji II grupės plokštiniai kapinynai datuojami 500–100 m. pr. Kr. Jos septyni paminklai paplitę didelėje erdvėje: Aismarių pakrantėje į pietvakarius nuo Vundenavos, Pasargės vidurupyje, Drevencos aukštupyje ir tarp Alnos bei Vadongo aukštupių. Kapai su akmeninėmis dėžėmis, kai kurie jų net iki keturių aukštų[24], fiksuojami 9 vietose ir dažniausiai nenustatytos rūšies kapinynų aplinkoje. Pagal aprašymą palaikai juose buvo degintiniai ir urnose. Taigi, skirtingai nei Raudonėnuose, kitoks kai kur buvo ir pačios dėžės padarymas – iš akmeninių plokščių, o Raudonėnuose naudoti lauko akmenys, tačiau visus juos sieja viena idėja – akmeninė dėžė.

23 Ten pat, S. 225, Karte II. Mūsų literatūroje pastaruoju metu yra paskelbtas Miroslavo Hofmano (Mirosław J. Hoffmann) darbas, kuris gerokai praplečia ankstesnes Vakarų baltų pilkapių kultūros pilkapių struktūros ir genezės pažinimo ribas (Hoffmann M. J. Früheisenzeitliche Hügelgräber in der westbaltischen Zone – das Problem ihrer Genese und Differenzierung. *Archaeologia Lituana*, t. 2. Vilnius, 2001, p. 5–21).

24 Urbanek H. *Die frühen Flachgräberfelder Ostpreußens*. Königsberg (Pr.) und Berlin: Ost-Europa-Verlag, 1941, S. 28.

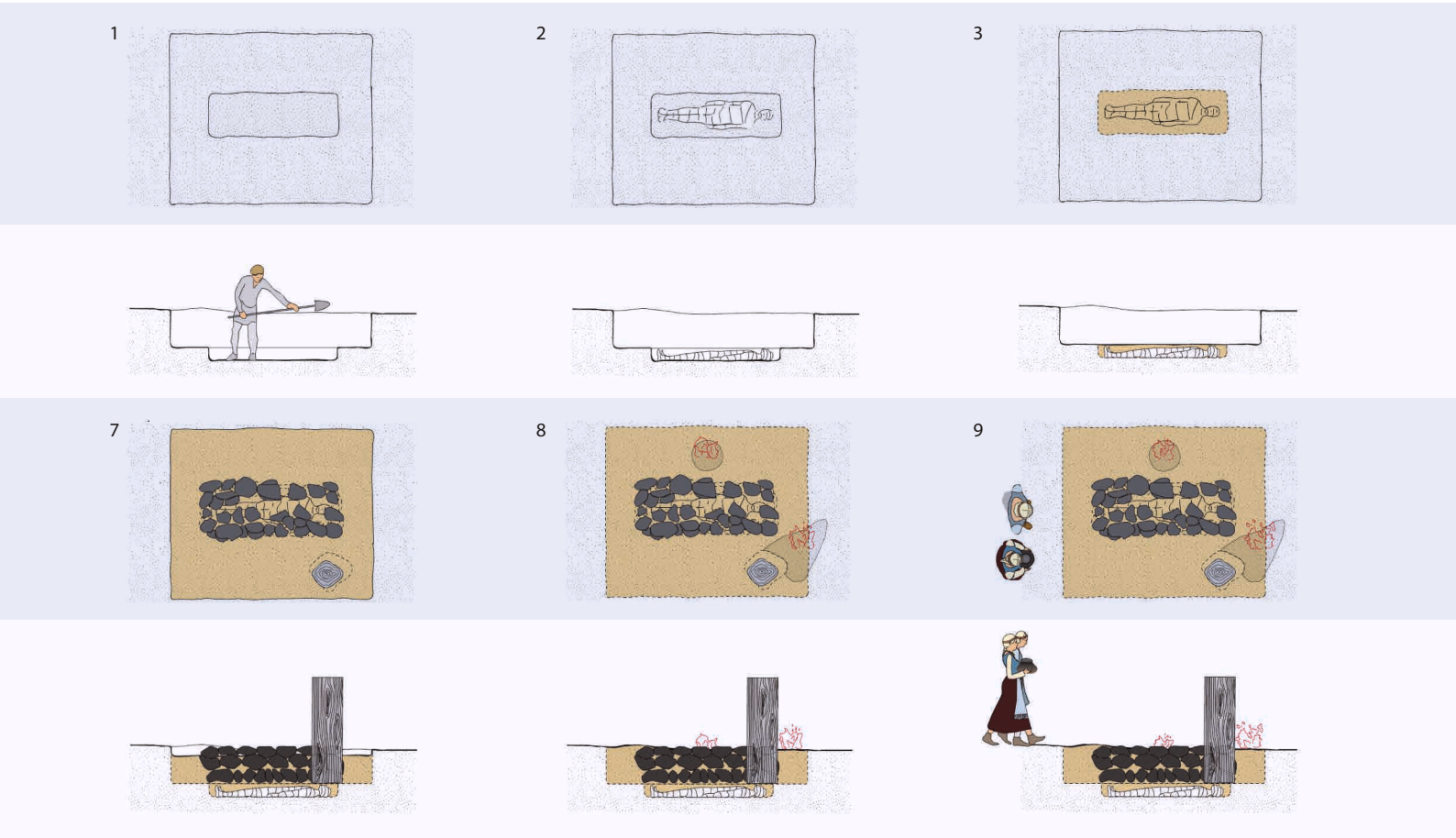

1:9 il.
Raudonėnų 1 kapo statybos etapai
Dail. L. Leščinskaitė, 2013

Apibūdindamas ankstyvųjų plokštinių kapinynų istorinę reikšmę[25], H. Urbanekas, palaikydamas K. Engelį, akcentuoja, kad vakarų baltų gyvenviečių erdvė II tūkstm. pr. Kr. pranoko Vyslą vakaruose ir buvo apribota tik ankstyvųjų germanų. Jo manymu, ties I tūkstm. pr. Kr. riba iš žemutinio Vyslos slėnio į Vakarų Mozūrijos sritį turėjo imigruoti naujų gyventojų, ir ankstyvuosiuose (1000–500 m. pr. Kr.) plokštiniuose kapinynuose palaidoti mirusieji galėjo būti tik vakarų baltai arba būsimieji prūsai. Sakydamas, kad vakarų mozūrų kultūrinėje grupėje laiko ir erdvės atžvilgiu su plokštiniais kapinynais yra glaudžiai susiję pilkapiai, jis faktu laiko tai, kad iš abiejų laidojimo paminklų formų (pilkapynų ir plokštinių kapinynų) susidariusi vakarų mozūrų grupė veikiausiai yra vėlesnės galindų kultūros šaknis. Tai itin reikšmingas teiginys, kai kalbama apie pastaraisiais metais G. Grižo ir A. Bitner-Vru-

25 Ten pat, S. 84–87.

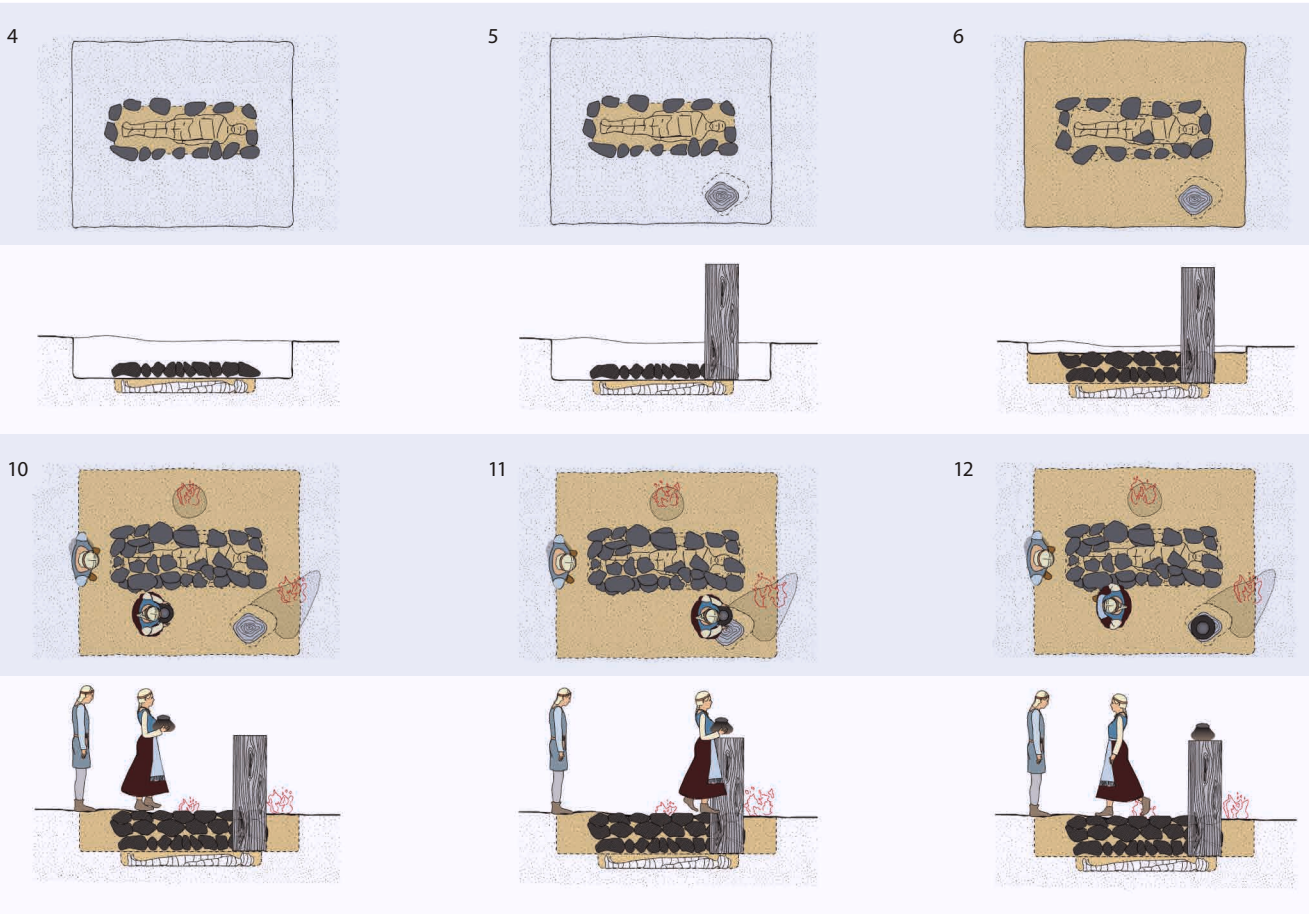

blevskos publikaciją apie galindų (Bogačevo) kultūros įtaką formuojantis Lietuvos Užnemunės kultūrai[26]. Kaip žinoma, senojo geležies amžiaus Užnemunės kultūrai būdingi ir pilkapiai, ir plokštiniai kapai. Šis faktas negali nekelti asociacijų su vakarų mozūrų kultūros ypatybėmis ir, kaip paaiškės, su sudėtingų akmenų konstrukcijų statytojais ankstyvuosius Užnemunės gyventojus sieja ir tam tikri materialinės kultūros elementai. Taigi ankstyvosios aisčių migracijos šaknys vėlgi gali siekti prigimtines vakarų baltų erdves Vyslos žemupyje, Vakarų Mozūrijoje ir Semboje. H. Urbaneko minimo K. Engelio veikale „Senųjų prūsų kilties proistorė“[27] kaip tik ir komentuojami jo tyrinėtų kapų su akmeninėmis dėžėmis radiniai, kuriuos archeologas datavo IV–III a. pr. Kr. Valdemaro Šimėno ir Vladimiro Kulakovo (Владимир Кулаков)

26 Grižas G., Bitner-Wróblewska A. Ceramika kultury bogaczewskiej z południowej Litwy. *Kultura bogaczewska w 20 lat później*. Warszawa, 2007, s. 261–278.

27 Engel C. *Vorgeschichte der altpreussischen Stämme*. Königsberg, 1935. Abb. 80.

1:10 il.
Raudonėnų gyventojų laidojimo apeigos
Dail. V. Adamonis, 1984

knygoje minima, kad dėl gotų įtakos plokštiniai kapai Sembos šiaurinėje dalyje atsirado senosios eros pačioje pabaigoje ar naujosios pradžioje. Keliama mintis, jog „iš čia analogiškas laidojimo paprotys slinko šiaurės rytų kryptimi. Lieka neaišku, ar tai vyko tik kultūrinių įtakų būdu, ar ir dėl dalies naujų gyventojų atėjimo.“[28]

Nagrinėjant H. Urbaneko sudarytas plokštinių kapinynų radinių lenteles, žvilgsnį patraukia XIV lentelėje iliustruotos dvigubos kilpinės įvijos iš Pustniko (Pustnick, Zensburgo (Sensburg) aps.) ir Bišofsburgo (Bischofsburg, Rėšliaus (Rößel) aps.)[29]. Abu kapinynus H. Urbanekas skiria I grupei ir datuoja I tūkstm. pr. Kr. pirmąja

28 Šimėnas V., Kulakovas V. *Užmirštieji prūsai. Archeologija, istorija, padavimai ir turistiniai maršrutai.* Vilnius, 1999, p. 78.

29 Urbanek H. *Die frühen Flachgräberfelder Ostpreußens*. Königsberg (Pr.) und Berlin: Ost-Europa-Verlag, 1941, S. 211, Tafel XIV:3–6.

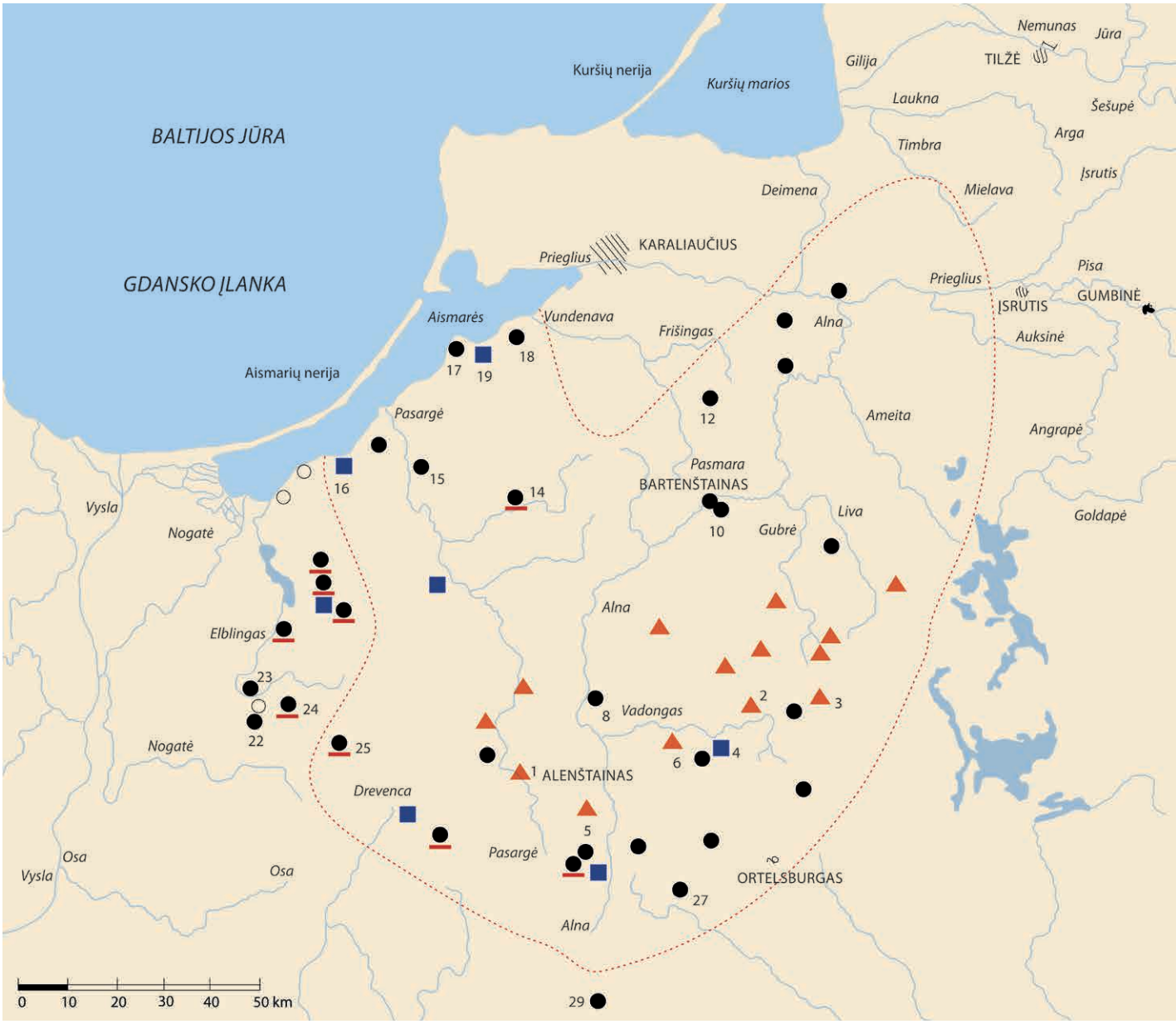

1:11 il. Plokštiniai kapinynai vakarų mozūrų kultūrinės grupės erdvėje:

- pirmos grupės plokštiniai kapinynai;
- antros grupės plokštiniai kapinynai;
- kapinynai, kurių priklausomybė dar nenustatyta;
- ankstyvųjų germanų – vakarų baltų pasienio piliakalniai;
- akmeninių dėžių pavidalo kapai;
- vakarų mozūrų kultūrinės grupės erdvė.

Pagal H. Urbaneką, 1941

1:12a il.
Lauksvydų plokštinio kapinyno 20D kapo detalė: kepuraitės pakraščių papuošalas iš įvijų ir dvigubų kilpinių įvijinių kabučių
E. Jovaiša, 1978

puse. 1:12 il. palyginti trys radiniai – dvigubos kilpinės įvijos iš Pustniko (Pustnick) kapinyno 28 kapo (1), iš III a. vidurio Dauglaukio kapinyno 66 kapo (2) ir iš IV a. pabaigos Lauksvydų kapinyno 20 kapo (3). Turint omenyje, kad tokių dvigubų kilpinių įvijų randama ir senojo geležies amžiaus Vakarų Lietuvos plokštinių kapinynų kultūroje, akivaizdu, kad per Didžiąją aisčių migraciją išsivysčiusi Vakarų Lietuvos plokštinių kapinynų kultūra ir susikūrusios Nemuno žemupio bei Centrinės Lietuvos ir, greičiausiai, Užnemunės kultūros yra glaudžiausiais saitais susietos su ankstyvosiomis vakarų baltų kultūromis Vyslos žemupyje, Vakarų Mozūrijoje ir Semboje.

Akmeninių konstrukcijų paveldas naujųjų aisčių kultūrų laidojimo papročiuose reiškėsi nevienodai. Senosios ir naujosios erų sandūroje Vakarų baltų pilkapių kultūros šiauriniame pakraštyje – Lietuvos ir Latvijos pajūryje – išaugusi Vakarų Lietuvos plokštinių kapinynų kultūra paveldėjo sudėtingų akmeninių konstrukcijų tradicijas. „Pereinant iš ankstyvojo į senąjį geležies amžių mirusieji pradėti laidoti nedeginti, kapinynuose [ne pilkapynuose – E. Jovaiša] su besijungiančiais akmenų vainikais, tačiau bendruomenės nariai, net ir pasikeitus laidojimo papročiams, mirusius laidojo toje pačioje teritorijoje <...>“, – teigia Algimantas Merkevičius ir Lijana Remeikaitė[30]. Vakarų Lietuvos plokštinių kapinynų laidosenos raidos klausimas

30 Merkevičius A., Remeikaitė L. Kurmaičių mikroregionas ankstyvajame ir senajame geležies amžiuje. *Lietuvos archeologija*, 2012, t. 38, p. 116.

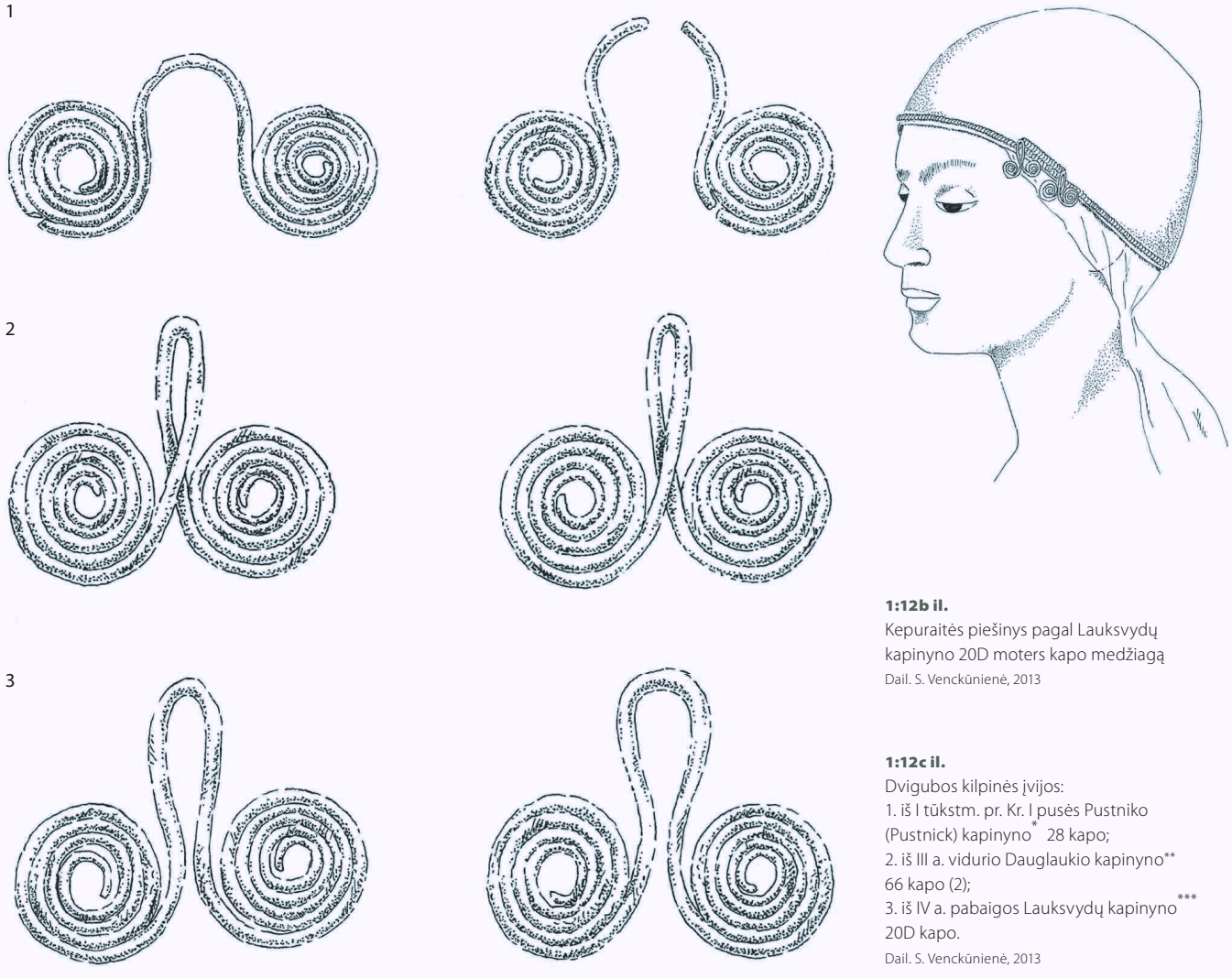

1:12b il.
Kepuraitės piešinys pagal Lauksvydų kapinyno 20D moters kapo medžiagą
Dail. S. Venckūnienė, 2013

1:12c il.
Dvigubos kilpinės įvijos:
1. iš I tūkstm. pr. Kr. I pusės Pustniko (Pustnick) kapinyno* 28 kapo;
2. iš III a. vidurio Dauglaukio kapinyno** 66 kapo (2);
3. iš IV a. pabaigos Lauksvydų kapinyno*** 20D kapo.
Dail. S. Venckūnienė, 2013

išsamiai išnagrinėtas Rasos Banytės-Rowell darbe „Vakarų Lietuvos kapinynų laidosenos ypatumai vėlyvuoju romėniškuoju laikotarpiu“, kuriame atskleidžiamas minėtas senosios ir naujosios kultūrų laidojimo papročių perėmimas[31].

Naujosios aisčių kultūros tarp 10 ir 70 metų kūrėsi tarp buvusios Vakarų baltų pilkapių ir Brūkšniuotosios keramikos kultūrų. Ryškiausiai vakarų baltų plokštinių kapinynų su akmeninėmis dėžėmis tradicijas, perimtas jau iš Raudonėnų tipo palaidojimų, tęsė ankstyvojo laikotarpio Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų

31 Banytė-Rowell R. Vakarų Lietuvos kapinynų laidosenos ypatumai vėlyvuoju romėniškuoju laikotarpiu. *Archaeologia Lituana*, 2001, t. 2, p. 29–47.

* Urbanek H. *Die frühen Flachgräberfelder Ostpreußens*. Königsberg (Pr.) und Berlin: Ost-Europa-Verlag, 1941, S. 211, Tafel 14:3–5.

** Jovaiša E. *Aisčiai. Kilmė*. T. 1. Vilnius, 2012, p. 240, il. 11:26.

*** Jovaiša E. Lauksvydų kapinynas. *Istorija*, 1984, t. 24, p. 129–130, 10 pav.

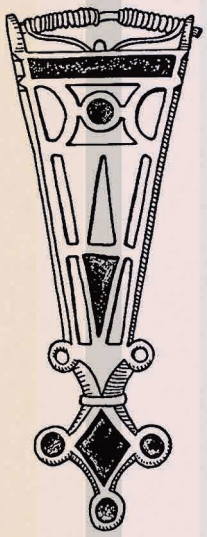

Trikampė segė, kiauraraštė.
Vario lydinys su raudonu emaliu.
Borzna, Černigovo sritis, Ukraina.

žmonės. Klasikiniu pavyzdžiu galima laikyti Sargėnų (Kauno m.) plokštinio kapinyno akmenines konstrukcijas. 1938–1941 metais jį tyrinėjo Jonas Puzinas. Buvo ištirti 342 nedegintų mirusiųjų kapai, kurie datuojami 40–200 m. po Kr.[32] Išskirtos 4 chronologinės grupės: 1) ankstyvoji (45/50–100) – 21 palaidojimas; 2) pagrindinė (50–150) – 113 palaidojimų; 3) vėlyvoji (150–200) – 14 palaidojimų; 4) bendroji (40/50–200) – 194 palaidojimai[33]. Visose chronologinėse grupėse rasta net 218 palaidojimų su akmeninėmis konstrukcijomis kapo dugne. Apskritai visos Centrinės Lietuvos mastu pagal sudėtingumą (nuo Raudonėnų tipo akmeninės dėžės iki dėžės simbolizavimo ir grindinių po mirusiuoju) yra išskirta 11 grupių, o kai kurios (7, 8, 9, 10) turi savo pogrupius (1:13 il.)[34]. 7 grupės konstrukcija išsiskiria kapų gausumu – sudaro net 63,7 %. Ši grupė dominuoja ir Sargėnų kapinyne: iš 218 palaidojimų su konstrukcijomis ji būdinga 156 palaidojimams. Laiko požiūriu 7 grupė labiausiai paplitusi tarp 50 ir 200 m. po Kr.[35] Dėmesį patraukia faktas, kad 7 grupės konstrukcijos dažnai naudotos ir suaugusiųjų, ir vaikų kapuose. Sargėnų pavyzdžiu nustatyta, kad 7 grupės konstrukcija būdinga 43,1 % vyrų kapų, moterų kapuose jų 31,5 %, berniukų – 10,8 %, o mergaičių – 14,6 %. Vadinasi, 7 grupė būdinga 53,9 % vyrų ir 46,1 % moterų. Pasaulėžiūros atžvilgiu, kaip jau ne kartą savo publikacijose esu pabrėžęs, akmeninės konstrukcijos yra sietinos su „amžinojo namo“ idėja ir su „amžinosios Saulės“ įvaizdžiu. Šį ryšį rodo kapų su akmeninėmis konstrukcijomis orientavimas į Saulės tekos taškus per laidojimo apeigas ir stipri Saulės kulto praktika Centrinės Lietuvos žmonių gyvenime tarp 40/50 ir 200 metų[36]. Veikiant Saulės kultui palaidota net 88 % mirusiųjų. Iš jų didelė dalis su 7 grupės konstrukcijomis. Grįžtant prie Raudonėnų kapų ir vėlesnių Centrinės Lietuvos kapų sąsajų, reikia pasakyti, kad sudėtingesnes akmenines konstrukcijas statė ankstyvieji šių žemių gyventojai. Artėjant į mūsų laikus, jos tapo „abstrahuotos“ – pasitenkinama simboliškai kampuose sustatytais kertiniais akmenimis, kurie II amžiaus Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų kultūroje simbolizavo „amžinąjį namą“.

Su Saulės garbinimu sietinos ir Raudonėnų bei Centrinės Lietuvos I a. vidurio – II amžiaus moterų įkapės. Tai matyti iš moterų su antsmilkiniais erdvinio orientavimo – remiantis Saulės kulto ritualais, jos, kaip įprasta, orientuotos į Saulės kilimo taškus. Raudonėnų 3 moters kape buvo rasti dveji dvinariai antsmilkiniai. Ankstyvasis Raudonėnų tipo antsmilkinių tradicijos tęsinys regimas Sargėnų kapinyno moterų kapuose. 50–200 metų antsmilkiniai kitokie – jie masyvesni, turi daugiau įvijų, didesnio (dažniausiai 8 ir 10–11 cm) skersmens ir, paprastai, vienanariai

32 Йовайша Э. *Центральная Литва в I–IV вв. (на материалах погребальных памятников)*. Киев, 1987, с. 35.

33 Ten pat, с. 92–107, рис. 29–31.

34 Ten pat, с. 138, рис. 44.

35 Ten pat, с. 139, рис. 46.

36 Jovaiša E. Dangus baltų gyvenime. *Lietuva iki Mindaugo*. Vilnius, 2003, p. 363, il. 39.14.

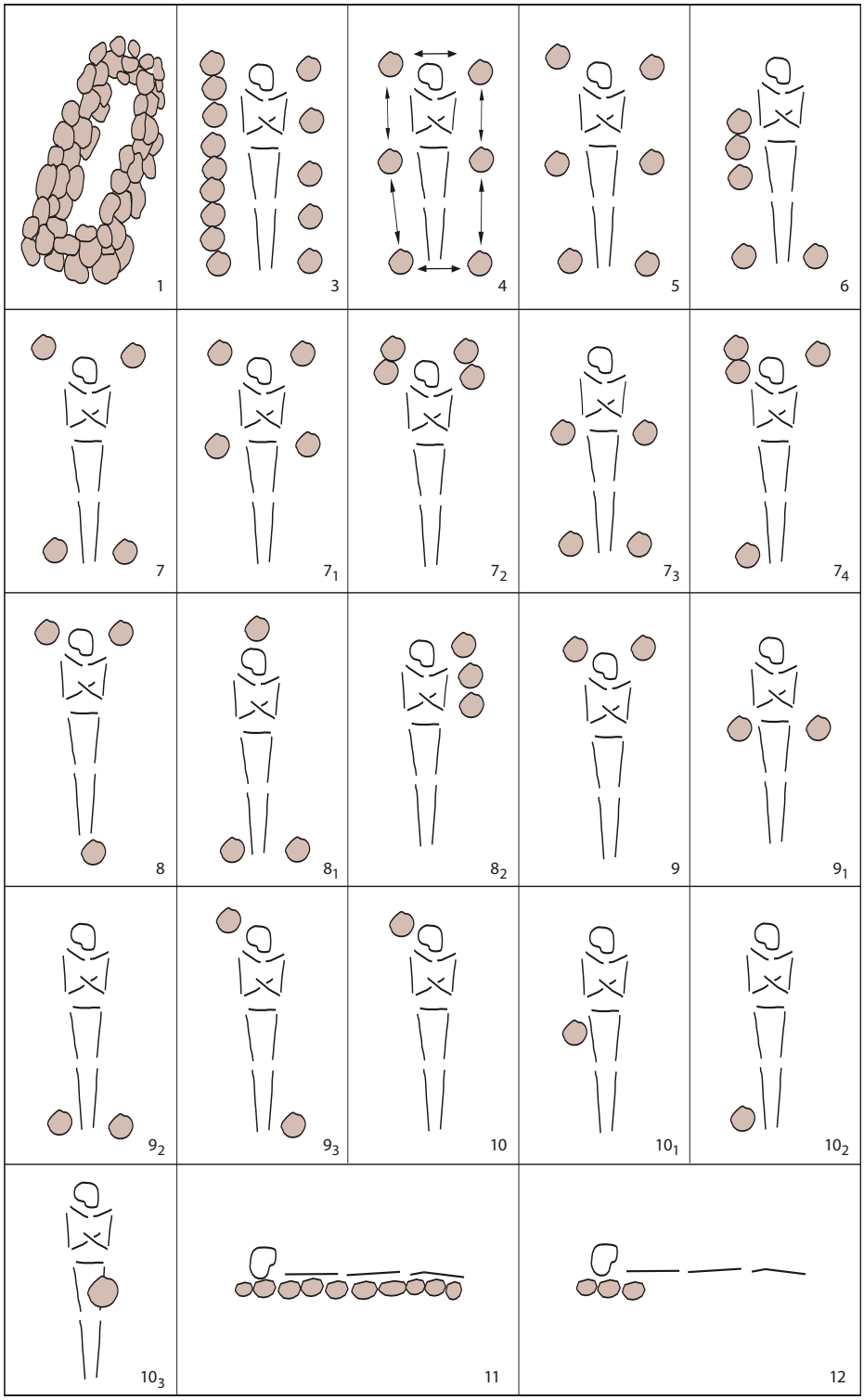

1:13 il.
Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų akmeninių konstrukcijų kapo dugne grupės ir pogrupiai
E. Jovaiša, 1987

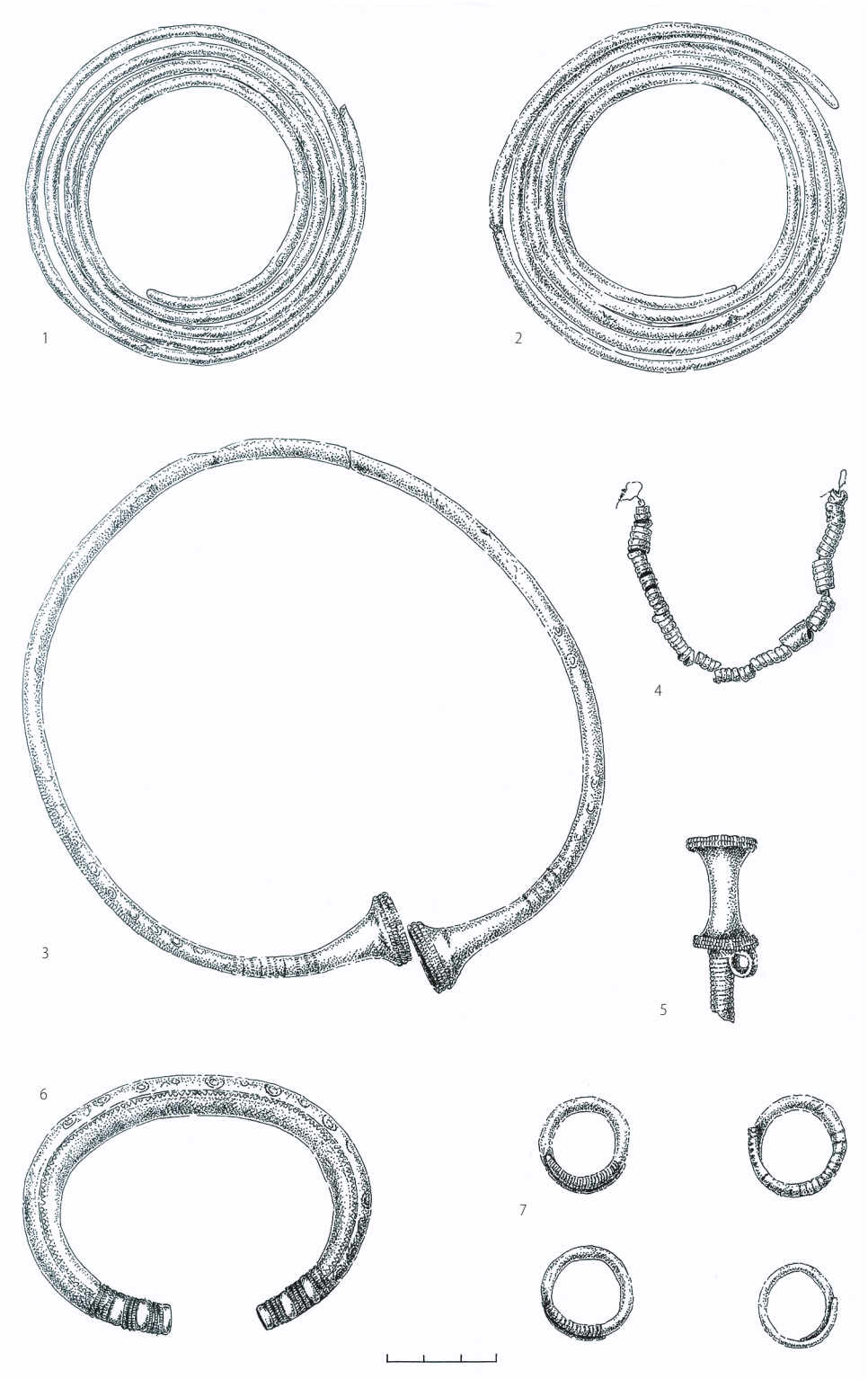

1:14 il.
Sargėnų kapinyno 13 moters kapo įkapės:
1, 2. tipiški moterų galvos dangos papuošalai – įvijiniai antsmilkiniai (AR – 1229:25, 26);
3. antkaklė trimitiniais galais (AR – 1229:28);
4. kaklo vėrinys iš žalvarinių įvijų (AR – 1229:27);
5. ritinis smeigtukas (AR – 1229:29);
6. apskrito pjūvio akinė apyrankė (AR – 1229:31);
7. įvijiniai žiedai (AR – 1229:30).
Vytauto Didžiojo karo muziejus
Dail. S. Venckūnienė, 2013

(1:14 il.). Kažkuo neapčiuopiamu skiriasi ir jų stilistika, – jie labiau nudailinti, „susigulėję“ savo forma ir technologija. Tarp archeologiškai[37] nustatytų 63 moterų kapų tokie antsmilkiniai buvo rasti 50-tyje. Visoje Sargėnų moterų populiacijoje (130 moterų) antsmilkinių radiniai sudaro reikšmingą dalį – 38,5 % ir itin dažnai pasitaiko 7 konstrukcijos grupės kapuose. Raudonėnų tipo dvinarių antsmilkinių retai, tačiau rasta ir ankstyvuosiuose Nemuno ir Neries santakos kapuose: jie žinomi ankstyvosios grupės (40/50–100) Sargėnų 104 moters kape (AR[38] 1616:19, 20, 21) ir ankstyvosios Veršvų grupės (50–200) 21 moters kape (AR 1590:299, 300, 301, 302).

Kitos dvinarių įvijinių antsmilkinių paralelių paieškos atveda į Užnemunę, kur Mykolas Michelbertas tyrinėjo Pažarsčio pilkapius, kuriuos datuoja B1, B2, o galbūt ir B2/C1 periodais[39]. 53 pilkapio 1 kape ir 54 pilkapio 1 mergaitės kape jis rado žalvarinius dvinarius įvijinius antsmilkinius ir įvijinį žiedą[40]. Pažarsčio nareliai yra didesni už Raudonėnų (nuo 4,2 iki 4,3 cm skersmens). 54 pilkapyje buvo rastas 2 moters kapas, kurio įkapės gausesnės: žalvarinė apyrankė su gunklais, žalvarinė antkaklė trimitiniais galais, žalvarinės akinė ir labai profiliuota segės. M. Michelbertas 54 pilkapio radinius datuoja B2 (70–150 m.) periodo antrąja puse[41]. Mano manymu, ir Veršvų 21 kapo, ir Pažarsčio 54 pilkapio 1 kapo dvinarius antsmilkinius reikėtų datuoti B1b periodu ir B2 pradžia – I a. antrąja puse. M. Michelbertas komentuoja ir Pažarsčio radinių sąsajas su kitomis vakarų baltų žemėmis. Remdamasis K. Engelio tyrinėjimais, archeologas nurodo, kad 54 pilkapio 2 kapo antkaklė trimitiniais galais turi analogijų prūsų žemėse. Jis teigia, kad apyrankė su pastorinimais (gunklais), galimas dalykas, yra padaryta pagal prūsų pavyzdį, ir apibendrindamas sako, kad abu dirbiniai neturi analogijų mūsų medžiagoje ir galbūt buvo padaryti sekant sembų bei notangų amatininkų pavyzdžiais[42]. Taigi ryškėja Pažarsčio glaudūs ryšiai su prigimtinėmis vakarų baltų žemėmis, kuriuos apibūdina M. Michelbertas: „Galbūt tai buvo nedidelė baltų gentis, kurios vardas neišliko ir kuri vėliau įsiliejo į didesnį baltų junginį. Sprendžiant iš kai kurių dirbinių, kultūriniai saitai siejo ją su prūsų, sembų ir notangų teritorija. Glaudžius ryšius palaikė ir su Centrinės Lietuvos gyventojais, nes ir vienoje, ir kitoje srityje labai mėgo puoštis įvijiniais antsmilkiniais.“[43]

Paskutinis Raudonėnų dvinarių antsmilkinių analogijų aspektas sietinas su naujais radiniais minėtame Naudvaryje. Vis dėlto negalima nematyti šio paminklo

37 Čia terminas „archeologiškai“ reiškia, kai mirusiojo lytis nustatoma pagal lyčiai įprastus radinius. Šiuo atveju pagal moterų kapams būdingus galvos dangos papuošalus – antsmilkinius.

38 Inventoriaus numeris Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejuje.

39 Michelbertas M. Pažarsčio (Prienų raj.) pilkapių tyrinėjimai 1975 metais. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974 ir 1975 metais*. Vilnius, 1978, p. 61–64; Michelbertas M. Pažarsčio pilkapiai. *Istorija*, 1989, t. 30, p. 3–23.

40 Michelbertas M. Pažarsčio pilkapiai. *Istorija*, 1989, t. 30, p. 17, pav. 5.

41 Ten pat, p. 18–21, pav. 7.

42 Ten pat, p. 18, 21.

43 Ten pat, p. 22.

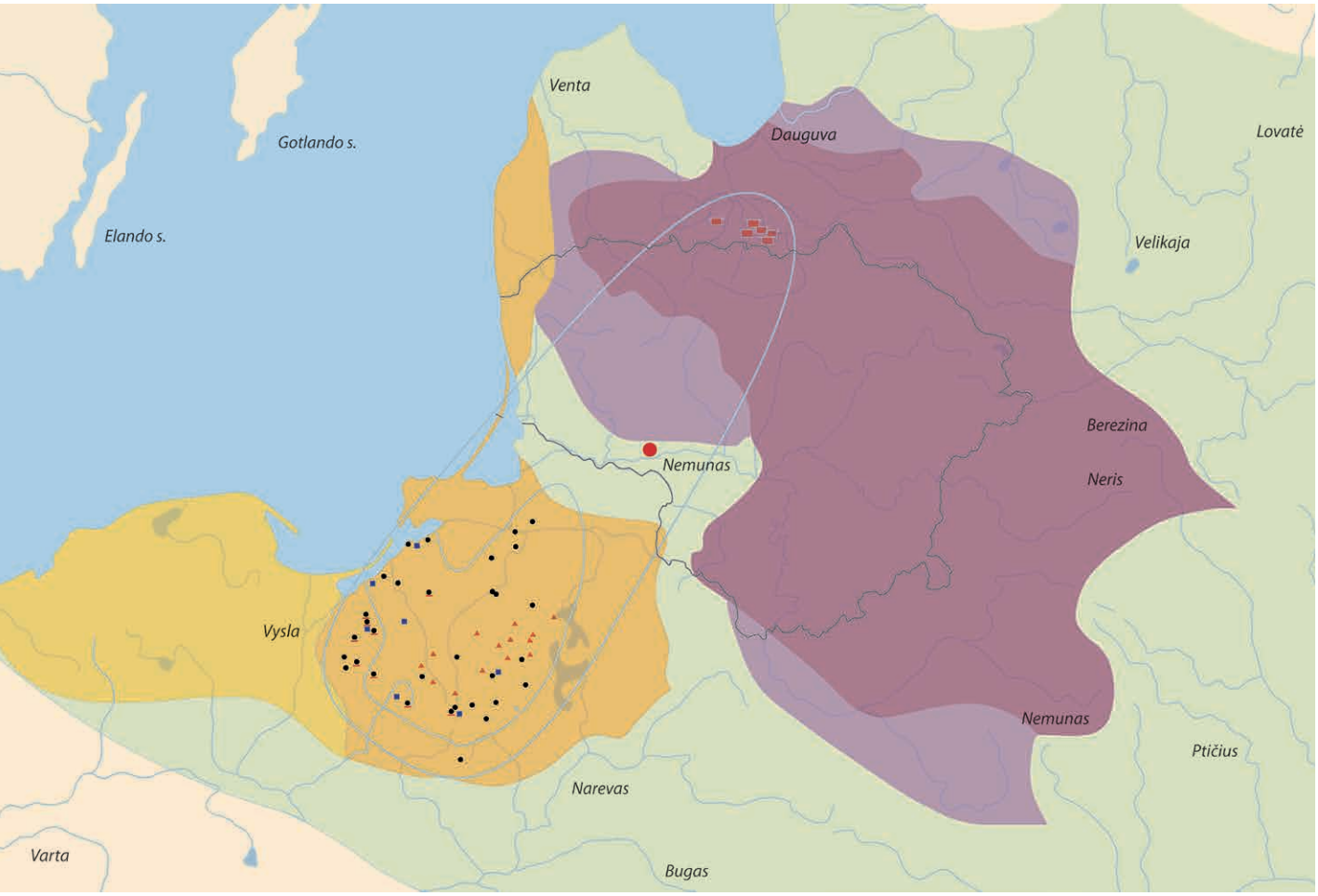

1:15 iš. Plokštiniai kapai su akmeninėmis konstrukcijomis I tūkstm. pr. Kr. Rytų Baltijos areale:

- pirmos grupės plokštiniai kapinynai;
- antros grupės plokštiniai kapinynai;
- kapinynai, kurių priklausomybė dar nenustatyta;
- Naudvario kapinynas;
- akmeninių dėžių pavidalo kapai;
- vakarų mozūrų kultūrinės grupės erdvė;
- Lielupės baseino plokštiniai kapinynai.

I tūkstm. pr. Kr. antrosios pusės Rytų Baltijos kultūros:

- Veidinių urnų kultūra;
- Vakarų baltų pilkapių kultūra;
- Brūkšniuotosios keramikos kultūra;
- Brūkšniuotosios keramikos kultūros įtakos erdvė.

Pagal H. Urbaneką, 1941; J. Grauduonį, 1967; L. Tamulyną, 2004

bendrumo tik ką aptartoje kapų su akmeninėmis konstrukcijomis ir įvijinių antsmilkinių panoramoje. Belieka pakartoti, kad po 2003 metų R. Šiaulinsko[44] radinių Naudvaryje atsirado naujos medžiagos apie galimus ankstyviausius šios kultūros kapus[45]. Degintinių kapų apsuptyje buvo atidengtas 8-as nedeginto mirusiojo kapas. Žmogus buvo palaidotas duobėje, virš kurios buvo sukrautas 2,0 × 1,56 m dydžio grindinys. Grindinio perimetras krautas iš stambesnių lauko akmenų, o centras išklotas smulkesniais. Duobėje po grindiniu rasti dveji bronziniai (3,5 ir 4–4,5 cm dydžio) antsmilkiniai. Tyrinėtojas kapą datuoja I tūkstm. pr. Kr. Negalima nepastebėti laidosenos ir materialinės kultūros panašumų su Raudonėnų kapinynu. Abu kapinynus sieja akmenų naudojimas kapui įrengti, keramika ir ypač antsmilkinių archajiškumas. Prie antsmilkinių ir Raudonėnuose, ir Naudvaryje buvo rasta organinės medžiagos. Raudonėnų organiką Eugenija Šimkūnaitė įvardijo kaip plaušą, iš kurio turėjo būti padaryta kepuraitė. Gali būti, kad Naudvario kapai yra ankstesni nei Raudonėnų, nes 8 kapo aplinkoje buvęs degintas kapas Nr. 1 C14 metodu datuojamas 405–380 m. pr. Kr. Laidosenos ir daiktų kultūros bendrumas leidžia daryti prielaidą, kad Raudonėnų–Naudvario tipo kapinynai gali būti ankstyviausios aisčių migracijos liudininkai, o labiausiai į vakarus nutolusį pradinį Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų žmonių pirminio apgyvenimo tašką galima būtų iš Raudonėnų perkelti į Naudvarį.

Kaip minėta, L. Tamulynas yra išreiškęs mintį, jog „<...> Naudvario kapai drauge su Lumpėnų, Mažrimaičių, Neu-Lubonen, Strazdų ir Trakininkų kapinynais turėtų sudaryti vieną kultūrinę grupę“. Šią mintį jis plėtoja straipsnyje „Strazdų, Ječiškių kapinynas: nauji duomenys apie laidoseną Nemuno žemupyje I tūkst. pr. Kr. ir romėniškajame laikotarpyje“[46]. Pagrindu ieškant Nemuno žemupio kultūros ištakų tapo jo ištirti 2 degintiniai kapai urnose (Nr. 1 ir 2), kurie, remiantis kapo Nr. 1 radiokarbono analize, datuotini I tūkstm. pr. Kr., ir 4 romėniškojo laikotarpio kapai (Nr. 4–7). Juos autorius datuoja B2–B2/C1 (70–200 m.) ir B2/C1–C1b (150–260 m.) periodais[47]. Beje, šis datavimas dera su mano netoliese nuo Strazdų tyrinėto Dauglaukio kapinyno chronologinėmis ribomis. Akivaizdžių bendrumų su Dauglaukiu galima įžiūrėti ir laidosenoje. Tik Dauglaukyje buvo ištirti 127-i nedegintų mirusiųjų kapai, ir tai leidžia susidaryti išsamesnį vaizdą apie minimo laikotarpio Nemuno žemupio žmonių kultūrą. Nagrinėtina viena iš L. Tamulyno prielaidų „dėl laidosenos Nemuno žemupyje vėlyvajame bronzos – ankstyvajame geležies amžiuje“: „Nemuno žemupio apgyvendinimo vėlyvajame bronzos amžiuje – ankstyvajame geležies amžiuje problema Lietuvos archeologų darbuose galutinai nesuformuluota ir išsamiai nenagrinėta.

44 Šiaulinskas R. Naudvario kapinynas. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2003 metais*. Vilnius, 2005, p. 129–131.

45 Jovaiša E. *Aisčiai. Kilmė*. T. 1. Vilnius, 2012, p. 186, 189–190, il. 10:10.

46 Tamulynas L. Strazdų, Ječiškių kapinynas: nauji duomenys apie laidoseną Nemuno žemupyje I tūkst. pr. Kr. ir romėniškajame laikotarpyje. *Archaeologia Lituana*, 2004, t. 5, p. 16–32.

47 Ten pat, p. 28.

1:16 iš.
Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų kultūros Raudonėnų 1 kapo (I a. pirmoji pusė) akmeninė konstrukcija (kairėje) ir Vakarų baltų pilkapių kultūros Ėgliškių 1 pilkapio centrinio kapo (apie III a. pr. Kr.) akmeniniai statiniai (dešinėje)
E. Jovaiša, 1975, E. Grigalavičienė, 1995

Plačiau nesigilinant į šiame regione rastus minėtam laikotarpiui skirtinus atsitiktinius radinius galima teigti, kad iki šių dienų Nemuno žemupys yra „balta dėmė“ tarp Vakarų baltų pilkapių kultūros ir Brūkšniuotosios keramikos kultūros (Grigalavičienė, 1995, p. 238, pav. 143). Strazdų, Ječiškių kapinyne rasti du degintiniai kapai urnose, skirtini I tūkst. pr. Kr., ne tik suaktualina Nemuno žemupio apgyvendinimo I tūkst. pr. Kr. problemą, bet ir verčia dar kartą atkreipti dėmesį į prieškarinėje spaudoje skelbtus duomenis apie tokių kapų radimvietes Nemuno žemupyje. Bene pirmasis apie degintinių kapų urnose egzistavimą šiame regione užsiminė A. Bezzenbergeris, kuris tyrinėjo romėniškojo laikotarpio D periodo kapinyną Lumpėnuose ir rado kelis apardytus degintinius kapus su urnų likučiais (Bezzenberger, 1909, p. 131–132). Tyrėjas tuomet padarė išvadą, kad jie yra ankstesni už griautinius, tačiau tiksliau jų nedatavo. Šią A. Bezzenbergerio išvadą archeologas W. Nowakowskis interpretavo savaip, teigdamas, kad degintiniai kapai urnose Nemuno žemupyje skirtini vėlyvajam romėniškajam laikotarpiui (Nowakowski, 1997, p. 101–102), o jų buvimas Nemuno žemupyje tapo vienu iš argumentų, leidžiančių spėti, kad Nemuno žemupio kapinynus palikusios bendruomenės buvo artimesnės Sembos nei Vakarų Lietuvos kapinynų su akmenų vainikais srities gyventojams (ten pat). Informacijos apie degintinių kapų urnose radimvietes Nemuno žemupyje yra ir daugiau. Prieškarinėje spaudoje minima, kad tokių palaidojimų rasta iki šiol nelokalizuotose Trakininkų (Schwarzien, 1933) bei Vartūliškių (Mažrimaičių?) (R., 1934) kapinynuose. Remiantis minėtais duomenimis bei

Strazdų, Ječiškių kapinyno kapo Nr. 1 datavimu, galima spėti I tūkst. pr. Kr. Nemuno žemupyje buvus savitą (nors ir nedidelę) kultūrinę sritį, besiskiriančią nuo gretimų brūkšniuotosios keramikos ir Vakarų baltų pilkapių regionų. Šios kapinynų grupės teritoriniam ir chronologiniam apibrėžimui duomenų kol kas labai trūksta."[48] Matyti, kad autorius prie I tūkstm. pr. Kr. kapinynų nebepriskiria Naudvario. Mano manymu, tai teisinga – Naudvario ir Strazdų kapai skiriasi savo konstrukcinėmis savybėmis, radiniais ir mūsų erdvės sąlygomis yra gerokai nutolę vienas nuo kito. Kai nuo seniausiųjų Nemuno žemupio kapų grupės atkrito Naudvario kapai, kitos L. Tamulyno prielaidos, atrodytų, nesusijusios su šio skyriaus medžiaga, tačiau negaliu jų necituoti, kadangi šis autorius gerai užčiuopė tuos ryšius, kurių pradžia, matyt, klostėsi dar I tūkstm. pr. Kr. Kalbama apie vakarų baltų galindų (Bogačevo) ir germanų lugijų (Pševorsko) kultūrų ryšius su Nemuno žemupio romėniškojo laikotarpio kultūra: „Strazdų, Ječiškių kapinyne ištirti 3 kapai, datuojami B2/C1–C1a periodais (kapai Nr. 5–7). Jie patraukia dėmesį ne tik tuo, kad buvo apjuosti puslankio formos akmenų konstrukcijomis (tuo primena Vakarų Lietuvos kapinynų su akmenų vainikais srities kapų įrangą), bet ir tuo, kad dalis šiuose kapuose aptiktų radinių turi analogų Bogačevo ir Pševorsko kultūrų regionuose. Visų pirma tai kapuose Nr. 5 ir Nr. 7 rastos segės, skirtinos A98M tipui, kurios labiausiai buvo paplitusios Bogačevo kultūrai priklausiusiame Mozūrijos ežeryno regione (Nowakowski, 1996, Karte 6). Antras radinys, siejantis Strazdų, Ječiškių kapinyną su Bogačevo ar net Pševorsko kultūromis – ornamentuotas peilis iš kapo Nr. 6. Tokių radinių iki šiol Lietuvos teritorijoje nerasta, tačiau jie yra būdingas ginklas minėtų kultūrų karių kapuose (Karczewski, 1999, p. 103). Trečiasis radinys, kurio analogų aptinkama tik Pševorsko kultūros srityje, – kape Nr. 5 rasta keturkampė dviejų dalių lankelio su dvigubu liežuvėliu diržo sagtis, skirtina G43 tipui (Madyda-Legutko, 1986, p. 54, Karte 41) ir su ja susijęs keturkampis suapvalintais galais, ties viduriu siaurėjantis diržo (diržo galo?) apkalas, kuriam artimiausių analogų iki šiol rasta išimtinai tik Pševorsko kultūrai priklausančiuose kapinynuose: Spicymierzo kapinyno kape Nr. 200 (Madyda-Legutko, 1990, p. 571, Abb. 8.1, p. 572), Pięczkowo kapinyno kape Nr. II (ten pat, p. 571, Abb. 8.2, p. 572) ir Starachowice kapinyno kape Nr. XVII (ten pat, p. 572, 573, Abb. 9.2). Šie radiniai verčia galvoti apie tiesioginių kontaktų tarp Nemuno žemupio ir Bogačevo ar net Pševorsko kultūros buvimą. Jų atsiradimo priežastys, pobūdis ir raida kol kas plačiau neanalizuoti, tačiau, matyt, tai buvo dalis proceso, lėmusio Pševorsko kultūrai būdingų radinių pasirodymą Mozūrijos ežeryno teritorijoje B2/C1–C1a periodu. Archeologės A. Bittner-Wróblewskos nuomone, šis procesas sietinas su Wielbarko kultūrinės grupės (gotų) plitimu ir naujų tarpregioninių ryšių kūrimu (Bitner-Wróblewska, 1999)."[49] Vielbarko kultūrinės gru-

48 Ten pat, p. 28–29.

49 Ten pat, p. 29.

pės aktyviausioji migracija iš Pamario į dešinįjį Vyslos krantą datuotina C1b periodu (150–260), tačiau ryšiai su Nemuno žemupiu reiškėsi anksčiau, o jų siejamoji medžiaga buvo išplėtotas Gintaro kelias, kuris, kaip žinoma, plytėjo ir lugijų, ir Mozūrijos ežeryno galindų teritorijoje.

Išdėstyta medžiaga lyg ir leidžia iš tolesnės perspektyvos pažvelgti į Didžiosios aisčių migracijos priešistorę. 1:15 žemėlapyje pažymėti I tūkstm. pr. Kr. laidojimo paminklai, kurių išskirtinis bruožas – plokštinis kapas su akmenų konstrukcijomis. Suprantama, medžiagos aiškesniems teiginiams nepakanka, tačiau galima prielaida, kad laidojimo paminklų, turinčių Vakarų baltų pilkapių kultūros žmonėms būdingų bruožų, būta žymiai platesnėje teritorijoje negu manyta iki šiol. Tie bendrieji bruožai atsiskleidžia ir lyginant III a. pr. Kr. Ėgliškių pilkapio centrinio kapo akmeninį statinį su Raudonėnų akmenine dėže (1:16 il.). Kitaip tariant, gal Lielupės baseino ir Centrinės Lietuvos ankstyviausieji plokštiniai kapai yra Vakarų baltų pilkapių ankstyvosios migracijos liudininkai? Gal žalvario ir ankstyvųjų geležinių dirbinių epochoje didesnė žmonių migracija buvo sunkiau įgyvendinama? Kitaip nei po I amžiaus geležies revoliucijos visame žinomame vakarų baltų pasaulyje. Ir gal I amžiaus Didžioji aisčių migracija žengė ne taip jau ir nepažįstamais keliais? H. Urbaneko ir K. Engelio apibrėžta Vakarų Mozūrijos biritualinė kultūrinė sritis, labai galimas dalykas, buvo tas šaltinis, kuris darė įtaką formuojantis Centrinės Lietuvos ir Nemuno žemupio plokštinių kapinynų kultūrai. Išeiviai iš Vakarų Mozūrijos srities, greičiausiai, turėjo tiesioginę įtaką formuojantis Užnemunės biritualizmui ir ankstyvajai jos kultūrai, kuri pažįstama iš Pažarsčio kapinyno.

Pasaginė segė.
Vario lydinys su raudonu emaliu.
Žadavainiai, Lietuva. Vytauto
Didžiojo karo muziejus.
A. Užgalio nuotrauka, 2013.

Vielbarko kultūrai būdingos stelos
plačiai nusidriekusios pietryčių Lietuvoje
ir taip pat vakarų Baltarusijoje.

Vykintas Vaitkevičius, 2005.

II

AUKŠTAIČIAI IR LIETUVIŲ KILMĖS PAIEŠKOS RYTŲ LIETUVOJE

Lietuvių ir aukštaičių priešistorė ir jų santykis priešistorės eigoje neišvengiamai kelia lietuvių kilmės klausimą. Kas tie pirmieji lietuviai, kur jie formavosi, kuriai kultūrinei šakai – vakarų ar rytų baltų – priklausė, kada jie kilo ir kada jie matomi baltų genčių horizonte, nes pirmapradžiai lietuviai yra tik viena iš daugelio baltų genčių. Ir, kaip rodo archeologija, lietuvių raida ankstyvosios istorijos tėkmėje išugdė tą charakterį, kuris geriausiai tiko Lietuvos valstybės kūrimo laikotarpiui. Tad šis skyrius apie lietuvių genties kūrimosi užuomazgas senojoje centrinių baltų erdvėje – Brūkšniuotosios keramikos kultūros teritorijoje.

Pasaginė segė.
Vario lydinys su baltu ir geltonu emaliu.
Marvelė, Lietuva. Vytauto Didžiojo karo muziejus.
A. Užgalio nuotrauka, 2013.

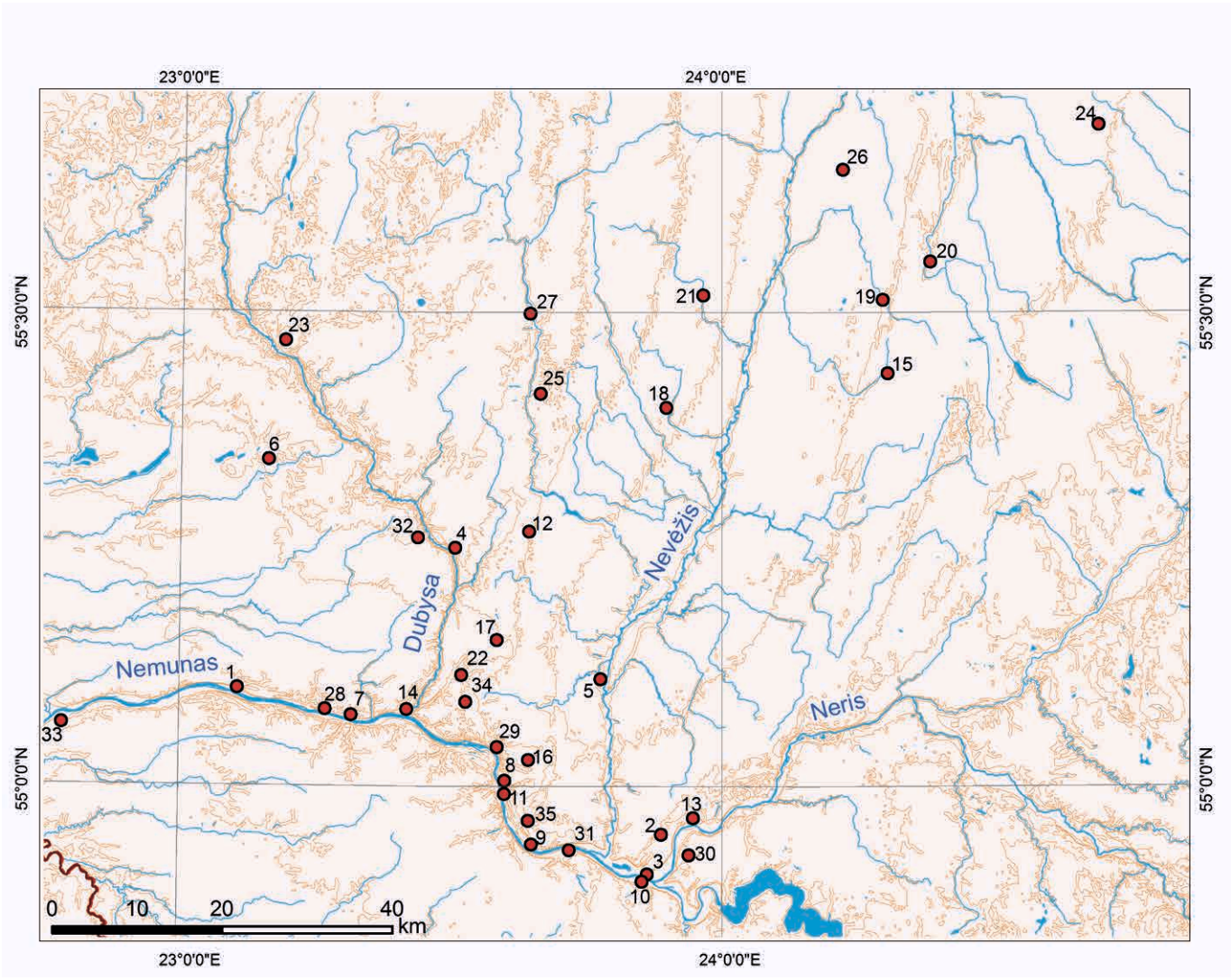

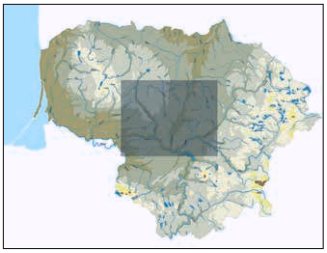

Pirmojoje knygoje „Kilmė“ ieškojau bendro supratimo su istorikais dėl vardo „aukštaičiai“ vartojimo[1]. Šiame skyriuje kalbama apie Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų (2:1 il.)[2] kilmės klausimus, todėl tai glaudžiausiai siejasi su archeologų ieškomais aukštaičių protėviais. Diskusija apie tai, ar karinės demokratijos laikotarpiu Centrinėje arba Vidurio Lietuvoje gyvavusi kultūra laikytina „aukštaičių gentimi“, ar Vidurio Lietuvos plokštinių kapinynų kultūros skleidėjus laikyti „pražemaičiais“ ir „protožemaičiais“, yra vertà toliau plėtoti. XX a. 9-ajame dešimtmetyje kilo diskusija tarp Reginos Volkaitės-Kulikauskienės ir Vytauto Kazakevičiaus dėl Plinkaigalio

1 Jovaiša E. *Aisčiai. Kilmė*. T. 1. Vilnius, 2012, p. 83, 84.

2 Dėkoju Linui Tamulynui, kuris išbraižė Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų kultūros žemėlapį, naudodamas georeferencinių duomenų bazės GDB200 ir GIS sluoksnio PROLIGIS (aut. R. Tučas ir L. Tamulynas) duomenis.

2:1 iš. I–V amžių Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų kultūros arealas:

1. Raudonėnai (Jurbarko raj., B1a, Eugenijus Jovaiša (1975));
2. Sargėnai (Kaunas, B1–B2/C1, Jonas Puzinas (1938–1941));
3. Veršvai (Kaunas, B1–D, Jonas Puzinas (1938), Pranas Baleniūnas (1939–1941));
4. Gėluva (Raseinių raj., B2–B2/C1, Vytautas Urbanavičius (1974));
5. Kaniūkai (Kauno raj., B2–B2/C1, netyrinėtas);
6. Kasbaraičiai (Raseinių raj., B2–B2/C1, netyrinėtas);
7. Klangiai (Jurbarko raj., B2–B2/C1, netyrinėtas);
8. Kriemala (Kauno raj., B2–B2/C1, Bronė Tautavičienė, Vytautas Urbanavičius (1961));
9. Kulautuva (Kauno raj., B2–B2/C1, Kristina Rickevičiūtė (1990–1991));
10. Marvelė (Kaunas, B2/C1–D, Audrius Astrauskas (1991–1997));
11. Paštuva (Kauno raj., C1a–C2, Petras Tarasenka (1932), Jonas Puzinas (1936));
12. Pernarava (Žiogučiai) (Kėdainių raj., C1a–D, netyrinėtas);
13. Radikiai (Kauno raj., C1a–D, Tadas Daugirdas (1909), Kazimiera Gabriūnaitė (1959), Juozas Antanavičius (1967));
14. Seredžius (Jurbarko raj., C1a–D, Jonas Puzinas (1936–1937), Mykolas Michelbertas (1964), Juozas Markelevičius (1974));
15. Anciškis (Kėdainių raj., C1–C2, netyrinėtas);
16. Antalkiai (Kvesai) (Kauno raj., C1–C2, netyrinėtas);
17. Aukštadvaris (Kėdainių raj., C1–C2, netyrinėtas);
18. Beržai (Kėdainių raj., C1–C2, netyrinėtas);
19. Gabulai (Mikališkis) (Panevėžio raj., C1–C2, netyrinėtas);
20. Griniūnai (Panevėžio raj., C1–C2, Adolfas Tautavičius (1977));
21. Ibutoniai (Panevėžio raj., C1–C2, netyrinėtas);
22. Krūvandai (Kauno raj., C1–C2, Eugenijus Jovaiša (1979));
23. Padubysys (Raseinių raj., C1–C2, netyrinėtas);
24. Pašiliai (Panevėžio raj., C1–C2, Pranas Kulikauskas (1943), Juozas Markelevičius (1975));
25. Plinkaigalis (Kėdainių raj., C1–D, Eugenijus Jovaiša (1977), Vytautas Kazakevičius (1978–1984));
26. Upytė (Panevėžio raj., C1–C2, Pranas Kulikauskas (1938));
27. Vaitiekūnai (Radviliškio raj., C1–C2–D, Pranas Baleniūnas (1940), Algirdas Varnas (1977–1978));
28. Veliuona (Jurbarko raj., C1–C2, Mykolas Michelbertas (1965));
29. Vilkija (Kaunas, C1–C2–D, netyrinėtas);
30. Eiguliai (Kaunas, C3–D, Jonas Puzinas (1935–1938));
31. Kačerginė (Kaunas, C3–D, netyrinėtas);
32. Kalniškiai (Raseinių raj., C3–D, Vytautas Kazakevičius (1985, 1989–1997));
33. Kiduliai (Šakių raj., C3–D, Vytautas Urbanavičius (1984–1985));
34. Lauksvydai (Kauno raj., C3–D, Tadas Daugirdas (1911), Eugenijus Jovaiša (1978–1979));
35. Rupunioniai (Kauno raj., E, Eugenijus Jovaiša (1980), Antanas Kavaliauskas (2005)).

Sudarė E. Jovaiša, 2013

kapinyno etninės priklausomybės. V. Kazakevičius aiškiai suformulavo savo požiūrį – Plinkaigalio žmonės yra aukštaičiai[3]. Aukštaičiais jis pavadino ir vėliau savo tyrinėtus ankstyvųjų viduramžių Kalniškių žmones. R. Volkaitė-Kulikauskienė ir jai pritarianti Laima Vaitkunskienė gynė idėją, kad Plinkaigalio žmones reikia laikyti žemaičių protėviais[4]. Jos iškėlė „baltų genčių lituanizacijos“ vėliavą, kurios pagrindu tapo teorija, kad iš rytų atėjusi antroji kūnų deginimo banga žymi lietuvių atėjimą ir laipsnišką vakarų baltų papročių ir gyvensenos „lituanizaciją“, kuri pasireiškė kūnų

3 Kazakevičius V. Plinkaigalio kapinynas. *Lietuvos archeologija*, 1993, t. 10, p. 137–140.

4 Волкайте-Куликаускене Р. К вопросу этнической принадлежности грунтовых могильников центральной Литвы I–VIII в.н.э. *Проблемы этногенеза и этнической истории балтов*. Вильнюс, 1985, с. 20–30; Vaitkunskienė L. Dėl žemaičių kilmės. *Žemaičių praeitis*. T. 1. Vilnius, 1990, p. 26–41.

deginimo plitimu į vakarus ir materialinės vakarų baltų kultūros panašėjimu[5]. Pagal R. Volkaitės-Kulikauskienės schemą Centrinės Lietuvos žmones reikia laikyti pražemaičiais, kuriuos lietuviai sulietuvino, ir V–VIII amžių genčių žemėlapyje atsirado įrašas: „sulietuvinti pražemaičiai, dar vadinami vakarų aukštaičiais“[6]. Aukštaičių baltų genčių horizonte nebeliko ir paskutiniame R. Volkaitės-Kulikauskienės veikale, skirtame Lietuvos valstybės priešaušrio laikams[7]. Tačiau kad ir kaip pavadintume ankstyvųjų viduramžių pradžios Centrinės Lietuvos gyventojus – „aukštaičiais“, „pražemaičiais“, „Vidurio Lietuvos žmonėmis“, – archeologijos faktai dėl to nesikeičia: vadinamųjų aukštaičių ir lietuvių laidojimo papročiai, gyvensena ir materialinės kultūros ypatumai skirtingi, ir „lituanizacija“, kaip nurodo Vykintas Vaitkevičius, nepaveikė nei kaimyninių, nei tolesnių vakarų baltų[8].

Seniausiais lietuvių kapais Adolfas Tautavičius laiko 1970–1971 metais Taurapilio (Utenos raj.) pilkapyne ištirtą kariniam elitui priklausantį kapų kompleksą – kunigaikščio ir jo palydos kapus, kurie datuojami V a. pabaiga ir VI a. pradžia. 1981 metais Taurapilio kunigaikščio kapą mokslininkas apibūdino tokiais žodžiais: „Tuo metu Rytų Lietuvoje pagal paprotį į vyro kapą buvo dedamas kirvis, peilis, rečiau 1 ar 2 ietys su įmoviniais ietigaliais (dažnai 2 ietys dedamos deginamiems mirusiesiems nuo VI a.), skydas, retkarčiais – pentinai, žirgas, o iš papuošalų – paprastai tik segė ir žiedas; apyrankė ar antkaklė randamos nedažnai. Retai pasitaiko ir geriamasis ragas, pincetas. Ir šiuo atžvilgiu Taurapilio kapas nesiskiria nuo to paties laikotarpio kapų. Antai jame rastas Rytų Lietuvai įprastos formos pentinis siauraašmenis kirvis, peilis, Lietuvai būdingas antskydis, ietigaliai, segė, pincetas, galąstuvas. Todėl ir kapo inventorius, kaip ir laidosena, liudija, jog tai vietinio gyventojo V a. pabaigos ar VI a. pradžios kapas.“[9] Jį skiriantis importinis kalavijas puošniose makštyse su sidabrinėmis paauksuotomis bei geležine granatais dabinta sagtimis ir savitai apkaustytas geriamasis ragas rodo tik išskirtinę mirusiojo padėtį ir tai, kad baltai buvo aktyvūs Europoje vykusių procesų dalyviai. Pastaruoju metu Gintautas Zabiela išsakė mintį, kad Taurapilyje galėjo būti palaidotas nevietinis kunigaikštis[10]. Kas jis – ar kitos baltų genties, ar klaidžiojantis ateivis, koks nors turtingas gotas nuo Dunojaus krantų, nėra aišku, tačiau G. Zabielą galima suprasti: Taurapilio kompleksas gerokai skiriasi Rytų Lietuvos archeologinės medžiagos fone, nors ir čia pastaraisiais metais rasta karinio elito kapų[11].

5 *Lietuvių etnogenezė*. Red. R. Kulikauskienė, J. Jurginis, V. Mažiulis, A. Vanagas. Vilnius, 1987, p. 152.

6 Ten pat, p. 130. 26 pav.

7 Volkaitė-Kulikauskienė R. *Lietuva valstybės priešaušriu*. Vilnius, 2001. 472 p.

8 Vaitkevičius V. Vienos teorijos pėdsakais, arba mirusiųjų deginimo paprotys Lietuvoje. *Lietuvos archeologija*, 2005, t. 27, p. 49–58.

9 Tautavičius A. Taurapilio „kunigaikščio“ kapas. *Lietuvos archeologija*, 1981, t. 2, p. 31.

10 Dėkoju G. Zabielai už žodinę informaciją šiuo klausimu.

11 Bliujienė A., Steponaitis V. Wealthy Horsemen in the Remote and Tenebrous Forests of East Lithuania during Migration Period. *Archaeologia Baltica*, 2009, t. 11, p. 185–205.

Palaikydamas G. Zabielos svarstymus, turiu pasakyti, kad Taurapilio kapus nuo lietuvių pilkapių kultūros kapų skiria pasaulėžiūros priešingybė, nes *visi* VI–XII amžių lietuvių kapai yra deginiai. Kitoks kapo įrengimas: Taurapilyje žmonės laidoti giliose duobėse po pilkapio pagrindu, lietuvių pilkapiuose – sampiluose ir ant pagrindo įrengtose duobutėse supilant sudegintus kaulus su įkapėmis. Yra ir siejamųjų bruožų, kuriuos nurodė pats A. Tautavičius. Tai bendros kirvių, ietigalių ir darbo įrankių formos. Tad esu linkęs manyti, kad Taurapilio kunigaikščio kapas savo turiniu yra artimesnis Plinkaigalio ir Vidgirių tipo karinio elito kapams, kurie, be abejonės, žymi vakarų baltų žygius į Tautų kraustymosi areną Dunojaus baseine, o vėliau – grįžtančių ginkluotų kariaunų įtaką naujai besiformuojančioje baltų visuomenėje.

Dažnai minimi lietuviai tiesiog reikalauja paaiškinimo, kada, kur ir kaip susiformavo lietuvių protėvių kultūra. Neabejojama, kad lietuvių kultūra yra laikytina buvusios Brūkšniuotosios keramikos kultūros šiaurinėje dalyje VI amžiuje susidariusi lietuvių arba seniau vadinta Rytų Lietuvos pilkapių kultūra[12]. Dabartiniu metu „Rytų Lietuvos pilkapių“ sąvoka gerokai išplėsta: ja yra apibrėžiama ir senojo geležies amžiaus pilkapių kultūra Rytų Lietuvoje, – t. y. tai, kas anksčiau vadinta „C3–D periodo laidojimo paminklais Brūkšniuotosios keramikos kultūros teritorijoje“[13]. Mūsų istoriografijoje susiformavo bent dvi kryptys apie lietuvių kilmę: pirmoji – Brūkšniuotosios keramikos kultūra nunyko II a. pabaigoje – III a. pradžioje ir jos teritorijoje besiformuojanti naujoji senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių kultūra nėra su ja susieta. Jos atstovai senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapius laiko vakarų baltų kultūrų įtakos sfera, svarsto ir dvejoja, ar naujosios senojo geležies amžiaus kultūros žmonės yra lietuvių pilkapių kultūros pradininkai, tačiau kartais linkę pritarti šiai minčiai. Antroji kryptis – senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių kultūra skiriasi nuo lietuvių pilkapių kultūros. Jos atstovai, pritardami pirmiesiems, senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių kultūrą linkę laikyti dėl galindų-sūduvių-Vielbarko kultūros įtakos susiformavusia nauja, ketvirtąja, vakarų baltų šaka, kuri atsirado kaip Didžiosios vakarų baltų migracijos rezultatas. Jie teigia, kad lietuviai ir jų pilkapių kultūra yra VI amžiuje iš rytų baltų erdvės atsikėlęs etnosas, kuris buvo glaudžiai susijęs su tautų migracijos procesais.

Pirmąją kryptį yra pagrindęs Aleksejus Luchtanas[14]. Nagrinėdamas Brūkšniuotosios keramikos kultūros išnykimo klausimus Neries baseine, autorius iš esmės suformulavo savo požiūrį: „Brūkšniuotosios keramikos kultūros paminklus keičia naujos gyvenvietės, kurioms būdinga grublėtoji keramika. Joje ryškiai išsiskiria

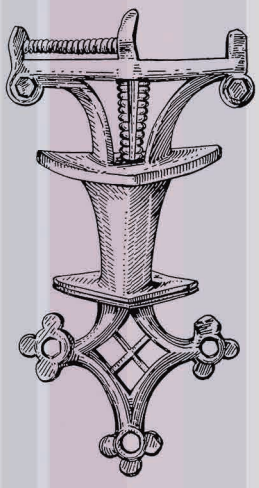

Laiptelinė segė. Vario lydinys su šviesaus emalio likučiais. Gliaževo (Desnos upės apylinkės), Trubčevsko rajonas, Briansko sritis, Rusija.

12 A. Kuncevičiaus pasiūlytas terminas „lietuvių pilkapiai“, kuris keičia terminą „Rytų Lietuvos pilkapių kultūra“, yra tikslesnis jau vien dėl to, kad kultūra nesibaigia dabartine rytine Lietuva, bet užima ir nemažą dabartinės Baltarusijos dalį.

13 Jovaiša E. Senasis geležies amžius: paminklai ir kultūros. *Istorija*, 1997, t. 36, p. 48–65.

14 Лухтанас А. К вопросу об исчезновении культуры штрихованной керамики в бассейне Нерис (городища и селища в Кярнаве). *Archaeologia Lituana*, 2001, t. 2, p. 22–28.

2:2 il. Vario, cinko kasyklos ir gintaro gavybos vietos Europoje:

- gintaro apdirbimo centras Akvilėjoje ir Gintaro kelio miestai Lencijoje, Karnunte ir Akvinke;
- cinko kasyklos;
- vario kasyklos;
- Baltijos gintaro gavybos erdvė;
- Jutlandijos gintaro gavybos erdvė.

Svarbiausieji Gintaro kelio maršrutai I–IV amžiuose:

- A – Gintaro kelio maršrutas iš Lencijos į Vyslos žiotis;
- a – Lencijos maršruto atšaka per Pamarį į Vyslos žiotis;
- B – pagrindinio Gintaro kelio maršrutas iš Karnunto į Sembą;
- b – Karnunto kelio atšaka;
- C – Gintaro kelio maršrutas iš Akvinko per Karpatus į Galindą (vario, cinko kasyklos ir gintaro radimo vietos lokalizuotos pagal Sygmarą fon Šnurbainą (Siegmar von Schnurbein (Hg.), 2009); Gintaro keliai pagal Ježį Vieloviejskį (Jerzy Wielowiejski, 1980)).

Sudarė E. Jovaiša, 2013

trumpas pereinamasis etapas, kai naudojami abiejų keramikos tipų bruožų puodai. Tai neabejotinai įrodo vietinio substrato buvimą tarp naujų gyventojų. Naujos kultūros formavimosi pradžią Kernavėje žymi tokie radiniai kaip romėniškas sidabrinis 161–162 m. po Kr. Marko Aurelijaus denaras (2 pav.), geležinė lankinė segė lankine kojele (C1b–C2) (3:3 pav.), importinės stiklinės taurės (C2–C3/D, tipas E230) fragmentas (3:1 pav.). Tai rodo, kad jau I tūkstantmečio po Kr. antrąjį ketvirtį galima laikyti naujos Rytų Lietuvos pilkapių kultūros pradžia, bet ne vėlyvuoju brūkšniuotosios keramikos kultūros etapu. Archeologinės ir antropologinės medžiagos analizė rodo, kad formuojantis naujai kultūrai labai svarbus vaidmuo tenka vakarų baltų etniniam elementui. Vadinasi, brūkšniuotosios keramikos kultūros žmonės nebuvo tiesioginiai Rytų Lietuvos pilkapių kultūros protėviai."[15] Derinant šį A. Luchtano teiginį su anksčiau minėtu „aukštaičių" apibrėžimu, matyti, jog „pralietuvių" negalima tapatinti su Brūkšniuotosios keramikos kultūros skleidėjais.

Pirmojoje knygoje jau buvo paliestas Brūkšniuotosios keramikos kultūros baigiamojo etapo datavimo klausimas[16]. Dabar sutinku su A. Luchtano teiginiu, jog Brūkšniuotosios keramikos kultūros žmonės nebuvo Rytų Lietuvos pilkapių kultūros protėviai, ir pritariu jo nuomonei dėl vakarų baltų kultūros įtakos senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių žmonėms, kurią jis įžvelgė jau tyrinėdamas ankstyvojo geležies amžiaus pilkapius Kernavėje[17]. Ką tik minėti dirbiniai gali būti ir, greičiausiai, buvo romėnų spalvotųjų metalų prekybos su rytiniais kraštais liudininkai. Kažkaip į Kernavę, esančią Brūkšniuotosios keramikos kultūros erdvėje, tie metalai turėjo patekti. Pažvelgus į vario ir kitų spalvotųjų metalų atlasus, tampa aišku, kad Rytų Europos miškų zonoje iki pat Uralo vario, alavo, cinko kasyklų nėra (2:2 il.). Tik apie Rostovą, Azovo jūros šiaurėje, pažymėtos dvi vario kasyklos[18]. Vadinasi, šios kultūros teritoriją turėjo „maitinti" tie patys prekybiniai traktai, kurie maitino ir jų artimiausius kaimynus galindus ir sūduvius. Žinoma, kad galindų žemėse buvo išplėtotas spalvotųjų metalų prekybos tinklas. Galimas dalykas, kad galindai naudojo Karpatų variu maitinamą rytinį kelią C. Jis vedė iš Panonijos Akvinko per Karpatus, per Pripetės aukštupį ir tikėtina, kad galindai-sūduviai galėjo būti tie tarpininkai prekeiviai, kurie aprūpino Rytų Lietuvos žmones spalvotaisiais metalais. Geriausias tokių ryšių pavyzdys yra kapų medžiaga iš tos pačios Kernavės apylinkių. 2009 metais Semeniškėse tyrinėti III a. II pusės – IV amžiaus pilkapiai su nedegintų mirusiųjų

15 Ten pat, p. 28.

16 Jovaiša E. *Aisčiai. Kilmė*. T. 1. Vilnius, 2012, p. 173–174.

17 Лухтан А. Грунтовой могильник латенской эпохи в Кярнаве. *Археология и история Пскова и Псковской земли, 1989*. Псков, 1990, с. 70–72; Luchtanas A. Ankstyvojo geležies amžiaus Kernavės kapinynas. *Lietuvos archeologija*, 1992, t. 9, p. 38–39; Luchtanas A. *Kernavė – litewska Troja*. Warszawa, 2002, s. 11–33.

18 Schnurbein S. von (Hg.). *Atlas der Vorgeschichte. Europa von den ersten Menschen bis Christi Geburt*. Stuttgart: Konrad Theiss Verlag GmbH, 2009, S. 109, Abb. 113.

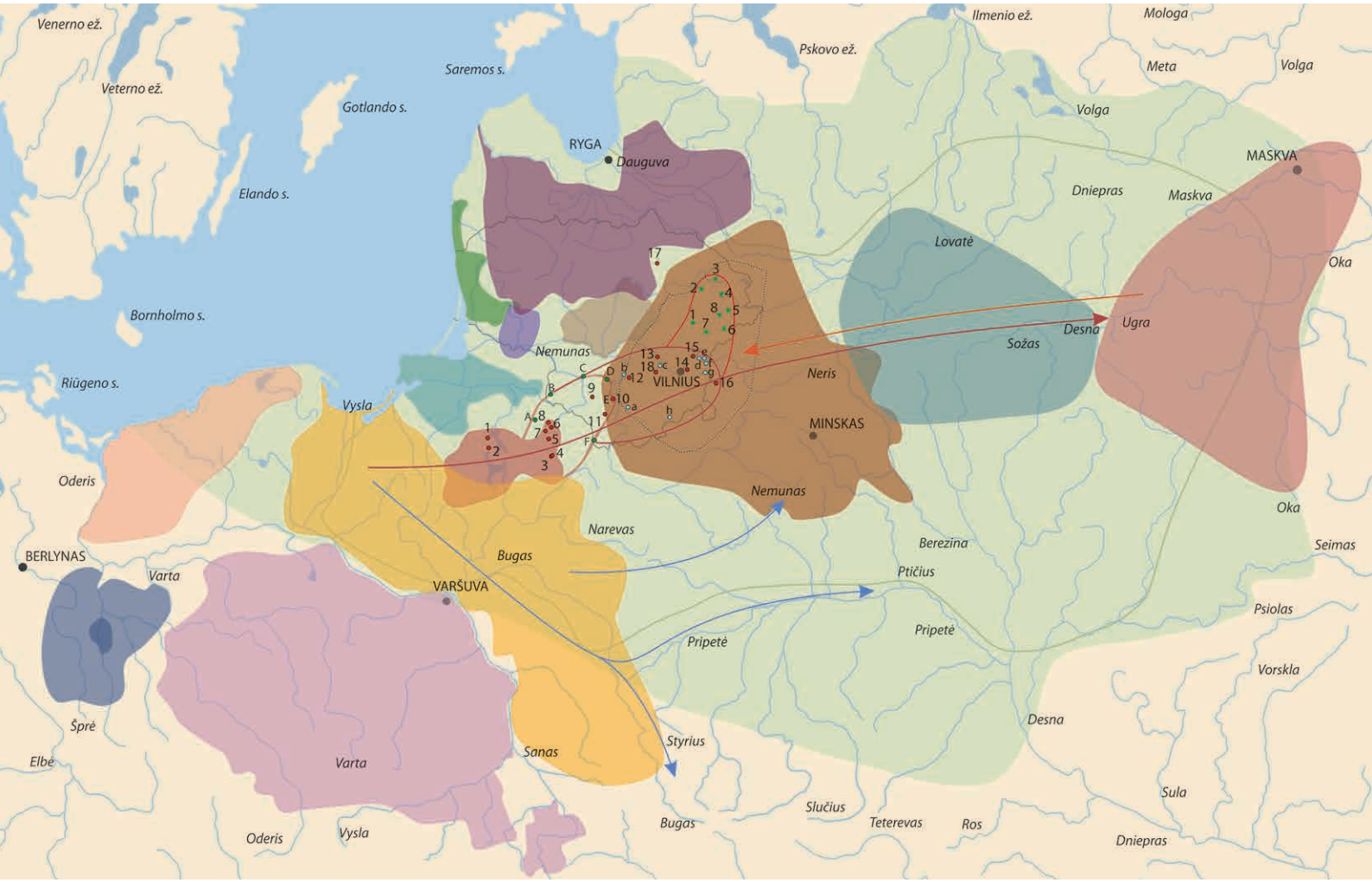

palaikais[19]. 3 pilkapio 4 moters kape buvo rastos žalvarinės ornamentuotos rankogalinės apyrankės[20]. M. Michelbertas 2011 metais paskelbė išsamią publikaciją, kurioje aptarti rankogalinių apyrankių radiniai, jų grupės ir datavimas, sudarytas šių apyrankių paplitimo žemėlapis[21]. M. Michelbertas rankogalines apyrankes datuoja C3 periodu (300–350) ir D periodo (350–450) pirmąja puse, t. y. Dovilės Baltramiejūnaitės ir Roko Vengalio datavimas atitinka M. Michelberto nustatytą rankogalinių

19 Baltramiejūnaitė D., Vengalis R. Tyrinėjimai Semeniškėse. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009 metais*. Vilnius, 2009, p. 98–105.

20 Ten pat, p. 102, 4 pav.

21 Michelbertas M. Radiniai iš Bakšių (Alytaus rajonas) laidojimo paminklo. *Lietuvos archeologijos šaltiniai Sankt Peterburge*. Vilnius, 2011, p. 67–86.

2:3 il. Galindų-sūduvių su Vielbarko kultūros įtaka paminklai Lietuvos Užnemunėje ir Brūkšniuotosios keramikos kultūros teritorijoje Rytų Lietuvoje.

* V. Vaitkevičius yra sudaręs išsamesnį senojo geležies amžiaus pabaigos ir ankstyvųjų viduramžių pradžios Rytų Lietuvos pilkapių žemėlapį (žr.: Vaitkevičius V. Vienos teorijos pėdsakais, arba mirusiųjų deginimo paprotys Lietuvoje. *Lietuvos archeologija*, 2005, t. 27, p. 49–58).

apyrankių datavimą. Kalbėdamas apie rankogalinių apyrankių paplitimą Lietuvoje, M. Michelbertas konstatuoja, jog jos yra būdingiausios Rytų Lietuvos pilkapių ir kapų teritorijoje, Užnemunėje, pavienių randama ir Rytų Lietuvos šiaurinėje dalyje, tačiau svarbiausia, jog šis autorius sudarė žemėlapį, kuriame suregistruoti rankogalinių apyrankių radiniai „netolimoje Lietuvos kaimynystėje“, ir šių radinių pagrindu patikslino jų naudojimo laiką vakarų baltų žemėse. Nustatyta, jog siaurosios rankogalinės apyrankės pasirodo B2/C1–C1a periodo pabaigoje (II–III amžių riba), o plačiosios – II a. pabaigoje – III a. pirmojoje pusėje[22]. Papuošalų paplitimo žemėlapyje

22 Ten pat, p. 79–80, 10 pav.

yra suregistruota 18 radimo vietų[23] (2:3 il.), o jų kilmę M. Michelbertas taip komentuoja: „Lenkijoje rankogalinių apyrankių rasta galindų kultūrinėje srityje, tačiau daugiausia jų aptikta sūduviams skiriamoje teritorijoje.“ Turima šių radinių ir dabartinės Baltarusijos vakarinėje dalyje. A. Luchtanas užgimstančios Rytų Lietuvos pilkapių kultūros žmonėms priskyrė Eitulionis, Kairėnus, Seiliūnus[24]. Visi trys paminklai yra M. Michelberto sąraše ir skirtini galindų-sūduvių kultūros orbitai.

Baltijos galindus su senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapiais sieja ir kiti daiktų kultūros elementai – emaliuotų dirbinių gamybos ir B formos sagčių gamybos tradicijos. Emaliuotų dirbinių iš Vielbarko kultūros ryšius su vakarų baltais, Okos ir Dniepro aukštupių galindais nagrinėjanti A. Bitner-Vrublevska[25] nurodo du emaliuotų dirbinių gamybos centrus, kurie gali būti susieti su Vielbarko kultūra: Moščino kultūros žemėse ir Kijevo kultūroje[26], ir daro išvadą, kad: „<...> nepaisant jų (vakarų baltų ir Vielbarko) artumo, reikia atkreipti dėmesį, kad tarp Vielbarko ir vakarų baltų emaliuotų dirbinių nėra absoliučiai jokio ryšio.“[27] Keista dėl to „absoliutumo“, nes jau technologinis ryšys rodo bendrumą – ne visose gi kultūrose ši technologija buvo naudojama. Beje, Vielbarko kultūroje, palyginti su Vakarų ir Rytų Lietuva, rytų galindais ir baltiškų emaliuotų dirbinių paplitimo arealu vidurinėje Padnieprėje, emaliuotų radinių rasta labai negausiai – didžiulėje teritorijoje A. Bitner-Vrublevska nurodo tik 7 radimo vietas[28]. Kaip priežastį įvardija tai, kad Vielbarko kultūros ekspansijos metu buvo susilpnėję ryšiai su pagrindinio migracijos kelio periferija ar, kaip ji sako, Vielbarko žmonės ir galindai jautė priešiškumą vieni kitiems[29]. Šitoks teiginys, neturint jokių rašytinių šaltinių, kurie tik ir tegali perteikti emocines nuostatas, yra daugiau nei abejotinas. Ir kaip tada vertinti laidojimo papročių bendrumus ir jos pačios nurodomą demografinį šuolį[30]? Kitame darbe, kuriame aptariami baltų kultūros elementai Vielbarko kultūroje, autorė iš esmės pakartoja jau žinomus teiginius apie ryšį tarp Vielbarko ir vakarų baltų emaliuotų dirbinių, tačiau akcentuoja, kad Kijevo kultūra galėjo būti tarpininkė tarp Vielbarko ir rytų galindų emaliuotų dirbinių centrų[31],

23 Dėkoju Audronei Bliujienei, kuri papildė M. Michelberto sudarytą žemėlapį dar vienu paminklu Eitulionyse.

24 Лухтанас А. К вопросу об исчезновении культуры штрихованной керамики в бассейне Нерис (городища и селища в Кярнаве). *Archaeologia Lituana*, 2001, t. 2, p. 26–27.

25 Bitner-Wróblewska A. Z badań nad ozdobami emaliowanymi w kulturze wielbarskiej. Na marginesie kolekcji starożytności Paula Schachta z Malborka. *Wiadomości Archeologiczne*, 1991–1992, t. LII, z. 2, s. 115–131; Bitner-Wroblewska A. Elementy bałtyjskie w kulturze wielbarskiej. *Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim* (materiały z konferencji). T. II. Lublin, 1989, s. 161–177.

26 Bitner-Wróblewska A. Z badań nad ozdobami emaliowanymi w kulturze wielbarskiej. Na marginesie kolekcji starożytności Paula Schachta z Malborka. *Wiadomości Archeologiczne*, 1991–1992, t. LII, z. 2, s. 128.

27 Ten pat, s. 112.

28 Ten pat, s. 120, ryc. 1.

29 Ten pat, s. 129.

30 Apie tai detaliau rašoma toliau esančiame tekste.

31 Bitner-Wroblewska A. Elementy bałtyjskie w kulturze wielbarskiej. *Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim* (materiały z konferencji). T. II. Lublin, 1989, s. 165.

o tai, įsigilinus į Galios Korzuchinos (Галя Корзухина)[32] veikalą, yra labai abejotina. G. Korzuchina išsikėlė tikslą išanalizuoti emaliuotus dirbinius vidurinėje Padnieprėje, tačiau jos darbas apima visą Rytų Europą ir šiuo metu yra bene išsamiausias, su detaliu emaliuotų dirbinių paplitimo Rytų Europoje žemėlapiu[33]. Chronologijos požiūriu tyrinėtoja nurodo, kad „vidurinėje Padnieprėje žinoma gana daug daiktų (stipriai profiliuotos segės su emaliu ir be emalio, pasaginės segės su siauru apvadu), kurie skirtini III amžiui“[34], o Volgos aukštupyje ir Okoje iki šiol nėra rasta ankstesnių nei IV amžiaus radinių. Kalbėdama apie emaliuotų dirbinių gamybos centrus, pagrindinius mato Galindoje ir finų žemėse dabartinėje Estijoje. Kitur – rytų baltų žemėse kažkur Okos upės baseine emaliuotų dirbinių gamyba buvo, tačiau kokybiškai ji neprilygo metropolijoje padarytiems. Dniepro vidurupyje, kur dabartiniai ukrainiečių archeologai lokalizuoja Kijevo kultūrą ir yra gausios emaliuotų dirbinių sankaupos, ji vietinės gamybos nemato: „Tačiau kaip besispręstų šis klausimas šiaurinėms Rytų Europos teritorijoms, vidurinei Padnieprei, kur niekada nebuvo savarankiškos emalio gamybos, reikia ieškoti savų emalio dirbinių paminkluose dingimo priežasčių, kadangi iš apyvartos jie išnyko maždaug vienu metu, nesusitikę su juos pakeitusiomis pirštuotomis ir zoomorfinėmis segėmis.“[35] Kitas jos argumentas siejamas su radimo aplinkybėmis: „Pažvelkime į pietines teritorijas, kurios yra piečiau Vakarų Dvinos [Dauguvos], Dniepro, Desnos, Okos ir Ugros. Pirmiausia į akis krenta skirtumas tarp daiktų su emaliu radimo sąlygų miškų ir miškastepės zonose. Daugelis miškų zonos emalių buvo rasti gyvenvietėse, kapinynuose ar lobiuose. <...> tad miškų zonoje yra akivaizdus sėslumas. Visai kitas reikalas vidurinėje Padnieprėje. Čia nėra nė vieno lobio, čia beveik visi emaliai rasti atsitiktinai be jokio sąryšio su gyvenvietėmis ar kapinynais. <...> mes turime manyti, kad miškastepės emaliai tuo metu priklausė klajokliams.“[36] Tie klajokliai, kurie galėjo turėti ryšių su emalio dirbinius liejančiais baltų meistrais, buvo alanai: „Vadinasi, maždaug V amžiaus pirmojoje pusėje, bet ne anksčiau, baltai pirmą kartą susidūrė su miškastepės gyventojais. Sunku kol kas pasakyti, kas tai nulėmė – ar tai baltai pasistūmėjo į pietus (palyginti Stunguno radinius), ar tai hunų viešpatavimo laikotarpiu alanai pasiekdavo šiauresnius rajonus. Tačiau jų pažintis turėjo tam tikrų pasekmių. Pirmiausia, baltų ir alanų pasienyje kilo konfliktinės situacijos, kurios pareikalavo slėpti turtus, ir, antra, dalis Pabaltijo emalių pateko į alanų rankas ir pateko

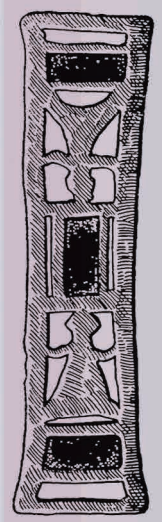

Grandinės plokštelė, kiaurarašte. Vario lydinys su raudonu emaliu. Radičevo kaimas, Krolovecko rajonas, Sumsko sritis, Ukraina.

32 Корзухина Г. Ф. Предметы убора с выемчатыми эмалями V – первой половины VI в. н. э. в среднем Поднепровье. *Археология СССР. Свод археологических источников.* Е1–43. Ленинград, 1978, 124 с.

33 Pastaruoju metu vidurinės Padnieprės emaliuotų radinių žemėlapį yra sudarę A. Oblomskis ir R. Terpilovskis (žr. Обломский А. М., Терпиловский Р. В. Предметы убора с выемчатыми эмалями на территории лесостепной зоны Восточной Европы. *Памятники киевской культуры в лесостепной зоне России (III – начало V в.н.э.).* Москва, 2007, с. 113–141, рис. 139).

34 Корзухина Г. Ф. Предметы убора с выемчатыми эмалями V – первой половины VI в. н. э. в среднем Поднепровье. *Археология СССР. Свод археологических источников.* Е1–43. Ленинград, 1978, с. 58.

35 Ten pat, c. 62.

36 Ten pat, c. 58.

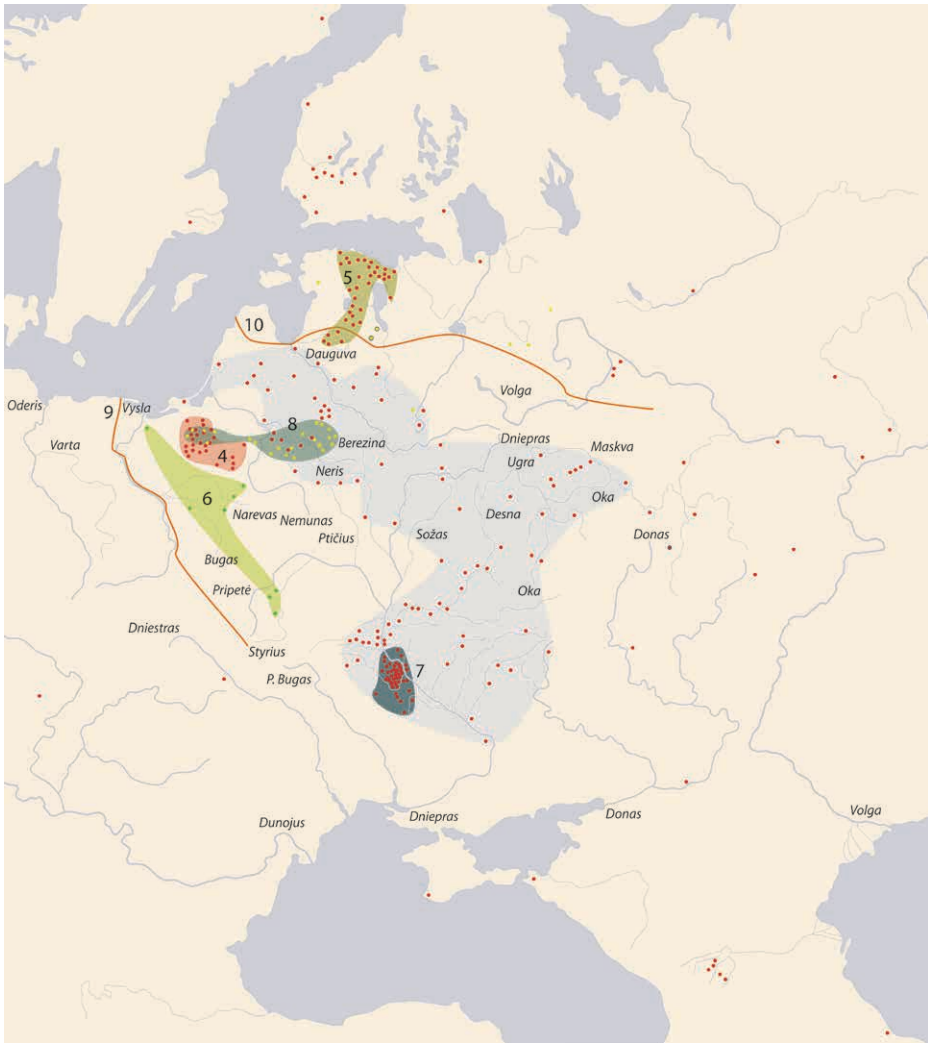

2:4 il. Emaliuotų dirbinių ir B pavidalo sagčių paplitimas:

- 1. Emaliuotų dirbinių radimo vietos pagal G. Korzuchiną;
- 2. Emaliuotų dirbinių radimo vietos Vielbarko kultūroje pagal A. Bitner-Vrublevską;
- 3. B pavidalo sagčių radimo vietos pagal V. Sedovą;
- 4. Galindų emalio dirbinių gamybos centras;
- 5. Finų emalio dirbinių gamybos centras;
- 6. Emaliuoti dirbiniai Vielbarko kultūros teritorijoje;
- 7. Emalio dirbinių didžiausio paplitimo arealas vidurinėje Padnieprėje;
- 8. B pavidalo sagčių didžiausio paplitimo arealas;
- 9. Baltų–germanų pasienis;
- 10. Baltų–finų pasienis.

Sudarė E. Jovaiša, 2013

vienu ypu – vėlyvieji emaliai drauge su ankstyvaisiais. <...> Tenka vėl stebėtis išskirtine A. Spicyno intuicija, kuris dar XX amžiaus pradžioje sugebėjo teisingai nustatyti [baltišką] emalių gamybos tėvynę ir alanus, prisidėjus prie tų likimo, kurie atsirado Rusijos pietuose."[37] Remiantis G. Korzuchinos[38], A. Bitner-Vrublevskos[39] duomenimis, sudarytas 2:4 žemėlapis, į kurį dar įtrauktas B pavidalo sagčių paplitimas pagal Valentiną Sedovą (Валентин Седов)[40]. Pažvelgus į žemėlapį, nesunku įsitikinti, kad galindų emalio ir B formos sagčių radimo vietos pakartoja viena kitą, o, svarbiausia, emalio dirbiniai rytuose paplitę kaip tik baltų vandenvardžių ir rytų baltų kultūrų arealuose. Tai patvirtina ir M. Michelberto išvados apie senojo geležies amžiaus rytinės ir pietrytinės Lietuvos dalies gyventojų emaliuotų dirbinių tradicijos bendrumus su vidurio ir aukštupio Dniepru, tarp jų ir su Okos baseinu[41].

Vielbarko kultūros laidojimo papročių ryšiai su ankstyvaisiais Rytų Lietuvos pilkapių kultūros žmonėmis parodomi V. Vaitkevičiaus darbe „Rytų Lietuvos pilkapių interpretacija"[42]. Papročių sinchronizavimas su Vielbarko ir Rytų Lietuvos pilkapiais, V. Vaitkevičiaus nuomone, gali būti grindžiamas tokiais faktais: 1) pirmųjų amžių po Kr. ir ypač III ir IV amžių akmenimis apdėti Vielbarko pilkapiai yra tokie patys, kaip Suvalkuose ir Rytų Lietuvoje[43]; 2) tą patį galima pasakyti apie faktą, kad pilkapiuose daugiausia yra individualūs palaidojimai; nedegintų kapų skaičius yra didesnis nei degintų; palaidojimai paprastai randami pilkapio pagrinde; vyrauja šiaurinė mirusiųjų orientavimo kryptis, nors pasitaiko orientuotų į rytus ir vakarus; 3) Vielbarko kultūros erdvei būdingos stelos taip pat regimos pietryčių Lietuvoje ir iš dalies vakarų Baltarusijoje. Kaip pavyzdį pateikia Dieveniškių pilkapį su stela, kurios aukštis ir dydis toks pat, kaip ir pagrindinės kilmės regione (2:5 il.). Apibendrindamas V. Vaitkevičius teigia, jog Vielbarko kultūra suvaidino svarbų vaidmenį formuojantis senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių kultūrai[44]. Kad III a. viduryje Vielbarko kultūra galėjo turėti tokią įtaką, rodo ir pačios Vielbarko kultūros raida. C1b periode (220–260) Vielbarko kultūra, galutinai perėjusi į dešinįjį Vyslos krantą, apgyvendino visą Vyslos

37 Ten pat, c. 59.

38 Ten pat, карта I.

39 Bitner-Wroblewska A. Elementy bałtyjskie w kulturze wielbarskiej. *Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim* (materiały z konferencji). T. II. Lublin, 1989, s. 164, mapa 2.

40 Седов В. В. *Славяне в древности*. Москва, 1994, с. 301–304, рис. 108. B formos sagčių chronologijos ir paplitimo klausimais yra išsakę nuomonę I. Bažanas ir S. Kargapolcevas (žr. Бажан И. А., Каргапольцев С. Ю. В-образные рифельные пряжки как хронологический индикатор синхронизации. *Краткие сообщения Института археологии*, 1989, т. 198, с. 28–35).

41 Michelbertas M. Emaliuota segė iš Lazdininkų, Kretingos r., kapinyno. *Iš baltų kultūros istorijos*. Vilnius, 2005, p. 57–62.

42 Vaitkevičius V. Interpreting the East Lithuanian Barrow. *Interarchaeologia*, 1. Tartu–Riga–Vilnius, 2005, p. 71–84.

43 Akmeninių konstrukcijų sudėtingumu pasižymi ir V. Vaitkevičiaus Rytų Lietuvoje tyrinėti Santakos ir Pilviškių pilkapynai, kurie datuojami IV–V amžiais.

44 Vaitkevičius V. Interpreting the East Lithuanian Barrow. *Interarchaeologia*, 1. Tartu–Riga–Vilnius, 2005, p. 73–74, 79, fig. 3, 4.

2:5 il.
Dieveniškių pilkapis su stela:
kairėje – 1951 metų
A. Tautavičiaus tyrinėjimai
(A. Tautavičiaus nuotraukos, 1951);

dešinėje – dabartinis
Dieveniškių pilkapio stelos vaizdas
(V. Vaitkevičiaus nuotrauka, 2005)

žemupį ir dešinįjį krantą[45], t. y. tą teritoriją Vyslos žemupyje, kurią H. Urbanekas apibrėžė kaip vakarų mozūrų arba galindų (žr. 1:11, 1:15 il.). Vielbarko kultūros laidojimo papročių poveikį galindų-sūduvių kultūrai nagrinėjo ir A. Bitner-Vrublevska. Ji teigia, kad biritualizmo apraiškų (degintiniai ir nedegintiniai kapai plokštiniuose kapuose ir pilkapiuose), to, kas būdinga Vielbarko kultūrai, randama Galindoje ir Rytų Lietuvos pilkapiuose: „šių elementų vienodai esama ir Mozūrijoje (degintiniai, plokštiniai kapai), ir lietuvių žemėse (griautiniai kapai pilkapiuose).“[46] Analizuodama senojo geležies D periodo ir ankstyvųjų viduramžių pradžios (E periodas) sūduvių laidojimo paminklų sklaidą, mokslininkė nustatė, jog pirmam periodui būdingi 9 paminklai, o antram – 27 paminklai. Remdamasi šiais duomenimis ir laidojimo

45 Jovaiša E. *Aisčiai. Kilmė*. T. 1. Vilnius, 2012, p. 195, il. 10:15, 10:18.

46 Bitner-Wróblewska A. Suwalscy „pacyfiści“. Wpływ Gotów na obrządek pogrzebowy mieszkańców Suwalszczyzny w okresie wędrówek ludów? *Monumenta studia Gothica IV. Europa barbarica*. Lublin, 2004, s. 34.

papročių bendrumu, ji daro atsargią išvadą: „<...> per tautų kraustymąsi sūduviai (Suwalszczyzna) išgyveno tikrą demografinį bumą (migracija?) <...>."[47]

Ramybės neduodanti Vielbarko migracijos tema turi tęsinį ir vakarinėje Baltarusijoje. Pirmojoje knygoje buvo paminėta Vadimo Beliaveco (Вадим Белявец) studija „Dėl Vielbarko kultūros paminklų tyrinėjimų Baltarusijoje"[48]. „Pradedant B2/C1–C1a faze Nemuno–Bugo tarpupyje vyksta esminės permainos. Vėlyvojo Zarubincų tipo medžiaga, rasta Kutovo „kunigaikštiškų" pilkapių sampiluose, liudija apie tai, kad vėlyvojo romėniškojo laikotarpio gyventojai, palikę Kutovo-Radost tipo paminklus, dalį savo teritorijų užleidžia naujiesiems persikėlėliams – Vielbarko kultūros skleidėjams. <...> Nežinoma, kaip toli į rytus pasistūmėjo ši ekspansija, tačiau gerai ištirtų, išraiškingų Vielbarko kultūros paminklų serija Belostoke, Belovežo girioje ir pietinėje Bresto Pabugės dalyje neleidžia abejoti, kad Vielbarko kolonistai valdė šią zoną visą vėlyvąjį romėniškąjį laikotarpį iki pat Didžiojo tautų kraustymosi. <...> Šiandien neįmanoma pasakyti, kiek pasistūmėjo Vielbarko kultūros gyventojai kolonizuodami Vakarų Polesę, ar jie čia sudarydavo „gotiškų" gyvenviečių vientisą masyvą nuo Pabugės iki Turovo, kaip tai siūlė R. Volongevičius."[49] Įsidėmėtina, jog Vielbarko migracijos pradžia į Polesę prasideda visiškai tuo pačiu metu, kaip ir į Rytų Lietuvą – tarp 150 ir 220 metų. Kita svarbi detalė – migracijos būta gana plačiōs, jei galima įžiūrėti net tris kryptis: pirmoji ir pagrindinė – į Polesę Pripetės baseinu (gal net ir iki Desnos?), antroji – mažiau užčiuopiama į Nemuno aukštupį, trečioji – į Pabugę (2:3 il.). Kokie kolonistų santykiai su vietiniais baltais, kaip plačiai pasklido Vielbarko kolonistai, kol kas V. Beliavecas nesiima detaliau komentuoti. Tačiau faktas lieka faktu – Vielbarko kultūros sklaidos laikas į Rytų Lietuvą visiškai sutampa su migracija į Baltarusijos pietvakarius. Ir tai nėra atsitiktinumas. Įdėmus skaitytojas turi pastebėti, kad įvairių autorių duomenys apie migracijos chronologiją stebėtinai sutampa, ir tai Didžiąją aisčių migraciją daro įtikinamą ir pagrįstą. Vadinasi, Vielbarko kultūros sklaidą į Pabugę, Nemuno aukštupį ir Polesę galima laikyti ketvirtosios aisčių migracijos atšaka. Atskirai noriu pakomentuoti V. Beliaveco „gerai ištirtų, išraiškingų Vielbarko kultūros paminklų serijos" medžiagą, kurią autorius pateikė šioje studijoje. Pažvelgęs į 1, 2, 6, 7, 8, 9 piešinius, niekaip negali pasakyti, kad „išraiškingi" Vielbarko kultūros pavyzdžiai nėra gausiai atpažįstami vakarų baltų paminkluose[50]. Lankinės segės lenkta kojele, lankinės žieduotosios segės, kaip tai buvo nurodyta pirmojoje knygoje, apskritai laikomos baltų išradimu, o pakabučiai – taip pat neretas radinys dabartinės Lietuvos archeologijos pavelde, tad juos laikyti tik vielbarkiškais nėra gali-

47 Ten pat, s. 34–35, ryc. 2, 3.

48 Белявец В. Г. К изучению памятников Вельбарской культуры в Беларусии. *Nove materiały i interpretacje. Stan dyskusji na temat kultury Wielbarskiej*. Gdańsk, 2007, s. 293–344.

49 Ten pat, s. 297, 334.

50 Ten pat, рис. 1, 2, 6–9, s. 303, 309, 317, 319, 321, 323.

mybių – bent jau nurodyti jų europinį paplitimą. Taigi tie radiniai „išraiškingi“ kaip Vielbarko kultūros atstovai, tačiau neišraiškingi kaip priklausomybės germanams indikatorius. Tokių radinių, visų pirma segių, gausu vakarų baltų kultūrose.

Įdomus Audronės Bliujienės darbas[51], atskleidžiantis Rytų Lietuvos pilkapių ryšį su Černiachovo kultūra arba, kaip sakoma, su „gotų žiedo erdve“, todėl verta tai panagrinėti detaliau. Autorė aptaria dviejų laikotarpių – 360–450 ir 430–520 metų – Rytų Lietuvos pilkapių ypatumus ir daro išvadą, kad pirmame laikotarpyje: „<...> Rytų Lietuvos kapuose randami papuošalai, taip pat laidosenos elementai rodo buvus gana artimus ryšius su Černiachovo kultūra ir jos aplinka.“[52] Apibendrindama kito laikotarpio medžiagą, ji rašo: „Šiuo laiku reikšmingiausi Rytų Lietuvos pilkapių kultūros ryšiai buvo su Dunojaus vidurupio regionu ir teritorija tarp vakarų Bugo ir Dniestro. Ir šiuo laikotarpiu Rytų Lietuvos pilkapių kultūra išlaiko tradicinius ryšius su sūduvių kultūra.“[53] Čia pat ji pažymi, kad nedidelėje teritorijoje ties Tauragnų ežeru apimant Žeimenos žiotis ir atsiremiant į Vajuonio ir Žeimenos ežerus, susikūrė tam tikra politinė struktūra, kuri galėjo kontroliuoti regioną. Kitaip tariant, Taurapilio tipo socialinės struktūros žmonėms galėjo priklausyti prekybinis kelias. Svarbu yra tai, kad ši nedidelė sritis išskirta kaip atskiras elementas, kuris, matyt, nėra būdingas I–V amžių Rytų Lietuvos pilkapių kultūrai ir susijęs su mano anksčiau išdėstyta mintimi apie Taurapilio pilkapių nelietuviškumą. Kita svarbi mintis kyla iš minėtų autorių darbų – Brūkšniuotosios keramikos kultūros šiaurės vakarinis pakraštys buvo apgyventas vakarų baltų kultūrai priklausančiomis bendruomenėmis ir buvo gerai žinomas tautoms, kurios betarpiškai dalyvavo Tautų kraustymosi procesuose.

Ši archeologinės minties apžvalga konstruoja naują vaizdą apie senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių raidą ir jų santykį su vakarų baltų kultūromis. Grafiškai išreikšti duomenys akivaizdžiai rodo, kad susidurta su ketvirtąja[54] Didžiosios aisčių migracijos banga, kurią kuriant aktyviai reiškėsi galindų-sūduvių ir Vielbarko elementas, lėmęs įprastus vakariečių laidojimo papročius (įskaitant ir biritualumą su stelomis) ir spalvotųjų metalų kultūrą. Žemėlapiai, sudaryti remiantis G. Grižo ir A. Bitner-Vrublevskos, M. Michelberto, E. Jovaišos, V. Vaitkevičiaus, L. Kurilos,

51 Bliujienė A. Watershed between Eastern and Western Lithuania during the Early and Late Migration period. *Archaeologia Lituana*, 2006, t. 7, p. 123–143.

52 Ten pat, p. 142–143.

53 Ten pat, p. 143.

54 Pirmosiomis trimis Didžiosios aisčių migracijos bangomis, kurios sukūrė naujas aisčių palikimui priklausančias vakarų baltų kultūras, laikyčiau tas migracines bangas, kurios suformavo Nemuno žemupio, Pilkapių ir Centrinės Lietuvos kultūras. Vielbarko, Sembos-Notangos, galindų-sūduvių ir Vakarų Lietuvos plokštinių kapinynų kultūros yra išaugusios iš ankstesnės Vakarų baltų pilkapių kultūros.

G. Korzuchinos, V. Sedovo duomenimis[55], kaip tik ir išreiškia galindų-sūduvių kultūros Rytų Lietuvoje ryšius su motinine Galinda ir rodo Rytų Lietuvos ryšius su rytų baltų kultūromis aukštutinėje ir vidurinėje Padnieprėje. Tačiau iškyla klausimas – ar veikiant galindų, sūduvių ir Vielbarko kultūrų įtakai susiformavusią senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių kultūrą galima laikyti lietuvių genties ištakomis? Tai klausimas, į kurį dar reikia atsakyti.

55 Grižas G., Bitner-Wróblewska A. Ceramika kultury bogaczewskiej z południowej Litwy. *Kultura bogaczewska w 20 lat poźniej*. Warszawa, 2007, s. 261–278; Michelbertas M. Radiniai iš Bakšių (Alytaus rajonas) laidojimo paminklo. *Lietuvos archeologijos šaltiniai Sankt Peterburge*. Vilnius, 2011, p. 67–86; Jovaiša E. Senasis geležies amžius: paminklai ir kultūros. *Istorija*, 1997, t. 36, p. 48–65; Vaitkevičius V. Vienos teorijos pėdsakais, arba mirusiųjų deginimo paprotys Lietuvoje. *Lietuvos archeologija*, 2005, t. 27, p. 49–58; Корзухина Г. Ф. Предметы убора с выемчатыми эмалями V – первой половины VI в. н. э. в среднем Поднепровье. *Археология СССР. Свод археологических источников*. E1–43. Ленинград, 1978, карта I; Bitner-Wroblewska A. Elementy bałtyjskie w kulturze wielbarskiej. *Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim* (materiały z konferencji). T. II. Lublin, 1989, s. 164, mapa 2; Седов В. В. *Славяне в древности*. Москва, 1994, рис. 108.

Kabučiai, kiauraraščiai.
Vario lydinys su raudonu emaliu.
Eikotiškis, Lietuva.
Vytauto Didžiojo karo muziejus.
A. Užgalio nuotrauka, 2013.

Tarp atėjusių slavų genčių, kurios turėjo
slavų raštą, krivičiai nėra paminėti…

Jevgenijus Šmidtas, 2012.

III

GALINDIŠKOJI DIDŽIOSIOS AISČIŲ MIGRACIJOS BANGA

Senojo geležies amžiaus galindų-sūduvių-Vielbarko kultūra Rytų Lietuvoje susikūrė beveik toje pat erdvėje, kurioje VI a. antrojoje pusėje įsikurs lietuvių pilkapių kultūra. Todėl kyla klausimas, ar Didžiosios aisčių migracijos ketvirtoji, galindiškoji, banga yra tiesiogiai susijusi su lietuvių kilme ir gali padėti išsiaiškinti lietuvių genties atsiradimo aplinkybes Rytų Lietuvoje ir dalyje Baltarusijos. Daugiaplanė ketvirtoji banga iškėlė ir kitokių atsakymo laukiančių klausimų. Nelengvus atsakymus į juos bandoma surikiuoti šiame skyriuje.

Pasaginė segė.
Vario lydinys su raudonu emaliu.
Voropniškės, Lietuva.
Vytauto Didžiojo karo muziejus.
A. Užgalio nuotrauka, 2013.

Ketvirtoji Didžiosios aisčių migracijos banga, kaip ir pirmosios trys, prasidėjo tuo pačiu metu, B1 (10–70 m.) periodo antrojoje pusėje. Pagal G. Grižą ir A. Bitner-Vrublevską B1 periode prasidėjusi galindų įtaka, pasireiškusi tapačiomis keramikos formomis, apie 150–200 metus pasiekė ankstyvuosius Užnemunės paminklus Stanaičiuose (B) ir Zapsėje (F). Per B2–C1 periodą ši įtaka pasiekė Nendrinių (C), Pažarsčio (D) ir Bakšių (E) ribą. Svarbu, jog Bakšiuose galindų įtaka fiksuojama ne tik pagal tapačias keramikos formas, bet ir galindams būdingas rankogalines apyrankes. M. Michelbertas nurodo, kad nuo B2/C1 periodo pabaigos (150–200) iki senojo geležies amžiaus pabaigos galindų rankogalinės apyrankės žinomos galindų teritorijoje Lenkijoje ir Rytų Lietuvoje. Vienas taškas užfiksuotas vakarų Baltarusijoje, Slobodkoje. Rankogalinių apyrankių areale yra ir kitų pilkapynų, kurių tapačius laidojimo papročius ir materialinę kultūrą galima būtų sieti su šia galindų-sūduvių erdve. Du iš jų – Pilviškėse ir Santakoje – yra tyrinėjęs V. Vaitkevičius. Be to, šiauriau yra keletas pilkapynų, kurie nepatenka į rankogalinių apyrankių arealą, tačiau visiškai gali būti tos pačios kultūros – jiems būdingi griautiniai palaidojimai ir akmenų konstrukcijos. Šis į šiaurę nusidriekęs galindų-sūduvių pilkapių arealas jau kitaip leidžia interpretuoti toli nuo pagrindinio rankogalinių apyrankių arealo rastas apyrankes Didžprūdėliuose (2:3 il. 17) – jų kelias driekėsi per tapačios kultūros teritoriją. Suprantama, aprašytas vaizdas nėra tikslus ar baigtinis. Reikia patikslinti Rytų Lietuvos senojo geležies amžiaus tyrinėtų pilkapynų datavimą, jų materialinės kultūros ypatumus, kad būtų galima tiksliau įvardyti šios bangos etapus laiko, erdvės ir kultūros inovacijų horizontuose, tačiau ir dabartinis vaizdas gana aiškus – senajame geležies amžiuje Brūkšniuotosios keramikos kultūros šiaurės vakaruose ir vakaruose susiformavo galindų-sūduvių-Vielbarko kultūrų paveikta senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos kultūra. Ir vėl kyla klausimas apie pačios Vielbarko kultūros etninę priklausomybę. Antraip teks pripažinti gotiškos kultūros elementus Rytų Lietuvoje, o prisiminus pirmosios knygos medžiagą – ir Centrinėje Lietuvoje bei Nemuno žemupio kultūroje. Galindų ir sūduvių kultūros įtaka vakarinėje Brūkšniuotosios keramikos kultūros dalyje akcentuojama ir Voicecho Novakovskio (Wojciech Nowakowski) darbe „Od Galindai do Galinditae“[1]. Jis teigia, kad „C1 fazėje (150–260) Rytų Lietuva tampa „pereinamąja zona“, kur mozūrų įtaka susiliejo su vietinėmis, kurios buvo susijusios su Dniepro kultūra. <...> Galima pasakyti, kad C1 fazėje (150–260) išsiskiria aiškus horizontas, kuriam būdingi galindų ginklai vyrų kapuose, o moterų kapams – galindiškos rankogalinės apyrankės ir pasaginės segės randamos drauge su vietiniais papuošalais žalvarinių tūtelių pavidalu. Skirtumus nuo galindų, kaip ir nuo sūduvių, kultūros parodo ir laiptelinių segių su trimis laipteliais naudojimas: jų nėra galindų-sūduvių

[1] Nowakowski W. Od Galindai do Galinditae. Z badań nad pradziejami bałtyjskiego ludu z Pojezierza Mazurskiego. *Barbaricum*, 1995, t. 4, 105 s. + XXI tabl.

Rytų Lietuvos pilkapių horizonte.“[2] Tad V. Novakovskio darbas sustiprina išsakytą hipotezę apie galindų-sūduvių ir Vielbarko kultūros įtaką vakarinėje Brūkšniuotosios keramikos kultūros dalyje.

Antrame šios knygos skyriuje jau buvo iškelti mūsų archeologų teiginiai apie senojo geležies amžiaus kultūrinę situaciją Brūkšniuotosios keramikos kultūros teritorijoje. Dabar laikas atskleisti antrai krypčiai atstovaujančių archeologų – Ilonos Vaškevičiūtės ir šių eilučių autoriaus[3] – požiūrį. Iki šiol minėti autoriai laikėsi požiūrio, kad lietuviai nėra senieji šio arealo gyventojai, kad lietuviai yra rytų baltai, apie VI amžių, per Tautų kraustymąsi, atsikėlę iš kažkurių Padnieprės teritorijų. Tiesa, taip plačiai, kaip šioje publikacijoje, Brūkšniuotosios keramikos kultūros – senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių kultūros – ankstyvųjų viduramžių lietuvių pilkapių kultūros klausimo minėti autoriai nėra tyrinėję, tačiau pagrindinė mintis apie lietuvių priklausomybę rytų baltams yra išsakyta ne kartą[4]. Nepaisant vakarų baltų „lituanizacijos“ schemos, kuri pasirodė neįtikinama, R. Volkaitė-Kulikauskienė suteikė archeologinį pamatą K. Būgos teorijai apie vėlyvą lietuvių atsikraustymą iš aukštutinės Padnieprės į Rytų Baltijos erdvę. Jos iš rytų atėjusi „antroji kūnų deginimo banga“ buvo glaudžiausiai susieta su Rytų Lietuvos (ne su senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos) pilkapių kultūra, kurią mokslininkė laikė tiesioginiais lietuvių protėviais, nors Brūkšniuotosios keramikos kultūra, jos manymu, neišnyko staiga ir galėjo turėti tam tikrą poveikį naujai lietuvių kultūrai. „Lituanizacijos“ procesas buvo mėginimas susisteminti istorijos vaizdą ir logiškai atvesti prie lietuvių kalbos ir lietuvių valstybės kilimo giluminių ištakų.

Naujais tyrinėjimais grindžiant lietuvių kilmės problemą, kyla pirmas klausimas – ar senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių žmones galima laikyti lietuvių genties protėviais? Atsakymai į šį klausimą randami jau minėtame V. Vaitkevičiaus straipsnyje „Vienos teorijos pėdsakais, arba mirusiųjų deginimo paprotys Lietuvoje“. Čia nurodomi laidojimo papročių skirtumai, moterų ir vyrų įkapių pasikeitimai, akcentuojamas naujų laidojimo vietų įrengimas ir perėjimas nuo individualių prie kolektyvinių pilkapių[5]. Kalbėdamas apie moterų įkapes, autorius pažymi: „Nors buvo išsaugotas paprotys į moterų kapus dėti pjautuvėlius, tačiau dominuojančiomis moterų kapų įkapėmis tapo iki tol nebūdingi verpstukai ir ylos.“[6] Ypač daug

2 Ten pat, s. 78.

3 Tam tikra prasme prie šios krypties galima būtų skirti R. Volkaitę-Kulikauskienę, kurios darbe yra mintis apie tai, kad naują kultūrą su deginimo papročiu galėjo atnešti slavų spaudžiami rytų baltai.

4 Volkaitė-Kulikauskienė R. C. Lietuvių tautybės ištakos. 1. Archeologijos duomenys. *Lietuvių etnogenezė.* Red. R. Volkaitė-Kulikauskienė. Vilnius, 1987, p. 150–156; Volkaitė-Kulikauskienė R. *Lietuva valstybės priešaušriu*. Vilnius, 2001, p. 174, 321; Jovaiša E. Indoeuropiečiai ir baltai. *Lietuva iki Mindaugo*. Vilnius, 2003, p. 50; Vaškevičiūtė I. Baltai slavų apsuptyje. *Istorija*, 2007, t. 65, p. 3–11; Jovaiša E. *Aisčiai. Kilmė*. T. 1. Vilnius, 2012, p. 50–52.

5 Vaitkevičius V. Vienos teorijos pėdsakais, arba mirusiųjų deginimo paprotys Lietuvoje. *Lietuvos archeologija*, 2005, t. 27, p. 50–51.

6 Ten pat.

Trikampė segė, kiauraraštė. Vario lydinys su raudonu emaliu. Černiachovas, Kagarlyko rajonas, Kijevo sritis, Ukraina.

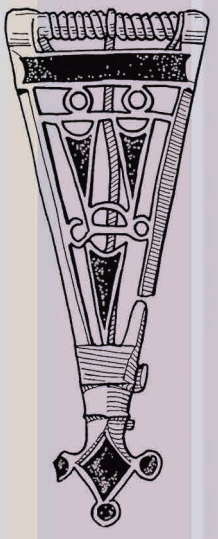

dėmesio autorius skiria vyrų įkapių skirtumams pabrėžti: „<...> didelės reikšmės turi V a. viduryje – antroje pusėje pilkapių kultūros teritorijoje paplitęs naujas vyrų kapų radinių komplektas. Jam visų pirma priklauso: skydų umbai kūgine viršūne; geležinės lankinės segės aukštu lankeliu; B formos diržų sagtys; siauraašmeniai pentiniai kirviai su atkraštėmis ir be jų; 2, 3, 4B ir kai kurių kitų tipų ietigaliai, peiliai. Komplektą sudarantys dirbiniai turi iš esmės apibrėžtą chronologiją (datuojami V a. viduriu – VI amžiumi) <...>."[7] Kita svarbi detalė – naujoji kultūra atsirado per palyginti trumpą laiką: „Vadinasi, mirusiųjų deginimo paprotys Rytų Lietuvoje galėjo įsitvirtinti ir per 50 metų ar net trumpesnį laikotarpį, skaičiuojant nuo tautų kraustymosi laikotarpio pradžios, apytiksliai V a. viduryje."[8] Atsirado ji ir iki tol nebūtose teritorijose: „<...> plintant mirusiųjų deginimo papročiui tuo pačiu metu arba greitai po to buvo apleista daug iki tol naudotų laidojimo vietų. Tuo metu kuriami nauji pilkapynai, dalis kurių – iki tol negyvenamose teritorijose į pietryčius, rytus ir šiaurę nuo pilkapių kultūros arealo. Pastaruosiuose tyrinėtų griautinių kapų skaičius yra nežymus, o dažnai tokių kapų ir visai nerasta. Į akis krinta dar vienas faktas: naujo vyrų įkapių komplekto (skydų umbų kūginėmis viršūnėmis, geležinės lankinės segės aukštu lankeliu, B formos diržų sagčių, kirvių su atkraštėmis arba be jų, kai kurių ietigalių tipų) pasirodymas Rytų Lietuvoje V a. viduryje faktiškai sutampa su mirusiųjų deginimo papročio plitimo pradžia. Menamas šių reiškinių tarpusavio ryšys lieka tiksliau neapibrėžtas. Gali būti, kad tam tikromis aplinkybėmis mirusiųjų deginimo papročio nešėjais iniciatoriais Rytų Lietuvoje tapo kariai – Vidurio Europoje V a. viduryje vykusių istorinių procesų dalyviai."[9] Čia pat mini, kad: „Pareikšta nuomonių, kad mirusiųjų deginimo paprotys Lietuvos teritoriją pasiekė iš Padnieprės, rytų baltų žemių."[10] Taigi V. Vaitkevičius susistemino ir išgrynino skirtumus tarp ankstyvųjų Rytų Lietuvos pilkapių ir lietuvių pilkapių, tačiau mato ir tam tikrą jų bendrumą, kuris, jo nuomone, gali būti ir tam tikro kultūrų perimamumo rodiklis. Jis neapsisprendžia, iš kur atėjo deginimo paprotys – iš Vidurio Europos ar Padnieprės baltų. V. Vaitkevičiaus paminėtas B formos diržų sagtis migracijos fone yra nagrinėjęs V. Sedovas. Pagal jų radimo vietas jis yra nubrėžęs migracijos kelią, kuris labai įtikimas, išskyrus esminę detalę – migravo ne slavai, bet vakarų baltai nuo pat Vielbarko kultūros teritorijos. Apie V–VI amžių slavų migraciją šiuose regionuose, kaip rodo naujausi duomenys, negalima nė kalbėti. Tad nagrinėtinas yra V. Sedovo kelias: „Panašių sagčių radiniai vidurinio Nemuno regione (su Nerimi-Vilija), reikia manyti, fiksuoja slavų migracijos maršrutą. Matyt, iš Pavyslio stambūs persikėlėlių masyvai pajudėjo šiaurės rytų kryptimi išilgai ledyninės kilmės kalvyno. Kažkokia persikėlėlių dalis įsikūrė aukštesnėse vidurinio Nemuno

7 Ten pat, p. 50.
8 Ten pat, p. 51–52.
9 Ten pat, p. 53–54.
10 Ten pat, p. 53.

aukštumose, daugiausia Neries-Vilnios baseine, žemėse, kurias užėmė baltai – Brūkšniuotosios keramikos kultūros skleidėjai[11]. <...> Persikėlėliais, matyt, buvo vakarų baltai. <...> Migracijos srautas, pasiekęs Rusijos lygumos šiaurės vakarus, greičiausiai, etniškai nebuvo vienalytis. Tarp persikėlėlių, matyt, buvo ne tik slavai, bet ir vakarų baltai, kurių žemės buvo paliestos žygiuojant į šiaurės rytus. Baltiški vandenų pavadinimai Novgorodo-Pskovo žemėse plačiai pasklidę, tarp jų yra hidronimų, turinčių vakarų baltų ypatybių. Nusipelno dėmesio tai, kad pastarieji daugiausia susitelkę ilgųjų pilkapių[12] ankstyvajame areale. <...> Reikia manyti, kad tuo pačiu maršrutu ėjo ir kita ankstyvųjų slavų grupuotė, kuri apgyvendino Polocko Padvinį, Smolensko Padnieprę ir dalį Volgos-Kliazmos tarpupio."[13] Taigi, B formos sagčių kelias (2:4 il.) iškalbingas ir leido V. Sedovui sukurti ištisą ankstyvųjų slavų maršrutą. Deja, V–VI amžių slavų migracija iš Pavyslio pernelyg ankstyva ir neįtikima, tačiau vakarų baltų migracija iš Pavyslio iki Maskvos upės baseino darosi dar labiau pagrįsta. Tenka pasikartoti, tačiau ir ši V. Sedovo „slavų migracija" yra tiesioginė Didžiosios aisčių migracijos ir jos ketvirtosios šakos liudininkė.

Taigi kas atsitiko mus dominančioje erdvėje V–VI amžiuose? Daug duomenų rodo didelius gentinius persigrupavimus ir migracijas, kurie atsispindi ir materialioje, ir dvasinėje kultūroje, o ypač – greitoje įkapių ir laidojimo papročių kaitoje. Pirmojoje knygoje tik probėgšmais pasakiau, kad „iš tiesų nuo VI amžiaus atsiranda žmonės, kurių gyvensena, puošybos įpročiai ir laidojimo papročiai iš esmės skiriasi nuo vakarų baltų (6:4–6:6 il.)"[14]. Iliustracijoje yra vaizduojamas lietuvių kostiumas, sukurtas pagal VII–VIII amžių Karmazinų ir Neravų pilkapių tyrinėjimų medžiagą. Tai tas laikas, kai dėl lietuvių pilkapių kultūros lietuviškumo neabejoja niekas. Menamųjų aukštaičių arba Centrinės Lietuvos gyventojų kostiumas sukurtas pagal V a. pabaigos – VI a. pradžios Plinkaigalio plokštinio kapinyno tyrinėjimų medžiagą. Laiko skirtumas yra, tačiau jis nėra toks jau ir didelis, kad negalima būtų jų lyginti. Kas gi krenta į akis? Visų pirma tai, kas iš esmės skiria vakarų baltus nuo rytų, t. y. spalvotųjų metalų naudojimo buityje kiekis[15]. Lietuvių kostiumas (o jis sukurtas iš elitinių kapų duomenų) teturi nedaug spalvotųjų metalų. Paprastai kapuose tokių įkapių būna minimaliai – segė, apyrankė ar žiedas, labai retai antkaklės ir kitokie moteriški ar vyriški papuošalai. Lietuvio vyro kostiumas atspindi, sakyčiau, visų lietuvių vyrų

11 Visiškai sutampa su Vielbarko-galindų-sūduvių migracija į šiaurės vakarinį Brūkšniuotosios keramikos kultūros pakraštį.

12 Kaip parodė naujausi J. Šmidto tyrinėjimai, Polocko ilgieji pilkapiai iki pat X amžiaus priklausė vakarų baltams (žr. Шмидт Е. А. *Кривичи Смоленского Поднепровья и Подвинья (в свете археологических данных)*. Смоленск, 2012, с. 62).

13 Седов В. В. *Славяне в древности*. Москва, 1994, с. 301–304, рис. 108.

14 Jovaiša E. *Aisčiai. Kilmė*. T. 1. Vilnius, 2012, p. 119.

15 Spalvotųjų metalų gausumo ar negausumo klausimas susiduria su deginimo papročio pasekmėmis – dalis dirbinių iš spalvotųjų metalų laidotuvių lauže galėjo išsilydyti. Tačiau, jei pažvelgsime į IX–X amžių sudegintų kuršių ir to paties laiko lietuvių kapus, visgi rasime skirtumų – kuršių kapuose spalvotųjų metalų daugiau.

standartą – skydas, balno kilpos, geležinis siauraašmenis pentinis kirvis, viena ar dvi ietys ir peilis. Štai svarbiausi lietuvių vyrų kapų radiniai. Moterų kapuose žalvarinių papuošalų yra labai nedaug – svarbiausias įkapes sudaro verpstukai, ylos ir peiliai, o vaikų kapuose įkapės ganėtinai skurdžios. Tai nevalingai žadina mintį ir apie pačią lietuvių visuomenę: ji, mano supratimu, buvo smarkiai sukarinta ir asketiška – tai būdinga karinių žygių ir nuolatinių karinių pavojų slegiamai visuomenei. Tad kur tas sąlyčio taškas, kur visuomenė jaustų aprašytąsias sąlygas? Įtikinamas regionas yra Rytų Europos pietūs su klajoklių pagimdytais Tautų kraustymosi mūšiais, tačiau istoriniai šaltiniai turėtų užfiksuoti tokį didelį tautos persikėlimą į seniesiems autoriams gerai pažįstamą aisčių aplinką. Bet jokių užuominų nėra. Kita vertus, reikia pasitelkti archeologinę medžiagą. Karinio elito kapų radiniai su ryškiais žygių į Dunojaus baseiną atributais yra vis dėlto vienetiniai. O didelio persikraustymo metu karinio elito (kunigaikščių) sluoksnis šitokioje lietuvių pilkapių gausybėje turėtų būti išreikštas stipriau. Tad grįžtu prie K. Būgos lietuvių atkėlimo laiko, kurį jis apibrėžė VI–VII amžiais. Tai laikas, kai pagal archeologijos duomenis lietuvių pilkapių struktūra ir įkapės leidžia matyti lietuvių pilkapių standartą iki pat VII–VIII amžiais prasidėjusių naujų pokyčių pilkapių struktūroje. VI a. antrojoje pusėje ir VII amžiuje Rytų Lietuvoje keičiasi laidosena – įsigali pilkapiai su degintų mirusiųjų kapais ir jau anksčiau aprašytais vyrų bei moterų įkapių komplektais. K. Būga lietuvius atkėlė nuo Dniepro aukštupio rytų baltų. Pats laikas žvilgtelėti į rytų baltų pasaulį. I. Vaškevičiūtė yra paskelbusi studiją, kurioje analizuoja ankstyvųjų viduramžių rytų baltus slavų apsupties sąlygomis[16]. Mums svarbu surasti tą kultūrą, kuri atitiktų kelias sąlygas: 1) laidojimo paminklo forma yra pilkapis; 2) laidojamas sudegintas žmogus; 3) gana išplėtota spalvotųjų metalų apdirbimo tradicija; 4) tarp gyvenviečių vyrauja miniatiūriniai (maži) piliakalniai; 5) pastatai yra antžeminiai, o jų konstrukcija pagrįsta stulpų principu. Tokias sąlygas atitinka vienintelė rytų baltų kultūra – Moščino, arba rytų galindų, kultūra[17]. Tyrėjai ją vadina žemdirbių kultūra, kuriai būdingi nedideli piliakalniai su antžeminiais stačiakampio pavidalo stulpinės konstrukcijos pastatais, šiurkščiu paviršiumi profiliuoti puodai, o dubenėliai – lygiu paviršiumi, pentiniai kirviai, įmoviniai ir įtveriamieji strėlių antgaliai. Šioje kultūroje išplėtoti spalvotųjų metalų amatai – gausu segių, ovalių diržo sagtelių, vytinių antkaklių, antkaklių kūginiais galais. Pasaginės segės ir kiauraraščiai pakabučiai dengiami spalvotu emaliu. Paieškoms reikšminga, kad Moščino kultūros žmonės savo mirusiuosius laidojo sudegintus dideliuose pilkapiuose, – sudeginto mirusiojo kapas būna pilkapio pagrinde ir juosiamas grioveliu ar

16 Vaškevičiūtė I. Baltai slavų apsuptyje. *Istorija*, 2007, t. 65, p. 3–11.

17 Rytų galindai yra užfiksuoti XII amžiaus Rusios Lavrentijaus ir Ipatijaus metraščiuose. Minimas etnonimas *голядь* prie Protvos upės (žr. Vaškevičiūtė I. Baltai slavų apsuptyje. *Istorija*, 2007, t. 65, p. 6).

stačių stulpelių tvora. Įkapės negausios, šalia kapo kartais stovi keli moliniai puodai[18]. Lyginant su lietuvių gyvensena, galima pamatyti akivaizdžius panašumus: nedideli piliakalniai su stulpinės konstrukcijos pastatais, pilkapiai, kūno deginimas, negausios įkapės. Visa tai kartu žadina mintį, kad VI–VII amžiuose į buvusios Brūkšniuotosios keramikos kultūros vakarinį pakraštį galėjo ateiti dalis rytų galindų. Tai patvirtintų, kad VII–VIII amžiuose keičiasi lietuvių pilkapių papročiai – vietoj akmenų pilkapis apjuosiamas grioveliu, o tai juos sieja su rytų galindų papročiais[19]. Galimas dalykas, kad tas naujas kultūrinis pradas (lietuviai, turintys pilkapių pylimo ir mirusiųjų deginimo paprotį), kurį daugelis tyrėjų mato VI amžiuje, galėjo būti rytų galindai. Pirminis migracijos stimulas galėjo būti klajoklių ekspansija, o vėliau – ir slavų spaudimas, nes tik VIII amžiuje rytų galindų teritorijoje atsiranda slavų viatičių pilkapiai[20]. Klajokliams alanams ir avarams spaudžiant, jų migracija į baltų pasaulio vakarinį arealą yra įmanoma. Galimas dalykas, kad betarpiškas kontaktas Tautų kraustymosi arenoje su alanų ir avarų, o vėliau ir slavų gentimis suformavo lietuvių karinę visuomenę, jos asketiškumą nuolatinių pavojų akivaizdoje ir stiprų lietuvių valstybingumo jausmą, kuris pasireiškė pirmosios baltų valstybės formavimosi laikotarpiu. Ir dar viena reikšminga detalė: VI a. antrosios pusės lietuvių kapuose atsiranda balnakilpės, kurias, kaip tvirtinama, išrado alanai ar avarai. Pirmieji su klajokliais alanais greičiausiai susidūrė Dniepro baltai. Tad ir šią svarbią detalę į mūsų regioną galėjo atsinešti rytų galindai[21]. Tikslus balnakilpių atsiradimo laikas yra ypač svarbus rytų galindų reemigravimo ir lietuvių atėjimo kontekste. Ši data iš tiesų yra lietuvių atėjimo į Rytų Lietuvą laikas. Tad itin retos mūsų archeologijoje ankstyvosios balnakilpės apžvelgtinos kiek detaliau.

1961 metais Agota Jankevičienė paskelbė 1893 metais Vandalino Šukevičiaus (Wandalin Szukiewicz) tyrinėtų Pabarių pilkapių (Šalčininkų raj.) medžiagą[22]. Remdamasi Rusijos imperatoriškosios archeologijos komisijos byla Nr. 1893/126[23] ji nurodo, kad Pabarių 1 pilkapio centre buvo ištirtas degintas žmogaus kapas ir ant jo sudėtos gerai išsilaikiusios įkapės: siauraašmenis pentinis kirvis[24], du geležiniai peiliukai, įmovinis ietigalis, geležinė diržo sagtis[25], dvi geležinės balno kilpos su praplatintais pagrindais, du balno apkalai su grandimis galuose, keturi rutulio formos žvangučiai ir vienas tokio žvangučio fragmentas. Teigiama, jog čia turėjo būti vyro,

18 Tautavičius A. Dniepro baltų genčių likimas. Archeologijos duomenys. *Lietuvių etnogenezė*. Vilnius, 1987, p. 144–145; Vaškevičiūtė I. Baltai slavų apsuptyje. *Istorija*, 2007, t. 65, p. 6–9.

19 Vaškevičiūtė I. Baltai slavų apsuptyje. *Istorija*, 2007, t. 65, p. 9.

20 Ten pat, p. 6.

21 Ten pat, p. 9.

22 Jankevičienė A. Pabarių pilkapiai. *MADA*, 1961, t. 1 (10), p. 37–47.

23 V. Šukevičiaus Pabarės pilkapių tyrinėjimų ataskaita saugoma Rusijos mokslų akademijos Materialinės kultūros istorijos institute Sankt Peterburge.

24 Ruošiant siauraašmenį kirvį publikavimui, Lietuvos nacionalinio muziejaus darbuotoja Audronė Ruzienė nustatė, kad kirvio pentis buvo ornamentuota smulkių įkartų eilėmis.

25 B pavidalo sagties liežuvėlio galui, kaip tai nustatė A. Ruzienė, buvo suteiktas žalčio ar gyvatės galvos pavidalas.

sudeginto drauge su žirgu, kapas[26]. Lauryno Kurilos dėka turėjau galimybę nuodugniai susipažinti su šia V. Šukevičiaus ataskaita. Penktame bylos lape V. Šukevičius aprašo pilkapių vietą – Eišiškių valsčius, Lydos apskritis, Podborže kaimas. Palyginus su A. Jankevičienės lokalizacija „Podborze“ arba, kaip jį vadino vietiniai žmonės, „Goreli“, tampa aišku, kad kalbama apie tą patį Pabarių pilkapyną. V. Šukevičius yra pridėjęs detalų 1 pilkapio planą, kuriame užfiksuoti kapo radiniai sutampa su paskelbtu radinių sąrašu. Plane akivaizdžiai matyti, kad V. Šukevičius buvo radęs ir degintų kaulų (3:1 il.), kurie nepalieka abejonių, jog kalbama apie sudeginto žmogaus kapą. Čia pat esantis skersinis pilkapio pjūvis rodo, kad pilkapis nebuvo apjuostas akmenų vainiku, bet, kaip įprasta rytų galindams, apjuostas grioviu.

A. Jankevičienė padarė išvadą, kad 1 pilkapio medžiaga datuotina VI–VII amžiais[27]. Po šios publikacijos, ypač po 1966 metų, kai Ona Kuncienė tame pačiame Pabarių pilkapyne ištyrė 15 pilkapių ir juos datavo X–XII amžiais[28], Pabarių balno kilpų datavimu suabejota ir Juozo Antanavičiaus darbe „Balno kilpos Lietuvoje X–XIV a.“[29]. Pabarių balno kilpos priskirtos VI tipui, o Rytų Lietuvoje rastos išskirtos į atskirą šio tipo atmainą. Autorius teigia: „Šio tipo kilpos kituose kraštuose yra datuojamos VIII–XI a. Seniausieji egzemplioriai rasti Altajuje, priskiriami VII–VIII a. <...> Pabarių kilpų datavimas VI–VII a. atmestinas, nes seniausi šios formos egzemplioriai kituose kraštuose datuojami VII–VIII a. Pagal kapinynų, kuriuose rastos šio tipo kilpos, radinius ir kaimyninių kraštų analogijas Lietuvoje šio tipo kilpos datuotinos X–XII a.“[30] J. Antanavičiaus teiginiuose akivaizdi prieštara: A. Jankevičienė visiškai „sutelpa“ į „kitų kraštų“ chronologiją. VI–VII a. Pabarė ir VII–VIII a. kiti kraštai. Bet reikia pažvelgti į kitus balno kilpų lydimuosius radinius, kurie gali būti patikimi jų datavimo rodikliai (3:2 il.). Tokie yra B formos sagtis, ietigalis profiliuota plunksna ir siauraašmenis pentinis kirvis. B formos sagčių chronologiją yra aptaręs A. Tautavičius. Rytų Lietuvai būdingas nedideles ovalias sagteles su kiek įgniaužta priekine dalimi jis datuoja V–VI amžiais[31]. Naujausius diržų sagčių tyrinėjimus yra paskelbęs Eugenijus Butėnas[32]. B formos sagtis jis priskiria III tipo a atmainai ir datuoja V a. pabaiga – VII amžiumi[33]. Profiliuotus ietigalius Vytautas Kazakevičius skiria II tipui

26 Jankevičienė A. Pabarių pilkapiai. *MADA*, 1961, t. 1 (10), p. 39.

27 Ten pat, p. 45.

28 Таутавичюс А. Археологические исследования Института истории АН Лит. ССР в 1948–1967 гг. *20 лет. Археологические и этнографические экспедиции Института истории АН Литовской ССР (1948–1967)*. Вильнюс, 1968, с. 13.

29 Antanavičius J. Balno kilpos Lietuvoje X–XIV a. *MADA*, 1976, t. 1 (54), p. 69–81.

30 Ten pat, p. 75.

31 Tautavičius A. *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.)*. Vilnius, 1996, p. 258.

32 Butėnas E. Sagtys iš Rytų Lietuvos pilkapių (tipai, paskirtis). *Lietuvos archeologija*, 1999, t. 18, p. 37–56.

33 Ten pat, p. 37, 48, 2 pav.

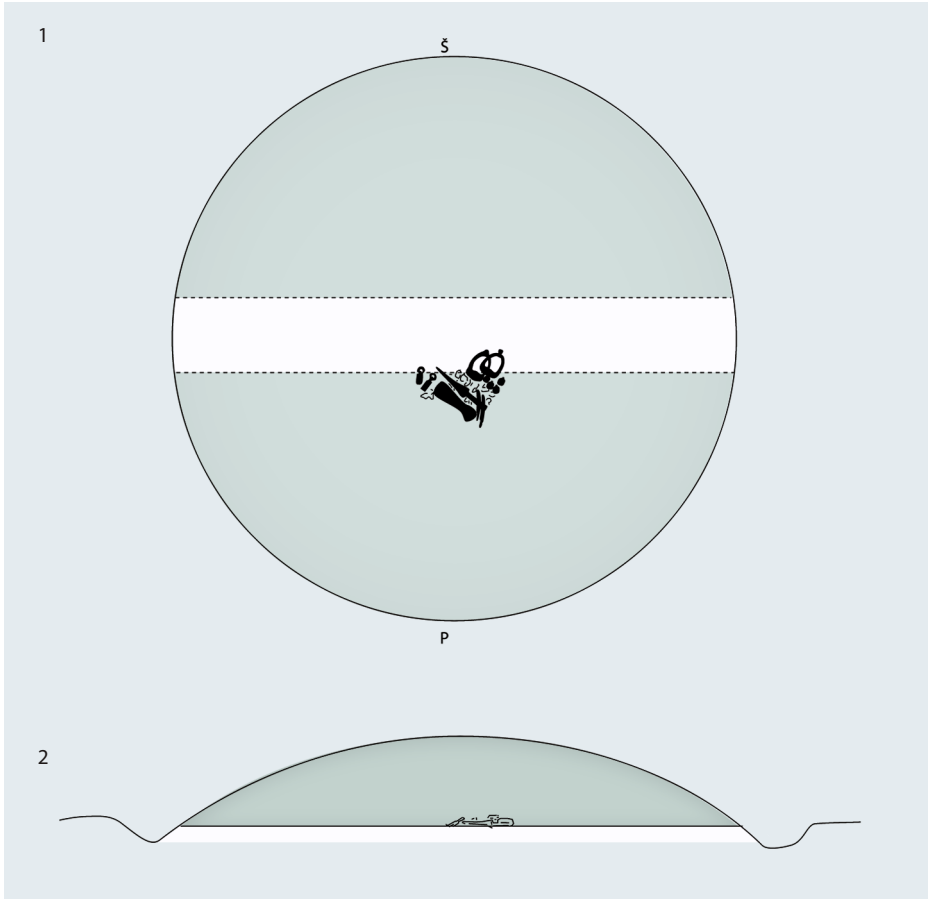

3:1 il.
Pabarės 1 pilkapio planas pagal V. Šukevičių:
1. vaizdas iš viršaus;
2. vaizdas iš šono.
Suskaitmenino E. Jovaiša, 2013

ir juos datuoja nuo V amžiaus iki VII amžiaus, kai jie išnyko[34]. Siauraašmenį pentinį kirvį Arvydas Malonaitis skiria II tipui[35], kuris labiausiai paplitęs Rytų, Šiaurės Rytų, Pietryčių Lietuvoje. Daugiausia jų randama dabartiniuose Utenos, Švenčionių ir Ignalinos rajonuose. Kita sankaupa – Neries pakrantėse dabartinių Trakų, Širvintų, iš dalies Vilniaus rajono ir Elektrėnų savivaldybės ribose. Į rytus nuo Šventosios žinomos 5 radimo vietos: Obeliuose, Ukmergėje, Visėtiškėse, Plaučiškiuose (Pakruojo raj.) ir Sirvyduose (Kelmės raj.). Tyrėjas teigia, jog ankstyviausi šio tipo kirviai pasirodė IV a. pabaigoje ir V a. pradžioje ir buvo naudoti iki pat VII amžiaus. Nurodoma, su kokiais radiniais šio tipo kirvių paprastai randama. Jų sąraše yra ietigaliai su profiliuota

34 Казакявичюс В. *Оружия балтских племен II–VIII веков на территории Литвы*. Вильнюс, 1988, с. 38–39, рис. 13, карта VI.

35 Malonaitis A. *Geležiniai siauraašmeniai kirviai Lietuvoje*. Vilnius, 2008, p. 105–109, 4 žemėl.

plunksna bei antkaklės balneliniais galais. Ankstyvojo tipo balnelinių antkaklių rasta Pabarių 3 pilkapyje, o jų ankstyviausia pasirodymo data yra nurodomas VI amžius[36]. Taigi Pabarių balno kilpų datavimas VI–VII amžiais yra pagrįstas ir nekelia abejonių, kai juos lygini su gerai datuojamu lydimuoju inventoriumi.

1976 metais J. Antanavičiaus klasifikacijos suformuota nuomonė išliko 2005 metų Vytauto Juškaičio darbe[37], nors 2002 metais Mindaugas Bertašius nurodė, kad Marvelės 45 kapo avariškoji balno kilpa turi būti datuojama „bent jau VII amžiumi (kai kurios nuo VI a. pab.), arba, kitaip tariant, ankstyvuoju ir viduriniuoju avariškuoju laikotarpiu“[38]. Manvydo Vitkūno 2011 metais paskelbtame darbe apie lietuvių raitiją balno kilpų baltų kraštuose ankstyviausioji data nurodoma VII amžius[39]. Įdomu, kad M. Bertašius mano, jog apvalios avariškos balno kilpos su aukšta kilpa dirželiui Vakarų Europą pasiekė visu šimtmečiu vėliau – VIII amžiuje. M. Bertašiaus nustatyta balno kilpų sklaidos kryptis iš pietryčių kelia mintį, kad ir Skandinaviją jos pasiekė iš baltų žemių. Teiginys, kad skandinavai balno kilpas perėmė iš baltų, randamas M. Vitkūno darbe[40]. Ši ankstyvųjų balno kilpų apžvalga leidžia patvirtinti teiginį, jog rytų galindai betarpiškai buvo susidūrę su avarais. Tad reemigracijos ir lietuvių atėjimo procesai, remiantis archeologijos medžiaga, galėjo vykti VI a. antrojoje pusėje ir VII amžiuje.

Atėjo laikas atsakyti į klausimą, ar lietuvių pilkapių kultūra yra paveldėjusi senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių kultūros tradicijas, ar ji yra lietuvių protėvynė. Prieš atsakant į šį klausimą, reikia panagrinėti Valdemaro Šimėno 1994 metais sudarytą baltų etnogenezės schemą (3:3 il.) ir ypač tą dalį, kuri susijusi su Rytų Lietuvos pilkapių kultūra ir jos susidarymu[41]. Nuo IV amžiaus Brūkšniuotosios keramikos kultūros teritorijoje autorius lokalizuoja savitą pilkapių sritį, kurioje „sugyvena“ pilkapiai su akmenų vainikais ir griautiniais ar degintiniais kapais, krūsniniai jotvingių pilkapiai ir gal plokštiniai kapai. Susiformavimo šaltinius jis regi keleriopus: kultūrai susiformuoti įtakos turėjo Brūkšniuotosios keramikos kultūra, Dniepro baltai (nuo IV a. pabaigos); jotvingų-sūduvių migracija į pietryčių Lietuvą. Įdomiai sprendžiamas biritualumo klausimas – plokštinių kapų tradicija į Lietuvos Užnemunę galėjo ateiti iš Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų kultūros, o pilkapių – iš Žemaitijos ir Šiaurės Lietuvos pilkapių (dabar vadinamos Pilkapių) kultūros. Svarbiausia, jog pagrindinis šaltinis yra kildinamas iš Vakarų baltų pilkapių kultūros. Kitaip tariant,

36 Jankevičienė A. Pabarių pilkapiai. *MADA*, 1961, t. 1(10), p. 43, 44, pav. 4:2.

37 Juškaitis V. Žirgų kapai Rytų Lietuvos pilkapynuose vėlyvajame geležies amžiuje (IX–XII a.). *Archaeologia Lituana*, 2005, t. 6, p. 148.

38 Bertašius M. *Vidurio Lietuva VIII–XII a.* Kaunas, 2002, p. 193.

39 Vitkūnas M. Kada lietuviai pradėjo kautis raiti? *Lituanistica*, 2011, t. 57, Nr. 1 (83), p. 55.

40 Ten pat.

41 Šimėnas V. Pajūrio, Nemuno žemupio ir Vidurio Lietuvos kapinynai I m. e. tūkstantmečio pirmoje pusėje. *Vidurio Lietuvos archeologija*. Vilnius, 1994, p. 16.

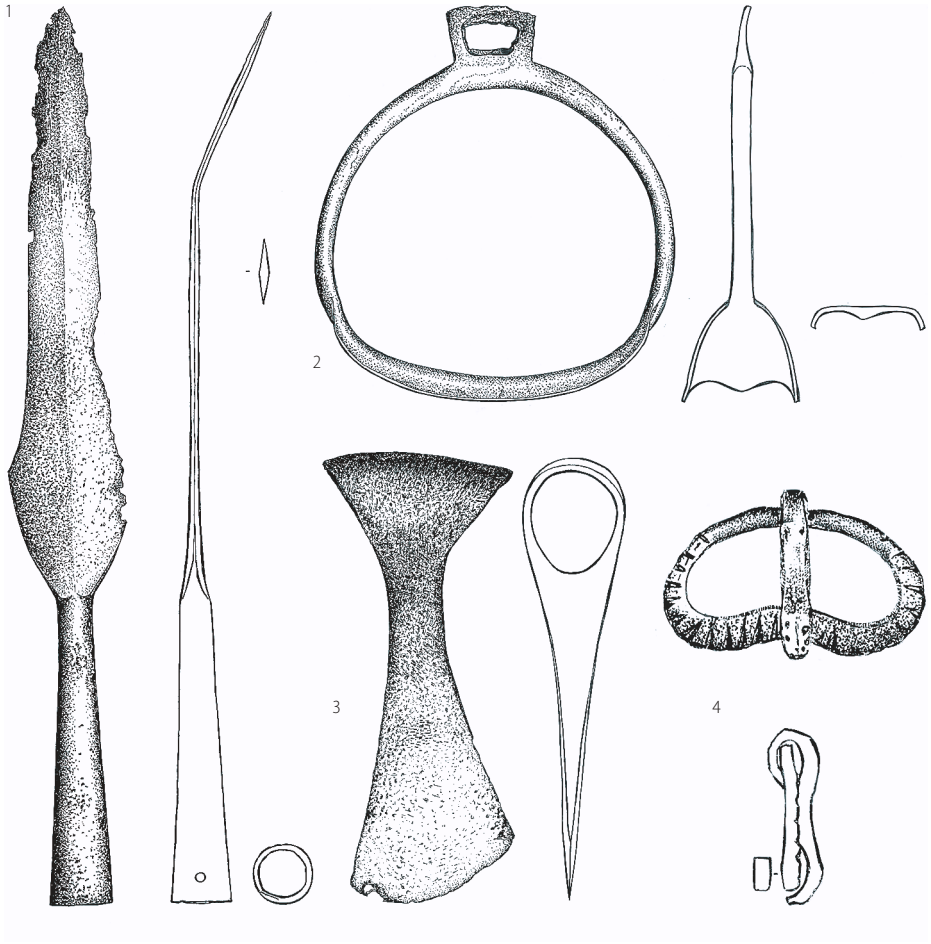

3:2 il.
Pabarių 1 pilkapio radiniai:
1. įmovinis profiliuotas ietigalis;
2. geležinė balno kilpa su praplatintu pagrindu;
3. siauraašmenis pentinis kirvis;
4. geležinė diržo sagtis.
Dail. A. Ruzienė, 2013

V. Šimėnas ankstyvuosiuose Rytų Lietuvos pilkapiuose įžvelgė svarbiausią – aistišką – kultūros dalį. Ir kitas svarbus dalykas – autorius atribojo ankstyvuosius pilkapius nuo VI amžiaus Rytų Lietuvos (lietuvių) pilkapių. Tokia schema buvo labai toliaregiška ir novatoriška tais laikais, tačiau praėję 20 metų padarė chronologijos ir paminklų ištirtumo lygio pataisas. Tad šiandien reikėtų V. Šimėno IV amžių perkelti bent į II a. vidurį, o jo nustatytas ryšys su jotvingių-sūduvių kultūra neprieštarauja šiandieniniam supratimui. Neprieštarauja ir autoriaus nusakyti IV amžiaus ryšiai su Dniepro baltais. Teisingai nurodytas ir aisčių migracijos laikas – I amžius, tačiau kaip jos priežastį V. Šimėnas įvardija gotų ekspansiją, kai šie, kaip teigiama, I a. antrojoje pusėje išstūmė Pamario baltus.

Tai kaipgi spręsti tą esminį klausimą? Mano manymu, atsakymas susijęs su senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių priklausomybe nuo jų galindiškos-sūduviškos-vielbarkiškos prigimties. Lietuvių pilkapių VI–VII amžių kultūra

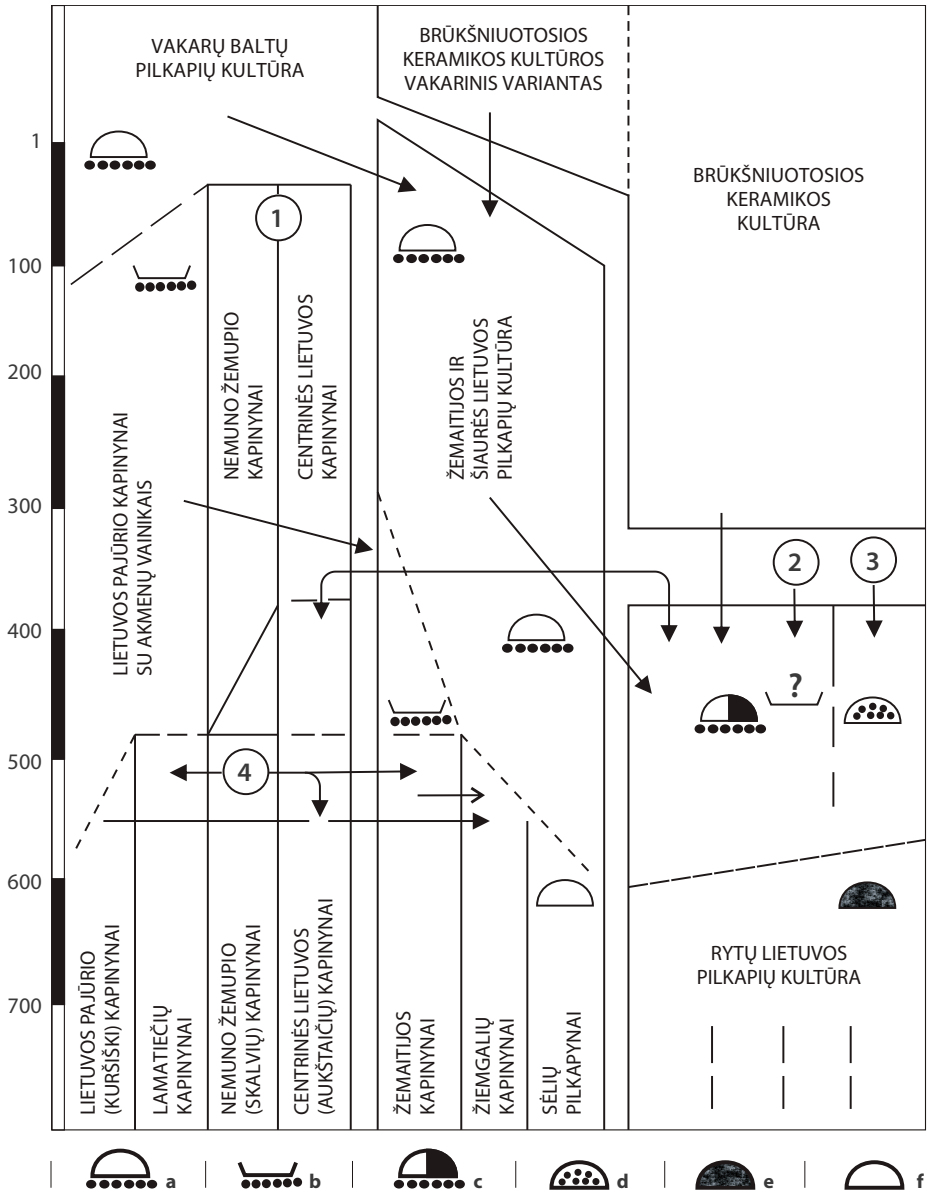

3:3 il.
Baltų etnogenezė pagal V. Šimėną:
1. I amžiaus migracija. Gotų išstumti Lenkijos pamario (?) gyventojai;
2. II–IV a. pabaigos Dniepro baltų įtaka;
3. III–IV a. pabaigos jotvingių migracija į pietryčių Lietuvą;
4. IV–V a. antrosios pusės migracija iš Prūsijos ir vidurio Europos.

Ženklų reikšmės:
a – pilkapiai su akmenų vainikais;
b – plokštiniai kapai su akmenų konstrukcijomis;
c – pilkapiai su akmenų vainikais ir griautiniais / degintiniais kapais;
d – pilkapiai su akmenų krūsnimis sampiluose;
e – Rytų Lietuvos pilkapiai su degintiniais kapais;
f – pilkapiai be akmenų vainikų.
V. Šimėnas, 1994

nėra tiesioginis II–V a. galindų-sūduvių kultūros Rytų Lietuvoje tęsinys, tačiau jos pagrindas yra galindų kultūrinės tradicijos, kurios kažkiek kito jiems gyvenant rytuose. Jei visi čia pateikti argumentai gali būti priimti, tai galima sakyti, kad tas etnosas, žinomas lietuvių vardu, yra VI–VII amžiuose iš Moščino kultūros erdvės grįžę rytų galindai, kurie buvo tos pačios vakarietiškos galindų kultūros palikuoniai. Ir, ko gero, tenka patikslinti lietuvių atėjimo laiką – šis grįžtamasis rytų galindų

žygis į galindų-sūduvių žemes Rytų Lietuvoje turėjo įvykti VI a. antrojoje pusėje – VII amžiuje. Negalima atmesti minties, kad migracija į pirmines žemes Rytų Lietuvoje galėjo būti ir ne viena. Apie VII–VIII a. sandūrą atsiradęs naujas reiškinys lietuvių pilkapių kultūroje – pilkapius juosiantys grioviai – gali būti kaip tik tos antrinės migracijos liudininkas. Pasiekta VIII amžių siekianti baltų raida ir, kaip liudija J. Šmidto darbai, ateityje gali tekti kalbėti dar apie ne vieną baltų migraciją: „Mūsų nuomone, Smolensko Padnieprės ir Padvinio ilgųjų pilkapių kultūra Padnieprėje ir Padvinyje [VIII–X a. – E. Jovaiša] pasirodė jau susiformavusiu pavidalu, kuri iš esmės buvo vakariau išsidėsčiusių baltų kultūra, o iš išlikusių vietinių gyventojų ji perėmė tik nereikšmingus jų kultūros elementus, kurie nekeitė Smolensko Padnieprės ir Padvinio ilgųjų pilkapių kultūros visumos.“[42] Taigi baltų kultūrų ir genčių „persirikiavimai“ buvusios Brūkšniuotosios keramikos ir Padnieprės baltų kultūrų plotuose buvo daug sudėtingesni nei anksčiau manyta, o apie santykius su slavais galima šnekėti, kaip nurodo J. Šmidtas, ne anksčiau nei X–XI a. sandūroje ar XI a. pradžioje. Baltiška Ilgųjų pilkapių kultūros prigimtis verčia grįžti prie Baltarusijoje sudaryto tritomio „Didysis istorinis Baltarusijos atlasas“. Pirmame tome paskelbtas III–IV amžių žemėlapis pavadintas „Slavų protėviai. Gotų protovalstybė. III–IV m. e. a.“[43]. Žemėlapis turėtų įteigti nuomonę, kad minimu laikotarpiu ten kažkur buvo slavų protėviai. Tai visiškai neatitinka tikrovės. Dabartinės archeologijos diktuojama tiesa yra aiški – iki XI amžiaus Polocko ir Smolensko žemėse, Daugavos ir Dniepro aukštupio baseine slavų kultūrų nebuvo. Visos jos buvo baltų ir, kaip dabar matyti, priklausė vakarų baltų prigimčiai.

Apibendrinant nagrinėjamą klausimą, verta būtų aiškiau suformuluoti, kas atsitiko su Brūkšniuotosios keramikos kultūra I tūkstm. pirmojoje pusėje. Pirmiausia, tarp 150 ir 200 metų į Rytų Lietuvą atėjo galindų kultūra atsinešdama pilkapių statybos tradicijas su nedegintų mirusiųjų papročiu. Jos II–III–IV amžių ryšiai su genetine Galinda ir su Vielbarko kultūra yra patikimai fiksuojami per laidosenos ir daiktų kultūros elementus. IV ir V amžiai buvo lemtingi. Brūkšniuotosios keramikos kultūros ir Padnieprės baltų teritorijose kūrėsi naujos baltų kultūros. Iš rytinės Brūkšniuotosios keramikos kultūros dalies ir Dniepro-Dauguvos kultūros susidarė vadinamoji Bancerovo-Tušemlios kultūra[44]. Dauguma archeologų šią kultūrą laiko baltų, tačiau yra ir tokių, kurie ir Bancerovo-Tušemlios, ir Moščino kultūroje ieško slavų. Čia svarų žodį tarė J. Šmidtas: „Įvairios su šia problema susietos hipotezės, kurias per pastarąjį šimtmetį išsakė daugelis tyrinėtojų, yra prieštaringos ir ne visada pakankamai patvirtintos rašytiniais ir daiktiniais šaltiniais. Tai ypač regima darbuose, kuriuose

42 Шмидт Е. А. *Кривичи Смоленского Поднепровья и Подвинья (в свете археологических данных).* Смоленск, 2012, с. 20.

43 *Вялікі гістарычны атлас Беларусі*, т. 1. Мінск, 2009.

44 Tautavičius A. Dniepro baltų likimas. *Lietuvių etnogenezė*. Vilnius, 1987, p. 145.

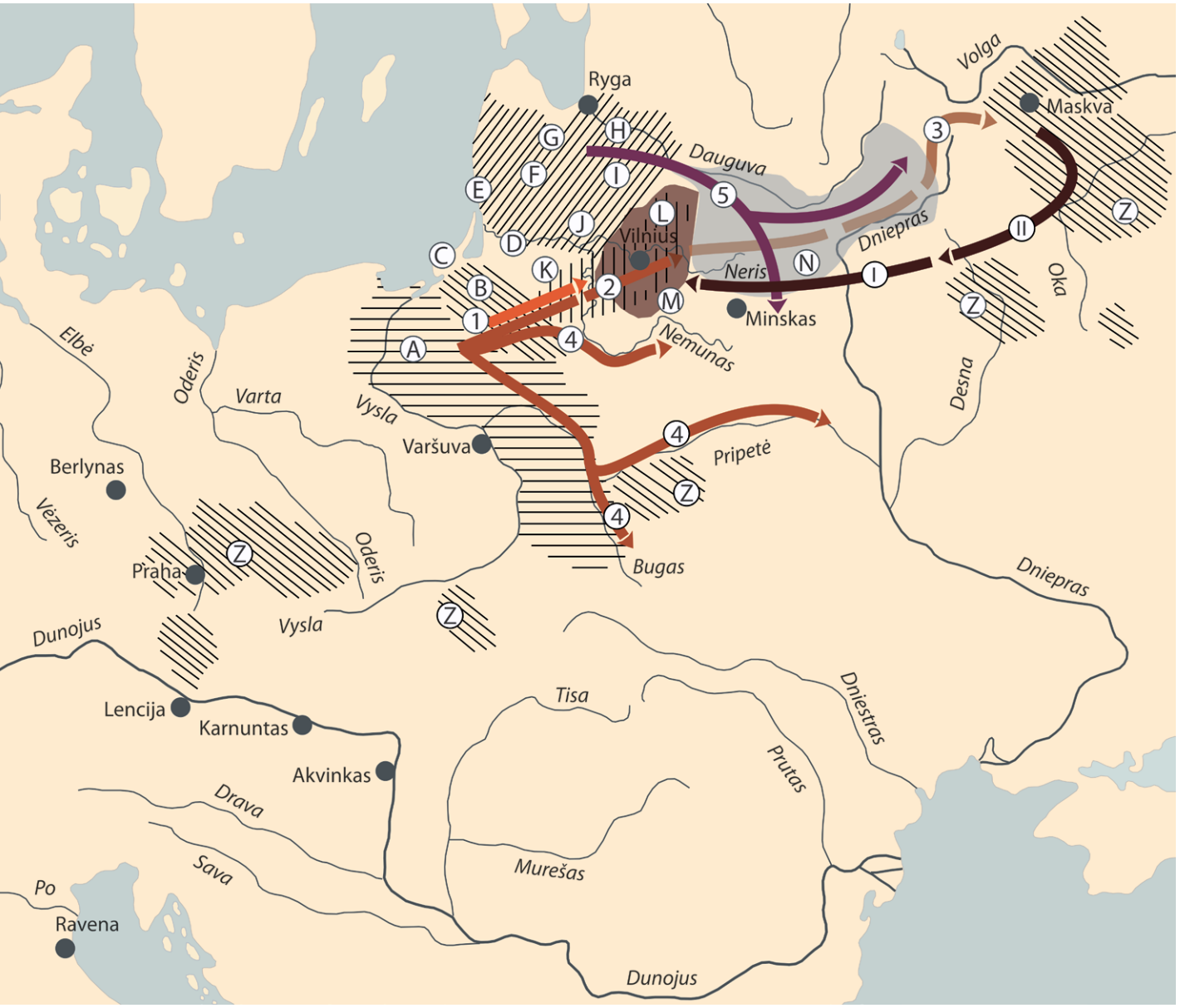

įtvirtinama slaviška atributika ne tik VIII–X a. Smolensko Padnieprės ir Padvinio ilgųjų pilkapių kultūroje, bet ir kitose kultūrose: prieš tai buvusio laikotarpio Koločino, Tušemlios-Bancerovo kultūrose, kurios datuojamos I tūkstantmečio viduriu ir trečiuoju ketvirčiu. Išsakomos hipotezės apie platų ir taikų slavų žemdirbių bendruomenių apsigyvenimą Dniepro aukštupiuose ir Vakarų Dvinos baseine ankstyvuosiuose

3:4 iš. Ketvirtoji aisčių migracijos banga ir jos etapai:

1. I a. antrosios pusės galindų kultūros sklaida į Lietuvos Užnemunę;
2. 150–260 metų galindų-sūduvių-Vielbarko kultūrų sklaida į Rytų Lietuvą Brūkšniuotosios keramikos kultūros teritorijoje;
3. 250–350 metų Rytų Lietuvos galindų sklaida į Okos ir Maskvos-Kliazmos upės baseiną per Neries ir Dniepro aukštupius;
4. Vielbarko kultūros sklaida į Nemuno aukštupį, Polesę Pripetės baseinu ir į Pabugę;
5. VIII a. vidurio vakarų baltų kultūros sklaida (su ryškia žiemgalių, latgalių ir sėlių kultūros įtaka) Padnieprėje ir Padvinyje atnešant Ilgųjų pilkapių kultūrą.

I. pirmoji rytų galindų (Moščino kultūros žmonių) reemigracijos banga VI a. viduryje ir antrojoje pusėje,

II. antroji rytų galindų (Moščino kultūros žmonių) reemigracijos banga VII–VIII a. sandūroje.

A. Vielbarko kultūra,
B. galindų kultūra,
C. Sembos-Notangos kultūra,
D. skalvių kultūra (po V a. vidurio),
E. kuršių kultūra (po V a. vidurio),
F. žemaičių kultūra (po V a. vidurio),
G. žiemgalių kultūra (po V a. vidurio),
H. latgalių kultūra (nuo VI–VII a. sandūros),
I. sėlių kultūra (po V a. vidurio),
J. aukštaičių kultūra (po V a. vidurio),
K. I–V amžių Užnemunės kultūra,
L. II–V amžių Rytų Lietuvos pilkapių kultūra (Galindų-sūduvių-Vielbarko kultūra),
M. lietuvių kultūra (po VI a. vidurio),
N. Smolensko-Polocko ilgųjų pilkapių kultūra (VIII a. vidurys – X amžius),
Z. toponimų su **galind-* paplitimas.

Sudarė E. Jovaiša, 2013

viduramžiuose, pradedant IV–V mūsų eros amžiais. Šios hipotezės kol kas lieka išmąstytomis prielaidomis, kadangi jų įrodomoji bazė sudaryta iš specialiai parinktų antraeilių faktų pagal iliustratyvaus metodo principą, bet ir jie prieštarauja archeologinės medžiagos tyrimams, rašytinių šaltinių ir kalbotyros duomenims. <...> Archeologinė medžiaga ir toponimijos duomenys rodo, kad Smolensko Padnieprė ir Padvinys nuo IV amžiaus iki VIII amžiaus pradžios buvo apgyvendinta rytų baltų gentims priklausančios Tušemlios kultūros, kuri susiformavo IV–V amžiuose Dniepro-Dvinos archeologinės kultūros pagrindu."[45] Kitokios ryčiausių Padnieprės baltų – Moščino kultūros – susidarymo ištakos: „Sąveikaujant vietiniam ir ateivių elementui, aukštutinės Okos regione III ir IV amžių riboje susikūrė nauja kultūra – Moščino", – teigia V. Sedovas apibūdindamas rytų galindų kilmę[46]. Taigi Brūkšniuotosios keramikos kultūros ir Padnieprės baltų likimai akivaizdžiai susiję su Didžiojo tautų kraustymosi procesais, kurių svarbia sudedamąja dalimi reikia laikyti Didžiąją aisčių migraciją. Iškyla klausimas: iš kur ėmėsi žmonių resursai, daiktų kūrybos materialūs šaltiniai – metalai – ir technologinės naujovės, reikalingi tokio masto migracijai? Vargu ar būtų nusižengta tiesai pasakius, kad įtikimas šaltinis galėjo būti derlingos ir aukštos agrarinės bei technologinės kultūros žemės vakarų baltų genetinėse žemėse. Ši apžvalga

45 Шмидт Е. А. *Кривичи Смоленского Поднепровья и Подвинья (в свете археологических данных).* Смоленск, 2012, с. 119.

46 Седов В. В. Голядь. *Iš baltų kultūros istorijos.* Vilnius, 2000, p. 76.

demonstruoja, kad vakarų baltų kultūra palaipsniui ėmė „dengti“ tradicines rytų baltų teritorijas iki Okos rytuose, o pietuose siekė vidurinę Padnieprę.

J. Šmidto knygoje parodyta visa serija Ilgųjų pilkapių kultūros radinių, ir tai leidžia juos nagrinėti siekiant nustatyti jų kilmę ir susidaryti vaizdą apie galimą daiktų kultūros bendrumą su vakarų baltų gentimis[47]. Minėtos knygos 7:7 paveiksle rodoma įvijinė apyrankė. VIII amžiuje jų labai gausiai aptinkama Šiaurės Lietuvoje ir Latgaloje. Kai kuriuose kapinynuose, pavyzdžiui, Požerėje, jos sudaro 52 % visų apyrankių. Jų nėra prūsų kapuose[48]. 8:6–9 paveiksluose pavaizduoti W formos kabučiai buvo paplitę Sėloje[49], o balnelinės antkaklės (8:14, 16, 9:7 pav.) taip pat dažnas sėlių papuošalas[50], jas VII–XI amžiuose nešiojo ir žiemgaliai, sėliai, lietuviai, aukštaičiai, rečiau – žemaičiai ir kuršiai[51]. Ypač vakarietiški radiniai – apgalviai ir jų detalės (9:3, 4, 8, 13:16–18, 18:1 pav.). 9:1 paveiksle pateikto apgalvio atitikmuo yra rastas žiemgalių žemėje Pavirvytėje ir datuojamas IX–X amžiais[52]. Tokių pat apgalvių rasta ir pas sėlius[53]. Ypač latgalių moterims būdingas papuošalas yra apgalviai su įvijomis, laisvai krentančiomis pečių srityje (18:2 pav.)[54]. Jos nešiotos IX–XIII amžiuose, rasta jų ir kuršių Pryšmančiuose[55]. 13:4 paveiksle pavaizduotos antkaklės ramentiniais galais IX–XI amžiuose dažniausios žiemgalių ir sėlių žemėse, rečiau lietuvių, žemaičių ir latgalių. Nuo vakarų baltų jos paplitusios iki aukštutinės Padnieprės[56]. 14:5–13 paveiksluose pateikti konuso formos žalvariniai karoliai IX–XI amžiais dažniausiai buvo naudoti lietuvių, tačiau rasta ir Žiemgaloje[57]. 14:2 paveiksle pavaizduotas peiliukas lenkta viršūne VI–XII amžiuose dažniausiai randamas žiemgalių gyventoje teritorijoje, rečiau – sėlių gyventose žemėse bei rytų Žemaitijoje[58]. Taigi J. Šmidto pateiktų dirbinių atitikmenų paieška leidžia teigti, kad dažniausiai kartojami žiemgalių, latgalių ir sėlių genčių vardai. Šio nedidelio tyrimo rezultatai koreliuoja su paties J. Šmidto išvadomis: „Moterų galvos danga ir papuošalai, kaip mes tai pažymėjome nagrinėdami laidojimo

47 Шмидт Е. А. *Кривичи Смоленского Поднепровья и Подвинья (в свете археологических данных).* Смоленск, 2012, рис. 7, 8, 9, 13, 14, 18, с. 138, 139, 140, 144, 145, 149.

48 Tautavičius A. *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje*. Vilnius, 1996, p. 249–250.

49 Kazakevičius V. Sėlių kapai Miškinių pilkapyje. *Lietuvos archeologija*, 2000, t. 20, p. 121, pav. 13.

50 *Latvijas PSR archeologija*. Rīga, 1974. Tabl. 65:1.

51 Vaškevičiūtė I. *Žiemgaliai*. Vilnius, 2004, p. 62.

52 Vaškevičiūtė I., Bakanauskas J. A. Galvos dangos ir jos puošybos terminija. *Lietuvos archeologija*, 2008, t. 33, p. 193, I.2.10, 11. Pav. 15, 16, 17.

53 Vilcāne A. Latgaļu un sēlu kultūru mijiedarbība vēlaja dzels laikmetā (9.-12.GS). *Rakstu krājums*, 2006, Nr. 11, p. 122, att. 1.

54 *Latvijas PSR archeologija*. Rīga, 1974. Tabl. 44:4; Šnore E. *Kivtu kapulauks*. Rīga, 1987. IV. Tabl. 8.

55 Vaškevičiūtė I., Bakanauskas J. A. Galvos dangos ir jos puošybos terminija. *Lietuvos archeologija*, 2008, t. 33, p. 193, I.2.12. Pav. 18.

56 Tautavičius A. *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje*. Vilnius, 1996, p. 184; *Latvijas PSR archeologija*. Rīga, 1974, p. 214, tabl. 56:3.

57 Вашкявичюте И. Археологический комплекс Курмайчяй-Линксменай в фоне погребальных памятников южной Земгале. *Arheologija un etnografija*, 2010, t. 24, p. 130; Volkaitė-Kulikauskienė R. *Lietuviai IX–XII amžiais*. Vilnius, 1970, p. 157, pav. 20.

58 Vaškevičiūtė I. *Žiemgaliai*. Vilnius, 2004, p. 43, pav. 25.

inventorių ir atskirus jo elementus, turėjo analogų kitose baltų gentyse (latgalių, žiemgalių ir kitų Pabaltijo gyventojų grupių). Tai ypač aiškiai fiksuojama lyginant galvos dangą iš Smolensko Padnieprės ilgųjų pilkapių kultūros moterų kapų su to paties laiko latgalių palaidojimais.“[59] Tad visai tikėtina, kad jų žemės galėjo būti ir VIII a. vidurio migracijos šaltinis Padauguviu ir Padniepre. Kaip tai turėjo atsitikti, nurodo J. Šmidtas: „Mūsų peržiūrėta VIII–X amžių archeologinė medžiaga leidžia manyti, kad Smolensko-Polocko ilgųjų pilkapių kultūra susidarė apie VII ir VIII amžių ribą iš kai kurių baltų gyventojų grupių kultūrų. Smolensko-Polocko ilgųjų pilkapių kultūra paplito Padnieprėje ir Padvinyje jau susiformavusiu pavidalu. Šios kultūros skleidėjus reikia vertinti kaip genčių grupę, sąlygiškai mūsų vadinamą „Krieva“[60], kuri susiformavo rytinėse senųjų lietuvių ir latvių žemėse, kurios įėjo į baltų etnokultūrinę bendriją, ir iš kurios jie išsiskyrė pirmojoje VIII amžiaus pusėje.“[61] Vadinasi, rytiniai lietuvių kaimynai yra vakarų baltai ir, kaip nurodo J. Šmidtas, „Krieva“ gali būti ta pirmapradė forma, kurią vėliau priims krivičiais pasivadinusi gentis, kurios baltiškumo įrodymų J. Šmidtas randa tiek archeologinėje medžiagoje, tiek ir analizuodamas senuosius Rusios metraščius ir kalbininkų darbus[62]. Kalbinėje J. Šmidto apžvalgoje nėra parodytas etnonimo **Krieva* paplitimas žiemgalių, lietuvių, latgalių ir sėlių erdvėse, – tokia apžvalga kartu su akivaizdžiais archeologiniais liudijimais galėtų tiksliau pasakyti, kur ieškoti Ilgųjų pilkapių kultūros kūrėjų tėvynės. Latgaloje, latvių aukštaičių tarmės plote (latgaliai ir sėliai) esančių vietovardžių registracija[63] atskleidė didelį jų paplitimą[64]. Čia užregistruoti 123 vardai su *kriev-*, iš kurių 58 gyvenamųjų vietų vardai[65],

Trikampė segė, kiaurarašte su raudonu emaliu. Starogorodka, Kozelsko rajonas, Černigovo sritis, Ukraina.

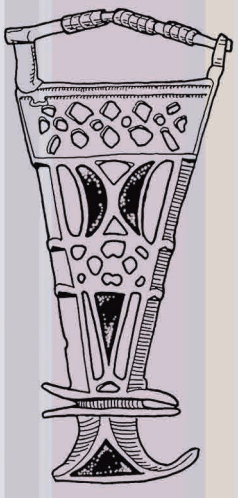

59 Шмидт Е. А. *Кривичи Смоленского Поднепровья и Подвинья (в свете археологических данных).* Смоленск, 2012, с. 55.

60 J. Šmidtas remiasi Georgijaus Chaburgajevo rekonstruotu etnonimu **Krieva*, su kuriuo, tiesa, ne visi kalbininkai sutinka, tačiau žymusis M. Fasmeris krivičius kildina iš baltiško „Kreve“ (žr.: Шмидт Е. А. *Кривичи Смоленского Поднепровья и Подвинья (в свете археологических данных).* Смоленск, 2012, с. 120; Хабургаев Г. А. *Этнонимия „Повести временных лет“ в связии с задачами реконсрукции восточнославянского глоттогенеза.* Москва, 1979, с. 111–115).

61 Шмидт Е. А. *Кривичи Смоленского Поднепровья и Подвинья (в свете археологических данных).* Смоленск, 2012, с. 113.

62 Ten pat, c. 114–118.

63 Dėkoju Lietuvių kalbos instituto darbuotojai Veronikai Adamonytei, kuri surinko čia skelbiamą medžiagą.

64 Endzelīns J. *Latvijas PSR vietvārdi*. I daļa, 2. sējums K–O, 1961, Rīgā, p. 142–146.

65 Gyvenamųjų vietų vardai (šalia pavadinimo pateikiama objekto nuoroda (jei yra) bei lokalizacija (vietininko linksniu, t. y. kaip originalo kalboje)): *puškrievi* c Dricėnos; *krìevẽni* c Višķos; *krìeveniškas*[2] c Naujenė; *krìeveņi*[2] c Asūnė; *krìeveņi*[2] c Ciblā; *krìeveņi*[2] c Izvaltā; *krìeveņi*[2] c Makašėnos; *krìeveņi*[2] c Ozolainė; *krìeviņi* c Baltinavā; *krìeviņi* c Beļavā; *krìeviņi* c Kārsavā; *krìeviņi* c Kraslavā; *krìe(v)-maize*[2] c Sakstagalā; *krìevẽni*[2] *// krievānu-ezers“* c Līksnā; *kapu-krievs* z Līvānos; *krievi* z Oļos; *liču-krievi* z Krustpilī; *krievu jāņi* z Krustpilī; *krievu-sala* z Bebrenė; *krìevaka*[2] (<**kriev*(*a*) *aka*?) c Vārkavā; *krievāka* z Kalsnavā; *krìev-âre*[2] z Līvānos; *krìev-āres* z Dignājā; *krìev-āres* z Viesītė; „kriev-kalns“ z Grostonā; *kriev-lejas* z Lubejā; *krìev-rinkas* z Skujenė; *krìev-zemnieki* z Palsmanė; *krìevani*[2] z Jaunlaicenė; „ballod-kreewan“ z 1811 Bebrenė; „kriwan“ z 1858 g. Dvietė; *krievāni* z Sunākstė; *krievāni // „krievēni“* z Mārcienā; *krīvāns* z Prodė; *„krievāns“* z Rubeņos; *krìeviņa-mâja*[2] z Sinolė (pagal pavardę); *krìeviņi* z Lejasciemā; *„krewin“* z 1858 Lašos; *krieviņi* z Lielzalvā; *krieviņi* z Sarkaņos; *krieviņi* z Palsmanė; *krieviņi* z Mėmelė; *krieviņi* z Koknesė; *krieviņi* z Gaujienā; *krieviņi* z Cesvainė; *krieviņi* z Aizkrauklė; *krìeviņi* z Ziemerī; *krìeviņi* (jaůn-, lejs-, vęc-) z Skrīveros; *krìeviņi* z Sėlpilī; *krìeviņi* z Lubānā; *krìev-kalni*[2] z Taurupė; *krieva sala // krìevu sala* mu Preiļos; *krievu-sala* mu Preiļos; *krìev-âre*[2] ap Vārkavā; *krìev-bìrznieki*[2] *// „kriev-birzs“* c Barkavā; *„kriev-ciema“* muiža Aiviekstė; *krìev-zemnieki* 10 zaldātu mājas Rāmuļos; *krīviņa-pļava* Aknīstė.

64 žemėvardžiai[66] ir vienas upėvardis[67]. Žiemgaloje, latvių vidurio tarmės žiemgališkųjų šnektų regione užregistruoti 69 vardai su *kriev-*, iš kurių 20 gyvenamųjų vietų vardai[68], 46 žemėvardžiai[69] ir trys upėvardžiai[70]. Rytų Lietuvoje, lietuvių genties tėvynėje, *kriev-* turinčių vietovardžių nepavyko rasti. Esama vos keleto vietovardžių iš Lietuvos pasienio su Latvija: *Kŕievinio miškas* (pagal ūkininko pavardę *Kŕievinis*) Akmenės raj., Akmenės apyl., Ramučių k.; *Kriẽvis* (upė) Pakruojo raj., Žeimelio apyl., Geručių k.; *Kriẽvų laũkas* (ariama žemė arba pieva) Biržų raj., Nemunėlio Radviliškio apyl., Bėčiūnų k. Ramučių *Kŕievinio mišką* ir Geručių kaimo *Kriẽvio* upę reikėtų skirti žiemgaliams, o Bėčiūnų kaimo *Kriẽvų laũką* – sėliams. Tai ir visi tokie vietovardžiai dabartinėje Lietuvoje. Akivaizdu, kad visi gyvenamųjų vietų, žemės ir upių vardai yra iš tos pačios kultūrinės srities, kurią nurodo ir archeologinės medžiagos analogijos. Taigi, greičiausiai, kaip ir teigia J. Šmidtas, Ilgųjų pilkapių kultūros kūrėjais reikėtų įvardinti latgalius, sėlius ir žiemgalius, bet ne lietuvius. Visų *kriev-* vardų santykis būtų toks: 124 vardai latgalių ir sėlių bei 71 vardas žiemgalių teritorijose. Taigi Smolensko ir Polocko ilgųjų pilkapių kultūros kūrėjų reikia ieškoti pirmiausia Latgaloje, po to – žiemgalių krašte.

66 Žemėvardžiai (šalia pavadinimo pateikiama objekto nuoroda (jei yra) bei lokalizacija (vietininko linksniu, t. y. kaip originalo kalboje)): *krieva grāvis* Aknīstė; *krievu kalns* ka Alsviķī; *krievu kalns* ka Alūksnē; *krìevu kalns* ka Galgauskā; *„krievu kalns“* ka Gulbenē; *krìevu kalns* ka Vecgulbenē; *krievu kalns* ka Kalncempjos; *krievu kalns* ka Jaunlaicenē; *krievu kalns* ka Lejasciemā; *krievu kalns* ka Sēlpilī; *krievu kalns* ka Vestienā; *krievu kalns* ka Viesītē; *krievu kalns* ka Mazzalvā; *krìev-kalns*^{2} ka Ērgļos; *krìev-kalns*^{2} ka Lazdonā; *krìev-kalns*^{2} ka Sausnējā; *krìev-zemes*^{2}*-kalns* ka Ogrē; *krìev-zemes*-kalns^{2} // *krìev-kalns*^{2} ka Ogrē; *krìev-âre*^{2} neap Grašos; *krieva druva* pļ Mālupē; *krieva druva* pļ Preiļos; *krieva sala* pļ Bērzgalē; *krievu kakts* pļ Mazzalvā; *krievu birzs* pļ Jaunlaicenē; *krievu rājums* pļ Sēlpilī; *krievu tilts* pļ Biržos; *krievu vęcaine* pļ Barkavā; *krìev-aste*^{2} pļ Gaigalavā; *krìev-rācẹ̄nāji* pļ Rankā; *krìev-sala*^{2} pļ Sausnēja; *„krie[v]-zemnieks“* pļ Gaujienā; *krìeviņ-līcis* pļ Druvienā; *krìeviete*^{2} pļ Preiļos; *krìeva-kalns* Stāmerienēl; *krievu-kalniņš* Ogrē; *„krievu kapči“* akmens krāvuma kapi Lubānā; *krìevu kapi* Galgauskā; *„krìevu kapi“* Jumurdā; *„krievu kapu-kalniņš“* Jumurdā; *krievu kapi* Kalsnavā; *krievu laipas* Annā; *krievu lauciņš* Mazzalvā; *krieva līcis // krievu kapi* Aknīstē; *krievu līnija* Dignājā; *krievu mežs* Dignājā; *kriev-alksna* me Saukā; *krìev-sala*^{2} me Praulienā; *kriêv-sala*^{2} me, pļ Mālpilī; *krievu pakalne* Kalncempjos; *krievu pļava* Kalncempjos; *krievu pļava* Skrīveros; *krievu pļava* Viļānos; *krìeveņu-pļava*^{2} Silajāņos; *krievu purvs* Alsviķī; *krievu purvs* Druvienā; *krievu purvs* Jaunlaicenē; *„krievu purvs“* Līvānos; *krievu purvs* Mārcienā; *krievu purvs* Sēlpilī; *krievu tilts* Ābeļos; *krievu tilts* Dignājā; *krievu tilts* Zasā; *krievu tilti* Tirzā; *„krievānu tilts“* Zasā.

67 Upėvardis (šalia pavadinimo pateikiama objekto nuoroda (jei yra) bei lokalizacija (vietininko linksniu, t. y. kaip originalo kalboje)): *kriêv-upe* u Viesītē.

68 Gyvenamųjų vietų vardai: *kriêvs* z Mērsragā; „kreewi“ z 1858 Vecsaulē; *kriêvaiņi*^{2} z Bukaišos; *kriêvaiņi*^{2} z Tērvetē; *krìeviņi* z Bauskā; *krìeviņi* z Bērsmuižā; *krìeviņi* z Bruknā; *krìeviņi* z Džūkstē; *krìeviņi* z Elējā; *krìeviņi* z Īslīcē; *krìeviņi* z Iecavā; *krìeviņi* z Kalnciemā; *krìeviņi* z Misā; *krìeviņi* z Salgalē; *krìeviņi* z Vecmokā; *krìeviņi* z Vecumniekos; *krìeviņi* z Kurmenē; *krìeviņi* z Stelpē; *kriêvgaļi*^{2} c Ceraukstē; *krievu muiža* (arba *Krieviņi*) Īlē.

69 Žemėvardžiai: „piķa-krieva-pļava“ Milzkalnē; *krìevene(s)* pļ Blīdienē; *kriêvenes*^{2} pļ Remtē; *kriêv-budzene*^{2} pļ Smārdē; *„krievenes-pļava“* Ezerē; *krieviņu purvs* Naudītē; *kriêvu*^{2} *grāvis* Iecavā; *kriêviņu*^{2} *krāce* gr Tērvetē; *krieva-ceļš* Bruknā; *krievu ceļš* Rundālē; *krieva-dārzs* līcis Vecsaulē; *krievu-aste* pļ Pēterniekos; *krievu placis* pļ Zvārdē; *krievu pļava* Iecavā; *kriêvenes*^{2} („kreeweni“) pļ Džūkstē; *krievu dzeĺme* (Abavā) Irlavā; *krievu dziļums* (Svētē) Mežmuižā; *krievu kakts* me Iecavā; *krievu kalēji* („kriev-kalēji“) z Sesavā; *krievu-kalniņš* Misā; *krievu-kalniņš* Taurkalnē; *krievu-kalns* ka Jaunaucē; *krievu-kalns* ka Bauskā; *krievu-kalns* ka Bikstos; *krievu-kalns* ka Codē; *krievu-kalns* ka Īlē; *krievu-kalns* ka Sātiņos; *krievu-kalns* ka Zālītē; *krievu-kalns* ka Zvārde; *krievu-kapi* Irlavā; *krievu-lauki* Milzkalnē; *krievu-mežs* Strutelē; *krievu purvs* Iecavā; *krievu purvs* Kursīšos; *krievu purvs* Smārdē; *krievu purvs* Taurkalnē; *krievu rūmes-atvars* Iecavā; *krievu kaĺns* Iecavā; *krievu tilts* Iecavā; *krievu tīrelis* pu Misā; *kriev-ciemmātiņ-kalniņš* Bērsmuižā; *kriêvija*^{2} (arva *maz-kriêvija*) māju kopa Misā; *krìeviņi* pgd Jaunsaulē; *krieviņu-atmatas* Jaunpilī; *krieviņu lauks* Jaunpilī; *krìeviņu lauks* Blīdienē.

70 Upėvardžiai: *krievu grāvis* (strauts) Platonē; *krievu-strauts* (Mežotnē); *„krieviņ-kuivu-strauts“* Bauskā.

Į rytus keliaujančių vakarų baltų ketvirtoji banga, kurios svarbiausi sudedamieji elementai buvo galindai, sūduviai ir Vielbarko žmonės, kaip dabar atrodo, buvo ilgalaikė ir sudėtinga. Šių kultūrų sklaida pagimdė milžinišką vakarietišką bangą, kuri „užliejo“ didelę dalį rytų baltų arealo. Pirmiausia, reikia manyti, šis impulsas prisidėjo prie Brūkšniuotosios keramikos kultūros subyrėjimo ir nemažos jos dalies „suvakarietinimo“. Migruojant vakarų baltams, III–IV a. sandūroje susiformavo vakarietiška rytų galindų Moščino kultūra Okos aukštupyje ir Maskvos-Kliazmos baseine, kuri „užklojo“ rytų baltams priskiriamą vėlyvąją Djakovo kultūrą. Apie V amžių Bancerovo-Tušemlios kultūra, kaip žinoma, susidarė iš dalies Brūkšniuotosios keramikos ir buvusios Dniepro-Dauguvos kultūrų. Į Tušemlios kultūros materialų paveldą taip pat skverbėsi vakarietiška kultūra. VI amžiuje atsirado vakarų baltams būdingų papuošalų – apyrankių storėjančiais galais. J. Šmidto 7:15 paveikslo 17 piešinyje[71] pavaizduotos apyrankės gerai žinomos Lietuvos archeologijos medžiagoje. V–VI amžių paminkluose jų žinoma net 60 radimo vietų. Čia iki šiol rasta apie 280 apyrankių, kurios nešiotos visoje Lietuvoje, bet daugiausia Vidurio Lietuvoje ir Žemaitijoje. Kuršiai, lamatiečiai, skalviai nešiojo jas VII–VIII ir IX a. pradžioje. Žvelgiant visos Europos mastu, jos būdingos Vakarų ir Vidurio Europai bei Baltijos jūros kraštams[72]. Tad vakarietiška jų kilmė nekelia abejonių. VIII a. viduryje į buvusios Tušemlios kultūros teritorijos dalį ateina vakarietiško tipo Ilgųjų pilkapių kultūra, kuri čia išgyvens iki XI a. pradžios, t. y. iki susidūrimo su slavais. Kijevo Rusios valstybės susidarymo laikais, kaip teigia J. Šmidtas, su baltiškuoju elementu susidūrė Rusios kunigaikštysčių kūrėjai: „XI–XIII amžių periodas buvo gana svarbus metraštinių krivičių istorijoje. Tuo metu galutinai susiformavo Polocko ir Smolensko kunigaikštystės ir įsitvirtino kunigaikštiškos dinastijos. <...> Polocko kunigaikštystė savinosi teritorijas, kurios buvo į vakarus ir pietų vakarus, pirmiausia Vakarų Dvinos baseine, tai yra latgalių ir žiemgalių žemės. Smolensko kunigaikštystė savo teritoriją plėtė rytų ir šiaurės rytų kryptimis, iš esmės Moščino genčių (galindų) žemių sąskaita palei Dnieprą ir Ugrą.“[73] Įdomu, kad J. Šmidtas krivičių baltiškumo įrodymų randa ankstyviausiame Kijevo Rusios metraštyje „Senųjų laikų pasakojimas“: „Tarp atėjusių slavų genčių, kurios jau turėjo slavų raštą, krivičiai nėra paminėti. Metraštyje sakoma, kad visos slavų gentys „atėjo ir atsisėdo“, o apie krivičius kalbama kitaip: <...> krivičiai gi „sėdi“ Volgos viršuje ir Dvinos viršuje, ir Dniepro viršuje, jų gi miestas yra Smolenskas. Kitaip nei visoms slavų gentims, krivičiams vartojamas apibūdinimas „sėdi“ be „atėjo“, taip pat, kaip neslaviškoms gentims nurodant jų vietą: <...> Taigi krivičiai ir jų gyvenamosios vietos apibūdinami kitaip nei slavai, o jie [krivičiai – E. Jovaiša] prilyginami neslaviškoms vietinėms

71 Шмидт Е. А. *Кривичи Смоленского Поднепровья и Подвинья (в свете археологических данных).* Смоленск, 2012, рис. 7, с. 138.

72 Tautavičius A. *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje*. Vilnius, 1996, p. 250.

73 Шмидт Е. А. *Кривичи Смоленского Поднепровья и Подвинья (в свете археологических данных).* Смоленск, 2012, с. 81.

3:5 il. Didžiosios aisčių migracijos bangos ir etapai. Senosios vakarų baltų kultūrų erdvės:

A1. Pamarys ir Vyslos dešinysis krantas;
A2. Sembos pusiasalis ir jo aplinka;
A3. Mozūrijos ežerynas ir jo aplinka;
A4. Lietuvos ir Latvijos pajūris iki Ventos žiočių.

Didžiosios aisčių migracijos bangos:
1. iš Lietuvos ir Latvijos pajūrio;
2. iš vakarų galindų plokštinių kapinynų zonos ar iš šiaurinės Sembos;
3. iš vakarų galindų plokštinių kapinynų zonos ar iš šiaurinės Sembos;
4. iš Pavyslio ir Mozūrijos ežeryno.

Ketvirtosios, Vielbarko ir galindų, bangos etapai:
4.1. per Lietuvos Užnemunę ir Rytų Lietuvą, per Neries ir Dniepro aukštupius į Okos aukštupį (rytinių galindų formavimasis);
4.2. Vielbarko sklaida į Nemuno aukštupį;
4.3. Vielbarko sklaida į Pripetės ir Desnos (?) baseinus (rytinių galindų formavimasis);
4.4. Vielbarko sklaida į Pabugę;
4.5. galindų sklaida į Padunoję (vakarinių galindų formavimasis).

Naujosios aisčių kultūros:
B1. Nemuno žemupio plokštinių kapinynų (I–V a.);
B2. Pilkapių (I–V a.);
B3. Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų (I–V a.);
B4. Užnemunės ir Rytų Lietuvos pilkapių (I/II–V a.);
B5. Moščino (rytų galindų) (III/IV–VIII a.).

Sudarė E. Jovaiša, 2013

gentims. Galima manyti, kad tuo momentu, kai apsigyveno aukščiau nurodytos slavų gentys, krivičiai (Smolensko-Polocko ilgųjų pilkapių kultūros gyventojai) jau gyveno Padnieprėje ir Padvinyje.“[74] Šitokia J. Šmidto krivičių susiformavimo samprata visiškai prieštarauja V. Sedovo straipsnyje „Latgaliai ir krivičiai“ išsakytiems teiginiams[75]. Jis čia, visų pirma, kalba apie Pskovo ilgųjų pilkapių kultūrą ir jos formavimosi šaltinius, tačiau aptaria ir bendriausius migracijos klausimus. V. Sedovas latgalių ir krivičių santykį regi per slavų formavimosi prizmę ir migracijos šaltiniu laiko IV–V amžių Vyslos-Oderio regioną. Jis mano, kad iš tos Vyslos-Oderio erdvės „<...> Pskovo ilgųjų pilkapių kultūros skleidėjai pradiniame etape buvo nevienalytė etninė masė. Tarp jų buvo ir slavų, ir aborigenų Pabaltijo finų, ir baltų, <...> ir neiškirtinų palyginti negausių germanų.“[76] Taigi vėl ta pati migracijos iš vakarų schema, kuri nieko bendra neturi su archeologinėmis slavų atsiradimo realijomis. Tik, skirtingai nuo istorijos su B pavidalo diržų sagtimis, pakeltos ištisos tautos, – ir neegzistuojantys slavai, ir kažkaip nustatyti negausūs germanai. Įdomi vieta, kur vertinama latvių Arnio Radinio (Arnis Radiņš) latgalių susidarymo idėja: „<...> A. Radinis mano, kad latgalių susidarymą sąlygojo gyventojų masės iš pietvakarių, iš žiemgalių ir kuršių žemių ir iš pietų, iš vidurinių Lietuvos rajonų, taip pat rytinių baltų, neva tai slavų atstumtų, iš Dniepro-Dvinos sričių.“[77] Deja, dabartinės archeologinės realijos kitokios – A. Radinis teisingai užčiuopė Dniepro-Dvinos baltų dalyvavimą latgalių etniniuose procesuose. V. Sedovas

74 Ten pat, c. 115.
75 Седов В. Латглы и кривичи. *Archaeologia Lituana*, 2003, t. 4, p. 143–151.
76 Ten pat, p. 143.
77 Ten pat, p. 144.

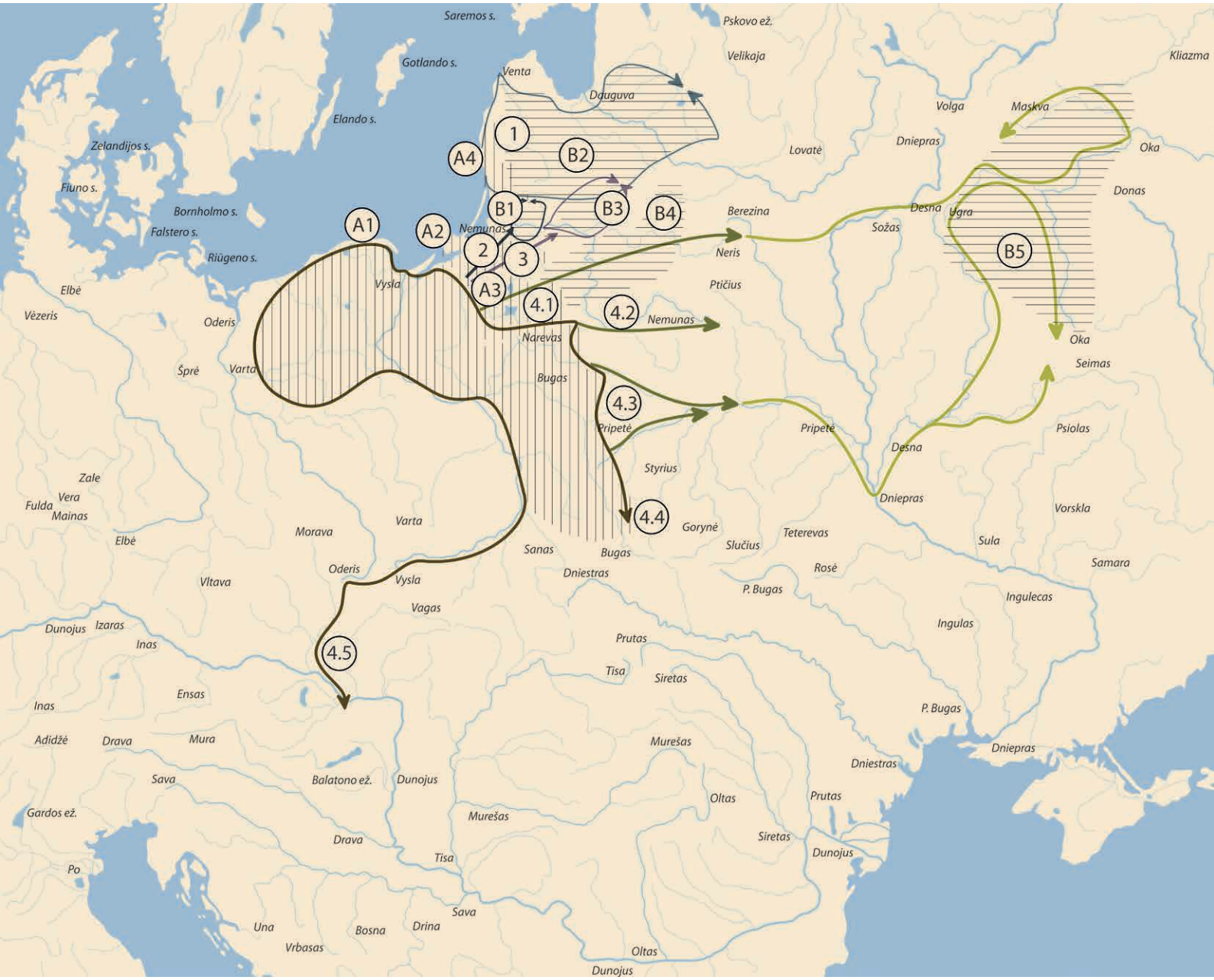

visa tai neigia todėl, kad sukūrė naują slavizacijos koncepciją, kurios pagrindas toks: „Šios teritorijos slavizacija buvo kelių infiltracinių bangų rezultatas <...> pirmoji slavų banga <...> ėjo ne iš pietų, o iš vakarų, palaipsniui perskyrusi senąjį baltų arealą į dvi stambias dalis. Naujausia archeologinė medžiaga leidžia sakyti, kad galimas vietinių

Trikampė segė, kiauraraštė. Vario lydinys su raudono emalio likučiais.
Černiachovas, Kagarlyko rajonas, Kijevo sritis, Ukraina.

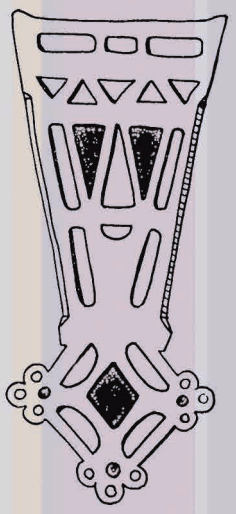

gyventojų pajudėjimas buvo tik mikroregiono lygio.“[78] O štai šis V. Sedovo teiginys visiškai nesiderina su „naujausia archeologine medžiaga“. Iš objektyvios nepaneigiamos Didžiosios aisčių migracijos aiškėja visiškai kitoks baltų mobilumo supratimas. V. Sedovas, neigdamas laipsnišką slavų kolonizacijos į šiaurės rytus procesą, užmiršo kitus istorinius veikėjus – klajoklių gentis, su kuriomis – alanais ir avarais – teko susidurti Padnieprės ir Desnos baltams. Šio kultūrų susitikimo rezultatas buvo žirgo aprangos baigiamasis akcentas – balnakilpės. Jas, kaip tų ryšių liudijimą, atsinešė pirmieji reemigravę rytų galindai – lietuviai VI a. antrojoje pusėje ir VII amžiuje, kurių tapatybės pavidalą yra nubrėžęs Egidijus Aleksandravičius: „Lietuvis – karys ir bastūnas – buvo piešiamas kaip savo likimo kalvis, nepripažįstantis jokios kitos viršenybės, išskyrus dievų ženklus ikikrikščioniškoje epochoje ir Dievo parėdymus jau po krikšto. Toks istorinės lietuviškosios tapatybės pavidalas išnyra lyginamųjų civilizacijų kontekste.“[79]

Nauji duomenys, suprantama, suteikia kitokį Didžiosios aisčių migracijos proceso supratimą bent jau jo globalumo prasme. I a. antrojoje pusėje prasidėjusi, ji suformavo tokias galias, kurios keitė didelės Rytų Europos dalies vaizdą. Aisčių migracija nebuvo koks nors išskirtinis reiškinys Rytų Europos migracijų procesuose. Europos veidą keitė ir ryčiau prasidėję migraciniai procesai. Tuo pat metu, I–III amžiuose, ryškūs etniniai pasikeitimai fiksuojami Sergejaus Zubovo (Сергей Зубов) darbe apie Romos laikotarpio karines migracijas viduriniame Pavolgyje: „Tai, kad vidurinio Pavolgio regiono gyventojai, palikę Piseralo-Andrejevo tipo paminklus, buvo ateiviai, – yra visuotinai pripažintas ir specialių įrodymų nereikalaujantis faktas. Tačiau egzistuoja ir kitos, iki šiol svarstomos problemos, – iš kur (iš kokio rajono) jie migravo, kuriame regione formavosi, kokius kitų etnosų kultūrinius elementus jie įsisavino.“[80] Panašius klausimus sprendžiame ir mes, ir įdomu, kad, aptariant aisčių, kaip ir vidurinio Pavolgio, migracijos priežastis, minima Romos imperijos prekybinė politika ir jos rezultatai. Reikšmingas yra A. Vijūko-Kojelavičiaus istorinio proceso supratimo priminimas, kurį, manau, patvirtina ir šiuolaikiniai tyrinėjimai: „Tačiau mūsų pasakojimo labui turėtume pasakyti, kad svarbiausia yra tai, kad šioje klasikine tapusioje istorijos versijoje lietuviai yra ir migruojantys, ir sėslūs. Senajam istorikui tai yra visiškai aiškus dalykas. Lietuviai, kaip ir kitos savo energingą barbarystės jaunystę išgyvenusios tautos, turėjo ir veikliąsias, karingas, mobilias jėgas, ir tuos, kurie arė žemę, šaknijosi joje, saugojo protėvių atmintį ir papročius.“[81]

Migracijos procesus fiksuoja Gintautas Česnys remdamasis I tūkstm. antrosios pusės baltų antropologinio tipo kaita. Greta tradicinių siauraveidžių jis pastebi naują

78 Ten pat, p. 147.

79 Aleksandravičius E. *Karklo diegas. Lietuvių pasaulio istorija.* Vilnius, 2013, p. 56.

80 Зубов С. *Воинские миграции римского времени в Среднем Поволжье (I–III вв.).* Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing Gmbh & Co. Kg, 2011, c. 115.

81 Aleksandravičius E. *Karklo diegas. Lietuvių pasaulio istorija.* Vilnius, 2013, p. 55.

iš rytų ateinantį plačiaveidžio tipą. Ir vienas, ir kitas tipas, autoriaus nuomone, yra baltiški. Naująjį plačiaveidžio tipą G. Česnys sieja su Didžiuoju tautų kraustymusi: „Tai, kas įvyko Lietuvoje I tūkstantmetyje, galima paaiškinti tik žmonių migracija, kuriai paremti turime 3 argumentus. Pirma, kai kurių kapinynų medžiagą galima skelti į du laiko tarpsnius ir aiškiai įžiūrėti gyventojų kaitą. <...> Antra, <...> plačiausias veidas (137,5 mm) yra ryčiausios Lietuvos teritorijos serijos – rytų Lietuvos pilkapių kultūros rinktinės. <...> Ir pagaliau trečia: tokio pat proceso atgarsis jaučiamas ir Latvijoje; tik tas procesas prasideda šiek tiek vėliau <...>."[82]

Ketvirtoji aisčių migracijos banga yra Didžiosios aisčių migracijos dalis. Nustatyti Didžiosios aisčių migracijos bangų eiliškumą ir migracijos šaltinius nėra paprastas uždavinys. Vis dėlto apžvelgta medžiaga leidžia ganėtinai patikimai teigti, kad „didysis impulsas" įvyko I a. antrojoje pusėje, o gal ir pačioje II a. pradžioje su viena išlyga – Centrinės Lietuvos kultūros pirmieji kūrėjai Nemuno vidurupyje pasirodė I a. pirmojoje pusėje. Nėra svarbu, kuriuo numeriu pažymėta viena ar kita banga. Svarbiau išsiaiškinti, iš kur jie atėjo ir kokią kultūrą atsinešė. Ir vėlgi – kad ir kaip atidžiai beieškotum migracijos šaltinio, visiško įsitikinimo, kad nustatyta vieta yra teisinga, nėra. Viena yra visiškai neginčijama, kad visų migracijų šaltinis buvo senosios vakarų baltų žemės (3:5 il. A1, A2, A3, A4), iš kurių jos atsinešė bent jau I–II amžiams būdingus bendrus materialinės kultūros elementus – visoms naujosioms aisčių kultūroms būdingas akines (kaip paprastai – šalutinės prūsų serijos) seges, labai profiliuotas ir laiptelines seges, antkakles trimitiniais galais, apskrito pjūvio apyrankes, tuos pačius, tik skirtingu dažnumu naudojamus smeigtukus, kilpines įvijas galvos dangai dabinti ir kt. I amžiaus vakarų baltams būdinga laidojimo papročių įvairovė (degintiniai ir nedegintiniai kapai, pilkapiai ir plokštiniai kapai) akivaizdžiai apsunkina migracijos šaltinių paieškas. Tačiau tam tikras ir pamatuotas išvadas galima daryti. Pirmoji migracijos banga (3:5 il. 1, B2) sukūrė šiaurinius aisčius ir jų pirmąją Pilkapių kultūrą[83]. Iš kur ji gavo impulsą, pasakyti nėra lengva, tačiau labiausiai įtikinama versija, kad migracijos šaltiniu tapo Lietuvos ir Latvijos pajūrio senosios vakarų baltų bendruomenės, kurios nuo pat senojo bronzos amžiaus įėjo į Vakarų baltų pilkapių kultūros sudėtį. Šią mintį sustiprina ir kai kurie subtilūs jos laidojimo papročių bruožai, atsikartojantys Pilkapių kultūros laidosenoje. Žinoma, kad pagrindinė laidojimo paminklo forma yra pilkapis, aplink kurį ant žemės paviršiaus sudedamas ratas iš didesnių ar mažesnių lauko akmenų. Tačiau retsykiais Pilkapių kultūros laidojimo paminkluose pasikartoja anksčiau Vakarų baltų pilkapių kultūroje naudoti sudėtingi pilkapių kūrimo elementai – akmeninės pertvaros, priestatai, grindiniai ir kitokie mirusiojo „individualizavimai" naudojant

82 Česnys G. V–VIII a. Lietuvos gyventojai antropologijos duomenimis. *Lietuvių etnogenezė*. Vilnius, 1987, p. 165–166.

83 Pilkapių kultūros raidą žr.: Jovaiša E. *Aisčiai. Kilmė*. T. 1. Vilnius, 2012, p. 171–203, il. 10:8, 10:12, 10:15, 10:18, 10:22.

akmenį[84], ir tai ieškant migracijos šaltinio kreipia dėmesį į Vakarų baltų pilkapių kultūros Lietuvos ir Latvijos pajūrio kultūrinę sritį. Antroji banga (3:5 il. 2, B1) sukūrė Nemuno žemupio plokštinių kapinynų kultūrą[85], kurios išskirtinis bruožas – akmenys itin retai naudojami kapo dugne „aprėminant" kapo erdvę. Kaip šios ir trečiosios bangos migracijos šaltinis apibrėžta erdvė pagal H. Urbaneko nustatytą plokštinių kapų paplitimą Priegliaus baseine ir Aismarių pakrantėse nesikeičia ir šiame darbe išsamiau panagrinėjus H. Urbaneko palikimą. Bet negaliu nepabrėžti, jog Vakarų Mozūrijos erdvė su nuo seno joje praktikuojamu biritualizmu yra labai jau didelė, todėl, manau, reikės dar nuodugnesnių tyrinėjimų tam siauram migracijos šaltiniui atrasti ir Nemuno žemupio, ir Centrinės Lietuvos kultūrai. Trečioji banga (3:5 il. 3, B3) sukūrė Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų kultūrą[86], kurios išskirtiniu bruožu reikia laikyti akmenų konstrukcijas kapo pagrinde (1:13 il.), kuri, kaip rodo pirmame skyriuje pateikti argumentai, buvo ankstyviausia – I a. pirmosios pusės. Be to, ankstyvųjų plokštinių kapų sklaidos plote (1:15 il.) įsikūrusi kultūra žadina mintį ir apie ankstesnius ryšius su šių vietų autochtonais. Analizuojant aisčių kultūros raidą, buvo išskirtas per Didžiąją aisčių migraciją susiformavęs bendrasis aisčių masyvas ir jo atskiros dalys – šiauriniai, centriniai ir pietiniai aisčiai[87]. Ketvirtoji banga, palyginti su pirmosiomis, buvo didžiulė. Ji suformavo rytinius ir vakarinius aisčius, kurių vaidmenį Rytų ir Vakarų Europos ankstyvojoje istorijoje sunku pervertinti. Jos apimtį liudija net penki užčiuopiami etapai / kryptys. Pirmasis etapas: B1 periodo antroji pusė (40–70 metai) – galindų kultūros sklaidos pradžia Lietuvos Užnemunėje. Apie 150–200 metus ji pasiekė ankstyvuosius Užnemunės paminklus iki pat Nemuno ir Užnemunėje susiformuoja galindų įtakos kultūra. B2/C1–C1a, C1b perioduose (150–260 metai) prasideda Vielbarko ir galindų kultūrų sklaida į Brūkšniuotosios keramikos kultūros šiaurės vakarinį (Rytų Lietuva) pakraštį (3:5 il. 4.1, B4). Susiformuoja Vielbarko-galindų-sūduvių kultūrinės įtakos senojo geležies amžiaus Pilkapių kultūra Rytų Lietuvoje. Yra pakankamas pagrindas manyti, kad galindų sklaida neapsiribojo Rytų Lietuva. Naują impulsą galėjo suteikti Vielbarko kultūros migraciniai procesai tarp 220 ir 260 metų, kai Vielbarko žmones iš Pamario išstūmė Dembčino kultūros germanai. C2–C3 perioduose (250–350 metai) galima galindų kultūros sklaida į Okos ir Maskvos upės baseiną per Neries–Dniepro aukštupį, kur III–IV a. sandūroje vietinius autochtonus – vėlyvosios Djakovo kultūros gyventojus – užkloja nauja rytų galindų Moščino kultūra (3:5 il. B5). 220–260 metų

84 Michelbertas M. *Paragaudžio pilkapynas*. Vilnius, 1997, p. 9–12; Michelbertas M. *Pajuoščio pilkapynas*. Vilnius, 2004, p. 11; Michelbertas M. *Akmenių ir Perkūniškės pilkapiai*. Vilnius, 2006, p. 14–20; Michelbertas M. *Kuršių pilkapynas*. Vilnius, 2009, p. 31, 61; Michelbertas M. *Paalksnių archeologijos paminklai*. Vilnius, 2011, p. 20–24, 69, pav. 16, 17.

85 Nemuno žemupio plokštinių kapinynų kultūros raidą žr.: Jovaiša E. *Aisčiai. Kilmė*. T. 1. Vilnius, 2012, p. 171–203, il. 10:8, 10:11, 10:12, 10:13, 10:15, 10:17, 10:18, 10:21, 10:22.

86 Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų kultūros raidą žr.: Jovaiša E. *Aisčiai. Kilmė*. T. 1. Vilnius, 2012, p. 171–203, il. 10:8, 10:09, 10:12, 10:14, 10:15, 10:16, 10:18, 10:20, 10:22.

87 Jovaiša E. *Aisčiai. Kilmė*. T. 1. Vilnius, 2012, p. 7, il. 1.

ir vėlesnė Vielbarko žmonių migracija atvėrė naują etapą / kryptį (3:5 il. 4.3) į Polesę Pripetės baseinu. Pripetės aukštupyje yra gausios etnonimo **galind-* sankaupos, ir tai leidžia manyti, kad Vielbarko migracijoje dalyvavo galindai. Ar jis 4.3 maršrutu pasiekė Desnos aukštupį, kur taip pat gausu etnonimo **galind-*, sunku pasakyti, tačiau tokiu keliu galindus link Okos vedė V. Sedovas[88]. Taigi ši rytinė migracijos kryptis suformavo naują supratimą apie rytinę vakarų baltų / aisčių sieną, – ją dabar galima vesti Okos upe ir Maskvos baseinu. 4.2 ir 4.4 etapus / kryptis į Nemuno aukštupį ir Pabugę pagrindžia V. Beliaveco studija[89], tačiau 4.2 kryptį plačiau apibūdinti dar nepakanka duomenų. Pabugės, arba pietinė, Vielbarko su galindų komponentu migravimo kryptis daugelio autorių yra siejama su „gotų žiedu" ir Černiachovo kultūra, kurioje, kaip jau ne kartą akcentuota, yra užtektinai baltiškos medžiagos. Paskutinis, vakarinis, ketvirtosios aisčių migracijos etapas taip pat įspūdingas. Šią migraciją „įteisino" Vladimiras Toporovas (Владимир Топоров), parašęs studiją apie galindus Vakarų Europoje[90]. Vakarų Europoje V. Toporovas lokalizuoja tris etnonimo **galind-* sankaupas: čekų ir lenkų pasienyje, pietų Galijoje (dabartinės Tulūzos apylinkės) ir šiaurės rytų Pirėnuose (Galisijoje). Detaliai galindų Europoje temai skirti kiti šios knygos skyriai. Dabar apsiribosiu sakydamas, kad ji, greičiausiai, bus susieta su Gintaro kelio industrija. Po 61 metais Romos imperatoriaus Nerono surengtos raitelio Julijono ekspedicijos baltų pasauliui atsivėrė galimybė bendrauti su Romos civilizacija. Ir jis ta galimybe pasinaudojo, – galima manyti, kad jau nuo I a. pabaigos susidarė prielaidos priešais pagrindinio Gintaro kelio pradžią Lencijoje, anapus Dunojaus, kauptis galindų kolonijai, kuri kūrėsi Moravos upės baseine, tarp Elbės ir Oderio aukštupių.

Ši schema yra tai, ką šiandien, remiantis archeologija, galima bendriausiais bruožais rekonstruoti. Vakarų baltų / aisčių naujieji santykiai su rytų baltais, prasidėję III–IV a. sandūroje rytuose susikūrus rytų galindų Moščino kultūrai, nepasibaigė. Su Moščino kultūros kūrimusi ir vakarų baltų žygiais į rytus reikia sieti ir tarp Rytų Lietuvos bei Moščino kultūros buvusios Bancerovo-Tušemlios kultūros vakarėjimą, apie ką jau buvo neseniai kalbėta. Aisčiai, IV amžiuje įkūrę savo forpostą rytuose, VI amžiuje susidūrė su klajoklių avarų ekspansija. Galimas dalykas, kad šis spaudimas tapo akstinu rytų galindams reemigruoti į protėvynės erdves. Atsargiai galima daryti prielaidą, kad tokių reemigracijų buvo ne viena. Pirmoji, matyt, skirtina VI a. antrajai pusei, kai Rytų Lietuvoje ir dalyje dabartinės šiaurės Baltarusijos susikūrė lietuvių pilkapių kultūra, kurios skirtumai nuo ankstesnės galindų pilkapių Rytų Lietuvoje kultūros yra akivaizdūs. Antrasis etapas, kurio metu į jau rytų galindų kultūros pagrindu susiformavusią lietuvių pilkapių kultūrą atėjo nauja rytų galindų banga, gali būti

88 Седов В. В. Голядь. *Iš baltų kultūros istorijos*. Vilnius, 2000, p. 75–84.

89 Белявец В. Г. К изучению памятников Вельбарской культуры в Беларусии. *Nove materiały i interpretacje. Stan dyskusji na temat kultury Wielbarskiej*. Gdańsk, 2007, s. 293–344.

90 Топоров В. Н. Галинды в западной Европе. *Балто-славянские исследования 1982*. Москва, 1983, с. 129–132.

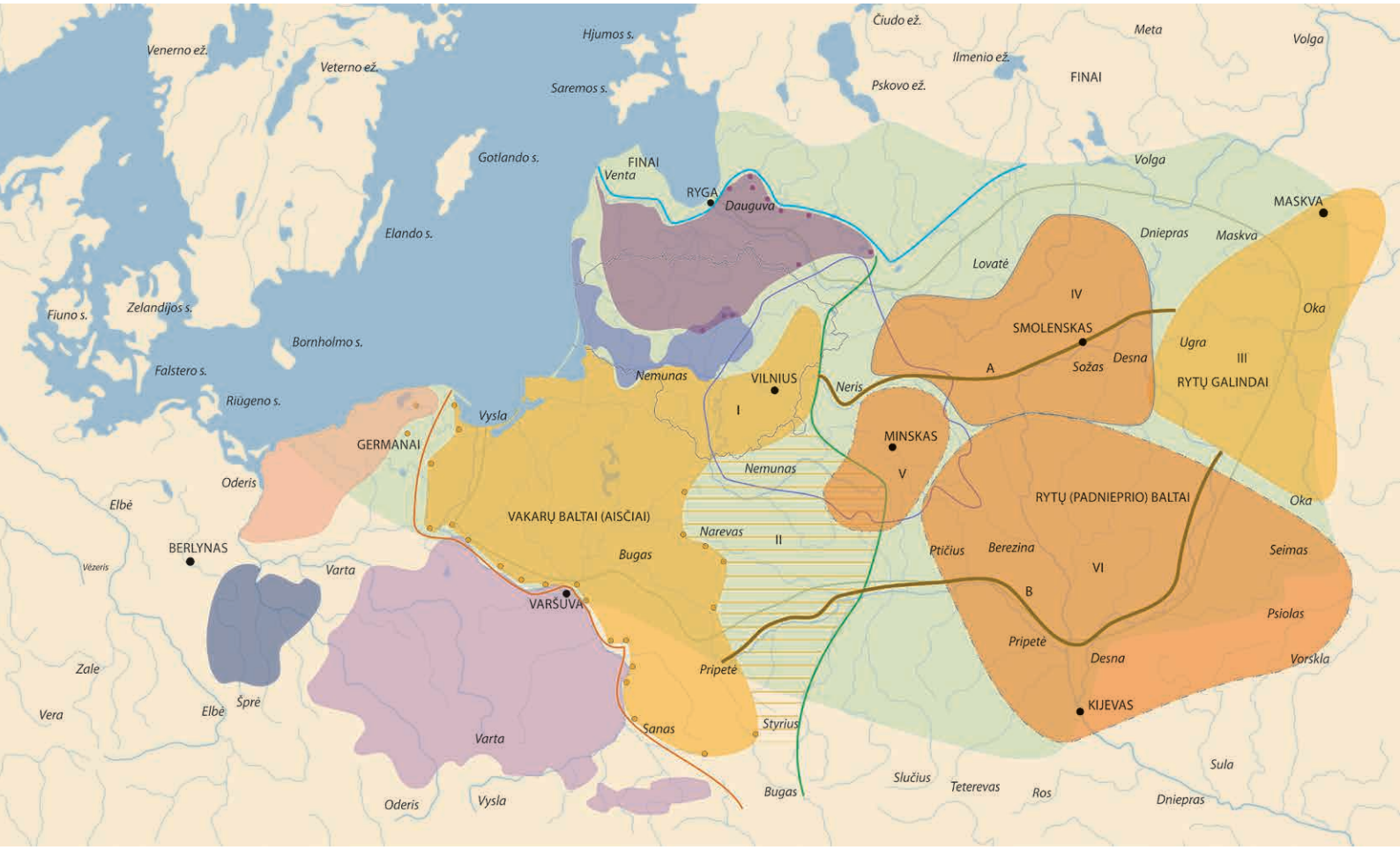

3:6 il. Vakarų ir rytų baltų pasaulis po Didžiosios aisčių migracijos I–V amžiuose:

- Pagrindinė baltiškų vandenvardžių paplitimo riba;
- Periferinė baltiškų vandenvardžių paplitimo riba;
- Pietiniai vakarų baltai;
- Centriniai vakarų baltai;
- Šiauriniai vakarų baltai;
- Lugijų (Pševorsko) kultūra IV–V amžiuose;
- Burgundų (Liubošicų) kultūros C1b–C3 periodai;
- Dembčino grupės C1b–C3 periodai;
- Brūkšniuotosios keramikos kultūra B1–D perioduose;
- Šiaurinė vakarų baltų siena su finais;
- Rytinė vakarų baltų siena su rytų baltais;
- Vakarinė vakarų baltų siena su germanais;
- A – Galimas galindų migravimo į rytus šiaurinis kelias;
- B – Galimas galindų migravimo į rytus pietinis kelias.

I – Galindų-sūduvių-Vielbarko II–V amžių kultūra Rytų Lietuvoje;
II – III–V amžių galindų-sūduvių ir Vielbarko kultūros sklaida į rytus;
III – Rytų galindų IV–VIII amžių Moščino kultūra rytuose;
IV – V–VIII amžių Tušemlios kultūra (rytų baltai);
V – V–VIII amžių Bancerovo kultūra (rytų baltai);
VI – Kijevo kultūra V–VI amžiais (rytų baltai).

Sudarė E. Jovaiša, 2013

sietinas su VII a. pabaiga – VIII a. pradžia, kai lietuvių pilkapiai ima keisti savo „sakralinės linijos pavidalą“ – vietoj akmenų rato imamas formuoti grioviu aprėmintas ratas. VIII amžiuje prie Okos pasirodė pirmieji slavų viatičių pilkapiai, ir apie tą patį laiką priešais Okos slavus pajudėjo naujas vakarų baltų darinys – Smolensko-Polocko ilgųjų pilkapių kultūra, kuri pirmą sykį su slavais susidūrė tik XI a. pradžioje. Atskiras klausimas yra vakarų baltų santykiai su vidurinės Padnieprės kultūromis nuo II iki pat VIII–IX amžių, kai ten įsikuria slavai. Kad jų būta ir stiprių, liudija emalio dirbinių gamybos centrai ir jų paplitimas Rytų Europoje bei kiti vakarietiški radiniai. Šiai temai nagrinėti, manau, reikia atskiros studijos, nes pastarojo dvidešimtmečio mūsų archeologijoje šis klausimas kaip ir netyrinėtas.

Šie tyrinėjimai koreguoja pirmojoje „Aisčių“ knygoje nurodytas vakarų baltų pasaulio rytines ribas – jos akivaizdžiai prasiplečia į rytus (3:6 il.). Besikeičiančios, skirtingu laiku atsirandančios kultūros pasunkina kultūrinės situacijos kartografavimą, tačiau apytikriais gyvavimo laikais apibrėžtos kultūrinės erdvės vis dėlto leidžia pasakyti, kad susiklosto, sakyčiau, unikali situacija, – aisčių kultūra buvo nunešta iki pačios Okos ir sukurta rytų galindams priskiriama Moščino kultūra, tačiau visas tas „koridorius“, kuriuo slinko persikėlėliai, priklausė rytų baltų Tušemlios V–VIII amžių kultūrai. Ši, kaip jau buvo minėta, bent jau nuo IV a. pabaigos ir V amžiaus patyrė vakarietiškos kultūros sklaidą, kuri, kaip nurodo J. Šmidtas, ypač pasireiškė apyrankių storėjančiais galais plitimu Tušemlios kultūroje. Susidaro įspūdis, kad trasa Neries → Dniepro → Desnos aukštupiai buvo gyva ir dažnai naudojama. Kokie iš tiesų keliai buvo naudojami – sunku pasakyti, tačiau archeologinėje literatūroje dažnai minimas šis ir ypač dažnai Dauguvos ir Dniepro kelias. Tiksliau galimus senuosius kelius apibrėžtų kraštovaizdžio sąlygų – vandens telkinių (upių, ežerų, pelkių), žemumų, aukštumų, miškų paplitimo nagrinėjimas.

Nuo VIII a. pradžios rytinių baltų ribos pasikeitė iš esmės (3:7 il.). Į palaipsniui vakarų baltų kultūros įtaką patiriančią Tušemlios kultūrinę erdvę, anot J. Šmidto, vienu metu ir galingu migraciniu srautu įsiliejo Krieva vadinamas etnosas, kuris sukūrė Polocko ir Smolensko ilgųjų pilkapių kultūrą. Rytų galindai, nuo VIII a. pradžios susitikę su migruojančiais slavais, turėjo nedidelį pasirinkimą – įsilieti į naują kultūrinę slavų erdvę arba, jei pasipriešinimas neįmanomas, trauktis į genetines žemes prie Baltijos jūros. Manant, kad pirmoji rytų galindų-lietuvių banga Nemuno ir Neries tarpupyje įsikūrė VI a. antrojoje pusėje ir VII amžiuje, įtikinama, kad VIII amžiaus migracinis srautas gali būti atpažįstamas visuotiniu lietuvių pilkapių laidosenos perėjimu nuo akmenų vainiko sampilo pagrinde prie sakraliosios erdvės aprėminimo grioviu. Šį visuotinį reiškinį liudija VIII–IX amžių lietuvių pilkapių medžiaga. Tad vakarų baltų arba aisčių kultūros palikuonių ribos rytuose atsitraukė iki Desnos aukštupio, tačiau Tušemlios kultūrą užklojusi vakarų banga išstūmė čia tūkstantmečius gyvavusius rytų baltus. Dviejų piečiau buvusių baltų kultūrų – Bancerovo

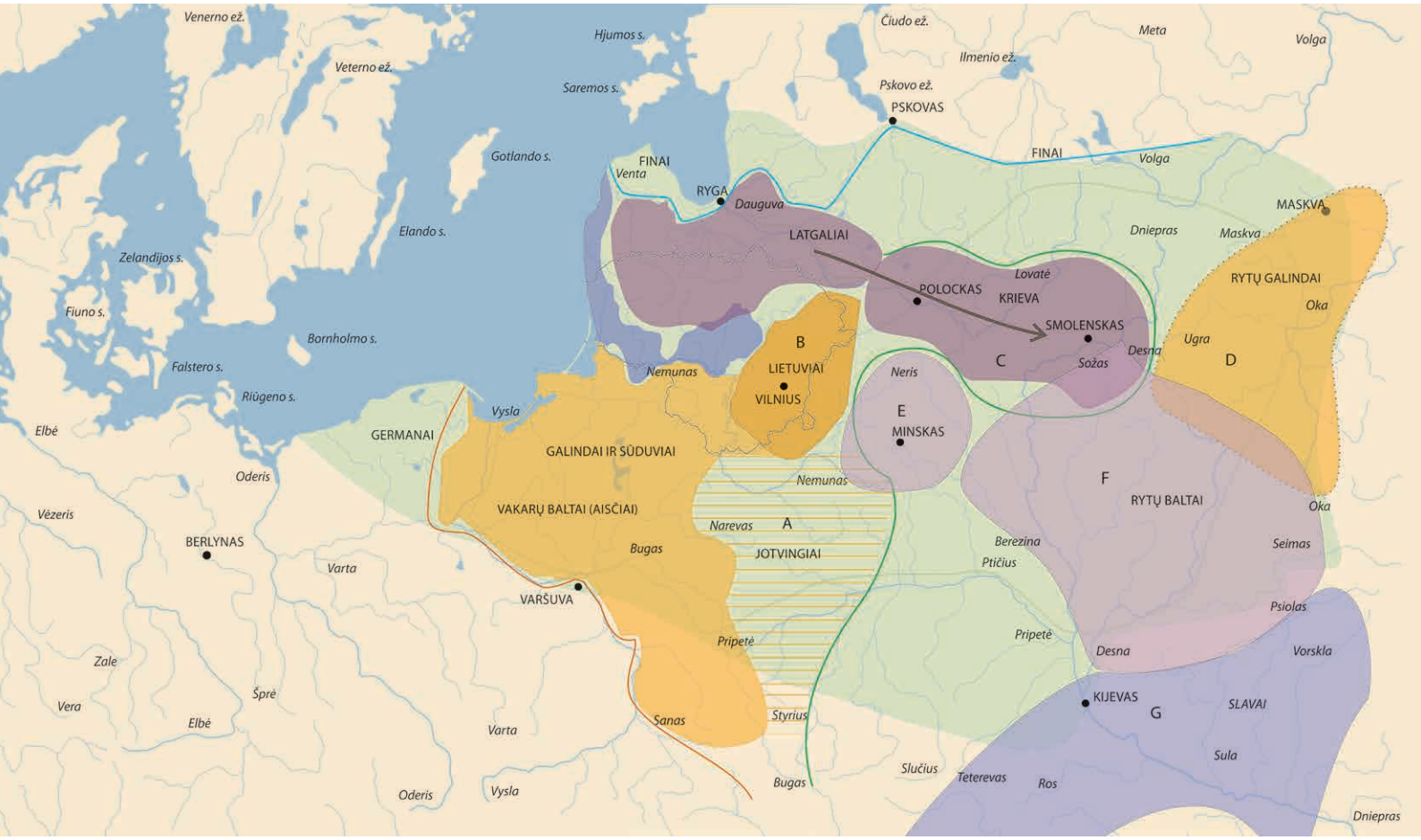

3:7 il. Vakarų ir rytų baltų pasaulis po Didžiosios aisčių migracijos VI–X amžiuose:

Pagrindinė baltiškų vandenvardžių paplitimo riba;
Periferinė baltiškų vandenvardžių paplitimo riba;
Pietiniai vakarų baltai;
Centriniai vakarų baltai;
Šiauriniai vakarų baltai;
Šiaurinė vakarų baltų siena su finais;
Rytinė vakarų baltų siena su rytų baltais;
Vakarinė vakarų baltų siena su germanais.
A – Jotvingiai – vakarų baltai;
B – Lietuviai – rytų galindai (nuo VI a. antrosios pusės);
C – Krieva – vakarų baltai (nuo VIII iki XI a. pradžios);
D – Rytų galindai – Moščino kultūra (nuo IV iki VIII amžiaus);
E – Bancerovo kultūra – rytų baltai (VI–VII amžiai);
F – Koločino kultūra – rytų baltai (VI a. antroji pusė – VII amžius);
G – Penkovo kultūra – slavai (VI a. antroji pusė – VII amžius).
Sudarė E. Jovaiša, 2013

ir Kijevo – santykis su vakarų baltais nėra tyrinėtas, ir jas iš tradicijos priskiriu rytų baltų erdvei, tačiau ta tradicija, kai kalbama apie Kijevo kultūrą, yra labai trapi. Šiuolaikiniai Kijevo kultūros tyrinėtojai joje nori matyti buvus ankstyvuosius slavus. Ar taip yra – vėlgi objektyvaus ir nešališko tyrimo reikalas. Žemėlapyje nepavaizduota liko šiaurinės dalies ties Pskovu etninė situacija. Ji tuo metu priklausė Pskovo ilgųjų pilkapių kultūrai, dėl kurios etninio priklausymo yra įvairių nuomonių, – jas drauge su minėtomis pietinėmis kultūromis ateityje reikės apžvelgti.

Apčiuopta ir, kiek tai leidžia galimybės, detalizuota ketvirtoji Didžiosios aisčių migracijos banga su jos etapais / kryptimis keičia mūsų supratimą apie vakarų baltų – aisčių – dalyvavimą Padnieprės baltų kultūrų istorijoje ir sudaro galimybę kitaip pažvelgti į baltų kultūrų raidą nuo I iki X amžiaus. 3:8 schema atspindi šiandieninį mano supratimą apie vakarų, centrinius ir rytų baltus bei jų tarpusavio santykį, išplečia ir koreguoja V. Šimėno sukurtą baltų etnogenezės schemą (3:3 il.). Mūsų eros prieangyje tris baltų šakas išreiškė Vakarų baltų pilkapių kultūra (vakarų baltai), Brūkšniuotosios keramikos kultūra (centriniai baltai), Dniepro-Dauguvos, Zarubincų ir Juchnovo kultūros (rytų baltai). I a. antrojoje pusėje vakarų baltų pasaulį pasiekė itin stiprūs impulsai: 1) vakarų baltai išmoko iš balų rūdos išgauti geležį; 2) to pasekmė – žemdirbystė ir jos technologijos krypo į gamybinį ūkį; 3) tradicinė gyvulininkystė dėl geležinių įrankių naudojimo darėsi vis mažiau pažeidžiama stichijos; 4) prieškristinių laikų metalurgija (juodoji ir spalvotoji) peraugo į naują lygį – atsirado specializacijos, sudėtingos tapo metalų apdirbimo ir metalinių dirbinių gamybos technologijos. Kyla klausimas – kas sukėlė audringą vakarų baltų kultūrų vystymąsi? Visi mokslininkai čia įžiūri Romos imperijos globaliosios prekybos poveikį. Romai reikėjo viso pasaulio turtų – medžio, metalų, grūdų, mėsos ir kailių, mineralinių iškasenų, prieskonių, juvelyrinių dirbinių, audinių... Žodžiu, visko. Ir tam buvo sutelkta visa imperijos administracija – priimti prekybai palankūs įstatymai, verslo taisyklės, tiesiami keliai, įrengta pašto tarnyba, nakvynės namai ir žirgų keitimo punktai. Po 61 metų Nerono ekspedicijos, kai mūsų kraštuose pasirodė raitelio Julijono vadovaujami pasiuntiniai, Gintaro kelias gavo naują impulsą – vakarų baltų pasaulis įsijungė į Europos prekybos tinklą ir naudojosi visais jo teikiamais privalumais. Baltai susipažino su raštą turinčių miestų civilizacijų visuomenine sankloda, mokėsi kalbų, technologijų ir viso, kas būdinga žingeidžiam ir kuriančiam žmogui. Archeologų rastą tų ryšių paveldą nėra reikalo detalizuoti – parašyta gausybė knygų ir studijų.

Taigi I a. 4-asis ir 7-asis dešimtmečiai. Šis laikas nuolat kartojasi, kai tik pradedama kalbėti apie aisčių pasaulio plėtrą ir migracinius procesus. Vadinasi, reikia priimti I a. antrąją pusę kaip pradinį vakarinių baltų migracinių procesų išeities laiką, tačiau tai nereiškia, kad šis procesas visur vienodas ir nepertraukiamas. Prieškristinės Vakarų baltų pilkapių kultūros sričių naujosios eros I a. antrosios pusės teritorinės ir kultūrinės paveldėtojos buvo Vielbarko, Sembos-Notangos, Vakarų Lietuvos plokštinių

3:8 iš.
Baltų etnogenezės modelis nuo I iki X amžiaus
Sudarė E. Jovaiša, 2013

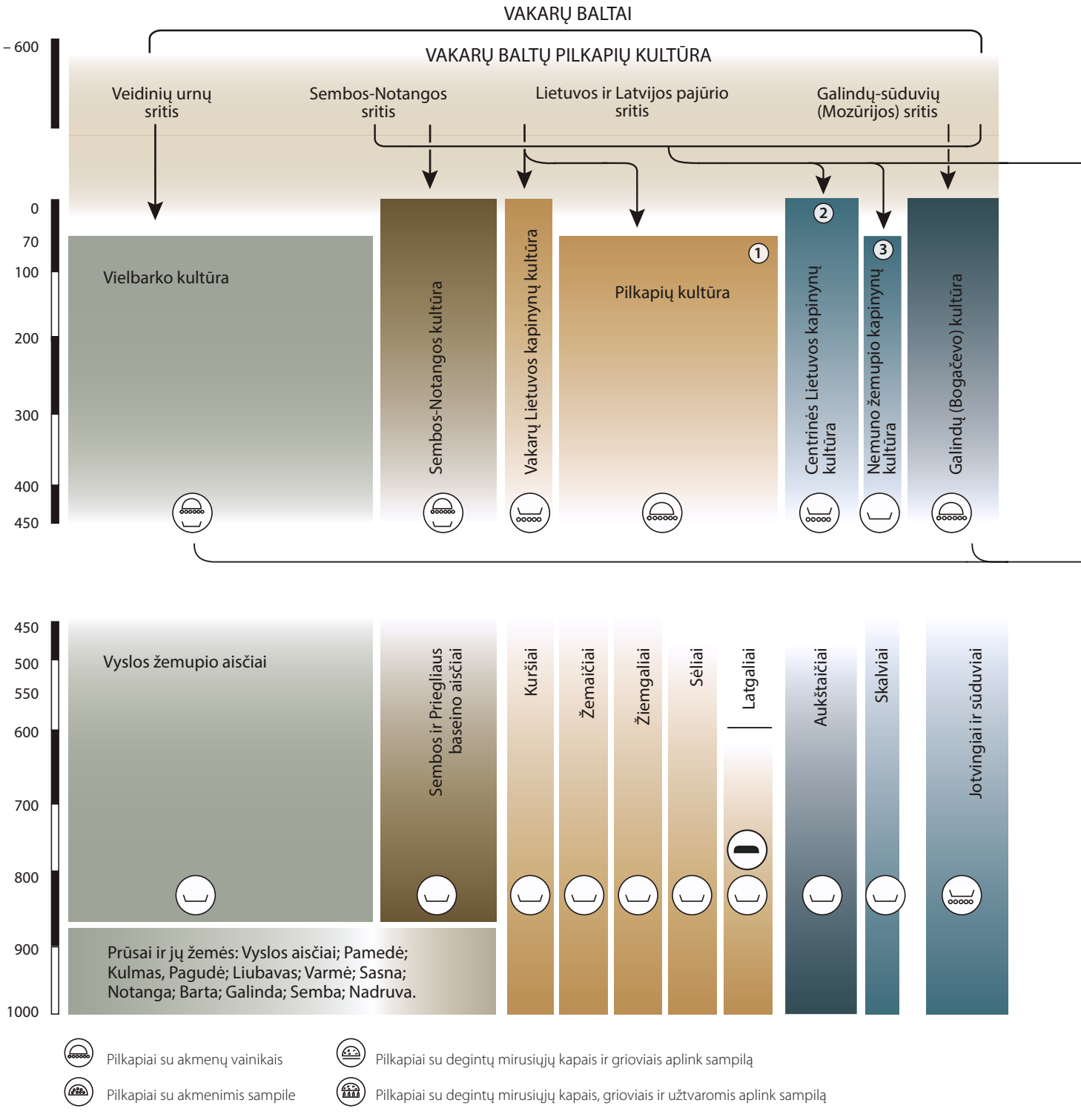

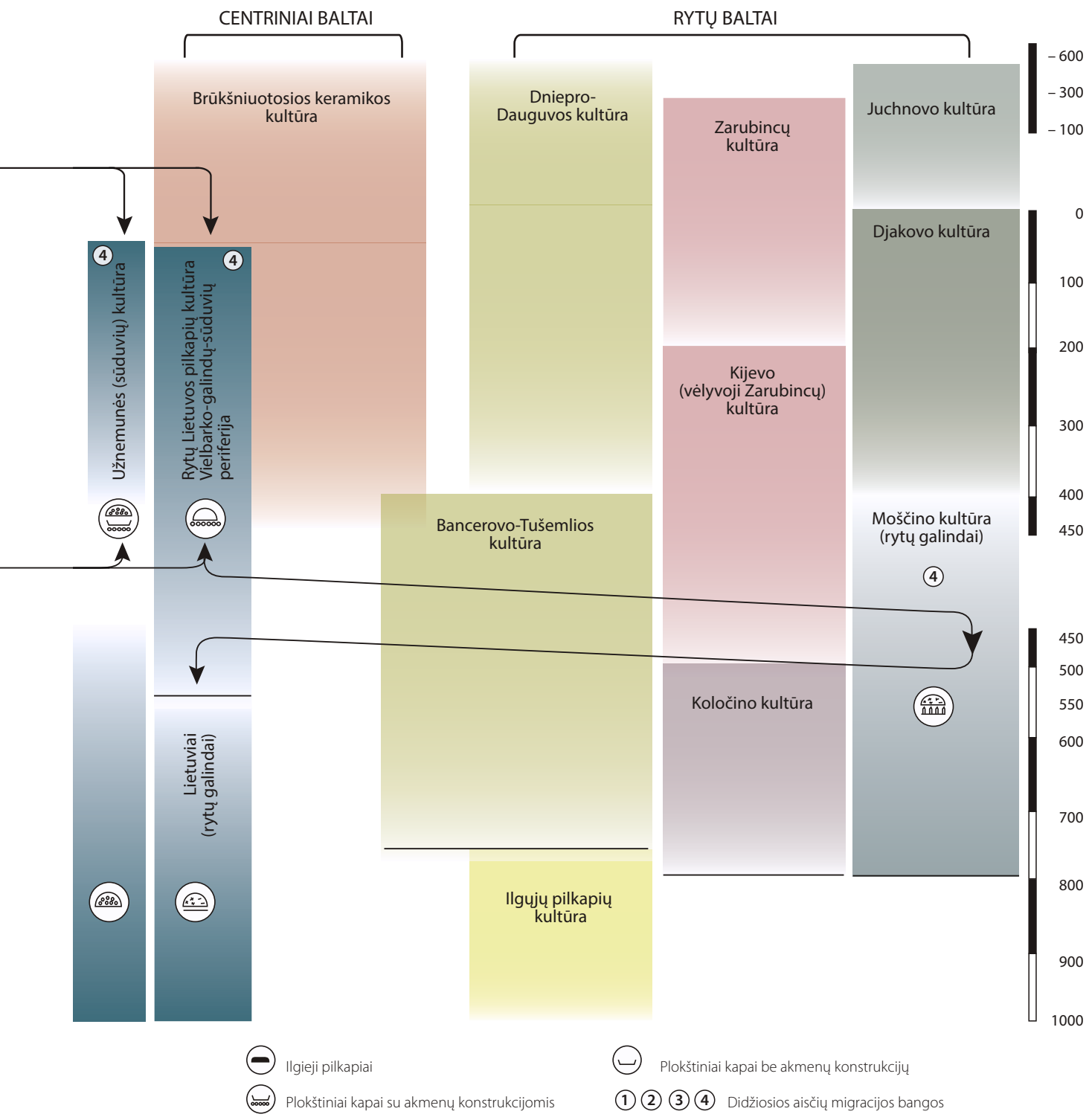
CENTRINIAI BALTAI
RYTŲ BALTAI
Brūkšniuotosios keramikos kultūra
Dniepro-Dauguvos kultūra
Zarubincų kultūra
Juchnovo kultūra
Djakovo kultūra
Kijevo (vėlyvoji Zarubincų) kultūra
Užnemunės (sūduvių) kultūra
Rytų Lietuvos pilkapių kultūra Vielbarko-galindų-sūduvių periferija
Bancerovo-Tušemlios kultūra
Moščino kultūra (rytų galindai)
Koločino kultūra
Lietuviai (rytų galindai)
Ilgųjų pilkapių kultūra
– 600
– 300
– 100
0
100
200
300
400
450
450
500
550
600
700
800
900
1000
Ilgieji pilkapiai
Plokštiniai kapai su akmenų konstrukcijomis
Plokštiniai kapai be akmenų konstrukcijų
1 2 3 4 Didžiosios aisčių migracijos bangos

kapinynų ir galindų (Bogačevo) kultūros (3:3 il.). Dinamiškiausios iš jų – Vielbarko, galindų-sūduvių ir iš dalies Sembos-Notangos – ne tik davė impulsą keturioms Didžiosios aisčių plėtros, arba migracijos, bangoms, tačiau ir pačios patyrė dideles teritorines ir kultūrines permainas. Čia būtų galima dar kartą kalbėti apie galindų ir sūduvių kultūrų santykį. Klaudijas Ptolemėjas savo „Geografijoje" II a. viduryje nurodo vakariau buvus galindus ir jų rytinius kaimynus sūduvius. Tačiau archeologai sūduvius-jotvingius fiksuoja ne anksčiau nei II a. pabaigoje. Man regis, reikia pripažinti antikos autoriaus liudijimus ir anapus galindų buvusią Mozūrijos ežeryno dalį jau nuo II a. pradžios skirti sūduviams. Vielbarko, Sembos-Notangos šiaurinė dalis ir galindai, kiekviena iš šių kultūrų, turėjo savą poveikį formuojantis Pilkapių kultūrai, Centrinės Lietuvos ir Nemuno žemupio plokštinių kapinynų, Užnemunės ir Rytų Lietuvos senojo geležies amžiaus galindų kultūrinei grupei. Tad po I a. antrosios pusės vakarų baltų kultūrinis žemėlapis iš esmės pasikeitė ir, nelygu kuri kultūra, per I–V amžius galima matyti buvus net tris–penkis raidos etapus[91]. Centriniai baltai – Brūkšniuotosios keramikos kultūros žmonės – permainas patyrė šiaurės vakarinėje dalyje, kai čia nuo II amžiaus dėl galindų-sūduvių įtakos ima formuotis senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių kultūra. Permainos atėjo ir į vakarinį ir pietvakarinį pakraštį (Polesė, Pabugė, Nemuno aukštupys), kur jau Vielbarko kultūra formavo savo gyvenviečių tinklą. Rytų baltų Dniepro-Dauguvos kultūra, atrodo, vystėsi tolygiai ir lyg nepatyrė didesnių permainų iki pat V a. pradžios, kai jos žmonės drauge su Brūkšniuotosios keramikos kultūros dalimi sukūrė Bancerovo-Tušemlios kultūrą. Šioje kultūroje jau galima manyti esant didesnę vakarų baltų kultūrinę įtaką. Apie II amžių nustojo gyvuoti iš prieškristinių laikų atėjusi Zarubincų kultūra. Ant jos palikimo susiformavo Kijevo kultūra vidurinėje Padnieprėje. Jos III–IV amžių paveldą Ukrainos archeologai linkę skirti slavams arba bent jau slavų protėviams. Ir vėlgi tenka kartotis ir priminti pirmojoje knygoje išsakytas V. Sedovo mintis apie tai, kad slavams šių vietų kultūrų minimu laikotarpiu skirti negalima. Nuo III ir IV amžių ribos vakarų baltų įtaka prasiskverbia į Desnos aukštupį, į Okos baseiną iki pat Maskvos-Kliazmos upių. Kaip jau buvo sakyta, naujoji rytų galindų Moščino kultūra formavosi bendraujant vietinės vėlyvosios Djakovo kultūros žmonėms su rytų galindais. Čia vakarų baltai – rytų galindai – išsilaikė iki VIII amžiaus. Ankstyvųjų viduramžių pradžios vakarų baltų likimas nėra vienodas. Ypač tai pasakytina apie Vielbarko žmones, kurie savo migracijos kelią pradėjo II a. viduryje. Esu linkęs manyti, kad Vielbarko žmonės savo įtaką išlaikė Vyslos žemupyje iki pat Vyslos „alkūnės", perėję į Vyslos dešinįjį krantą pasistūmėjo Pasargės upės link ir į šiaurės vakarus. Kai IX a. viduryje ir antrojoje pusėje aisčius ėmė vadinti prūsais, jie kartu su Sembos-Notangos prūsais sudarė jau nusistovėjusias ankstyvojo

91 Apie tai plačiau žiūrėti pirmosios knygos „Aisčiai" skyriuje „Didžioji aisčių plėtra žemėlapiuose" (Jovaiša E. *Aisčiai. Kilmė*. T. 1. Vilnius, 2012, p. 171–203).

feodalizmo tipo prūsų žemes su žemių karaliais. V a. vidurys, antroji jo pusė ir VI a. pradžia – tai tas laikas, kai vakarų baltų žemėse formuojasi istoriniais laikais atpažįstamos gentys. Schemoje parodytas jų tiesioginis ryšys su senajame geležies amžiuje buvusiomis aisčių kultūromis atskleidžia aisčių genčių susiformavimo šaltinius. Atrodo, kad taip galėtų būti, – iš kultūrų išaugo gentys, tačiau ne visi archeologai yra vienodos nuomonės: teigia, kad tiesioginis ryšys tarp senųjų kultūrų ir naujų genčių formacijų nėra įrodomas[92]. Tiesą sakant, klausimas yra iš tiesų sudėtingas. Ir sudėtingas jis todėl, kad V a. viduryje ir ypač antrojoje pusėje vakarų baltų kultūroje akivaizdžiai pasikeičia radinių kultūra. Anksčiau dėvėtus papuošalus, aprangos reikmenis pakeitė nauji tipai. Tas kaitos procesas palietė ne tik vakarų baltus, bet ir visą „barbarų“ Europą. Tačiau išliko ir kiti požymiai – laidosenos pasireiškimai, dirbinių stilistikos ypatumai, teritoriniai bendrumai, kurie gali būti ir kultūrų perimamumo rodikliai. Grįždamas prie schemos, norėčiau akcentuoti, kad prūsų pasaulis nuo IX amžiaus gyveno istorinių laikų išvystytos feodalinės visuomenės gyvenimą su paprotine teise ir luomine sistema.

Šiame skyriuje pateikti duomenys atskleidė netikėtą faktą – vakarų baltų įtaka rytų baltų kultūroms buvo labai didelė. Buvo įprasta sakyti, kad rytų baltai sunyko slavų ekspansijos metais. Moščino galindai, J. Šmidto vakarų baltais įvardinti Polocko ir Smolensko Padnieprės ilgųjų pilkapių kultūros žmonės, jotvingių sklaida Polesėje – visa tai gali reikšti, kad rytų baltų sunykimo priežastis dar iki slavų ekspansijos didele dalimi galėjo būti vakarų baltai. Galima ir reikia kalbėti ne apie vakarų baltų „lietuvinimą“, o didelę Rytų Europos dalį užklojusį aisčių kultūros pamatą, kurio kultūriniai šaltiniai sietini su Vielbarko aisčiais ir galindais. Kaip dabar atrodo, Lietuvos valstybės XIII–IV amžių kūrėjai kitaip matė Rytų Europą. Jiems ji galėjo būti susieta su didžiuliuose plotuose dar visai neseniai paplitusiais vakarų baltais. Tai gal reikia kalbėti apie baltų žemių rinkimą, kaip kalbama apie slavų žemių rinkimą? Galindiškų aisčių įtaka neapsiribojo Rytų Europa. Galindų kultūra, atsispindinti galindiškuose toponimuose Desnos aukštupyje ir Pripetės ištakose, tęsiasi į vakarus iki dabartinio lenkų ir čekų pasienio, Tulūzos pietų Galijoje ir Galisijos Ispanijoje. Ir vėlgi visa tai vakarų ir rytų baltų pasaulį daro aktyviu Didžiojo tautų kraustymosi proceso dalyviu, kurio akivaizdi liudininkė yra ir galindų istorija.

92 Казанский М. М. Реки восточной части Балтийского бассейна и Античные географы. Еще раз о Турунте и Хесине. *Археологические вести*, 2010, вып. 16, с. 123–134.

Pasaginė segė.
Vario lydinys su raudonu ir geltonu emaliu.
Medžionys, Lietuva.
Vytauto Didžiojo karo muziejus.
A. Užgalio nuotrauka, 2013.

Gintaro kelias – tai europietiškas Šilko kelio atitikmuo; juo srūva milijonai sestercijų, o tikras raudonas auksas juda romėnų civilizacijos link.

Alberto Angela, 2013.

IV

GALINDŲ PAŽINIMO ŠALTINIAI: GINTARO KELIAS

Gintaro kelio lemtas bendravimas su antikos pasauliu pakeitė aisčių visuomenės struktūrą, gyvenamą teritoriją, paskatino kūrybines galias ir sudarė prielaidas atsirasti naujoms aisčių kultūroms Rytų ir Vakarų Europoje. Imperatoriaus Nerono (54–68 m.) ekspedicijos pradėta naujosios eros prekyba su šiauriniais barbarais galėjo suformuoti vietinį Gintaro kelio prekybinį elitą. Tikėtina, jog aisčiai, o galbūt ir romėnai, steigė nuolatines prekybines faktorijas aisčių teritorijų paribiuose prekybai ir su Roma, ir su į šiaurę, į rytus ir į pietryčius migruojančiais aisčiais. Vietinio prekybinio elito skiriamaisiais ženklais ar simboliais galima laikyti Romos monetas kapuose. Jos, galimas dalykas, nurodo šeimos, susijusios su Romos dirbinių importu, priklausomybę aisčių prekijų sluoksniui. Išskirtine šių santykių pasekme galima laikyti Didžiosios aisčių migracijos vieną iš priežasčių: prekyba Gintaro keliu ir iš jos gaunami resursai galėjo tapti ir aisčių kultūros kaitos bei jos įvairiakryptės migracijos postūmiu. Gintaro Beresnevičiaus nagrinėtas karalių Polemonų ryšys su Palemono legenda dėl neaprėpiamo dydžio prekybos su Roma darosi įtikinamas: Gintaro kelias galėjo suformuoti galimybę į aisčių kraštus keltis romėnų kolonistams ar net kilmingiems visuomenės nariams, ieškantiems prieglobsčio nuo Romos imperatorių persekiojimų.

Diržo fragmentas, kiauraraštis. Vario ir cinko lydinys, dengtas alavu ir raudonu emaliu bei mėlynu stiklu.
Krasnyj Bor, Baltarusija. Lietuvos nacionalinis muziejus.
K. Stoškaus nuotrauka, 2013.

Galindų ir lietuvių ryšys verčia nuodugniau panagrinėti galindų etnonimo atsiradimo istorines sąlygas ir, pirmiausia, informacijos kelius, kuriais antikos mokslininkus pasiekė žinios apie šiauriausias barbarų gentis. Antikos mokslininkus pasiekęs informacinis srautas negali būti sietinas su nieku kitu, kaip tik su pasaulinį mastą įgavusia romėnų prekyba. Įspūdingai jos daugiakryptį ir daugiasluoksnį turinį yra nušvietęs Albertas Andžela (Alberto Angela) autentika paremtuose romanuose apie kasdienį senovės Romos gyvenimą, jos paslaptis ir įdomybes[1]. „Gintaras vežamas nuo Baltijos jūros. Vietos tautos jį renka ledinėse pakrantėse. Joks romėnas ten nenukeliauja. Tai pernelyg pavojinga. Bet yra didžiulis mažų vietos vežėjų tinklas, jie kaip skruzdėlės gabena gintaro gabaliukus į Romos imperiją – keliauja takeliais, kuriuos žino tik jie, šie takai sudaro „Gintaro kelią“, – rašo Albertas Andžela[2]. Gintaro kelio klestėjimo laikai buvo tarp I a. antrosios pusės ir III a. vidurio. Kaip tik šios prekybos „įsisiūbavimo“ laikais, II a. viduryje, Aleksandrijos Ptolemėjas[3] savo „Geografijos“ trečioje knygoje kartu su kitomis europinės Sarmatijos tautomis aprašė galindus ir sudinus – „labiau į rytus gyvena už venedų esantys galindai, sudinai <...>“[4], kurių baltiška kilmė tyrinėtojams nekelia abejonių. Vargu ar verta abejoti, kad tvirti prekybiniai santykiai lėmė ir didelius informacinius srautus įvairiose srityse – apie gentis ir jų būdą, gyvenamąją erdvę, prekybinius pajėgumus ir kt. Tad prekybinių santykių ir prekybinių kelių su Romos imperija apžvalga gali išgryninti informacinių srautų prigimtį ir aplinkybes.

Romos imperijos ir aisčių prekybiniai santykiai nuo pat Lietuvos archeologijos aušros buvo nuolatiniame tyrinėtojų akiratyje jau vien todėl, kad aisčių kapuose, gyvenvietėse ir lobiuose randamos Romos imperatorių monetos – patikimas archeologinės medžiagos datavimo įrankis. Mūsų archeologijoje svarbiausias indėlis priklauso M. Michelbertui, kuris šiai temai skyrė ypatingą dėmesį[5]. Čia nagrinėjamas prekybinių santykių aspektas kiek skiriasi nuo įprasto. Mėginama pažvelgti į šią problemą prekybinio visuomenės sluoksnio baltų kraštuose formavimosi požiūriu. Ir tokiam

1 Angela A. *Viena diena senovės Romoje. Kasdienis gyvenimas, paslaptys ir įdomybės*. Vilnius: Tyto alba, 2012, 381 p.; Angela A. *Romos imperija. Kelionė paskui monetą*. Vilnius: Tyto alba, 2013, 557 p.

2 Angela A. *Romos imperija. Kelionė paskui monetą*. Vilnius: Tyto alba, 2013, p. 150.

3 Mokslininko vardas įvairiai rašomas: pagal graikišką tradiciją jis turėtų būti Ptolemajas, kitur rašo Ptolemėjas. Gimimo ir mirties metai taip pat įvairiai nurodomi, tačiau dažnai 90–168 metai.

4 Iš graikų kalbos vertė prof. dr. Tatjana Aleknienė pagal: Claudius Ptolemaeus. *Geographia*. Ed. Karl Müller. Paris, 1883.

5 Michelbertas M. Romos monetų radiniai Lietuvos TSR teritorijoje. *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*. A serija. 1961, t. 1, p. 19–36; Michelbertas M. Saulažolių km. (Klaipėdos raj.) I–II amžių Romos monetų lobis. *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*. A serija. 1964, t. 1, p. 53–62; Michelbertas M. Romos imperijos įtakos baltų genčių kultūrai klausimu. *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*. A serija. 1965, t. 1, p. 47–67; Michelbertas M. Kauno m. III–V amžių Romos monetų lobis. *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*. A serija. 1966, t. 1, p. 49–57; Michelbertas M. Prekybiniai ryšiai su Romos imperija. *Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I–XIII a.* Vilnius, 1972, p. 5–125, 255–275; Michelbertas M. Papildomi duomenys apie Romos monetų radinius Tarybų Lietuvos teritorijoje. *Istorija*, 1978, t. 18 (1), p. 83–93; Michelbertas M. Romos monetos iš III–V a. Vaitiekūnų (Radviliškio raj.) pilkapyno. *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*. A serija. 1984, t. 2, p. 39–44; Michelbertas M. *Senasis geležies amžius Lietuvoje*. Vilnius, 1986, p. 78–83, 189–191; Michelbertas M. *Lietuvos numizmatikos įvadas*. Vilnius, 1989, 119 p.; Michelbertas M. Römische Münzen in der Gräberfeldern Litauens. *Archaeologia Baltica*. Vilnius, 1995, p. 81–87; Michelbertas M. *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Litauen*. Vilnius, 2001, 68 p. 10 Tafel. Beilage 1.

tyrimui vienintelė medžiaga – kapų su Romos monetomis tyrimas, kuriam pasirinktas ganėtinai platus regionas – Pamarys, Mozūrija, Semba, dabartinės Lietuvos ir Latvijos teritorijos[6]. 28-iuose Pamario kapinynuose žinomos 57-ios Romos imperatorių monetos. 53-uose Mozūrijos kapinynuose rastos 129 monetos, 86-iuose Sembos kapinynuose – 633 monetos, 40-yje Lietuvos kapinynų – 636 monetos, o 5-iuose Latvijos kapinynuose – 69 monetos[7].

Ankstyviausi monetų radiniai išsirikiavo tokia eile: Pamaryje, Malborko Vielbarko (Malbork Wielbark) kapinyne, ankstyviausias radinys priklauso Nerono laikui (54–68 m.). Mozūrijoje, Lėciaus (Giżycko) kapinyne, rasta Nerono (54–68 m.) moneta, o Barštyno (Bartoszyce) kapinyne, kuris skiriamas Sembos-Notangos kultūrai, rasta imperatoriaus Galbos (68–69 m.), pirmojo iš Flavijų dinastijos, moneta. Semboje, turimais duomenimis, nėra nei Nerono, nei Galbos monetų radinių. Iš pirmųjų Flavijų ankstyviausia yra Palabyčių (Pollwitten, Rovnoje) kapinyne rasta imperatoriaus Vespasiano (69–79 m.) moneta, o Domiciano (81–96 m.) pinigų čia yra, palyginti, gausiai – net 14 radimo vietų[8]. Lietuvoje ankstyviausi radiniai yra imperatoriaus Nerono (54–68 m.) medalionas, žinomas iš Alytaus pilkapyno, ir moneta iš Šernų kapinyno. Latvijoje ankstyviausias radinys iš Kaugars kapinyno priklauso imperatoriaus Vespasiano laikui (69–79 m.). Ši monetų apžvalga rodo, kad ankstesnių nei Nerono monetų radinių vakarų baltų laidojimo paminkluose iki šiol, regis, nėra rasta, ir iškelia itin reikšmingą faktą, kad pirmieji kapai su romėnų monetomis pasirodo arba Nerono laikais, arba pirmojo Flavijaus Galbos valdymo metais[9]. Kitas faktas, iškylantis iš šios medžiagos, yra tas, kad I a. antrojoje pusėje prasidėjusią Didžiąją aisčių migraciją lydi ir

6 Duomenys surinkti naudojant šiuos šaltinius: Moora H. *Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. I Teil: die Funde*. Tartu–Dorpat, 1929, S. 170–171; Wahle E. (E. Väle). Die Ausgrabungen in Rutzau und Bauske. *Pieminekļu valdes materiālu krājumi. Arhaioloģijas raksti*, vol. I/2. Rīga, 1928, S. 5–53; Кропоткин В. В. *Клады римских монет на территории СССР*. Москва, 1961, 144 с., 33 рис.; Michelbertas M. *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Litauen*. Vilnius, 2001, 68 p. 10 Tafeln und Karte; Nowakowski W. *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Polen*. Band I: Masuren. Warszawa, 2001, 135 S., 9 Tafeln und Karte; *Latvijas senākā vēsture. 9. g. t. pr. Kr. – 1200 g.* Latvijas vēsture institūta apgāds. Riga, 2001, p. 213, 156 pav.; Vasks A. Izrakumi Rendā 2000. gadā. *Arheologu pētījumi Latvijā 2000. un 2001. gadā*. Rīga, 2002, p. 47, pav. b:12; Ciolek R. *Die Fundmunzen der romischen Zeit in Polen. Pommern*. Warszawa, 2007, 297 S., 7 karten, 12 tafeln. Panaudota E. Šturmo (Eduard Šturms) 1942 m. ir P. Stepinio (Peteris Stepiņš) 1960 m. Mazkatuži kapinyno tyrinėjimų medžiaga. Dėkoju Rusijos Federacijos archeologui dr. K. Skvorcovui (Константин Скворцов), papildžiusiam Sembos kapų su Romos monetomis sąrašą, taip pat L. Tamulynui, papildžiusiam Lietuvos sąrašą. Dėkoju doc. dr. A. Bliujienei, dokt. S. Bagužaitei-Talačkienei ir dr. Ernestui Vasiliauskui už Mazkatuži ir kitus Latvijos kapinynų duomenis apie Romos monetas. Taip pat turiu pažymėti, kad šis sąrašas, deja, nėra baigtinis. Gali būti, kad čia nepateko naujausi radiniai, o gal iš dėmesio lauko išslydo ir senesni radiniai. Tačiau, manau, tai niekaip neturėtų pakeisti bendro dėsningumų vaizdo, kurį atskleidžia turima medžiaga.

7 Duomenys apie minėtų regionų laidojimo paminklus su Romos monetų radiniais yra Prieduose, 1–5 lentelės.

8 1) Eugenen / Алейка; 2) Dollkeim / Васильково; 3) Michelau / Волково; 4) Greibau / Грайбау; 5) Grebieten / Гребитен; 6) Friedrichswalde / Каменка; 7) Dollkeim / Коврово; 8) Bludau / Кострово; 9) Löbertshof / Лебертсхоф; 10) Tenkieten / Летное; 11) Corjeiten / Путилово; 12) Rosenau / Розенау; 13) Trausitten / Траузиттен; 14) Hoch-Schnakeinen / Хох-Шнакайнен.

9 Šis teiginys gali prieštarauti nuomonei, kad Romos imperatorių monetos kapuose nebūtinai rodo jų savalaikį pasirodymą vakarų baltų areale – turėjo praeiti tam tikras laikas, gal ir keleri metai, kol jos pateko į baltų rankas. Turint omenyje pasaulinį romėnų prekybos mastą, gyvumą ir prekybos efektyvumą, kurį sąlygojo prekybinių operacijų greitis, galima manyti, kad prekybinės ekspedicijos vyko kiekvienais metais, o gal ir ne vieną kartą. Apie didžiulį prekybos mastą liudija ir šio tyrimo rezultatai.

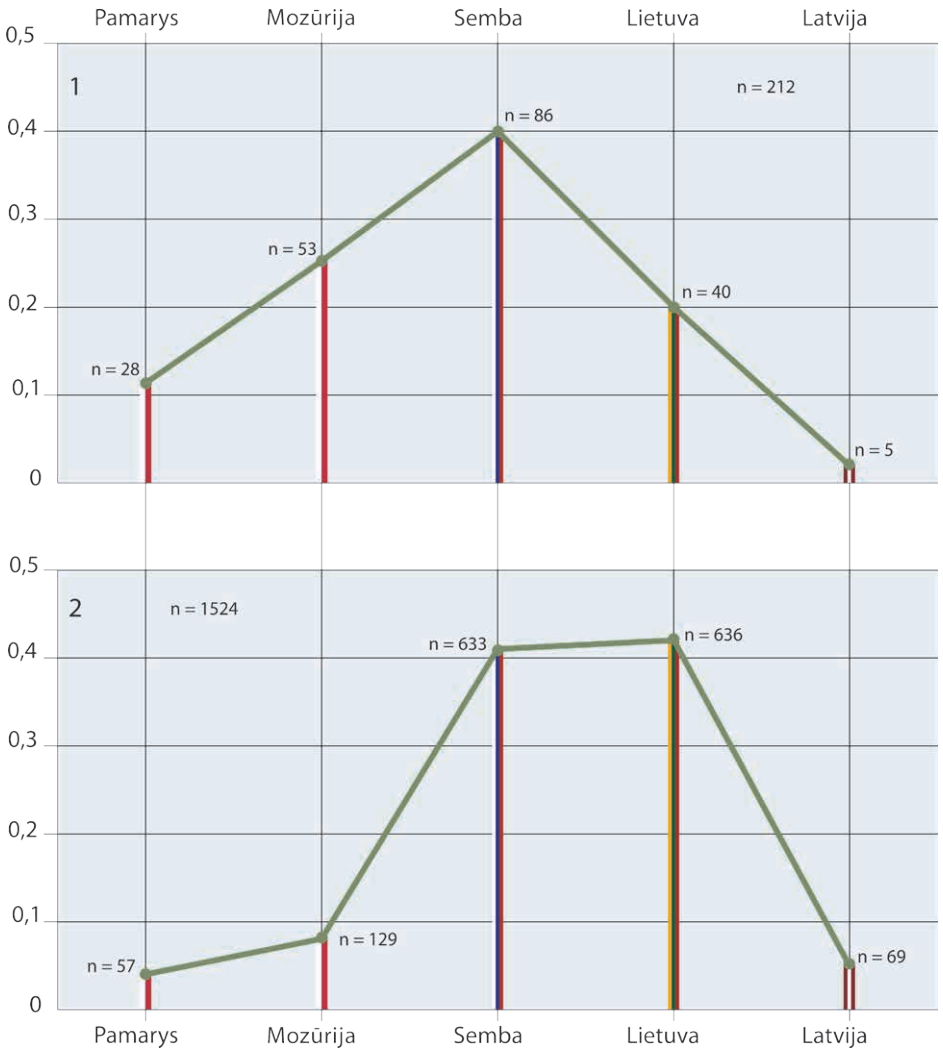

4:1 il.
Kapinynų su Romos monetomis skaičius (1) ir monetų skaičius (2) Pamario, Mozūrijos, Sembos, Lietuvos ir Latvijos laidojimo paminkluose
Sudarė E. Jovaiša, 2014

pirmieji kapai su romėniškomis monetomis. Yra ir Nerono prekybinės iniciatyvos patvirtinimas Plinijaus Vyresniojo veikale, ir atrodo, kad labai greitai, gal net pirmosios ekspedicijos, o gal tuojau po pirmosios romėnų ekspedicijos, aisčiai ėmė dėti romėnų monetas greta kitų anam pasauliui skirtų daiktų.

Sakoma, kad pasaulėžiūros procesai keičiasi lėtai, bet rūpimu atveju graikams gerai žinoma tradicija – užmokestis keltininkui Charonui – žaibišku greičiu paplito aisčių pasaulyje. Praėjus veik 2000 metų, yra suregistruota 212 laidojimo paminklų, kuriuose rastos 1524 monetos (4:3 il.). Gerai matyti kapų su Romos monetomis pasiskirstymas Rytų Baltijos regione[10]. Žvelgiant į šį, didelę Rytų Baltijos erdvę

10 Dėkoju Linui Tamulynui, kuris sugeneravo kapų su Romos monetomis žemėlapį, naudodamas georeferencinių duomenų bazės GDB200 ir GIS sluoksnio PROLIGIS (aut. R. Tučas ir L. Tamulynas) duomenis.

4:2 il. Romos imperatorių Nerono, Galbos ir Vespasiano monetų radiniai:

- Nerono monetos ir medalionas;
- Galbos monetos;
- Vespasiano monetos.

Sudarė E. Jovaiša, 2014

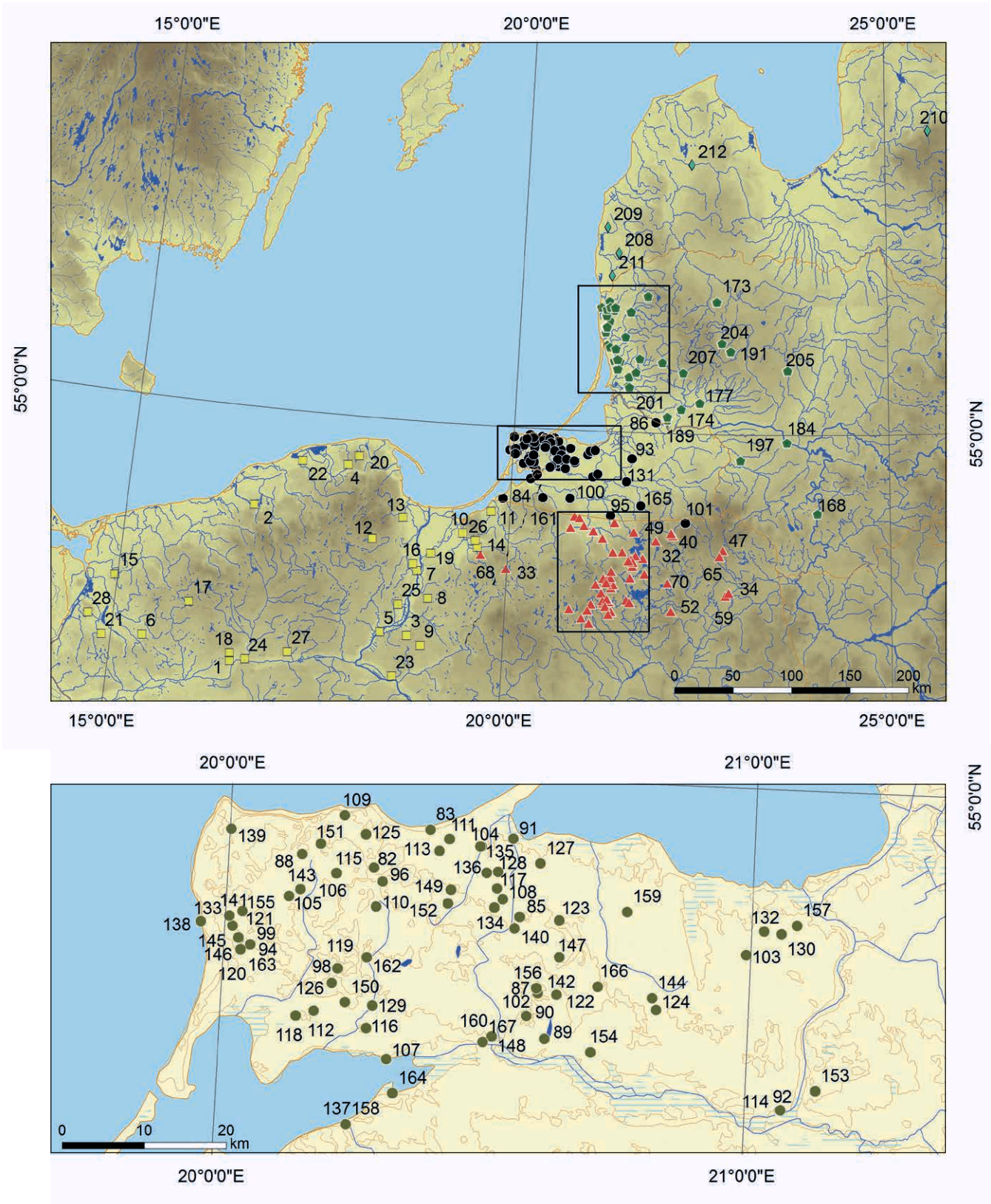
15°0'0"E
20°0'0"E
25°0'0"E
55°0'0"N
0 50 100 150 200 km
20°0'0"E
21°0'0"E
0 10 20 km

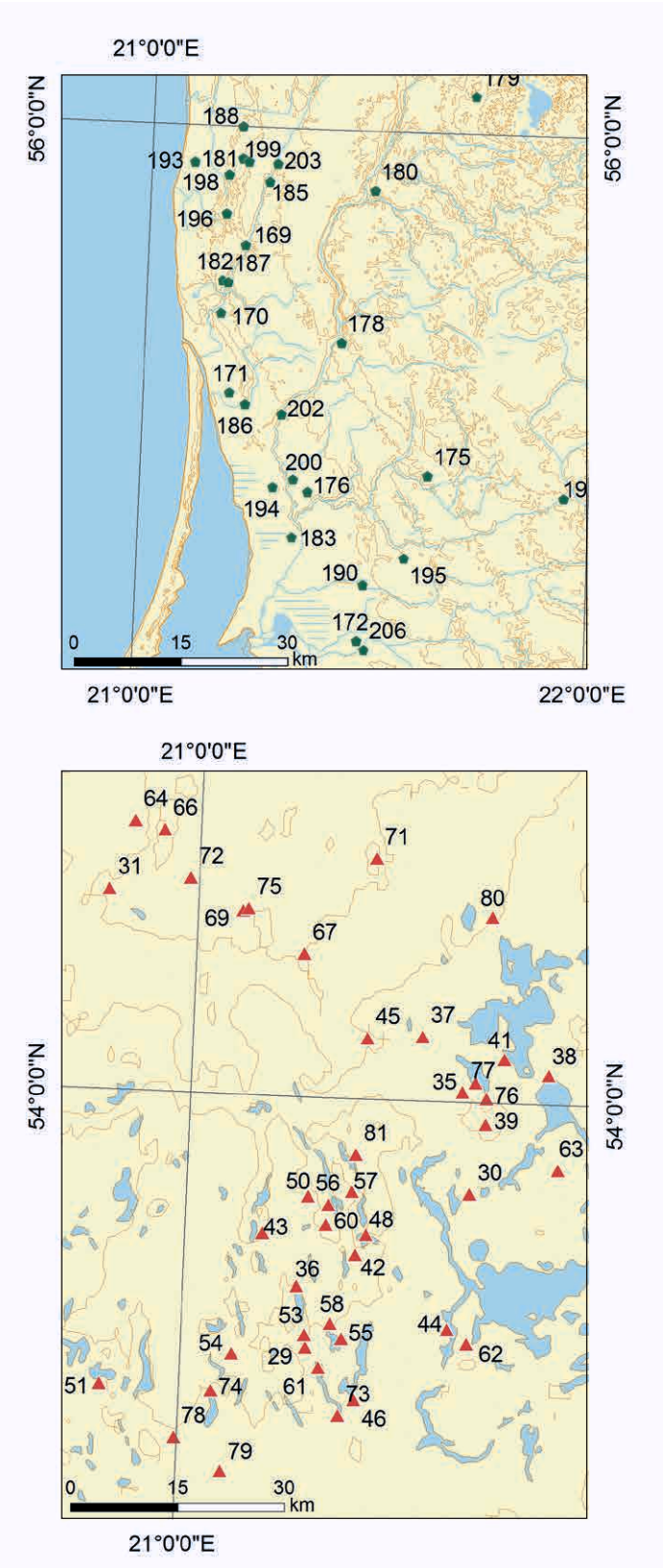

4:3 il.
Romos monetų paplitimas Pamario, Mozūrijos, Sembos, Lietuvos ir Latvijos laidojimo paminkluose:
- Radimo vietos Pamaryje;
- Radimo vietos Mozūrijoje;
- Radimo vietos Semboje;
- Radimo vietos Semboje;
- Radimo vietos Lietuvoje;
- Radimo vietos Latvijoje.

Sudarė E. Jovaiša, 2014

apimantį, žemėlapį nesunku pastebėti kai kuriuos ypatumus. Pamaryje, kur buvo įsikūrę Vielbarko kultūros žmonės, kapų su Romos monetomis nėra daug. Ir šie radiniai nesitelkia kažkurioje vienoje apibrėžtoje vietoje, tačiau rikiuojasi šiauriniu Pamario pakraščiu ir piečiau – palei Vyslą ir Oderį jungiantį upyną, o Vyslos pusėje tarsi pėdos veda į Sembos pusiasalio prieigas. Palyginus kapų su Romos monetomis radinius Pamaryje su Gintaro kelio kelių žemėlapiu (4:4 il.), taps akivaizdu, kad Pamario kapinynai yra tarsi Gintaro kelio kelrodžiai. Tad prie žinomo Ježio Vieloviejskio (Jerzy Wielowiejski) žemėlapio gal galima pridurti dar vieną atšaką, nusidriekusią nuo Oderio link Vyslos „alkūnės"? Kitaip telkiasi radimo vietos Semboje, Mozūrijoje – galindų tėvynėje – ir Lietuvos bei Latvijos pajūryje. Šiuose regionuose stebimos labai gausios radinių su Romos monetomis sankaupos, kurios gali liudyti apie tris geografiškai apibrėžtus prekybos centrus. Galindų radinių didžioji dalis yra vakariau Mozūrijos ežeryno ir vėlgi gali liudyti tam tikrą Karpatų kelio atšaką į Mozūrijos ežeryną ir per jį toliau į Sembą (4:4 il.). Šiauriausi Romos monetų radiniai yra Latvijoje, Kaugars vietovėje (210 numeris) į šiaurės rytus nuo Dauguvos ir arčiau Gaujos. Šiauriau, Estijoje, nėra nė vieno laidojimo paminklo su Romos monetų radiniais. Ir šiame kontekste negalima neprisiminti estų ir jų mėginimo savintis aisčių etnonimą: Estijos teritorijoje nėra nė vieno kapinyno, kuriame būtų rasta Romos imperatorių monetų. Šis faktas negali būti ignoruojamas, kai kalbama apie pirminę Tacito aisčių erdvę. Juk Tacitas, apibūdindamas „aestiorum gentes", kaip išskirtinį jų požymį nurodo gintaro rinkimą ir prekybą juo. Estijos pakrantėse prekybai tinkamų gintaro sankaupų nėra, nebuvo ir šiai prekybai reikalingo socialinio sluoksnio, kurio regimaisiais ženklais galėjo būti Romos monetos kapuose.

Geografinis monetų pasiskirstymas yra svarbus, tačiau neatskleidžia Gintaro kelio prekybinio gyvumo dėsningumų[11], kurį atskleidžia monetų pasiskirstymo[12] laiko atžvilgiu tyrimas. Jungtinė pasiskirstymo lentelė parodyta 4:5 iliustracijoje. Atskirų regionų prekybinio gyvumo raidą nesunku atsekti pagal dažniausiai pasikartojančių imperatorių monetų skaičių. Dabar svarbiausia nustatyti esminius dėsningumus, kurie vaizdžiausiai atsiskleidžia, kai sumuojami visų regionų atskirų imperatorių pinigai ir skaičiuojamas procentas nuo bendro identifikuotų monetų skaičiaus, kuris yra 784. Siekiant aiškumo, kai kurie imperatoriai, jų žmonos ir kartu valdę imperatoriai yra suburti į bendras grupes. Tai būtų: 1) Adrianas ir jo žmona Sabina; 2) Antoninas Pijus ir jo žmona Faustina I Vyresnioji; 3) kartu su Marku Aurelijumi valdęs Lucijus Veras su žmona Lucila bei Marko Aurelijaus žmona Faustina

11 Šiam tyrimui pasitelktos tik tos Romos laikų monetos, kurios buvo rastos kapuose. Neįtraukti duomenys apie gyvenvietėse rastąsias, monetas lobiuose, atsitiktinai ar kitaip rastas. Tai susiaurina išvadų patikimumą, tačiau ir šio tyrimo apimtis yra pakankama kai kurioms išvadoms padaryti.

12 Ne visų monetų kalimo laikas yra nustatytas. Todėl šiame pasiskirstyme nustatytų monetų skaičius skiriasi nuo rastųjų monetų skaičiaus.

4:4 il. Gintaro keliai:

Gintaro radimo vietos Jutlandijoje;

Gintaro radimo vietos Pamaryje, Semboje ir Lietuvos pajūryje;

Gintaro apdirbimo centras Akvilėjoje ir romėnų pasienio faktorijos Lencijoje, Karnunte ir Akvinke.

A – Gintaro kelias iš Lencijos į Vyslos žiotis;

a – Gintaro kelias iš Lencijos per Pamarį į Vyslos žiotis;

B – Pagrindinis Gintaro kelias iš Karnunto;

b – Pagrindinio Gintaro kelio iš Karnunto atšaka;

C – Gintaro kelias iš Akvinko per Karpatus ir jo atšakos.

Pagal J. Vieloviejskį, papildė E. Jovaiša, 2014

II Jaunesnioji; 4) Komodas ir jo žmona Krispina; 5) Aleksandras Severas su motina Julija Mamėja ir močiute Julija Meza; 6) Pilypas Arabas su žmona Marcija; 7) Trajanas Decijus su žmona Herenija Etruscila ir kartu valdžiusiu Herenijumi Etrusku; 8) Trebonianas Galas su sūnumi Volusianu. Procentinė histograma atskleidžia esminius Gintaro kelio naudojimo ypatumus atskirais imperatorių laikais: paskutinis iš Julijų, Neronas, pradėjo naują Gintaro kelio epopėją, ir pradžios liudininkų nedaug – tik Lietuvoje rasti du Nerono radiniai, o kituose regionuose, išskyrus Sembą ir Latviją, rasta po vieną egzempliorių. Flavijų dinastijos laikais išsiskiria Domiciano laikotarpis (81–96 m.) – rasta net 21 moneta. Gintaro kelio klestėjimas prasidėjo Nervos-Antoninų dinastijos imperatorių laikais, ir Trajanas (98–117 m.), ir Adrijanas (117–138 m.), ir Antoninas Pijus (138–161 m.) neabejotinai skatino prekybą net ir su tolima barbarų šiaure. Jų monetų rasta atitinkamai 62, 82 ir 139. Gintaro kelias tikrą aukso amžių patyrė Marko Aurelijaus laikais (161–180 m.). Jam ir jo laikui skiriamos net 224 monetos. Po Antoninų atėjusių Severų prekyba, kiek tai galima spręsti pagal monetas, akivaizdžiai smuko. Antoninų laikams skiriamos 584 monetos, o iš Severų laikų tėra vos 80, t. y. prekyba sumenko net 7,3 karto. Iš Severų tik Aleksandro Severo laikams priklauso kiek didesnis monetų skaičius – 42. Vėlyvųjų imperatorių pirmųjų atstovų Maksimino I (235–238 m.) ir Gordiano III (238–244 m.) laikais prekyba buvo maždaug Aleksandro Severo laikų lygio, tačiau po jų ateina Gintaro kelio saulėlydis, kurį vaizdžiausiai atskleidžia dinastijų lyginimas: Julijai (iki 64 m.) – 4 vnt. monetų (0,51 %); Flavijai (68–96 m.) – 26 (3,33 %); Nerva-Antoninai (98–192 m.) – 584 (74,87 %); Severai (193–235 m.) – 80 (10,26 %); vėlyvieji imperatoriai – 86 (11,03 %). Tokie yra bendrieji Gintaro kelio raidos dėsningumai, tačiau jo saulėlydžio istorijoje esama savų ypatumų, kurie atsiskleidžia kiekviename regione atskirai. Pvz., Pamarys: prekyba čia prasidėjo dar Nerono laikais, tačiau tai vienintelis regionas, kuriame regima nors ir nedidelė, tačiau gausi vėlyvųjų Romos imperatorių seka iki pat Valentiano III valdymo tarp 426 ir 445 metų. Mozūrijoje pradžia ta pati, tačiau vėlyviausia moneta priklauso Konstancijui II, kuris valdė tarp 337 ir 361 metų. Semboje vėlyvųjų imperatorių seką užbaigia Konstancijus I Chloras (293–306 m.). Lietuvos teritorijoje vėlyvųjų imperatorių laikus užbaigia Trebonianas Galas (251–253 m.), o Latvijoje – Pilypas I Arabas (244–249 m.). Peršasi mintis, kad prekybinis aktyvumas, nors ir nedidelis sprendžiant iš negausių monetų radinių, ilgiau laikėsi arčiau Gintaro kelio pagrindinių kelių iš Vyslos žiočių į Lenciją ir Karnuntą bei iš Mozūrijos per Karpatus į Akvinką.

4:5 iliustracijoje parodytos histogramos vaizdingai atskleidžia, kurio imperatoriaus monetos yra plačiausiai paplitusios Rytų Baltijos erdvėje, tačiau nematyti, kaip monetos pasiskirstė tolygiais istoriniais laikotarpiais. Ir čia naudingas Tomo Baranausko pasiūlytas metodas, kuriuo nusistatomas laikas (kas dvidešimt metų) ir Romos imperatorių monetų palikimas „įspraudžiamas“ į 20 laikotarpių pradedant 51 metais

ir baigiant 450 m. po Kr.[13] Gautas rezultatas pavaizduotas 4:6 iliustracijoje. Iš esmės naujasis grafikas nedaug skiriasi nuo ankstesniųjų, tačiau rodo, kad nuo pat Nerono Romos imperatoriai nuosekliai didino prekybos apimtis, kol ji pasidarė gyviausia tarp 151 ir 170 metų. O tai yra Antonino Pijaus ir Marko Aurelijaus epocha. Antrojoje Marko Aurelijaus valdymo pusėje ir jo įpėdinio Komodo laikais prekybos apimtys sumažėjo: palyginus 151–170, 171–190, 191–210 metus, galima nustatyti tokią mažėjimo seką: 1:1,6:8,2. Kitaip tariant, palyginti su 151–170 metais, monetų skaičius 171–190 metais sumažėjo 1,6 karto, o 191–210 metais – net 8,2 karto. Po šių metų monetų srautas vėl ėmė didėti ir 231–250 metais beveik pasiekė prieš šimtą metų, 131–150-aisiais, buvusį. Šis pakilimas sietinas su paskutiniuoju iš Severų Aleksandru ir pirmaisiais vėlyvaisiais imperatoriais Maksiminu I, Gordianu III ir Pilypu Arabu. Po 251 metų Romos monetų skaičius kapuose tapo itin nežymus. Jų randama, kaip jau minėta, tik tuose regionuose, kurie buvo arčiausiai prekybinių kelių – Pamaryje ir Mozūrijoje.

Šio Romos monetų kapuose tyrimo imtasi dėl kelių priežasčių. Viena iš jų buvo nustatyti galimybes gauti informaciją apie šiaurinius kraštus. Ir negaliu nepastebėti, kad Ptolemėjas, kurio palikimas čia nagrinėjamas, savo „Geografiją“ kūrė II a. viduryje, tarp 150 ir 170 metų, kai Gintaro kelias, sprendžiant pagal monetas iš kapų, buvo pats gyviausias. Tad Ptolemėjas ir kiti antikos autoriai geografinių žinių galėjo gauti iš nuolat į šiaurinius kraštus sausumos ir jūros keliais keliaujančių prekybininkų. Gyvas Gintaro kelias leido antikos geografams užsakyti specialių žinių apie tautas, keliavimo laiką, nuotolius ir kryptis, kuo remiantis ir buvo braižomi antikos žemėlapiai. Antra vertus, žemėlapiai buvo reikalingi ir prekybinių ekspedicijų dalyviams. Tad interesas čia buvo dvejopas – ir mokslinis, ir praktinis. Tarp prekybines misijas lydinčiųjų buvo išsilavinusių žmonių. Apie vieną tokį mūsų literatūroje yra rašę M. Michelbertas[14] ir A. Bliujienė[15]. Nors kai kur ir pasikartosiu, manau, išsamesnė informacija bus naudinga. Kalbama apie Kvintą Atilijų I (Quintus Atilius Primus), kurio antkapinė plokštė buvo rasta įmūryta į Boldogo (Vakarų Slovakija) bažnyčią. Boldogo miestelis yra kairiajame Dunojaus krante, netoli Karnunto, kuriame tarp 14 ir 62 metų buvo dislokuotas XV romėnų legionas *Apollinaris*, kurio centurijonu[16] buvo minėtas asmuo. A. Bliujienė nurodo, kad „ekspedicijoje galėjo dalyvauti Kvintas Atilijus I (Quintus

13 Sunkumų kyla, kai imperatoriaus valdymo metai „persiskiria“ į du mūsų nusistatytus laikotarpius. Tada kažkurio imperatoriaus monetų skaičius dalijamas iš jo valdymo metų ir gaunama, kiek monetų tenka vieniems to imperatoriaus valdymo metams. Kitas žingsnis – metinis monetų skaičius dauginamas iš metų skaičiaus, per kuriuos jis valdė pasirinktame periode. Taip Romos monetos korektiškai buvo paskirstytos į nusistatytus laikotarpius.

14 Michelbertas M. Romėnų didiko ekspedicija gintarui pargabenti ir radiniai Lietuvoje. *Baltų archeologija*, 1995, Nr. 2 (5), p. 19.

15 Bliujienė A. *Lietuvos priešistorės gintaras*. Vilnius, 2007, p. 260.

16 Gintaro kelio galybės laikais Romos imperijos kariuomenės pagrindinis dėmuo buvo 8 vyrų „kambarys“ – *contubernium*. 10 „kambarių“, t. y. 80 vyrų, sudarė centuriją, kuriai vadovavo centurijonas. 6 centurijos sudarė kahortą, o 10 kahortų yra legionas. Viename legione buvo 5240 vyrų, iš jų – 120 raitelių (žr. Angela A. *Romos imperija. Kelionė paskui monetą*. Vilnius, 2013, p. 120).

DINASTIJA	IMPERATORIUS (Ė)	PAMARYS	MOZŪRIJA	SEMBA	LIETUVA	LATVIJA	SUMA
JULIJAI	Neronas (54–64)	1	1		2		4
FLAVIJAI	Galba (68–69)		1				1
	Vespasianas (69–79)	1	1	1		1	4
	Titas (79–81)						
	Domicianas (81–96)	2		18	1		21
NERVA-ANTONINAI	Nerva (96–98)			13	1		4
	Trajanas (98–117)	5	5	3	14	2	62
	Adrianas (117–138)	1	3	31	35	8	82
	Sabina (86–136)			1	2		
	Lucijus Elijus (136–138)			4	1		5
	Antoninas Pijus (138–161)	4	7	27	51	6	139
	Faustina I Vyresnioji (100–141)	6	5	11	21	1	
	Lucijus Veras (161–169)			7	2		226
	Lucila (164–169)	1	1	8	13		
	Markas Aurelijus (161–180)	6	11	31	71	8	
	Faustina II Jaunesnioji (125–175)	1	9	14	37	6	
	Komodas (180–192)	2	7	11	39	5	70
	Krispina (178–191)			3	3		
SEVERAI	Septimijus Severas (193–211)	1	3	7	7		18
	Karakala (211–217)		4	4	5		13
	Makrinas (217–218)				1		1
	Diadumenianas (217–218)			1			1
	Elagabalas (218–222)		1			4	5
	Aleksandras Severas (222–235)		6	5	22		42
	Julija Meza (mirė 226)			1			
	Julija Mamėja (mirė 235)			1	5	2	
VĖLYVIEJI IMPERATORIAI	Maksiminas I (235–238)		1	1	12	3	17
	Gordianas III (238–244)	2	4	4	16	3	29
	Pilypas I Arabas (244–249)	1	4		2	1	11
	Marcija Otacilija Severa (244–249)				3		
	Pilypas II Sūnus (247–249)			1	2		3
	Trajanas Decijus (249–251)		2	1	2		7
	Herenijus Etruskas (249–251)		1				
	Herenija Etruscila (249–251)				1		
	Trebonianas Galas (251–253)				1		4
	Volusianas (251–253)	2	1				
	Valerianas (253–260)						
	Galienas (253–268)	1	1				2
	Viktorinas (269–271)			1			1
	Aurelianas (270–275)	1					1
	Konstancija II (296–297)			1			1
	Konstancijus I Chloras (293–306)			3			3
	Konstantinas (317–326)	1					1
	Konstancijus II (337–361)		2				2
	Teodosijus I (379–395)	1					1
	Magnus Maksimus (383–388)	1					1
	Teodosijus II (408–450)	1					1
	Valentianas III (426–445)	1					1
	IŠ VISO	43	81	237	372	47	784

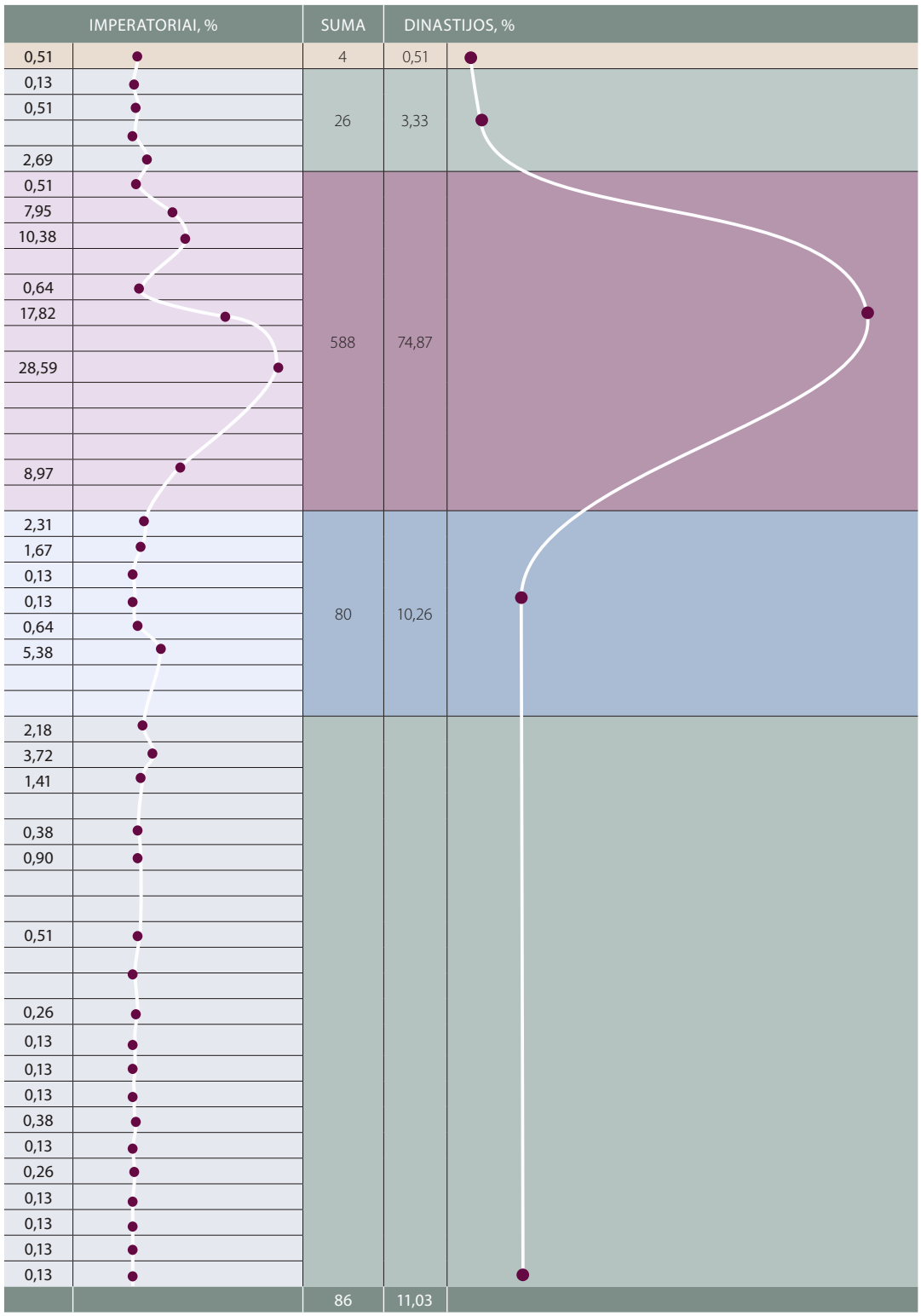

4:5 il.
Romos imperatorių monetų pasiskirstymas Rytų Baltijos regiono kapuose tarp 54 ir 445 metų
Sudarė E. Jovaiša, 2014

4:6 iš.
Romos imperatorių monetų pasiskirstymas tolygiais 20 metų laikotarpiais tarp 51 ir 450 metų
Sudarė E. Jovaiša, 2014

LAIKOTARPIS	SKAIČIUS	PROCENTAS		LAIKOTARPIS
51–70	5,73	0,73		51–70
71–90	15,87	2,03		71–90
91–110	51,56	6,61		91–110
111–130	71,13	9,04		111–130
131–150	86,9	11,14		131–150
151–170	225,7	28,56		151–170
171–190	148,07	18,67		171–190
191–210	27,93	3,58		191–210
211–230	47,23	6,06		211–230
231–250	79,27	10,16		231–250
251–270	10,2	1,31		251–270
271–290	4,8	0,62		271–290
291–310	4	0,51		291–310
311–330	1	0,13		311–330
311–330	2	0,26		311–330
351–370	0	0		351–370
371–390	2	0,26		371–390
391–410	0,048	0,006		391–410
411–430	0,69	0,09		411–430
431–450	1,27	0,16		431–450
	784	100		

Atilius Primus), Apollinaris XV romėnų legiono vertėjas, ėjęs aukštas centuriono pareigas, buvęs pirklys“. Turima omenyje pirmoji Nerono ekspedicija gintarui pargabenti, kuri turėjo įvykti ne vėliau nei 62 metais, kol legionas nebuvo perkeltas į Siriją, iš kurios į Karnuntą sugrįžo 70 metais, bet tai įvyko jau po Nerono mirties.

Pomirtinėje plokštėje iškaltas šis tekstas: „Q ATILIVS SP.F.VOT.PRI MVS.INTER R EX LEG XV.IDEM. NEGOTIATOR.AN LXXX. HSE Q.ATILIVS COCI TUS.ATILIA QL EAV STA.PRIVATUS.ET MARTIALIS.HERED P L.“ Visas tekstas randamas Tito Kolniko (Titus Kolník) darbe: „Q(uintus) ATILIVS SP(urii). F(ilius). VOT(uria tribu). PRI MVS. INTER(p)REX LEG(ionis) XV. IDEM (CENTURIO). NEGOTIATOR. AN(norum) LXXX. H(ic) S(itus) E(st) Q(uintus) ATILIVS COCI(ita)TUS. ATILIA Q(uinti) L(iberta) EAVSTA. PRIVATUS. ET MARTIALIS. HERED(ES) P(osuerunt).“[17] Manoma, kad antkapinė stela buvo pastatyta Flavijų laikais – tarp 68 ir 96 metų. Jei darysime prielaidą, kad mūsų legionierius dalyvavo pirmojoje Nerono ekspedicijoje, tai jis galėjo būti palaidotas tik po 70 ar 71 metų, kai po 62–70 metų tarnybos XV legionas buvo grąžintas iš Jeruzalės į Karnuntą.

17 Kolník T. Q. Atilius Primus – interprex centurio und negotiator. Eine bedeutende Grabinschrift aus dem 1 Jh. u. z. in Quadischen Limes-Forland. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1978, vol. 30, S. 61–75.

Antkapinis įrašas[18] byloja: „Kvintas Atilijus I, Spurijaus sūnus iš Volturijų tribos, XV legiono vertėjas, taip pat centurijonas, prekybininkas, 80-ties metų, čia guli palaidotas. Pastatė įpėdiniai Kvintas Atilijus Kogitatas, Atilija, Kvinto atleistinė Fausta, Privatas ir Marcijalis.“ T. Kolniko studijoje yra daug įdomios informacijos apie laikmetį, prekybines dinastijas ir provincijos prekybinės aristokratijos susiformavimą. Keblesnėmis teksto vietomis tenka laikyti sąvoką „tribus“, nes Romoje šis žodis reiškė ką kita nei giminė. *Tribus* buvo suprantama kaip teritoriniais ir socialiniais ryšiais susaistyta bendruomenė, kuriai nesvetimi buvo ir bendri prekybinės politikos tikslai. Dėl termino „negotiator“ manoma, kad juo buvo apibūdinamas ne tik prekybininkas, bet ir platesnę reikšmę turintis verslininkas. Kuo prekiavo mūsų centurijonas ir vertėjas, tiksliai nėra žinoma, tačiau T. Kolnikas mano, kad Kvintas Atilijus I priklausė didžiųjų verslininkų ratui ir galima kalbėti apie aliejaus, vyno, jūrų gėrybių, taip pat puikios italų keramikos, bronzinių ir stiklinių gaminių eksportą iš Italijos, taip pat ir apie žemės ūkio ir gyvulininkystės produktų importą, ypač javų, galvijų, kailių, vilnos ir, suprantama, gintaro. Gali būti, kad jis prekiavo ir šiaurinio barbarų pasaulio vergais. Atsakant į klausimą, kokiomis kalbomis bendravo mūsų vertėjas, reikia žvilgtelėti į svarbiausių genčių, kurios išsirikiavo Gintaro kelyje, sąrašą. Mums žinomi yra germaniški kvadai, markomanai, burgundai, lugijų sąjunga ir, žinoma, aisčiai. Aisčius Romos legione tarnaujantys vertėjai turėjo pažinoti. Apie tai nedviprasmiškai liudija Plinijus Vyresnysis, kalbėdamas apie įvairias prekyvietes aplankiusius Romos pirklius. Kita vertus, tas pats Gintaro kelias lėmė tai, kad aisčių pasaulis atsidūrė šalia imperijos. Sprendžiant iš V. Toporovo darbų, aisčiai galindų pavidalu patys atėjo prie imperijos sienų, nes priešais Noriko provinciją, anapus Dunojaus, yra žinomas gausus galindų etnonimo paplitimas. Kada jie atėjo, ar tai buvo dar Flavijų laikais, ar vėliau – kol kas sunku pasakyti, tačiau negalima nesutikti, kad galindų etnonimo atsiradimas Padunojėje sietinas su Gintaro keliu. Šiaip ar taip, sąlygos pažinti kažkurią aisčių kalbą, šiuo atveju gal ir galindų, atsirado, o prekybiniai interesai, skatinantys pažinti aisčių kalbas, lyg ir nurodo, kad vertėjų galėjo būti ir aisčių kalbomis kalbančių. Kiti šio įrašo tyrinėjimų aspektai čia nėra tokie svarbūs, kadangi svarbiausia buvo parodyti, kad jau I a. antrojoje pusėje susidarė palankios sąlygos įvairiausioms žinioms apie šiaurinius barbarus plisti. Kultūrų susidūrimas turėjo ir socialinių pasekmių, kurių atspindžiai regimi tyrinėjant Romos monetas aisčių kapuose. Pirmiausia kyla klausimas: kokių pasaulėžiūros vaizdinių skatinami aisčiai ėmė dėti Romos imperijos monetas į savo kapus? M. Michelberto darbuose akcentuojama antikos pasaulio įtaka, kuri iš tiesų yra neginčijama: „Kalbant apie pagoniško tikėjimo atspindžius laidosenoje, galima konstatuoti dar vieną įdomų reiškinį: tam tikrą antikinio pasaulio įtaką baltų dvasinei kultūrai. Vakarų Lietuvos kapinynuose labai dažnai aptinkama Romos monetų, jų rasta ir kai

18 Dėkoju D. Aleknai už vertimą į lietuvių kalbą.

kuriuose Žemaitijos ir šiaurės Lietuvos pilkapiuose, Nemuno bei Užnemunės kapinynų kapuose. Antikiniame pasaulyje gyvavo paprotys į mirusiojo burną įdėti monetą, vadinamąjį mirusiųjų obolą. Tai buvo užmokestis Charonui – valtininkui, kėlusiam sielas į aną pasaulį. Romos imperijos laikotarpiu šis paprotys buvo paplitęs ne tik imperijoje. Romos monetų aptinkama kai kurių germanų genčių teritorijoje. Ten jų būna ne tik mirusiųjų burnoje, bet ir rankose, prie galvos, ant krūtinės ir kt. Imperijos provincijoje (Panonija) jų taip pat dėta ne tik į burną, bet dažnai aptinkama prie rankų pirštų, ant krūtinės, prie kojų, juosmens ar dubens srityje. Viename kape dažniausiai būna po 1 arba 2 monetas, rečiau po 3–6. Beveik analogiškas vaizdas ir vakarų Lietuvoje; ten kapuose dažniausiai randama po 1 arba 2 monetas. Šis paprotys vakarų Lietuvoje įsigalėjo greičiausiai dėl tiesioginės Romos imperijos provincijų įtakos. Pavienės kapuose pasitaikančios monetos traktuojamos kaip Charono obolas. Taigi dalį vakarų Lietuvoje rastų monetų galima vertinti kaip užmokestį už įėjimą į aną pasaulį. <...> Monetų į kapus dėta taip pat pietvakarių Latvijoje ir prūsų genčių teritorijoje. Tai daugeliui baltų bendras reiškinys. Kapuose rastas daugiau monetų galima laikyti mirusiojo turtu, rodančiu, kad baltų žemėse jos atliko pinigų funkciją.“[19] Vadinasi, ir obolas, ir pinigas, tačiau galima ieškoti ir kitų, su pinigų misija susijusių, pasaulėžiūros lemtų Romos

19 Michelbertas M. *Senasis geležies amžius*. Vilnius, 1986, p. 229.

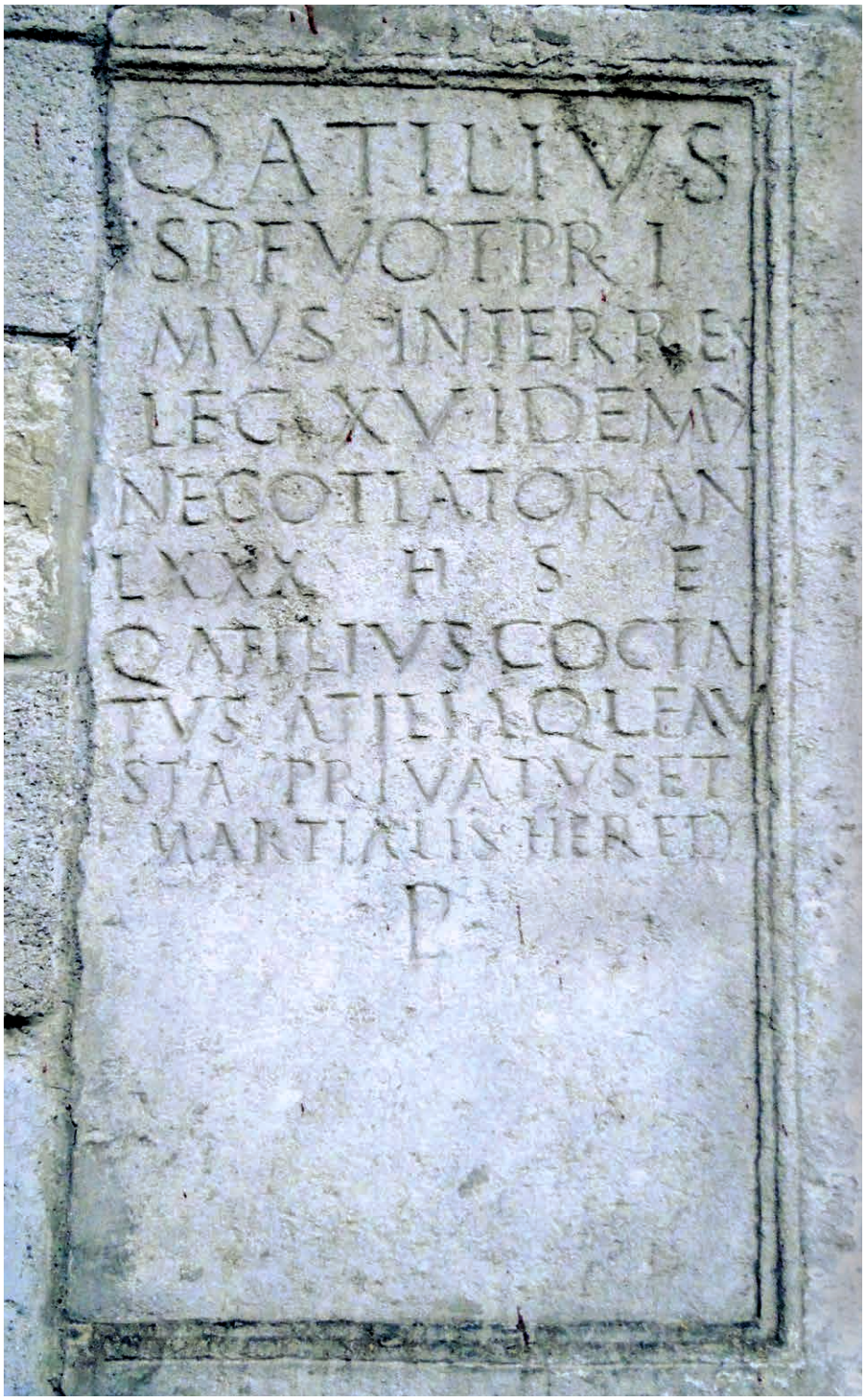

4:7 il.
Kvinto Atilijaus I antkapis Boldogo (Slovakija) bažnyčioje ir antkapio įrašas
G. Puodžiūno nuotrauka, 2010

pinigų dėjimo paskatų. Ir jų yra: dėl prekybos atsiradusi monetų gausybė surado derlingą dirvą aisčių pomirtinio gyvenimo sampratoje. Kaip žinoma, aisčių kapų medžiaga rodo, kad jie dėjo tuos daiktus, kurių, jų manymu, reikės aname pasaulyje – darbo įrankių, ginklų, medžioklės įrankių, papuošalų, apeiginių reikmenų ir kt. Pagal tokią sampratą monetos, kaip mainų objektas, greitai surado vietą ano gyvenimo vaizdinyje kaip šio gyvenimo ir veiklos jame atspindys. Ir tas atspindys labai reljefiškas – tiesiog veidrodiniu būdu atspindi Gintaro kelio gyvumą, kurio išraiška atspindėta anksčiau išdėstytuose faktuose. Tai leidžia teigti, kad prekybinio bumo metu aisčiams moneta buvo taip pat reikalinga, kaip ir kiti darbo įrankiai, o, interesui dingus, jos dingo ir iš aisčių kapų inventoriaus. Būtent dingo, ir tai verčia pažvelgti į šį reiškinį kitaip. Juk pačios monetos iš aisčių pasaulio nedingo – visa aisčių erdvė buvo jų prisodrinta. Įtikinamas to „prisodrinimo“ liudininkas yra gausūs monetų lobiai ir radiniai gyvenvietėse (kad ir Olštyno lobis su 6000 Romos denarų). Vadinasi, medžiagos tradicijai palaikyti buvo, tačiau vis dėlto pinigai dingo iš kapų su paskutiniais Gintaro kelio žygeiviais. Taigi susidurta su kažkokia tiksline tradicija, kuri apribota laiko ir erdvės. Ir verta pasidomėti, kas buvo tie žmonės, į kurių kapus dėjo Romos monetas. Gintaro kelio sargybiniai, prekijai, gintaro rinkėjai? Atsakyti į šį klausimą nelengva, bet žinoma, jog kapų su monetomis yra ne tik gintaro rinkimo zonoje (vadinasi, nebūtinai gintaro rinkėjai); žinoma, jog Romos monetų randama ne tik vyrų, bet ir moterų kapuose (vadinasi, Gintaro kelio sargybinių ir prekijų vyrų privilegijos nėra); žinoma, jog Romos monetų dėta ir į vaikų kapus. Ir šie faktai kitaip kreipia paieškų linkmę. Galima kelti hipotezę, jog Romos imperijos monetų savininkai Baltijos erdvėje gali būti siejami su bent dviem socialinėmis grupėmis: 1) su Romos kolonistais; 2) su organizuota ir gana išsiskiriančia (jų kapų požymis yra Romos monetos) aisčių bendruomenės dalimi, kuri susijusi išimtinai su prekyba su romėnais. Kad Romos pirkliai pasiekdavo aisčių prekyvietes, liudija Plinijus Vyresnysis: „<...> ir aplankęs įvairias prekyvietes (commercia), jis pargabeno daugybę gintaro <...>.“ Atskirti Romos prekijams priklausančius kapus nuo aisčių prekybininkų kapų nėra lengvas uždavinys, bet manytina, kad Romos prekybininkų kapus mūsų erdvėje galima atpažinti pagal Romos piliečiams būdingą elgesį – su savimi gabentis stalo indus ir tualeto reikmenis, kurie po mirties galėjo patekti į jų kapus. Pamario kapuose tokių, kuriuos būtų galima sieti su Romos prekybininkais, surasti nepavyko, tačiau Mozūrijos regione Babienta (Babięta) galindų kapinyne kartu su Aleksandro Severo moneta rasti romėnų reljefiniai stalo indai (terra sigillata), Kentžino (Kętrzyn) galindų kapinyne su Antonino Pijaus moneta rastas molinis indas, Kosevo (Kosewo) galindų kapinyne – stiklinis indas su Herenijaus Etrusko moneta, Machari (Machary) galindų kapinyne – su 4 monetomis, iš kurių viena priklausė Komodui, viena Pilypui Arabui, o dvi neatpažintos, rastas stiklinis indas, Ruvnina Dolna (Równina Dolna) vietovėje – su 7 Romos monetomis, iš kurių viena priklausė Vespasianui, kita – Faustinai II Jaunesniajai, o penkios neatpažintos, rastas stiklinis indas.

Didžiuosiuose Skomakuose (Skomack Wielki), 23 kape, rastas romėniškas trumpasis kalavijas (gladius), kuris vargu ar gali būti prekybininko atpažinimo ženklas. Semboje, gintaro prekybos Mekoje, romėniškos prabangos ženklų yra. Sembos radiniai išsiskiria indų įvairove – sidabriniai indai su graviūromis ir be jų, stiklinės taurės, reljefiniai moliniai indai (terra sigillata), bronziniai samteliai ir dubenys, tačiau dalis jų rasta tik 4 kapų medžiagoje[20]. Sidabrinis indas iš Karijeičių (Corjeiten, Putilovo, Zelenogradsko raj.) 275 kapo, stiklinė taurė iš Dulokaimio (Dollkeim, Kovrovo, Zelenogradsko raj.) do-6k kapo, stiklinis dubuo iš Varenijos (Warengen, Zelenogradsko raj.) ir sidabrinis indas iš Parteinių (Partheinen, Novomoskovskoje, Gurjevo raj.) 6 kapo. Lietuvoje žinomas garsusis bronzinis ąsotis iš dvigubo Veršvų 307 (197) kapo, kuris datuojamas C3–D periodo (350–450 m.) pirmąja puse, taigi – iki 400 m. po Kr. Manoma, kad jis buvo padarytas I amžiuje Kapujos dirbtuvėse ir Gintaro keliu pateko į Lietuvą[21]. Kitas bronzinio indo su Romos moneta radinys yra iš Lietuvos pajūrio Kurmaičių kapinyno 7 moters kapo. Čia rasti įspaustais taškučiais puošto bronzinio indo fragmentai, kurie datuojami C1b–C2 periodu (220–300 m.)[22]. Stiklinių indų fragmentų yra rasta ne kapų medžiagoje Kernavėje[23].

Taigi mūsų tyrinėjamoje erdvėje, nors ir negausiai, yra romėnų prabangos daiktų, kuriuos jie veždavosi su savimi visose savo kelionėse. Teigti, kad šie radiniai yra romėnų kapų paliudijimai, tikrai negalima – romėnų prabangos daiktai galėjo patekti ir į turtingesnių aisčių kapus, tačiau šie radiniai kartu su rašytiniais šaltiniais netrukdo teigti, kad romėnų pirkliai iš Karnunto, Lencijos ir Akvinko lankėsi pajūrio prekyvietėse. Ir randasi užfiksuotas, veikiausiai legionierių ir vertėjų-tarpininkų lydimas romėnų prekybininkų sluoksnis, kurių specializacija – Gintaro kelio prekyba. Disonansu čia nuskamba A. Bliujienės teiginys: „Atstumas nuo Karnuntumo Panonijoje iki gintaringojo pajūrio yra apie 887 km, tad teoriškai įmanoma, ekspedicija pasiekė dabartinės Lietuvos pajūrį. <...> Jokiais turimais argumentais (menki žaliavos ištekliai, neišvystytas gyvenviečių tinklas, Lietuvos pajūryje praktiškai nerasta I a. antrosios pusės importo) neįmanoma argumentuoti, kad Plinijaus Vyresniojo ir Tacito laikais, kaip ir vėliau, romėnų ekspedicijos lankėsi dabartinės Lietuvos pajūryje.“[24] Vadinasi, galėjo ir negalėjo. Sutinku: I a. antroji pusė kelia klausimų, tačiau ir tada buvo užtektinai romėniško importo – I a. antrosios pusės kapų emalio ir stiklo karoliai, Nerono (54–68 m.) moneta iš Šernų (Klaipėdos raj.) kapinyno, Domiciano (81–96 m.) moneta iš Barzdūnų (Šilutės raj.) kapinyno, Nervos (96–98 m.) moneta iš Aukštkiemių

20 Skvortsov K. N. The Formation Of A Sambian-Natangian Culture Patrimonial Elite In The Roman Period In The Context Of The Amber Trade. *Archaeologia Baltica*, 2012, t. 18, p. 189.

21 Michelbertas M. *Senasis geležies amžius*. Vilnius, 1986, 189 p.

22 Ten pat.

23 *Kernavė – litewska Troja*. Warszawa, 2002, s. 113.

24 Bliujienė A. Romėniškasis ir tautų kraustymosi laikotarpiai. *Lietuvos archeologija*. III tomas. Klaipėda, 2013, p. 96.

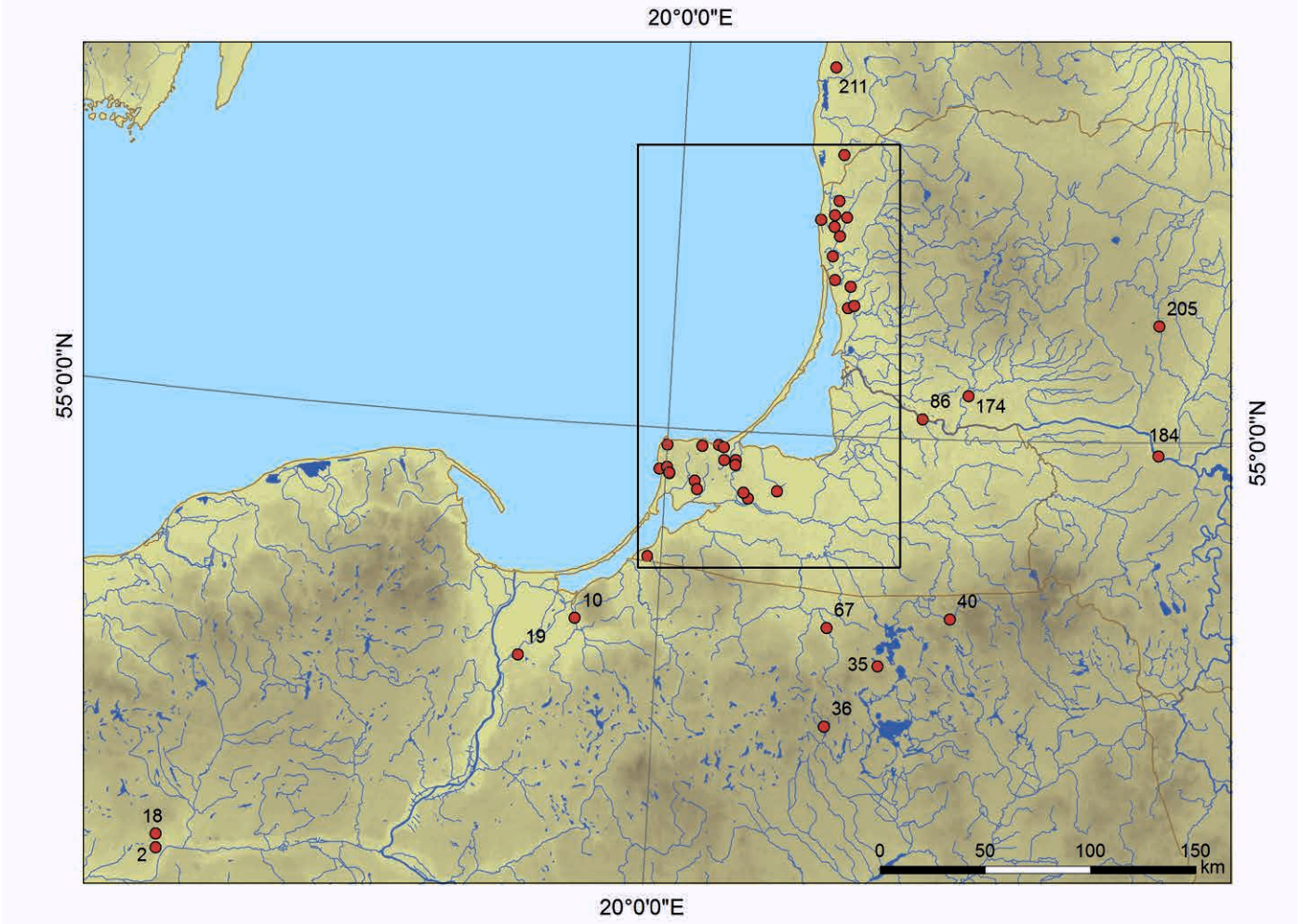

(Klaipėdos raj.) kapinyno, Trajano (98–117 m.) 5 monetos iš Aukštkiemių (Klaipėdos raj.) kapinyno, 2 monetos iš Stragnų (Klaipėdos raj.) kapinyno, 1 moneta iš Kurmaičių (Kretingos raj.) kapinyno, 3 monetos iš Pryšmančių (Kretingos raj.) kapinyno, 1 moneta iš Rūdaičių I (Kretingos raj.) kapinyno[25]. Galima prisiminti ir tai, kad ne kapinynų aplinkoje Rūdaičiuose (Kretingos raj.) yra rastas Nerono pirmtako, 41–54 metais valdžiusio imperatoriaus Klaudijaus I iš Julijų dinastijos sestercijus. Ignoruojamas I a. antrosios pusės importas iš Noriko ir Panonijos provincijų – vadinamosios sparninės segės, kurias įvairūs autoriai laiko specialiu gaminiu, skirtu aisčių kraštams[26]. Tiesa, šių segių daugiausia rasta ne pajūrio zonoje, tačiau kaip tik šio skyriaus medžiaga ir

25 Michelbertas M. *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Litauen.* Vilnius, 2001, p. 33–46.

26 Michelbertas M. *Senasis geležies amžius*. Vilnius, 1986, p. 106–107.

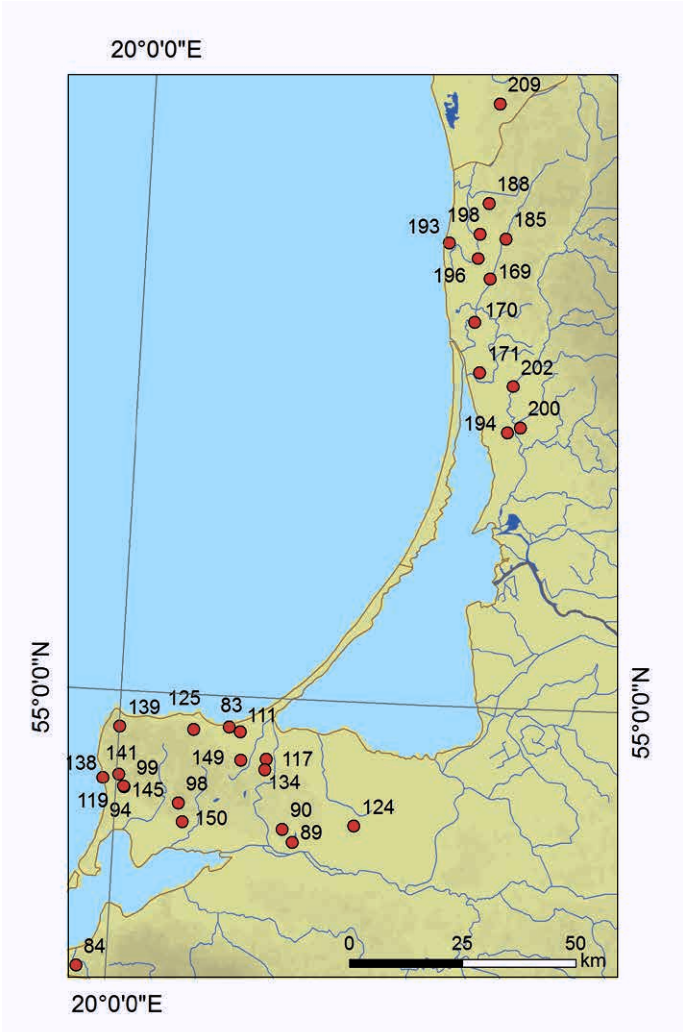

4:8 il.
Romėniškų stalo indų paplitimas
Sudarė E. Jovaiša, 2014

liudija, kur buvo pagrindinės prekyvietės, iš kurių Romos importas sklido į gretimas aisčių kultūras. Pagaliau lieka neaišku, ar pati bronzos žaliava, kaip tokia, nėra išmesta iš importo prekių sąrašo. O bronzos tikrai netrūksta pajūrio kapinynuose. Dar viena detalė, susijusi su „neišvystytu gyvenviečių tinklu" I a. antrosios pusės ir, kaip sako A. Bliujienė, vėlesniais laikais. Išvystytą gyvenviečių tinklą nurodo kapinynų tinklas: žmonės gyveno kažkur netoli nuo laidojimo vietų. M. Michelberto duomenimis, vien tik Lietuvos pajūryje kapinynų su Romos importu yra net 32[27]. O iš viso tame pačiame regione (Klaipėdos, Kretingos, Šilutės raj.), 1998 metų duomenimis, jų buvo bent 40[28]. Ir ką daryti su anksčiau išdėstytais faktais, statistika ir apibendrinimais pagal

27 Michelbertas M. *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Litauen*. Vilnius, 2001, p. 33–46.

28 Jovaiša E. Senasis geležies amžius: paminklai ir kultūros. *Istorija*, 1998, t. 36, p. 48–64, 318–319.

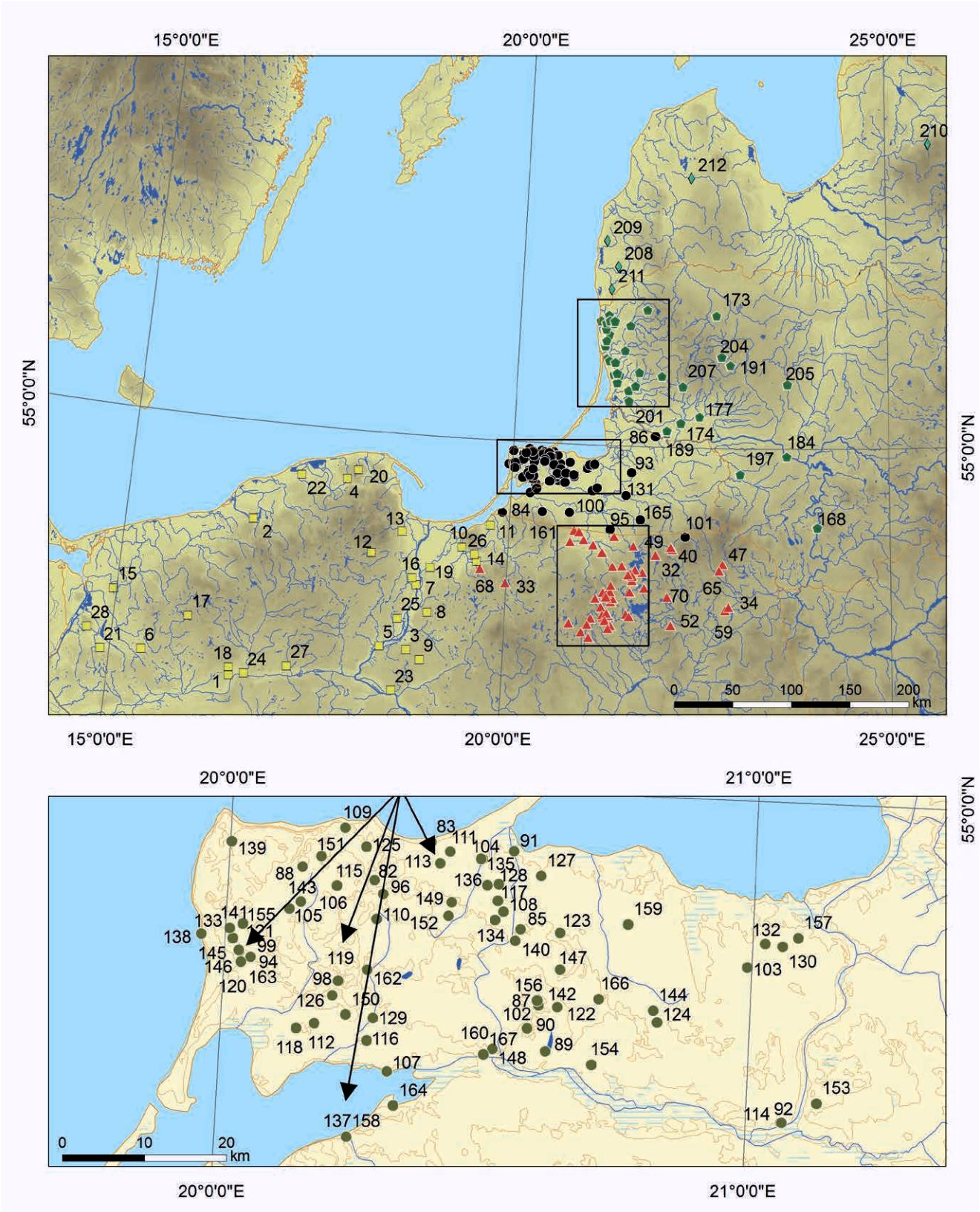
15°0'0"E
20°0'0"E
25°0'0"E
55°0'0"N
0 50 100 150 200 km
20°0'0"E
21°0'0"E
0 10 20 km

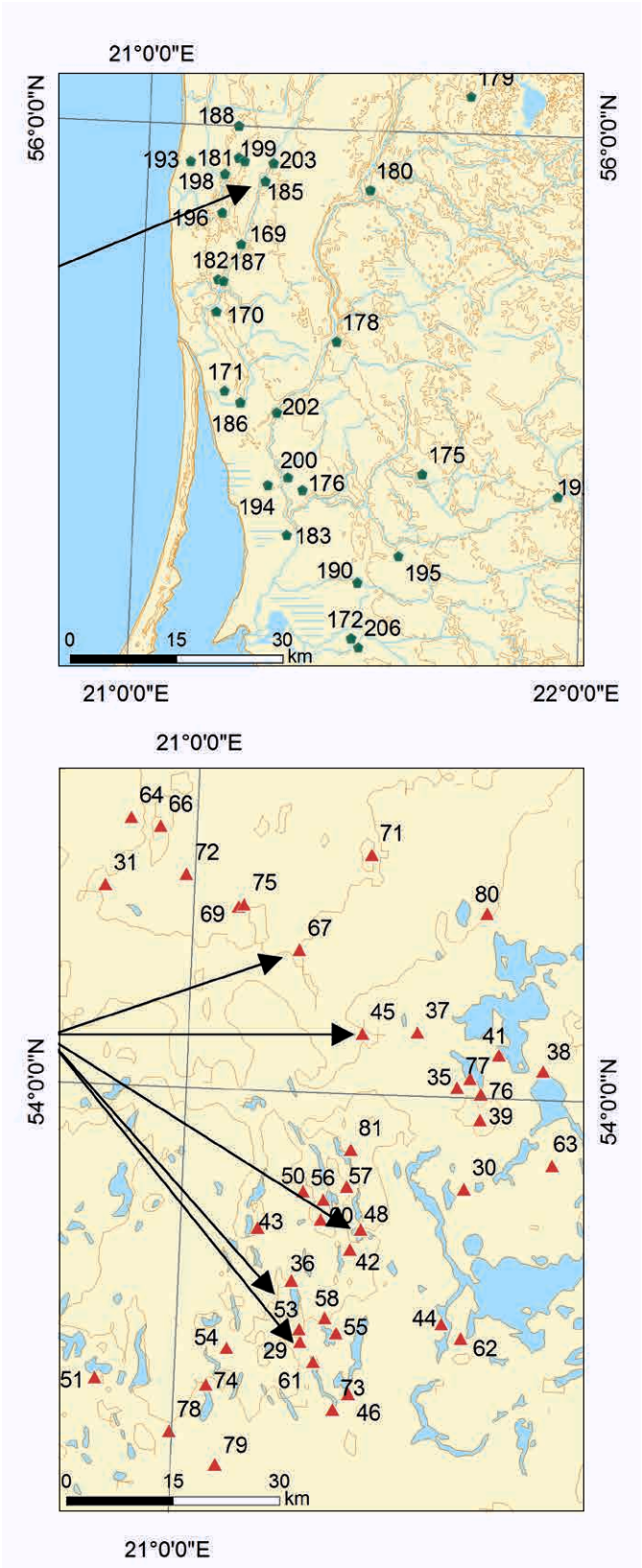

4:9 il.
Rytų Baltijos laidojimo paminklai, kuriuose rasta nuo 4-ių iki 201-os Romos imperijos monetos
Sudarė E. Jovaiša, 2014

kapinynų medžiagą? Juk jie akivaizdžiai rodo, kur buvo stambiausios kapų su Romos monetomis sankaupos. Lietuvos pajūris šiuo aspektu yra vienas iš lyderių, o monetų gausa viename kapinyne lenkia ir kaimyninę Sembą.

Grįžtant prie temos verta pabrėžti, kad gintaras, kaip nurodo Kvinto Atilijaus I istorijos tyrinėtojai, nebuvo vienintelė prekė, kuria domėjosi romėnų pirkliai. Ir mėsa, ir kailiai, ir grūdiniai produktai, ir medus, ir vaškas, ir vergai buvo pageidaujami romėnų prekyvietėse. Prekybiniai interesai lėmė, kad prekijų vilkstinės į kelią leidosi ne vieną kartą per metus. Dažną tranzitą gali liudyti faktas, kad aisčių pasaulio kapuose monetų randama ir tų imperatorių, kurie valdė trumpai (pvz., Galba (68–69 m.)), taip pat randama imperatorių žmonų proginių monetų (pvz., Faustinos I Vyresniosios pomirtinio kalimo sestercijai ir pan.). Žinoma, jog moneta buvo savotiškas imperatoriaus prisistatymas ir viešasis valdančio imperatoriaus gerovės ir pastovumo liudijimas. Įžengus į sostą naujam imperatoriui, privalomai buvo siunčiama jo monetų į atokiausius imperijos fortus kariams ir vietininkams. Tad įtikinama, kad dažnų ekspedicijų metu prekijai gabenosi valdančių imperatorių monetų, todėl iš aisčių kapų radinių galima sudaryti visą Romos imperatorių „katalogą“.

Plinijaus Vyresniojo įvardintų „įvairių prekyviečių“ antra dalis buvo kitas, iš vietinių aisčių sudarytas prekybininkų sluoksnis. Kas tai gali paliudyti? Galimas dalykas, tas faktas, kad bent jau Lietuvos archeologinėje medžiagoje kapų su Romos monetomis lydintysis inventorius yra baltiškos kilmės dirbiniai. Ir darbo įrankiai, ir buities reikmenys, ir ginklai, ir papuošalai, kaip ir pati laidosena, nesiskiria nuo aplinkinių kapų, kuriuose nėra Romos monetų. Tai leidžia daryti prielaidą, kad tie kapai priklauso vietinės bendruomenės nariams. Priimant teiginį, kad kapai su Romos monetomis priklauso aisčių prekybiniam sluoksniui, būtų tikslinga nustatyti gausiausiai Romos monetų turinčius aisčių kapinynus mūsų tyrinėjamoje erdvėje, – jų monetų „svorį“ ir pagal tai numanomų faktorijų išsidėstymo geografiją. Būtų galima prognozuoti, kad šių bendruomenių gyventojai buvo vidinio aisčių pasaulio prekybiniai lyderiai. Bet pirmiausia reikia grįžti prie bendrosios Romos monetų aisčių kapuose tyrimo statistikos. Šiuo metu turimais duomenimis, 28-iuose Pamario kapinynuose žinomos 57-ios Romos imperatorių monetos, Mozūrijoje, kuri apima galindų (Bogačevo), sūduvių ir Sembos-Notangos kultūras, 53-uose kapinynuose rastos 129-ios Romos imperatorių monetos, Semboje 86-iuose kapinynuose – 633 monetos, Lietuvoje 40-yje kapinynų – 636 monetos, o Latvijoje 5 kapinynuose – 69 monetos. Išvados akivaizdžios – „pinigų maišelis“ atsirišo Semboje ir Lietuvos pajūryje. Atskirų regionų pavyzdžiu panagrinėtini tie, kurie turi išskirtinį monetų skaičių. Pamaryje yra keturi paminklai, kurie išsiskiria iš kitų, – juose rasta nuo 4 iki 8 monetų (Białęcino – 4; Elbingas – 5; Lomnica – 6; Malborkas Vielbarkas – 8). Mozūrijoje tokių yra keturi (Deigūnai – 9; Dlužekas – 10; Grunajki – 6; Ruvnina Dolna – 7). Semboje išsiskiriančių kapinynų monetų skaičius jau visai kitas – kai kuriuose jis siekia dešimtis. Tokie yra Eugenen – 44 vnt.;

Banava (Bohnau) – 13; Bendiklaukiai (Bendiglauken) – 22; Lauta (Laut) – 30; Dulokaimis (Dollkeim, Васильково) – 13; Gauten (Gauten) – 14; Graibava (Greibau) – 27; Graibyčiai (Grebieten) – 44; Šeperija (Friedrichswalde) – 20; Kurviai (Corben) – 18; Varenija (Warengen) – 20; Löbertshof – 14; Tenkytai / Tenkyčiai (Tenkieten) – 22; Skraitlaukiai (Schreitlacken) – 12; Graibyčiai (Grebiten) – 18; Skudytai, Skudyčiai (Schuditten) – 11; Girmava (Germau); Kirpainiai (Kirpehnen) – 16; Karijeičiai / Karijeitai (Corjeiten) – 18; Ringelis (Ringels) – 25; Palabyčiai (Pollwitten) – 32. Įdomu pastebėti, kad ir romėnų indai buvo rasti monetų gausiuose Sembos kapinynuose Karijeičiuose, Dulokaimyje ir Varenijoje. Su niekuo nepalyginami yra Lietuvos kapinynų monetų skaičiai: Anduliai – 10; Aukštkiemiai – 201; Bandužiai – 26; Dauglaukis – 13; Kulautuva – 12; Kurmaičiai – 16; Lazdininkai – 82; Palanga – 27; Pangesai – 25; Pryšmančiai – 11; Rūdaičiai I – 16; Stragnai – 106; Šernai – 20; Vaitiekūnai – 13. Keturiolikoje Lietuvos kapinynų rastos 578 monetos, t. y. 90,9 % visų Lietuvoje rastų. Romos monetų gausu dviejuose Latvijos kapinynuose: Kapsėdė – 29 ir Mazkatuži – 35. Žinoma, kad viso tyrinėjamo regiono 212-oje laidojimo paminklų buvo rastos 1524 monetos, o 44-iuose laidojimo paminkluose buvo sutelkta net 1130 monetų. Kitaip tariant, 20,7 % kapų (tai sudaro tik vieną penktąją visų kapų) teko 74,1 % visų rastų monetų. Akivaizdu, kad tų 44-ių kapinynų palikimas gali reikšti, jog šių vietovių gyvenvietėse galėjo būti susitelkęs vietinis prekybos su Romos imperija verslininkų sluoksnis. Kitaip tariant, visai įtikinama, kad tokiose Romos pinigų gausiose vietovėse buvo nuolatinės vidinio aisčių pasaulio prekybininkų, kurie vertėsi prekyba atvežtiniais dirbiniais, gyvenvietės. Taigi galima kelti įtikinamą prielaidą – Baltijos aisčių kraštuose imperinio laikotarpio Gintaro kelio laikais veikė nuolatinės prekyvietės / faktorijos, kurių specializacija buvo prekyba Romos importu su toliau nuo jūros gyvenančiais aisčiais. Tačiau būtina pabrėžti, kad gintaras buvo pagrindinė, bet ne vienintelė prekė – prekiauta, kaip jau minėta, daug kuo.

Mėginimas susieti Romos monetų gausą[29] kapuose su galimomis prekyvietėmis, žinoma, nėra paprastas. Sakyti, kad daug pinigų turinčio kapinyno aplinkoje būtinai buvo prekyvietė, vargu ar galima be išlygų. Bet, reikia manyti, kažkiek tiesos esama, todėl tikėtis prekybinių vietų tokioje aplinkoje galima. 4:7 schemoje bandoma prognozuoti galimas Plinijaus minimų prekyviečių vietas ir jų aptarnaujamas erdves. Gausiausiai Romos monetų turinčių kapinynų geografija rodo, kad Vyslos žiotyse jų apskritai nėra, o ties posūkiu į Sembos kraštą yra du, tačiau ir jie teturi nuo 4 iki 9 monetų. Tai nėra daug Sembos, Lietuvos ir Latvijos pajūrio kapinynų fone, ir tai suponuoja mintį, kad pagrindinės prekyvietės telkėsi tik pastarosiose srityse. Galindų krašte monetų gausa pasižyminčių kapinynų taip pat nėra daug.

29 Paminklų, kuriuose rasta nuo 4 iki 9 monetų, yra 8; nuo 10 iki 19 – 18; nuo 20 iki 29 – 11; nuo 30 iki 39 – 2; nuo 40 iki 49 – 2, o 3 paminklai (visi Lietuvoje) turi išskirtinį skaičių monetų – 81, 106 ir 201.

Tik Dlužeko (Dłużec) kapinyne rasta 10 monetų, o kitose radimo vietose jų aptikta nuo 4 iki 9. Tad Mozūrijos prekyvietės, panašiai kaip ir Vyslos trakto, gal buvo labiau panašios į tranzitinės prekybos centrus. Jūros upės žemupyje ir Nevėžio žemupyje esantys kapinynai, pasižymintys didesniu monetų skaičiumi, gali rodyti, jog čia galėjo būti vietinės prekyvietės, skirtos minėtų upių baseino gyventojų Romos prekių poreikiui patenkinti. Bet, be abejo, galingiausi prekybos taškai, kaip rodo kapų medžiaga, turėjo būti Baltijos pajūryje, dabar Vakarų Lietuvos plokštinių kapinynų kultūra vadinamoje teritorijoje.

Grįždamas prie pradžios, prie su pasaulėžiūra susijusių Romos monetų paplitimo priežasčių, noriu pastebėti, kad faktas apie kapų su Romos monetomis staigų atsiradimą ir išnykimą gali būti logiškai ir paprastai paaiškinamas: Romos imperijos pinigas kapuose buvo aisčių šeimos priklausymo Romos prekijų sluoksniui simbolis. Sumenkus prekybai su Romos kraštais, išnyko ir šio socialinio sluoksnio atributai kapuose. Romėnų sukeltas prekybinis bumas, galimas dalykas, sietinas ir su neįtikėtinai sparčia kultūros kaita tradicinėse aisčių gyvenamose vietose – Pamaryje, Vyslos žiotyse, Semboje, Mozūrijoje ir Lietuvos pajūryje, – ir su Didžiąja aisčių migracija, kurios pradžia laikytini 10–70 m. po Kr. (beje, Baltijos gotų istorijos kūrėjai gotų pasirodymo laiką linkę datuoti 50–70 metais, o jis kaip tik patenka į bendrosios aisčių kultūros kaitos chronologinę erdvę). Nėra abejonių, kad tarp sėkmingų Didžiosios aisčių migracijos priežastinių dėmenų greta įsisavintos juodosios metalurgijos yra dėl Gintaro kelio atsiradęs nuolatinis migruojančių aisčių bendruomenių palaikymas spalvotaisiais metalais. Šitokią hipotezę gali paremti koreliacija tarp naujų aisčių kultūrų susidarymo greičio kilometrais per metus ir tarp prekybos suklestėjimo, išreiškiamo Romos imperatorių monetų dažnumu aisčių kapuose. Romos imperatorių monetų dinamiką atskirais 20 metų laikotarpiais rodo 4:6 iliustracija. Tarkime, Didžiosios aisčių migracijos raidos laikotarpis tarp 50–70 ir 220 metų. Iki 220 metų analizuojamoje erdvėje yra rasta 656,5 monetos, po 220 metų – 128,9. Ankstyvajam laikotarpiui, iki 220 metų, priklauso net 83,7 % radinių, o vėlyvajam – tik 16,3 %. Taigi monetų santykio tarp ankstyvojo ir vėlyvojo periodų skirtumas yra milžiniškas – 84:16. Kokia gi naujųjų aisčių kultūrų – Vakarų Lietuvos, Nemuno žemupio ir Centrinės Lietuvos plokštinių kapų bei Pilkapių kultūros – plotų raida ankstyvuoju (tarp 10 ir 200/220 metų) ir vėlyvuoju (tarp 200/220 ir 450 metų) laikotarpiais? Ankstyvojo laikotarpio naujosios aisčių kultūros kūrėsi 514 kv. km per metus greičiu, o vėlyvajame laikotarpyje plėtros greitis smarkiai sumažėjo – tik 112,7 kv. km per metus[30]. Kitaip tariant, mažėjimas sudaro 4,6 karto. Akivaizdu, kad prekybai Gintaro keliu suklestėjus audringai buvo užimamos naujos teritorijos, o prekybai staigiai sumenkus – net 8,4 karto – aisčių

30 Jovaiša E. *Aisčiai. Kilmė*. T. 1. Vilnius, 2012, p. 178–182.

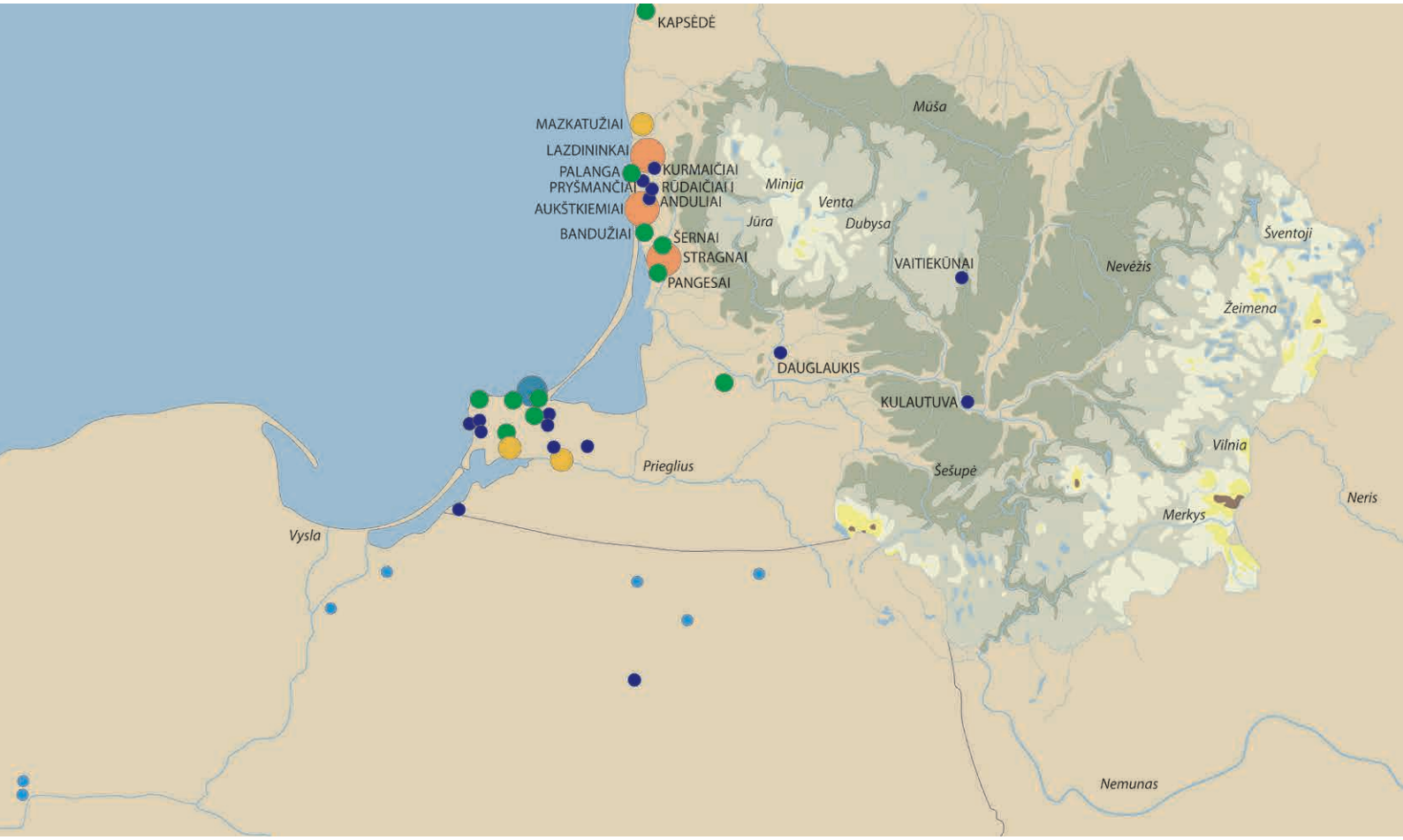

4:10 il. Galimos aisčių pasaulio prekybos Romos dirbiniais faktorijos ir jų aptarnaujamos erdvės:

- kapinynai, turintys nuo 4 iki 9 monetų;
- nuo 10 iki 19;
- nuo 20 iki 29;
- nuo 30 iki 39;
- nuo 40 iki 49;
- nuo 81 iki 201.

Sudarė E. Jovaiša, 2014

kultūrų plėtra sudarė vos 112,7 kv. km per metus. Taigi Romos monetų skaičiaus dinamika ir naujųjų aisčių kultūrų ploto plėtra rodo pakankamą koreliaciją, jog būtų galima sakyti, kad tarp šių dviejų reiškinių yra dėsningas ryšys.

Ankstyvosios aisčių istorijos faktas – gintaras aisčius padarė turtingus. Kaip šiuolaikinės istorijos pavyzdį galima pasitelkti mūsų kaimynus norvegus. Yra nafta ir jos poreikis šiuolaikiniame pasaulyje – Norvegijos visuomenė daugiausia turtinga dėl šios gamtos dovanos. Buvo gintaras ir jo poreikis civilizuotoje Romos visuomenėje – aisčių visuomenė buvo viena turtingiausių visame Europos „barbarų“ pasaulyje. Dėl gintaro antikos pasaulis pažino mus ir mes pažinome jį. Dėl gintaro atsivėrė iki tol neregėtos socialinio bendravimo galimybės tarp civilizuotos Romos ir „barbarų“ aisčių, – gavome bendrinį vardą „aisčiai“, kuris Tacito sąmonėje, kaip rodo šio tyrimo logika, galėjo apimti gintaru prekiaujančias aisčių gentis Pamaryje, Semboje, Mozūrijoje ir Lietuvos bei Latvijos pajūryje, tačiau nieko bendra neturėjo su estais (atrodo, kad Estijoje yra tik dvi Romos monetų radimo vietos Jumindos pusiasalyje ir Taline) ir juolab nieko bendra neturi su menamu „Estijos 1900 metų jubiliejumi“. Šis glaudus aisčių ir romėnų bendravimas, galimas dalykas, paliko pėdsaką, kurį galime pamatyti XVI amžiaus Lietuvos metraštyje užrašytoje Palemono legendoje, davusioje pradžią romėniškai lietuvių kilmės istorijai. Gintaras Beresnevičius savo studijoje „Palemono mazgas. Palemono legendos periferinis turinys“ išnagrinėjo antikos ir vėlesnių laikų šaltinius ir daro išvadą, jog Palemono legenda gali turėti istorinį pamatą Polemono I (mirė 8 m. pr. Kr.) ir Polemono II (12/11 pr. Kr. – 74 m. po Kr.) gyvenimo istorijose[31]. 2005 metais romėniškoji kilmės teorija plačiai nagrinėta Kęstučio Gudmanto studijoje[32]. Romos monetų radiniai kapuose ir jų tyrimo pagrindu atsiskleidęs gyvas bendravimo kelias tarp Romos imperijos provincijų ir aisčių pasaulio suteikia realų pagrindą romiečių istorijai bei Palemono legendai gyvuoti ir plėtotis remiantis archeologijos teikiamais duomenimis. Įtaigiai šią istoriografinę tradiciją šiuolaikinėje istorinėje sąmonėje formuoja E. Aleksandravičius: „Pirmoji istoriografinė legenda iki šiandien mus lietuvius gundo Palemono nuotykiais. Jei nūdienos lietuviai jaučiasi tūkstantmete tauta, tai negalima užmiršti elementaraus fakto, jog kelis šimtmečius politinis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sluoksnis jautėsi romėnų palikuonimis, garbino Romos teisę, priešpriešino savo vertybes Maskvos despotijai ir Lenkijos „sarmatiškumui“. Anuometinis LDK erdvėlaikis nebuvo suspaustas Nemuno deltos miškų, o driekėsi nuo jūrų iki jūrų, absorbuodamas ir tas legendomis apipintas romėniškas istorijas.“[33] Reikšminga, kad E. Aleksandravičius nedviprasmiškai įtvirtina galimą legendos vietą lietuvio

31 Beresnevičius G. *Palemono mazgas. Palemono legendos periferinis turinys*. Vilnius, 2003, 110 p. ir 1 žemėlapis.

32 Gudmantas K. Vėlyvųjų Lietuvos metraščių veikėjai ir jų prototipai: „romėnai“. *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 18. Vilnius, 2005, p. 113–139.

33 Aleksandravičius E. *Karklo diegas. Lietuvių pasaulio istorija*. Vilnius, 2013, p. 52.

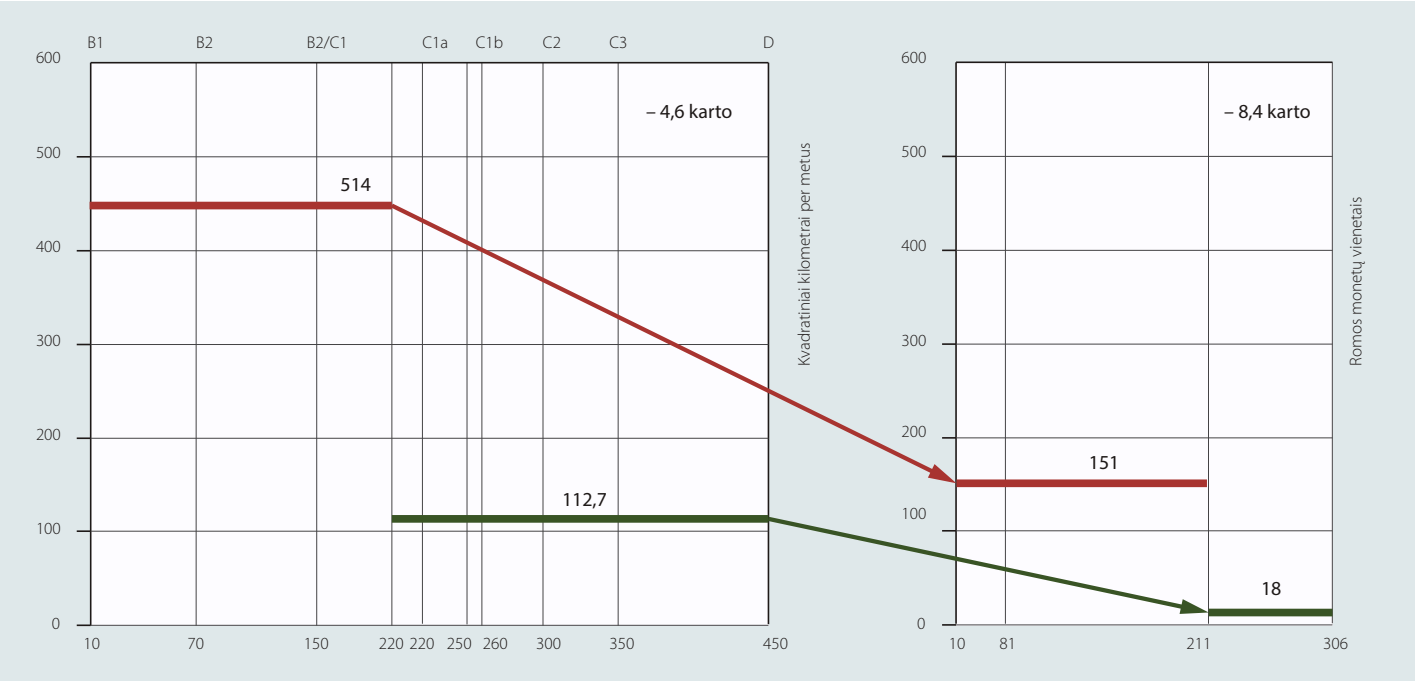

4:11 il.
Didžiosios aisčių migracijos greičio ir Romos pinigų plitimo greičio lyginimas
Sudarė E. Jovaiša, 2014

pasaulėjautoje ir jos galimą poveikį istorijai: „Palemonas su visais 500 italų kilmingųjų randa naujus namus Nemuno pakrantėse ir įsitvirtina ankstyvuosiuose lietuvių kilties pasakojimuose. Galim kartu su skeptiškuoju mokslu žinoti, kad to niekad nebuvo, tačiau erdvėlaikio pajautos stebėjimui svarbu visai kas kita. Istorija (net ir pats pozityviausias mokslas) neleis abejoti, kad ilgus šimtmečius lietuviai tuo tikėjo, tapatinosi, save orientavo, atpažindavo kitus ir kitokius. Nuo to priklausė senojo lietuvių pasaulio ribų įsivaizdavimas, savos ir svetimos erdvės demarkacija. Lygiai, kaip šiandieninis istorijos mokslas britams negalės įrodyti, tikrovėje buvus karalių Artūrą ir apskritojo stalo riterius, tačiau tai nepakeičia bendrosios nuostatos, kad britiškoji legenda daro įtakos erdvėlaikio ir vertybių suvokimams Jungtinės Karalystės istorinėje vaizduotėje. Bet jei Londone yra populiarus Šerloko Holmso muziejus, kuriam nereikia mokslinių herojaus egzistencijos tikrovėje įrodymų, tai kodėl jų gali prireikti karaliaus Artūro ar Robino Hudo pasakojimo tęsėjams? Lietuvoje iš Palemono ainių tokių teisių niekas per prievartą taip pat neatėmė.“[34]

Sunku pervertinti gintaro reikšmę aisčių visuomenės gyvenime – dėl jo atsiradęs bendravimas su antikos pasauliu pakeitė aisčių visuomenės struktūrą, kūrybines

34 Ten pat, p. 53.

galias ir gyvenamą teritoriją, sudarė tiesiogines prielaidas atsirasti naujoms centrinių, šiaurinių ir, kaip rodo šios knygos medžiaga, rytinių aisčių kultūroms. Šių kultūrų teritorijose subręs istorinius laikus pasiekusios vakarų baltų gentys, kurios betarpiškai dalyvaus kuriant Lietuvos valstybę, ir tai daro aisčių tyrinėjimus nedaloma Lietuvos istorijos dalimi. Tos istorijos neatskiriama dalimi tampa šio tyrimo rezultatai: 1) Nerono ekspedicijos pradėtas Gintaro kelias suformavo galimybę į aisčių kraštus keltis romėnų kolonistams ar net kilmingiems visuomenės nariams, ieškantiems prieglobsčio nuo Romos imperatorių persekiojimų; 2) šio proceso metu galėjo susiformuoti ir vietinis Gintaro kelio prekybinis elitas; 3) ir romėnai, ir aisčiai steigė nuolatines prekybines faktorijas aisčių teritorijų paribiuose prekybai su į šiaurės rytus, rytus ir pietryčius migruojančiais aisčiais; 4) Romos monetas kapuose galima vertinti kaip simbolį, nurodantį šeimos, susijusios su Romos dirbinių importu, priklausomybę aisčių prekijų sluoksniui; 5) prekyba Gintaro keliu ir iš jos gaunami resursai galėjo būti ir aisčių kultūros kaitos bei jos migracijos į šiaurę ir rytus viena iš priežasčių.

Trikampė segė, kiaurarašte.
Vario lydinys su raudonu emaliu.
Rudiškės, Lietuva.
Lietuvos nacionalinis muziejus.
K. Stoškaus nuotrauka, 2013.

Už išvardytas [tautas] labiau į rytus gyvena (ir vėl)
už venedų / po venedais esantys galindai,
sudinai ir stavanai – iki alanų.

Ptolemėjas, II a. vidurys.

V

GALINDŲ PAŽINIMO ŠALTINIAI: PTOLEMĖJO „GEOGRAFIJA“

II a. viduryje, kai buvo geriausi Gintaro kelio laikai, Klaudijas Ptolemėjas[1] savo „Geografijoje“ paskelbė europinės Sarmatijos koordinates ir aprašė joje gyvenusias tautas. Į europinės Sarmatijos geografinę sampratą pateko ir baltų gentys. Iš Ptolemėjo genčių ir tautų sąrašo galindai ir sūduviai be didesnių nesutarimų yra toms tautoms ir gentims priskiriami. Tame sąraše yra, be abejo, ir kitų genčių, kurias galima būtų priskirti baltams. Jų vardai ir vietos tyrinėjami, tačiau iki šiol nerandama įtikimų patvirtinimų. Tad du tyrimo laukai – prekyba ir prekybiniai keliai su Romos imperija, per kuriuos Ptolemėjas gavo žinių savo „Geografijai“, ir paties šio veikalo detalesnis tyrimas yra ypač svarbūs – galėtume savo istoriją praturtinti naujais dviejų tūkstančių metų senumo baltiškais etnonimais.

1 Ptolemėjo vardas yra įvairiai rašomas – laikantis graikiško *Ptolemaios* arba lotynizuoto *Ptolemaeus*. Pirmojoje knygoje buvo pasirinktas lotyniškas variantas, todėl jo laikomasi ir šiame darbe.

Diržo fragmentas. Vario ir cinko lydinys, dengtas alavu ir raudonu emaliu.
Krasnyj Bor, Baltarusija.
Lietuvos nacionalinis muziejus.
K. Stoškaus nuotrauka, 2013.

Romos imperijos monetų tyrimas aisčių erdvėje atskleidė žinių apie šiaurinį barbarų pasaulį gavimo kelius. Taip jau sutapo, kad gausiausiu romėniškų monetų paplitimo laikotarpiu, II a. viduryje, pasaulį išvydo Ptolemėjo „Geografija“. Glaudžių romėnų ir aisčių prekybos santykių akivaizdoje vargu ar sutapimu galima laikyti tai, kad lokalizuotos dvi aisčių kultūrai priklausančios giminingos galindų ir sūduvių gentys, nes, kaip jau sakyta, vakarų galindų kolonija ties Noriku buvo patikimas žinių šaltinis to meto geografams. Po Tacito aisčių Ptolemėjo galindai ir sūduviai yra ankstyviausi rašytiniuose šaltiniuose patikimai paliudyti aisčių etnonimai. Dalis kitų šioje erdvėje išvardintų genčių – veltai, hosijai, karbonai, kareotai, salai ir kt. – taip pat gali būti siejama su baltų gentimis. Be jų, kyla klausimas ir apie venedų, kuriuos Ptolemėjas įkurdino Vyslos žiotyse pagal visą Venedų pakrantę, etninę priklausomybę. Įvairiausius su šiais etnonimais susijusius svarstymus yra susisteminęs Simas Karaliūnas, kurio darbe randama ir detali veikiausiai baltiškų Ptolemėjo etnonimų interpretacija[2]. Knygoje „Aisčiai. Kilmė“ buvo aptartas Michailo Kazanskio (Михаил Казанский) mėginimas Ptolemėjo „Geografiją“ sugretinti su Rytų Baltijos archeologijos duomenimis ir lokalizuoti veltus, hosijus, karbonus, kareotus ir salus. Šią knygos vietą, manau, yra verta priminti: „M. Kazanskis apžvelgė įvairiausių autorių tyrimų, susijusių su ligšiolinėmis Ptolemėjo upių lokalizacijomis į rytus nuo Vyslos, rezultatus ir ėmėsi lokalizuoti Ptolemėjo minimų ir, autoriaus manymu, tiriamam regionui priskiriamų genčių gyvenamas vietas. Svarbi dalis skirta Lietuvos ir Latvijos archeologijai siekiant apibrėžti ir įvertinti Baltijos jūros pakraščių (ir ne tik jų) etnogeografiją. Apibendrinęs istoriografinę medžiagą, M. Kazanskis nustatė, jog iš esmės yra dvi mokyklos. Viena Ptolemėjo minimas Rytų Baltijos regiono upes lokalizuoja erdvėje tarp Vyslos ir Dauguvos (Vakarų Dvinos), antra – tarp Dauguvos (Vakarų Dvinos) ir Suomių įlankos. Pats pridūrė, jog kažkodėl užmirštamos Lielupė ir Gauja, kurios, archeologų duomenimis, romėnų laikais buvo svarbūs vandens keliai. Autorius nurodo, kad Ptolemėjo minimų venedų geografinė lokalizacija ypatingų diskusijų nekelia, kad tyrinėtojai venedus paprastai apgyvendina Vyslos įlankoje, kad venedai kartais tapatinami su Tacito aisčiais, t. y. su baltais, kurie archeologijos požiūriu ankstyvuoju laikotarpiu vėlgi neturi tiesioginio ryšio su baltais. <...> Ptolemėjo „Venedų įlankos“ lokalizacija autoriui yra „ypatingų diskusijų nekelianti“ problema. Tačiau problema yra, ir ji nemenka. Pirmiausia Venedų įlankos vieta iš Ptolemėjo aprašymo ir koordinačių yra neaiški. O tai yra ypač svarbu atliekant tokį tyrimą. Lokalizuojant tautas pagal „Venedų įlanką“ reikia pirmapradžio taško – aiškiai pagrįstos pačios įlankos lokalizacijos. „Venedų įlanka“ iki šiol geografiškai yra kažkur toje erdvėje, bet ne konkrečiai ir aiškiai apibrėžtoje vietoje. Ir niekada nebus, nes suderinti Ptolemėjo koordinates su dabartinio Žemės mokslo duomenimis iš esmės yra neįmanoma. Galimi įvairiausi

2 Karaliūnas S. *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose*. II. Vilnius, 2005, p. 193–317.

5:1 il. Leidinyje „Ptolemaios Handbuch der Geographie“ paskelbtas Europos Sarmatijos žemėlapis

konstruktai, tačiau jie ir liks hipotetiniai. „Venedų įlanką“ galima atrasti ir Rygos, ir Suomių įlankoje. Tad šis klausimas ir dabar yra tyrinėjimų objektas.“[3] Ir tai tiesa: mokslo pasaulį metai iš metų papildo Ptolemėjo „Geografijos“ tyrinėjimai. Kai kurie klausimai tampa aiškesni, tačiau Ptolemėjo koordinačių ir dabartinių koordinačių suderinamumo problema aktuali ir šiandien.

2006 ir 2009 metais Vokietijoje pasirodė fundamentalus dviejų dalių veikalas „Ptolemaios Handbuch der Geographie“[4]. 2006 metų leidime įdėtas Europos Sarmatijos žemėlapis (5:1 il.), atrodytų, kaip ir visa ši knyga, sukelia tyrimo fundamentalumo jausmą. Matyt, taip ir yra, tačiau minėtas žemėlapis[5], atidžiau jį patyrinėjus, prieštarauja Ptolemėjo „Geografijos“ tekstui. Kitaip tariant, tam tekstui, kuris lokalizuoja mus dominančios Sarmatijos tautas. Galima išskirti tris stambias prieštaravimų grupes: 1) dėl venedų vietos; 2) dėl galindų, sūduvių ir stavanų genčių vietų; 3) dėl gitonų, finų ir toliau išvardintų genčių apgyventų vietų. 5:2 kartograma išbraižyta laikantis minėto vokiečių žemėlapio. Pirmiausia, kas krinta į akis, yra pačių venedų vieta. Ptolemėjo tekste rašoma: „Didžiausios Sarmatijos tautos yra palei visą Venedų įlanką gyvenantys venedai, virš Dakijos esantys peukinai su basternais ir palei visą Meotidės krantą gyvenantys jadzigai ir roksolanai, o giliau [žemyne] – amaksobijai ir skitai alanai.“ Pabrėžiu – „palei visą Venedų įlanką...“ Tai galėtų reikšti, kad venedai gyveno ir Vyslos (Vistula) žiotyse, ir aplink Venedų kalnus, ir prie Chrono, ir prie Rudono, ir prie Turunto, o gal ir prie Chesino. Juk pasakymas „didžiausios Sarmatijos tautos“, visų pirma, susijęs su venedais, – jie įvardinti netgi kaip tauta. Vokiečių žemėlapyje venedų gyvenama vieta nurodoma kaip erdvė kažkur nuo Chrono iki Chesino. Šitokia venedų gyvenamos vietos samprata sunkiai derinama su Ptolemėjo tekstu. 5:2 kartogramoje apskritimu apibrėžta venedų gyvenamoji vieta nesiderina su galindų, sūduvių ir stavanų gyvenamosiomis vietomis. „Už išvardytas [tautas] labiau į rytus gyvena (ir vėl) už venedų / po venedais esantys galindai, sudinai ir stavanai – iki alanų.“ Ką rodo ši kartograma? Galindai atsidūrė pietvakariuose nuo venedų (apie 250 laipsnių), sūduviai – vėlgi pietvakariuose (maždaug 200 laipsnių), stavanai – pietuose ir, kas jau visiškai nesiderina su Ptolemėjo tekstu, jie pavaizduoti į pietus nuo Bodino kalno, o Ptolemėjas aiškiai nurodo „iki alanų“, t. y. iki Alanų kalno. Oponentas gali pasakyti, kad venedai gyvena tarp Chrono ir Chesino. Jei jie yra prie Chrono, tai galindai, sūduviai ir stavanai lokalizuoti teisingai. Tačiau, išdėsčius venedus tokioje plačioje erdvėje, susidaro aibė galimybių, nesiderinančių

3 Jovaiša E. *Aisčiai. Kilmė*. T. 1. Vilnius, 2012, p. 60–63.

4 *Ptolemaios Handbuch der Geographie*. 2 Teil. Herausgegeben von Alfred Stückelberger und Gerd Grasshoff. Schwabe Verlag Basel, 2006; *Ptolemaios Handbuch der Geographie*. Ergänzungsband mir einer Edition des Kanons bedeutender Städte. Herausgegeben von Alfred Stückelberger und Florian Mittenhuber. Schwabe Verlag Basel, 2009. 487 S.

5 *Ptolemaios Handbuch der Geographie*. Herausgegeben von Alfred Stückelberger und Gerd Grasshoff. Schwabe Verlag Basel, 2006. Europa, 8 Karte: Europaisches Sarmatien, Taurische Chersones, S. 806–807.

su Ptolemėjo tekstu. Kitas ne mažiau reikšmingas dalykas: virš venedų gyvenantys veltai, virš jų – hosijai, paskui šiauriausi karbonai minimame žemėlapyje savo vietas atrado tik nuo šiauriausios upės Chesino. O tai, kaip bus matyti vėliau, nedera su Ptolemėjo žemėlapio bendraisiais duomenimis apie žinomos šiaurinės žemės apgyvendinimą ir prieštarauja Ptolemėjo tautų dėstymo žemėlapyje logikai.

Klaidingai apibrėžtos gitonų ir po jais esančių genčių vietos. Ptolemėjas rašė: „O mažesnės Sarmatijos tautos yra prie Vistulos upės už venedų / po venedais gyvenantys gitonai, paskui finai, sulonai, už jų / po jais – frugudionai, paskui, prie Vistulos upės ištakų – avarinai, po jų / po jais ombronai, paskui anartofraktai, burgionai, arsietai, sabokai, paskui, prie Karpatų kalno – pijengitai ir bijesai." O kas gi matyti? Gitonai apgyvendinti Vyslos žiotyse. Švelniai tariant, tai nesusipratimas, o rimtai – sąmoningas duomenų iškraipymas, norint gitonams, kuriuos daugelis šiaurinių gotų istorijos šalininkų tapatina su gotais, rasti gyvenamą vietą. Tuo tarpu Ptolemėjas rašė: „O mažesnės Sarmatijos tautos yra prie Vistulos upės už venedų / po venedais..." Akivaizdu, kad kalbama apie „už" arba „po". Juk net Venedų kalnai kaip tik ten Ptolemėjo nurodyti. Negali gi gitonai gyventi Venedų kalnų arba, kitaip tariant, venedų apsuptyje. Jei Ptolemėjas būtų norėjęs juos apgyvendinti Vyslos žiotyse, jis būtų pasakęs: „O mažesnės Sarmatijos tautos yra prie Vistulos upės, prie Venedų įlankos gyvenantys gitonai..." Tačiau aprašymas yra visiškai aiškus ir nedviprasmis. Kai venedus, gelbėjant gotų erdvę, nustūmė tolyn Venedų pakrantės link, klaidų negalėjo neatsirasti. Yra ir kitokių. Pavyzdžiui, Ptolemėjas rašo, kad avarinai gyvena prie Vyslos ištakų, o žemėlapyje jie smarkiai patraukti į rytus. O dėl Ptolemėjo „O vandenyno pakrantėje prie Venedų įlankos vėlgi iš eilės gyvena veltai, virš jų – hosijai, paskui šiauriausi karbonai, o labiau į rytus – kareotai ir salai" ir dėl vokiečių žemėlapyje jiems išbraižytų vietų belieka truktelėti pečiais – sąmoningai padėjus klaidingą pamatą, visos kitos konstrukcijos nebeturi savo vietos ir krenta iš statinio šį galutinai palaidojant. Ką galima pasakyti šios istorijos pabaigoje? Belieka pridurti, kad šis leidyklos „Schwabe" žemėlapis yra tik mažytis tendencingo Ptolemėjo europinės Sarmatijos braižymo begalėje žemėlapių tęsinys, kur, kaip įprasta, venedai nustumiami į šiaurės rytus gitonams paskiriant Vyslos žiotis. Prolemėjo žinios kitokios – jokių gotų (kuriuos mėgina tapatinti su gitonais) jis nežinojo, o gitonų (giutonų) tikroji vieta yra už Venedų kalnų žemyn palei Vyslą, ir tai reiškia, kad šie veikiausiai patenka į germaniškos lugijų (Pševorsko) kultūros orbitą. Ir tai jau būtų arčiau tiesos.

Ptolemėjo „Geografija" yra tarpdalykinio tyrimo laukas. Jame kryžiuojasi klasikinės kalbos, sferinė geometrija ir kompiuterinės technologijos, istorija, archeologija ir istorinė geografija. Ptolemėjo „Geografija" ir jo žemėlapių sudarymo metodika jau kelis šimtus metų yra tyrinėtojų sprendžiamas rebusas. Šio veikalo autoriaus geometrijoje yra daug ir nelengvai išsprendžiamų klausimų. Esti gausybė žemėlapių, kurie išbraižyti pagal Ptolemėjo koordinates, papildant juos tautų sekomis, tačiau

5:2 iš. Ptolemėjo teksto lyginimas su leidinyje „Ptolemaios Handbuch der Geographie“ paskelbto Europos Sarmatijos žemėlapio duomenimis

mūsų istoriografijoje nėra nė vieno darbo, kuriame būtų bandyta aiškintis Ptolemėjo geometriją, jo žemėlapių sudarymo principus ir mėginta: 1) pagal Ptolemėjo geometriją sukurti koordinačių sistemą – tinklelį; 2) naudojant Ptolemėjo pateiktas Europos ir Azijos Sarmatijos, Didžiosios Germanijos koordinates išbraižyti žemėlapį; 3) į lietuvių kalbą išversti Ptolemėjo Didžiosios Germanijos ir Europos Sarmatijos koordinačių ir tautų aprašymus; 4) išanalizuoti Europos Sarmatijos ir Didžiosios Germanijos tautų užrašymo tekstus; 5) lokalizuoti Ptolemėjo nurodytas ir į Sarmatų okeaną įtekančias europinės Sarmatijos upes; 6) į Ptolemėjo žemėlapį įkelti po analizės gautas tautų ir genčių sekas; 7) analizuojant geografijos, istorijos, archeologijos ir kalbos duomenis lokalizuoti venedų, galindų, sudinų, stavanų, veltų, hosijų, karbonų, kareotų, salų, pagiritų, savarų ir boruskų tautas archeologiniame II amžiaus Europos kultūrų žemėlapyje.

I. Ptolemėjo sferinė geometrija ir jo koordinačių sistema

Pirmasis uždavinys, su kuriuo susiduria kiekvienas Ptolemėjo tyrinėtojas, yra jo sferinė geometrija ir iš jos išplaukianti Žemės, kaip rutulio, projektavimo į plokštumą teorija ir praktika, kurią naudodamas jis sukūrė savąją koordinačių sistemą – tinklelį – ir į ją pervedė gausybę iš ankstesnių žemėlapių, žinynų, keliautojų aprašymų paimtų duomenų. Geometrinį Ptolemėjo žemėlapių koordinačių sistemos sudarymo modelį išanalizavo ir aprašė Edmundas Mazėtis[6]. Reikia ypač pabrėžti, kad šio žemėlapio kūrėjai išsikėlė tikslą kuo tiksliau sekti Ptolemėjo rekomendacijomis. Susipažinus su nemažu skaičiumi ankstesnių žemėlapių, galima konstatuoti, kad daugelyje jų neišlaikytos Ptolemėjo rekomendacijos ir ypač jo pabrėžtina rekomendacija nesiremti vadinamuoju Marino metodu[7]. Skaitytojas, pasižvalgęs po Ptolemėjo žemėlapių gausybę, pastebės, kad dauguma jų yra „tiesiniai“, t. y. nesimato, kad būtų laikomasi Ptolemėjo rutulio projektavimo į plokštumą teorijos ir praktikos. Greičiausiai jie gerokai skiriasi nuo to žemėlapio, kurį susikonstravo Ptolemėjas ir kuris, deja, nepasiekė mūsų dienų. Braižant žemėlapį pagal Ptolemėjo geometriją, labai svarbu, kurioje vietoje yra stebėtojas (5:3 il.). Iliustracijoje matyti, kad tiesė, atstojanti Š–P ašį, gali būti tik tada, kai stebėtojas yra toje ilgumoje, kuri tapatinama su įsivaizduojama Žemės ašimi. Kai stebėtojas nori apžvelgti rytų ar vakarų erdvę, jis mato vis labiau išlenktus lankus, o žvelgiant į šiaurę ryškesni darosi platumų lankai. Taigi kuo toliau žvelgiama į vakarus ir rytus ar į šiaurę ir pietus nuo stebėtojo vietos, tuo labiau vaizdas išsikreipia – jis tampa tam tikra prasme suspaustas arba išplėstas.

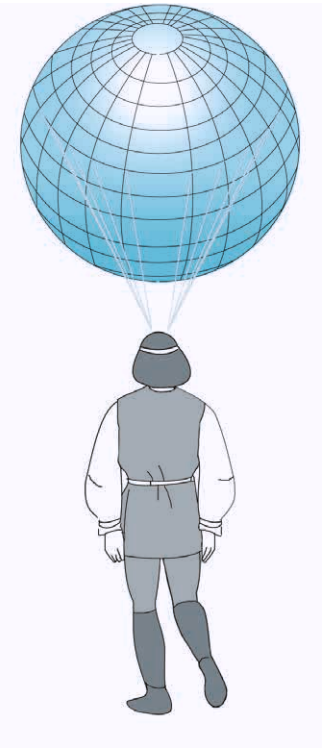

5:3 il.
Stebėtojas ir nuo jo vietos priklausantis apžvalgos laukas

6 Edmundas Mazėtis yra Lietuvos edukologijos universiteto Matematikos katedros docentas. Jis yra sferinės geometrijos tyrinėtojas, kuriam dėkoju už šį indėlį.

7 Клавдий Птолемей. Руководство по географии. *Античная география* (составитель М. С. Боднарский). Москва, 1953.

5:4 il.
Žemės rutulys plokštumoje pagal Ptolemėją

5:5 il.
Ptolemėjo koordinačių sistema

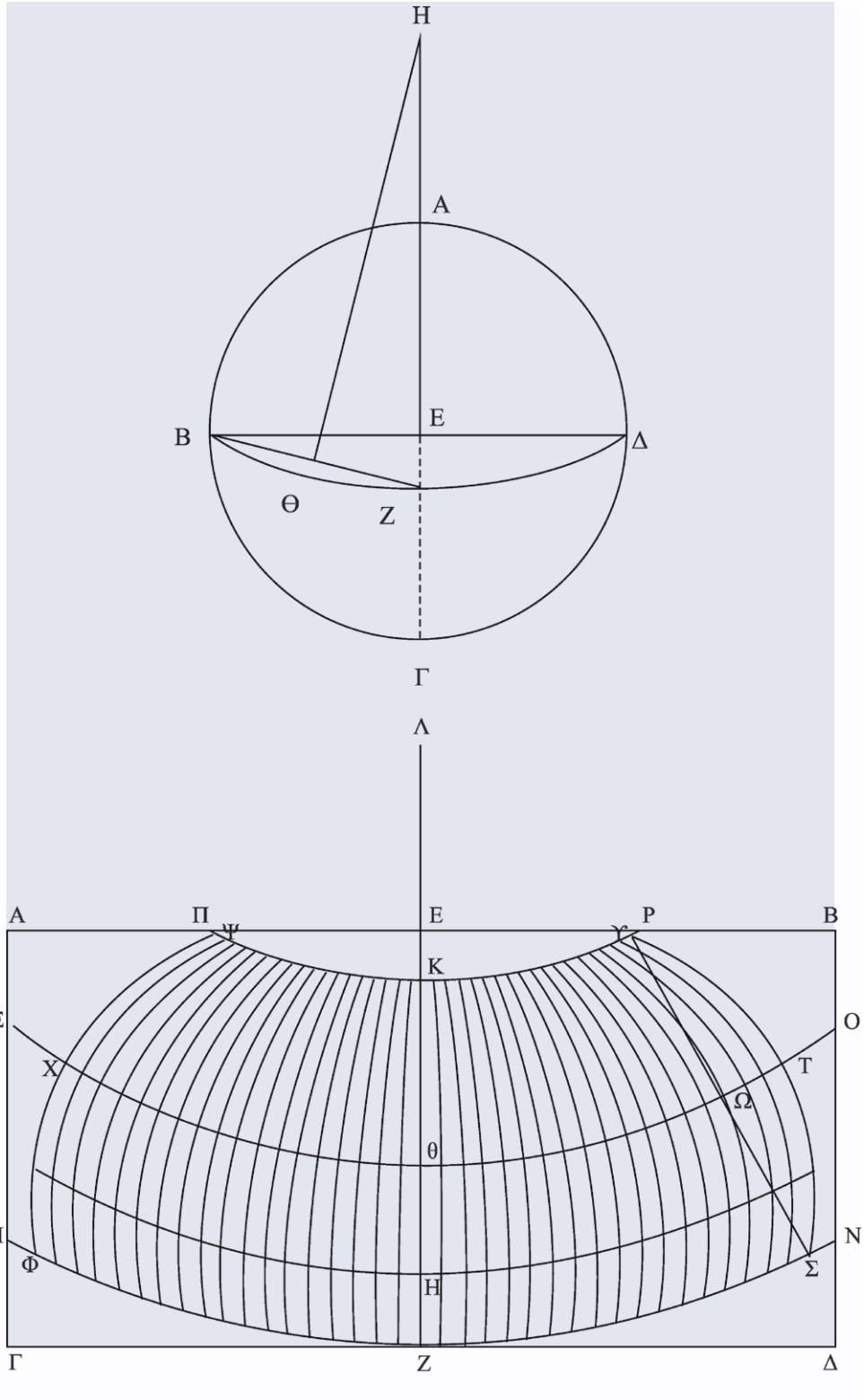

Ptolemėjas savo veikale „Geografija“ siūlo vaizduoti Žemės rutulį plokštumoje taip, kad meridianų linijos atrodytų panašiai kaip gaublyje, kai šis kertamas plokštuma, kuri eina per stebėtojo akį, per gaublio centrą ir per tašką, kuriame susikerta meridianas, dalijantis pusiau žinomos mums Žemės dalies ilgumą, su lygiagrete, dalijančia pusiau žinomos mums Žemės dalies platumą (5:4 il.). Tuo tikslu jis teigia, kad mums matoma Žemės dalis yra pussferė, apribota didžiuoju apskritimu ABΓΔ, meridiano, dalijančio šią pussferę pusiau, pusapskritimis yra AEΓ ir taškas E yra taškas, esantis prieš akis, jame kertasi tas pusapskritimis su lygiagrete BΔ, dalijančia pusiau žinomos mums Žemės dalies platumą. Nubrėžiamas per tašką E kitas didžiojo apskritimo pusapskritimis BEΔ, statmenas pusapskritimiui AEΓ, šio apskritimo plokštuma eina per akį. Kadangi pagal Ptolemėją pusiaujas nuo Sienos nutolęs per 23⅝ laipsnio, o Sienos lygiagretė pagal Ptolemėją eina per žinomos Žemės dalies vidurį, tai nubrėžiamas lankas EZ, lygus 23⅝ laipsnio. Per tašką Z nubrėžiamas pusiaujo pusapskritimis BZΔ, todėl kampas tarp pusiaujo (ir kitų lygiagrečių) plokštumos ir plokštumos, kurioje yra stebėtojo akis, lygus 23⅝ laipsnio, t. y. lankui EZ. Atkreiptinas dėmesys, kad 5:4 iliustracijos atkarpos AEZΓ ir BEΔ iš tikrųjų yra apskritimo lankai (tik mes matome jas kaip atkarpas), be to, santykis BE:EZ lygus 90:23⅝. Nubrėžiama atkarpa ZB. Tarkime, kad taškas θ yra jos vidurys, tuomet statmuo iš taško θ į tiesę BZ ir tiesė AΓ kertasi taške H, kuris ir yra apskritimo lanko BZΔ centras. Kadangi EZ:BE = 23⅝:90, tai lanko BZ didumas yra 93$^{1}/_{10}$, o lanko BZE didumas yra 150⅓, tada likusio lanko θHZ didumas yra 29⅔. Todėl santykis HZ:Zθ = 181⅝:46$^{11}/_{20}$. Tada θZ:BE = 46$^{11}/_{20}$:90, o ZE:HZ = 23⅝:18$^{15}/_{16}$. Taip surandamas taškas H, kuris yra visų apskritimų, kuriais eina lygiagretės, centras.

Tuomet braižomas žemėlapis. Imamas stačiakampis ABΔΓ, kurio trumpesnioji kraštinė BΔ yra 90 vienetų, o ilgesnioji – 2 kartus ilgesnė, ilgesnioji kraštinė AB yra šiaurinėje žemėlapio dalyje, nubrėžiamas ilgesniosios kraštinės AB vidurio statmuo EZ, čia taškas E yra kraštinėje AB, o taškas Z – kraštinėje ΔΓ (5:5 il.). Atkarpoje EZ atidedamos atkarpos ZH = 16$^{5}/_{12}$, Hθ = 23⅝, HK = 63 ir tariama, kad taškas H yra pusiaujyje. Tada taškas θ yra lygiagretėje, einančioje per Sieną, per tašką Z eina pati piečiausia Žemės lygiagretė, nutolusi į pietus nuo pusiaujo tokiu pačiu atstumu, kaip nuo pusiaujo nutolęs Merou, o per tašką K eina pati šiauriausia Žemės lygiagretė, einanti per Tulę[8]. Pratęsus tiesę ZE į šiaurę ir atidėjus atkarpą HΛ = 181⅝, gaunamas taškas Λ, kuris yra visų apskritimų, vaizduojančių lygiagretes, centras. Nubrėžus apskritimus, kurių centras yra taškas Λ, o spinduliai lygūs atkarpoms ΛZ, Λθ ir ΛK, gaunami 5:5 iliustracijoje nubrėžti apskritimų lankai ΠKP, XθΩ ir MZN. Šie apskritimai vaizduoja lygiagretes, einančias per Tulę, per Sieną, ir lygiagretę, esančią Pietų pusrutulyje ir nutolusią nuo pusiaujo tokiu pat atstumu, kaip nuo pusiaujo nutolęs

8 Šiauriausias tuomet žinomo pasaulio taškas.

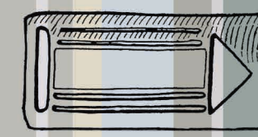

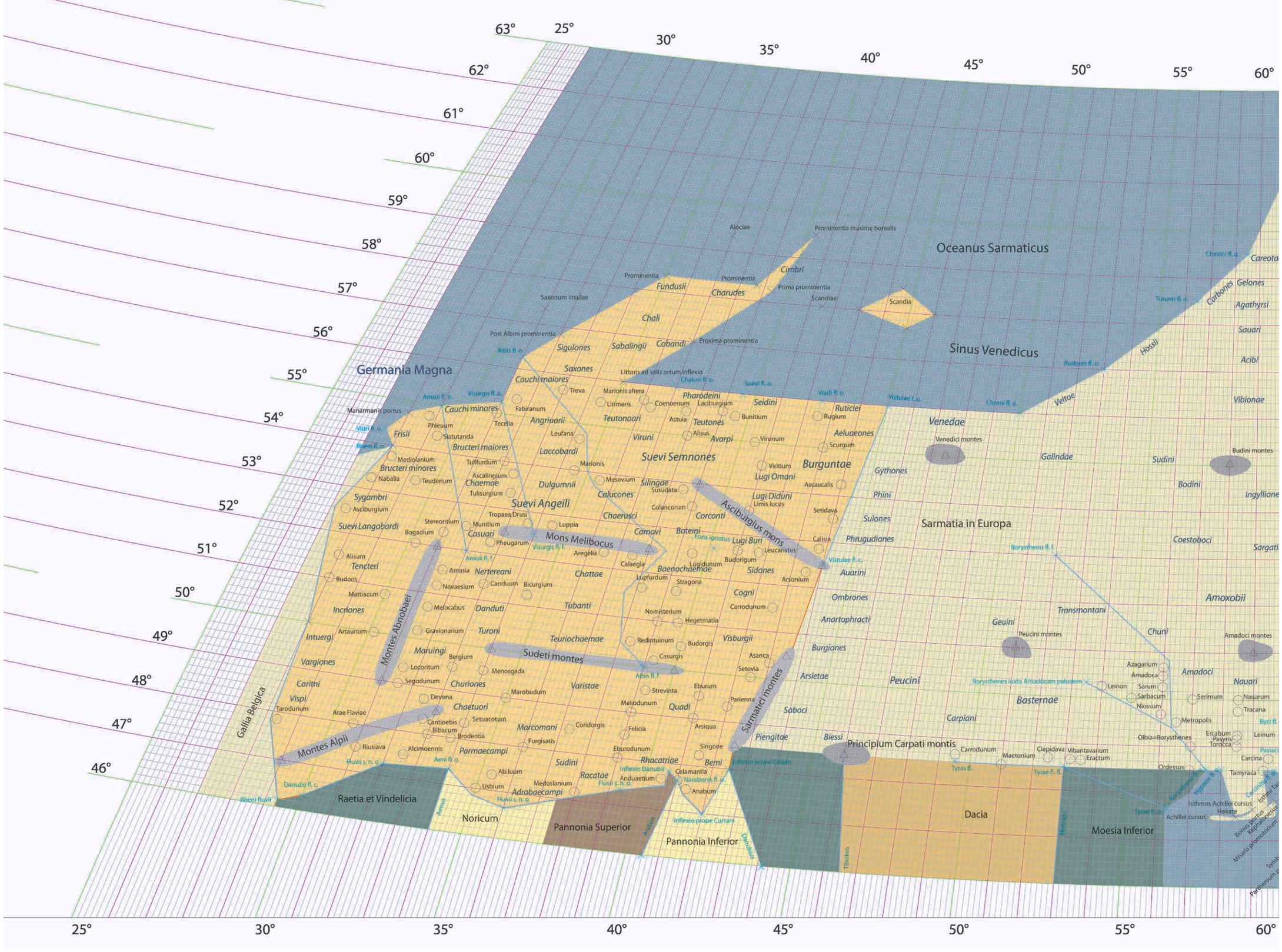
63°
25°
30°
35°
40°
45°
50°
55°
60°
62°
61°
60°
59°
58°
57°
56°
55°
54°
53°
52°
51°
50°
49°
48°
47°
46°
Oceanus Sarmaticus
Sinus Venedicus
Germania Magna
Sarmatia in Europa
Gallia Belgica
Raetia et Vindelicia
Noricum
Pannonia Superior
Pannonia Inferior
Dacia
Moesia Inferior
Principium Carpati montis
Montes Abnobaei
Montes Alpii
Mons Melibocus
Sudeti montes
Sarmatici montes
Asciburgius mons
Alociae
Prominentia maxime borealis
Prominentia
Prominentia
Prima prominentia
Scandiae
Scandia
Saxonum insulae
Post Albim prominentia
Proxima prominentia
Littoris ad solis ortum inflexio
Cimbri
Fundusii
Charudes
Chali
Sigulones
Sabalingii
Cobandi
Saxones
Cauchi maiores
Cauchi minores
Frisii
Bructeri maiores
Bructeri minores
Chaemae
Suevi Angeili
Suevi Langobardi
Suevi Semnones
Angrivarii
Teutonoari
Teutones
Pharodeini
Seidini
Ruticlei
Aelugeones
Burguntae
Lugi Omani
Lugi Diduni
Lugi Buri
Avarpi
Viruni
Laccobardi
Dulgumnii
Calucones
Chaerusci
Camavi
Bateini
Baenochaemae
Chattae
Tubanti
Tencteri
Sygambri
Casuari
Nertereani
Varistae
Teuriochaemae
Turoni
Danduti
Maruingi
Intuergi
Vargiones
Caritni
Vispi
Incriones
Chamavi
Ansibarii
Amsivarii
Tubantes
Usipetes
Marsacorum
Chattuarii
Chasuarii
Chattuari
Chasuari
Bructeri
Tencteri
Ubii
Treveri
Mediomatrici
Leuci
Sequani
Helvetii
Rauraci
Nemetes
Vangiones
Triboci
Helvetii
Vindelici
Rhaeti
Norici
Taurisci
Pannonii
Breuci
Scordisci
Dardani
Moesi
Triballi
Thyni
Bithyni
Mysi
Dacia
Tibiskos
Hister fl.
Danubius
Rhenus
Rhenus fl.
Danubius fl.
Rheni fluvii
Amisii fl. o.
Visurgis fl. o.
Albis fl. o.
Vidri fl. o.
Aeni fl. o.
Fluvii s. n. o.
Inflexio Danubii
Inflexio prope Carpin
Inflexio prope Cultaros
Narabonis fl. o.
Anabum
Arabon
Chalusi fl. o.
Suevi fl. o.
Viadi fl. o.
Vistulae f. o.
Chronis fl. o.
Rudonis fl. o.
Turunti fl. o.
Chesini fl. o.
Tyras fl.
Tyrae fl. fl.
Tyrae fl. o.
Borysthenis fl. f.
Hypanis fl. o.
Hieracis
Veltae
Venedae
Venedici montes
Galindae
Sudini
Gythones
Phini
Sulones
Phrugudiones
Auarini
Ombrones
Anartophracti
Burgiones
Arsietae
Peucini
Basternae
Saboci
Carpiani
Piengitae
Biessi
Geuini
Transmontani
Amoxobii
Peucini montes
Churi
Amadoci
Nauari
Amadoci montes
Budini montes
Bodini
Ingyllione
Sauari
Acibi
Vibionae
Agathyrsi
Gelones
Careota
Coestoboci
Sargati
Hosii
Carbones
Suebi
Marcomani
Quadi
Eburones
Parmaecampi
Furgisatis
Coridorgis
Marobudum
Strevinta
Meliodunum
Eburum
Parienna
Setovia
Asanca
Casurgis
Redintuinum
Budorgis
Visburgii
Nomisterium
Hegetmatia
Carrodunum
Lupfurdum
Stragona
Arsonium
Sidones
Cogni
Lugidunum
Budorigum
Leucaristus
Colancorum
Susudata
Mesovium
Silingae
Setidava
Calisia
Ascaucalis
Scurgum
Virunum
Viritium
Rugium
Bunitium
Astuia
Alisus
Leufana
Marionis
Tulifurdum
Mediolanium
Ascalingium
Tulisurgium
Stereontium
Munitium
Luppia
Tropaea Drusi
Pheugarum
Aregelia
Calaegia
Amasia
Canduum
Bicurgium
Novaesium
Budoris
Mattiacum
Artaunum
Gravionarium
Melocabus
Bogadium
Nabalia
Teuderium
Alisum
Asciburgium
Cantioebis
Setuacotum
Bibacum
Brodentia
Riusiava
Alcimoennis
Tarodunum
Arae Flaviae
Devona
Segodunum
Menosgada
Locoritum
Bergium
Marcomani
Quadi
Eburones
Parmaecampi
Furgisatis
Coridorgis
Marobudum
Strevinta
Meliodunum
Eburum
Parienna
Setovia
Asanca
Casurgis
Redintuinum
Budorgis
Visburgii
Nomisterium
Hegetmatia
Carrodunum
Lupfurdum
Stragona
Arsonium
Sidones
Cogni
Lugidunum
Budorigum
Leucaristus
Colancorum
Susudata
Mesovium
Silingae
Setidava
Calisia
Ascaucalis
Scurgum
Virunum
Viritium
Rugium
Bunitium
Astuia
Alisus
Leufana
Marionis
Tulifurdum
Mediolanium
Ascalingium
Tulisurgium
Stereontium
Munitium
Luppia
Tropaea Drusi
Pheugarum
Aregelia
Calaegia
Amasia
Canduum
Bicurgium
Novaesium
Budoris
Mattiacum
Artaunum
Gravionarium
Melocabus
Bogadium
Nabalia
Teuderium
Alisum
Asciburgium
Cantioebis
Setuacotum
Bibacum
Brodentia
Riusiava
Alcimoennis
Tarodunum
Arae Flaviae
Devona
Segodunum
Menosgada
Locoritum
Bergium
Abiluum
Usbium
Medoslanium
Anduaetium
Celamantia
Anabum
Singone
Eburodunum
Aeni fl. o.
Fluvii s. n. o.
Rhacatriae
Racatae
Adrabaecampi
Bemi
Sudini
Aenus
Arabon
Danubius
Tibiskos
Hister
Tyras fl.
Tyrae fl. fl.
Tyrae fl. o.
Hypanis fl. o.
Borysthenis fl. f.
Veltae
Hieracis
Isthmos Achillei cursus
Achillei cursus
Hekate
Olbia=Borysthenes
Pasyris
Torocca
Ercabum
Leinon
Sarum
Sarbacum
Niossum
Serimum
Nauarum
Tracana
Metropolis
Byct fl.
Carcina
Tamyraca
Ordessus
Clepidava
Vibantavarium
Eractum
Maetonium
Carrodunum
Azagarium
Amadoca
Borysthenes iuxta Amadocam paludem
Peucini montes
Amadoci montes
Budini montes
Venedici montes
Chesini fl. o.
Turunti fl. o.
Rudonis fl. o.
Vistulae f. o.
Chronis fl. o.
Suevi fl. o.
Chalusi fl. o.
Viadi fl. o.
Vidri fl. o.
Aeni fl. o.
Amisii fl. o.
Visurgis fl. o.
Albis fl. o.
Rheni fluvii
Danubii fl. c.
Fluvii s. n. o.
Inflexio Danubii
Inflexio prope Carpin
Inflexio prope Cultaros
Narabonis fl. o.
Anabum
Arabon
Rhenus fl.
Rhenus
Danubius fl.
Danubius
Tibiskos
Hister
Tyras fl.
Tyrae fl. fl.
Tyrae fl. o.
Hypanis fl. o.
Borysthenis fl. f.
Veltae
Hieracis
Manarmanis portus
Lirimeris
Coenoenum
Laciburgium
Lacus Venetus
Lacus Peucinus
Lacus Maeotis
Lacus Maeotis
Lacus Maeotis

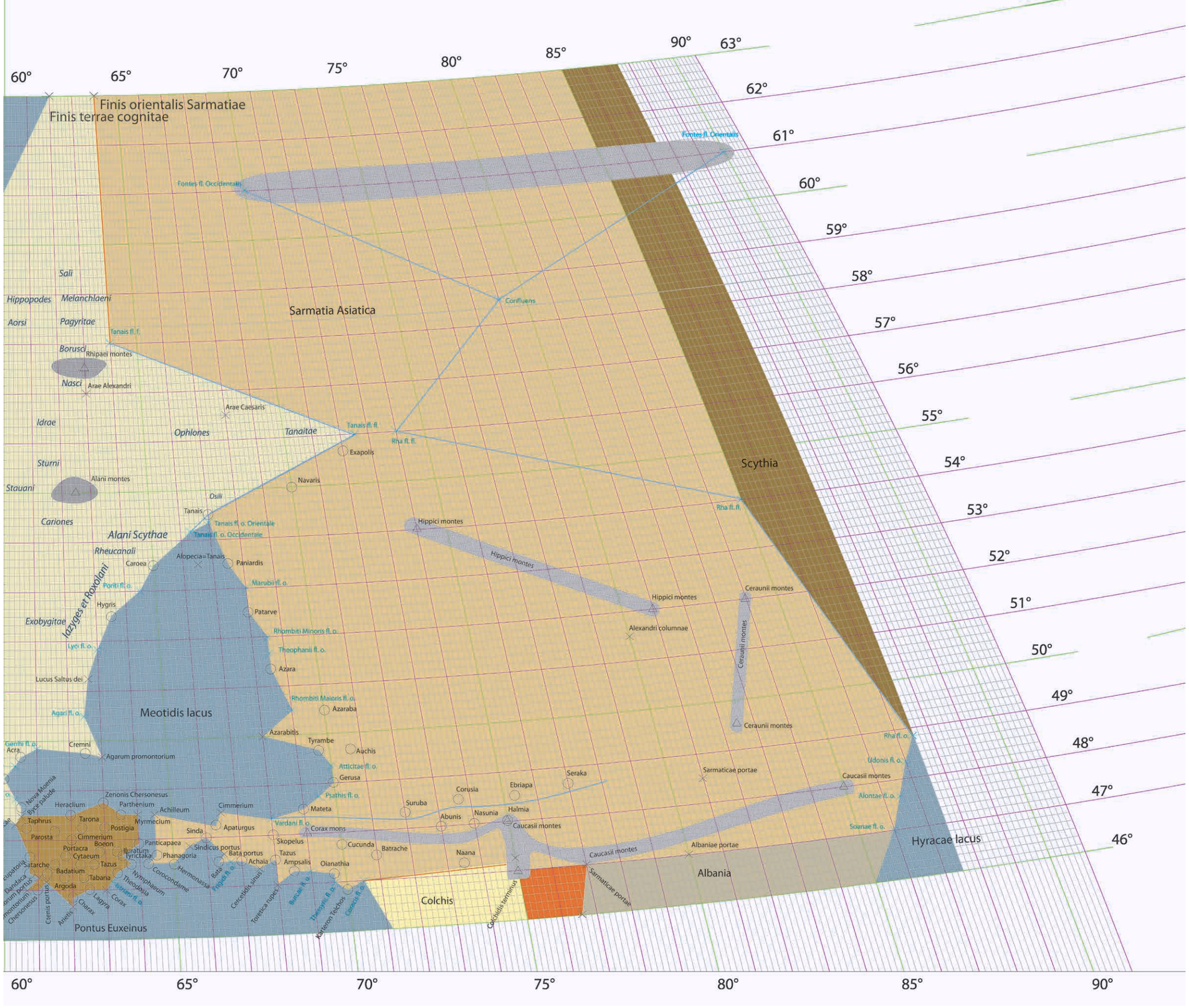

5:6 il.
Didžiosios Germanijos, Europos Sarmatijos ir Azijos Sarmatijos žemėlapis ir jų tautos pagal Ptolemėjo koordinates ir tautų aprašymus
Sudarė E. Jovaiša, D. Alekna, T. Baranauskas, R. Bareikis, A. Česnulevičius, E. Mazėtis, A. Rotmanas, 2014

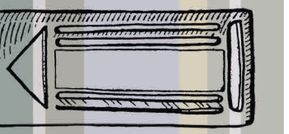

Merou[9]. Apskritimas, kurio spindulys lygus atkarpai HΛ, o centras – taškas Λ, yra pusiaujas. Brėžiant bet kurią kitą lygiagretę, kurios geografinė platuma yra *n* laipsnių, brėžiamas apskritimas, kurio centras – taškas Λ, o spindulys lygus HΛ – *n* = 181⅝ – *n*.

Dabar nuo tiesės AE reikia atidėti į abi puses 18 dienovidinių. Jie turi eiti kas 5 laipsniai, nes visas žinomos Žemės rutulio apskritimas yra 180 laipsnių. Ptolemėjas įrodė, kad jei ekvatoriuje atidėsime lanką, lygų 5, tai per šio lanko galą nubrėžtas dienovidinis lygiagretėje, einančioje per Tulę, atkirs lanką, lygų 2¼, lygiagretėje, nubrėžtoje per Sieną, – 4⁷⁄₁₂, o pačioje piečiausioje lygiagretėje – 4⅝. Kaip parodyta Alfredo Štiukelbergerio (Alfred Stückelberger) darbe[10], šių skaičių santykiai su 5 apytiksliai lygūs atitinkamų geografinių platumų kosinusams. Žinant šių dalinių lankų ilgius, taikoma apskritimo lanko ilgio formulė

$$l = \frac{\pi R n}{180},$$

čia: l – lanko ilgis, R – apskritimo spindulys, *n* – lanko matas laipsniais. Paėmus l = 45/6, R = ZΛ = 181⅝ + 16⁵⁄₁₂ = 198¼, iš šios formulės gaunama *n* =1,398 laipsnio. Atidedami nuosekliai nuo spindulio ΛZ 18 tokio dydžio kampai, paskutinis jų kirs lanką ZN taške Σ. Analogiškai paėmus l = 4⁷⁄₁₂, R = θΛ = 158, randamas *n* = 1,693 ir, atidėjus 18 tokių kampų, randamas lanko θΩ taškas T. Paėmus l = 2¼ , o R = KΛ = 118⅝, randamas *n* = 0,904 ir, atidėjus 18 tokių kampų, lanke KP randamas taškas Γ. Per taškus Σ, T ir Γ nubrėžiamas apskritimas, kuris pagal Ptolemėją yra Žemės kraštinis apskritimas; toks pat apskritimas gaunamas ir kitoje tiesės ZΛ pusėje simetriškai nubrėžtajam. Analogiškus apskritimus nubrėžus per atitinkamus dalijimo taškus, gaunamas koordinačių tinklas, kuriame dienovidiniai nubrėžti kas 5 laipsniai. Dalijant anksčiau apskaičiuotus kampus į 5 lygias dalis, galima nubraižyti koordinačių tinklą kas 1 laipsnį, taip galima nubrėžti dienovidinius kokiu nori atstumu vienas nuo kito.

2. Ptolemėjo žemėlapis sferine geometrija paremtoje koordinačių sistemoje

Matematinis Ptolemėjo koordinačių sistemos modelis yra aprašytas. Ant jo pagrindo, naudodami atvirosios prieigos kompiuterinę programą „Draftsight“, Didžiosios Germanijos, Europos Sarmatijos, Azijos Sarmatijos, Taurijos Chersoneso koordinates sužymėjo ir žemėlapį išbraižė Algimantas Rotmanas, Regimantas Bareikis, Eugenijus Jovaiša, kuriems talkino geografas Algimantas Česnulevičius ir istorikas Tomas

9 Piečiausias tuomet žinomo pasaulio taškas.

10 *Ptolemaios Handbuch der Geographie.* Ergänzungsband mir einer Edition des Kanons bedeutender Städte. Herausgegeben von Alfred Stückelberger und Florian Mittenhuber. Schwabe Verlag Basel, 2009, S. 220–236.

Baranauskas[11], o Ptolemėjo objektų, kurie yra įdėti 2 priede, komentarus rašė, lotyniškus vietovių ir tautų pavadinimus su graikišku Ptolemėjo tekstu lygino Darius Alekna. Žemėlapis apima didelę erdvę, tad gali pasirodyti, kad ji nėra būtina šiam tyrimui. Bet Didžiojoje Germanijoje Ptolemėjas lokalizavo 146 objektus (geografinių – 52, miestų – 94) ir 65 tautas, o Europos Sarmatijoje – 74 objektus (geografinių – 45, miestų – 29) ir 56 tautas. Ieškant Ptolemėjo tautų užrašymo dėsningumų, verta panagrinėti kuo didesnę geografinę erdvę. Juolab kad Didžiosios Germanijos rytiniame pakraštyje, Vyslos žemupyje gyveno baltų gentys. Tai, kaip bus matyti vėliau, pasiteisina. Didysis Germanijos ir abiejų Sarmatijų žemėlapis yra išbraižytas, kai stebėtojas yra 60 laipsnių ilgumoje (dienovidinyje) – veidu žvelgia į įsivaizduojamą Š–P Žemės ašį, su kuria sutapatinta 60-oji ilguma. Kaip jau buvo sakyta, rutulio projektavimo į plokštumą ypatybė yra ta, kad kuo toliau žvelgiama į vakarus ir rytus ar į šiaurę ir pietus nuo stebėtojo vietos, tuo labiau vaizdas išsikreipia – jis tampa tam tikra prasme „suspaustas“. Tačiau nieko nepadarysi, ir 60-oji ilguma pasirinkta kuo arčiau vaizduojamos erdvės centro, kad žemėlapis būtų kuo mažiau iškreiptas. Tai pateisinama tokios didelės erdvės atžvilgiu, tačiau, siekiant didesnio tikslumo ir vaizdumo, buvo išbraižyti atskiri Didžiosios Germanijos ir Europos Sarmatijos žemėlapiai. Didžiajai Germanijai (5:7 il.) Š–P ašimi tapo 35-oji ilguma, o Europos Sarmatijai (5:8 il.) – 55-oji ilguma.

Abu šie žemėlapiai, kaip ir jungtinis, yra reikšmingi pažintiniu aspektu, tačiau tikroji jų vertė atsiskleidžia tyrinėjant kiekvienoje iš jų tautų, kurios neturi koordinačių, aprašymo sekų ypatumus, siekiant rasti dėsningumus, kurie leistų patikimai lokalizuoti Europos Sarmatijos tautas. Taigi geografiniai žemėlapiai sudaryti, ir atėjo laikas lokalizuoti Ptolemėjo aprašytas tautas ir Europos Sarmatijos upes.

3. Ptolemėjo Europos Sarmatijos ir Didžiosios Germanijos tautų aprašymai

Ptolemėjas „Geografiją“ rašė graikiškai. Į lietuvių kalbą iš graikų rūpimą tekstą[12] išvertė Tatjana Aleknienė. „Geografijos“ 3 knygoje Ptolemėjas užrašė: „[III.5.1.1] Europoje esančią Sarmatiją riboja: iš šiaurės, palei Venedų įlanką Sarmatų vandenynas ir dalis nežinomos žemės, kurios aprašymas štai toks:

po [III.5.1.5] Vistulos upės žiočių
Chrono upės žiotys – 50°–56°,

11 Žemėlapiui braižyti panaudoti duomenys iš: *Ptolemaios Handbuch der Geographie*. 2 Teil. Herausgegeben von Alfred Stückelberger und Gerd Grasshoff. Schwabe Verlag Basel, 2006; *Ptolemaios Handbuch der Geographie.* Ergänzungsband mir einer Edition des Kanons bedeutender Städte. Herausgegeben von Alfred Stückelberger und Florian Mittenhuber. Schwabe Verlag Basel, 2009. 487 S.; *Ptolemaios Handbuch der Geographie*. Herausgegeben von Alfred Stückelberger und Gerd Grasshoff. Schwabe Verlag Basel, 2006. Europa, 8 Karte: Europaisches Sarmatien, Taurische Chersones, S. 806–807; Kleineberg A., Marx Ch., Knobloch E., Lelgemann D. *Germania und die Insel Thule. Die Entschlüsselung von Ptolemaios' „Atlas der Oikumene“*. 2 Aufgabe. Darmstadt: WBG, 2010; Латышев В. В. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе. Греческие писатели. Ч. I. *Вестник древней истории*, 1948, Nr. 1–4.

12 Versta iš: Claudius Ptolemaeus. *Geographia*. Ed. Karl Müller. Paris, 1883.

Rudono upės žiotys – 53°–57°,
[III.5.1.10] Turunto upės žiotys – 56°–58°30,
Chesino upės žiotys – 58°30–59°30,
pakrantė, esanti Tulės platumoje,
[III.5.1.15] tai yra žinomos jūros riba – 62°–63°.
Platumoje palei Tanaidės upės ištakas Sarmatijos riba turi laipsnius 64°–63°.
[III.5.1.20] O iš vakarų ją riboja Vistulos upė, Germanijos dalis tarp jos ištakų ir Sarmatų kalnų bei patys kalnai, kurių padėtis [anksčiau] yra nusakyta.
[III, 5, 6, 6–15] Iš žemiau Boristeno tekančių upių – Tiro upė skiria Dakijos ir Sarmatijos dalis, pradedant nuo vingio, kurio padėtis 53°–48°30‘, iki galo, kurio padėtis – 49°30‘–48°30‘. Aksiakės upė taip pat teka per Sarmatiją, kiek aukščiau Dakijos, iki Karpato kalno.

[III, 5, 7] Didžiausios Sarmatijos tautos yra palei visą Venedų įlanką gyvenantys venedai, virš Dakijos esantys peukinai su basternais ir palei visą Meotidės krantą gyvenantys jadzigai ir roksolanai, o giliau [žemyne] – amaksobijai ir skitai alanai. [III, 5, 8] O mažesnės Sarmatijos tautos yra prie Vistulos upės už venedų / po venedais gyvenantys gitonai, paskui finai, sulonai, už jų / po jais – frugudionai, paskui, prie Vistulos upės ištakų – avarinai, po jų / po jais ombronai, paskui anartofraktai, burgionai, arsietai, sabokai, paskui, prie Karpatų kalno – pijengitai ir bijesai. [III, 5, 9] Už išvardytas [tautas] labiau į rytus gyvena (ir vėl) už venedų / po venedais esantys galindai, sudinai ir stavanai – iki alanų. Už jų / po jais – ingilionai, paskui koistobokai ir transmontanai – iki Peukų kalnų. [III, 5, 10] O vandenyno pakrantėje prie Venedų įlankos vėlgi iš eilės gyvena veltai, virš jų – hosijai, paskui šiauriausi karbonai, o labiau į rytus – kareotai ir salai. Už jų / po jais – gelonai, hipopodai ir melanchlainai, už kurių / po kuriais – agatirsai, paskui aorsai ir pagiritai, už kurių / po kuriais – savarai ir boruskai, iki Ripėjų kalnų. Paskui akibai ir naskai, už kurių / po kuriais vibionai ir idrai, o už vibionų / po vibionų iki alanų – sturnai. Tarp alanų ir amaksobijų – karijonai ir sargatijai, o prie Tanaidės upės vingio – oflonai ir tanaitai, už kurių / po kuriais, iki roksolanų – osilai. Tarp amaksobijų ir roksalanų – reukanalai ir eksobigitai ir, vėlgi, tarp peukinų ir basternų – karpianai, virš kurių – gevinai, paskui bodinai, tarp basternų ir roksolanų – hunai, o už jų kalnų / žemiau jų kalnų – amadokai ir navarai.“

Šis Ptolemėjo tekstas paaiškina, kokios erdvės skiriamos Europos Sarmatijai. Jai priskirtos erdvės šiaurę autorius apibrėžia „Venedų įlanka“, rytuose – patikimai identifikuojama „Tanaidė“, arba Donas, su „Meotide“, arba Azovo jūra, pietuose – Karpatai, o vakaruose – „Vistula“, arba Vysla, ir pietinėje dalyje besitęsiantys Sarmatų kalnai. Dabartinis pažinimas sako, kad Ptolemėjo Europos Sarmatijoje esama vietos keliems etnosams – ir germanams, ir baltams, ir finams, jau nekalbant apie Sarmatijos pietus pasiekusią antikos kultūrą su jos įvairiomis smulkesnėmis kultūromis. Ptolemėjas nekėlė sau uždavinio imtis etnologinių aprašinėjimų, kaip tai darė romėnas

Tacitas. Jo tikslas buvo kitas – tautų ir genčių lokalizacija, bet ne jų esmės apibūdinimai. Kurios tautos / gentys kurioms etninėms grupėms priklauso – įvairiausių šalių buvusių ir esančių mokslininkų užsiėmimas.

Ptolemėjo Didžiosios Germanijos tautų aprašymas: „[II, 11, 6] Vienoje Germanijos dalyje palei Reiną pradedant nuo šiaurės gyvena mažieji brukterai ir sigambrai, po jų / jais svebai langobardai, paskui, tarp Reino ir Abnobajų kalnų, tenkterai ir inkrijonai, o dar intvergai, vargionai ir karitnai, po kurių / kuriais – vispai ir Helvetų dykra, iki vadinamųjų Alpių kalnų. [II, 11, 7] O palei vandenyną už brukterų gyvena frizijai iki Amisijo upės, po jų – mažieji kauchai – iki Visurgio upės, paskui didieji kauchai – iki Albio upės. Toliau, Kimbrų pusiasalio sąsmaukoje – saksonai, o pačiame pusiasalyje, už saksonų – sigulonai, iš vakarų; paskui sabalingijai, paskui kobandai, už kurių chalai, o už šių, dar labiau į vakarus – funduzijai, į rytus – charudai, o patys šiauriausi – kimbrai. O už saksonų, nuo Chaluso upės iki Svebo upės – farodeinai, paskui seidinai – iki Viadvos upės, o už jų rutiklėjai – iki Vistulos upės. [II, 11, 8] O didžiausi iš žemyne gyvenančių tautų yra svebai angeilai, esantys už langobardų, į šiaurę iki Albio upės, svebų semnonų, kurie yra už Albio upės, nuo minėtos vietos į rytus iki Svebo upės, ir burguntų, kurie gyvena už jų iki esančių palei Vistulą. [II, 11, 9] O tarp jų gyvenančios mažesnės tautos yra tarp mažųjų kauchų ir svebų esantys brukterai, po kurių / kuriais yra chaimai, o tarp didžiųjų kauchų ir svebų – angrivarijai, paskui lakobardai, po kurių / kuriais dulgumnijai. Tarp saksonų ir svebų – teutonoarai ir virunai, tarp farodeinų ir svebų – teutonai ir avarpai, tarp rutikejų ir burgundų – ailvajonai. [II, 11, 10] Vėl po semnonų / semnonais gyvena silingai, o po burgundų / burgundais – lugai omanai, po kurių / kuriais lugai didunai, iki Askiburgo kalno. Po silingų / silingais, abipus Albio upės – kalukonai, po kurių / kuriais chairuskai ir kamavai – iki Meliboko kalno, o į rytus nuo jų, prie Albio upės – bainochaimai, už kurių bateinai, o dar toliau, prie Askiburgo kalno – korkontai ir lugai burai – iki Vistulos upės ištakų. Po šių / šiais pirma sidonai, paskui kognai, paskui visburgijai – už Hirkanijos brūzgynų / miškų. [II. 11. 11] Rytuose, nuo Abnobajų kalnų po svebų / svebais gyvena kasuarai, paskui nertereanai, paskui dandutai, po kurių / kuriais turonai ir marvingai. Po kamavų / kamavais – chatai ir tubantai, anapus Sudetų kalnų – teurijochaimai, o šiapus – varistai. Paskui Gabrietos miškas. Ir po marvingais / marvingų – kurijonai, paskui chaituorai, ir iki Danubijaus upės – parmaikampai. Po Gabrietos miško – markomanai, po kurių / kuriais sudinai ir adrabaikampai – iki Danubijaus upės. Prieš Hirkanijos brūzgynus / žemiau Hirkanijos brūzgynų kvadai, po kurių / kuriais – geležies kasyklos ir Lunos miškas, po kurio / kuriuo iki Danubijaus gyvena didelė baimų tauta, o šalia jų, palei upę – rakatrijai ir prie vingų gyvenantys rakatai.“[13]

13 Iš graikų kalbos vertė prof. dr. Tatjana Aleknienė pagal: Claudius Ptolemaeus. *Geographia*. Ed. Karl Müller. Paris, 1883.

4. Europos Sarmatijos ir Didžiosios Germanijos tautų užrašymo sekų analizė

Didžiausio dėmesio reikalauja Europos Sarmatijos tautų, kaip jas aprašė Ptolemėjas, lokalizacija. Tad reikia grįžti prie Europos Sarmatijos žemėlapio (5:8 il.). Pirmiausia, aprašydamas kokią nors erdvę, Ptolemėjas nurodo jos perimetrą žyminčias pagrindines koordinates, aprašo stambiausius objektus perimetro šiaurėje, pietuose, vakaruose ir rytuose. Jei erdvėje yra kalnų, juos dažnai aprašo vienoje pastraipoje, nors ir ne visada. Pildydamas pasirinktą erdvę objektais – miestais, kaimais, kulto objektais, upių ištakomis, – jis koordinates dėlioja jo vadinamomis „klimato zonomis“ nuo šiaurinių platumų pietų link ir iš kairės į dešinę kiekvienoje klimato zonoje. Užbaigęs viršutinę, pereina į apatinę / pietinę zoną ir vėl aprašo objektus iš kairės į dešinę. Būna, kad, aprašydamas miestų lokalizacijas, objektus dėlioja pagal atskiras upes nuo žiočių link ištakų. Aprašydamas didžiąsias Europos Sarmatijos tautas, Ptolemėjas jomis „aprėmina“ šiaurinį, rytinį ir pietinį pakraščius, o vakarinį pakraštį žemiau Venedų kalnų aprėmino mažesniųjų tautų seka[14], kurios, kaip tyčia, aprašytos pirmos po didžiųjų. Sunkumų dėl pietinių ir rytinių didžiųjų tautų lokalizacijos nekyla, išskyrus Venedų gyvenamąją vietą, kuri siejasi ir su Venedų įlankos apibrėžimu. Kur prasideda ir baigiasi „Venedų įlanka“, iš Ptolemėjo Europos Sarmatijos teksto negalima sužinoti – niekur nėra užuominos dėl kokio nors pradinio ar galutinio Venedų įlankos objekto. Dėl pradinio tai galima numanyti, kad Ptolemėjui Venedų įlanka turėjo prasidėti su Vistula / Vysla, tačiau kur baigiasi Venedų įlanka, jis nepasako. Bus pamėginta rūpimą Ptolemėjo tekstą išskirstyti sluoksniais.

1 sluoksnis.
Vertikali kryptis. Šią kryptį nurodo Vistulos / Vyslos tėkmė.
[III, 5, 8] O mažesnės Sarmatijos tautos yra prie Vistulos upės už venedų / po venedais gyvenantys (1) gitonai, paskui (2) finai, (3) sulonai, už jų / po jais – (4) frugudionai, paskui, prie Vistulos upės ištakų – (5) avarinai, po jų / po jais (6) ombronai, paskui (7) anartofraktai, (8) burgionai, (9) arsietai, (10) sabokai.

2 sluoksnis.
Horizontali kryptis. Šią kryptį nurodo Ptolemėjo pastaba „prie Karpatų kalno“.
<...> paskui, prie Karpatų kalno – (11) pijengitai ir (12) bijesai.

3 sluoksnis.
Horizontali kryptis. Šią kryptį nurodo orientyras į rytus iki alanų (Alanų / Alaunon kalnų).
[III, 5, 9] Už išvardytas [tautas] labiau į rytus gyvena (ir vėl) už venedų / po venedais esantys (13) galindai, (14) sudinai ir (15) stavanai – iki alanų.

14 Didžiosios Europos Sarmatijos tautos žemėlapyje išskirtos didesniu šriftu.

4 sluoksnis.
Įstriža šiaurės rytų – pietvakarių kryptis. Šią kryptį nurodo orientyras nuo alanų (Alanų / Alaunon kalnų) iki Peukų kalno (Peuke).
Už jų / po jais – (16) ingilionai, paskui (17) koistobokai ir (18) transmontanai – iki Peukų kalnų.

5 sluoksnis.
Vertikali kryptis iš pietų į šiaurę. Šią kryptį nurodo Ptolemėjo „virš“ ir „šiauriausi“.
[III, 5, 10] O vandenyno pakrantėje prie Venedų įlankos vėlgi iš eilės gyvena (19) veltai, virš jų – (20) hosijai, paskui šiauriausi (21) karbonai.

6 sluoksnis.
Horizontali kryptis iš vakarų į rytus. Šią kryptį nurodo Ptolemėjo „į rytus“.
<...> o labiau į rytus – (22) kareotai ir (23) salai.

7 sluoksnis.
Vertikali kryptis iš šiaurės į pietus. Šią kryptį nurodo Ptolemėjo „už jų / po jais“.
Vienoje horizontalioje grandinėje iš kairės į dešinę surikiuotos trys tautos.
Už jų / po jais – (24) gelonai, (25) hipopodai ir (26) melanchlainai.

8 sluoksnis.
Vertikali kryptis iš šiaurės į pietus. Šią kryptį nurodo Ptolemėjo „už jų / po jais“.
Vienoje horizontalioje grandinėje iš kairės į dešinę surikiuotos trys tautos.
<...> už kurių / po kuriais – (27) agatirsai, paskui (28) aorsai ir (29) pagiritai.

9 sluoksnis.
Vertikali kryptis iš šiaurės į pietus. Šią kryptį nurodo Ptolemėjo „už jų / po jais“.
Vienoje horizontalioje grandinėje iš kairės į dešinę surikiuotos dvi tautos.
<...> už kurių / po kuriais – (30) savarai ir (31) boruskai, iki Ripėjų kalnų.

10 sluoksnis.
Vertikali kryptis iš šiaurės į pietus. Šią kryptį nurodo erdvė tarp Ripėjų ir Alanų kalnų.
Vienoje horizontalioje grandinėje iš kairės į dešinę surikiuotos dvi tautos.
Paskui (32) akibai ir (33) naskai.

11 sluoksnis.
Vertikali kryptis iš šiaurės į pietus. Vienoje horizontalioje grandinėje iš kairės į dešinę surikiuotos dvi tautos.
<...> už kurių / po kuriais (34) vibionai ir (35) idrai.

12 sluoksnis.
Vertikali kryptis iš šiaurės į pietus. Nurodyta tik viena tauta. Čia randamas tokio „sluoksniavimo“ patvirtinimas. Ptolemėjas rašo „už kurių / po kuriais vibionai ir idrai,

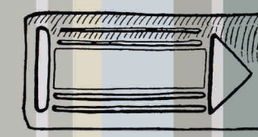

5:7 iš.
Didžiosios Germanijos žemėlapis
Sudarė E. Jovaiša, D. Alekna, T. Baranauskas, R. Bareikis, A. Česnulevičius, E. Mazėtis, A. Rotmanas, 2014

o už vibionų / po vibionų iki alanų – sturnai“. Jei šios tautos būtų išrikiuotos vienoje horizontalioje grandinėje, Ptolemėjui būtų tekę rašyti „už kurių / po kuriais vibionai ir idrai, o už idrų / po idrais iki alanų – sturnai“. Tačiau jis pradėjo nuo vibionų, o taip rašoma, kai nurodomas žemesnis horizontas.
<...> o už vibionų / po vibionų iki alanų – (36) sturnai.

13 sluoksnis.
Įstriža šiaurės rytų – pietvakarių kryptis. Šią kryptį nurodo orientyras nuo alanų (Alanų / Alaunon kalnų) iki didžios Sarmatų amaksobijų tautos. Vienoje grandinėje aprašytos dvi tautos.
Tarp alanų ir amaksobijų – (37) karijonai ir (38) sargatijai.

14 sluoksnis.
Horizontali kryptis. Aprašomos dvi tautos prie Tanajo / Dono upės „alkūnės“.
<...> o prie Tanaidės upės vingio – (39) oflonai ir (40) tanaitai.

15 sluoksnis.
Įstriža kryptis. Tai kryptis nuo Tanajo / Dono „alkūnės“ iki Meotidės / Azovo jūros vakarinio pakraščio, kur Ptolemėjas įkurdino roksolanus.
<...> už kurių / po kuriais, iki roksolanų – (41) osilai.

16 sluoksnis.
Įstriža kryptis. Tai kryptis tarp amaksobijų ir roksalanų. Vienoje grandinėje aprašomos dvi tautos.
Tarp amaksobijų ir roksalanų – (42) reukanalai ir (43) eksobigitai.

17 sluoksnis.
Ptolemėjas grįžta prie pietinės Sarmatijos, kur tarp peukinų ir basternų įterpia karpianus.
<...> ir, vėlgi, tarp peukinų ir basternų – (44) karpianai.

18 sluoksnis.
Vertikali kryptis iš pietų į šiaurę. Galima suprasti, jog tautos lokalizuojamos viena paskui kitą į šiaurę.
<...> virš kurių – (45) gevinai, paskui (46) bodinai.

19 sluoksnis.
Įstriža kryptis į šiaurės rytus: nuo basternų iki roksolanų. Nurodomi objektai labai vienas nuo kito nutolę. Basternai virš Dakijos, o roksolanai vakariniame Meotidės krante.
<...> tarp basternų ir roksolanų – (47) hunai.

5:8 iš.
Europos Sarmatijos žemėlapis
Sudarė E. Jovaiša, D. Alekna, T. Baranauskas, R. Bareikis, A. Česnulevičius, E. Mazėtis, A. Rotmanas, 2014

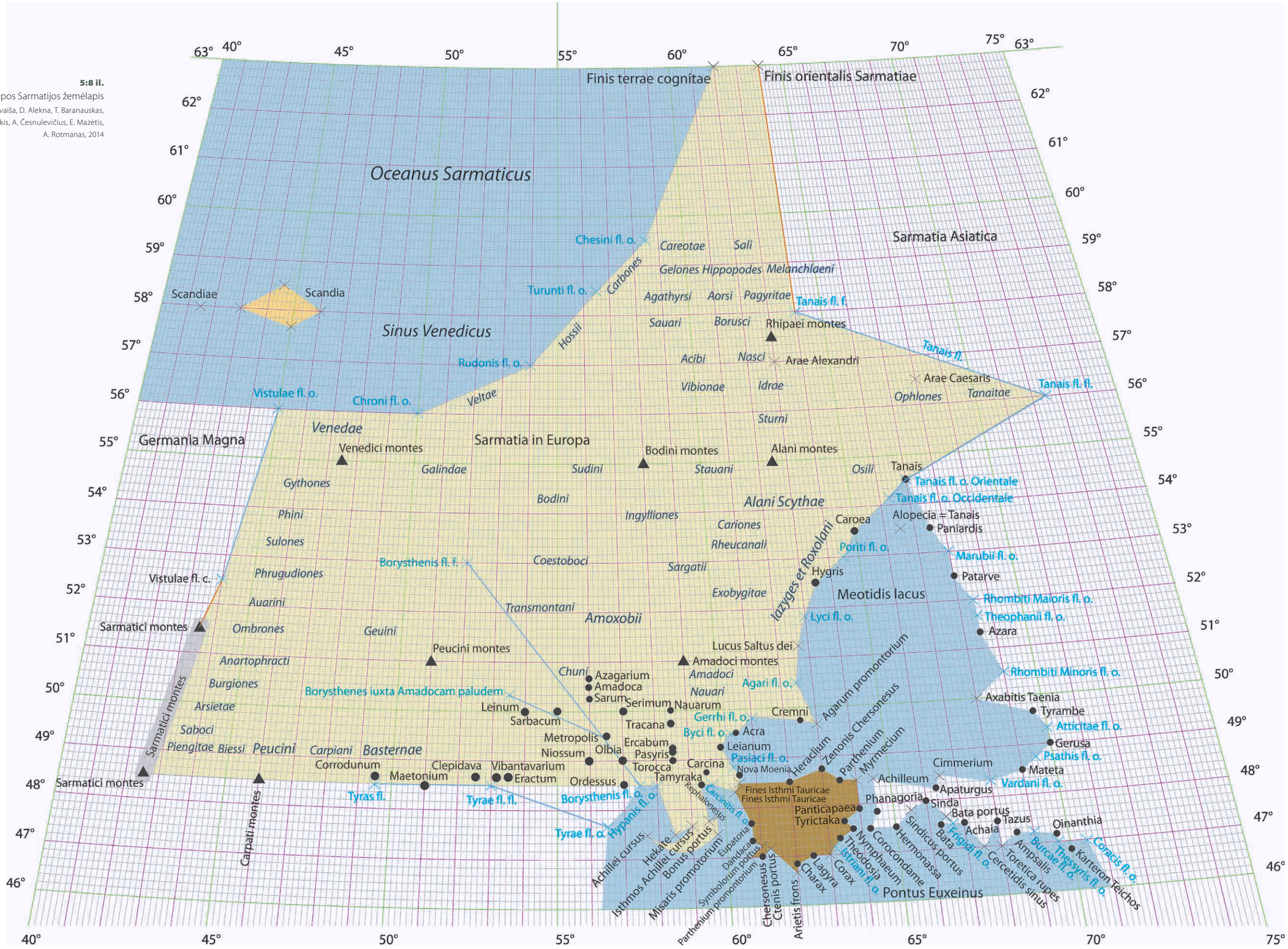

20 sluoksnis.
Vertikali kryptis iš šiaurės į pietus. Šią kryptį diktuoja nurodyti Amadokų kalnai ir miestas Navaron, kurį galima sieti su navarų tauta.
<...> o už jų kalnų / žemiau jų kalnų – (48) amadokai ir (49) navarai.

Europos Sarmatijos tautų sekų žemėlapis yra sudarytas (5:9 il.). Su didžiosiomis tautomis, kurių Ptolemėjas nurodo septynias (venedai, peukinai, basternai, jadzigai, roksolanai, amaksobijai, skitai alanai), Europos Sarmatijoje apgyvendintos 56 tautos, kurių dėstymo tvarkai suprasti yra būtina Didžiosios Germanijos tautų sekų analizė (5:10 il.).

1 sluoksnis.
Vertikali kryptis iš šiaurės į pietus. Aprašomos tautos, kurios buvo apgyvendinusios Didžiosios Germanijos vakarinę sieną su „Gallia Belgica“ (prieš tai aprašytas 3-ias Europos žemėlapis) (Gallia Aquitania, Gallia Lugdunensis, Gallia Belgica, Gallia Narbonensis).
[II, 11, 6] Vienoje Germanijos dalyje palei Reiną pradedant nuo šiaurės gyvena (1) mažieji brukterai ir (2) sigambrai, po jų / jais (3) svebai langobardai, paskui, tarp Reino ir Abnobajų kalnų, (4) tenkterai ir (5) inkrijonai, o dar (6) intvergai, (7) vargionai ir (8) karitnai, po kurių / kuriais – (9) vispai ir Helvetų dykra, iki vadinamųjų Alpių kalnų.

2 sluoksnis.
Įstriža kryptis iš pietvakarių į šiaurės rytus. Aprašomos tautos, kurios gyvena Sarmatų vandenyno pakrantėje ir dabartiniame Jutlandijos pusiasalyje.
[II, 11, 7] O palei vandenyną už brukterų gyvena (10) frizijai iki Amisijo upės, po jų – (11) mažieji kauchai – iki Visurgio upės, paskui (12) didieji kauchai – iki Albio upės. Toliau, Kimbrų pusiasalio sąsmaukoje – (13) saksonai, o pačiame pusiasalyje, už saksonų – (14) sigulonai, iš vakarų; paskui (15) sabalingijai, paskui (16) kobandai, už kurių (17) chalai, o už šių, dar labiau į vakarus – (18) funduzijai, į rytus – (19) charudai, o patys šiauriausi – (20) kimbrai. O už saksonų, nuo Chaluso upės iki Svebo upės – (21) farodeinai, paskui (22) seidinai – iki Viadvos upės, o už jų (23) rutiklėjai – iki Vistulos upės.

3 sluoksnis.
Horizontali kryptis. Žemyne esančių didžiųjų tautų aprašymas.
[II, 11, 8] O didžiausi iš žemyne gyvenančių tautų yra (24) svebai angeilai, esantys už langobardų, į šaurę iki Albio upės, (25) svebų semnonų, kurie yra už Albio upės, nuo minėtos vietos į rytus iki Svebo upės, ir (26) burguntų, kurie gyvena už jų iki esančių palei Vistulą.

4 sluoksnis.

Mažųjų tautų aprašymas pradedamas šiaurine klimatine juosta iš vakarų į rytus ir tęsiamas piečiau esančiomis klimatinėmis juostomis.

[II, 11, 9] O tarp jų gyvenančios mažesnės tautos yra tarp mažųjų kauchų ir svebų esantys (27) brukterai, po kurių / kuriais yra (28) chaimai, o tarp didžiųjų kauchų ir svebų – (29) angrivarijai, paskui (30) lakobardai, po kurių / kuriais (31) dulgumnijai. Tarp saksonų ir svebų – (32) teutonoarai ir (33) virunai, tarp farodeinų ir svebų – (34) teutonai ir (35) avarpai, tarp rutiklėjų ir burgundų – (36) ailvajonai.

5 sluoksnis.

Tęsiamas mažųjų tautų aprašymas.

[II, 11, 10] Vėl po semnonų / semnonais gyvena (37) silingai, o po burgundų / burgundais – (38) lugai omanai, po kurių / kuriais (39) lugai didunai, iki Askiburgo kalno. Po silingų / silingais, abipus Albio upės – (40) kalukonai, po kurių / kuriais (41) chairuskai ir (42) kamavai – iki Meliboko kalno, o į rytus nuo jų, prie Albio upės – (43) bainochaimai, už kurių (44) bateinai, o dar toliau, prie Askiburgo kalno – (45) korkontai ir (46) lugai burai – iki Vistulos upės ištakų. Po šių / šiais pirma (47) sidonai, paskui (48) kognai, paskui (49) visburgijai – už Hirkanijos brūzgynų / miškų.

6 sluoksnis.

Tęsiamas mažųjų tautų aprašymas.

[II. 11. 11] Rytuose, nuo Abnobajų kalnų po svebų / svebais gyvena (50) kasuarai, paskui (51) nertereanai, paskui (52) dandutai, po kurių / kuriais (53) turonai ir (54) marvingai. Po kamavų / kamavais – (55) chatai ir (56) tubantai, anapus Sudetų kalnų – (57) teurijochaimai, o šiapus – (58) varistai. Paskui Gabrietos miškas. Ir po marvingais / marvingų – (59) kurijonai, paskui (60) chaituorai, ir iki Danubijaus upės – (61) parmaikampai. Po Gabrietos miško (62) markomanai, po kurių / kuriais (63) sudinai ir (64) adrabaikampai – iki Danubijaus upės. Prieš Hirkanijos brūzgynus / žemiau Hirkanijos brūzgynų (65) kvadai, po kurių / kuriais – geležies kasyklos ir Lunos miškas, po kurio / kuriuo iki Danubijaus gyvena didelė (66) baimų tauta, o šalia jų, palei upę – (67) rakatrijai ir prie vingų gyvenantys (68) rakatai.

Taigi, Ptolemėjas aprašė 65-ias Didžiosios Germanijos tautas, iš kurių 3 tautos priskirtos didžiosioms. Abiejų erdvių aprašymo schema yra iš esmės viena ir ta pati. Ir čia kyla klausimas, kurią iš aprašytų tautų jis aprašė pirmiau. Tai nurodo jo suteikti žemėlapių numeriai. Didžiosios Germanijos žemėlapis yra 4-tas Europos žemėlapis, o Europos Sarmatijos – 8-tas Europos žemėlapis. Tad tikėtina, kad jam įprastą Didžiosios Germanijos tautų aprašymo šabloną jis perkėlė aprašydamas Europos Sarmatijos tautas. Tame šablone galima įžiūrėti bendrybių, ypač kai kalbama apie pasirinktos

erdvės perimetro „įrėminimą“ tautomis: dėsninga, kad ir Didžiosios Germanijos, ir Europos Sarmatijos aprašyme jis pirmiausia įrėmina vakarinę sieną, Didžiosios Germanijos atveju ją skiriančią nuo anksčiau aprašytos Galijos, o Europos Sarmatijos atveju – nuo Germanijos. Ta pačia tvarka aprašomas perimetras ir aplink Sarmatų okeaną. Skaitytojas Didžiosios Germanijos tautų sekų žemėlapyje nesunkiai gali pastebėti ypač reikšmingą dėsningumą – aprašydamas vandenyno pakrantės tautas, autorius jas visas ir visada atskiria upėmis. Vidruso ir Amisijo tarpupyje apgyvendino frizus, Amisijo ir Visurgio tarpupyje – mažuosius kauchus, Visurgio ir Albio tarpupyje – didžiuosius kauchus, Chaluso ir Svebo tarpupyje – farodeinus, Svebo ir Viadvos tarpupyje – seidinus, Viadvos ir Vistulos tarpupyje – rutiklėjus. Lygiai tokios pat aprašymo sekos Ptolemėjas turėjo laikytis aprašydamas toliau į rytus palei Sarmatų okeaną einančių Europos Sarmatijos upių gyventojus. Nuo Vistulos į rytus jis nurodo buvus dar keturias upes – Chroną, Rudoną, Turuntą, Chesiną. Keturias tautas jis lokalizuoja visoje Venedų įlankoje: „Didžiausios Sarmatijos tautos yra palei visą Venedų įlanką gyvenantys venedai <...>. O vandenyno pakrantėje prie Venedų įlankos vėlgi iš eilės gyvena veltai, virš jų – hosijai, paskui šiauriausi karbonai.“ Taigi, keturios tautos, keturi tarpupiai. Prieštaravimų čia sukelia Ptolemėjo venedų aprašymas: pasakyta, kad jie gyvena „palei visą Venedų įlanką“. Būtent todėl iki šiol braižytuose žemėlapiuose įprasta veltus, hosijus ir karbonus lokalizuoti aukščiau Chesino upės. Kaip jau minėta, Ptolemėjas neapibrėžė Venedų įlankos geografinių taškų, ir neaišku, kur ji baigiasi. Gal ir tęsiasi iki pat Chesino upės, tačiau jis nesako, kad minėtos trys tautos gyvena už Venedų įlankos. Jis jas apgyvendina prie tos pačios Venedų įlankos, ir tokiu būdu jo Venedų įlankos sąvoka tampa talpi. Po šiauriausių karbonų aprašymo nėra jokio paminėjimo apie šiauriau buvusias gentis. Nuo šios tautos einančios kitos aprašomos jau rytų erdvėje: „<...> o labiau į rytus – kareotai ir salai.“ Taigi, derinant su Didžiosios Germanijos tautų lokalizacijomis, labai tikėtina, kad laikytasi to paties principo: vienas tarpupis – viena tauta. Jo laikantis, galima sakyti, kad venedai turėjo gyventi tarp Vistulos ir Chrono, veltai – tarp Chrono ir Rudono, hosijai – tarp Rudono ir Turunto, o karbonai – tarp Turunto ir Chesino. Yra dar vienas argumentas dėl šiaurinės apgyventos ir Ptolemėjo pažintos Europos Sarmatijos ribos. Šiauriausios Europos Sarmatijos upės žiočių koordinatės yra tokios pat, kaip ir šiauriausio Jutlandijos pusiasalio taško – 59°30'[15]. Aukščiau šios platumos nei Didžiojoje Germanijoje, nei Europos Sarmatijoje nėra aprašyta jokių objektų. Nuo Chesino upės žiočių koordinačių Ptolemėjas veda kranto liniją iki Europos Sarmatijos ribos, 63-iosios platumos, su kuria sieja legendinę Tulę, – tais laikais žinomos apgyvendintos Žemės pabaigą. Labai svarbu, kad sąlyginę Azijos ir Europos Sarmatijas

15 Įdomu palyginti, koks dabartinis Jutlandijos „rago“ pabaigos ir dabartinės Pernu upės, kuri gali būti tapatinama su Chesino upe, platumų skirtumas. Jutlandijos pabaigos taškas Greneno vietovėje yra 57°44' platumos, o Pernu žiotys – 58°23'. Taigi skirtumas nežymus – 1°14'.

skiriančią ribą Ptolemėjas veda nuo Tanajo, arba Dono, ištakų (58° platumos ir 65° ilgumos) ta pačia ilguma, kur ir Donas, iki tos pačios legendinės Tulės platumos (žr. 5:8 il.). Ir vėlgi jokių kitų geografinių objektų aukščiau Tanajo upės ištakų jis nenurodo. Šie faktai gali būti nemenkas argumentas apibrėžiant tą erdvę, kurią pažinojo Ptolemėjo laikų keliautojai. Taigi, sudėjus kartu Ptolemėjo tautų žymėjimo Sarmatų okeano pakrantėje dėsningumus ir šiauriausius Ptolemėjui žinomus geografinius objektus, galima daryti prielaidą, kad kitos Ptolemėjo minimos šiaurinės tautos buvo lokalizuojamos į pietus nuo 59°30‘ platumos. Baigiant reikia pasakyti keletą žodžių apie galimą Venedų įlankos pradžią ir pabaigą remiantis tautų gyvenamomis vietomis. Vargu, ar reikia abejoti, kad Venedų įlankos pradžia Ptolemėjas laikė Vistulą, nes prieš tai aprašomų tautų tekstuose nėra jokios užuominos į Venedų įlanką: „O už saksonų, nuo Chaluso upės iki Svebo upės – farodeinai, paskui seidinai – iki Viadvos upės, o už jų rutiklėjai – iki Vistulos upės.“ Venedų įlankos jis nebemini aprašęs paskutinę šios įlankos tautą – karbonus. Negalima nepastebėti, kad Venedų įlankos tautų aprašyme yra prieštaravimų: sakydamas, kad venedai gyvena palei visą Venedų pakrantę, jis toje pačioje Venedų įlankoje virš venedų įkurdino veltus, hosijus ir karbonus, tačiau rasti dėsningumai ir kiti argumentai leidžia Venedų įlankos pakrantėje pagrįstai modeliuoti keturias tautas – didžiąją Sarmatijos tautą venedus su jų Venedų kalnais, veltus, hosijus ir karbonus.

Europos Sarmatijos tautų aprašymo analizėje 14 numeriu pažymėta sudinų (Σουδινοί) tauta, kuri yra viena iš dviejų baltams priskiriamų. Didžiosios Germanijos tautų aprašyme 63 numeriu aprašyta antra tauta tuo pačiu vardu – sudinai, kurios graikiškas užrašymas toks pat – Σουδινοί. Pirmieji sudinai aprašyti trijų tautų grandinėje: galindai, sudinai ir stavanai į rytus nuo venedų. Antrieji sudinai aprašyti Germanijos tautų aprašymo pabaigoje, kai minimos tautos netoli Danubijaus (Dunojaus). Ypatingo dėmesio nusipelno Germanijos sudinų lokalizacija. 5:11 žemėlapyje, kuris sudarytas pagal Ptolemėjo duomenis, sudinai yra anapus Dunojaus, priešais romėnų Noriko provinciją, ir kyla klausimas, ar galėjo ši baltams priskiriama tauta atsirasti ir Germanijoje. Šios knygos skyriuje „Galindai Europos rytuose ir vakaruose“ nagrinėjami V. Toporovo darbai, kuriuose jis, o vėliau ir kiti kalbininkai, nurodo didelį **galind-* etnonimo arealą dabartiniame lenkų ir čekų pasienyje, kuris, palyginti su ankstesne geografija, yra priešais romėnų Noriko provinciją. Susiejus rytų ir vakarų galindų lokalizacijas su Didžiąja aisčių migracija ir Gintaro keliu, iškilo mintis apie tai, kad aisčiai (tarp jų greta galindų, matyt, ir sudinai) kontroliavo ne tik šiaurinį Gintaro kelio galą, bet ir tą pagrindinio kelio iš Lencijos į Vyslos žiotis dalį, kuri buvo prie pat Noriko provincijos. Anapus Lencijos už Dunojaus, Vltavos baseine, Elbės kairiajame aukštupyje ir tarp Elbės bei Oderio aukštupių susidarė nemenkas galindų toponimų masyvas. Galimas dalykas, kad galindams gimininga gentis sudinai į Padunoję nusinešė ir savo etnonimą. Įdomią mintį yra užrašęs Kęstutis Demereckas: „Daugelį metų

tyrinėjame Vakarų baltų hidronimus. Upėvardžiai, ežerų pavadinimai – seniausias kalbinis sluoksnis, likęs iki mūsų dienų ir bylojantis apie etnoso ar genties, gyvenusių šiose vietose, praeitį. Analizuodami baltiškų hidronimų paplitimą pastebėjome, kad jie turi vieną bendrą ypatybę – mėgsta kartotis. Ši ypatybė rodo, kad panašiems objektams baltai suteikdavo vienodus vardus: procesas labai ilgas ir sietinas su persikėlimais, įsikūrimu naujoje vietoje. Naujakuriai įvardydavo savo aplinką jau žinomais atsineštais vardais. Todėl skirtingose jų migracijos vietose tie vardai kartojasi. Taip istorinėje baltų gyventoje teritorijoje radosi daug upių ir ežerų su vienodais ar panašiais vardais, pvz., Šventoji, Nida. Šia tema publikuotuose straipsniuose ne kartą tvirtinome, kad jeigu baltiškas hidronimas nesikartoja kitoje vietoje, tai su juo kažkas negerai: arba jis yra naujadaras, arba ikibaltiškųjų laikų reliktas.“[16] Reikia manyti, kad K. Demerecko pastebėti dėsningumai tinka ir baltų etnonimams.

2010 metais pasirodęs vokiečių veikalas „Germanija ir Tulės sala“, be siekių sutapatinti Ptolemėjo koordinates su šiuolaikinėmis, pasižymi ir kita savybe – čia stengtasi Ptolemėjo objektus susieti su dabartinėmis vietovėmis ir istoriniais keliais. Vienas iš tokių – Gintaro kelias, ir vokiečių autoriai nurodo galimus Gintaro kelio miestus: „Kitos vietovės buvo prie antikos Gintaro prekybos kelio, dar vadinamo Gintaro keliu, kuris nuo Romos imperijos sienų Karnute[17] peržengė ir tada iš dalies per vyno ruožą, kuris prie Arsicua / prie Mistelbacho (Nr. 114) kirto Zaya upę į Eburodunum / Brno (Nr. 133) ir iš čia per Felicia / Vyškov (Nr. 132) per Vyškovo slėnį iki Moravijos vartų tęsėsi (vgl. 43), iš dalies palei March slėnį per Parienna / prie Breclav (Nr. 115) ta pačia kryptimi. Paskiau jis vedė per Calisia / Kalisz (Nr. 90) ir Ascaucalis / Osielk (Nr. 62) į Gdansko įlanką prie Vyslos žiočių. Kitas kelias vedė šiauriau į Sembą.“[18] Šie čia paminėti Gintaro kelio miestai kelia interesą ne vien tik dėl per juos vedusio maršruto. Jie įdomūs ir kalbiniu požiūriu – kuriai iš indoeuropiečių kalbų juos priskirti? Germanams, baltams, senajam indoeuropiečių klodui? Didelį interesą čia kelia arčiausiai Venedų įlankos ir Vistulos / Vyslos esantis miestas, kurio vardas *Ascaucalis*[19].

Prof. Jurgenas Udolfas (Jürgen Udolph) pasidalino mintimis apie *Ascaucalio* vardo kilmę: „Kuriai kalbai vietovardis gali priklausyti? Slavams? Mano nuomone, to negali būti, nes, pirmiausia, I amžiuje po Kristaus veikiausiai dar nebuvo jokios apčiuopiamos slavų kalbos, antra, tuo laiku slavų toje erdvėje būti negalėjo. Baltams?

16 Demereckas K. Svijanė – seniausia Klaipėdos praeities liudytoja. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 2005, t. XI, p. 184.

17 Ptolemėjo tekste mums pažįstamas Karnuntumas vadinamas Carnutus (pagal Ptolemėjo koordinates 39 ilguma, 47 platuma). Lietuviškai turėtų būti Karnutas, nors mūsų tradicijoje įsigalėjo Karnuntumas, reikėtų grįžti prie originalaus miesto vardo.

18 Kleineberg A., Marx Ch., Knobloch E., Lelgemann D. *Germania und die Insel Thule. Die Entschlüsselung von Ptolemaios' „Atlas der Oikumene“*. 2 Aufgabe. Darmstadt: WBG, 2010.

19 Ascaucalis pagal Ptolemėjo koordinates nuo Venedų įlankos yra nutolęs apie 167 km (194 km pagal dabartinį Žemės spindulį) ir apie 900 stadijų. Nuo Vistulos (Vyslos) kairiojo kranto pagal Ptolemėjo koordinates yra nutolęs apie 28 km (32 km pagal dabartinį Žemės spindulį) ir apie 150 stadijų.

5:9 il.
Europos Sarmatijos tautų aprašymo kartografinė analizė.
1. gitonai,
2. finai,
3. sulonai,
4. frugudionai,
5. avarinai,
6. ombronai,
7. anartofraktai,
8. burgionai,
9. arsietai,
10. sabokai,
11. pijengitai,
12. bijesai,
13. galindai,
14. sudinai,
15. stavanai,
16. ingilionai,
17. koistobokai,
18. transmontanai,
19. veltai,
20. hosijai,
21. karbonai,
22. kareotai,
23. salai,
24. gelonai,
25. hipopodai,
26. melanchlainai,
27. agatirsai,
28. aorsai,
29. pagiritai,
30. savarai,
31. boruskai,
32. akibai,
33. naskai,
34. vibionai,
35. idrai,
36. sturnai,
37. karijonai,
38. sargatijai,
39. oflonai,
40. tanaitai,
41. osilai,
42. reukanalai,
43. eksobigitai,
44. karpianai,
45. gevinai,
46. bodinai,
47. hunai,
48. amadokai,
49. navarai.

Sudarė E. Jovaiša, 2014

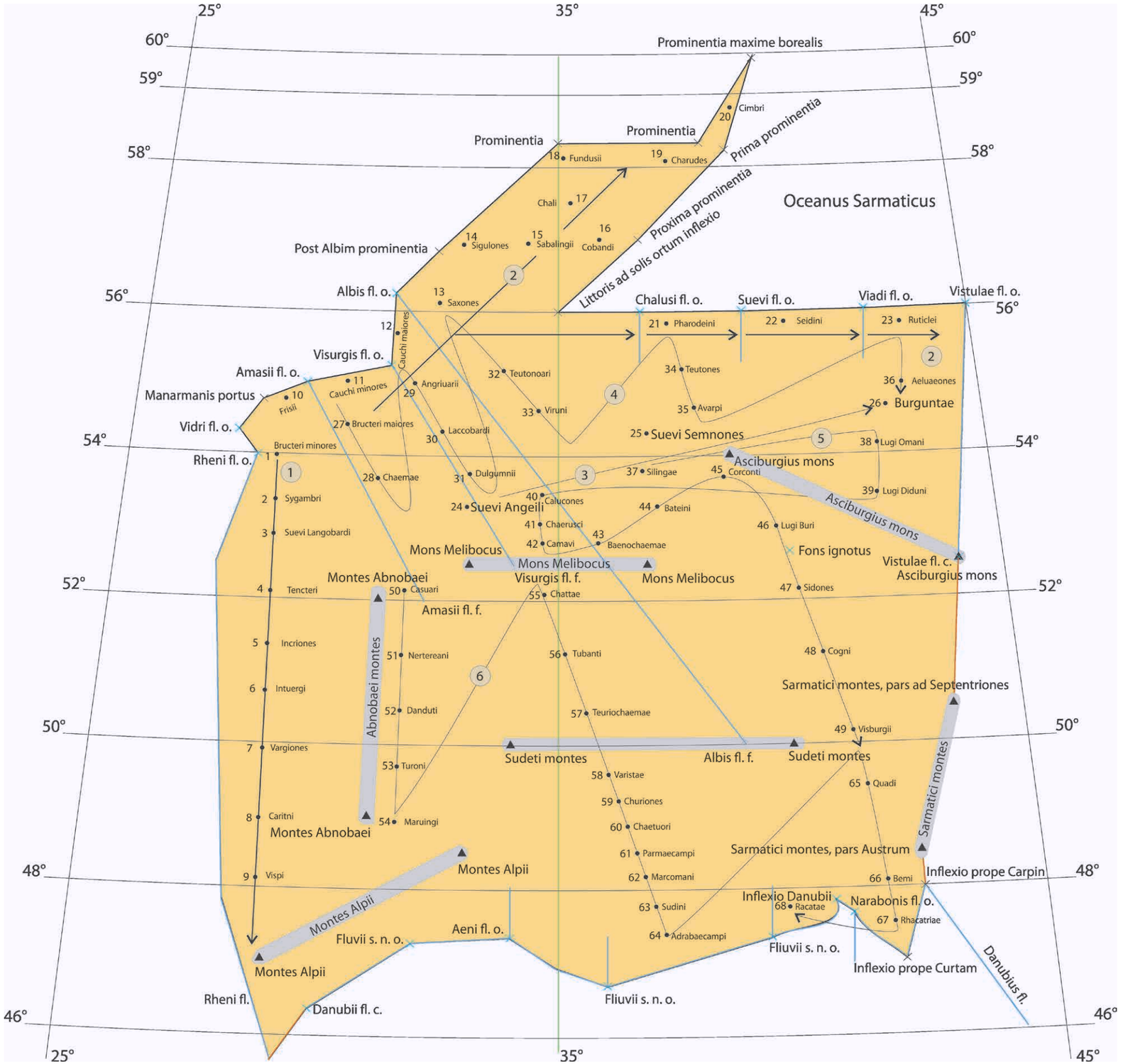

5:10 il.
Didžiosios Germanijos tautų aprašymo kartografinė analizė.

1. mažieji brukterai,
2. sigambrai,
3. svebai langobardai,
4. tenkterai,
5. inkrijonai,
6. intvergai,
7. vargionai,
8. karitnai,
9. vispai,
10. frizijai,
11. mažieji kauchai,
12. didieji kauchai,
13. saksonai,
14. sigulonai,
15. sabalingijai,
16. kobandai,
17. chalai,
18. funduzijai,
19. charudai,
20. kimbrai,
21. farodeinai,
22. seidinai,
23. rutiklėjai,
24. svebai angeilai,
25. svebai semnonai,
26. burguntai,
27. brukterai,
28. chaimai,
29. angrivarijai,
30. lakobardai,
31. dulgumnijai,
32. teutonoarai,
33. virunai,
34. teutonai,
35. avarpai,
36. ailvajonai,
37. silingai,
38. lugai omanai,
39. lugai didunai,
40. kalukonai,
41. chairuskai,
42. kamavai,
43. bainochaimai,
44. bateinai,
45. korkontai,
46. lugai burai,
47. sidonai,
48. kognai,
49. visburgijai,
50. kasuarai,
51. nertereanai,
52. dandutai,
53. turonai,
54. marvingai,
55. chatai,
56. tubantai,
57. teurijochaimai,
58. varistai,
59. kurijonai,
60. chaituorai,
61. parmaikampai,
62. markomanai,
63. sudinai,
64. adrabaikampai,
65. kvadai,
66. baimai,
67. rakatrijai,
68. rakatai.

Sudarė E. Jovaiša, 2014

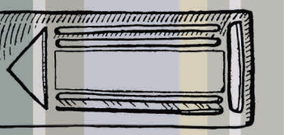

Mano manymu, gal per toli nuo baltų gyvenamojo ploto? Germanams? Vietovardžio struktūra leistų daryti tokią prielaidą. Michaelis Dondereris mano vietovardžio darybą buvus tokią: „Asc-aucalis“ ir nurodo į dažną germanų *ask* „Esche“[20]. Mano manymu, vargu ar tai germaniškas vietovardis. Veikiausiai vardas yra kilęs iš indoeuropietiškų gyventojų.“ Kalbininkė prof. Grasilda Blažienė, kaip ir J. Udolfas, nemano, kad šis vietovardis galėtų priklausyti germanams, tačiau vietovardžio daryba ir jo kilmė kelia daug klausimų. Pirmiausia – dėl paties žodžio užrašymo. Bet tegul kalba mokslininkė: „Reikėtų pabrėžti, kad *Ascaucalis* pirminės lyties, t. y. informacijos teikėjo (informanto) kalba, spėjama, buvo arba graikų, arba lotynų (Ptolemėjas klausinėdavo pirklių apie jų lankytas vietas). Taigi Ptolemėjas galėjo pateikti lotynizuotą vietovardžio lytį. Galima atsargiai spėti, kad struktūriškai žodis suponuoja dūrinį Ἀσκαυ-καλίς, kurio antrasis sandas -καλίς atspindi vertinį lot. *collis* „kalva; kalnas“. Antra vertus, dar reikia pagalvoti dėl dūrinio, nes, kai kurių kalbininkų nuomone, tai vėlyvas reiškinys, nors šiuo atveju būčiau linkusi manyti, kad galima kalbėti apie dūrinį. Dėl pirmojo sando kilmės galima prikurti įvairiausių hipotezių: tarkime, balt. **Ašva-kalnis*(?), plg. liet. *Ašvāraistis* (LVŽ I 200).“ Akivaizdu, kad čia esama rimtos ir tyrimų reikalaujančios kalbos problemos. Ir, iškėlus šią problemą, tikėtina, kad Ptolemėjo Didžiosios Germanijos miestų vardai, tų, kurie arti ar esantys baltų areale – Virunum, Viritium, Rugium, Scurgum, – susilauks atidaus dėmesio ir tyrinėjimų. Dabar belieka pasakyti, kad negalima teigti, jog Ascaucalio vardas germanų, kaip negalima sakyti, kad jis priklauso baltams, nors pastaroji tikimybė gali būti lyg ir didesnė.

Atskiras klausimas, ar tautų aprašymo sekose galima įžiūrėti keliautojų maršrutus, kuriais keliaudami jie aprašė žemes ir jų gyventojus. Europos Sarmatijos tautų aprašyme sluoksnių išskirta daug – net dvidešimt. Žvelgiant į Europos Sarmatijos tautų sekas, galima pastebėti, kad pirmajame paragrafe (III, 5, 7) po didžiųjų tautų aprašymo iš karto eina 12-os mažųjų tautų seka, kuri „aprėmina“ Sarmatijos vakarinę ribą nuo Venedų kalnų pietinės ir pietinę iki Karpatų kalnų. III, 5, 9 paragrafas pradeda vidinių Sarmatijos tautų aprašymą: nuo venedų į rytus iki Alanų kalnų, po to į pietvakarius iki Peukų kalno. Visos kitos Sarmatijos tautos aprašytos III, 5, 10 paragrafe pradedant Venedų įlankos tautų aprašymu ir baigiant rytinėmis bei Sarmatijos gilumos tautomis. Kitaip tariant, šiame paragrafe minimos tautos yra įvairiose geografinėse platumose ir ilgumose, ir neatrodo, kad būtų galima supaisyti atskirų ekspedicijų pėdsakus. Atvirkščiai, susidaro įspūdis, kad Sarmatijos tautų aprašymui duomenys rinkti iš įvairiausių šaltinių. Gal tik III, 5, 8 paragrafo tautų aprašyme jaučiama mintis „iš vienų patikimų rankų“. Gal ir III, 5, 10 aprašymo pradžią galima sieti su jūrine

20 Donderer M. Die *Mosaizisten der Antike und ihre wirtschaftliche und soziale Stellung: eine Quellenstudie*. Erlangen, 1989, S. 206.

ekspedicija (aprašytos tik upių žiočių koordinatės), o visa likusi aprašymo dalis, kaip tai pamatysime vėliau, konstruota iš atskirų šaltinių.

Didžiosios Germanijos tautų sekos išdėstytos šešiuose paragrafuose (II, 11, 6 – II, 11, 11). Akivaizdu, kad Ptolemėjas neturėjo tikslo atkartoti jam žinomų ekspedicijų maršrutų – jis tiesiog siekė metodiškai, pagal savo pasirinktą tvarką (klimato zonomis iš vakarų į rytus), padaryti tvarkingą geografinio regiono tautų aprašą.

5. Europos Sarmatijos upės

Edmundo Mazėčio išdėstytas Ptolemėjo koordinačių sistemos matematinis modelis leidžia išmatuoti atstumus tarp dviejų pasirinktų objektų taikant sferinio atstumo formulę[21]:

$$d = 2R \cdot \sin\sqrt{\frac{1}{2}(1 - \cos u_1 \cdot \cos u_2 \cdot \cos(v_1 - v_2) - \sin u_1 \cdot \sin u_2)},$$

čia: u – taško geografinė platuma, v – taško geografinė ilguma, R – Žemės spindulys.

Taikant šią formulę, buvo išmatuoti nuotoliai tarp mums reikšmingų upių žiočių koordinačių. Lentelėje pateiktas trejopas rezultatas: 1) nuotolis kilometrais, kai R yra apskaičiuotas Ptolemėjo, t. y. 5474,93 km; 2) nuotolis stadijomis (Ptolemėjo stadija yra lygi 185 m); 3) nuotolis kilometrais, kai R yra dabartinis, t. y. 6367,471 km.

Tokie yra sferinės geometrijos duomenys apie atstumus tarp Ptolemėjo pateiktų ir mums reikšmingų koordinačių. Tačiau realus gyvenimas yra realus ir nepriklauso nuo Ptolemėjo apskaičiuoto Žemės spindulio, kuris, kaip žinoma, yra mažesnis nei tikrasis. Iš duomenų apie identifikuojamas upes yra tik jų žiočių koordinatės. Labai įtikinama, kad jos buvo gautos jūrinės ekspedicijos metu. Tada keliautojai plaukė realius nuotolius, kuriuos skaičiavo stadijomis. Pirmiausia reikia išsiaiškinti, kokio tikslumo duomenis turėjo Ptolemėjas apie Baltijos jūros pakrantę[22]. Didžiąją jos dalį jis veda 56° paralele, o ilgumai apibrėžti naudoja ne daugiau kaip pusės laipsnio tikslumo koordinates. Vadinasi, turėdamas tik apytikslius matmenis, jis nesiekia čia didesnio nei pusė laipsnio tikslumo. Pusė laipsnio ilgumos šioje paralelėje prilygsta 144 stadijoms, vadinasi, vien dėl Ptolemėjo apvalinimo įmanomas 72 stadijų (13 km) nuokrypis nuo jo nurodomos koordinatės į vieną ar kitą pusę. Žinoma, dar didesnė paklaida galima, atsižvelgus į pačių matavimų netikslumą. Tačiau, apskritai, Ptolemėjo paklaida leidžia manyti, kad realiai jis naudojo iki 100 stadijų suapvalintus atstumus, todėl, jo laipsnius verčiant į stadijas, rezultatus tikslinga apvalinti iki šimtų stadijų.

21 Dėkoju Juozui Klapatauskui, kuris parašė programą šiai formulei ir nuotolių skaičiavimus padarė patogius ir greitus.

22 Dėkoju Tomui Baranauskui už indėlį sprendžiant Europos Sarmatijos upių ir jos tautų identifikavimo klausimus.

MATUOJAMI ATSTUMAI	PTOLEMĖJO *R*	STADIJOS	DABARTINIS *R*	KELIAS PAKRANTE
Albis – Chalusus	320,2641301	1731,15746	372,4746363	
Chalusus – Suevus	133,5710608	722,0057342	155,3462521	
Suevus – Viadua	160,2779296	866,3671869	186,406962	
Viadua – Vistula	133,5710608	722,0057342	155,3462521	
Suevus – Vistula	293,7388697	1587,777674	341,6251412	
Vistula – Chronas	267,0586901	1443,560487	310,5954714	230
Chronas – Rudonas	184,7960896	998,8977818	214,9221527	200
Rudonas – Turuntas	228,8146237	1236,835804	266,1167322	226
Turuntas – Chesinas	137,1650444	741,4326723	159,5261387	161

Iš visų Ptolemėjo pateikiamų koordinačių tikrovėje be didesnių abejonių galima identifikuoti tik du taškus – Svebo upės žiotis (Oderio žiočių Svinės atšaka) ir Vyslos žiotis. Plaukiant pakrante, tarp jų yra 360 km. Ptolemėjas abu šiuos taškus žymi 56-oje paralelėje 5°30‘ atstumu vienas nuo kito. Tai būtų 1600 (tiksliau 1588) stadijų, arba 296 (294) km (stadiją prilyginus 185 m). Skirtumas nuo realaus atstumo – 64 km. Nors tikslesnis atstumas būtų gautas Ptolemėjo laipsnius perskaičiavus pagal šiandien žinomą realų Žemės spindulį (5°30‘ = 336 km), bet, kadangi šiuo atveju yra tik vienas pavyzdys, negalima spręsti, ar tai nėra atsitiktinis sutapimas (Ptolemėjas vis dėlto šiuo atveju turėjo vadovautis savo supratimu apie atstumų stadijomis ir laipsniais santykį).

Apskritai, einant pagal Ptolemėjo aprašytas koordinates nuo Vyslos iki paskutinės – Chesino – upės susidarytų 4421 stadijos (818 km) atstumas, tačiau, įvertinus kiekvieną atkarpą atskirai ir pritaikius apvalinimo iki šimto stadijų principą, bendra suma būtų kiek mažesnė – 4300 stadijų (796 km).

ATKARPA	LAIPSNIŲ INTERVALAS	INTERVALO ILGIS STADIJOMIS	INTERVALO ILGIS STADIJOMIS (suapvalinta)	INTERVALO ILGIS KILOMETRAIS (1 stadija = 185 m)
Vistula – Chronas	45°00′/56°00' – 50°00′/56°00'	1444	1400	259
Chronas – Rudonas	50°00′/56°00' – 53°00′/57°00'	999	1000	185
Rudonas – Turuntas	53°00′/57°00' – 56°30′/58°30'	1237	1200	222
Turuntas – Chesinas	56°30′/58°30' – 58°30′/59°30'	741	700	129,5
Iš viso		**4421**	**1430**	**795,5**

Derinant Ptolemėjo duomenis su realiu žemėlapiu tikslinga ne tik suapvalinti kiekvienos atkarpos ilgį iki 100 stadijų, bet ir nuosekliai vieną po kitos sutapatinti Ptolemėjo minimų upių žiotis su realiomis dabartinėmis upėmis, kiekvieną tolesnį tašką matuojant nuo jau su dabartiniu žemėlapiu sutapatinto taško – taip bus išvengta matavimų paklaidos sumavimosi efekto. Kaip minėta, derinant Ptolemėjo duomenis su dabartiniais, reikia nustatyti, koks realus atstumas yra pagal dabartinį žemėlapį plaukiant pakrantėmis nuo vienos upės žiočių iki kitos upės žiočių. Šie atstumai buvo gauti naudojant „Google Earth" laisvos prieigos programą, o rezultatai parodyti 5:14 iliustracijoje.

Europos Sarmatijos šiaurinių upių tapatinimas su dabartinėmis didžiosiomis šio regiono upėmis turi gilias tradicijas. Vienoje istoriografinėje sistemoje Chronas tapatinamas su Priegliumi, Rudonas – su Nemunu, Turuntas – su Venta, o Chesinas – su Dauguva, kitur Chronas tapatinamas su Nemunu ir atitinkamai kitų upių tapatinimas pasislenka Suomių įlankos link[23]. Į tyrimo lauką įvedus apytikrius, tačiau vis dėlto apčiuopiamus skaičius, galima drąsiai teigti, kad pirmoji tapatinamoji upė – Chronas – niekaip negali būti Priegliumi, o apytikriai nustatytas apgyvendintos Europos Sarmatijos ilgis 818 km rodo, kad Ptolemėjo aprašoma erdvė šiaurėje siekė iki Pernu įlankos. Taigi, kurios Ptolemėjo minimos upės su kuriomis dabartinėmis upėmis gali būti tapatinamos? Atstumas nuo Vistulos iki Chrono teoriškai pagal Ptolemėją – 267 km. Iš svarbesnių upių šiam atstumui artimiausias tarpas tarp Vyslos ir Nemuno, pastarojo žiotimis laikant Kuršių marių prataką ties Klaipėda (kaip tai buvo suvokiama ir viduramžiais). Šis atstumas, plaukiant realia pakrante, būtų 230 km, arba 37 km mažesnis už teorinį. Atstumas nuo Chrono iki Rudono – 185 km. Jam artimiausias dabartiniame žemėlapyje būtų atstumas nuo Klaipėdos iki Ventos žiočių – 200 km, taigi, 15 km daugiau už teorinį atstumą. Atstumas nuo Rudono iki Turunto – 229 km. Realiame žemėlapyje jis beveik idealiai sutampa su atstumu tarp Ventos ir Dauguvos – 226 km. Atstumas nuo Turunto iki Chesino – 130 km. Realiame žemėlapyje jį geriausiai atitiktų atstumas nuo Dauguvos iki Pernu – 161 km. Iš viso nuo Vyslos iki Pernu susidarytų 817 km atstumas, kas, beje, idealiai atitinka bendrą atstumą stadijomis nuo Vistulos iki Chesino (realių upių lokalizacijos nuo teorinio dydžio nukrypsta tai į vieną, tai į kitą pusę, kompensuodamos vienos kitų paklaidas). Taigi, galima daryti išvadą, kad Ptolemėjo minimas Chronas yra Nemunas, Rudonas – Venta, Turuntas – Dauguva, o Chesinas – Pernu.

Kitas reikšmingas šio tyrimo laukas yra rekonstrukciniai bandymai. Pirmiausia – apie atstumus ir jų įveikimo laiką. Herodotas (IV, 86) nurodo, kad laivas jūra per ilgiausią vasaros dieną nuplaukia 70 000 sieksnių (700 stadijų), o naktį – 60 000 sieksnių (600 stadijų). Dienos kelionę Herodotas (IV, 101) prilygina 200 stadijų, t. y. 35,5 km.

23 Karaliūnas S. *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose.* II. Vilnius, 2005, p. 193–218.

Panašiai jis vertina ir dienos plaukimą upe – apie 36 km[24]. Apskaičiuoti atstumai tarp Ptolemėjo upių stadijomis ir dienos (nakties) plaukimai Germanijos – Sarmatijos jūros pakrante, plaukimą vertinant nuo 500 iki 800 stadijų. Vienas iš šių variantų leidžia atstumus tarp Ptolemėjo upių įvertinti viena arba dviem plaukimo dienomis (naktimis). Pagrindinis atstumas lygus 700 stadijų plaukiant 1 dieną arba 2 dienas, dviem atvejais nukrypstama 100 stadijų į vieną ar kitą pusę, vienu atveju – 500 stadijų (1000 stadijų per 2 dienas – bet tai gali būti ir pusantros dienos po 700 stadijų). Galima prielaida, kad skirtingą įvertinimą stadijomis galėjo lemti papildomos aplinkybės, nurodytos Baltijos jūros ekspedicijos aprašyme, – vėjas, štilis ir pan.

	ATSTUMAS LAIPSNIAIS	PTOLEMĖJO ATSTUMAS STADIJOMIS	500	600	700	800
Chalusus – Suebus	2,5	722	1,444	1,203	1,031	0,903
Suebus – Viadua	3	866	1,733	1,444	1,237	1,083
Viadua – Vistula	2,5	722	1,444	1,203	1,031	0,903
Vistula – Chronos	5	1444	2,887	2,406	2,062	1,805
Chronos – Rudon	~3,16	999	1,998	1,665	1,427	1,249
Rudon – Turuntos	~3,35	1237	2,474	2,061	1,767	1,546
Turuntos – Chesinos	~2,69	741	1,483	1,236	1,059	0,927

Galima interpretacija būtų tokia: ekspedicijos laivas nuo Chaluso iki Svebo plaukė vieną dieną, nuo Svebo iki Viadua – vieną dieną, pučiant palankiam vėjui, nuo Viadua iki Vyslos – dieną, nuo Vyslos iki Chrono – dvi dienas, nuo Chrono iki Rudono – dvi dienas (pusdienį sugaišęs dėl tam tikrų priežasčių), nuo Rudono iki Turunto – dvi dienas, pučiant priešpriešiniam (šoniniam?) vėjui, nuo Turunto iki Chesino – dieną.

6. Ptolemėjo Didžiosios Germanijos ir Europos Sarmatijos šiaurinės tautos ir gentys

Išdėstyta Ptolemėjo teksto analizė išryškino bendrą Ptolemėjo tautų aprašymo „šabloną“, iš kurio mums ypač svarbu yra tai, kad, aprašydamas Venedų okeano pakraščio Didžiosios Germanijos tautas, jis jas būtinai išdėsto upių tarpupiuose: vienas tarpupis – viena tauta ar gentis. Ir dabartinio Baltijos pajūrio erdvėje Ptolemėjas gentis dėsto taip, kad jas vieną nuo kitos skirtų jo minimos upės. Tai jis aiškiai nurodo Germanijos

[24] Рыбаков Б. А. *Геродотова Скифия. Историко-географический анализ*. Москва, 1979, с. 21, 29.

5:11 il.
Didžiosios Germanijos sudinai ir Gintaro kelio miestų lokalizacija Didžiojoje Germanijoje pagal A. Kleinebergą, K. Marksą, E. Knoblochą ir D. Lelgemaną
Sudarė E. Jovaiša, 2014

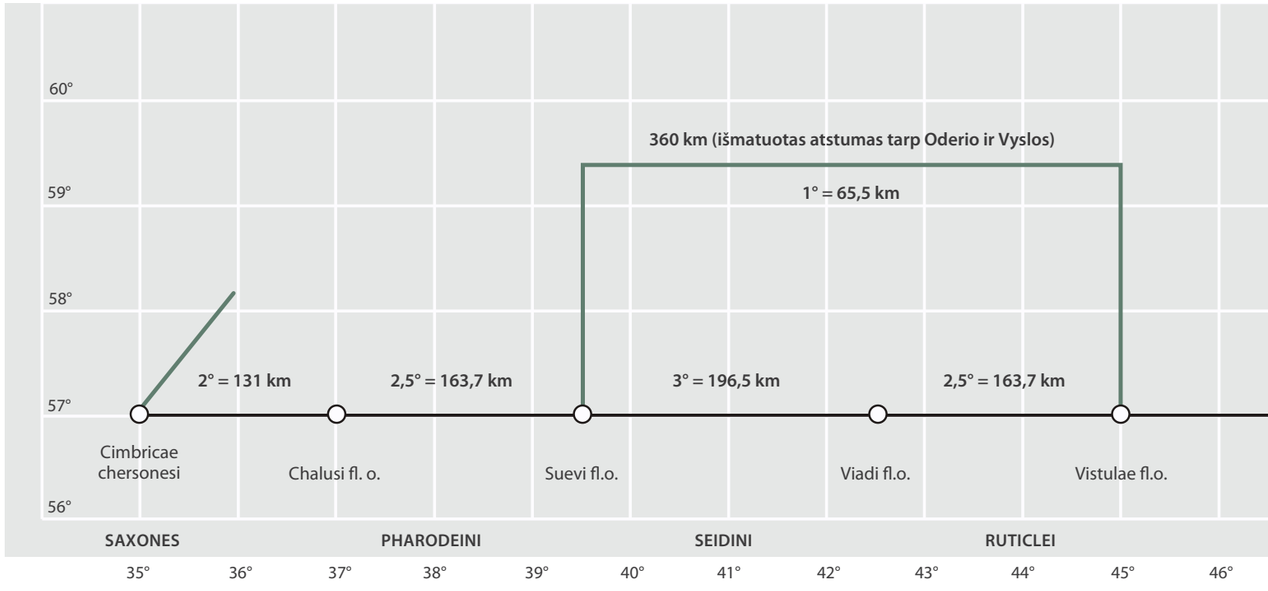

aprašyme, tą patį jis turi omenyje ir aprašydamas Sarmatiją, nors šiuo atveju to taip aiškiai nenurodo. Vis dėlto tam tikri požymiai tą ganėtinai patikimai patvirtina. Pirma, į rytus nuo Vyslos jis mini 4 upes (Chroną, Rudoną, Turuntą ir Chesiną) ir atitinkamai pajūryje išrikiuoja tik keturias gentis (venedus, veltus, hosijus ir karbonus). Taigi kiekvienam tarpupiui tenka po vieną gentį. Antra, sprendžiant iš koordinačių, didžiausias yra pirmasis tarpupis – tarp Vyslos ir Chrono – 5 laipsniai. Ir, atitinkamai, jam tenkančią pirmąją gentį – venedus – Ptolemėjas priskiria prie didžiųjų Sarmatijos genčių. Šio tarpsnio pačiame viduryje, vienu platumos laipsniu žemiau, 96 kilometrų atstumu pagal Ptolemėjo Žemės spindulį (111 km pagal dabartinį), arba 516 stadijų atstumu nuo Venedų įlankos pakrantės, jis lokalizuoja Venedų kalnus, tuo tik patvirtindamas, kad šis tarpupis yra skirtas venedams. Venedų kalnai, kaip rodo dabartinė geografija, nėra Ptolemėjo fantazijos vaisius. Jie yra realūs ir dabar tapatinami su Varmės aukštuma, kuri, savo ruožtu, yra Sūduvių aukštumos tęsinys[25].

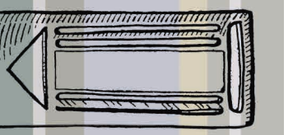

25 Buczek K. *The history of Polish cartography*. Wrocław–Warszawa–Kraków: Ossolineum, 1966; *Geomorfologia Polski. Niż Polski*. T. 2 (red. R. Galon). Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1972, s. 161–185; Kondracki J. *Polska północno – wschodnia*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1972; *Atlas Narodowy Polski*. Warszawa: GUGIK, 1995; Aleksandrowicz S. *Kartografia Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do połowy XVIII wieku*. Warszawa:Oficyna Wydawnicza Aspra, 2012.

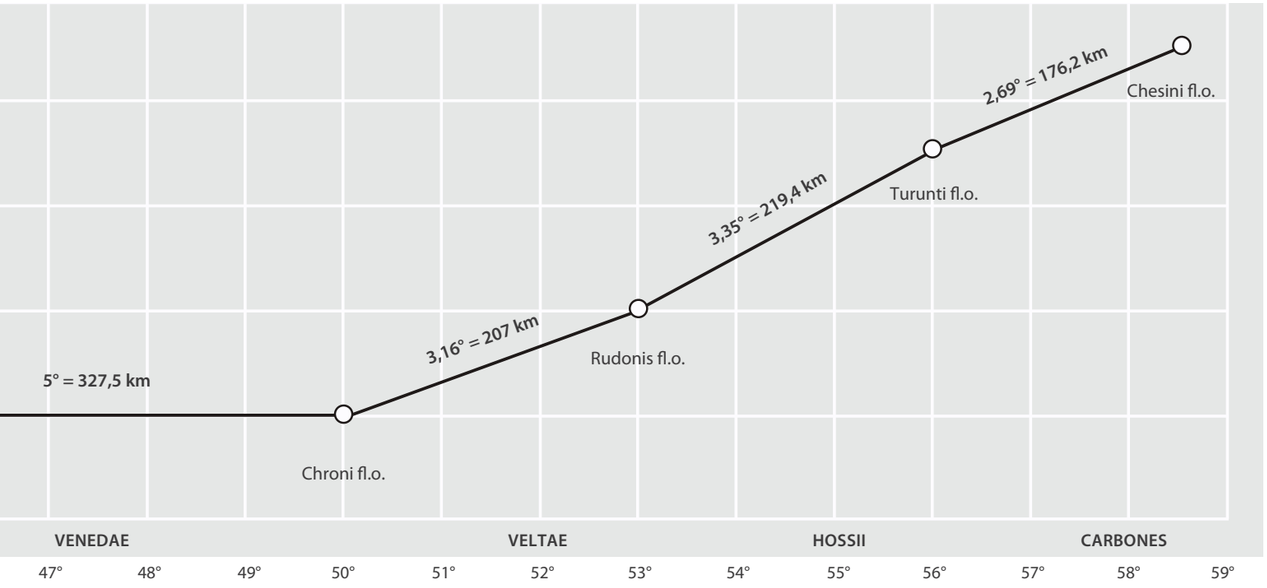

5:12 il.
Atstumai tarp Sarmatų okeano upių žiočių
Sudarė T. Baranauskas, 2014

7. Ptolemėjo Europos Sarmatijos šiaurinės tautos II amžiaus Europos kultūrų žemėlapyje

Išsiaiškinus Ptolemėjo minimų upių lokalizaciją, nesunkiai galima sudėlioti jo nurodomus pajūrio etnonimus dabartiniame archeologiniame II a. vidurio ir antrosios pusės žemėlapyje: venedai (Οὐενέδαι) tarp Vyslos ir Nemuno (Chrono) apėmė Vyslos žiočių aisčius iki Sembos-Notangos kultūros ir Lietuvos pajūrio plokštinių kapinynų pietinę dalį, esančią žemiau Nemuno, veltai (Οὐέλται) tarp Nemuno ir Ventos (Rudono) – Lietuvos ir Latvijos pajūrio kapinynų srityje, hosijai (Ὄσιοι) tarp Ventos ir Dauguvos (Turunto) – šiaurės Kuršo finougrų gentis ir karbonai (Κάρβωνες) – kita finougrų gentis, XIII a. lyvių ir sakaliečių protėviai.

Nuo karbonų į rytus rikiuojamos dar dvi gentys. Gali kilti klausimas – kodėl rytinė kryptis prisiminta būtent šioje vietoje, o veltų ir hosijų rytiniai kaimynai nenurodyti? Karbonų ribos upės Turunto sutapatinimas su Dauguva galėtų tai paaiškinti. Dauguva – didžiausia po Vyslos Pabaltijo upė, svarbi prekybos arterija, taigi, palei ją gyvenusios gentys galėjo būti geriau žinomos, ir būtent todėl čia pajūrio tyrinėtojų akiratis galėjo siekti giliau į žemyną. Vadinasi, galima patikslinti, kad „į rytus nuo karbonų“ reiškė judėjimą aukštyn Dauguvos (Turunto) upe. Palei ją ir reikėtų išrikiuoti likusias dvi gentis: kareotai (Καρεῶται) greičiausiai buvo giliau žemyne, šiaurinėje

5:13 il.

Ptolemėjo Didžioji Germanija ir Europos Sarmatija šiuolaikiniame žemėlapyje:

○ šiuolaikiniame žemėlapyje lokalizuoti geografiniai objektai (taškai), turintys reikšmę regionų ribų išvedimui;

⬠ teoriškai pagal Ptolemėjo pateiktus atstumus apskaičiuoti taškai;

SARMATIA EUROPAE Ptolemėjo išskirtų regionų pavadinimai;

Ptolemėjo išskirtų regionų ribos;

matavimo linijos;

valstybių ribos.

Žemėlapio ir komentarų autorius T. Baranauskas, 2014

Europos dalyje už Romos imperijos ribų Ptolemėjas išskyrė du didelius regionus – Didžiąją Germaniją ir Europos Sarmatiją. Jų ribas jis vedė daugiausia upėmis ir jūrų pakrantėmis, tačiau šiaurės rytinė Europos riba neaiški. Ją tiksliau lokalizuoti padeda šiauriausių Sarmatijos upių – Turunto ir Chesino – sutapatinimas su Dauguva ir Pernu. Matavimai prasideda nuo su dabartiniu žemėlapiu sutapatinto Chesino žiočių taško – nuo jo matuojant padedami du teoriniai taškai šiaurėje, žymintys Ptolemėjui „žinomos žemės“ ribą. Ją jis tapatina su antikos autoriams nuo IV a. pr. Kr. Pitėjo ekspedicijos žinoma Tulės salos platuma. Naujausios studijos autoriai (A. Kleinberg, Ch. Marx, E. Knobloch, D. Lelgemann, „*Germania und die Insel Thule*“) linkę ją tapatinti su Smiolos sala Norvegijos pakrantėje. Visi taškai į šiaurę ir rytus nuo Chesino yra teoriniai, todėl kartoschemoje jie pavaizduoti tiksliai pagal iš Ptolemėjo koordinačių apskaičiuotus atstumus. Pagal Ptolemėją šiaurinis Sarmatijos pabaigos taškas yra toje pačioje geografinėje ilgumoje, kaip ir Dono ištakos. Realybė gerokai nutolsta nuo šios vizijos, todėl, jungiant šiuos taškus, tiesią dienovidinio liniją reikėtų keisti įstriža linija, o, siekiant didesnio tikslumo, – kreive ar laužyta linija, nes patikslinimui galima įsivesti papildomą koreliacijos tašką, matuojamą nuo Turunto-Dauguvos žiočių tiesiai į rytus. Šis taškas gražiai pritampa kaip pereinamasis į didesnius Ptolemėjo vaizdinio iškraipymus, kurių reikalauja reali Dono ištakų pozicija. Toks koreliacijos taškas yra įmanomas, nes tarp Dauguvos ir Pernu kranto linija palyginti nedaug nutolsta nuo Ptolemėjo vaizdinio, bet toliau į pietus ji nutolsta labiau ir koreliacijai nebetinka. Papildomas kriterijus yra tai, kad visa Volga patenka į Aziją, o tai atitinka tiesiogiai išreikštą Ptolemėjo vaizdinį.

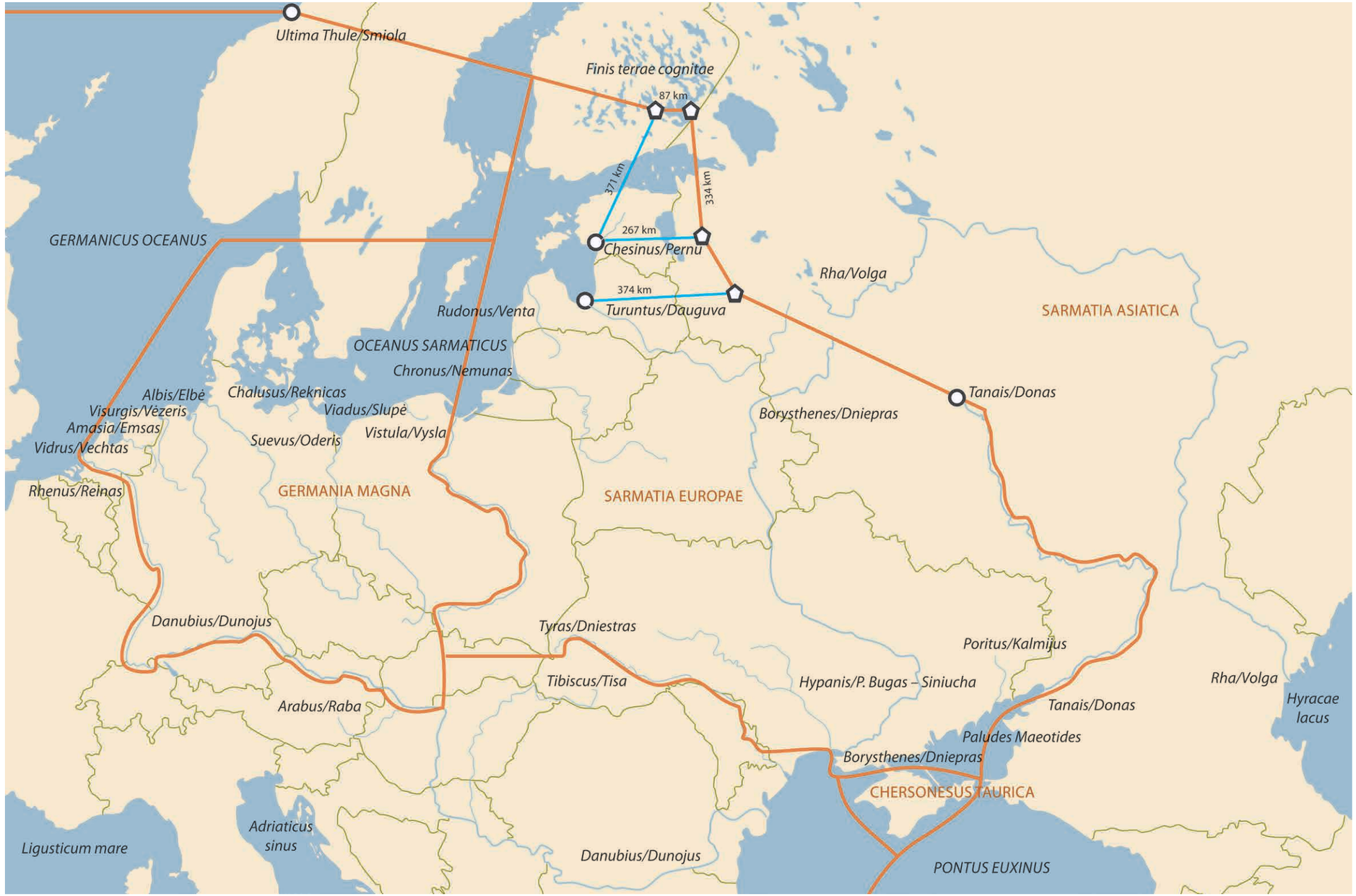

Dauguvos pakrantėje gyvenusi finougrų gentis, o salai (Σάλοι) gali būti tapatinami su istorinių laikų sėliais, kurie šiuo atveju sietini su kaip tik tuo metu, nuo I a. antrosios pusės, čia iš Lietuvos pajūrio pradėjusia plisti Pilkapių kultūra. Tą patvirtintų ir ankstyvas „Sėlių upės“ paminėjimas III–V a. Peutingerio kelių lentelėje. Ši upė paprastai tapatinama su Dauguva, taigi, Ptolemėjo Turuntu. Sunku pasakyti, ar salų vardas sietinas su visa Pilkapių kultūros teritorija, ar tik su jos dalimi būsimosiose sėlių žemėse, bet kitokių etnonimų iš jos teritorijos nėra. Be to, tai galėjo būti papildomas motyvas Ptolemėjui neminėti rytinių veltų ir hosijų kaimynų, nes jie būtų ta pati genčių sąjunga, kuri randama ir į rytus nuo karbonų bei kareotų.

Atskiro dėmesio nusipelno aštuonių genčių grupė, Ptolemėjo išdėstyta, kaip atrodo iš jo žemėlapio, nedideliame plote tarp salų ir Ripėjų kalnų. Čia randamas gana eklektiškas vaizdas – trys gentys paimtos iš Herodoto „Istorijoje“ pateikto Skitijos aprašymo – tai gelonai, melanchlenai ir agatirsai. Šios Herodoto minimos gentys lokalizuotinos visai ne ten ir yra čia neatsargiai sumestos iš įvairių Skitijos kampelių. „Istorijoje“ pasakyta: „20. „Į šiaurę nuo karališkųjų skitų gyvena melanchlenai; tai kita, ne skitų gentis. Už melanchlenų, kiek žinau, yra tik negyvenamos pelkės. 107. Melanchlenai dėvi juodus drabužius, todėl jie taip vadinami. Jų papročiai skitiški.“[26] Apie agatirsus: „104. Agatirsai yra labiausiai išlepę, mėgsta auksinius papuošalus. Jie visomis moterimis naudojasi bendrai, kad visi būtų broliai ir, būdami saviškiai, nepavydėtų vieni kitiems, nesipyktų. Kiti jų papročiai kaip trakų.“[27] Gelonams žodžių paskirta daugiau: „108. Budynai – didelė ir gausi gentis. Visų jų akys mėlynos ir plaukai rudi. Jų šalyje yra viena medinė tvirtovė vardu Gelonas. Kiekvienos jo sienos ilgis 30 stadijų. Tos sienos aukštos ir medinės. Namai ir šventyklos taip pat medinės. Šventyklos helėniškos, helėnų dievams skirtos. Jose stovi medinės statulos, aukurai. Kas treji metai jie švenčia Dionisо šventę ir rengia bakchanalijas. Mat gelonai kilę iš helėnų: išvyti iš pajūrio prekybos vietų, apsigyveno pas budynus. Jų kalba yra skitų ir helėnų kalbų mišinys. 109. Budynų kalba skiriasi nuo gelonų kalbos, ir gyvenimo būdas kitoks. Mat senieji gyventojai budynai yra klajokliai. Tik jie vieni iš visų tos šalies gyventojų maitinasi eglių kankorėžiais, o gelonai dirba žemę, valgo duoną, augina vaismedžius. Jie nepanašūs į budynus nei savo išvaizda, nei odos spalva. Bet helėnai ir gelonus vadina budynais. Tai neteisinga.“[28] Taip Herodotas aprašė šias tautas, tačiau jų galima etninė ir kultūrinė priklausomybė mūsų kraštams kelia didelių klausimų. Gal tik dėl melanchlenų būta minčių dėl galimos jų lokalizacijos mūsų kraštuose, tačiau daugiau tyrinėtojų linkę juos lokalizuoti į šiaurę nuo Dono. Jau pirmieji agatirsų aprašymo žodžiai kelia daug abejonių dėl jų lokalizacijos šiaurėje – lepintis auksu šioms tautoms neįprasta, ir tyrinėtojai juos

26 Herodotas. *Istorija*. Vertė Jonas Dumčius. Vilnius, 1988, p. 218, 242.

27 Ten pat, p. 241.

28 Ten pat, p. 242.

5:14 il. Atstumai tarp upių žiočių: pirma reikšmė – pagal Ptolemėjo koordinates, antra reikšmė – plaukiant jūros pakrantėmis nuo žiočių link žiočių naudojant „Google Earth" programą

Sudarė T. Baranauskas ir E. Jovaiša, 2014

TAUTA / GENTIS	ETNOSAS	KULTŪRA	KOMENTARAI
Venedai	vakarų baltai	Vielbarko (rytinė dalis), Sembos-Notangos, Lietuvos pajūrio (iki Nemuno)	
Galindai	vakarų baltai	Galindų	
Sudinai	vakarų baltai	Sūduvių-jotvingių	
Stavanai	rytų baltai	Brūkšniuotosios keramikos	
Veltai	vakarų baltai	Lietuvos ir Latvijos pajūrio plokštinių kapinynų	
Hosijai	Baltijos finai	Akmeninių krūsnių / tarandų	
Karbonai	Baltijos finai	Akmeninių krūsnių / tarandų	
Kareotai	Baltijos finai	Akmeninių krūsnių / tarandų	
Salai	vakarų baltai	Pilkapių	
Gelonai			Herodoto duomenys
Hipopodai			Plinijaus Vyresniojo duomenys
Melanchlainai			Herodoto duomenys
Agatirsai			Herodoto duomenys
Aorsai			Strabono duomenys
Pagiritai	rytų baltai	Dniepro-Dauguvos	
Savarai	rytų baltai	Kijevo	
Boruskai	rytų baltai	Juchnovo	

5:15 iliustracija.
Lokalizuojamos Europos Sarmatijos šiaurinės tautos

linkę lokalizuoti kažkur Transilvanijoje[29], o gelonus galima atmesti dėl paties Herodoto akcentuojamos helėniškos prigimties. Taigi Ptolemėjas tarsi sudeda čia „atliekamas“ gentis, kurių nežino, kaip lokalizuoti. Tas pats pasakytina ir apie dar dvi gentis, paimtas iš kitų šaltinių. Tai hipopodai – mitiniai žmonės su arklių kanopomis, pirmą kartą paminėti Plinijaus Vyresniojo: „[IV, 13, 94–95]. Kad būtų aprašytos Europos ribos, reikia pakilti ir, peržengus Ripėjų kalnus ir Šiaurės okeano krantą palikus kairėje, eiti toliau, kol pasieksi Gadus. Sakoma, kad tose vietose yra daugybė bevardžių salų, iš kurių per vienos dienos plaukimą priešais Skitiją yra viena, vadinama Baunonia, į kurią, anot Timėjo, pavasarį srovės išmetančios gintarą. Dėl kitų pakrančių nieko aiškaus. Ypatinga Šiaurės okeano šlovė. Hekatėjas jį nuo Parapaniso upės vadina Amalchiju: ši upė skalauja Skitiją, jos vardas tos genties kalba reiškia „sušalęs“. Filemonas rašo, kad kimbrai jį vadina Morimarusa, t. y. „mirusi jūra“, paskui iki iškyšulio – Rusbėjomis, dar toliau – Kroniju. Ksenofontas Lampsakietis sako, kad per tris dienas plaukimo

29 Ten pat, p. 545.

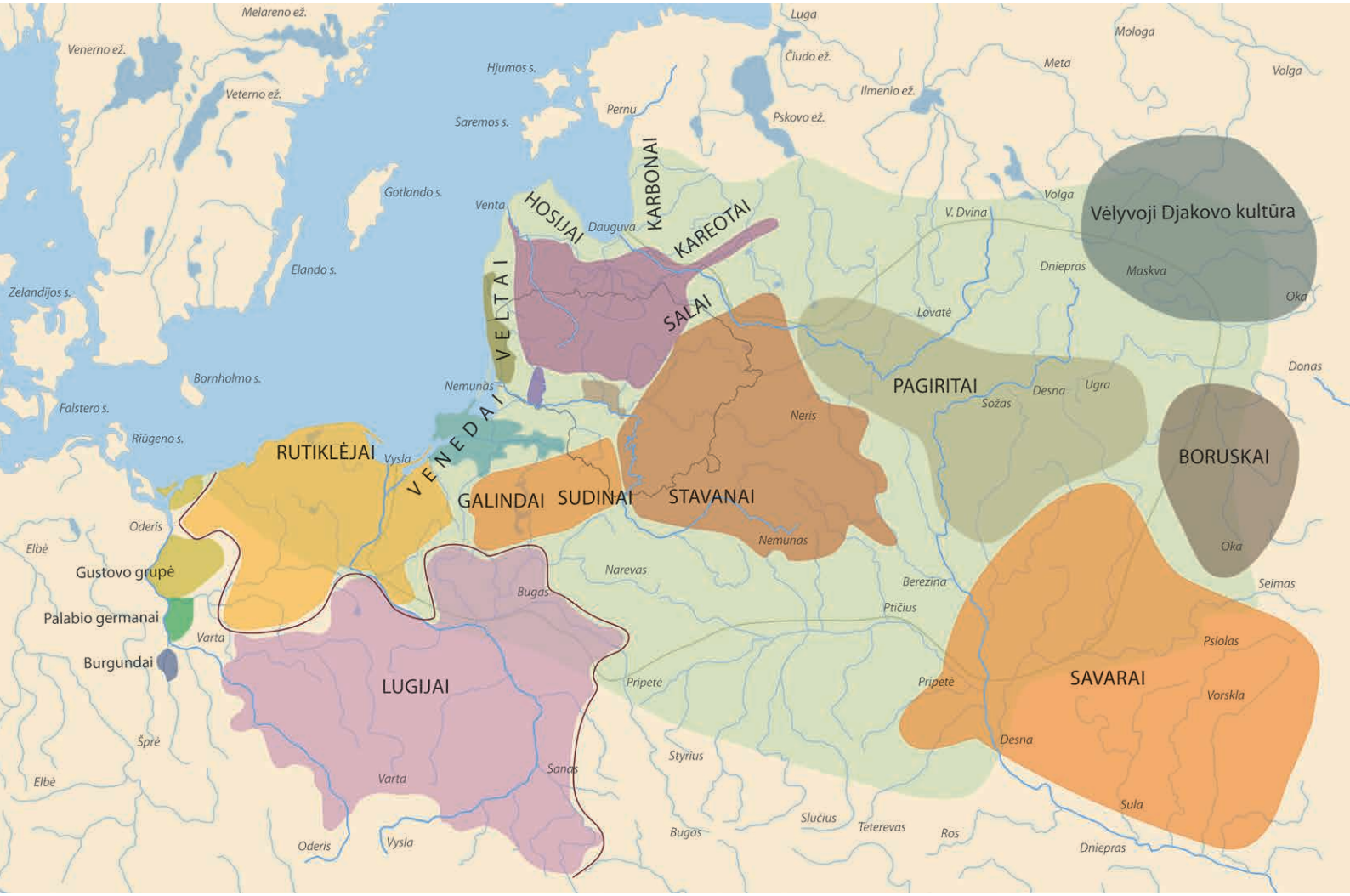

5:16 il. Ptolemėjo Europos Sarmatijos tautos II a. pirmosios pusės archeologinių kultūrų žemėlapyje

Sudarė T. Baranauskas ir E. Jovaiša, 2014

nuo skitų kranto esanti milžiniška sala Balcija, ją Pitėjas vadina Bazilija. Pasakojama ir apie Oionas, kuriose gyventojai gyvi paukščių kiaušiniais ir avižomis, ir apie kitas salas, kuriose žmonės gimsta su arklių kanopomis, jie vadinami hipopodais, ir dar kitas – Faneziečių salas, kuriose antraip plikus kūnus ištisai dengia nepaprastai didelės jų gyventojų ausys."[30] Ir antrieji aorsai – sarmatų gentis, Strabonui žinoma tarp Tanajo (Dono) ir Kaukazo: „[XI, 2, 1] Pirmojoje iš taip išdėstytų [Azijos] dalių, srityse į šiaurę ir prie Okeano gyvena skitai, klajojantys ir gyvenantys vežimuose, o giliau – sarmatai, kurie taip pat yra skitai, aorsai ir sirakai, gyvenantys į pietus iki Kaukazo kalnų (vieni iš jų yra klajokliai, kiti gyvena palapinėse ir dirba žemę), o prie [Meotidės] ežero gyvena majotai."[31] Tačiau po jų nurodytos trys gentys – pagiritai, savarai ir boruskai – yra žinomos tik Ptolemėjui, todėl jas reikia atskirti nuo čia eklektiškai sudėtų jam neaiškios lokalizacijos literatūrinės kilmės genčių. Paskutinės trys gentys turėtų būti kilusios iš naujesnio, Ptolemėjo laikams artimo šaltinio, ir, tikėtina, jų lokalizacija gali būti tuo šaltiniu pagrįsta. Greta mistinių Ripėjų kalnų, kuriems Ptolemėjas priskiria konkrečias koordinates (63° ilg. ir 57°30' plat.), yra nurodytas ir vienas realus geografinis taškas – Dono (Tanajo) ištakos (64° ilg. ir 58° plat.). Ši upė buvo svarbi tuo, kad skyrė Europą nuo Azijos, taigi netektų stebėtis, kad jos ištakomis buvo specialiai pasidomėta, o kartu prie šio taško „pririštos" ir netoliese gyvenusios gentys. Sprendžiant iš to, kaip Ptolemėjas rikiuoja tarp Ripėjų ir salų buvusias realias ir menamas gentis, arčiausiai Dono ištakų (į vakarus nuo jų) turėjo gyventi boruskai (Βοροῦσκοι), dar labiau į vakarus – savarai (Σαύαροι), o šiauriau – pagiritai (Παγυρῖται). Bandant ieškoti jų archeologinių atitikmenų, boruskus labiausiai tiktų sieti su Okos aukštupio Juchnovo kultūra[32], savarus – su vėlyvąja Zarubincų (vėliau – Kijevo) kultūra, o pagiritus – su Dniepro-Dauguvos kultūra. Kaip papildomą argumentą dėl savarų sutapatinimo su vėlyvąja Zarubincų kultūra galima būtų nurodyti tai, kad vėliau šioje teritorijoje gyvenusi slavų gentis buvo vadinama severais, arba severianais, – jos pavadinimas galėtų būti ankstesnio, neslaviško, etnonimo perėmimo rezultatas.

Paskutinė mums aktuali genčių grupė yra Ptolemėjo nurodyta į rytus nuo venedų. Tai – galindai (Γαλίνδαι), sudinai (Σουδινοί) ir stavanai (Σταυανοί), kurie siekia klajoklių alaunų (alanų) gyvenamas sritis. Ptolemėjo nurodytos Alanų kalnų koordinatės gana aiškiai apibrėžia šių genčių vardijimo kryptį – tiesiai iš vakarų į rytus. Dvi gentys – galindai ir sudinai – dėl savo tapatumo su viduramžiais dar žinomais galindais ir sūduviais yra vienintelės Ptolemėjo minimos baltų gentys, dėl kurių tapatumo tyrinėtojams problemų nekyla. Sudėtingiau su stavanais, kurių interpretacijai

30 Iš lotynų kalbos vertė Darius Alekna. Versta iš: *C. Plini Secundi Naturalis historiae libri* XXXVII. Vols. 1–5, ed. C. Mayhoff. Lipsiae, Teubner, 1892–1909.

31 Iš graikų kalbos vertė Darius Alekna. Versta iš: *Strabonis Geographica*, ed. A. Meineke. Lipsiae, Teubner, 1877.

32 Ta pati Juchnovo kultūra, kurią nuo III–IV a. sandūros „užklojo" iš vakarų atėjusi rytų galindų kultūra, kitaip vadinama Moščino kultūra. Plačiau apie tai žiūrėti trečiame skyriuje „Galindiškoji Didžiosios aisčių migracijos banga".

iki šiol trukdė Ptolemėjo minimų genčių vardijimo sistemos nepaisymas ir daugelio tyrinėtojų atkaklus noras šiame etnonime įžvelgti slavų vardą (esą Ptolemėjo „stavanus“ reikia pataisyti į „slavanus“). Tačiau, konstatavus griežtai rytinę genčių vardijimo kryptį, pakanka pažiūrėti į žemėlapį ir atsakyti į klausimą, kas gi yra tikrieji galindų ir sudinų rytiniai kaimynai, kad suprastume, jog labiausiai tikėtina stavanų lokalizacijos vieta yra Brūkšniuotosios keramikos kultūros teritorija. Tokios nuomonės laikosi ir V. Novakovskis sakydamas, kad sudinai yra antri po galindų, kuriuos mini Ptolemėjas, o jų (sudinų) betarpiški kaimynai buvo stavanai, kurie, savo ruožtu, ribojosi su Sarmatijos alanais iš žemutinio Dono ir Kubanės stepių. V. Novakovskis daro prielaidą, kad Ptolemėjo sudinai yra ne visos Brūkšniuotosios keramikos kultūros žmonės, o tik jos vakarinės dalies gyventojai[33].

Ptolemėjo Europos Sarmatijos tautų tyrimas, kaip matyti, atskleidė iki tol mums nežinotas galimybes ir perspektyvius tyrinėjimų kelius. Apibendrinant rezultatus, galima pasakyti, kad svarbiausios čia pasirinktos tyrimų kryptys buvo: 1) lokalizuoti į Venedų įlanką įtekančias Europos Sarmatijos upes ir 2) lokalizuoti šiaurines Europos Sarmatijos tautas. Pirmoji kryptis, taikant Ptolemėjo sferinę geometriją, leido operuoti matavimo vienetais išreiškiamais dydžiais ir tai atvėrė naujas interpretacijos galimybes. Rezultatai apčiuopiami ir gana realūs: galima konstatuoti, kad Chronas tapatintinas su Nemunu, Rudonas – su Venta, Turuntas – su Dauguva, o Chesinas – su Pernu. Iš šiaurinių tautų lokalizacijai buvo paimta septyniolika tautų. Gretinimas su Herodoto Plinijaus Vyresniojo ir Strabono duomenimis parodė, kad penkios iš jų buvo aprašytos laikantis istoriografinės tradicijos. Turint omenyje, kad minėtų tautų lokalizacija labai prieštaringa, jų atsisakyta, susitelkiant ties Ptolemėjo originaliai aprašytomis. Tad dvylika tautų surado savo vietas archeologiniame II amžiaus žemėlapyje. Kuriems etnosams ir kurioms archeologinėms kultūroms jos priklauso, parodyta 5:15 iliustracijoje.

Galima teigti, kad penkios Ptolemėjo lokalizuotos tautos – venedai, galindai, sudinai, veltai, salai – priklausė vakarų baltams, trys tautos – hosijai, karbonai, kareotai – Baltijos finams, keturios tautos – stavanai, pagiritai, savarai, boruskai – rytų baltams. Pradžioje buvo sakyta, kad be didesnių prieštaravimų baltams buvo priskiriamos dvi tautos – galindai ir sudinai. Dabar jau galima sakyti, kad yra didelė tikimybė baltams priskirti devynias iš dvylikos Ptolemėjo aprašytų tautų. Ir baigdamas vėl negaliu nepalyginti Tacito su Ptolemėju: ir vienas, ir kitas tarp šiaurinių tautų matė didžiąsias baltų tautas. Tacito lūpose jos virto „aisčių gentimis“, o Ptolemėjas tiesiog parašė: „Didžiausios Sarmatijos tautos yra palei visą Venedų įlanką gyvenantys venedai <...>.“ Įsidėmėtina, kad abu antikos autoriai, kaip dabar matyti, kalba apie tapačią erdvę – Vyslos žiočių, Sembos, Lietuvos ir Latvijos pajūrio aplinką.

33 Nowakowski W. Od Galindai do Galinditae. Z badań nad pradziejami bałtyjskiego ludu z Pojezierza Mazurskiego. *Barbaricum*, 1995, t. 4, p. 85.

Pasaginė segė.
Vario lydinys su raudonu emaliu.
Videniškiai, Lietuva.
Lietuvos nacionalinis muziejus.
K. Stoškaus nuotrauka, 2013.

Nuogi, apsiginklavę ilgomis dvidantėmis kartimis su prie jų pritvirtintais tinkliniais krepšiais <…> jie [sūduviai] bėga į jūrą drauge su atslūgstančia nuo kranto banga.

Johanas Polianderis, Karaliaučiaus pastorius, 1535 metai.

VI

GALINDŲ PAŽINIMO ŠALTINIAI: VĖLYVIEJI ŠALTINIAI

Ptolemėjo paminėtų galindų ir sudinų vardai gyvavo ir vėlyvuosiuose XIII–XVII amžių rašytiniuose šaltiniuose. Jų žinios įdomios ir, sakyčiau, netikėtai siejasi net su tūkstantmečio senumo žiniomis apie minėtas gentis. Derinant jas su ankstyvaisiais šaltiniais, kalbos ir archeologijos medžiaga, nelauktai iškyla sudinų – sūduvių-jotvingių – aktyvus dalyvavimas Didžiojoje aisčių migracijoje ir ankstyvųjų viduramžių Europos istorijoje.

Diržo fragmentas, kiauraraštis.
Vario ir cinko lydinys,
dengtas alavu ir raudonu emaliu.
Krasnyj Bor, Baltarusija.
Lietuvos nacionalinis muziejus.
K. Stoškaus nuotrauka, 2013.

6:1 il.
„Jūsų dievai nori, kad be ginklų, be kalavijų ir kitų gynimosi priemonių kariautumėte su krikščionimis."
Dail. L. Tubelytė-Kriukelienė, 29,7 × 21 cm, popierius, spalvoti pieštukai, 2014

Po II a. vidurio ar antrosios pusės Ptolemėjo žinių apie galindus ir sūduvius ilgą laiko tarpą kitokių rašytinių paliudijimų apie juos nėra. Jų nemini ir skandinavų sagos, XIII–XIV amžiuose tapusios rašytiniu šaltiniu. Apie galindus ir sūduvius prabilo XIII a. pabaigos – XIV a. pirmojo ketvirčio šaltinis – Petro Dusburgiečio „Prūsijos žemės kronika". Mūsų istoriografijoje iki pat Pietro Umberto Dinio studijos pasirodymo 2010 metais plačiausiai sūduvių ir su jais susijusio gintaro (gentarus) istoriją 1990 metais aprašė Ingė Lukšaitė[1]. Papasakojusi Dusburgiečio sūduvių atkėlimo į Sembą istoriją, autorė nagrinėja Sembos sūduvių apgyventas vietas, arba, kaip ji pati sako, jų „naują mažąją tėvynę" trijų kaimų apimtyje. Pirmoji sūduvių gyvenvietė driekėsi Sembos pusiasalio šiaurės vakarų kampe, antroji – šiauriniame pusiasalio krante ir pagal Kuršių marių pietinį krantą, trečioji – į vakarus nuo Karaliaučiaus. Pirmąją tremtinių sūduvių tėvynę plačiausiai aprašė Johanas Polianderis (1486/7–1541) savo 1535 metų laiške

1 Lukšaitė I. Paskutinieji sūduviai tremtiniai ir gintaras. *Mokslas ir gyvenimas*, 1990, Nr. 3 (389), p. 12, 18–19.

Kasparui Borneriui. Vėliau, 2001 metais, I. Lukšaitė parašė įvadą ir komentarus šio laiško Eugenijos Ulčinaitės vertimui[2]. I. Lukšaitės straipsnyje nagrinėjami ir minimi kiti XVI–XVII amžių Sembos sūduvių šaltiniai – Lukas Dovydas (g. 1503), Sūduvių knygelė[3] (tarp 1525–1529), Jeronimo Malecijaus 1543 metų laiškas Karaliaučiaus rektoriui Jurgiui Sabinui, Jonas Bretkūnas, Matas Pretorijus, Kristupas Hartknochas. Šaltinių sąrašą apie Sembos sūduvius ir gintarą (gentarus) smarkiai išplėtojo P. U. Dinis savo veikale „Aliletoescvr: linquistica baltica delle origini"[4]. Darbas parašytas italų kalba ir mūsų skaitytojui būtų sunkiai prieinamas be malonios Diego Ardoino pagalbos, kuris pateikė su gintaru ir sūduviais susijusių ištraukų vertimus. Devintame P. U. Dinio knygos skyriuje „Sambiae descriptions"[5] randama šaltinių apžvalga nuo XVI iki XVIII amžiaus, kuri leidžia atsekti žodžio *gentarus* vartojimo genezę minėtuose amžiuose. Tai yra svarbu, nes senąja sūduvių kalba gintaras vadinamas *gentarus* – neabejotinai baltišku vardu. Taigi: Simonas Grunau (Simon Grunau, 1470–1530/7?) penktame savo kronikos skyriuje kalba apie gintarą, tačiau mini tiktai vokiečių vardą *bornstein*. Olausas Magnusas (Olaus Magnus, 1490–1557/8) kai kuriuose savo istorijos skirsniuose užsimena apie gintarą, tačiau mini tiktai *Ambra* ir *Succinum*. Johano Polianderio laiške bene plačiausiai nušviesta Sembos sūduvių – gintaro žvejų etnografija ir akcentuojamas jų vartojamas baltiškas gintaro pavadinimas – *gentarus*. Georgijus Agrikola (Georgius Agricola, Georg Bauer, 1494–1555), žymus XVI a. pirmosios pusės švietėjas ir mokslininkas, ketvirtoje „De natura fossilium libri X" (1546) knygoje, kalbėdamas apie gintarą, rašo: ſed ipſis Prußis dicitur Gentarus – „pačių prūsų vadinamas Gentarus". Sebastiano Miunsterio (Sebastian Münster, 1488–1552) ir Jodokuso Vilicho (Jodocus Willich, 1501–1552) veikaluose baltiški gintaro vardai neminimi, tačiau jie plačiai aptariami Andreaso Aurifaberio (Andreas Aurifaber, Goldschmid, 1514–1559) darbuose. Vokiečių kalba parašytoje (1551) gintaro istorijoje teigiama, kad yra daugiau kaip penkiasdešimt gintaro pavadinimų, ir rašoma: Die Sudawen heiſſen den Bǒrnſtein in jrer ſprach Gentarn. Čia pat autorius pateikė žodžio etimologiją: Gentarn < lotynų k. *genitum terra* „generuotas iš žemės", bet ją ir kritikuoja, nes, jo nuomone, neįmanoma, kad toje skirtingų ir besikeičiančių kalbų maišalynėje vienas lotyniškas žodis galėtų atkeliauti į tokius kraštus, kur būtent lotynų kalba tiek mažai tebuvo žinoma. Lotynų kalba išleista (1561) gintaro istorija labai skiriasi nuo vokiškos: antrame skyriuje A. Aurifaberis pateikė prūsišką gintaro pavadinimą *Gentarus*. Baltiško vardo nemini ir Kasparas Peukeris (Caspar Peucer, 1525–1602) savo 1555 metų lotyniškame

2 Lukšaitė I. Johannesas Poliandras (1486-12-26–1541-04-29). *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. II, Vilnius, 2001, p. 167, 173.

3 Platus Sūduvių knygelės komentaras yra paskelbtas „Baltų religijos ir mitologijos šaltiniuose" (žr. t. II. Vilnius, 2001, p. 123–125).

4 Dini P. U. *Aliletoescvr: linquistica baltica delle origini*. Books & Company, 2010, 844 p.

5 Ten pat, p. 621–650.

veikale apie prūsų gintaro kilmę, tačiau rašo, kad sūduviai žvejoja „succinum“. Tris gintaro vardus nurodė Johanas Matezijus (Johannes Mathesius, 1504–1565) savo 1562 metų darbe – „Bornſtein“, „Gentarn“ ir „Gleſſum“ – ir pateikė šių trijų žodžių paaiškinimus: Bornſtein iš *brennen* „degti“; Gentarn reikštų „užaugęs iš žemės“; Gleſſum iš *Glaß* „stiklas“ arba iš *glintzern* „blizgėti, žibėti“. Autorius pažymi, kad jo laikais, t. y. XVI a. pirmojoje pusėje ir viduryje, buvo vartojami ir Bornſtein bei Gentarn, tai reiškia, kad prūsiškas pavadinimas buvo dar gyvas šnekamojoje kalboje. Prie A. Aurifaberio „Gentarn – generuotas iš žemės“ sugrįžo Severinas Giobelis (Severin Göbel, greičiausiai Senasis, 1530–1612). Vokiškame vertime apie gintarą (1616, gal jau priskirtinas Giobeliui Jaunesniajam?) jis nurodo sūduvių pavadinimą Gentarum, tačiau jį sieja su lotynų kalba: Gentarum būtų skolinys, įdiegtas į sūduvių kalbą dar pirmųjų Gintaro kelio romėnų, kurie buvo pasiųsti prie Baltijos jūros gintaro pargabenti. Tie romėnai, laikydami gintarą *genitum terrae*, t. y. mineralu, „gimusiu iš žemės“, bus sukūrę pavadinimą Gentarum. Severino Giobelio sustiprinta romėniškoji Gentarum kilmė rado atgarsį kitų autorių darbuose: Johanas Baumgartas (Johann Baumgart, lotynizuotas Pomarius, 1514–1578) mini pavadinimą Gentars, Johanas Vigandas (Johannes Wigand, 1523–1587) rašė, kad sūduviai gintarą vadina Genitar ir, remdamasis S. Giobeliu, spėlioja, kad romėnai galėjo įvesti tokį pavadinimą, kuris, nors iškraipytas, yra užfiksuotas sūduvių kalboje. Vietos gintarui atrado ir žymusis kartografas Abrahamas Ortelijus (Abraham Ortelius, 1527–1598). Jo „Theatrum Orbis Terrarum“ leidimuose (1584 – lotynų kalba, 1602 – vokiečių kalba, 1606 – anglų kalba ir kt.) po Prūsijos žemėlapio yra įdėta trumpa pastaba apie gintarą: jis nemini baltiškų gintaro pavadinimų, bet sako, kad, jo nuomone, pačią geriausią knygą apie gintarą parašė A. Aurifaberis.

Nuo XVI a. vidurio iki pat XVIII amžiaus gintaro tema ir leksema *gentar-* buvo dažna mokslinėje literatūroje. P. U. Dinis pažymi ir šio pavadinimo vartojimo dėsningumus. XVI ir XVII amžiuose Kirchenmeyer (1644), Gräber (1668), Eurel (1687) dar mini Gentarus, Genitar, Gentar, Genter, tačiau XVIII amžiuje padėtis keičiasi. Johanas Silberšlagas (Johannes Esaias Silberschlag, 1702), Kasparas Štainas (Caspar Stein, 1730), Jonas Stokaras (Joannes Georgius Stockar, 1760) nebemini baltiškų gintaro pavadinimų ir teigia, kad prūsiškasis gintaro pavadinimas esąs vokiškas.

Esminis P. U. Dinio tyrimų rezultatas yra tas, kad jis į prūsų kalbos leksiką ir leksinę bazę įveda leksemą *gentar-*, kuriai, kadangi yra užfiksuota, nereikia pridėti žvaigždutės. Autorius teigia, kad dauguma užfiksuotų gintaro pavadinimų sūduvių kalba rodo elementą *gentar-*, kuris atitinka kitus lietuvių ir latvių gintaro pavadinimus. Prie baltiškos bazės *gentar-* lotynų kalboje buvo pridėta priesaga / galūnė *-us* (gentarus), o vokiečių kalboje – priesaga / galūnė *-n* / *-um* (gentarn / gentarum).

Ankstyvosios gintaro istoriografijos akivaizdoje yra prasminga atsigręžti į pirmuosius istorinių laikų šaltinius apie galindus ir sūduvius jų istorinio likimo kelyje. Petras Dusburgietis skyriuje „Apie Galindos žemės nuniokojimą“ papasakojo įdomių

dalykų: „Pagausėjo galindų, kurie, daugindamiesi kaip grybai po lietaus, taip nepaprastai sustiprėjo ir taip perpildė savo žemę, kad ji nebegalėjo jų išmaitinti. Kaip tas faraonas, kuris, norėdamas sunaikinti Izraelio tautą, tarė priėmėjoms: „Jei gims berniukas, nužudykite jį, jeigu mergaitė – palikite gyvą“, taip ir jie nutarė, kad gimusios mergaitės būtų nužudomos, o berniukai paliekami karui. Susivokę šia nutartimi vargu ką laimėsią, nes motinos, išvydusios gimusių mergaičių grožį, slapčiomis jas augino, vieningai nutarė nupjaustyti visoms savo žmonoms krūtis, kad neturėtų kuo maitinti kūdikių. Pasipiktinusios šitokiu išniekinimu ir šitokiu šlykščiu elgesiu moterys kreipėsi į vieną viešpatę, kurią jie, paisydami senųjų papročių, laikė šventąja bei žyne ir pagal kurios nurodymus buvo tvarkomi šios žemės gyventojų reikalai, prašydamos kuo rimčiausiai užtarti dėl šio dalyko. Ši, užjausdama savąją lytį, sušaukė pas save visos žemės galingesniuosius ir jiems pasakė: „Jūsų dievai nori, kad be ginklų, be kalavijų ir kitų gynimosi priemonių kariautumėte su krikščionimis.“ Šitai išgirdę, jie bematant jos paklausė, ir tie, kurie galėjo pakelti ginklą, visi it vienas, smagiai nusiteikę, įsibrovė į kaimynų krikščionių žemes. Be kitų nuostolių, kurių ten padarė, išsivarė su savimi grobį – nesuskaitomą daugybę žmonių ir gyvulių. Kai traukėsi atgal, kai kuriems belaisviams pavyko slapta pasprukti; šie, grįžę pas tikinčiuosius, papasakojo, kad netikėlių kariuomenė neturinti nei ginklų, nei nieko kita, su kuo galėtų gintis, ir pradėjo nuoširdžiai juos įkalbinėti drąsiai leistis iš paskos ir pulti. Šių žodžių padrąsinti krikščionys, dideliais būriais leidęsi iš paskos, užpuolė netikėlius ir iššudė visus, nė nebandžiusius priešintis; sūduviai ir kitos kaimyninės gentys, šitai sužinojusios, įsibrovė į minėtąją Galindos žemę ir išsivarė į amžiną vergovę moteris, vaikus bei kitus likusius. Šitaip toji žemė po šiai dienai paliko nusiaubta.“[6]

Rikiuojant Dusburgiečio įdomybes, galima pasakyti, kad: 1) Galinda XIII a. antrojoje pusėje ar XIV a. pradžioje buvo klestintis kraštas su daugybe gyventojų; 2) dėl gyventojų pertekliaus ėmėsi reguliuoti gimstamumą žudydama naujagimes mergaites; 3) šitam nepavykus, viešpatės valia nuspręsta gyventojų skaičių reguliuoti karo metu, tačiau taip, kad pasikliautų ne ginklo galia, bet karių gausa; 4) ne tik krikščioniškais kraštais tapusios gentys, bet ir kaimyniniai baltai gviešėsi kaimyninės Galindos turtų. Iš to, kas pasakyta, aišku, kad čia galima konstatuoti esant bent du momentus, kurie siejasi su II amžiaus galindų istorija. Pirmiausia, Galindos gyventojų perteklius rodo, kad šis kraštas turėjo pakankamą gyventojų skaičiaus augimo šaltinį. Gali būti, kad gyventojų perteklių galindai galėjo išgyventi ir ankstyvaisiais laikais, ir tai kažkiek paaiškina Didžiosios galindų migracijos priežastis. Antra, pagal pasaulėžiūrą iškyla ginklo turėjimo ar neturėjimo klausimas, kuris, kaip žinoma, diskutuojamas Vielbarko kultūros kontekste ir „taikingų aisčių“ problematikoje. Kitaip sakant, ir šis klausimas tampa bendras žymiai platesnei aisčių erdvei.

6 Dusburgietis P. *Prūsijos žemės kronika*. Vilnius, 2005, p. 74.

6:2 il.
Gintaro žvejai
pagal Abrahamo Ortelijaus leidinį*

Šalia galindų Ptolemėjo užrašytų sūduvių istorija netikėtą posūkį patyrė XIII amžiuje, kai dalis krikštą priėmusių sūduvių iš savo tėvynės buvo perkelti į Sembą. Petro Dusburgiečio Kimenavos pilies paėmimo ir tūkstančio šešių šimtų sūduvių atsivertimo istorijoje sakoma: „Tuo metu tas pats brolis Konradas, magistras, rūpindamasis jam patikėtomis pareigomis, ne vieną naktį praleido be miego, svarstydamas, kaip atvesti į tiesos kelią tikėjimo priešus sūduvius. Siekdamas šio tikslo, subūrė daug brolių ir kitų karių; kai traukė link Sūduvos, jį pasitiko brolis Liudvikas iš Libencelės, atsivedęs drauge su savimi Kantigirdą, kurio kitados buvo paimtas į nelaisvę, ir tūkstantį šešis šimtus abiejų lyčių sūduvių, kuriuos, būdamas nelaisvėje, atvertė į Kristaus tikėjimą. Juos išvydęs, magistras labai nudžiugo ir įsakė jiems žygiuoti link Sembos žemės. Šitai padaręs, magistras kitą dieną su savo kariuomene įsibrovė į Sūduvos valsčių, vardu Kimenava, ir taip smarkiai užpuolė to pat vardo pilį, kad pilėnai netruko ją atiduoti sulygę, jog jiems bus leista, pasižadėjus priimti Kristaus tikėjimą, netrukdomiems iš čia išeiti su visa manta. Tada jiems paskyrė vedlį ir įsakė nedelsiant keliauti į Sembos žemę. Kitą dieną, nusiaubę Kimenavos valsčių, broliai su savo

* Dėkoju Trakų istorijos muziejui ir jo direktoriui Virgilijui Poviliūnui už leidimą pasinaudoti šia graviūra iš knygos: Abrahamo Ortelio. *Aurei Saeculi Imago, sive Germanorus Veterum Vita, Mores, Ritus, & Religio.* Antverpiae Advaticorum, Apvd Philippvm Gallaevm, fub Lilio albo, M. D. XCVI, 1596.

6:3 il.
„Nuogi, apsiginklavę ilgomis dvidantėmis kartimis su prie jų pritvirtintais tinkliniais krepšiais, kurie yra atviri ir su dilbio pločio anga, jie bėga į jūrą drauge su atslūgstančia nuo kranto banga."
Dail. L. Tubelytė-Kriukelienė, 29,7 × 21 cm, popierius, spalvoti pieštukai, 2014

kariuomene patraukė atgal, jie sužinojo, kad minėtieji Kimenavos pilėnai, nužudę vedlį, visai kitu keliu pasuko į Lietuvą. Vis dėlto brolis Liudvikas su savo palyda atžygiavo į Sembos žemę, kur visus krikštas prikėlė naujam gyvenimui."[7] Manoma, jog ši istorija atsitiko 1278 metais[8].

1535 metų šaltinis[9] aprašo sūduvius Semboje, besiverčiančius gintaro gaudymu ir kasimu: „[13] Johanas Polianderis, Kenigsbergo pastorius, draugui Kasparui Borneriui, mokytojui Leipcige, 1535 metais valdant Albrechtui Brandenburgiečiui. Sembos žemė (Sambiensis terra), pirmoji iš Prūsijos žemių, driekiasi nuo Priegliaus (Pregora) upės, kuri skalauja Kenigsbergą, iki pat jūros. Ten jūros pakrantėje gyvena sūduviai (Sudini). Jų pakrantės sritis, išsitęsusi šešias ar septynias mylias, vadinasi Sūduva (Sudavia), kurią Plinijus teisingai pavadino Austravija (Austravia). Beveik jos viduryje (ta

7 Dusburgietis P. *Prūsijos žemės kronika*. Vilnius, 1985, p. 210, 211; Dusburgietis P. *Prūsijos žemės kronika*. Vilnius, 2005, p. 274.

8 Dusburgietis P. *Prūsijos žemės kronika*. Vilnius, 1985, p. 408.

9 Vertė E. Jovaiša iš: Полякова И. А. *Иоганн Полиандер (1487–1541): Гимн янтарю*. Калининград, 2012, с. 98–107.

6:4 il.
„Šita gentis visada užsispyrusi siekė išsaugoti apdarus, religines apeigas ir savo protėvių kultūrą…"
Dail. L. Tubelytė-Kriukelienė, 29,7 × 21 cm, popierius, spalvoti pieštukai, 2014

Austravijos dalis vadinasi Pruster (Pruster)) į jūrą išsikiša pusiasalis, kuris visiems ir jūreiviams žinomas Pruster-Ort vardu ir yra pusantros mylios ilgio, o pločio – apie vieną mylią. Žemė aukštai iškilusi ir derlinga, ant jos yra gyvenvietės ir net giria, bet iš abiejų pusių kyšo jūreiviams pavojingos įlankos. Prūsų žemėse ir tauta, ir kraštas vadinami sūduviais, kurie yra penkias arba daugiausiai šešias mylias nutolę nuo Kenigsbergo, kur įsikūrusi valdovo rezidencija; ir jie turi daugiau nei 32 gyvenvietes, kurių gyventojai pagal seną priedermę visoje jūros pakrantėje, tarsi gaudytų žuvį, renka iš jūros gintarą (succinum), kuris jų protėvių kalba vadinamas gentaru (Gentar). Vis dėlto tas gintaras, kurį renka žemiau šalia Dancigo (Gedanum) Pomeranijoje (Pomerania) ir aukščiau Livonijos pakrantėje, randamas rečiau ir mažesnio dydžio, ir laikoma, kad jis ne pats iškyla į paviršių, tačiau jūros bangavimo atnešamas tenai iš kaimyninių sričių. Ir taip, gintaro derlius būna tai gausesnis, tai menkesnis; ir ne visada juk vyksta tas gintaro medžiojimas ar gavyba, ir dargi tokiais kiekiais, kiek gintaro pakrantės link atneša nepalankios, vakarų vėjų sukeltos, darganos. Nes ne vien favonijus, bet taip

pat afrikas ir kavras[10] į saulės šviesą išneša šį lobį. Taigi, po to, kai vėjas čia nurimo, bet galingos vandens atakos tęsiasi, būna, kad ir kitą dieną, [14] sūduviai imasi darbo, stropiai apžiūrinėdami tą pakrantės ruožą, į kurį, jų manymu, pučia vėjas. Ir taip, jie lenktyniaudami renkasi tenai iš vienos ir kitos mylios, ar tai būtų diena, ar naktis. Nuogi, apsiginklavę ilgomis dvidantėmis kartimis su prie jų pritvirtintais tinkliniais krepšiais, kurie yra atviri ir su dilbio pločio anga, jie bėga į jūrą drauge su atslūgstančia nuo kranto banga. Po to, kai jie nuo jūros dugno semia su bėgančia į krantą banga pasitaikantį gintarą, tuo pat metu ištraukdami krepšį, kad gintaras negalėtų iškristi į jūrą su grįžtančia atgal banga, jie greitai palankios bangos lydimi grįžta į krantą. Bet tuo pačiu metu jie ištraukia kažkokią ant jūros dugno augančią žolę, labai panašią į vandens mėtą. Krante laimikio laukia žmonos, kurios netgi šaltu oru skirtingose vietose uždegusios laužus sušildo vyrus užmesdamos pašildytus apklotus ant sužvarbusiųjų, kad jie galėtų tuojau pat vėl bėgti į jūrą. Nes jie tęsia tą darbą iki tol, kol randa tai, ko ieško. Ir taip, viską, ką pavyko kiekvienam pagauti, jie priversti nunešti tiems, kuriuos valdovas padarė šio verslo galva, kur po svėrimo jie gauna tiek druskos, kiek atnešė gintaro. Tokį atlygį pagal seną paprotį jie gauna už savo darbą. Ir taip, visas šis surinktas gintaras patekdavo tik valdovui. Dalį gintaro, kol Prūsijoje klestėjo kryžiuočiai, turėjo Sembos vyskupas, matyt, nuo vienos mylios ilgio ruožo. Bet pusę šio ruožo drauge su juo valdė Didysis magistras, ir tada kiekvienais metais vyskupas gaudavo iš pirklių didelę pinigų sumą. Dabar gi, kaip mums tikrai žinoma, nuo viso surinkimo atitenka tai pusantro tūkstančio markių, tai keturi ar penki tūkstančiai, kartais net aštuoni ar devyni tūkstančiai. O prieš penkerius metus, jei neapsirinku, į valdovo iždą įplaukė 15 tūkstančių markių. Ir taip, jeigu tu pamatytum, kad vertė, arba gintaro kaina skirtinga, tai tu suprastum, kad teisingai Plinijus gintarą laiko brangakmeniu. [15] Imamasi taip pat didelių atsargumo priemonių, kad šiame versle nebūtų grobstymo. Todėl netgi patekti į tas sūduvių vietas bet kam yra sunku. Negalima be dėmesio palikti, kad kartais taip atsitinka, kad netgi ramioje jūroje su dvidančiu žeberklu ištraukiami iš jūros dugno pamatyti ganėtinai dideli gintaro gabalai, už kuriuos sūduviai iš savo prefekto gauna didelius pinigus. Juk kuo didesni ir baltesni gintaro gabalai, tuo daugiau už juos moka (pirkliai). Todėl vienu atveju gintaro statinę perka už 30 Reino auksinių, kitu – daugiau nei už 100 auksinių; kur kas brangiau parduodamas tas gintaras, kuris iš tikrųjų yra puikios kokybės. Kartais net atsitinka, kad tokios rūšies trupinėliai surenkami įvairiose vietose iš žemės gelmių dideliu atstumu nuo jūros. Tikrai, juos, pakrantės žemėje užpiltus smėlio, lengviau rasti, nes kadaise jie buvo jūros išmesti ir nebuvo pastebėti. Tu žinai vietą, kurioje gimsta ir renkamas gintaras; apie medžiagą, iš kurios jis susideda, aš manau tą patį, ką ir Plinijus, kaip pasekmė daug ko, taip ir pasekmė to didžiulio kiekio įvairių gyvių ir panašios smulkmės, kurie yra skaidriame

10 Favonijus – šiltas vakarų vėjas, afrikas – pietvakarių vėjas, kavras – šiaurės vakarų vėjas.

gintare: nors šiandieną nei šioje, prūsų, nei priešingoje pakrantėje (juk Baltijos jūra – vidužemio) nėra dervą išskiriančių medžių. Nes atrodo, kad šios nuomonės naudai kalba net tas faktas, kad nė karto nebuvo rastas dar minkštas gintaras, tarsi dar nesubrendęs, iš vienos pusės minkštas, o iš kitos – kietas. Ir pabaigoje norėčiau aš tik kaip įmantraus parašo užraitą pridurti šiek tiek apie sūduvių papročius. Jie – vietos gyventojai, nedaug kas užtektinai gerai moka vokiečių kalbą, bet turi savo kažkokią barbarų kalbą, kuria, beje, naudojasi beveik visa likusi prūsų tauta. Šita gentis visada užsispyrusi siekė išsaugoti apdarus, religines apeigas ir savo protėvių kultūrą; jie nesudarydavo santuokų su prūsų kaimynais; neleisdavo, kad kas nors iš savųjų skurstų; nešiojo auskarus ir, suprantama, žiedus, nuo kurių kabojo maži skambalėliai arba žvangučiai, visi daiktai – sumaniai padaryti iš bronzos. [16] Bet tie papuošalai, taip pat audiniai ir visi jų drabužiai nebuvo atvežami iš kurios nors kitos vietos, bet buvo padaryti savų meistrų. Jie taip pat nešiojo ir diržus[11], padarytas iš sidabru dengtos geležies. Šito, kartoju, ir daugelio kito jie atkakliai laikėsi iki tol, kol, pagaliau, prieš 20 metų, prefektų reikalavimu jie buvo priversti sudaryti santuokas su prūsų kaimynais. Natūralu, dėl šios priežasties atsitiko taip, kad jie palaipsniui nutolo nuo savo senųjų papročių. Vis dėlto jie iki šiol nenoriai susilaiko nuo ankstesnio dievų garbinimo ir senolių prietarų. Ir anksčiau, ko gero, jie ne iš visos širdies pakluso popiežiui, ir nors dabar dauguma iš jų palaiko Evangeliją, bet pagal tylų susitarimą jie tebesilaiko savo senųjų papročių. Šie patikimi liudijimai priklauso vienam seniui, žmogui, kuris nusipelno visiško pasitikėjimo, kuris daugiau nei 40 metų gyveno tarp sūduvių ir pranešė didžiąja dalimi tokias žinias, kurios čia žinomos visiems ir kiekvienam, tačiau mažai žinomos svetimšaliams ir, kiek aš žinau, netiksliai rašytojų papasakotos. Vieninteliam Dievui šlovė."

Iš Johano Polianderio laiško sužinota sūduvių istorija kelia klausimų: kaip sūduviai, kurių prigimtinėse žemėse, į rytus nuo Mozūrijos ežeryno, gintaro lyg ir nėra, tapo gintaro rinkėjais (žvejais ir kasėjais). Jų kaimynai, vietinės prūsų gentys ir jų protėviai, šiuo amatu vertėsi jau kelis tūkstantmečius. Kitos Polianderio pastabos („jie nesudarydavo santuokų su prūsų kaimynais", „šita gentis visada užsispyrusi siekė išsaugoti apdarus, religines apeigas ir savo protėvių kultūrą") vėl grąžina prie vadinamojo polietniškumo ankstyvaisiais laikais. Iš teksto ryškėja, kad naujųjų laikų pradžioje polietniškumas turėjo susidurti su etninės grupės uždarumu ir savęs identifikavimu įvairiomis formomis. Ir tai dabartinių laikų įprastą polietniškumą daro sunkiai perkeliamą į ankstyvųjų kultūrų epochų gyvensenos supratimą.

Ankstesniuose skyriuose, ypač skyriuje „Galindiškoji Didžiosios aisčių migracijos banga", buvo kalbėta apie galindų-sūduvių kultūros plėtrą. Galima nustatyti kelis

11 Vertėjas į rusų kalbą V. Syčinskis (В. А. Сычинский) nurodo, kad, greičiausiai, omenyje turėtos antkaklės. „Baltų religijos ir mitologijos šaltiniuose" yra I. Lukšaitės komentaras, kuriame sakoma, kad pasidabruoti vario, žalvario diržai buvo nešiojami baltų nuo žalvario amžiaus laikų. XV amžiuje ir XVI a. pradžioje, informatoriaus teigimu, tai buvo sūduvių atskirumo nuo vokiečių ženklas (žr. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. II (XVI amžius). Vilnius, 2001, p. 173).

naujus migracinius momentus, kur galėjo dalyvauti Ptolemėjo sudinai: 1) sūduviai dalyvavo vadinamojoje Vielbarko-galindų-sūduvių migracijoje į vakarinį Brūkšniuotosios keramikos kultūros pakraštį (Ptolemėjo stavanai) ir II–III amžiuose sukūrė senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių kultūrą; 2) III–IV amžiuose per Neries aukštupį ir Dniepro aukštupį drauge su galindais migravo į Okos aukštupio regioną ir III–IV a. sandūroje buvusioje Juchnovo kultūros (Ptolemėjo boruskų) teritorijoje sukūrė rytų galindų kultūrą, kuri žinoma Moščino kultūros vardu; 3) įtikima, kad pietrytinė kryptis į Pripetės baseiną ir Polesę apskritai per Desną galėjo būti pagrindinis galindų-sūduvių maršrutas, atvedęs į Okos baseiną. Šioje kryptyje, Pripetės baseine, susiformavo istorinius laikus pasiekę sūduvių-jotvingių ainiai. Jų kultūros pėdsakų randama ir šiandienos etnografiniame pavelde poleščiukų – Polesės jotvingių – pavidalu; 4) bendrą galindų-sūduvių migracijos pobūdį gali liudyti ir Ptolemėjo minimi sudinai Didžiojoje Germanijoje priešais romėnų Noriką. Silezijos aplinkoje susiformavo istoriniais laikais žinoma golenščicų (galindų) kultūra, kurios II amžiaus pobūdį reikia dar išsiaiškinti. Tad apie sudinų dalyvavimą Didžiojoje aisčių migracijoje kalba trejopi šaltiniai – archeologiniai, kalbiniai ir istoriniai. Jie įteisina sudinų dalyvavimą formuojantis senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių kultūrai, taip pat jotvingių paveldą Pripetės baseine ir aplinkinėse teritorijose ir, pagaliau, jų dalyvavimą Gintaro kelyje, kuriant vakarų baltų bendruomenę Padunojės erdvėje – priešais Noriką. Taigi šalia jau visiems žinomų ir kol kas „įteisintų“ galindų dalyvavimo migracijos procesuose atsirado kitas aktyvus dalyvis – galindams gimininigi sudinai, kurių Ptolemėjas nesuliejo į vieną etnosą ir, matyt, reikia juos skirti nuo I a. pirmosios pusės ar vidurio galindų, net jei ir sunku juos pagal archeologiją atskirti vieną nuo kito.

Diržo fragmentas, kiauraraštis.
Vario ir cinko lydinys, dengtas alavu ir raudonu emaliu.
Krasnyj Bor, Baltarusija. Lietuvos nacionalinis muziejus.
K. Stoškaus nuotrauka, 2013.

Matyt, paprasčiau manyti, kad egzistavo
vienas impulsas, kuris davė pradžią
dviem priešingoms galindų judėjimo kryptims.

Vladimiras Toporovas, 1983.

VII

GALINDAI EUROPOS RYTUOSE IR VAKARUOSE

Galindų migracijos rytų ir vakarų kryptimis nuo praėjusio šimtmečio pabaigos tapo svarbia tyrinėjimų tema. Ypač atkreiptas į jas dėmesys, kai imta mėginti derinti kalbos atžvilgiu apčiuopiamus migracijos faktus su istoriniais įvykiais. Išsamiausio nagrinėjimo susilaukė galindų etnonimų arealų derinimas su gotų migracija, su baltiškos Zarubincų kultūros raida. Tačiau ir viena, ir kita kryptis šių reiškinių įtikinamai suderinti tarpusavyje nepajėgė, todėl mėginu galindų etnonimų paplitimą ir jo priežastis derinti su Didžiąja aisčių migracija ir jos metu vykusiais procesais.

Pasaginė segė.
Vario lydinys su raudonu emaliu.
Vilnius, Lietuva.
Lietuvos nacionalinis muziejus.
K. Stoškaus nuotrauka, 2013.

Praėjusio šimtmečio 9-ajame dešimtmetyje pasirodė reikšmingas V. Toporovo straipsnis „Galindai Vakarų Europoje“[1]. Jo teiginiai yra tokie svarbūs, jog verta jį daugiau cituoti, kad atsiskleistų viso darbo esmė: „Galindai – vieninteliai iš dabartiniu metu žinomų senųjų baltų genčių, dalyvavusi „didžiajame tautų kraustymesi“ ir iš protėvynės savo migraciją pradėję dar keletu amžių anksčiau. Galindų migracija vyko dviem kryptimis: į pietryčius ir vėliau į šiaurės rytus (pirmoji kryptis) ir į pietus (arba į pietvakarius), vėliau į vakarus ir, pagaliau, į pietvakarius (antroji kryptis). Migracijos eigoje paliktų galindų pėdsakų (visų pirma jų vardo atspindžiai) randama didžiulėje Europos erdvėje – nuo Atlanto vandenyno iki Pamaskvio girių. <...> Labiausiai patikimais rezultatais reikia laikyti galindų elemento nustatymą toli į pietus nuo istorinės Galindos, kaip ją apibrėžia Dusburgietis (SRP I, 51), t. y. Karpatų ir Sudetų šiaurinėse prieigose (pirmasis nurodė Kozerovskis) lenkų ir čekų pasienyje, ir galindų kelio nustatymą į pietryčius, atvedusio juos į Paokį ir prie Maskvos upės. <...> Antrasis rezultatas konstruojamas remiantis ištisa toponimų grandine su elementu **galind-*, kuri tęsiasi nuo istorinės Galindos (plg. *Galynde*, 1331, *Galindien*, 1345, *Galinden*, apie 1400 ir t. t., taip pat nom. propr. *Galindo*, pateiktą Simono Grunau) į pietryčius, į dešiniakrantę Pripetę, prieš Volynės aukštumos šiaurinę sieną (*Голядин, Голяда*), toliau į šiaurės rytus per Briansko-Orlovo arealą (*Голяжье, Взголяжье*), į Paokį ir Maskvos upės baseiną (*Голядь, Голяди, Голядинка, Голядянка, Голядинья, Голядино отвершики, Доголяды* ir pan., plg. *Голяцкие* žemės 1474–1478 m. rašte, o ką jau kalbėti apie metraštinius *голяди* paminėjimus 1058 ir 1147 metais – Protvoje, taip pat apie antroponiminius duomenis – plg. Голядов, 1570, Maskva ir kt.). <...> Abu šie rezultatai, svarbūs patys savaime, ypatingą reikšmę galėtų įgauti turint atitinkamą erdvės ir laiko interpretaciją ir galindų migracijos iš jų protėvynės kelių išaiškinimą. V. Sedovas pasiūlė įtikinamą hipotezę, kuri paaiškina galindų pasirodymą Pamaskvyje. Pagal šią hipotezę baltų genčių kraustymasis iš vakarų baltų žemių į Pripetės Polesę ir gretutinius vidurio ir aukštutinės Padnieprės rajonus lėmė Zarubincų kultūros atsiradimą II a. pr. Kr., kuri maždaug per du amžius – tarp I ir II amžių – nustojo gyvuoti, o jos tęsėjai patraukė į rytus, apsigyvendami kairiajame aukštutinio Dniepro krante, o vėliau ir aukštutiniame Paokyje. Moščino kultūra, iš esmės sutampanti su galindų toponimijos arealu, kvalifikuojama kaip galindų. Šis požiūris sėkmingai paaiškina paskutinę galindų kelio į rytus dalį, tačiau šešėlyje lieka galindų migracijos priežastis. Tas pat pasakytina ir apie tos dalies galindų, kurie pasuko į pietvakarius, priežastis. Griežtai sakant, nėra patikimų duomenų, kad galima būtų kalbėti apie dvi galindų migracijas. Matyt, paprasčiau manyti, kad egzistavo vienas impulsas, kuris davė pradžią dviem priešingoms galindų judėjimo kryptims. <...> Pastaruoju metu tikslingiausia būtų prielaida, kad dviejų tūkstantmečių (prieš mūsų erą ir mūsų eroje)

[1] Топоров В. Н. Галинды в западной Европе. *Балто-славянские исследования 1982*. Москва, 1983, с. 129–132.

sandūroje pažeistos pusiausvyros kaltininkai žemutiniame Pavyslyje buvo tuo metu čia atsikėlę gotai. Tačiau galima prielaida apie gotų vaidmenį reikalauja konkretumo, kurio šiuo metu prieinami duomenys užtikrinti negali. Pavyzdžiui, lieka neaiškus ptolemėjiškos ir dusburgietiškos Galindos santykis. Jeigu laikytumės nuomonės, kad du paliudijimai, kuriuos skiria dvylika šimtmečių, turi omenyje vieną ir tą pačią teritoriją, tada mažų mažiausiai iškyla du klausimai: 1) kas apgyvendino Galindą išėjus galindams (t. y. dėl kurio etnokalbinio elemento ši žemė išlaikė savo pavadinimą ir besąlygišką vakarų baltų nomenklatūrą); 2) su kuriais vakarų baltais gotai susitiko Vyslos žiotyse ir prie jos iš rytų besišliejančiose žemėse, kur gotai paliko neabejotinus savo buvimo pėdsakus (sprendžiant iš visko, prūsai tuo metu telkėsi ryčiau – Semboje ir kaimyninėse teritorijose). Atsakymai į šiuos klausimus kol kas arba neįmanomi, arba ginčytini. Pagaliau galindų išėjimas iš protėvynės, jeigu jis būtų aiškinamas gotų įsiveržimu, negalėjo įvykti anksčiau nei dviejų erų sandūroje, o tokiu atveju pasirodo, kad galindai negali būti to judėjimo į pietryčius dalyviai, su kuriuo siejama Zarubincų kultūra, nes jis prasidėjo bent jau vieną šimtmetį prieš mūsų erą. Nepaisant to, kai kurios svarbios detalės atrodo neginčijamos. Prie jų reikia priskirti galindų toponimų buvimą dešiniakrantėje Pripetėje ir Volynėje, iš vienos pusės, ir rytų germanų („gotų“) archeologinės kultūros, kuri dabar vadinama Vielbarko, iš kitos. Panašiai kaip **galind-* elementas sudaro grandinę nuo žemutinio Pavyslio iki Pabugės ir Volynės, gotų Vielbarko kultūra, susikūrusi Pamaryje ir Vyslos žemupyje, laikui bėgant plito į pietryčius per Pabugę į Volynę. Anksčiau jau išsakyta nuomonė apie tai, kad kelyje nuo Vyslos žemupio iki Juodosios jūros galėjo apsigyventi ne tik germanai, bet ir jų judėjimo pastūmėti baltai[2], dabar gali būti konkrečiai patvirtinta duomenimis apie **galind-* elemento ekspansiją. Reikia manyti, kad šio elemento patekimo į Volynę chronologija neatsiejamai sujungta su Vielbarko kultūros patekimo į tuos pačius rajonus chronologija, t. y. II a. pabaiga – III amžius, tikėtina, kad iš dalies ir IV amžius. Turint omenyje, kad kai kurie Vielbarko kultūros paminklai (pavyzdžiui, Brest-Trišino kapinynas) vertinami kaip jungiamoji grandis tarp Pamario Vielbarko kultūros ir žemutinio Pavyslio, iš vienos pusės, ir Černiachovo kultūros Padnieprėje, Padniestrėje, Juodosios jūros pakrantėse ir Padunojėje, iš kitos, tai įmanoma, kad ir dalis **galind-* elemento pasirodymų Padnieprėje taip pat gali būti suprasti kaip turintys ryšį su kitu pagal laiką to paties judėjimo etapu. Tiesa, tada judėjimas į rytus sietinas su savarankiška galindų iniciatyva (bet kuriuo atveju be gotų dalyvavimo). Vienaip ar kitaip yra pagrindas manyti, kad Volynėje ar kur kitur kaimynystėje viena galindų dalis (rytų galindai)

2 V. Toporovas čia cituoja J. V. Kucharenką: „Germanų genčių persikėlimas prie Juodosios jūros buvo sudėtingas. Greta greitų karinių perėjimų vyko laipsniškas neapgyventų arba menkai apgyventų žemių apgyvendinimas taikiais kolonistais. Tarp tų paskutiniųjų, be germanų, galėjo būti ir jų Vyslos kaimynai – venedai ir baltai (žr.: Кухаренко Ю. В. Волынская группа полей погребений и проблема т. наз. готско-гепидской культуры. *КСИА*, 1970, вып. 121, с. 57–58).

Trikampė segė.
Vario lydinys, kiaurarašte su raudonu emaliu.
Moščino piliakalnis, Mosalsko rajonas, Kalugos sritis, Rusija.

nutraukė ryšius su gotais ir patraukė į rytus, o kita išlaikė glaudžius kontaktus su gotais ir patraukė į pietus (į Dakiją), o vėliau ir į vakarus. Ši antroji dalis susiejo savo likimą su vestgotais."

Iš teksto ryškėja V. Toporovo siūlomas rytų galindų susidarymo modelis, pagal kurį: 1) egzistavo vienas impulsas, kuris davė pradžią dviem priešingoms galindų judėjimo kryptims; 2) galindų kelią link „Pamaskvio girių" žymi galindų toponimijos salos dešiniakrantėje Pripetėje, Volynės aukštumose, Briansko-Orlovo arealas ir tolimiausias taškas Maskvos upės baseine; 3) su Zarubincų kultūros raida susietas galindų kelias gal ir galėtų būti, tačiau nesiderina su gotų pasirodymo laiku; 4) kažkur Volynės aukštumose rytų galindai nutraukė ryšius su gotais ir sukūrė savarankišką migracijos bangą; 5) Volynės galindų toponimų laikas turėtų būti siejamas su II a. pabaiga – III amžiumi, o gal net ir iš dalies su IV amžiumi.

Galindų migracijos tyrinėjimų istorijoje svarbus žymiojo V. Sedovo tyrinėjimų indėlis, todėl derėtų išsamiau panagrinėti jo studiją „Galindai"[3], kuri leidžia susidaryti aiškesnį vaizdą apie autoriaus siūlomą rytų galindų susidarymo modelį, pagrįstą archeologijos duomenimis. Reikšmingas V. Sedovo teiginys, skirtas pirmajam galindų paminėjimui istoriniuose šaltiniuose. Autorius tvirtina, kad galindų gentis Coldas vardu esą įvardinta Jordano „Getikoje"[4]: „Jis [Hermanarikas] valdė pavergtuosius golteskitus, tijudus, inaunksus, vazinabronkus, merensus, mordensus, imniskarus, rogus, tadzansus, ataulus, navegus, bubegenus, koldus." Nors V. Sedovas leidžia suprasti, kad Jordano Coldas yra galindai, tačiau ne visi tyrinėtojai yra vienodos nuomonės. Jordano komentarų rašytojas D. Alekna ta proga yra teigęs: „Spręsdami šio sąrašo mįslę tyrėjai susiduria su neįveikiamomis problemomis. Neaiškumai jau prasideda nuo to, kiekgi Jordano sąraše paminėta genčių: tyrėjai, priklausomai nuo pasirinktos rankraščių tradicijos ir/ar skirtingai grupuodami skiemenis, regi 15, 13 ar 11 vardų. Visi sutaria, kad vardai labai iškraipyti, tik niekas gerai nežino, kaip ir į ką žiūrint juos atitaisyti. Kaip tik todėl visi pasiūlyti tapatinimai su vėlesnių šaltinių teikiamais vardais ar vietovardžiais nesulaukė visuotinio pritarimo."[5] Vis dėlto tenka pripažinti, kad šiaurinės gentys buvo vėlyvosios antikos istorikų akiratyje, nes, pavyzdžiui, dėl mordvių paminėjimo lyg ir nėra didesnių nesutarimų[6]. Jeigu Jordano etnonimas Coldas skirtinas galindams, tai išeitų, kad IV a. trečiajame ketvirtyje galindai buvo Hermanariko karalystės orbitoje. Bene svarbiausia V. Sedovo studijos dalis turėtų būti archeologinis Moščino kultūros susidarymo modelis ir šios kultūros likimas pradedant VIII amžiumi. Taigi: „Naujausi toponimijos ieškojimai patikimai liudija, kad Okos

3 Седов В. В. Голядь. *Iš baltų kultūros istorijos*. Vilnius, 2000, p. 75–84.

4 Jordanas. *Apie svarbiausius laikų įvykius arba apie romėnų tautos kilmę ir darbus. Apie getų kilmę ir žygius*. Iš lotynų kalbos vertė O. Daukšienė, V. Gerliakienė. Parengė D. Alekna. Vilnius, 2015, 116 pastraipa (rengiama spaudai).

5 Ten pat, komentaras 116 pastraipos paskutiniam sakiniui (rengiama spaudai).

6 Седов В. В. Голядь. *Iš baltų kultūros istorijos*. Vilnius, 2000, p. 75.

aukštupio sritys, kur lokalizuojami galindai, sudaro nedalomą senojo baltų arealo dalį. <...> Siejant su tuo, kas minima, galima pagrįstai teigti, kad baltų gentys, pradedant tolima praeitimi, iki pat slavų migracijos buvo apgyvendinusios aukštutinės Okos baseino žemes. <...> Ankstesniaisiais laikais čia gyveno baltų etnokalbinio masyvo gentys. Ankstyvajame geležies amžiuje tai buvo aukštutinės Okos kultūros, kurios buvo giminingos Dniepro-Dvinos kultūros Smolensko Padnieprei ir Baltarusijos Padviniui bei Juchnovo kultūrai prie Desnos. Šių kultūrų priklausomybė baltams nekelia abejonių. <...> II–III m. e. a. aukštutinės Okos regione stebima naujų gyventojų grupių infiltracija, ėjusi nuo Desnos. Ji matoma aukštutinės Okos teritorijose pasirodžius Počepo (почепской) kultūros senienoms. Paskutinė paplito I–III m. e. a. Desnos baseine ir susidarė dėl vietinių Juchnovo kultūros genčių sąveikos su toje pačioje teritorijoje apsigyvenusiais Zarubincų kultūros senienų skleidėjais. <...> Aukštutinės Okos baseine persikėlėliai nuo Desnos – Počepo senienų skleidėjai kūrėsi arba aukštutinės Okos kultūros gyvenvietėse, arba kurdavo naujas gyvenvietes. Dėl vietinio ir ateivių elemento sąveikos aukštutinės Okos regione III ir IV a. sandūroje susikūrė nauja kultūra – Moščino.“[7] V. Sedovas neabejoja, kad Moščino kultūrą sukūrė ikislaviški gyventojai. Kaip ryškiausius naujų ateivių kultūros bruožus autorius nurodo antžeminius stulpinės konstrukcijos pastatus su stačiakampiais židiniais ir anksčiau nežinomus puodelius su juodu ar rusvu glaistytu paviršiumi. Moščino kultūros etninės priklausomybės klausimą V. Sedovas taip aprašė: „Šios kultūros pagrindas neginčijamai buvo aukštutinės Okos senienos, kurios neabejotinai priklausė vietiniams baltams. Namų statyba, apeigos, keramika ir papuošalai, taip pat ir daiktai, padengti spalvotu emaliu, leidžia šią kultūrą skirti baltakalbiams gyventojams. Zarubincų kultūros palikuonių infiltracija iš pagrindų nepakeitė gyventojų etnoso.“[8] Svarbios autoriaus išvados ir apie Moščino kultūros likimą: „VIII amžiuje, kai aukštutinės Okos baseiną apgyvendina slavai, ji nustojo gyvuoti. <...> Taip pat akivaizdu, kad pagrindinė vietinių baltų gyventojų masė keliantis slavams nepaliko savo gyvenamų vietų. Ryškus Moščino genčių sąveikos su slavais pavyzdys yra tai, kad atsiranda slavų paprotys laidoti savo mirusiuosius pilkapiuose.“[9] Slavų atėjimo laikas į Okos baseiną, kaip ir slavų pasirodymas Smolensko ir Polocko ilgųjų pilkapių kultūroje, yra svarbus sprendžiant klausimą, dėl kurių genčių spaudimo Okos baltai reemigravo į baltų pasaulio gilumą, prisišliedami prie aistiškų savo kultūros ištakų. Okos baseiną, kaip liudija V. Sedovas, viatičių slavai pasiekė VIII amžiuje. Apie Smolensko Padnieprės ir Padvinio krivičių pasirodymo laiką galima spręsti iš Jevgenijaus Šmidto (Евгений Шмидт) monografijos, kurioje apibendrinta VIII–X amžių Smolensko ilgųjų pilkapių kultūros prigimtis: „Jau

7 Ten pat, p. 76.

8 Ten pat.

9 Ten pat, p. 78.

anksčiau šiame darbe peržiūrėti archeologiniai duomenys įrodo, kad KSPDK [культура смоленского поднепровья длинных курганов – Smolensko Padnieprės ilgųjų pilkapių kultūra] nuo pačios šios kultūros formavimosi pradžios buvo baltų (Krieva) ir apie du šimtmečius [VIII–X a.] tokia ir liko. <...> Bet čia reikia pažymėti, kad atskiros vietinių gyventojų KSPDK (Krieva) grupės įvairiose asimiliacijos stadijose (kaip ir kai kurie jų kultūros elementai) išliko iki XII a. vidurio. Jie ir atėjusieji slaviški gyventojai Senojoje Rusų valstybėje drauge buvo vadinami krivičiais."[10] Ilgai trukęs ginčas dėl jų baltiškos ar slaviškos kilmės lyg ir autoritetingai išspręstas. Vadinasi, galima manyti, kad slavų migracija į Baltijos erdvę buvo gerokai vėlesnė nei iki šiol teigta. Prisiminus V. Novakovskio apibrėžtą VII–VIII, o greičiausiai VIII amžiaus pradžią, taip pat ir viatičių pasirodymą VIII amžiuje Okos baseine bei X amžių siekiančią slavų migraciją į Krievos pasaulį, iškyla klausimas – kas galėjo būti rytų galindų reemigracijos impulsu? Slavams, kaip matyti, dar per anksti pasirodyti VI a. vidurio ir antrosios pusės Okos ir Maskvos baseino įvykiuose. Anksčiau buvo paminėti avarai. Ankstyvoji avarų istorija Europoje iš tiesų sietina su VI a. viduriu, kai jų pasiuntiniai 558 metais atvyko pas alanų valdovą Sarosijų. Avarų kaganato istorija tvirčiausiais ryšiais susijusi su vidurio Europos istorija, tačiau mažai žinoma jų ankstyvoji istorija iki jiems pasirodant pas alanus. Žinoma, kad jie klajojo Pavolgio stepėse, bet kiek jų buvo gyventa Dniepro baseine, nėra aišku. G. Korzuchina, ieškodama staigaus emalio dirbinių išnykimo priežasčių, teigia: „Tokia priežastimi galėjo būti avarų įsiveržimas, kurie Europoje pasirodė 558 metais. Po įsiveržimo pirmąjį dešimtmetį avarai klajojo iš esmės Prieškaukazės ir Juodosios jūros stepėse ir tik 568 metais įsikūrė prie Dunojaus. <...> Avarų reidai, kurie būdingi stepių klajokliams, į šiauresnius miškastepės rajonus daugiau nei įtikinami. Avarų įsiveržimas privertė alanus kuriam laikui mesti savo vasaros ganyklas."[11] Atkreipia dėmesį vengrų istoriko Ištvano Erdelio (István Erdélyi) tvirtinimas apie avarų kapuose randamų palaidojimų antropologinį tipą: „Avarų epochos vienų kapinynų kaukolių rekonstrukcija leidžia juos priskirti mongoloidams. Tačiau kituose kapinynuose šis tipas aptinkamas retai, o dar kituose, kurie skiriami tai pačiai epochai, ir visai nerandamas. Dar kituose buvo palaidoti vien tik europidai (Šiaurės Europos, Viduržemio jūros, rytų baltų tipų)."[12] Avarų poveikis Dniepro baseinui apskritai ir aukštupiui atskirai reikalauja išsamių tyrinėjimų, kurie nėra šios knygos uždavinys. Priminsiu, kad reemigravusius rytų galindus su avarais sieja balnakilpės. Istorinė tradicija laiko jas alanų ar avarų išradimu, o avarai, kaip

10 Шмидт Е. А. *Кривичи Смоленского Поднепровья и Подвинья (в свете археологических данных).* Смоленск, 2012, с. 62.

11 Корзухина Г. Ф. Предметы убора с выемчатыми эмалями V – первой половины VI в. н. э. в среднем Поднепровье. *Археология СССР. Свод археологических источников.* Е1–43. Ленинград, 1978, с. 62.

12 Эрдели И. *Исчезнувшие народы. Авары.* Prieiga per internetą: <*http://www.kulichki.com/~gumilev/debate/Article24.htm*> [žiūrėta 2013-09-01].

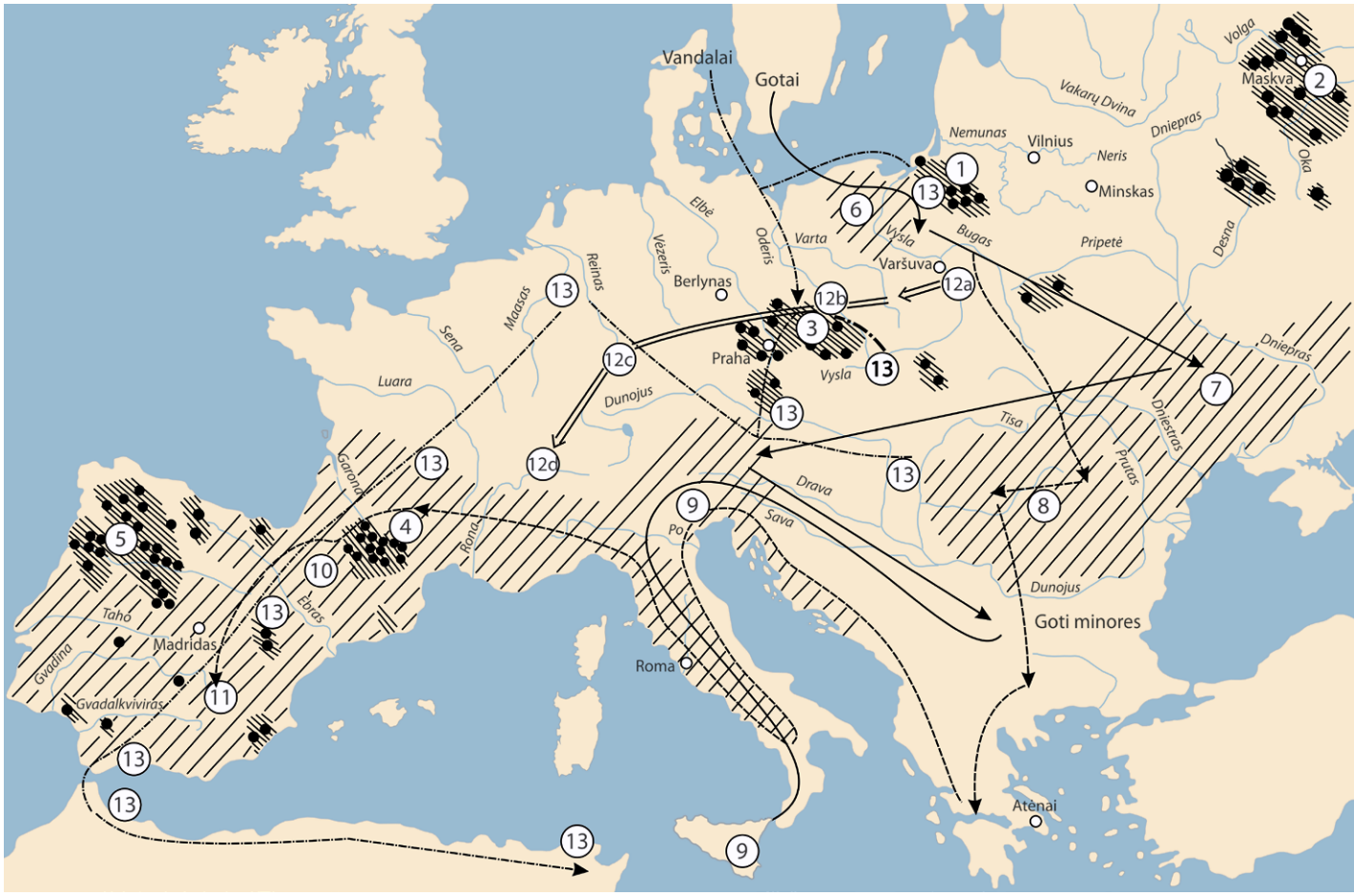

7:1 il. Toponimo **galind-* paplitimas ir gotų migracijos schema.

Elemento **galind-* paplitimas: 1 – Mozūrijos Galinda; 2 – Pamaskvio Голядь; 3 – lenkų ir čekų pasienio galindai; 4 – nom. propr. **Galind-* iš Sen-Serneno (Tulūza); 5 – Pirėnų galindai.

Gotų teritorijos ir maršrutai:
6 – Vyslos žemupio gotai; 7 – rytų gotai (200–433 m.); 8 – vakarų gotai (200–375 m.); 9 – rytų gotai (433–471 m.); 10 – vakarų gotai nuo 419 m.; 11 – vakarų gotai (460–711 m.). Germanai: 12 – burgundai: a) I a. pr. Kr.; b) III–IV a. po Kr.; c) 410–433 m.; d) 433–534 m.; 13 – vandalai.

Vestgotų maršrutas
Gotų ir ostgotų maršrutas
Burgundų maršrutas
Vandalų maršrutas

V. Toporovas, 1983

matyti, turėjo tiesioginių ryšių su alanais. Baltijos regione balno kilpos pirmiausia pasirodė lietuvių pilkapiuose VI a. antrojoje pusėje, o ypač išplito VII amžiuje. Lyg ir galima samprotauti, jog jas čia galėjo atnešti su avarais bendravę rytų galindai. Į tyrinėtojų nuolat keliamą klausimą, kas galėjo būti migracijos ir reemigracijos impulsas, atsakyti sunku. Tačiau negalima pamiršti, kad migracijos priežastis nebūtinai turi būti išorinis poveikis: gali būti ir etniniai, ir pasaulėžiūros, ir religiniai-maginiai, ir ekonominiai migracijos stimulai.

V. Toporovas minėtame straipsnyje yra paskelbęs garsiąją toponimo **galind-* erdvinę schemą, kurioje suregistruoti toponimo arealai, gotų gyvenamosios vietos ir nurodyta gotų „žygio" nuo pietinės Skandinavijos iki Pirėnų schema (7:1 il.). Ši schema, suprantama, pagrįsta straipsnyje išdėstytais duomenimis ir samprotavimais, tačiau įdėmus skaitytojas pastebės, kad „gotų" kelyje nepasitaiko **galind-* toponimų, o vienintelis „tinkamas" maršrutas per Pripetės dešiniojo kranto toponimų arealą atsirado tik todėl, kad reikėjo brėžti tiesę nuo legendinės gotų protėvynės Skandinavijoje iki pirmos ir, žinoma, tikrosios gotų lokalizacijos „Skitijoje prie Meotidės". Matyti, kad iš esmės visas „toponimų traktas" nieko bendra su gotų keliu iki piešiamos rytų gotų imperijos (493–555 m.) neturi. Griežtai sakant, „toponimų trakto" logika rikiuoja visai kitokią schemą. Ją, pasitelkęs V. Toporovo galindų schemą (7:1 il.), duomenis apie vario ir cinko kasyklų paplitimą Europoje[13], gintaro gavybos rajonus Jutlandijoje ir Baltijos rytinėje erdvėje[14], svarbiausių gintaro prekybos kelių maršrutus[15], išbraižiau 7:2 žemėlapyje.

V. Toporovas teigia, kad vienas impulsas suformavo rytų galindus Pamaskvyje ir vakarų galindus prie Dunojaus. Nekelia abejonių, kad Didžioji aisčių migracija apskritai, o ir galindų migracija, prasidėjo I a. viduryje ir antrojoje pusėje. Sutinkant, kad dėl šio proceso susiformavo rytų ir vakarų galindai, galima pažvelgti į formavimosi procesą kitomis akimis. Svarbiausi gintaro prekybos keliai patys savaime rodo nuo jų neatsiejamą vakarų galindų formavimosi procesą, nes Gintaro kelio maršrutai „uždengia" galindų toponimus visur, kur tie pagrindiniai prekybiniai keliai ir jų atšakos buvo. Ir tai kelia iki šiol niekur negirdėtą mintį – aisčiai kontroliavo ne tik šiaurinį Gintaro kelio galą, bet ir tą pagrindinio kelio iš Lencijos į Vyslos žiotis dalį, kuri buvo prie Noriko provincijos. Gal todėl aptinkama daug ankstyvųjų romėniškų segių iš Noriko provincijos? Anapus Lencijos už Dunojaus, Vltavos baseine, Elbės kairiajame aukštupyje ir tarp Elbės bei Oderio aukštupių susidarė gausus galindų toponimų

13 Schnurbein S. von (Hg.). *Atlas der Vorgeschichte. Europa von den ersten Menschen bis Christi Geburt.* Stuttgart: Konrad Theis Verlag GmbH, 2009, S. 108–109, Abb. 113. Deja, negaliu pasakyti, kurios iš čia pažymėtų vario ir cinko kasyklų veikė I–V amžiuose, tačiau, reikia tikėtis, kažkurios iš Alpėse ir Karpatuose pažymėtųjų veikė mūsų aptariamu laiku.

14 Ten pat, Abb. 144.

15 Wielowiejski J. *Głowny szlak bursztynowy w czasach cesarstwa rzymskiego.* Wrocław–Warszawa–Krakow–Gdańsk, 1980, mapa 2.

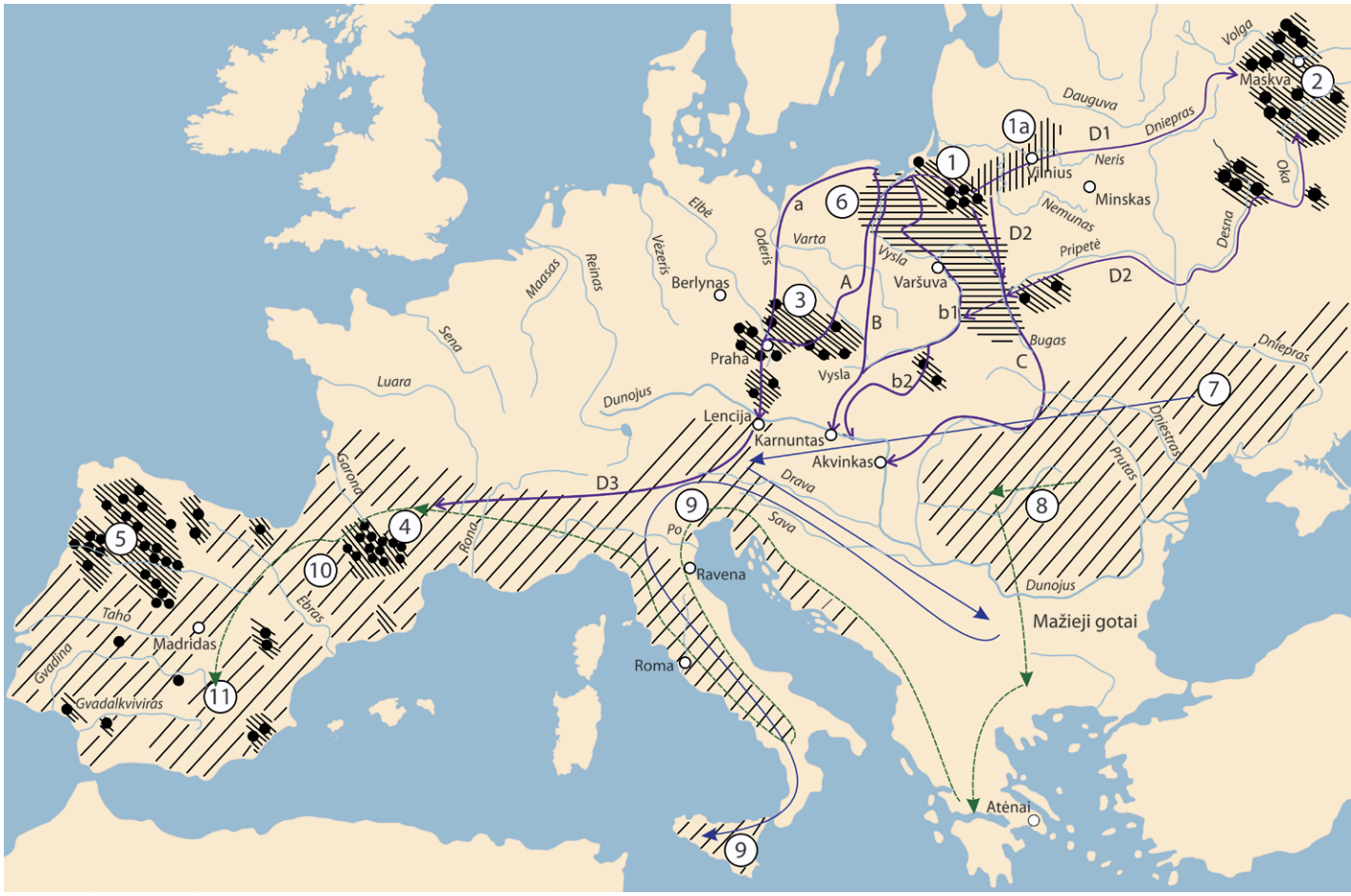

7:2 il. Didžiosios aisčių migracijos galindų banga. Toponimo **galind-* paplitimas:
1 – Mozūrijos Galinda; 2 – Pamaskvio Голядь; 3 – lenkų ir čekų pasienio galindai;
4 – nom. propr. **galind-* iš Sen-Serneno (Tulūza); 5 – Pirėnų galindai. Svarbiausieji Gintaro kelio maršrutai I–IV amžiuose: A – pagrindinio Gintaro kelio maršrutas iš Lencijos į Vyslos žiotis; a – Lencijos maršruto atšaka per Pamarį į Vyslos žiotis; B – pagrindinio Gintaro kelio maršrutas iš Karnunto į Sembą; b1 – Karnunto kelio atšaka; b2 – Karnunto kelio atšaka; C – Gintaro kelio maršrutas iš Akvinko per Karpatus į Galindą.

1a – dėl galindų-sūduvių-Vielbarko kultūros įtakos susidariusi senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių kultūra; 6 – Vielbarko kultūra 220–260 m.; 7 – rytų gotai (200–433 m.); 8 – vakarų gotai (200–375 m.); 9 – rytų gotai (433–471 m.); 10 – vakarų gotai nuo 419 m.; 11 – vakarų gotai (460–711 m.).

Vakarų gotų maršrutas

Gotų ir rytų gotų maršrutas

Galindų migracijos į rytus ir vakarus maršrutai: D1 – iš Galindos per galindų periferiją Rytų Lietuvoje, toliau Neries ir Dniepro aukštupiu iki Maskvos upės; D2 – iš Galindos į dešiniakrantę Pripetę ir toliau per Briansko-Orlovo arealą Dvinos aukštupyje į Okos ir Maskvos upės baseiną; D3 – iš Galindos per Lencijos Gintaro kelią (A) į Noriko provinciją ir iš jos kartu su gotais į Pirėnus.

Sudarė E. Jovaiša, 2014

masyvas, kurį pildo ir dabartiniai čekų kalbininkai[16]. Žinoma, kad senajame geležies amžiuje intensyviausia prekyba tarp romėnų ir aisčių prasidėjo Nerono laikais (54–68 m.), taigi I a. antrojoje pusėje, o tai sinchroniška migracijos pradžiai iš „motininės" Galindos į Lietuvos Užnemunę ir toliau į Rytų Lietuvą; sinchroniška ir V. Sedovo nustatytam Zarubincų kultūros sklaidos į dešinįjį Polesės krantą laikui I a. antrojoje pusėje[17]; sinchroniška ir Gintaro kelio pradžiai imperijos laikais, kai atsirado galimybė vakarų baltams keliauti į Dunojaus erdves.

Migracijos pradžia abejonių nekelia – I a. vidurys ir antroji pusė. Man atrodo, kad D1 ir D3 keliai yra vienos ir tos pačios galindų migracijos priešingos pusės. D3 kelio detalesnė chronologija yra kol kas neprieinama. Tai turėtų nustatyti galindų toponimų sričių (Vltavos ir Elbės bei Oderio aukštupių) radinių chronologija, tačiau galima teigti, kad šiose vietose galindų būta jau II–III amžiuose, nes tai yra bene intensyviausias Gintaro kelio naudojimo metas. Kaip tik dera pasvarstyti, kada ir kokiomis aplinkybėmis galindai atsidūrė Tulūzoje, o vėliau ir Pirėnų šiaurės vakarinėje dalyje. Jeigu tai sietina su gotų migracijomis, reikėtų manyti, kad jie susitiko maždaug V amžiuje, o labiausiai įtikinamas galindų migravimo laikas sietinas su Teodoriko vardu V a. pabaigoje ir VI a. pradžioje, nes jo politika kaip tik skatino šiaurinių barbarų genčių telkimąsi ir jie buvo pageidaujami Teodoriko rytų gotų valstybėje (plačiau apie tai žr. skyriuje „Galindai ir gotai").

D1 kelio chronologiją galima būtų apibrėžti taip: 1) B1–B2/C1 periodai (I a. antroji pusė – 200 m.) – galindų kultūros įtaka pasiekė Stanaičių–Zapsės ribą; 2) C1 periodas (150–260 m.) – galindų kultūros sklaida pasiekė Bakšius, Pažarstį, Nendrinius; 3) B2/C1–C2–C3 periodai (150–350 m.) – galindų kultūros sklaida Rytų Lietuvoje pasiekiant Radastus-Aleknonis, Medžionis, Semeniškes, Pakrauglę, Slabodką (žr. 2:3 il.); 4) galima galindų migracija į Okos baseiną C2–C3 periode (250–350 m.). Šis modelis per Rytų Lietuvą link Pamaskvio yra įmanomas remiantis archeologijos duomenimis, tačiau Rytų Lietuvoje, kaip nurodo kalbininkai, toponimo **galind-* nėra[18]. Ar jo būta kelyje nuo Neries link aukštutinės Padnieprės – kol kas nėra aišku. Antra vertus, kelyje iki Pamaskvio galindų toponimo galėjo ir nebūti, nes šis procesas galbūt buvo gana greitas ir nepaliko pėdsako vietovardžiuose.

Galindų migracijos D2 maršrutą galima būtų interpretuoti dvejopai. Galindų toponimus Pripetės aukštupyje „uždengia" Gintaro kelio Karpatų maršrutas iš Akvinko, tačiau nepaaiškina toponimų Desnos aukštupyje. Negalima atmesti galimybės, jog maršrutas Okos baseinas – Desnos aukštupys – Pripetė – lenkų ir čekų pasienis galėjo būti vėlyvasis rytų galindų kelias į vakarus V amžiuje ir kaip tik tuo laiku

16 Блажек В. Балтийские горизонты в восточночешской гидронимии? *Балто-славянские исследования. Сборник научных трудов.* XVII. Москва, 2006, с. 76–92.

17 Седов В. В. Голядь. *Iš baltų kultūros istorijos.* Vilnius, 2000, p. 78.

18 Dėkoju prof. dr. Grasildai Blažienei už konsultacijas ir duomenis šiuo klausimu.

sietinas su gotų migracija. Yra ir kitas galimas šio maršruto aiškinimas, kuris aptinkamas V. Toporovo ir V. Sedovo tekstuose. V. Sedovo nustatyta Moščino kultūros raida ir jos susidarymo etniniai kultūriniai komponentai yra visiškai įtikinami, jeigu bus atsisakyta mėginimų susieti galindų migraciją su menamais Vielbarko gotais. Sunku pasakyti, kokia buvo Zarubincų kultūros žmonių sąveika su „motinine" Galinda, tačiau V. Sedovo etnochronologinė schema atitinka archeologinių tyrinėjimų realijas: I a. antroji pusė – formuojasi Pripetės galindų masyvas, II–III amžiai – galindų masyvas Desnos aukštupyje, III–IV a. sandūra – galindų masyvas Okos ir Maskvos upės baseine ir Moščino kultūros, arba rytų galindų, susiformavimo laikas. Zigmas Zinkevičius savo veikale kiek kitaip aiškina *Голядь* plitimą vidurinės Rusijos ir Oriolo srityse – jis mano, kad, prasidėjus slavų ekspansijai, dalis galindų galėjo prasiskverbti toliau nuo Protvos, Maskvos ir Okos baseino[19]. Turint omenyje, kad slavai Moščino kultūros teritorijoje pasirodė VIII amžiuje, vargu ar ši migracija galėtų būti siejama su gotais, nes rytinių gotų valstybė „užgeso" 555 metais, o vakarinių – apie 712 metus.

V. Toporovo „Galindai Vakarų Europoje", be kitų klausimų, iškėlė ir itin reikšmingus mūsų etnogenezės supratimui. Turiu omenyje du jo suformuluotus klausimus: 1) kas apgyvendino Galindą išėjus galindams ir 2) su kuriais vakarų baltais gotai susitiko Vyslos žiotyse ir prie jos iš rytų besišliejančiose žemėse? Prie šių klausimų pridėčiau esminį – kur dingo Vielbarko kultūra, kai prasidėjo jos „didysis nutekėjimas" po 150 metų? Tie, kurie Vielbarko kultūrą laiko gotų palikimu, atsakymo ieško Černiachovo kultūroje ir „gotų žiede" apskritai, bet neatsako į V. Toporovo užduotus klausimus. Įsivaizduokime, jog Vielbarko kultūra yra vakarų baltų palikimas. Tada, atsakant į pirmą V. Toporovo klausimą, galima teigti, kad išėjus galindams, kurie visi, aišku, neišėjo, į jų erdvę atėjo germanų Dembčino grupės stumiami Vielbarko vakarų baltai, kurie kaip tik III amžiuje ir buvo tas vielbarkiškasis Rytų Lietuvos pilkapių kultūros elementas, kaip ir vielbarkiškoji sklaida, kurią baltarusių archeologai fiksuoja vakarų ir pietų Baltarusijoje. Antras klausimas formuluotinas kitaip – su kuriais vakarų baltais susitiko Vielbarko baltai? Vielbarko baltai neapleido Vyslos žemupio[20], jie persikėlė per Vyslą ir ties Pasargės upe ar netoli nuo jos susitiko su Sembos aisčiais. Vielbarko baltai apgyveno visą Vyslos žemupį ir jos „alkūnę" imtinai (štai atsakymas apie Kulmo baltiškumą, kurio laidojimo paminklų baltišką prigimtį akcentavo tas pats V. Sedovas). Drįstu daryti prielaidą, kad ir jotvingių etnosas neliko be Vielbarko baltų elemento. Bėgant laikui, kai aisčiai po IX amžiaus tapo prūsais, visas Vyslos žemupio ir Sembos aisčių pasaulis jau buvo į istorines prūsų žemes persiskirsčiusi vientisa etninė prūsų erdvė. Tai kas keliavo į Juodosios jūros

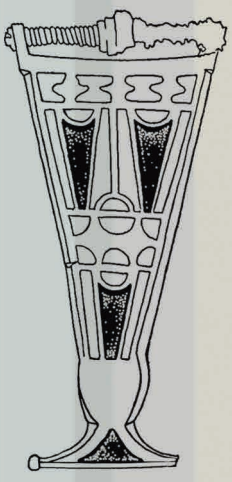

Trikampė segė, kiaurarašte su raudonu emaliu. Moščino piliakalnis, Mosalsko rajonas, Kalugos sritis, Rusija.

19 Zinkevičius Z. *Lietuviai. Praeities didybė ir sunykimas*. Vilnius, 2013, p. 41–43.

20 Apie aisčius Vyslos žemupyje liudija IX a. pabaigos keliautojas Vulfstanas. Istorinių laikų pradžios aisčių ribas fiksuoja žemėlapis I knygoje „Kilmė" (žr.: Jovaiša E. *Aisčiai. Kilmė*. T. I. Vilnius, 2012, p. 291, il. 13:10).

pusę? Vielbarko baltai, kurių toponimijoje nustatytas galindų elementas. Bet ta kelionė, kaip pažymi archeologai, nebuvo žygis į naujas žemes. Tai buvo ilgas mažai įsisavintų žemių apgyvendinimas, kuris ir galėjo atsispindėti vietovardžiuose. Matyt, dėl šio ilgalaikio „apgyvendinamojo slinkimo“ galėjo atsirasti vakarinės galindų grupės Vltavos baseine, Elbės kairiajame aukštupyje ir tarp Elbės bei Oderio aukštupių, taip pat ir netoli Vyslos aukštupio. Tas pat pasakytina ir apie rytines galindų grupes Pripetės ir Desnos aukštupiuose. Toks požiūris kitaip akcentuoja ir autorių nurodomus Černiachovo kultūros baltiškumus; teigiama, kad į pietryčius, į Černiachovo kultūros teritoriją, galėjo „nutekėti“ ir dalis III–IV amžiaus Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų kultūros žmonių[21]. Matyt, tie „nutekėjimai“ tikrai neapsiribojo galindišku elementu, ir reikia priprasti prie minties, kad tuometinė Europa ir aisčių pasaulis buvo labai susiję, o kultūriniai mainai ir kultūrinės komunikacijos ar net migracijos į pietus – nieko nestebinantis ir praktikuojamas reiškinys.

Baigiant ilgą kelią iki išsikelto uždavinio belieka atsakyti, ar galima lietuvius tapatinti su aukštaičiais. Atsakymas yra nedviprasmis – lietuviai ir tie, kuriuos archeologai vadina aukštaičiais (pradedant VI amžiumi iki pat valstybės susidarymo Centrinės ar Vidurio Lietuvos gyventojus), yra skirtingų aisčių kultūrų. Lietuvius reikia laikyti ta galindų prigimties rytų baltų gentimi, kuri dėl tolimų kelionių įgavo jai vienai būdingą kultūrinį atspalvį ir į prigimtines žemes sugrįžo VI a. antrojoje pusėje, o daugiausia VII amžiuje. Nėra pagrindo kalbėti apie bendrą aukštaičių ir lietuvių kultūrą, o kartais dar vadinti „vakarų lietuviais“. Jau ne kartą buvo minimas vadinamasis „lituanizacijos“ procesas. Sakyčiau, tašką šioje lituanizacijos istorijoje padėjo V. Vaitkevičius, kuris ne tik paneigė šio proceso įtaką vakarų baltų gentims, bet, atvirkščiai, parodė tų pačių vadinamųjų aukštaičių įtaką lietuvių pilkapių kultūrai: „Ir nors tai kita tema, baigiant galima pažymėti, kad viduriniojo geležies amžiaus pabaigoje – vėlyvajame geležies amžiuje dažni žirgų kapai Rytų Lietuvos pilkapių kultūroje [lietuvių – E. Jovaiša] gali būti vakaruose esančių regionų įtakos rezultatas, – tai gali byloti net apie įtakas priešinga kryptimi, negu teigiama mirusiųjų deginimo papročio teorijoje.“[22] Lietuvos valstybės susidarymo išvakarėse, X–XII amžiuose, Centrinės Lietuvos arba vadinamųjų aukštaičių plokštiniai kapinynai aiškiai atskiriami nuo akmenų vainikus praradusių lietuvių pilkapių. Skiriasi jie įkapių komplektais, masiniais, aukštaičiams būdingais žirgų kapinynais. Artimas aukštaičių bendravimas istoriniais laikais besiformuojančiose teritorinėse žemėse aukštaičius ir lietuvius įtraukė jau į visai kitą istorinio bendravimo erdvę. Ir vėl aštriai iškyla klausimas – kaip vadinti Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų kultūrą? Pražemaičiai? Jų genezė visiškai kitokia – jie

21 Michelbertas M. *Senasis geležies amžius Lietuvoje*. Vilnius, 1986, p. 197.

22 Vaitkevičius V. Vienos teorijos pėdsakais, arba mirusiųjų deginimo paprotys Lietuvoje. *Lietuvos archeologija*, 2005, t. 27, p. 53.

pradžią gavo senojo geležies amžiaus Pilkapių kultūroje, kuri ir buvo ta motina, išauginusi šiaurinių aisčių gentis, tarp jų žemaičius. Sulietuvinti aukštaičiai? Kaip rodo čia pateikta medžiaga, aukštaičiai (jei juos vadintume aukštaičiais) niekada nebuvo sulietuvinti. Keista, tačiau lietuvių kalbos mokslas nežino lietuvių tarmės[23], nors aukštaičių tarmėmis nuklota didesnė Lietuvos dalis. XIII a. pabaigoje, jau sukūrus Lietuvos valstybę, rašytiniuose šaltiniuose minima ir Aukštaitija[24]. Tad kaip vadinti tą skirtingą nuo lietuvių darinį? Geresnį terminą nei „aukštaičiai“ vargu ar rasime. Juolab kad ir tarmių žemėlapyje vakarų aukštaičių šiaurinė gyvenama riba turi tam tikrų panašumų su mūsų kalbama gentimi.

Galindų istorija romėnų Europoje ir ankstyvųjų viduramžių tautų įsikūrimo laikais, kai iš esmės keitėsi Europos politinis žemėlapis, suteikia akstiną atidžiau panagrinėti ankstyvųjų viduramžių vakarų baltų visuomenę jos santykių su gotų istorija aspektu. Šiems klausimams paskirti kiti šios knygos skyriai.

23 Jei lietuviai yra galindų prigimties, tai darosi aišku, kodėl nėra lietuvių tarmių. Greičiausiai rytų galindai kalbėjo artimu galindams dialektu.

24 Baranauskas T. Aukštaitija XIII–XV amžiuje. *Aukštaičių tapatumo paieškos*. Kaunas, 2006, p. 29.

Diržai. IV–V a. Sidabras, vario ir cinko lydinys, dengtas alavu. Raudonos spalvos akutės gali būti emalis; mėlynos ir baltos spalvos akutės, greičiausiai, stiklas.
Krasnyj Bor, Baltarusija.
Lietuvos nacionalinis muziejus.
K. Stoškaus nuotrauka, 2013.

Okeano pakrantėje gyvena aisčiai, labai taikinga gentis.

Jordanas, „Getika“, apie 551 metus.

VIII

KARALIŲ LAIKAI: PLINKAIGALIS

Plinkaigalio kapinyno turtai jau seniai nustojo būti vien tik baltų kultūros pasididžiavimu – jo V a. pabaigos – VI a. pirmosios pusės radiniais gėrisi visas ankstyvųjų viduramžių Europos grožį suprantantis pasaulis. Tą iškilų meną sukūrė neįtikėtinai turtinga visuomenė, gyvenusi, be jokios abejonės, karinės aristokratijos laikais. Ši visuomenė marga: žyniai mokytojai, laisvieji žemdirbiai ir gyvulių augintojai, medžiotojai ir žvejai, amatininkai ir prekybininkai. Iš narsiųjų, „vikriųjų“ raitelių rinko karo vadus, o karalius, kaip rašė Tacitas, tik iš kilmingųjų. Karaliaus kariauna – galios ir stiprumo simbolis – lydėjo Plinkaigalio pirklius į prekyvietėmis nusėtus aisčių kraštus pajūryje, Vyslos žemupyje ir Semboje, gal ir į ežeringą jotvingių kraštą, o karalių pasiuntinius – į diplomatinius susitikimus ne tik su aisčių karaliais, bet ir su galingiausių to meto Europos imperijų valdovais. Teodorikas Didysis, rytų gotų imperijos įkūrėjas, tarp 523 ir 526 metų priėmė ugnį garbinančius aisčių pasiuntinius savo dvare Ravenoje prie Adrijos jūros. Jo mandagūs žodžiai „Taip pat kai ką žodžiu jums nurodėme per jūsų pasiuntinius, per kuriuos [taip pat] skelbiame paskyrę jums tai, kas turi būti malonu“ skirti nežinomam aisčių karaliui. Nežinoma, ar toje didžiulėje, Europos kelius vagojusioje pasiuntinybėje dalyvavo Plinkaigalio delegacija, tačiau Plinkaigalio visuomenės klestėjimo laikas sutampa su pasiuntinybės metais, o Plinkaigalio visuomenės poreikis užtikrinti prekybinius santykius su spalvotųjų metalų gavybos ir prekybos kraštais atitinka jos kultūrinę brandą.

Kabutis. Vario lydinys su mėlynu emaliu.
Vilnius, Lietuva. Lietuvos nacionalinis muziejus.
K. Stoškaus nuotrauka, 2013.

„Tai vienas didžiausių Lietuvoje ir pirmasis iki galo ištirtas kapinynas, kurio 90 % kapų datuojama V–VI amžiais. Jis laikytinas etaloniniu to laikotarpio Vidurio Lietuvos paminklu“, – po septynerių tyrinėjimų metų pasakė mano draugas habilituotas daktaras Vytautas Kazakevičius 1984 metais užbaigęs Plinkaigalio tyrinėjimus[1]. Jie atvėrė naują Lietuvos archeologijos puslapį, ir tai tiesa, nes jau pirmieji kapai atskleidė įvairiausias kultūrinio ir visuomeninio gyvenimo puses: ginklų formų įvairovę, specializuotus, įvairiems medžio darbams ar kovai skirtus kirvius, dailidės įrankius, žemdirbių ir gyvulių augintojų padargus, namų ūkio įrankius. Be viso to, pirmą kartą sužinota, ką avėjo ankstyvųjų viduramžių aisčiai; to laiko aisčių ir „užjūrio“ papuošalų madas – virtinė žalvarinių, dengtų sidabru ar auksuotų arba gryno sidabro dirbinių, kurių ornamentai žavi savo geometrija ir gamtos motyvais. Visuomeninės sanklodos įvairovę paliudijo kapų turinys. Išskirtiniai įkapių komplektai atvėrė gausų karinio elito sluoksnį vyriškoje ir moteriškoje visuomenės dalyje. V. Kazakevičius 1993 metais atskiru „Lietuvos archeologijos“ tomu išleido išsamią Plinkaigalio studiją[2]. Čia skelbiama ir pirmųjų mano tyrinėtų 20 kapų medžiaga[3]. Tad šioje publikacijoje telieka paryškinti pirminį tyrinėjimų įspūdį, kurį akylas tyrinėtojas galės palyginti su viso vienalaikių Plinkaigalio kapų masyvo medžiaga minėtoje monografijoje, ir, be abejo, susieti Plinkaigalio gyventojus su to meto Europos įvykiais.

1977 metais Plinkaigalio kaime buvo tyrinėtas apie 193 kvadratinių metrų plotas, kuriame ištirta 20 V a. pabaigos ir VI a. pradžios nedegintų žmonių kapų (8:1 il.). Tarp dvidešimties kapų vienas buvo dvigubas (16 kapas). Jame palaidotas vyras ir nenustatytos lyties vaikas. Tad palaikų iš viso rasta 21. Vyrai palaidoti 9 kapuose (2, 3, 6, 7, 11, 13, 16, 17, 20), moterys – 8 (1, 4, 8, 9, 12, 15, 18, 19). Mirusiųjų amžiaus ir lyties tyrimo rezultatai, kuriuos atliko G. Česnys, parodyti 8:2 iliustracijoje. Krenta į akis, kad net tarp 9 nustatytų vyrų ir 8 moterų yra itin didelis amžiaus skirtumas, – neretas vyras yra sulaukęs ir 50, ir 55, ir dar brandesnio amžiaus. Panašiai ir moterys: yra ir 40–50 metų sulaukusių. Plinkaigalis visus mus privertė kitaip pažvelgti į tą tolimų laikų bendruomenę. Be garbaus amžiaus, nustebino ir individų ūgis. Vien griaučių ilgis įspūdingas. Štai 2 kapo kario vyro skeleto ilgis nuo viršugalvio iki pėdų buvo 1,95 metro. Anatominiai tyrimai parodė, kad 1,8 metro ūgis Plinkaigalio vyrams nebuvo kažkoks išskirtinis. Taigi Plinkaigalio bendruomenėje neretas vyras ir moteris nugyvendavo, atrodytų, stebėtinai ilgą gyvenimą.

Mirusieji kapuose rasti aukštielninki, kojos ištiestos. Rankų padėtis įvairi. Kartais jos sudėtos ant krūtinės, būna, kad viena ranka sulenkta stačiu kampu, o

1 Pirmuosius dvidešimt kapų Plinkaigalyje ištyriau 1977 metais, o nuo 1978 iki 1984 metų Plinkaigalį tyrinėjo V. Kazakevičius.

2 Kazakevičius V. Plinkaigalio kapinynas. *Lietuvos archeologija*. T. 10. Vilnius, 1993, 220 p.

3 Jovaiša E. Plinkaigalio (Kėdainių raj.) kapinyno tyrinėjimai. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1976 ir 1977 metais*. Vilnius, 1978, p. 167–174; Jovaiša E. Apavas iš Plinkaigalio kapinyno. *Kultūros barai*, 1978, Nr. 4, p. 62–63.

1977 metais tyrinėta
Plinkaigalio kapinyno dalis

8:1 il.
Plinkaigalio plokštinis kapinynas.
Nedegintų žmonių kapai
Pagal V. Kazakevičių, 1993

Lytis nenustatyta
Vyras
Moteris
Suskaitmenino E. Jovaiša, 2014

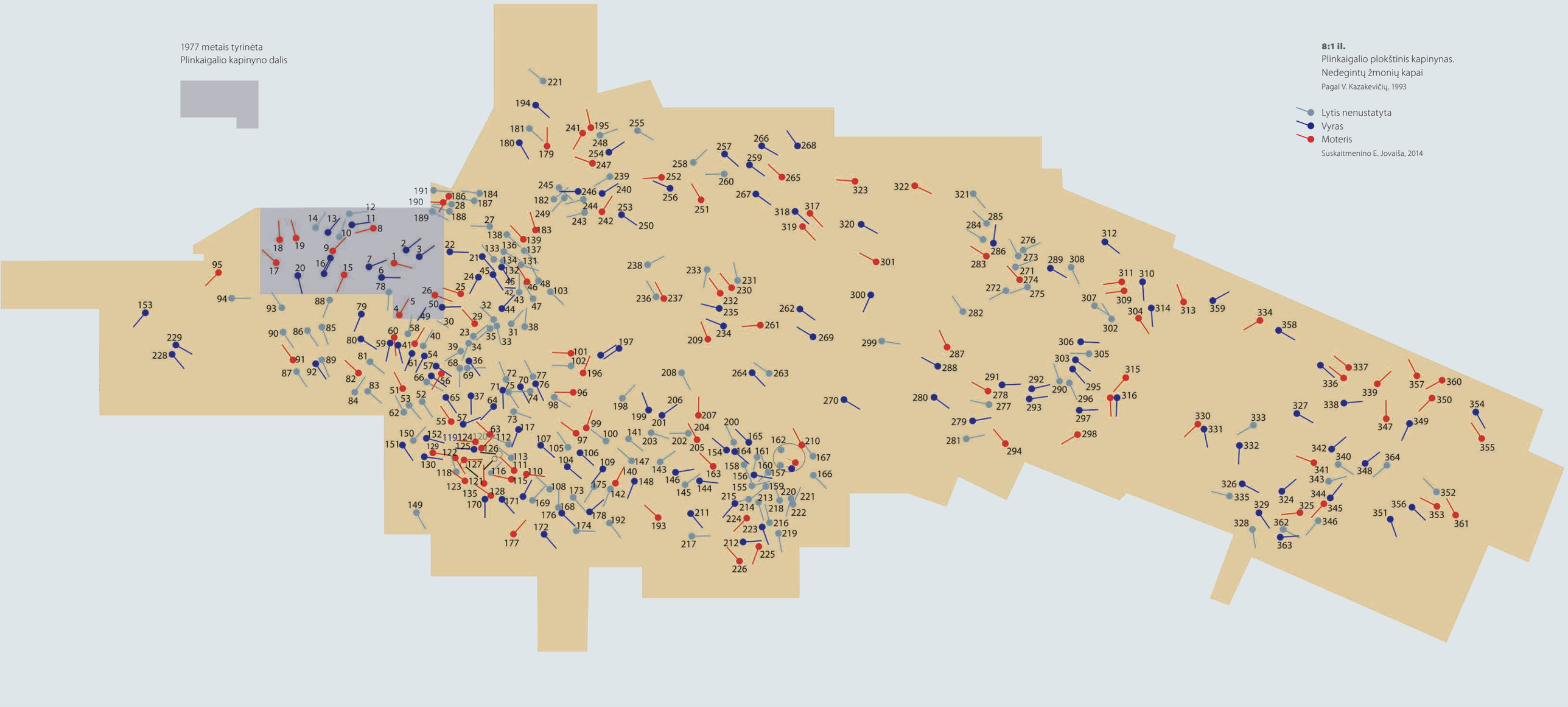

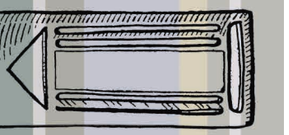

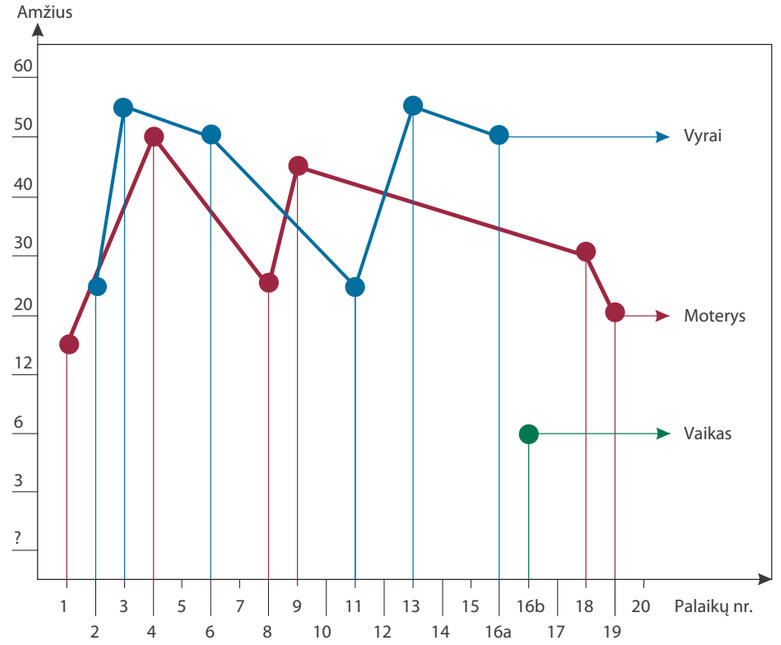

8:2 il.
Plinkaigalio kapinyno mirusiųjų amžiaus ir lyties tyrimo rezultatai
G. Česnys, 1977

kita – smailiu kampu ir padėta ant krūtinės ar nežymiai sulenkta ir padėta ant dubens. 8:3 iliustracijoje parodytos visos įmanomos vyrų ir moterų rankų dėjimo variacijos. Pamėginta ieškoti lyties ir rankų pozų pasikartojimo dėsningumų, tačiau bergždžiai. Vis dėlto viena detalė gali būti įdomi, – tarp moterų rankų pozų nėra nė vieno atvejo, kad jos būtų žemiau skreito ar ties kojomis, o vyrų tai kairė, tai dešinė ranka padėta ant skreito. Atrodo, kad vyrai galėjo dešine ar kaire ranka laikyti plinkaigaliečiams įprastą kovos kirvį ties kojūgaliu ar juosmens srityje. Būtų gerai, kad kas nors pamėgintų analizuoti karių rankų padėčių įvairovę. Gal tai teiktų svarbių duomenų?

Mirusieji laidoti nesilaikant eilių, orientuoti galva į ŠR, PR, PV (8:4 il.). 376-ių III–VI a. po Kr. Plinkaigalio kapinyno vyrų ir moterų erdvinio orientavimo dėsningumai yra akivaizdūs: vyrai orientuoti į vakarines kryptis, į Saulės laidos taškus atskirais metų laikais, o moterys – į rytines kryptis, į Saulės tekos taškus[4]. Šis plinkaigaliečių laidojimo paprotys sieja juos su Centrinės Lietuvos gyventojais ir jų senojo geležies amžiaus bei ankstyvųjų viduramžių pradžios kultūra. Plinkaigalio žmonės kapų duobes kasė pailgas, užapvalintais galais. Jų gylis siekė iki 1,78 m, ir tai dar vienas paliudijimas apie suprastą higienos reikšmę sveikai gyvensenai. 2,40–2,60 m ilgio

4 Jovaiša E. Dangus baltų gyvenime. *Lietuva iki Mindaugo.* Vilnius, 2003, p. 354–355, il. 39.4.

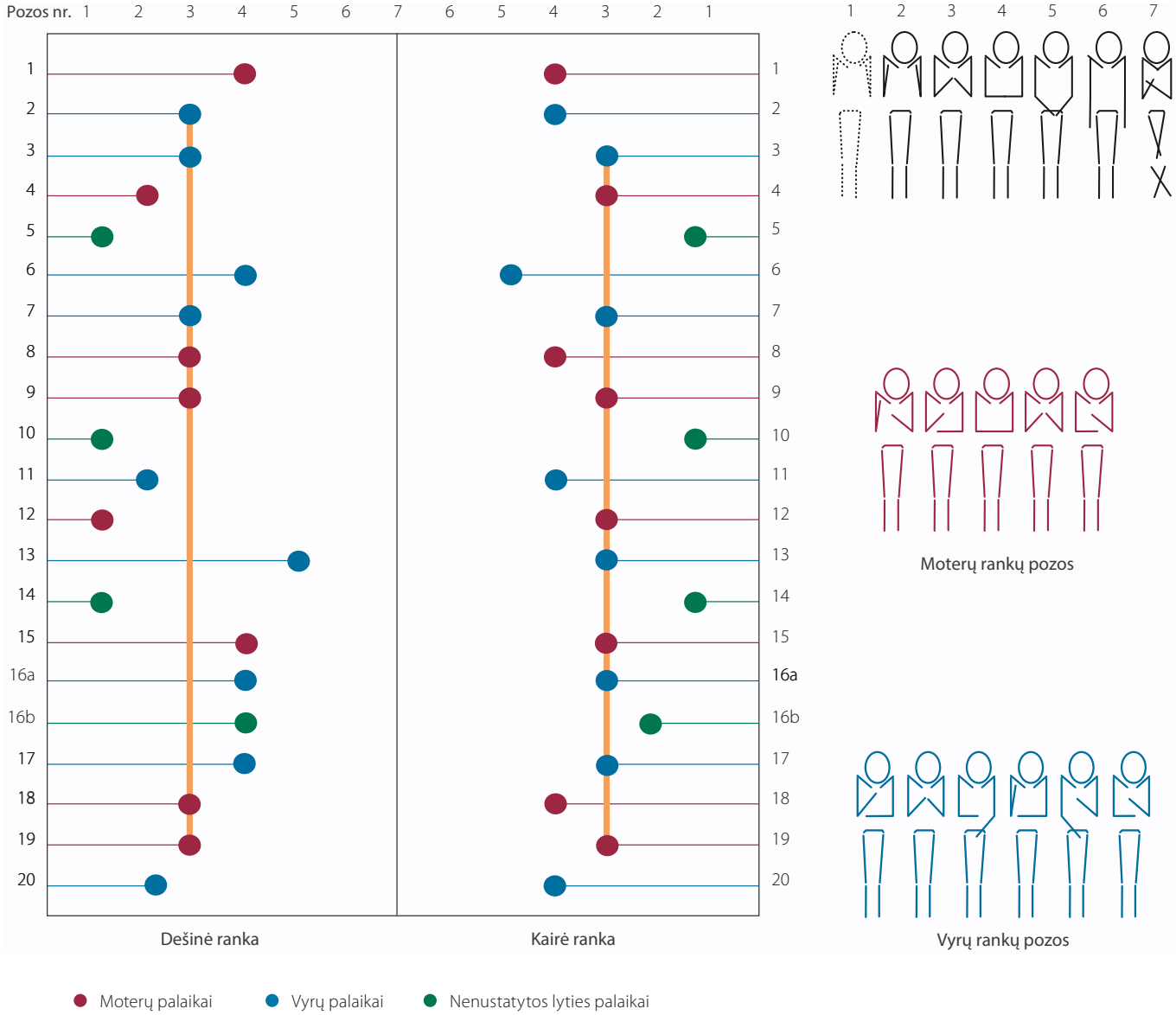

ir 0,83–093 m pločio duobėse rasta karstų liekanų. 3, 7, 10, 12, 13, 16 kapų karstai buvo lentiniai, siaurėjantys kojūgalio link, plokščiu dugnu. Yra kapų (2, 6, 17, 20), kuriuose aiškaus karsto kontūro nerasta, tačiau tai, kad mirusysis buvo palaidotas karste, rodė kiti požymiai: vertikali kirvių padėtis kape (jie turėjo būti atremti į karsto sieną), medienos žymės ant kai kurių papuošalų bei darbo įrankių. Tyrimo medžiaga leidžia manyti, kad mirusieji papildomai buvo įsupami į vilnonį audinį arba juo užklojami. Tai liudija 6 kape ant kirvio, buvusio kojūgalio dešinėje pusėje, rasti audinio

8:3 iliustracija.
Plinkaigalio kapinyno mirusiųjų rankų padėtys:
1. rankos poza nenustatyta;
2. ranka sulenkta iki žastikaulio;
3. ranka sulenkta 45° kampu;
4. ranka sulenkta 90° kampu;
5. ranka sulenkta 135° kampu;
6. ranka ištiesta (180°);
7. kita rankos poza.

E. Jovaiša, 2014

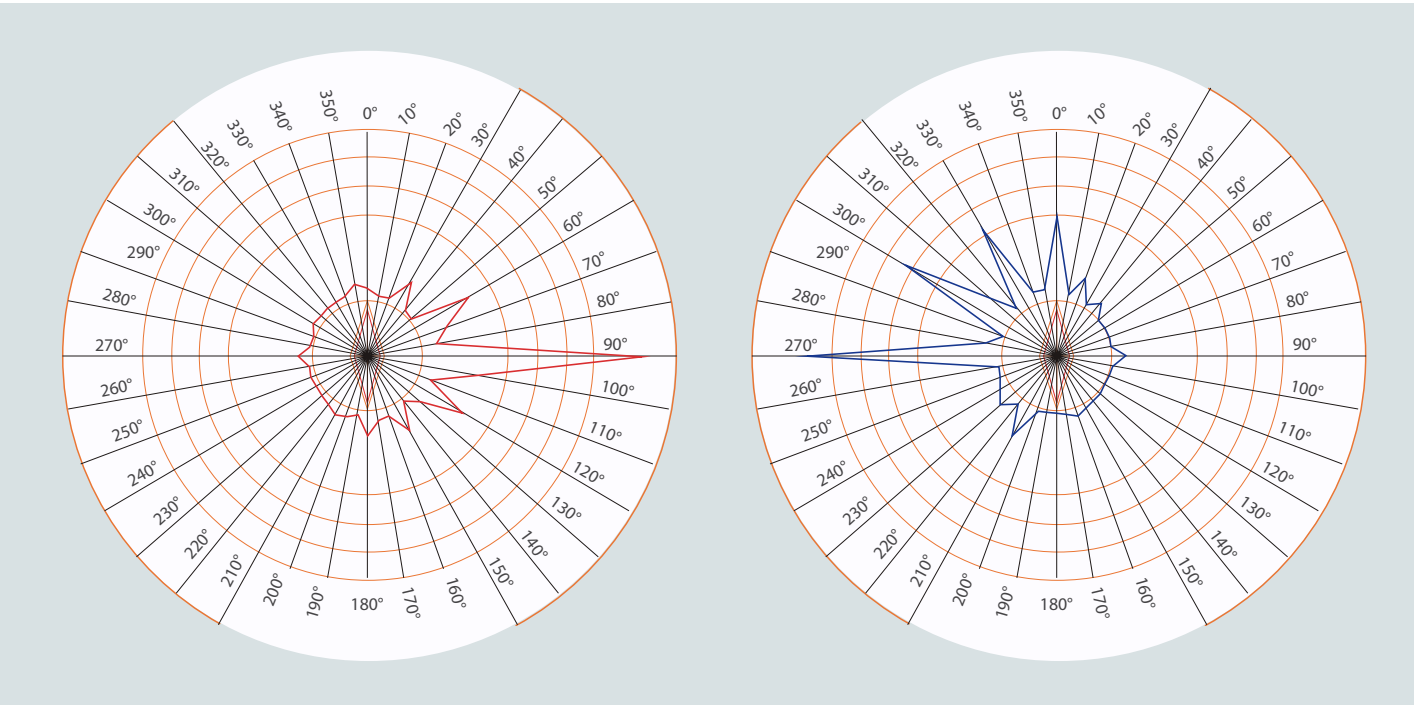

8:4 il.
Plinkaigalyje palaidotų moterų (kairėje) ir vyrų (dešinėje) erdvinis orientavimas
E. Jovaiša, 2003

fragmentai, o 8, 13 kapuose segės rastos ant dilbio kaulų, ir sunku įsivaizduoti, kad jomis būtų buvęs susegtas drabužis. Būdingas Centrinės Lietuvos kultūros žmonių laidosenos bruožas yra taisyklingai abipus mirusiojo padėti akmenys. Akmenų dėjimas rastas 3, 4, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 16, 17, 18 kapuose. Paprastai akmens statiniui naudoti palyginti nedideli akmenys – 18 × 23 × 9,5, 32 × 23 × 18 cm dydžio, tačiau 6 kape akmenys buvo itin stambūs – 65 × 21, 5 × 30 cm dydžio (8:5 il.).

Plinkaigalio kapinyno vyrų ir moterų kapai pasižymi gausiomis ir įvairias gyvenimo sritis atspindinčiomis įkapėmis (8:6 il.). Gausu žemdirbystės, karybos ir medžioklės, amatų ir buities reikmenų, įvairiausių papuošalų, drabužių bei apavo prilaikančiųjų-jungiamųjų reikmenų, kurie su didžiausia atida padaryti iš spalvotųjų metalų arba jais puošti, ornamentuoti įvairiausiais raštais. Darbo įrankius ir ginklus Plinkaigalio gyventojai dėjo įvairiai, – jų galima rasti ir galvūgalio, ir juosmens, ir kojūgalio srityje. Devyni Plinkaigalio vyrai turėjo siauraašmenius pentinius kirvius (8:7 il.), septyni – kovos peilius, vienas – siauraašmenį kalaviją (8:8 il.). Tad net pirmieji dvidešimt kapų Plinkaigalyje atskleidė tą faktą, kad bendruomenė gynybai skyrė daug dėmesio. Nė viena kita gyvenimiškos veiklos sritis, kaip karyba ir medžioklė, nėra taip plačiai atspindima. Rastieji ginklai leidžia nustatyti įprastinę V a. pabaigos ir VI a. pradžios Plinkaigalio karių ginkluotę. Didžiausia karių dalis buvo ginkluota

8:5 il.
Plinkaigalio 6 kapo akmenų konstrukcija
E. Jovaiša, 1977

Kapo numeris	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16a	16b	17	18	19	20	Iš viso:
Moterys																						8
Vyrai																						9
Nenustatytos lyties																						4
Žemdirbių reikmenys									1													
Pjautuvas	1																					2
Kaplys				1																		1
Karių reikmenys																						
Kalavijas																1						1
Kirvis		1	1			1	1				1		1			1		1			1	9
Peilis		1	2			1	1				1		1									7
Ūkio reikmenys																						
Geriamasis ragas		1																				1
Yla				1								1			1				1	1		5
Peilis								1		1				1	1			1				5
Skobtas		1																				1
Apeigų reikmenys		1																				1
Iš viso reikmenų	1	5	3	2	0	2	2	1	1	1	2	1	2	1	2	2	0	2	1	1	1	33

Kapo numeris	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16a	16b	17	18	19	20	Iš viso:
Moterys																						8
Vyrai																						9
Nenustatytos lyties																						4
Galvos danga																				1		1
Antkaklės		1																		1		2
Vėriniai									1								1			1		3
Segės	1	1	1	1		1	1	1					1			1	1	1		1	1	13
Smeigtukai									1	1	1											2
Apyrankės	2	1															1	1	1	2		8
Žiedai				1			1	1												1	1	5
Diržai		1											1			1						3
Apavas		2																				2
Kitokios įkapės		1		1		1	1	1							1	1			1			8
Iš viso papuošalų:	3	7	1	3	0	2	3	3	2	1	1	0	2	0	1	3	3	2	2	7	2	48
Iš viso įkapių:	4	12	4	5	0	4	5	4	3	2	3	1	4	1	3	5	3	4	3	8	3	81

8:6 il. 1977 metais Plinkaigalyje rastų įkapių statistika
E. Jovaiša, 2013

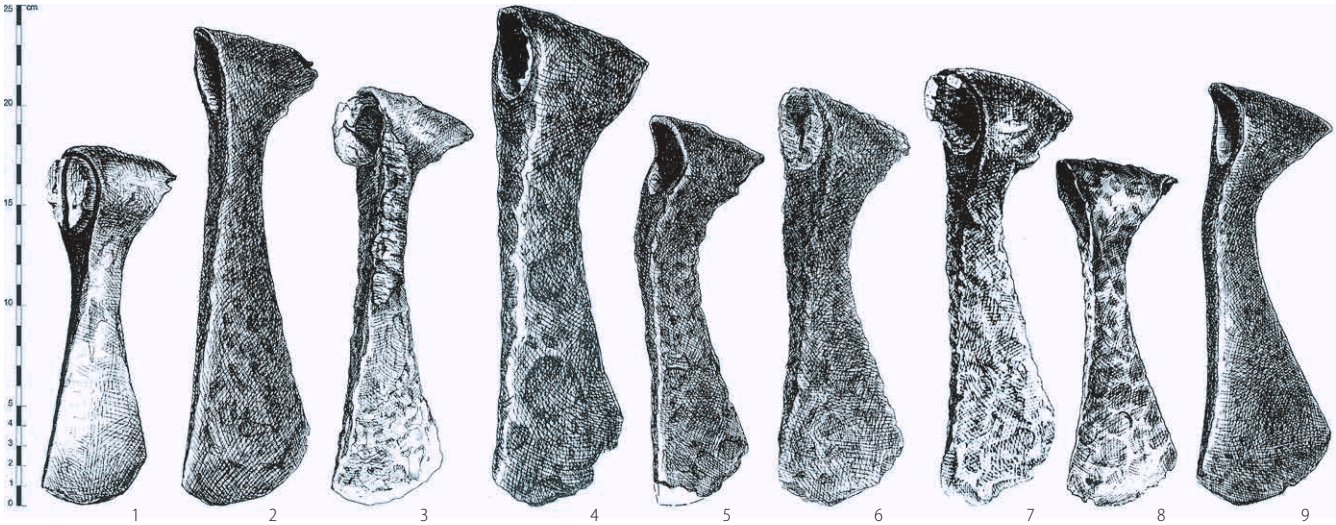

8:7 il.
Plinkaigalio siauraašmeniai pentiniai kirviai:
1. kapas 2 (18,0 cm);
2. kapas 3 (24,0 cm);
3. kapas 6 (21,0 cm);
4. kapas 7 (25,0 cm);
5. kapas 11 (19,5 cm);
6. kapas 13 (21,0 cm);
7. kapas 16 (22,0 cm);
8. kapas 17 (17,5 cm);
9. kapas 20 (21,3 cm).

Dail. G. Jonkus, 1979

kovos kirviu ir kovos peiliu, o žymūs kariai turėjo kalaviją (8:9 il.). Kaip ir įprasta ankstyvųjų viduramžių pradžios kariniam papročiui, žymiam kariui buvo įdėtas ir sidabru apkaustytas geriamasis ragas. Gana reti radiniai mūsų archeologijos medžiagoje yra amatų reikmenys. Vienas iš tokių – geležinis skobtas – buvo rastas 2 vyro kape (8:10 il.). Plinkaigalio moterų kapai, kaip, beje, ir kitų baltų, reikmenų įvairove nepasižymi, tačiau juose rasta žemdirbiams ar daržininkams skirtų įrankių – pjautuvų ir kaplys (8:10 il.). Moterų kapams būdingos ylos, pjautuvai, peiliukai, geležinis kaplys padėti kojūgalyje arba dubens srityje.

Aprangos reikmenų ir papuošalų Plinkaigalio kapuose yra daug. Vyrauja įvairių formų segės (8:11 il.). Jų dvidešimtyje kapų rasta net 13. Segės 6 tipų: lankinės ilgakojės su lieta užkaba ir pusrutulio formos buoželėmis (kapai 1♀, 6♂, 7♂, 13♂, 16♂, 16, 17♂, 20♂); lankinės trikampe kojele su lenkta užkaba ir dvigubų žiedelių formos buoželėmis (kapas 2♂); lankinės ilgakojės su lenkta užkaba ir daugiakampio formos buoželėmis (kapas 3♂); lankinės trikampe kojele su lenkta užkaba ir daugiakampio formos buoželėmis (kapas 4♀); lankinės ilgakojės su lenkta užkaba ir dvigubų žiedelių buoželėmis (kapas 8♀); lankinės laiptelinės su lieta užkaba ir dvigubų žiedelių buoželėmis (kapas 19♀). Apyrankės nešiotos 3 tipų: juostinės (kapas 1♀), vadinamosios storėjančiais daugiakampiais galais (kapai 2♂, 16 (vaiko griaučiai), 17♂, 18♀) ir įvijinės (kapas 19♀). Žymiai rečiau į kapus dėjo vėrinius ir antkakles. Pastarųjų rasta 2 rūšių: ruplėtais (kapas 2♂) ir balneliniais galais (kapas 19♀). Antkaklės ruplėtais galais žinomos tik sidabrinės, jos retai aptinkamos ir paplitusios Vidurio bei Šiaurės Lietuvoje. Tai tipiški VI amžiaus dirbiniai, kurių gamybos centras galėjo būti Kėdainių apylinkėse[5]. Reta

5 Nakaitė L. Auksakalystės Lietuvoje iki XIII a. klausimu (2. Sidabro dirbinių geografija). *MADA*,1968, t. 2 (27), p. 49–50.

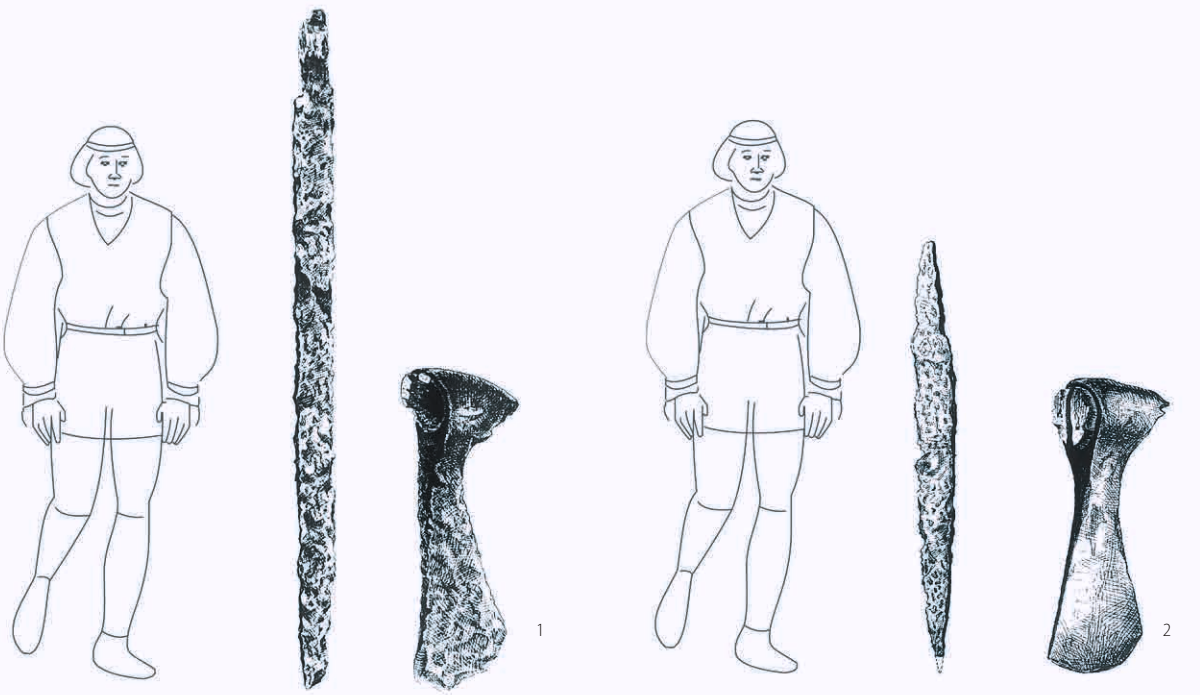

8:8 il.
Plinkaigalio karių ginkluotės komplektai:
1. vienašmenis kalavijas iš kapo 16 (46,8 cm) ir siauraašmenis pentinis kirvis iš kapo 16 (22,0 cm);
2. kovos peilis iš kapo 2 (26,7 cm) ir siauraašmenis pentinis kirvis iš kapo 2 (18,0 cm).
Dail. G. Jonkus, 1979, L. Leščinskaitė, 2011

8:9 il.
Plinkaigalio vienašmenis kalavijas ir kovos peiliai:
1. kapas 16 (46,8 cm);
2. kapas 2 (26,7 cm);
3. kapas 3 (34,5 cm);
4. kapas 6 (21,4 cm);
5. kapas 11 (28,9 cm);
6. kapas 13 (29,4 cm).
Dail. G. Jonkus, 1977

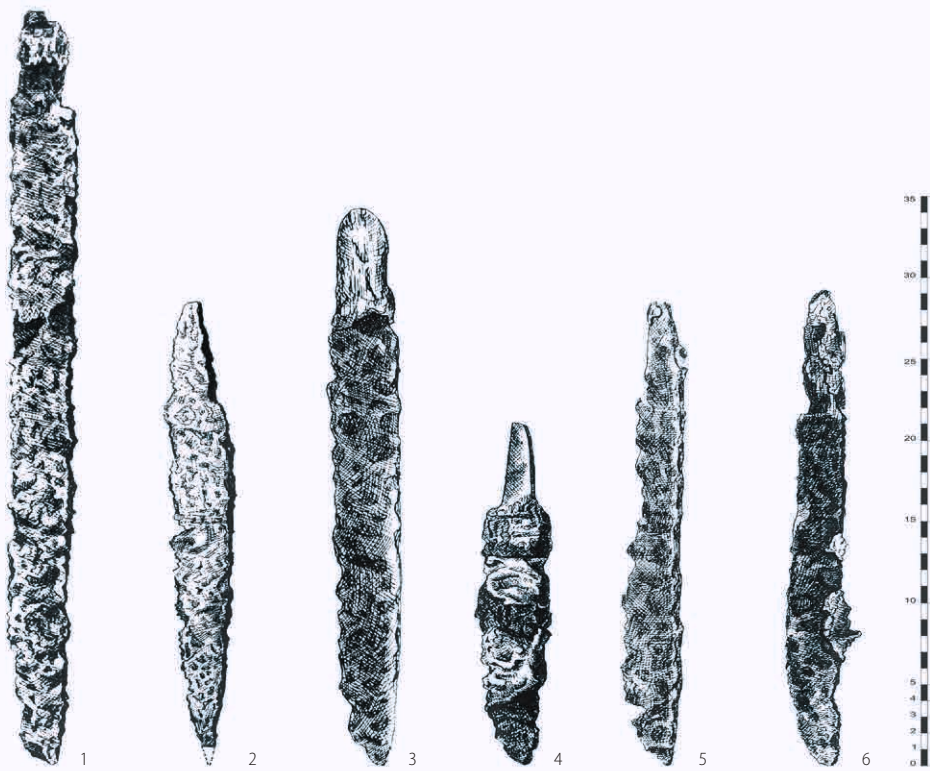

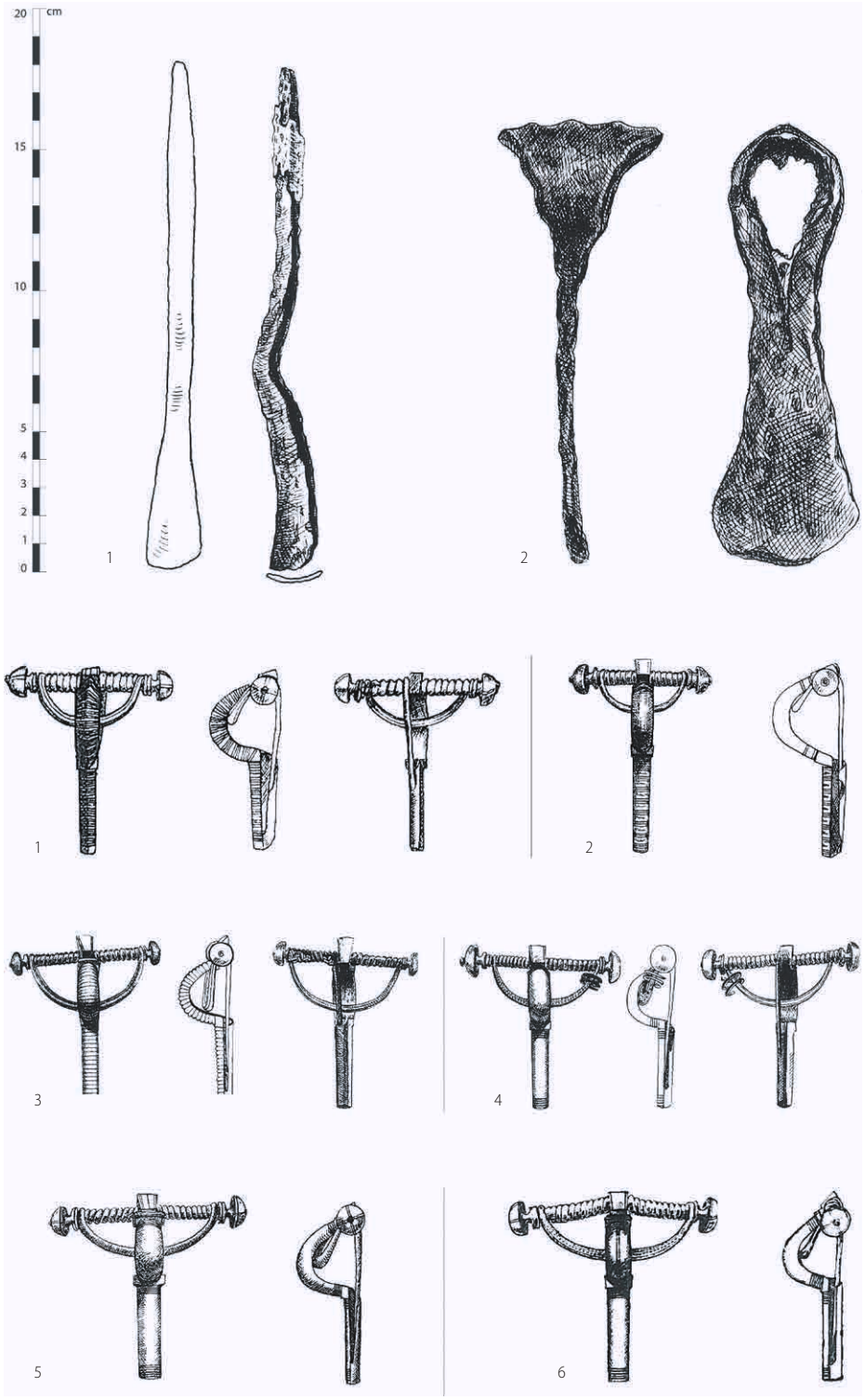

8:10 il.
Plinkaigalio amatininkų
ir žemdirbių įrankiai:
1. skobtas iš kapo 2 (18,0 cm);
2. kaplys iš kapo 4 (15,9 cm).
Dail. G. Jonkus, 1979

8:11 il.
Plinkaigalio lankinės ilgakojės segės
su pusrutulio formos buoželėmis:
1. vyro kapas 6 (6,56 cm);
2. vyro kapas 7 (8,8 cm);
3. vyro palaikai iš 16 kapo (10,2 cm);
4. vaiko palaikai iš 16 kapo (7,9 cm);
5. vyro kapas 13 (8,8 cm);
6. vyro kapas 17 (9,0 cm).
Dail. G. Jonkus, 1979

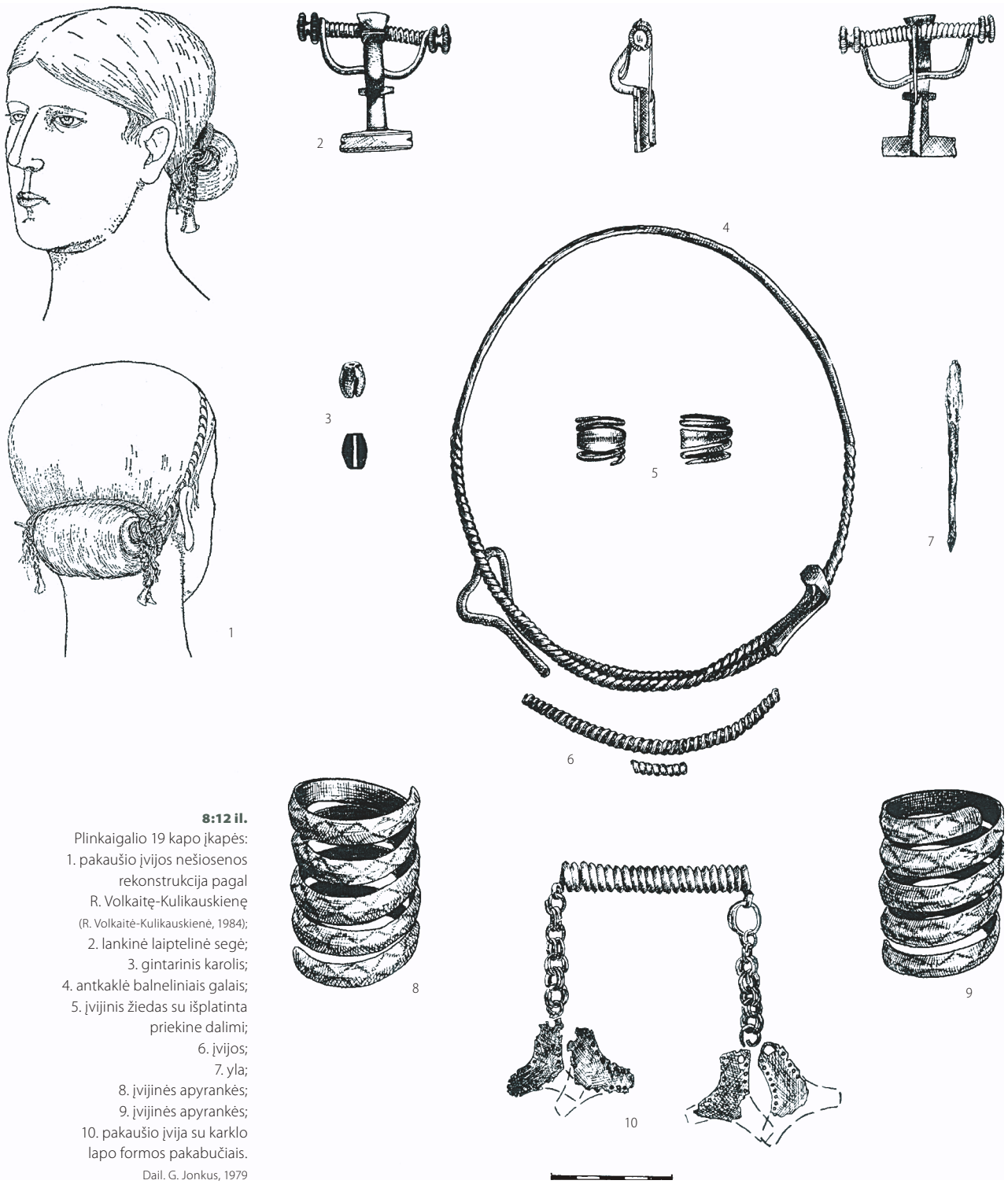

8:12 il.
Plinkaigalio 19 kapo įkapės:
1. pakaušio įvijos nešiosenos rekonstrukcija pagal R. Volkaitę-Kulikauskienę (R. Volkaitė-Kulikauskienė, 1984);
2. lankinė laiptelinė segė;
3. gintarinis karolis;
4. antkaklė balneliniais galais;
5. įvijinis žiedas su išplatinta priekine dalimi;
6. įvijos;
7. yla;
8. įvijinės apyrankės;
9. įvijinės apyrankės;
10. pakaušio įvija su karklo lapo formos pakabučiais.
Dail. G. Jonkus, 1979

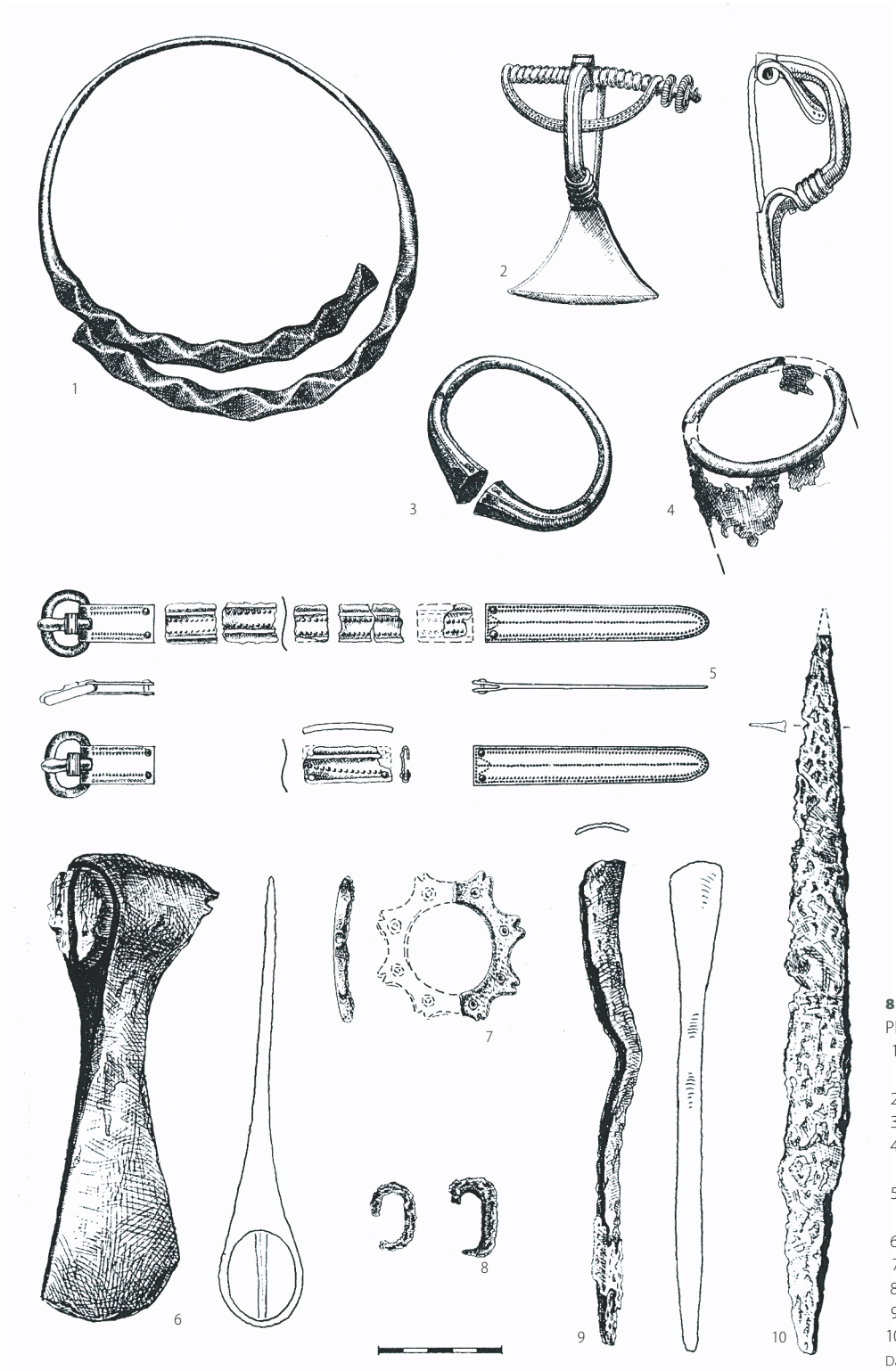

8:13 il.
Plinkaigalio 2 kapo įkapės:
1. sidabrinė antkaklė ruplėtais užkeistais galais;
2. lankinė segė trikampe kojele;
3. apyrankė storėjančiais galais;
4. geriamojo rago lankelio dalis su sidabriniais ornamentuotais apkaustais;
5. apavo dirželių žalvariniai papuošimai su žalvarinėmis sagtelėmis;
6. siauraašmenis pentinis kovos kirvis;
7. kaulinis dirbinys – „saulės diskas“;
8. geležinių sagčių dalys;
9. geležinis skobtas;
10. kovos peilis.

Dail. G. Jonkus, 1979

įkape laikytinas galvos dangos papuošalas iš 19 moters kapo – vadinamoji pakauškaulio įvija (8:12 il.). Tokių įvijų nešiosenų, paplitimą ir etninės priklausomybės klausimus nuodugniai nagrinėjo Regina Volkaitė-Kulikauskienė[6].

Turtingai ir puošniai aprengtas, apginkluotas į amžinybę buvo palydėtas 2 kape palaidotas 25–30 metų amžiaus vyras (8:16 il.). Jį palaidojo 2,34 × 0,8 m dydžio duobėje, jo galvą nukreipė į PV. Dešinę ranką sulenkė stačiu kampu, o kairę – smailiu kampu. Vyrui ant kaklo buvo sidabrinė antkaklė ruplėtais užkeistais galais, ant kairės rankos užmauta žalvarinė storagalė apyrankė. Drabužis krūtinės srityje susegtas žalvarine sege trikampe kojele. Mirusiojo kairėje pusėje, kojūgalyje, kotu galvos link padėtas siauraašmenis pentinis kovos kirvis, prie šlaunikaulio – skobtas ir sidabru apkaustytas geriamasis ragas, prie dubens – kovos peilis. Prie kairės kojos rastas kaulinis kiauravidurio disko pavidalo dirbinys yra unikalus baltų archeologijos medžiagoje, jo paskirtis greičiausiai apeiginė, o gal tiesiog – amuletas. Visa jo forma primena Saulės diską, tad jis galėjo būti susijęs su Saulės garbinimu. Be to, atrodo, kad šis dirbinys, nulaužus pusę, buvo įmestas laidojimo metu (8:13 il.).

Įdomiausias kape rastas dirbinys – apavas. Atidengus blauzdikaulius, buvo pastebėta kaulus juosianti organinė medžiaga. Ji ryškiai apibrėžė blauzdikaulių viršutinę dalį ir tęsėsi pėdų link. Virš organinės medžiagos, 4 cm žemiau nuo jos viršutinio krašto, išliko dirželių sagtys. Dešinės kojos sagtis rasta skersai kaulo, vidinėje jo pusėje, kairės – nulinkusi į kapo išorę. Dirželių liežuvėlių padėtys irgi skyrėsi: dešinės kojos – išilgai kapo ašies ant blauzdikaulio, 13,5 cm nuo pėdų kaulų, o kairės – netoli sagties. Dirželio apkaustai rasti ant blauzdikaulių ir po jais vienoje linijoje.

Organinės medžiagos ir dirželių radimo vietos leidžia manyti, kad tai – apavo liekanos. Organinės medžiagos liekanos parodė, jog apavas buvo odinis. Deja, pėdų srityje odos neišliko, tad ši apavo dalis lieka neaiški, – rekonstruoti galima tik viršutinę jo dalį. Apavas turėjo aukštą aulą, kuris arčiau kelių suveržtas odiniu dirželiu. Ornamentuotomis plokštelėmis puoštas odinis dirželis juosė aulą viena eile, ir jo galas su apkalu kabojo laisvai. Galimas dalykas, kad aule buvo kilpos dirželiui įverti, nes atrodo, kad dirželis nebuvo nuimamas, o tik, reikalui esant, atleidžiamas ar suveržiamas (8:14 il.).

Iki 1977 metų V–VI amžių diržų radiniai nebuvo siejami su apavu. Diržų liekanas, jei jų ir buvo randama, tyrinėtojai priskirdavo juosmens diržui. Kai kurios apavo dalys buvo rastos tyrinėtuose VIII–XIII a. Palangos, IX–XII a. Žvilių (Šilalės raj.) ir VIII a. Linksmučių (Pakruojo raj.) senkapiuose. Linksmučių turtinguose vyrų kapuose (20, 21 kapai), arčiau kairės kojos pėdos buvo rasti apavo papuošalai, susidedantys iš keturių eilių žalvarinių spurgelių, o 20 kape – ir žalvarinė dirželio sagtis[7].

6 Volkaitė-Kulikauskienė R. Apie vieną galvos papuošalą. *Lietuvos archeologija*, 1984, t. 3, p. 118–125.

7 Volkaitė-Kulikauskienė R. Linksmučių (Pakruojo raj., Šiaulių srit.) kapinyno 1948 m. tyrinėjimo duomenys. *Lietuvos istorijos instituto darbai*. Vilnius, 1951, t. 1, p. 290, 299–300, pav. 6.

Apavas buvo susegtas sagtele, o jo pakraščiai papuošti žalvariniais spurgeliais[8]. Žalvarinės dirželių sagtys, kurių adatos skersinis yra pailgas, plačiai buvo paplitusios Rytų Baltijos regione I tūkstm. viduryje ir antrojoje pusėje. Jų gausu buvusiose Sembos ir Notangos srityse[9] ir jos datuojamos VI a. pradžia bei pirmąja puse[10]. Mūsų šalyje analogiška, tačiau ankstyvesnė sagtis žinoma iš V a. Krikštonių (Lazdijų raj.) turtingo kario kapo[11]. Čia rastas ir panašus kaip Plinkaigalio dirželio liežuvėlis. Be to, šio tipo sagtys žinomos iš Aukštkiemių (Klaipėdos raj.) bei Vilkyčių (Šilutės raj.) senkapių. Itin panašių sagčių, apkaustų ir liežuvėlių rasta šalia Plinkaigalio buvusiame Pašušvio senkapyje[12], tačiau liko neaiški jų padėtis kape, ir sunku pasakyti, kuriai aprangos daliai jie priklausė.

Neseniai paskelbiau straipsnį „Drožėjas ar karys?“, kuriame kėliau kai kuriuos pasaulėžiūrinius ir psichologinius šio laikmečio karinio elito gyvenimo aspektus remdamasis Plinkaigalio 2 kapo medžiaga[13]. Nuo to laiko kolegų ir mano paties tyrinėjimai gerokai papildė karinio elito gyvenimą nušviečiančią medžiagą, o tam tikra jos dalis leidžia daryti išvadas apie jų tolimas keliones. A. Bliujienė paskyrė specialų skyrių „Ginklo galios demonstravimas“ karinio elito medžiagai apibūdinti[14]. Įdomių apibendrinimų randama M. Michelberto naujausiame darbe „Paprūdžiai. Žemaičių karinio elito kapinynas“[15]. Atkreipiamas dėmesys, kad baltų kariai raiteliai galėjo tarnauti Dunojaus sieną saugančiuose Romos kavalerijos pagalbiniuose daliniuose ir po tarnybos grįžti namo, o jo tyrinėto Paprūdžių kapinyno kariai raiteliai dalyvavo vadinamuosiuose hunų karuose Centrinėje Europoje[16]. Tad archeologijos duomenys nedviprasmiškai rodo baltų karius dalyvavus Europos įvykiuose. Tai gali iliustruoti ir toliau dėstoma medžiaga. Ši ir kita medžiaga leistų skaitytojui susidaryti nuomonę, kad VI amžiaus baltai turėjo visas priemones, kurios įgalintų leistis į tolimąją Raveną, kur aisčiai susitiko su Teodoriku Didžiuoju, rytų gotų karalystės valdovu.

Mįslingi karinio elito kapų palydovai yra pincetas, šukos, žirklės, kuriuos tyrinėtojai dažnai skiria pagoniškų ritualų sričiai[17]. Gal ir taip, tačiau apie tokių daiktų

8 Volkaitė-Kulikauskienė R. *Lietuviai IX–XII amžiais*. Vilnius, 1970, p. 136–137.

9 Tischler O. *Ostpreussische Altertümer*. Königsberg, 1902, lent XI(4); Åberg N. *Ostpreussen in der Völkerwanderungszeit*. Uppsala, 1919, S. 106–107; Gaerte W. *Urgeschichte Ostpreussens*. Königsberg, 1929, S. 278, Abb. 227:b.

10 Gaerte W. *Urgeschichte Ostpreussens*. Königsberg, 1929, S. 278, Abb. 227:b.

11 Kulikauskas P. Nemunas padeda archeologams. *Mokslas ir gyvenimas*, 1958, Nr. 9, p. 19–22.

12 Zaborski A. Cmentarzysko w Poszuszwiu w pow. i gub. Kowieńskiej. *Światowit* (Warszawa), 1905, t. 6, p. 145–148, lent. 6–11.

13 Kai kurios mintys yra publikuotos ankstesniuose mano darbuose. Žr.: Jovaiša E. Plinkaigalio kapo pėdsakais. *Inveniens quaero. Ieškoti, rasti, nenurimti.* Vilnius, 2011, p. 100–106; Jovaiša E. Baltų visuomenė ankstyvųjų viduramžių pradžioje (V–VI a.). *Istorija*, 2006, t. 64, p. 5–16.

14 Bliujienė A. Romėniškasis ir tautų kraustymosi laikotarpiai. *Lietuvos archeologija*. III t. Klaipėda, 2013, p. 546–561.

15 Michelbertas M. *Paprūdžiai. Žemaičių karinio elito kapinynas*. Vilnius, 2014, 140 p.

16 Ten pat, p. 124.

17 Antoniewicz J., Kaczyński M., Okulicz J. Wyniki badań prowadzonych w 1956 roku na cmentarzysku kurhanowym w miejsc. Szwajcaria, pow. Suwałki. *Wiadomości Archeologiczne*, 1958, t. 25, s. 1–2, s. 22–57.

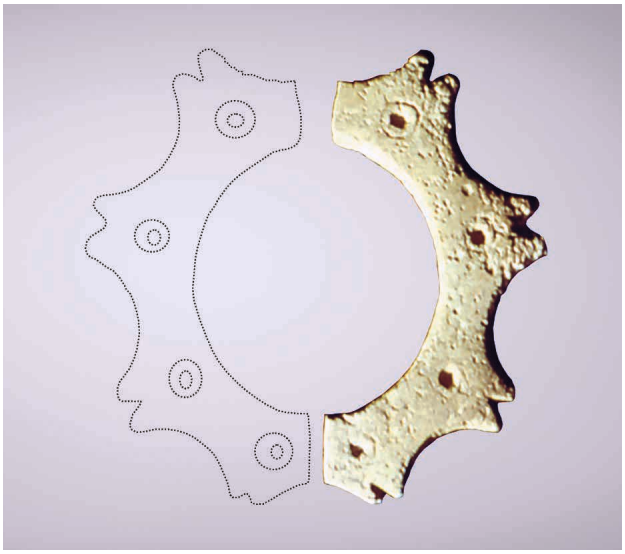

8:14 il.
Apavas pagal Plinkaigalio 2 vyro kapo radinius
Dail. G. Jonkus, 1977

8:15 il.
Stilizuotas „saulės diskas" iš Plinkaigalio 2 kapo

8:16 il.
Plinkaigalio 2 vyro kapas ir jo įkapių padėtis
E. Jovaiša, 2011

paskirtį galima įvairiai samprotauti. Kiti tyrinėtojai sako, kad jie gali būti susiję su higiena ir priežiūra. Visai įtikinama, tačiau norėtųsi atkreipti dėmesį į psichologinį šio reiškinio aspektą. Kario gyvenimas dažniausiai nėra ilgas. Profesionalūs kariai tai puikiai supranta ir priima kaip galimą savo pašaukimo baigtį. Nuolatinė tos baigties laukimo įtampa suformavo ir gyvenimo būdą, – įvairiomis linksmybėmis užgožti neišvengiamumo ir laikinumo jausmą. Puošni kario apranga, puošnūs, reti ir ypatingo gerumo ginklai turėjo jį skirti iš kitų, individualizuoti kariško šaunumo siekiančioje karių kastoje. Toks gyvenimo būdas puikiai ir įtikinamai aprašytas Aleksandro (tėvo) Diuma (Alexandre Dumas) romanuose. Dailiai sušukuoti plaukai, pakirpta barzda ar ūsai, – tam galėjo tarnauti karinio elito kapų šukos, žirklės ir pincetai. A. Diuma herojus nuo mūsų aprašomo laiko skiria apie vienas tūkstantis metų. Bet šitoks požiūris tuos nutolusius veikėjus psichologiškai daro artimus. Jei prašmatnumo ženklais laikytinos ir kapuose randamos prabangios perpetės – specialūs diržai kalavijui ar kovos peiliui prilaikyti, ta psichologinė bendrybė tampa dar tikresnė.

Plinkaigalio 2 vyro kapo įkapių įvairovė gali sutrikdyti bet kurį archeologą, svarstantį, kas buvo mirusysis V a. pabaigoje – VI a. pradžioje: karo vadas, amatininkas, prekeivis ar dar kas nors. Kad šis vyras skyrėsi nuo kitų, pirmiausia liudija papuošalai. Vyras nešiojo iš gryno sidabro padarytą masyvią antkaklę ruplėtais galais. Ant rankos mūvėjo sunkią žalvarinę storėjančiais galais apyrankę, prie diržo jam buvo prisegtas sidabru apkaustytas geriamasis ragas, avėjo aukštaaulius odinius batus, suveržtus odiniais diržais su puošniomis sagtelėmis ir ornamentuotomis žalvarinėmis plokštelėmis (8:14 il.). Sidabriniai papuošalai daug ką pasako: ne kiekviename kape

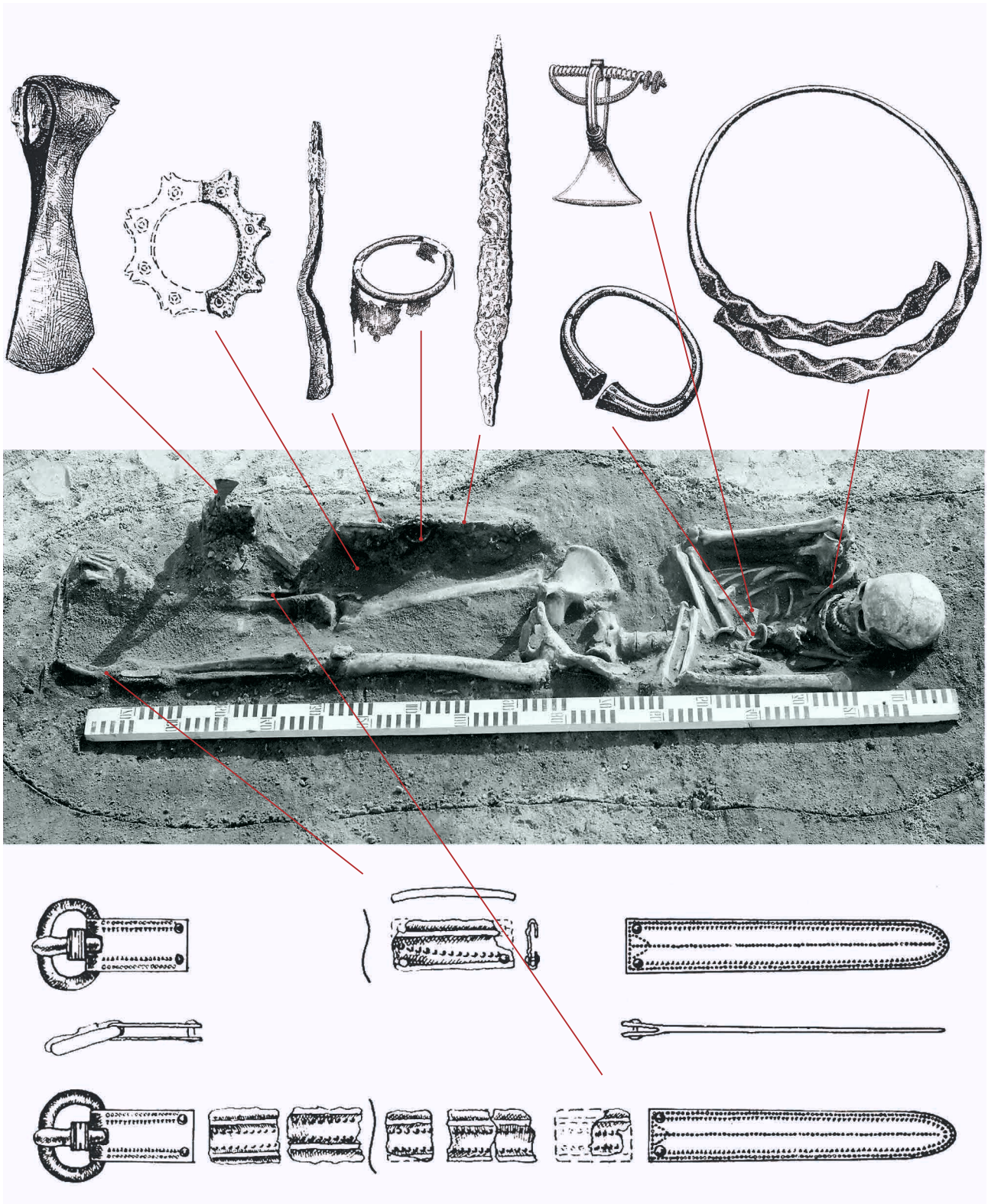

jų rasi, o geriamuosius ragus archeologai skiria karinio elito atstovams – karo vadams arba vyresniesiems, gal net ir dvasininkų luomui.

Kažkokiems ritualams galima priskirti ir kape rastą kaulinį disko formos amuletą, kurio pusė nulaužta ir padėta į kapą. Bet čia gal greičiau mylinčios širdies prieraišumo ženklas nei kažkoks ritualinis daiktas. Kad tai būta karinio elito atstovo, leidžia manyti kiti radiniai – siauraašmenis pentinis kirvis, kovos peilis, sidabru dabintas geriamasis ragas ir puošnus apavas. Štai jis ir tapo sensacija. Adolfas Tautavičius 1996 metais rašė: „Ryškesnių apavo pėdsakų šio laikotarpio kapuose pirmą kartą aptikta 1977 m. Plinkaigalyje V a. pabaigos – VI a. vyro kape Nr. 2.“[18] Kiekvienam iš mūsų, archeologų, buvo aišku, jog senieji gyventojai basi nevaikščiojo, kad jie avėjo iš odos, medžio ar kitokių medžiagų padarytą apavą, tačiau kaip jis atrodė – niekas negalėjo pasakyti. Plinkaigalio radinys atskleidė prašmatnų, greičiausiai, karinio elito apavą. Jo aukšti, kelius siekiantys aulai su patikimai suveržiamais diržais turėjo būti patogūs pentinus nešiojančiam raiteliui (žr. 8:14 il.). Šiame kape pentinų nebuvo, tačiau jų pakankamai kituose Plinkaigalio karių kapuose. Taigi, tos nukreipiančiosios įkapės – sidabro papuošalai, geriamasis ragas, puošnus apavas, kirvis, peilis – rodo šį asmenį buvus karį.

Be išlygų taip ir būtų, jeigu ne vienas „bet“. Kape buvo rastas nedidelis grakštus geležinis skobtas. Kam tas taikingas dailidės įrankis? Juolab kad specializuoti darbo įrankiai ankstyvųjų viduramžių, kaip ir ankstesnių ar vėlesnių laikotarpių, kapuose yra didelė retenybė. Siejant jį su rastu „saulės disku“, kuris niekur kitur nei pas mus, nei visame Baltijos regione daugiau nerastas[19], kyla gal ir netikėta mintis. Gal šis turtingas raitelis ir karys buvo kartu talentingas medžio ir kaulo drožėjas? Gal unikalus „saulės diskas“, papuoštas stilizuotais paukščių snapeliais ir Saulės simboliais, yra šio meistro darbas (8:15 il.). Kad plinkaigališkiai turėjo talentingų meistrų ir dailininkų, liudija V. Kazakevičius. Jis nustatė, kad įžymieji geriamieji ragai, tarp jų ir su antelių ornamentu, yra vietinių meistrų darbo[20]. Taigi, mirusiojo būta ir kario, ir menininko drožėjo. Ar tai tiesa – niekas nepasakys, kaip ir negalima pasakyti, jog šitaip negalėjo būti.

Iš karinio elito išėjęs Plinkaigalio karys, kaip ir visa karinės aristokratijos sankloda, yra susijusi su „taikingų aisčių“ samprata, kurios pradžia randama Jordano „Getikoje“, parašytoje VI a. viduryje – kaip tik Plinkaigalio bendruomenės klestėjimo metais: „Prie pat Okeano kranto, kur trimis žiotimis įsilieja Vyslos vandenys, gyvena vidivarijai, kuriuos sudaro įvairios gentys. Už jų, Okeano pakrantėje, gyvena aisčiai, labai taikinga gentis.“[21] Laima Vaitkunskienė teigia: „Antai Plinkaigalio kapinyne,

18 Tautavičius A. *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.)*. Vilnius, 1996, p. 263.

19 Kazakevičius V. Plinkaigalio kapinynas. *Lietuvos archeologija*, t. 10. Vilnius, 1993, p. 136.

20 Ten pat.

21 Jordanas. *Apie svarbiausius laikų įvykius arba apie romėnų tautos kilmę ir darbus. Apie getų kilmę ir žygius*. Iš lotynų kalbos vertė O. Daukšienė, V. Gerliakienė. Parengė D. Alekna. Vilnius, 2013 (rengiama spaudai).

Kėdainių raj., ištyrus daugiau kaip 350 kapų (tyrimų vad. – E. Jovaiša (1977) ir V. Kazakevičius (1978–1984)), tebuvo rasta vos keletas ietigalių. O juk ietis – plačiausiai vartotas ginklas Lietuvoje [Volkaitė-Kulikauskienė R., 1981]. Tai, be abejo, ne atsitiktinumas. Seniai archeologų pastebėta, kad Vidurio Lietuvos kapinynuose reta ginklų. Manoma, kad šio regiono gyventojams nebuvo gyvo reikalo daug ginklų turėti, nes ši sritis neturėjo bendrų ribų su svetimomis etninėmis grupėmis. <...> Rytiniai žemaičiai, matyt, artimai ir taikiai bendravo su rytiniais kaimynais – lietuvių gentimis, gyvenusiomis palei Šventąją ir už jos į rytus plytinčiuose Rytų Lietuvos plotuose. Tai natūralu, nes ir vieni, ir kiti buvo rytų baltai, taigi, genetiškai buvo artimi."[22] Šis aiškinimas prieštaringas. L. Vaitkunskienė, remdamasi Regina Kulikauskiene, teigia, kad ietis – labiausiai naudotas ginklas Lietuvoje. Tai yra tiesa – jos iš tiesų plačiai naudotos. Bet visi aisčiai dažnai naudojo ir kovos kirvį, kovos peilį, platųjį kalaviją žiemgalių žemėse ir vienašmenį kalaviją Vidurio Lietuvoje, o dėl „seniai archeologų pastebėto reiškinio, kad Vidurio Lietuvos kapinynuose reta ginklų", reikia pasakyti, kad jau nuo I a. pradžios šios kultūros vyrų kapuose yra gausu kirvių ir peilių. Tai tiesiog klasikinis vyrų kapų komplektas, o absoliučios peilių daugumos ilgiai yra tokie, kad jų niekaip kitaip kaip ginklais nepavadinsi. Kirvis ir peilis yra tradicinis Centrinės Lietuvos gyventojų ginkluotės komplektas. Tokia ginkluotės tradicija stebima ir V–VI amžių Plinkaigalio kapuose, nes Plinkaigalio gyventojai ir yra ankstyvųjų šios srities gyventojų tradicijų perėmėjai. Kalbant apie plinkaigaliečių kirvius, tenka pabrėžti, kad V a. pabaigos ir VI amžiaus Plinkaigalio žmonės puikiai išmanė mechaniką ir mokėjo darytis kirvius, skirtus tik kovai. Vien tik siauraašmenių pentinių kirvių Plinkaigalyje rasta net 59[23]. Kita vertus, yra ir kitokių ginklų, pvz., vienašmenis kalavijas, kuris Europos ginklų istorijoje laikomas tikru ginklu. Taip pat esama ir kitų karybos atributų, pvz., raitelio ir žirgo aprangos reikmenys, kurie būdingi karinės aristokratijos laikams ir neginčijamai yra karių palydovai. Plinkaigalio vyrų kapuose ginklų pakanka. Tiesiog čia kitokia karybos tradicija, kuri kalbamuoju laikotarpiu buvo pagrįsta kovos kirviu ir kovos peiliu, retai – ietimi ir kalaviju.

Sudarytas taikingos bendruomenės, kuriai nereikia ginklų, įvaizdis nepasiteisina ir laidosenos aspektu: Plinkaigalio kapuose rasti bene žinomiausi Lietuvos archeologijoje kapai, kuriuose ryškiausiai atsekami smurtinės mirties pėdsakai. Ryškiausias pavyzdys – 162 keturguba šeimos kapavietė, kurioje buvo palaidoti moteris su vyru ir du vaikai. Štai ką užrašė V. Kazakevičius: „Įdomiausias radinys, kurio jokiu būdu negalima laikyti įkape, aptiktas nuimant griaučius. Valant kaulus, rastas tribriaunis strėlės antgalis, giliai įstrigęs į moters kairį šlaunikaulį ties galvute. <...> Matyt, per karinį konfliktą bėganti nuo užpuolikų šeima buvo apšaudyta strėlėmis. Moteris sužeista, o

22 Vaitkunskienė L. Dėl žemaičių kilmės. *Žemaičių praeitis*. T. 1. Vilnius, 1990, p. 40.

23 Malonaitis A. *Geležiniai siauraašmeniai kirviai Lietuvoje*. Vilnius, 2008, p. 27.

pavijus bukais ginklais (vėzdais arba kirviais) žmonės nukauti.“[24] „Taikinga“ aplinka ir genetiniai bičiuliai tokių faktų akivaizdoje nėra vienareikšmiški, o ir lietuviai čia niekuo dėti. Pirmiausia dėl to, kad V a. pabaigoje ir VI a. pradžioje, kaip datuojamas šis kapas, lietuvių dar nebuvo. Jie kol kas dar gyveno savo žemėse Dniepro aukštupyje.

Jordano „taikingi aisčiai“ nesiderina ir su kitu faktu – apie 523–526 metus aisčių pasiuntiniai Ravenoje (miestas dabartinėje šiaurinėje Italijoje prie Adrijos jūros) susitiko su rytų gotų karaliumi Teodoriku. Nežinoma, ar Plinkaigalio pasiuntiniai joje dalyvavo, tačiau, kaip minėta, tai atitiktų bendrą kultūros lygį ir jos poreikius. Kaip bus matyti kitame skyriuje, kalbėta greičiausiai ir apie tai, kaip aisčiai gali prisidėti prie kažkokio karaliaus Teodoriko „sumanymo“.

24 Kazakevičius V. Plinkaigalio kapinynas. *Lietuvos archeologija*, t. 10. Vilnius, 1993, p. 37.

Kabutis, kiaurarаštis.
Vario lydinys su raudonu,
geltonu ir žaliu emaliu.
Eikotiškis, Lietuva.
Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejus.
A. Užgalio nuotrauka, 2013.

Iš atvykusių jūsų pasiuntinių supratome, kad labai stengiatės su mumis susipažinti, idant, gyvendami Okeano pakrantėse, prisidėtumėte prie mūsų sumanymo.

Karalius Teodorikas aisčiams, surašyta apie 523–526 metus Ravenoje.

IX

GALINDAI IR GOTAI

Vakarų galindų istorija, ypač ta jos dalis, kuri, kaip teigiama, atsirado Ispanijoje, kelia susidomėjimą įvairiausiuose raštingos žmonijos sluoksniuose, tačiau niekas iki šiol nepateikė įtikinamos versijos, kada šie atsirado Padunojės srityse, kada jie susidūrė su gotais ir kada jie migravo į Pietų Galiją ir į Pirėnus. Tiesą sakant, Teodoriko laiškas aisčiams yra vienintelis abejonių nekeliantis ir tikras aisčių ir gotų santykių liudininkas iš autentiško gotų karalystės laikotarpio, kai šie buvo Apeninų pusiasalyje ir Sicilijoje. Šis laiškas liudija pirmąją aisčių pasiuntinybę, taip pat aisčių visuomenės brandą ir jos hierarchiją. Įdėmesnis jo tyrinėjimas, derinamas su vėlesniais istorijos šaltiniais, gali nelauktai pakreipti ir kiek paaiškinti gotų–aisčių–galindų santykių chronologiją ir to bendravimo aplinkybes. Pagaliau jis gali kažką aiškiau pasakyti apie mums žinomų gotiškų skolinių baltų kalbose atsiradimo kelius ir laiką.

Diržo fragmentas.
Vario ir cinko lydinys, dengtas alavu, raudonu emaliu ir baltu stiklu.
Krasnyj Bor, Baltarusija.
Lietuvos nacionalinis muziejus.
K. Stoškaus nuotrauka, 2013.

Flavijus Magnus Aurelijus Kasiodoras, ostgotų valdovo Teodoriko Didžiojo pirmasis ministras ir patarėjas, savo „Įvairenybėse“ paskelbė tarp 523 ir 526 metų Teodoriko rašytą[1] laišką aisčiams[2]. Iš laiško aiškėja, kad aisčiai tarp 523 ir 526 metų surengė pasiuntinybę pas Teodoriką į Raveną. Štai mūsų dienas pasiekęs tekstas[3].

„HESTIS THEODERICUS REX.

Illo et illo legatis vestris venientibus grande vos studium notitiae nostrae habuisse cognovimus, ut in Oceani litoribus constituti cum nostra mente iungamini: suavis nobis admodum et grata petitio, ut ad vos perveniret fama nostra, ad quos nulla potuimus destinare mandata. amate iam cognitum, quem requisistis ambienter ignotum. nam inter tot gentes viam praesumere non est aliquid facile concupisse. (2) Et ideo salutatione vos affectuosa requirentes indicamus sucina, quae a vobis per harum portitores directa sunt, grato animo fuisse suscepta. quae ad vos Oceani unda descendens hanc levissimam substantiam, sicut et vestrorum relatio continebat, exportat: sed unde veniat, incognitum vos habere dixerunt, quam ante omnes homines patria vestra offerente suscipitis. haec quodam Cornelio describente legitur in interioribus insulis Oceani ex arboris suco defluens, unde et sucinum dicitur, paulatim solis ardore coalescere. (3) Fit enim sudatile metallum, teneritudo perspicua, modo croceo colore rubens, modo flammea claritate pinguescens, ut, cum in maris fuerit delapsa confinio, aestu alternante purata vestris litoribus tradatur exposita. quod ideo iudicavimus indicandum, ne omnino putetis notitiam nostram fugere, quod occultum creditis vos habere. proinde requirite nos saepius per vias, quas amor vester aperuit, quia semper prodest divitum regum adquisita concordia, qui, dum parvo munere leniuntur, maiore semper compensatione prospiciunt. aliqua vobis etiam per legatos vestros verbo mandavimus, per quos, quae grata esse debeant, nos destinasse declaramus.“

„KARALIUS TEODORIKAS AISČIAMS

Iš atvykusių jūsų pasiuntinių supratome, kad labai stengiatės su mumis susipažinti, idant, gyvendami Okeano pakrantėse, prisidėtumėte prie mūsų sumanymo. Mums labai malonus ir mielas jūsų prašymas paskleisti mūsų šlovę iki jūsų, kuriems [iki šiol] negalėjome skirti jokių pavedimų. Tad jau pažinę pamilkite tą, kurio taip atkakliai

1 Istorikų nuomonės dėl goto Teodoriko raštingumo skiriasi. Vieni teigia, kad jis visą gyvenimą liko beraštis barbaras. Kiti sako, kad Teodoriko neraštingumas pernelyg perdėtas, – jis nuo 8 iki 18 metų buvo Bizantijos įkaitu, ir vargu ar karališkasis įkaitas galėjo negauti bent jau elementaraus išsilavinimo.

2 *Variae*, V, 2, p. 143–144 (Cassiodorus, *Variarum libri XII*, ed. K. Strecker, MGH 40, 1926).

3 Vertė doc. dr. Darius Alekna. Vertimas skiriasi nuo N. Vėliaus redaguotoje šaltinių publikacijoje „Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai“ I tome paskelbto Eugenijos Ulčinaitės teksto.

ieškojote nepažinodami. Mat tarp tiekos genčių leistis į kelią yra ne ko nors lengva užsimanyti. (2) Todėl labai širdingai pasveikinti jūsų ilgėdamiesi pareiškiame, kad per šio [laiško] nešėjus jūsų pasiųstas gintaras buvo priimtas su didžiausiu dėkingumu. Šią labai lengvą medžiagą, kaip ir pasakojo jūsiškiai, atneša pas jus nuslūgstanti Okeano banga. Tačiau jie sakė jus nežinant, iš kur [ši medžiaga] atkeliauja, kurią, kai jūsų tėvynė pateikia, renkate pirmieji iš visų žmonių. Perskaičius vieno tokio Kornelijaus aprašymą [sužinoma, kad] jis sakais (sucum) ištekėjęs iš medžių, augančių Okeano gilumoje esančiose salose, ir todėl vadinamas „sukinu“ (sucinum, gintaras), po truputį sukietėja dėl saulės kaitros. (3) Šitaip susidaro šis varvantis mineralas, skaidrus švelnumas, čia raustantis šafrano spalva, čia stingstantis liepsnos spindesiu, idant, nukritęs jūros pakrantėje, išgrynintas besikartojančio karščio ir atplukdytas būtų perduotas jūsų krantui. Šitai nusprendėme jums pasakyti todėl, kad nemanytumėte, jog mūsų žinioms visai svetima tai, ką jūs laikote paslaptimi. Todėl dažniau pas mus atkeliaukite keliais, kuriuos atrado jūsų meilė, nes visuomet būna naudinga įgyta turtingų karalių santarvė, kurie, kad ir maža dovana pamaloninti, visuomet pasirūpina didesniu atlygiu. Taip pat kai ką žodžiu jums nurodėme per jūsų pasiuntinius, per kuriuos [taip pat] skelbiame paskyrę jums tai, kas turi būti malonu.“

Teodoriko Didžiojo laišką aisčiams jau esu komentavęs ankstesniuose savo darbuose[4], tačiau Dariaus Aleknos vertimas reikalauja pataisų ir kitokio žvilgsnio, išplaukiančių iš naujosios teksto esmės, nes mano komentuotas Eugenijos Ulčinaitės verstas tekstas skambėjo taip: „Šen ir ten jūsų pasiuntiniams keliaujant, sužinojome jus labai troškus su mumis susipažinti, kad, gyvendami Okeano pakraštyje, būtumėte susijungę su mumis širdimi. Malonus mums ir pageidaujamas noras, kad mūsų šlovė pasiektų ir jus, kuriems negalėjome perduoti jokių paliepimų. Mylėkite jau pažintą tą, kurio uoliai ieškojote dar nepažinto. Mat tarp šitiek genčių numatyti kelią nėra lengvas noras. Todėl nuoširdžiai jus sveikindami pranešame, kad su dėkingumu priėmėme gintarą, kurį jūs atsiuntėte per savo pasiuntinius. Jie patvirtino, kaip buvo pasakyta ir jūsų pranešime, kad šią labai lengvą substanciją išplukdo jums atslūgdama Okeano banga, tačiau, kaip jis atsiranda, jūs nežinote, nors renkate jį savo tėvynėje kur kas seniau nei visi kiti žmonės. Kaip rašo Kornelijus, atsiranda [gintaras] artimiausiose Okeano salose iš tekančių nuo medžių sakų (succus), kurie pamažu sustingo, kaitinami saulės, ir dėl to yra vadinamas succinum. Taip iš to tekančio skysčio atsiranda švelni skaidri medžiaga, kuri tai spindi rausvai geltona, tai įsidega skaisčiai ugnine spalva. Nukritęs į arti esančią jūrą ir išvalytas nepaliaujamo bangų skalavimo, [gintaras] atplukdomas prie jūsų krantų. Dėl to nusprendėme, jog reikia jums tai pasakyti, kad nemanytumėte, jog mes ničnieko nežinome, mat jūs tikite, kad tik jūs žinote [apie tai].

4 Jovaiša E. Baltų visuomenė ankstyvųjų viduramžių pradžioje (V–VI a.). *Istorija*, 2006, t. 64, p. 12–13.

Laiptelinė segė. Vario lydinys su raudonu emaliu. Dediaševo kaimas, Belevsko rajonas, Tulos sritis, Rusija.

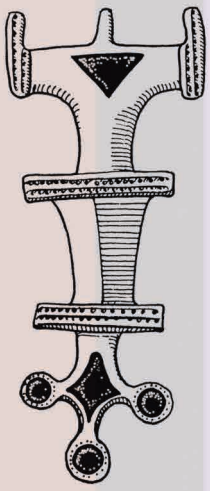

Taigi dažniau aplankykite mus tais keliais, kuriuos atvėrė jūsų meilė. Mat visada yra naudinga santarvė su turtingais karaliais, kurie pasitenkina mažomis dovanomis ir visada už tai suteikia didesnį atlyginimą. Perdavėme jūsų pasiuntiniams žodžiu keletą nurodymų, kuriais skelbiame tai, kas [jums] turėtų būti malonu."[5] Nesunku įsitikinti, kad yra esminių skirtumų tarp E. Ulčinaitės ir D. Aleknos vertimų, kurie suteikia visiškai kitokią prasmę Teodoriko laiškui[6].

Prieš imantis šį laišką vertinti iš istoriko pozicijų, verta būtų apibūdinti Teodoriką Didįjį ir jo epochą, kuri gal leistų geriau suprasti tą politinį kontekstą, kuriame atsidūrė aisčių pasiuntiniai. Iš Amalių giminės kilęs Teodorikas Didysis gimė greičiausiai 451 metais Panonijoje, – greta buvusio pagrindinio kelio iš Karnunto į aisčių gintaro pasaulį Semboje, ir, reikia tikėtis, tas artumas leido jam girdėti aisčių vardą dar vaikystėje. 493 metais įkūrė rytų gotų imperiją su sostine Ravenoje, kuri gyvavo kiek daugiau nei šešis dešimtmečius iki 555 metų. Imperijos sudėtyje buvo visa Italija su Sicilija, pietinė Galija, Norikas, Panonija, Recija; vienu metu kaip mažamečio anūko Amalariko regentas valdė ir vakarų gotų karalystę[7]. Mirė 526 m. rugpjūčio 30 d. Ravenoje.

Teodoriko Didžiojo valdymą apibrėžė keli principai: taikdarystė – „ginčus reikia spręsti žodžiais, o ne ginklu", Romos gyvensenos ir kultūros perėmimas ir suliejimas su barbarų kultūra visomis jos apimtimis; gamybos ir prekybos plėtojimas taikos sąlygomis – „netgi pirkliai gali laisvai keliauti, netgi auksą ir sidabrą galima palikti prie kelio ir po ilgo laiko rasti juos nepaliestus"; žemesniųjų gyventojų sluoksnių apsauga nuo administracijos priespaudos. Teodorikas pasiskelbė „visų savo piliečių Tėvu". Tokiais principais grindžiama atsiskleidė naujoji Teodoriko politika – sukurti vieningą rytų gotų ir romėnų valstybę, į jos politinę orbitą įtraukiant kiek įmanoma daugiau barbarų genčių. Apie 500 metus Teodorikas pirmą kartą apsilankė Romoje, ir ji jam paliko neišdildomą įspūdį. Tūkstantmetės Romos tradicijomis jis ėmėsi kurti savo imperiją: išlaikė ir plėtė romėnišką žemėvaldą, romėnišką teisę, valstybinių ir visuomeninių santykių sistemą, valdymo aparatą, kuriame drauge veikė centrinė ir vietinė valdžios. Tai ne tik stiprino ekonominę ir politinę Teodoriko valstybės sandarą, bet ir sudarė politinės veiklos lauką bendraujant su Bizantijos imperatoriais. Teodorikas Didysis susikūrė politinę doktriną, kuri leido jam įteisinti jo valdžios vakaruose legalumą teigiant, jog jis yra Romos tradicijų ir teisių perėmėjas bei tęsėjas (tam ypač padėjo jo sureguliuoti santykiai su Romos senatu). Naujoviško masto barbarų ir Romos pasaulio integracija, barbarų kultūros suliejimas su romėniška galėjo turėti

5 *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. T. 1, red. N. Vėlius. Vilnius, 1996, p. 155–158.

6 Dėkoju Sankt Peterburgo universiteto docentei Vandai Kazanskienei ir dr. Marijai Kazanskajai už vertingas pastabas dėl „Illo et illo" vertimo, kurios leido atsekti tikslią tų laikų prasminę vartoseną.

7 „(298) Alarikui gimė Amalarikas, kurį, vaikystėje netekusį abiejų tėvų, globojo ir prižiūrėjo senelis Teodorikas." (Amalarikas (lot. *Amalaricus*) – vizigotų karalius 526–531 m.). (žr. Jordanas. *Apie svarbiausius laikų įvykius arba apie romėnų tautos kilmę ir darbus. Apie getų kilmę ir žygius*. Iš lotynų kalbos vertė O. Daukšienė, V. Gerliakienė. Parengė D. Alekna. Vilnius, 2015, 298 pastraipa (rengiama spaudai)).

žymiai didesnį sumanymą, apimantį, galimas dalykas, ne vien tik gotų pasaulį. Siųsdamas savo valdytoją į Galiją, Teodorikas galams perdavė: „Jūs turite nesipriešindami paklusti romėniškiems papročiams, prie kurių po ilgos pertraukos jūs vėl grįžtate, nes palaiminta turi būti tai, kas, kaip žinoma, prisidėjo prie jūsų protėvių žydėjimo. Dieviškuoju leidimu atgaudami senąsias laisves, jūs vėl apsigobsite romėnų moralės apvalkalu."[8] Nors laiškas siųstas jau nuo Julijaus Cezario laikų Romos įtakos paveiktai visuomenei, tačiau šie žodžiai, ko gero, atspindi Teodoriko įgyvendinamą Romos pasaulio kultūros pranašumą prieš barbarų visuomenę. Teodoriko valstybė buvo viena iš stambiausių, kurią įkūrė iš persikėlusių germanų. Teodorikas pretendavo būti barbarų pasaulio politiniu centru, manydamas, kad jis turi globoti barbarų karalius, juos taikyti, tvirtinti rytų gotų valstybės tarptautinius ryšius ir skleisti barbarams romėnų kultūros pasiekimus. Vienam germanų vadui jis pasiuntė meniškai padarytą laikrodį, kad „barbarai pažintų senųjų išradimus ir mestų savo laukinį gyvenimo būdą". Ravenos dvaras tapo svarbiausiu Vakarų Europos politinio gyvenimo centru. Visi germanų barbarų karaliai pripažino Teodoriko viršenybę ir neretai jo sprendimui patikėdavo savo ginčus. „Taigi Vakaruose nebuvo genties, kuri ar iš draugiškumo, ar pavergta nebūtų tarnavusi Teodorikui, kol šis buvo gyvas", – rašė Jordanas[9]. Į Raveną suvažiuodavo įvairių valstybių ir genčių pasiuntiniai. Žinoma, kad rytų gotai palaikė diplomatinius santykius su Skandinavijos ir Baltijos jūros tautomis, o gal net ir su Rytų Europa. Teodoriko laikais gotų ryšius su Skandinavija bene geriausiai liudija Jordano epizodas su ranijų genties karaliumi Rodvulfu: „O [toliau] šioje vietoje yra ir granijai, augandzai, euniksai, tetelai, rugai, arochai, ranijai, kuriuos vos prieš kelerius metus dar valdė karalius Rodvulfas. Bet jis paniekino savo paties karalystę ir pabėgo ieškoti prieglobsčio pas gotų karalių Teodoriką, kur ir rado tai, ko norėjo. Šios gentys, ir kūnu, ir dvasia stipresnės už germanus, kaudavosi žiauriai it laukiniai žvėrys."[10]

Jordano „Getikos" komentarų rašytojas D. Alekna klausia, kas buvo šis karalius Rodvulfas. Jei patikėtume vien Jordanu, išeitų, kad Rodvulfas veikiausiai buvo pietų Norvegijos genčių karalius, palikęs savo pavaldinius ir pasitraukęs Teodoriko globon į Italiją. Bet Rodvulfo vardas iškyla Prokopijaus užrašytoje herulų istorijoje, kurioje jų karalius Rodvulfas 512 metais žuvo mūšyje su langobardais. Ar tai tas pats asmuo, ar ne? Greičiausiai vienas ir tas pats asmuo, nes prie tokių išvadų, kaip nurodo D. Alekna, prieina žymieji gotų istorikai. Tai kiek sustiprina ir Kasiodoro „Įvairenybių" 4 knygoje rastas Teodoriko laiškas bevardžiam „herulų karaliui". Jis rašytas tarp

8 „Libenter parendum est Romanae consuetudini, cui estis post longa tempora restituti, quia ibi regressus est gratus, ubi provectum vestros constat habuisse maiores. atque ideo in antiquam libertatem deo praestante revocati vestimini moribus togatis, exuite barbariem, abicite mentium crudelitatem, quia sub aequitate nostri temporis non vos decet vivere moribus alienis." (Universis provincialibus Galliarum Theodericus rex (a. 508). Cassiodorus, *Variae*, III, 17, p. 88).

9 Jordanas. *Apie svarbiausius laikų įvykius arba apie romėnų tautos kilmę ir darbus. Apie getų kilmę ir žygius*. Iš lotynų kalbos vertė O. Daukšienė, V. Gerliakienė. Parengė D. Alekna. Vilnius, 2015, 303 pastraipa (rengiama spaudai).

10 Ten pat, 24 pastraipa.

507 ir 511 metų ir juo Teodorikas rytų gotų papročiu paskelbia tą karalių „ginklo sūnumi“. Kitas ne mažiau reikšmingas komentaras susijęs su paskutiniu čia cituojamo Jordano sakiniu. D. Alekna sako, kad šiais žodžiais kalbama apie skandinavų samdinius rytų gotų kariuomenėje, kurie galbūt galėjo būti informacijos apie Skandinaviją šaltinis Kasiodorui. Šiaip ar taip, yra aišku, kad vėlyvosios antikos istorikai daug žinojo apie Skandinaviją ir jos gyventojus. Juolab kad nereikia pamiršti ir klasikinės pačių gotų kildinimo iš Skandinavijos tradicijos, bet svarbiausia, kad Teodorikas sudarinėjo politines sutartis su skandinavų gentimis „ginklo sūnaus“ papročio pavidalu. Juk „ginklo sūnus“ vėlyvojoje antikoje reiškė ne ką kita kaip paprotinės teisės normą, kuri neleidžia kariauti su „ginklo tėvu“. Savo laiku Bizantijos imperatorius Zenonas padarė Teodoriką „ginklo sūnumi“: „<...> norėdamas išreikšti dar didesnę pagarbą imperatorius įsisūnijo Teodoriką kaip savo ginklo sūnų <...>“[11], o pastarasis šį paprotį plačiai naudojo ir su „civilizuotais romėnais“ bei „šiauriniais barbarais“, kurių lojalumas Teodoriko imperijai, matyt, buvo svarbus diplomatinis ir politinis uždavinys. Šiame kontekste aisčiams rašytas laiškas, kaip matyti, galėjo būti Teodoriko politikos įrankis ir jis įgauna visiškai kitą prasmę.

Teodoriko Didžiojo valdymo pabaigoje susiklostė ir sudėtinga padėtis valstybėje, ir sudėtingi santykiai su Bizantijos imperija. Krizė ištiko pačią rytų gotų administraciją. Teodorikas į savo valstybės valdymo viršūnę buvo iškėlęs apsišvietusius romiečius – Boecijų[12], Kasiodorą[13], Simachą[14]. 523 metais karalius sužinojo apie slaptus kai kurių senatorių ryšius su Konstantinopolio dvaru, kuriuose jis įžiūrėjo grėsmę jo „gotų–romėnų“ politikai ir ypač gotams. 524 metais apkaltinus sąmokslo rengimu buvo suimtas Boecijus, 525 metais – senato lyderis Simachas[15]. Šių įvykių fone pastebimas Kasiodoro karjeros šuolis, kuris, kaip pažymi tyrinėtojai, prasidėjo kaip tik 523 metais. Beje, Boecijaus ir Simacho tragedijoje tyrinėtojai mato „Kasiodoro ranką“: „Kasiodoras grįžo į vyriausybę praėjus dešimčiai metų ir tokiomis aplinkybėmis, kurios negali nepasirodyti įtartinos. <...> nors mūsų nepasiekė jokie liudijimai apie Kasiodoro dalyvavimą jų [Boecijaus ir Simacho] nuopuolyje, tačiau, turint omenyje

11 Ten pat, 289 pastraipa.

12 Anicijus Manlijus Torkvatas Severinas Boetijus arba Boecijus (lot. *Boethius*), gyveno apie 480–524 m.; viduramžių muzikos teoretikas ir filosofas. Teodoriko Didžiojo valstybėje nuo 510 m. konsulas, 522–524 m. – pirmasis karalystės ministras (lot. „magister officiorum“).

13 Flavijus Magnas Aurelijus Kasiodoras (lot. *Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus*), gyveno apie 490–590 m., Teodoriko valstybėje 507–511 m. buvo kancleris, 514 m. – konsulas, 523–527 m. pirmasis karalystės magistras (lot. *„magister officiorum“*). Po Teodoriko mirties nuo 526 iki 540 metų buvo pretorijos prefektu (lot. *praefectus praetorio*, 526–540 m.).

14 Simachas (lot. *Quintus Aurelius Memmius Symmachus*), mirė 525 arba 526 m. Istorikas, filosofas. Žinoma, kad parašė neišlikusią 7 tomų Romos istoriją, kuria galėjo naudotis Jordanas „Getikoje“; nuo 485 m. konsulas, nuo 510 m. buvo Senato lyderiu.

15 Tyrinėtojai nesutaria dėl Boecijaus ir Simacho nužudymo datų. Manoma, kad Boecijus, suimtas 524 metais, buvo nužudytas praėjus metams ar dvejiems, o Simachas – ar 525, ar 526 metais, bet ir vienas, ir kitas nužudyti ne vėliau nei 526 metais, nes po Teodoriko mirties duktė Amalasunta buvo priversta grąžinti Boecijaus ir Simacho turtus jų vaikams ir pašalinti magistrato žmones, kurie buvo kalti dėl abiejų mirties.

šio politiko [Kasiodoro] vikrumą, galima neabejoti, kad jis žinojo apie keliamus kaltinimus Boecijui ir Simachui.“[16] Be vidinių sunkumų, užgulė ir tarptautinės politikos reikalai: įtampa išaugo su anksčiau gerus santykius palaikančia Bizantijos imperija. Į Konstantinopolį pasiųstas Romos popiežius Jonas I priešpriešos nesušvelnino[17]. Pajutę Teodoriko netvirtumą įsijungė frankai norėdami pasiimti burgundų valdomą pietrytinę Galiją. Teodorikui teko ruoštis karui – įsakė pradėti galingo karinio jūrų laivyno statybą, tačiau pasiruošimus karui nutraukė mirtis.

Akivaizdu, kad aisčių pasiuntiniai, ar jie Ravenoje pasirodė 523, ar 524, ar 525 ir 526 metais[18] – nesvarbu, pateko į sudėtingus laikus gyvenančią gotų imperiją, ir dėl tos politinės situacijos iškyla kai kurie klausimai. Na, bet viskas tegul eina savo vaga, ir pirmiausia reikėtų komentuoti savo anksčiau pasakytas mintis dėl laiško aisčiams. Savo komentaruose priėjau prie šių išvadų: 1) aisčių pasiuntiniai žinojo kelius, mokėjo kalbą ar kalbas; 2) aisčių karinė aristokratija ir jos aplinka buvo išsilavinusi; 3) aisčiai orientavosi Europos politikoje – suvokė, kas ją lemia ir kur reikia ieškoti to politikos centro; 4) aisčiai žinojo gintaro vertę ir jo gamtinę prigimtį; 5) pasiuntinybė buvo didelė ir, matyt, atstovavo dideliam politiniam aisčių susivienijimui, kuris savo saugumui užtikrinti, prekybinių ryšių plėtrai ieškojo sąjungininkų ar draugiškų ryšių su žymiausia to laikotarpio karalyste; 6) aisčių socialinės sanklodos pagrindas – karinė aristokratija su visuomenės susirinkimais, renkamais vadais ir paveldėjimo teisės neturinčiais karaliais. Tokios buvo išvados, pasirėmus E. Ulčinaitės vertimu. Tad atėjo laikas išgryninti abiejų vertimų skirtumus ir padaryti komentarų pataisas. Kokie gi esminiai vertimų skirtumai? Dėl patogumo suskirsčiau Teodoriko tekstą į 10 grupių, kur pirmoji pastraipa yra versta E. Ulčinaitės (E. U.), antroji – D. Aleknos (D. A.).

1) E. U. Šen ir ten jūsų pasiuntiniams keliaujant, sužinojome jus labai troškus su mumis susipažinti, kad, gyvendami Okeano pakraštyje, būtumėte susijungę su mumis širdimi.

   D. A. Iš atvykusių jūsų pasiuntinių supratome, kad labai stengiatės su mumis susipažinti, idant, gyvendami Okeano pakrantėse, prisidėtumėte prie mūsų sumanymo.

2) E. U. Malonus mums ir pageidaujamas noras, kad mūsų šlovė pasiektų ir jus, kuriems negalėjome perduoti jokių paliepimų.

16 Шкаренков П. П. Flavii Cassiodori vita ac iter: автор и риторическая традиция на рубеже античности и средневековья. *Вестник РГГУ*, 2008, № 9/08. Ежемесячный научный журнал. Серия „Литературоведение. Фольклористика“. Москва, с. 92.

17 Jonas I, 523–526 metais Romos popiežius. Teodoriko nužudytas po nenusisekusių derybų su Bizantija.

18 Aisčių pasiuntinybės data: tarp 523 ir 526 metų nustatyta paties Kasiodoro liudijimu. Jis yra pasakęs, kad 1–4 knygos priklauso laikotarpiui, kai jis buvo konsulu (nuo 514 m.), 5, 8, 9 knygos priklauso laikotarpiui, kai jis buvo pirmuoju karalystės ministru (523–527 m.), 10–12 knygos – laikotarpiui, kai jis buvo pretorijos prefektu (lot. *„praefectus praetorio“*, 526–540 m.). 6 ir 7 knygose sudėti įvairių laikotarpių oficialūs dokumentai (skyrimai pareigoms ir t. t.).

Grandinės plokštelė. Vario lydinys su raudonu emaliu. Ogubsko piliakalnis, Malojaroslavecko rajonas, Kalugos sritis, Rusija.

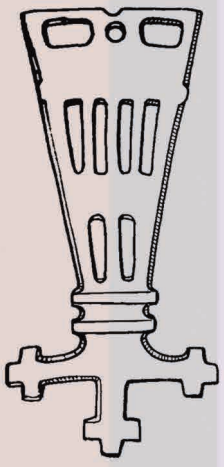

D. A. Mums labai malonus ir mielas jūsų prašymas paskleisti mūsų šlovę iki jūsų, kuriems [iki šiol] negalėjome skirti jokių pavedimų.

3) E. U. Mylėkite jau pažintą tą, kurio uoliai ieškojote dar nepažinto.
D. A. Tad jau pažinę pamilkite tą, kurio taip atkakliai ieškojote nepažinodami.

4) E. U. Mat tarp šitiek genčių numatyti kelią nėra lengvas noras.
D. A. Mat tarp tiekos genčių leistis į kelią yra ne ko nors lengva užsimanyti.

5) E. U. Todėl nuoširdžiai jus sveikindami pranešame, kad su dėkingumu priėmėme gintarą, kurį jūs atsiuntėte per savo pasiuntinius.
D. A. Todėl labai širdingai pasveikinti jūsų ilgėdamiesi pareiškiame, kad per šio [laiško] nešėjus jūsų pasiųstas gintaras buvo priimtas su didžiausiu dėkingumu.

6) E. U. Jie patvirtino, kaip buvo pasakyta ir jūsų pranešime, kad šią labai lengvą substanciją išplukdo jums atslūgdama Okeano banga, tačiau, kaip jis atsiranda, jūs nežinote, nors renkate jį savo tėvynėje kur kas seniau nei visi kiti žmonės.
D. A. Šią labai lengvą medžiagą, kaip ir pasakojo jūsiškiai, atneša pas jus nuslūgstanti Okeano banga. Tačiau jie sakė jus nežinant, iš kur [ši medžiaga] atkeliauja, kurią, kai jūsų tėvynė pateikia, renkate pirmieji iš visų žmonių.

7) E. U. Kaip rašo Kornelijus, atsiranda [gintaras] artimiausiose Okeano salose iš tekančių nuo medžių sakų (succus), kurie pamažu sustingo, kaitinami saulės, ir dėl to yra vadinamas succinum. Taip iš to tekančio skysčio atsiranda švelni skaidri medžiaga, kuri tai spindi rausvai geltona, tai įsidega skaisčiai ugnine spalva. Nukritęs į arti esančią jūrą ir išvalytas nepaliaujamo bangų skalavimo, [gintaras] atplukdomas prie jūsų krantų.
D. A. Perskaičius vieno tokio Kornelijaus aprašymą [sužinoma, kad] jis sakais (sucum) ištekėjęs iš medžių, augančių Okeano gilumoje esančiose salose, ir todėl vadinamas „sukinu“ (sucinum, gintaras), po truputį sukietėja dėl saulės kaitros. Šitaip susidaro šis varvantis mineralas, skaidrus švelnumas, čia raustantis šafrano spalva, čia stingstantis liepsnos spindesiu, idant, nukritęs jūros pakrantėje, išgrynintas besikartojančio karščio ir atplukdytas būtų perduotas jūsų krantui.

8) E. U. Dėl to nusprendėme, jog reikia jums tai pasakyti, kad nemanytumėte, jog mes ničnieko nežinome, mat jūs tikite, kad tik jūs žinote [apie tai].
D. A. Šitai nusprendėme jums pasakyti todėl, kad nemanytumėte, jog mūsų žinioms visai svetima tai, ką jūs laikote paslaptimi.

9) E. U. Taigi dažniau aplankykite mus tais keliais, kuriuos atvėrė jūsų meilė. Mat visada yra naudinga santarvė su turtingais karaliais, kurie pasitenkina mažomis dovanomis ir visada už tai suteikia didesnį atlyginimą.
D. A. Todėl dažniau pas mus atkeliaukite keliais, kuriuos atrado jūsų meilė, nes visuomet būna naudinga įgyta turtingų karalių santarvė, kurie, kad ir maža dovana pamaloninti, visuomet pasirūpina didesniu atlygiu.

10) E. U. Perdavėme jūsų pasiuntiniams žodžiu keletą nurodymų, kuriais skelbiame tai, kas [jums] turėtų būti malonu.
D. A. Taip pat kai ką žodžiu jums nurodėme per jūsų pasiuntinius, per kuriuos [taip pat] skelbiame paskyrę jums tai, kas turi būti malonu.

Prasminė vertimų analizė išryškina kelių lygių skirtumus. Pirmasis – neesminiai skirtumai, kurie nedaro įtakos laiško prasmei. Tai būdinga penkiais atvejais (3, 4, 5, 6, 8 grupės). Antruosius pavadinčiau technologiniais skirtumais. Jiems skiriu 7 grupę: „išgrynintas besikartojančio karščio“ (D. A.) ir „išvalytas nepaliaujamo bangų skalavimo“ (E. U.) suteikia kitokią gintaro susidarymo suvokimo prasmę. Tretieji galėtų būti laikomi loginiais skirtumais. Tai 2 ir 9 grupės. 2 grupėje įžvelgiamas skirtumas tarp „pavedimo“ ir „paliepimo“ vartojimo. Kai vartojamas „pavedimas“, jis suprantamas ir logiškai kyla iš pirmosios grupės sakinio, kur kalbama apie „sumanymą“, kuriam įvykdyti reikia, matyt, kažkokių bendrų veiksmų. E. Ulčinaitės „paliepimas“ nesusietas su ankstesniu 1 grupės turiniu. 9 grupės skirtumas atsiskleidžia tarp „įgyta turtingų karalių santarvė“ (D. A.) ir „santarvė su turtingais karaliais“ (E. U.) vartojimo. D. Aleknos atveju galima įžvelgti, kad Teodorikas Didysis kalba su kitu turtingu karaliumi iš aisčių giminės, nors tai ir abejotina, kai omenyje turimi tik šie žodžiai. E. Ulčinaitės vertimas nedviprasmiškai akcentuoja turtingą Teodoriką ir neleidžia daryti prielaidos apie jam turtu lygų aisčių karalių. Tad su kuo šnekasi Teodorikas Didysis? Savo ankstesniuose komentaruose už „santarvė su turtingais karaliais“ karaliaus nebuvo matyti, ir padariau išvadą, kad, greičiausiai, Teodorikas kreipėsi į svarbiausią karinės aristokratijos laikų savivaldos instituciją – laisvų žmonių susirinkimą[19]. Tačiau dabar, įsigilinus į Teodoriko Didžiojo epochą, laiškų toną ir stilių, kyla kitokių prielaidų. Ir čia mums gali padėti Teodoriko Didžiojo laiškų lyginimas iš to paties Kasiodoro „Įvairenybių“. 4 tome yra laiškas nežinomam herulų karaliui. Tų herulų, kurie gyveno į šiaurę nuo Dunojaus. D. Alekna šį laišką išvertė, ir su dėkingumu jį čia visą skelbiu: „Karalius Teodorikas herulų karaliui. 1. Akivaizdu, kad tautos laiko didele šlove galimybę tapti sūnumi, nes vertas būti įsūnytas tik tas, kas pelnytai pripažįstamas esąs pats galingiausias. Dėl palikuonių dažnai klystame, o įvertinimo pagimdytieji nemoka būti tingūs. Mat jie malonę turi ne dėl prigimties, bet vien tik dėl nuopelnų, kai dvasios raiščiais surišami svetimieji, ir atrodo, kad tame yra tokia jėga, kad jie veikiau ryžtasi mirti, nei ką nors netinkama padaryti savo tėvams. 2. Todėl, vadovaudamiesi tautų papročiu ir vyro padėtimi, įsūnijame tave vykdydami šią pareigą, idant deramai gimtum iš ginklų būdamas tas, kuris garsėji savo karingumu. Duodame tau žirgų, iečių, skydų ir kitų karo įrankių. Tačiau, – ir tai visų svarbiausia, – dovanojame tau mūsų įvertinimą. Mat tautose būsi laikomas aukščiausiu, nes tai patvirtins Teodoriko sprendimas. 3. Tad priimk

19 Jovaiša E. Baltų visuomenė ankstyvųjų viduramžių pradžioje (V–VI a.). *Istorija*, 2006, t. 64, p. 12–13.

man ir tau pasitarnausiančius ginklus. Tavo pasišventimo prašo tasai, kurs tave veikiau ginti nusiteikęs: patvirtink savo pasiryžimą, ir nereikės tau paklusti. Tave įsūnija tas, dėl kurio genties veikiau visi tavęs bijosis. Mat herulai žino, kokia, Dievui padedant, gotų pagalba. Mes tau davėme ginklų, o anksčiau tautos pačios sau tiekė narsos garantus [*sc*. ginklus]. 4. Tad sveikindami deramai maloniai, visa kita tėvų kalba perduodame per mūsų pasiuntinius, idant jums akivaizdžiai parodytų mūsų laišką ir pridėtų tai, ką reikia pasakyti malonei patvirtinti."[20] Akivaizdu, kad laiško stilius, tonas skiriasi nuo mūsiškio jau vien tuo, kad jaučiama, jog su herulais Teodorikas turėjęs nuolatinių santykių. Šis laiškas – „ginklo sūnaus" sutarties dalis, tuo jis skiriasi nuo aisčiams rašyto, kuriame skaitome mandagų diplomato nepažįstamos genties tyrinėjimą[21]. Tačiau, turint omenyje tų laikų etiketą, Teodorikas Didysis tiesiog negalėjo rašyti kam nors kitam, kas nebūtų tautos ar genties valdymo viršūnėje. Jei nepatinka karalius, nepatinka kunigaikštis – nėra svarbu. Vis tiek tenka pripažinti, kad aisčių visuomenė yra tokia, kurioje, kaip ir likusioje barbarų Europoje, buvo valdžios piramidė, kurios viršūnėje valdantysis elitas – karaliai, kunigaikščiai, karo vadai. Kaip bepavadinsi – esmė nepasikeis, ir vėl reikės grįžti prie istorikų nepatikima laikomos Simono Grunau istorijos ir prisiminti VI amžiaus „prūsų" Brutenį ir Vaidevutį. Nežinau, ar atsitiktinai, ar ne, tačiau Simono Grunau kronikoje pagrečiui aprašomi 521 ir 523 metų įvykiai[22], o paskutinioji data yra ta, kada galėjo vykti didžioji aisčių pasiuntinybė pas Teodoriką. Antro skyriaus trečiame paragrafe aprašomi 521 viešpaties metų įvykiai arba kaip Ulmiganea tapo karalyste ir gavo kitą vardą. „*Bruteno* ir *Witoudo*, jo brolis, pasakoja ponas *Christianus*[23], surinko savo protingiausius vyrus, dėl kokios priežasties, aš iki galo nežinau, gal jie buvo labai nustebinti *Masones* dėl duoklės ir viršenybės, nes *Cimbri* nenorėjo jokio kito valdovo žinoti, tik tuos, kuriuos kartu atsigabeno. Jie bendrai sutarė, kad nori karaliaus, ir išsirinko *Bruteno*. Jis [*Bruteno*] kalbėjo, miela tauta, aš negaliu juo būti, nes mūsų visagalių dievų valia prisiekiau jiems tarnauti, tačiau mano brolis *Wytowudo* – drąsus vyras, imkite jį karaliumi ir jis jus dorai valdys. Aš būsiu jūsų pasiuntinys pas mūsų dievus, aš juos girdėsiu, ir aš noriu pasakyti ir žinoti, labiau paguodžiantis aš jums būsiu besimelsdamas mūsų šventiesiems dievams, nei su jumis besiginčydamas. Po tokių ir kitų žodžių jie bendrai pagal savo būdą karūnavo *Widowuto* karaliumi, ir karalius kartu su visa tauta prisiekė *Brutteno* savo brolį laikyti aukščiausiu valdovu

20 Cassiodorus, *Variarum libri XII*, ed. Th. Mommsen, Auct. ant. 12, MGH, Berolini 1894. (507–511 m.). Kasiodoras, *Variae*, IV, 2, p. 114–115 Mommsen.

21 A. Bliujienė iškėlė abejonių apie šaltinį: „Ir nors pats Kasiodoro tekstas labiau primena gražbyliavimą lotynų kalba nei istorinį šaltinį, <…>", ir patį pasiuntinybės faktą: „Tačiau šiuo atveju, net jei aisčių vykimas tėra fikcija, svarbiau, kad Kasiodoras, parašęs dvylikos knygų „Gotų istoriją" („Historia Gothorum"), fakto apie gintaro rinkėjus iškreipti neturėjo" (žr. Bliujienė A. Romėniškasis ir tautų kraustymosi laikotarpiai. *Lietuvos archeologija*. III tomas. Klaipėda, 2013, p. 98). Baroko kalba šnekant, tai primena „įmantraus parašo užraitą", kuris gražus, bet nieko nepasako.

22 Simon Grunau. *Preussische Chronik*. Herausgegeben von Dr. M. Perlbach. Band I. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1987, S. 62–64.

23 Pirmasis prūsų vyskupas Kristijonas. Paskirtas 1215–1216 m., mirė 1245 m.

ir pavadino jį *crywo crywaito*, kuris yra mūsų valdovas prieš dievus, be kurio valios jie nieko nenorėjo ir negalėjo daryti, ir jo klausė kaip pačių dievų, ir savo šalį pavadino *Brutenia*, ir prisiekė niekam netarnauti ir aukoti savo dievams. Pirmiausia *Brutteno* ir savo dievams pastatė ypatingą namą. Dievų buvo trys *Patollo, Patrimpo, Perkuno*, jie stovėjo ąžuole, kuris buvo 6 uolekčių storumo. Šį ąžuolą ir *crywen* arba *kyrwaidens* su visais *waidolotten*, kaip vadino dvasininkus, namą jie pavadino *Rickoyto*. *Vidowuto* pastatė pilį tarp *Crono* ir *Hailibo* ir pavadino ją *Noytto*, dabar [vadinamą] *Neitenbergk*, kuris yra *Neringhe*, valdė ilgai, buvo mylimas, turėjo 12 sūnų – *Lithpppffo, Saymo, Sudo, Naydro, Scalawo, Nathango, Bartho, Galyndo, Warmo, Hoggo, Pomeso, Chelmo*. Per laiką jie pasidalino šalį ir kiekviena dalis įgavo pavadinimą pagal savo valdovą, kaip bus papasakota [vėliau].“[24] Taigi Sembos aisčiai, kurie, Grunau sakymu, iš Cimbri tapo Brutenia, 521 metais išsirinko karaliumi mūsų dabar vadinamą Vaidevutį, ir tai siejasi su anksčiau mano išsakyta mintimi apie renkamus aisčių karalius. 523 viešpaties metų aprašymas, kuris yra trečio skyriaus pradžioje, pasakoja apie brutėnų įstatymus, apie jų dievus, apie vedybas ir kaip jie turi gyventi taikoje. Aisčių karalių ar ne karalių pažinimo prasme reikšmingi yra šie Grunau teiginiai: „Šiais metais, sako ponas Kristijonas, brutėnai (Brutheni) ir jų karalius Vaidevutis (Widowuto) su jų Kriviu krivaičiu (crywo crywaito) Bruteniu (Brutteno) atėjo į Honedą, kur Brutenis (Brutteno) jiems išdėstė jų dievų valią, kaip jie turi kartu gyventi. <...> Antra, jų valia mūsų Krivį krivaitį (crywo crywaito) ir jo palikuonis, kuriuos malonės duoti dievai ir kuriuos vaidevučiai (waidolotten) išrinks Rikojote (Rickoyto), pripažinti mūsų aukščiausiais viešpačiais.“[25] 523 metų įstatymo išdėstymas, kurį paliko Simonas Grunau, jau kitaip nustato karalių rinkimo tvarką, nei tai buvo karinės aristokratijos liaudies susirinkime, kur karaliais ir vadais rinko geriausius genties karius ar kitais gebėjimais apdovanotus vyrus. Čia jau kalbama apie dinastinę liniją, nes pasakyta: „mūsų Krivį krivaitį ir jo palikuonis“, kuriuos vaidevučiai išrinks, pripažinti karaliais. Neabejotina, kad karalių linija nustatyta – iš Brutenio ir jo palikuonių. Taigi aisčiai, pasak Grunau, turėjo dinastinius valdovus. Remiantis nauju Teodoriko laiško aisčiams vertinimu, kitaip atrodo ir kronikos autoriaus žinių patikimumas, o legendiniai karaliai Brutenis ir Vaidevutis tampa ne tokie jau ir legendiniai.

Aukščiausio lygio vertimo skirtumais laikyčiau tuos, kurie laiškui suteikia visiškai kitą, iš esmės jį keičiančią prasmę: „Iš atvykusių jūsų pasiuntinių supratome, kad labai stengiatės su mumis susipažinti, idant, gyvendami Okeano pakrantėse, prisidėtumėte prie mūsų sumanymo“ (D. A.) ir „Šen ir ten jūsų pasiuntiniams keliaujant, sužinojome jus labai troškus su mumis susipažinti, kad, gyvendami Okeano pakraštyje, būtumėte susijungę su mumis širdimi“ (E. U.). Vėl E. Ulčinaitės vertimas „šen ir ten“

24 Dėkoju dokt. Egidijui Miltakiui už leidinio faksimilę ir vertimą.

25 *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. T. II. XVI amžius. Sudarė N. Vėlius. Vilnius, 2001, p. 92–93.

nukreipė mąstymo vagą link galimų tų „šen ir ten“ vietų. Į tokią kelionę iškeliavusių aisčių naiviais – pasivažinėjimų ir nuotykių beieškančiais – nepavadinsi. Tad kur tas „šen ir ten“? Priėjau prie išvados, kad aisčiai, matyt, norėjo aplankyti to meto spalvotųjų metalų kasyklas ir prekybininkus, kad atkurtų sumenkusius prekybinius kelius[26]. Ir iš tiesų, Teodoriko Didžiojo epochos tyrinėtojai vieningai pripažįsta, kad prekybiniai ryšiai ir prekyba nuo V a. pradžios visoje Romos imperijoje smarkiai sumenko. Neprisidėjo ir nuo V a. pradžios katastrofišką mastą įgavę gotų žygiai. Tik po 493 metų Teodorikas padovanojo 30 metų taiką, ir tie prekybiniai ryšiai tapo gyvi ir vėl suklestėjo. Civilizuota Europa trūkinėjančių prekybinių ryšių sudarytus sunkumus pajuto V a. pradžioje, o Rytų Baltijos regionas – jau ir IV amžiuje[27]. Tad mano išvada apie prekybinių ryšių atkūrimu susirūpinusius aisčius atrodė pateisinama. Nemanau, kad ir naujasis vertimas ką nors čia pakeičia, nes bet kuris politinis susitarimas Romos imperijos laikais, be kita ko, siekė atverti ir prekybinius kelius, ir aisčiai neturėjo būti išimtis, kai imperija ėmėsi šiaurės prekybos[28]. Ypač ėmus gilintis į prekybinius kelius, pasidarė smalsu, ką parodys viename žemėlapyje suburtos Teodoriko Didžiojo laikų imperijos sienos, romėnų imperijos laikų Gintaro kelio svarbiausieji maršrutai[29] ir Europos vario bei cinko kasyklų[30] radimo vietos (9:1 il.). Kaip matyti, į gintaro turtingą Baltijos pakrantę vedė ištisas kelių tinklas. Tyrinėtojai išskiria svarbiausią, kuris pradžią gavo Karnunto mieste Panonijoje (lot. Carnuntum). Šis kelias vedė į Sembos pusiasalį. Antrasis iš pagrindinių kelių prasidėjo Noriko provincijoje, Lencijos mieste (lot. Lentia). Jis vedė į Pamarį ir išilgai jo iki Vyslos žiočių. Iš čia netoli buvo ir pirmasis pagrindinis kelias. Abu šie keliai, kaip matyti, buvo „maitinami“ Alpių metalais. Trečiasis kelias, kuris galėjo jungti Romos provincijas su Baltija, driekėsi per Karpatų kasyklas ir prasidėjo Akvinke (lot. Aquincum). Jis vedė į Mozūrijos ežeryną ir galėjo jungtis su Sembos gintaro gavybos vietomis. Šis traktas, be abejonės, galėjo būti vienu iš pagrindinių galindų aprūpinimo spalvotaisiais metalais šaltiniu, ir tai papildo archeologijos duomenis apie galindiškąją migracijos bangą. Šis žemėlapis ganėtinai iškalbingas: vargu ar tradiciniai gintaro keliai buvo vienų ir kitų užmiršti, nes, ir sumažėjus aprūpinimui, spalvotųjų metalų juvelyrai toliau gyvavo. Tiesa, juvelyrinių dirbinių formos tapo ne tokios masyvios, sakyčiau, liaunos ir mažiau metalo reikalaujančios; gal buvo perdirbami senieji dirbiniai, bet didėjanti populiacija reikalavo prekybos ir bent jau minimalių metalų

26 Jovaiša E. Baltų visuomenė ankstyvųjų viduramžių pradžioje (V–VI a.). *Istorija*, 2006, t. 64, p. 12–13.

27 Jovaiša E. Krašto priešistorė. *Tauragės kraštas. Istorija, kultūra, meno paminklai*. Vilnius, 2007, p. 35.

28 Ростовцев М. *И. Общество и хозяйство в Римской империи*. Т. I. Санкт-Петербург, 2000, с. 102.

29 Gintaro kelio svarbiausieji maršrutai nubraižyti pagal: Wielowiejski J. *Głowny szlak bursztynowy w czasach cesarstwa rzymskiego*. Wrocław–Warszawa–Krakow–Gdańsk, 1980, mapa 2.

30 Vario ir cinko kasyklų vietos pažymėtos pagal: Schnurbein S. von (Hg.). *Atlas der Vorgeschichte. Europa von den ersten Menschen bis Christi Geburt*. Stuttgart: Konrad Theis Verlag GmbH, 2009, S. 108–109, Abb. 113. Deja, negaliu pasakyti, kurios iš čia pažymėtų vario ir cinko kasyklų veikė Teodoriko Didžiojo laikais, tačiau, reikia tikėtis, kažkurios iš Alpėse ir Karpatuose pažymėtųjų veikė mūsų aptariamu laiku.

9:1 il. Teodoriko Didžiojo laikų rytų gotų imperijos sienos ir baltai:

1. baltų pasaulis;
2. Rytų gotų imperija tarp 493 ir 555 metų;
3. rytų gotai tarp 200 ir 433 metų;
4. vakarų gotai tarp 200 ir 375 metų;
5. vakarų gotai 419–711 metais (pagal P. Tretjakovą).

Galindai:

a, f – vakarų galindai (lenkų ir čekų pasienio);
b – galindų tėvynė;
c – rytų galindai;
d – Desnos aukštupio galindai;
e – Pripetės aukštupio galindai (pagal P. Tretjakovą).

Sudarė E. Jovaiša, 2014

įplaukų. Bene netikėčiausia šio žemėlapio įtaiga glūdi suvokiant Europos nuotolius, o jie, kaip matyti, nėra labai jau nedideli. Pirmojoje knygoje buvo minėtas pagrindinio Gintaro kelio (Karnuntas – Semba – Lietuvos pajūris) ilgis – apie 900 kilometrų. Ką tai reiškė tų laikų kelionių sąlygomis? Pasidomėjus žirgo ir arkliu kinkomo transporto keliavimo nuotoliais per vieną dieną, paaiškėjo gausybė variantų, kurie priklauso, visų pirma, nuo žirgo veislės, ištvermės, nuo kelių būklės, kraštovaizdžio ypatybių, prekybinės gurguolės sunkumo / lengvumo ir kitokių veiksnių[31]. Čia nurodysiu kelis duomenis apie žmogų, žirgą ir arkliu kinkomą vežimą: 1. Žmogus įprastu žingsniu nueina 5–7 km per valandą. Jeigu keliautų 10 valandų per parą, gali nueiti 50–70 km. Tad nuo Karaliaučiaus iki Ravenos (apie 1900 km) žmogus gali nueiti per 27–38 paras; 2. Žirgas žingine nueina panašiai kaip ir žmogus – 5–7 km per valandą. Risčia pasiekia iki 20 km per valandą, t. y. 200 km per dešimt valandų, tačiau tokį tolygų greitį vargu ar pajėgus išlaikyti. Apčiuopiamą patirtį demonstruoja 2010 metais įvykęs lietuvių raitelių žygis nuo Senųjų Trakų iki Juodosios jūros. Per 38 dienas jie įveikė daugmaž 2000 km atstumą, t. y. vidutiniškai 50 km per dieną. Vadinasi, mūsų žemaitukai ėjo žingine, panašiai kaip ir žmogus, ir kelio kokybė, turint omenyje greitį, vargu ar turėjo didesnės įtakos. Tai tiek apie žmogų ir žirgą. Arkliu kinkomas vežimas, ypač sunkus, judėjo lėtai. Remiantis XVIII amžiaus karinių operacijų patirtimi galima pasakyti, kad armija su gurguole judėjo 10–15 km per dieną greičiu. Tai tiek apie nuotolius ir jų įveikimo galimybes. Dar viena svarbi ir, manau, neoriginali išvada susijusi su tuo, kad patys prekybiniai keliai driekėsi per spalvotųjų metalų kasyklas. Nors mūsų prekeiviams tai visai neturėjo rūpėti, nes tik Alpių ir Karpatų galo pirkliai galėjo žinoti, ko reikia metalų kasyklų visuomenėms. Tad ieškoti tiesioginio kontakto su tais, kuriems priklausė kasyklos, mūsų pasiuntiniams tikrai nereikėjo: pakako susitarimų su prekeiviais.

D. Aleknos išversto laiško pirmas sakinys iš pagrindų keičia supratimą apie šią pasiuntinybę: „Iš atvykusių jūsų pasiuntinių supratome, kad labai stengiatės su mumis susipažinti, idant, gyvendami Okeano pakrantėse, prisidėtumėte prie mūsų sumanymo.“ Tai reiškia, kad ši aisčių pasiuntinybė Teodoriko Didžiojo dvare greičiausiai buvo pirmoji ir kad pasiuntinių atvykimas susietas su kažkokiu neįvardintu „sumanymu“. Kitaip tariant, čia galima kalbėti apie politinę sąjungą bendram tikslui pasiekti. Tad koks tas sumanymas? Visas ankstesnis tekstas buvo tarsi šio teiginio preliudija – Teodorikas Didysis siekė suburti šiaurinių barbarų koaliciją su gotų pasauliu, kad galėtų atsispirti Bizantijos imperijos spaudimui. Kaip parodys tolesnė istorija, ne be reikalo – Bizantija po 555 metų pasiekė savo ir atgavo vakarinės Romos imperijos dalies kontrolę. Negaliu iš akių išleisti ir misionieriškos Teodoriko Didžiojo sumanymo dalies – priartinti ar net duoti barbarams Romos kultūros pasiekimų.

31 Gana detaliai šis klausimas apžvelgiamas *http://shadowofthecrow.at.ua/forum/3-15-1* [žiūrėta 2014-02-09].

Paskutinis prasminiam lygiui priklausantis 10 grupės tekstų skirtumas: „paskyrę jums tai, kas turi būti malonu“ (D. A.) ir „skelbiame tai, kas [jums] turėtų būti malonu“ (E. U.). D. Aleknos vertimas tiesiogiai nurodo, kad karalius Teodorikas per pasiuntinius nusiuntė kažkokią atsakomąją dovaną aisčių karaliui, o ankstesnis vertimas reiškia kažkokį abstraktų „malonumą“. Ir čia tenka vėl grįžti prie klausimo, kam buvo rašytas šis laiškas. Nesiųsi gi dovanų laisvų žmonių susirinkimui. Baigdamas Teodoriko Didžiojo laiško komentarą, noriu grįžti prie pradžios. Laišką rašė GOTŲ KARALIUS AISČIAMS. Kuriems – nežinia, tačiau labiausiai įtikima, jog Vyslos žemupio, Sembos ar kaimynų galindų aisčiams, o gal ir aisčių sąjungai, kurios tarpininkais su gotų karalyste galėjo būti jau seniai priešais Noriką, t. y. karalystės pašonėje, gyvenantys galindai. Kaip tik jie turėjo bendravimo su gotais patirties – mokėjo kalbas, išmanė politiką, pažinojo kelius į Gintaro tėvynę ir galėjo būti puikiausiais tarpininkais, politinių permainų stebėtojais ir informatoriais. Materialius vakarų galindų buvimo faktus nelauktai iškėlė Vladimiras Kulakovas. Jis paskelbė straipsnį, kuriame nagrinėja smailiųjų kovos peilių paplitimą Vakarų Europoje ir jų sąsajas su žinoma V. Toporovo galindų etnonimo paplitimo schema (žr. 7 skyrių). Smailieji kovos peiliai buvo naudojami tik smūgiui tarp šarvų dalių. Tokios šarvuotės karo veiksmų teatras V amžiuje kaip tik ir buvo mūsų nagrinėjamas regionas. V. Kulakovas teigia: „Šios ginklų rūšies pasirodymas <...> siejamas su aktyvumu, kurį parodė V a. pradžioje vakarų baltų atstovai „galindų“ gentis. Iš tikrųjų stebėtinai <...> karo žygiai sutampa su toponimų *Galind-* paplitimu Centrinėje ir Vakarų Europoje. Tie toponimai hipotetiškai žymi vienos vakarų baltų grupės iš Ptolemėjo paminėtų galindų genties judėjimą. <...> Šių ypatingų ginklų formų paplitimo arealai sutampa su vakarų baltų galindų vienos grupės migracijos punktais (6 pav.). <...> Ryšys tarp galindų ir smailiųjų peilių pasirodymo proceso yra akivaizdus. Jų etninėje kultūrinėje aplinkoje radosi smailiųjų peilių gamybos idėja.“[32] M. Michelbertas priduria, kad, be galindų, Centrinės Europos vadinamuosiuose hunų karuose galėjo dalyvauti ir žemaičių kariai, kurie taip pat buvo ginkluoti smailiaisiais kovos peiliais-durklais[33].

Teodoriko Didžiojo aplinkos didikės rekonstrukcinis piešinys atspindi tų laikų madą: prabangus galvos, ausų, kaklo, krūtinės ir rankų papuošalų komplektas bei piniginės apdaila. Visus papuošalus vienija tas pats meninis stilius ir pasirinktos medžiagos – auksas ir raudonas emalis. Prie juosmens prikabinti miniatiūriniai peiliukai gali būti moters – namų židinio ir ūkio saugotojos – simbolis.

VI amžiaus pirmojo ketvirčio aukštaičių elito moters puošybinis portretas turi struktūrinių bendrumų su Ravenos damos portretu: puošiama galva, kaklas, krūtinė ir rankos. Jų meninis stilius ir medžiagos kitokios – vietinis gintaras, atvežtinis

32 Kulakov V. Die Entstehung der Dolchmessern. *Archaeologia Lituana*, 2013, t. 14, p. 40, 42.

33 Michelbertas M. *Paprūdžiai. Žemaičių karinio elito kapinynas*. Vilnius, 2014, p. 124.

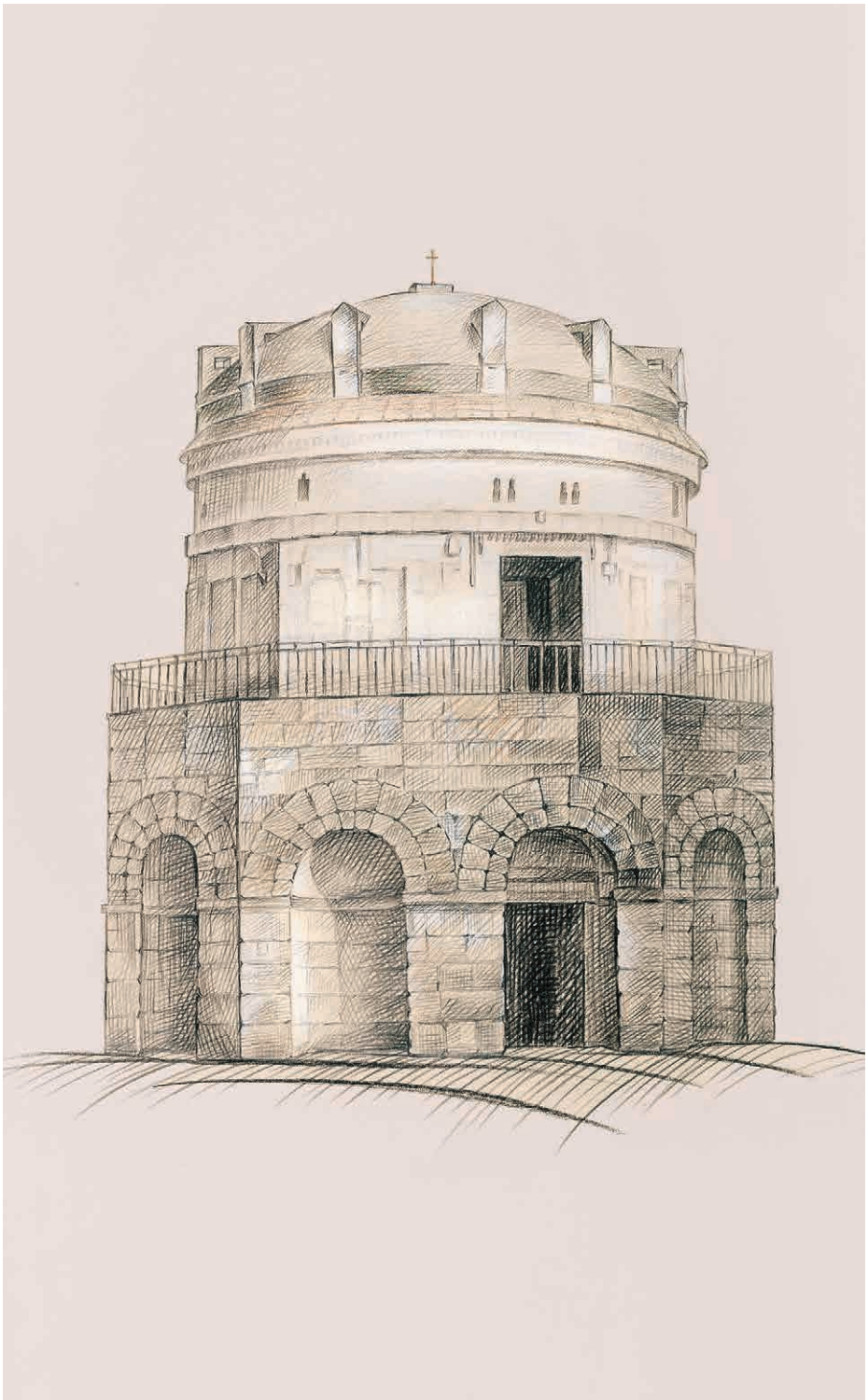

9:2 il.
Teodoriko Didžiojo mauzoliejus Ravenoje (Italija)
Dail. L. Tubelytė-Kriukelienė,
46 × 32,5 cm,
popierius, spalvoti pieštukai, 2014

sidabras ir bronza. Esminis baltų moterų puošybos skirtumas yra tas, jog šios niekada nenešiojo auskarų. Prie juosmens surikiuoti miniatiūriniai darbo įrankiai iškelia tam tikrą pasaulėjautos ir socialinį bendrumą. Aukštaičių moters yla, verpimo ratelis ir gintaro karolis vėlgi, kaip ir peiliukai Ravenos visuomenėje, gali simbolizuoti jos vietą to laiko visuomenėje – šeimos ūkio ir židinio saugotojos.

Pirmojoje „Aisčių" knygoje buvo svarstyta, kuriais keliais ir kada baltų kalbose atsirado gotų skolinių[34]. „Iš tiesų seniausi germaniški (gotiški) skoliniai yra atėję trejopai. Laikantis prielaidos, jog Pamario ir Vyslos žmonės buvo aisčiai, galima sakyti, jog ankstyviausi skoliniai galėjo būti germaniški, bet ne gotiški, nes jų šioje erdvėje nebuvo. Aisčiai nuo I a. antrosios pusės iki pat III a. vidurio germaniškus skolinius galėjo gauti iš lugijų sąjungos germanų, kuriuos siejo bendras Gintaro kelias. Po III a. antrosios pusės Pamario aisčius išstūmė naujieji ateivių germanai. Juos lenkų archeologai vadina Dembčino grupe ir pažymi, jog šie žmonės nėra turėję jokių kontaktų nei su senaisiais germanų senbuviais lugijais, nei su Vielbarko žmonėmis. Aisčiai po III a. antrosios pusės liko Vyslos žemupio abiejuose krantuose ir visame dešiniajame krante. Tad nuo III a. vidurio atsirado naujas germaniškas vakarų baltų kaimynas ir skolinių šaltinis, tačiau vėlgi ne gotiškų. Antroji germanizmų banga galėjo turėti jau gotišką pradą. Vielbarko aisčiai aktyviai dalyvavo Černiachovo kultūros gyvenime ir drauge su kai kuriais kitais vakarų baltais slinko link Centrinės Europos kultūrinio regiono. Apie tokius ryšius liudija iš šio regiono parsigabenti IV–VI amžių karinio elito kapų radiniai. Kita baltų dalis, lietuviai, slavų spaudžiami kėlėsi į Baltijos erdvę. Ir vieni, ir kiti jau neišvengiamai buvo susipažinę su gotų ir slavų kultūra ir galėjo perimti tiesiogiai iš gotų ar per slavus kalbinius naujadarus. Trečioji germanizmų banga, be abejo, sietina su kryžiaus karų epocha Baltijos erdvėje. Bet šiuo atveju reikėtų aiškintis dar kitokius mechanizmus. Visų pirma, tektų išsiaiškinti, kaip vokiečių kalboje atsirado gotų skolinių. Jie galėjo ateiti iš Skandinavijos, galėjo ateiti ir antriniu būdu, – gotams klajojant nuo Juodosios jūros link Padunojės ir vėliau į Italiją bei Ispaniją." Pastarasis teiginys „gotams klajojant nuo Juodosios jūros link Padunojės ir vėliau į Italiją bei Ispaniją" grąžina prie V. Toporovo galindų ir gotų schemos (žr. 7:1 il.). 7 numeriu pažymėta teritorija nurodo rytų gotų būvį tarp 200–433 metų, kai jie buvo Azovo jūros (Meotidės) šiauriniame pakraštyje. Po 433 metų iki 471 metų rytų gotai atsidūrė Panonijoje ir Adrijos jūros šiauriniuose pakraščiuose. Po 493 metų jie, kaip žinoma, įsiveržė į Apeninų pusiasalį ir Siciliją. Taigi Panonijoje ir Noriko aplinkoje gotai atsirado po 433 metų, t. y. V a. pradžioje. Štai tada jie galėjo sutikti galindus ir šis bendravimas galėjo įkvėpti galindus tolesnei migracijai į Pietų Galiją bei Pirėnų pusiasalį. Kita vertus, juos ten galėjo nunešti vakarų gotų banga: V. Toporovo schemoje 10 numeriu pažymėtas vakarų gotų būvis, – jie kaip tik Pietų Galijoje (kur aplink dabartinę Tulūzą

34 Jovaiša E. *Aisčiai. Kilmė*. T. 1. Vilnius, 2012, p. 115–120.

9:3 il.
Teodoriko Didžiojo laikų Ravenos dvaro dama. V a. pabaiga – VI a. pradžia. San Marino muziejaus (San Marino Respublika) rekonstrukcija pagal Domagnano pilies lobio (Tesoro di Domagnano) radinius.
Dail. L. Tubelytė-Kriukelienė, 65 × 50 cm, popierius, spalvoti pieštukai, 2014.

Teodoriko Didžiojo aplinkos didikės rekonstrukcinis piešinys atspindi tų laikų madą: prabangus galvos, ausų, kaklo, krūtinės ir rankų papuošalų komplektas bei piniginės apdaila. Visus papuošalus vienija tas pats meninis stilius ir pasirinktos medžiagos – auksas, sidabras ir brangieji akmenys. Prie juosmens prikabinti miniatiūriniai peiliukai auksinėse makštyse gali būti moters – namų židinio ir ūkio saugotojos – simbolis.

9:4 il.
Teodoriko Didžiojo laikų aukštaičių elito moteris. V a. pabaiga – VI a. pradžia. Lietuvos nacionalinio muziejaus rekonstrukcija pagal Plinkaigalio kapinyno radinius.
Dail. L. Tubelytė-Kriukelienė,
65 × 50 cm, popierius, spalvoti pieštukai, 2014.

Aukštaičių elito moters puošybinis portretas turi struktūrinių bendrumų su Ravenos damos portretu: puošiama galva, kaklas, krūtinė ir rankos. Papuošalų meninis stilius ir medžiagos kitokios – vietinis gintaras, atvežtinis sidabras ir bronza. Esminis baltų moterų puošybos skirtumas yra tas, jog šios tuo metu nenešiojo auskarų. Prie juosmens surikiuoti miniatiūriniai darbo įrankiai iškelia tam tikrą pasaulėjautos ir socialinį bendrumą. Aukštaičių moters yla, verpimo ratelis ir gintaro karolis vėlgi, kaip ir peiliukai Ravenos visuomenėje, galėjo simbolizuoti jos vietą to meto visuomenėje – šeimos ūkio ir židinio saugotojos.

yra susitelkęs galindų masyvas) atsirado po 419 metų. Taigi vakarų gotų banga galėjo pasigauti galindus ir nusinešti į Pietų Galiją bei Pirėnus. Negaliu nepažymėti ir kito reikšmingo sutapimo – nuo IV a. pabaigos ir V a. pradžios vakarų baltų archeologijos medžiagoje itin išaugo karinio elito kapų skaičius; jų atneštieji dirbiniai rodo ryšius ir su Padunojės regionu[35]. Ypač grįžtančiojo karinio elito kapų skaičius išaugo V a. pabaigoje ir VI a. pirmojoje pusėje. Tai akivaizdžiausias aisčių ir Padunojės barbarų, tarp jų ir gotų, bendravimo liudijimas. Jau kelintą kartą minimi VI amžiaus įvykiai, kurie mus pasiekė iš Simono Grunau kronikos. Šį kartą įdomi gotų atėjimo istorija, kurią, remdamasis ankstesniais autoriais, jis papasakojo[36]: „§ 3. Atsakymas *Enee Silvii* ir *Erasmi Sterne* kronikoms, kas susiję su Prūsija. *Aeneas Silvius* iliustruotoje kronikoje pasakoja, kad kažkada dabartinė Prūsija buvo vadinama *Ulmigania*, tą patį sako ponas *Christianus*, apie kurį kalbėta aukščiau, kaip teisingai turėjo būti pavadinta karklynų šalis *Ulmegania*, kaip *Dywonis* pasakoja, kad karklynai Prūsijoje gyventojams buvo viena geriausių priemonių [medžiagų]. Taigi iš saulėtekio pusės į *Ulmegania* atvyko *Stagnani* ir *Maxobei* žmonių sūnūs, kurie dalį [vietinių] iššudė, dalį pavertė vergais. Apie juos taip pat ponas *Christianus* pasakoja, kaip pirmieji, kuriuos rado *Dywoni*, buvo paprastų papročių, susidėjo iš keleto giminių, kurie dėl jų [tarpusavio] nesantaikos buvo išvyti iš savo tėvynės, dalis išvyti, dalis tapo tarnais. Yra dar ir kitas vardu *Erasmus Sternn*, kuris parašė Vokiečių ordino pašlovinimą, kaip jis [Ordinas] garbingųjų kunigaikščių iš Cezario karalystės pagalba kraštą paklusnų padarė, kuris dabar vadinasi Prūsija, tačiau daugelio buvo vadinamas *Bructera* arba *Brussera*. Kai į ulmigerų šalį atvyko būriai ir minios šiaurės dešinėje ir viršuje gyvenančių, kaip *Sargaciani, Gelidani, Gillani, Alani, Vacynney* ir *Carioni*, jie apsigyvendavo *Ulmiganeam*, tačiau neilgam. Apie tai ponas *Christianus* nieko nepasakoja, tačiau daug pasakoja, kaip į *Ulmiganeam* arba *Bructeram* atvyko *Sytones* ir *Maxabei* ir kaip jie žudė, kaip [ką nors] surasdavo, ir kaip jie trumpai valdė [kraštą]. *Masones* ir kiti kraštą vadino *Ulmiganea*, kai kurie *Sitonia*, daugelis ir *Maxabea*. Ši liaudis, pasakoja ponas *Christianus*, valdė trumpai ir jų vardas jų kaimynams buvo beveik nežinomas, ir jie į kraštą įvedė įprotį

35 Šimėnas V. *Etnokultūriniai procesai Vakarų Lietuvoje pirmojo mūsų eros tūkstantmečio viduryje*. Vilnius, 2006, p. 53–98; Michelbertas M. Vidurinio geležies amžiaus kario kapas iš Paprūdžių. *Archaeologia Lituana*, 2008, t. 9, p. 41–56; Bliujienė A., Butkus D. Armed Men and their Riding Horses as a Reflection of Warriors Hierarchy in Western Lithuania during the Roman Iron Age. *Archaeologia Baltica*, 2007, t. 8, p. 95–116; Banytė-Rowell R. A Roman Iron Age Warrior from Western Lithuanian Cemetery Baitai Grave 23. *Archaeologia Baltica*, 2007, t. 8, p. 183–194; Jovaiša E. Baltų visuomenė ankstyvųjų viduramžių pradžioje (V–VI a.). *Istorija*, 2006, t. 64, p. 5–16; Jovaiša E. Skalvių istorijos šaltiniai: Vėluikių kapinynas. *Istorija*, 2007, t. 68, p. 3–20; Bliujienė A., Butkus D. Burials with Horses and Equestrian Equipment on the Lithuanian and Latvian Littorals and Hinterlands (from the Fifth to the Eighth Centuries). *Archaeologia Baltica*, 2009, t. 11, p. 149–163; Bliujienė A., Steponaitis V. Wealthy Horsemen in the Remote and Tenebrous Forests of East Lithuania during the migration Period. *Archaeologia Baltica*, 2009, t. 11, p. 185–205; Bliujienė A., Curta F. Exotic Lands, Quixotic Friends: Eastern Lithuania and the Carpathian Basin in Late Antiquity and the Early Middle Ages (ad c 380 to c 620). *Medieval Archaeology*, 2011, vol. 55, p. 20–65; Bliujienė A. Armed People of East and Southeast Lithuania in the Geocultural Context of the Migration Period. *Archaeologia Baltica*, 2013, t. 19, p. 145–168.

36 Simon Grunau. *Preussische Chronik*. Herausgegeben von Dr. M. Perlbach. Band I. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1987, S. 58–61. Dėkoju dokt. Egidijui Miltakiui už leidinio faksimilę ir vertimą.

statyti namus žmonėms gyventi, nešioti patogius drabužius. Tai juos išgarsino, tačiau gotų kalbos ir papročių negalėjo iš liaudies sunaikinti. Visgi apie tai, ką *Erasmus Sterne* rašo didžiajam magistrui *Friderico*, reikėtų žinoti, kaip aš kitur esu skaitęs, kad *Drusus* apie tai sako, kad minėtos tautos *Sargatiani*, *Gelidani*, *Gillani*, *Alani*, *Vacynuei*, *Carioni* ir kaip jos visos vadinamos dėl savo neištikimo būdo ir maištavimo, buvo iškeldintos iš *Britania* ir *Albania*, dabar Anglija, išvytos prie *Riffe* kalnų, dabar Norvegija vadinamų, ir *Hipperboni*, šalių, kurios yra po ožiaragio ženklu prie išėjimo iš paskutinių septynių šiaurės ženklų. Daugelį jų jis [*Druso*] įkurdino į *Scandiam*, ir šitie per laiką išvaryti atvyko į *Cymbriam*, dabar vadinamą *Gottland*, šitie *Scandiani* iš *Cymbria* išvaryti gotų atvyko į *Ulmiganeam*, dabar vadinamą Prūsija, ten įsikūrė, savo papročių šalį apstatė ir apie juos [bus] kiti pasakojimai, iš aukščiau paminėtų knygų įžangoje, [tuos pasakojimus] mums prūsams naudinga žinoti." 500 viešpaties metais, tai yra VI a. pradžioje, *Ulmiganeam* patyrė iš Ispanijos grįžtančių gotų antplūdį. „Capitell II. § 1. Apie gotų tautą, kaip jie turėjo palikti Lombardiją. 500 viešpaties metai. 500 metais po Jėzaus Kristaus palaidojimo, pasakoja ponas *Christianus*, kai cezariu buvo *Justinianus*, o Romos popiežiumi *Vigilius I*, tauta, vadinama *Gothi*, su savo karaliumi *Witthigi* atvyko į *Lombardiam*, užėmė stiprius miestus ir nužudė daugelį tūkstančių žmonių. Jie atvyko iš *Hispanien* ir buvo pagonys. Kai jie užkariavo visa *Lombardiem*, pastatė stiprų miestą *Ravennam* ir ten įsikūrė karalius su savo dvaru. Romos popiežius visa *Etruria* ir *Tusera* su keletu miestų *Lombardie*, [tokių] kaip *Venedie*, *Bressa*, *Laudum* ir *Cremona*, užrašė *Constantinopel* cezariui Justiniano ir paprašė pagalbos, kad galėtų nuo tokių žiaurių žmonių kaip *Gothi* išsivaduoti, ir jis [Justinianas] pasiuntė į *Lombardien* kunigaikštį *Narseten* su 15 tūkstančių vyrų ir jis [*Narseten*] atvyko į Romą ir ten rado susirinkusius 60 tūkstančių vyrų, su kuriais iššygiavo pro *Romandiolam* ir atvyko prie *Ravenna*. [Prieš jį] stovėjo *Wittigis Göthir* karalius su 100 tūkstančių vyrų ir jis su *Narsete* susikovė. Dievo valia *Göthir* pralaimėjo, karalius *Wittigis* su žmona ir vaiku buvo paimti į nelaisvę ir nusiųsti cezariui į *Constaninopil*. Iš mūšio lauko bėgantys 15 tūkstančių *Göthir* maldavo malonės, kad galėtų išsikraustyti iš *Lombardiam* su savo žmonomis ir vaikais ir savo valia žygiuoti į svetimą žemę, kur jie negalėtų padaryti nuostolių imperijai. *Narses* buvo geras žmogus ir pasakė, kaip jie didžiąja dalimi buvo pamiršti, jis jiems davė 4 savaites, ir jie turėjo išsikraustyti iš *Welschlandt* nepadarę jokių nuostolių. Jie tai padarė, ir *Narses* jiems davė vadovą grafą *Agiluffum*, ir jis juos vedė per *Bayern* iki *Westphalen*, ir jų buvo jaunų ir senų 36 tūkstančiai asmenų, ir jie sakė, kad *Westphalen* yra didelė ir neužstatyta, jie pastatė ten miestą, kuris ir šiandien vadinasi *Gottingen*, tačiau juos iš ten išvarė, ir jie nukeliavo į *Dennemarck*, kur buvo daug tuščios žemės ir salų. Tuo metu *Dennemarck* kunigaikščiu buvo *Theudot*, kuris *Götthin* baiminosi, ir kai jie atsiuntė pasiuntinius, prašydami žemės, kurioje jie galėtų gyventi mokėdami jam duoklę, jis atsakė, kad jo karalystėje yra sala, vadinama *Cymbria*, iš šios salos jį išvijo tauta iš *Scandia*, jam

užsispyrę priešinosi ir jo valdovu nenorėjo pripažinti; jei jie nori jam mokėti duoklę ir kovoti su Cimbri, jie tai gali padaryti. *Göthir* sutiko, nes jie norėjo gyventi atskirai ir vieni, ir jų kunigaikštis *Wisboo* su *Theudott* užsitikrino dėl to reikalo duoklę ir gyvenamąją vietą.“ 514 Viešpaties metų tekste aprašoma, kaip ir kada Cymbria tapo *Gotihrlandt* su sostine *Wisbua* pagal kunigaikščio vardą. „§2. 514 viešpaties metų įvykiai. Kaip *Gotthi* atvyko į *Cimbriam* ir kaip dėl jų tauta turėjo pasitraukti į *Ulmiganeam*. *Göthir* kunigaikštis *Wisboo* pasiuntė *Scandiani* tautai į *Cimbriam* pasiuntinius, kurie jiems pranešė, kad *Theudot* pažadėjo kunigaikščiui jų gyvenamą žemę, nes jie nenori pripažinti jo savo valdovu, ir [kad] *Götthir* už duoklės davimą sutiko ją [kimbrų žemę] paimti, todėl *Wisboo* ir *Götthir* vyriausieji juos [pasiuntinius] pasiuntė paklausti, ką jie žada dėl to daryti, ar su savo turtu palikti *Cymbriam*, ar nori ten pat [kartu su gotais] gyventi ir jam mokėti, ar su jais kovoti. *Cymbria* tauta turėjo du valdovus, kuriuos laikė karaliais – *Bruteno* ir *Vidowuto*. Jie kartu su jų kilmingaisiais svarstė, ką daryti, ar tapti tarnais, gimę ponais, tai buvo jiems per daug nohende [negarbinga?], ar su jais kovoti, jie žinojo, kad pralaimės, ir taip nutiko, kad po to *Brutteno* jiems savo visagalių dievų vardu pareiškė, kad jie turi palikti *Cymbriam*, ir kitur jie taps stipresni nei buvo. Tie [esantys] *Cymbrie* sudarė sutartį su *Göthir*, kad jie paliks *Cymbriam*, o *Göthir* turi juos nenugalėtus paleisti ir jų ainius [taip pat su jais nekariauti], kad ir kuriame kitame krašte būtų, ir gotai tai pažadėjo ir to laikėsi. *Brudeno* ir jo brolis *Witowudo* kartu su savais sėdo į *flösser* [sėlius] ir per *Hailibo* vandenis 46 tūkstančiai vyrų ir moterų atvyko ir *Ulmiganea* rado tautą, apie kurią nebuvo žinoma. Pas juos jie nukirto jų palapines ir pagal savo būdą pastatė pilis ir kaimus, ir kai kuriuos jėga, kai kuriuos apgaule, kai kuriuos draugiškumu pavergė, ir *Scandiani* iš *Cymbria* tapo tų iš *Ulmiganea* valdovais ir naudojosi jų tarnyste. *Göthi* atvyko į *Cymbriam* ir jie ją apstatė, ir savo sostinę jie pavadino pagal savo kunigaikščio vardą *Wisbua*, ir *Cymriam* jie pavadino *Gotihrlandt*. *Bruteno* ir jo brolis *Witoudo* pastatė pilis *Honeda, Peilpeillo, Nangast, Wustoppos* ir *Gallons*, atrado medų ir iš jo darė gėrimus, nors iš pradžių jie gėrė pieną, tuos, kuriuos atrado *Ulmiganea*, *Cimbri* privertė gyventi pagal jų būdą ir abi pusės [tautos] tapo geriančios ir kvailos, ir per laiką jie tapo žiauriais kariais.“ Tokią istoriją papasakojo Simonas Grunau. Nenagrinėdamas Grunau kūrinio patikimumo ar nepatikimumo, turiu pasakyti, kad papasakota istorija anksčiau išdėstytų teiginių fone atrodo stebėtinai tikroviška. Iš jos galima suprasti, kad senieji Kimbrijos (Gotlando) gyventojai (ne gotai) buvo išstumti į naują tėvynę Sembos pusiasalyje. Gotai, pasak Simono Grunau, dabartiniame Gotlande apsigyveno 514 metais ir, kaip dabar žinome, karaliaus Teodoriko laikais. Taigi gotų–aisčių–galindų bendravimo istorija, prasidėjusi V a. pradžioje, po 433 metų, sudarė sąlygas atsirasti devyniems gotų skoliniams. Iš akių negalima išleisti ir IV a. pabaigos įvykių, kai aisčiai, pasak Jordano, buvo Hermanariko karalystės sudėtyje. Verta priminti, kad Krymo pusiasalyje baltiški ietigaliai

rasti kaip tik IV amžiaus kape[37]. Visai kitokį pobūdį šie santykiai įgavo V a. pirmojoje pusėje, kai rytų gotai atsidūrė Panonijoje ir Adrijos jūros pakrantėse. Čia jie galėjo susidurti su Panonijos ir Noriko pašonėje buvusiais galindais, galėjo ir kitos aisčių gentys dalyvauti Didžiojo tautų kraustymosi procesuose, kas jau ne kartą mūsų istoriografijoje yra parodyta. Ypač įsidėmėtina A. Bliujienės ir F. Kurtos (Florin Curta) studija apie baltų ryšius su Karpatų regionu IV a. pabaigoje ir VII a. pradžioje[38]. Naujas gotų ir galindų santykių impulsas matomas V a. pabaigoje ir VI a. pradžioje, t. y. Teodoriko laikais. Šiuos ryšius su Dunojaus vidurupiu puikiai iliustruoja A. Bliujienės ir V. Steponaičio darbas[39]. Derinant šiuos duomenis su V. Toporovo galindų ir gotų schema, galima teigti: 1) baltai bendravo su gotais, kai jie buvo prie Azovo (Meotidės) jūros tarp 200 ir 433 metų; 2) galindai su rytų gotais bendravo, kai po 433 metų iki 471 metų rytų gotai atsidūrė Dunojaus vidurupyje Panonijoje, Norike, Adrijos jūros šiauriniuose pakraščiuose; 3) po 493 metų gotams įsiveržus į Apeninus ir ypač VI a. pradžioje, kaip rodo aisčių karinio elito kapai, jie glaudžiai bendravo su Dunojaus vidurupio tautomis ir turėjo diplomatinių ryšių su rytų gotų karaliaus rezidencija Ravenoje; 4) įmanoma, kad vakarų gotų žygio į Ispaniją metu, po 419 metų, aisčiai / galindai prisijungė prie vakarų gotų ir taip atsirado galindų etnonimas Pietų Galijoje ir Pirėnuose. Simono Grunau kronika atveria kitą tyrinėjimų šaltinį, kuris teigia, jog per gotų žygį iš Ispanijos dalis gotų galėjo grįžti į Europos šiaurę ir užimti salą, kuri dabar vadinama Gotlandu. Taigi po 514 metų, VI a. pradžioje, aisčiai tapo gotų kaimynais, ir skolinių tikimybė išaugo.

37 Jovaiša E. *Aisčiai. Kilmė*. T. 1. Vilnius, 2012, p. 13.

38 Bliujienė A., Curta F. Exotic Lands, Quixotic Friends: Eastern Lithuania and the Carpathian Basin in Late Antiquity and the Early Middle Ages (ad c 380 to c 620). *Medieval Archaeology*, 2011, vol. 55, p. 20–65.

39 Bliujienė A., Steponaitis V. Wealthy Horsemen in the Remote and Tenebrous Forests of East Lithuania during the migration Period. *Archaeologia Baltica*, 2009, t. 11, p. 185–205.

Diržo fragmentas. Vario ir cinko lydinys, dengtas alavu ir raudonu emaliu.
Krasnyj Bor, Baltarusija. Lietuvos nacionalinis muziejus.
K. Stoškaus nuotrauka, 2013.

Didžioji aisčių migracija pasiekė tolimus kraštus: Dauguvą ir Gaują, rytuose – Oką, Kliazmą ir Maskvą, pietryčiuose – Bugą, o pietvakariuose – Dunojų ties romėnų Panonijos ir Noriko provincijomis, visur skleisdama ir įtvirtindama vakarų baltų kultūrą.

X

AISČIŲ RAIDA, ARBA SANTRAUKA SU IŠVADOMIS

Aisčių pasaulio raida nuo I iki X amžiaus – sudėtingas ir daugiaplanis uždavinys, kuriam įveikti reikės daugelio archeologų pastangų. Apsibrėžtoje erdvėje per šį laiką įvyko globalių ir lokalių pokyčių, kuriuos nevienodai gerai galima pastebėti. Vienas iš tokių globalių pasikeitimų, kurį patyrė baltų pasaulis, ganėtinai netikėtas. Ankstesnis teiginys, kad rytų baltų pasaulį palengva „ištirpino“ slavai, susilaukė naujos interpretacijos. Dabar galima kalbėti apie tai, kad žymią rytų baltų pasaulio dalį apgyvendino vakarų baltų kultūros atstovai, būtent su kuriais vienur nuo VIII amžiaus, kitur nuo XI a. pradžios susitiko besiplečiantis slavų pasaulis.

Aisčių kilmės ir raidos klausimai, nagrinėti pirmojoje knygoje „Aisčiai. Kilmė“, dabar ir ateityje pareikalaus nuodugnesnių tyrinėjimų, nes apima ir mūsų, ir kaimyninių tautų seniausios praeities istoriją. Tad antrojoje knygoje, kuri pavadinta „Raida“, gilinami ir pirmojoje knygoje iškelti klausimai, ir rašoma vėlesnių nei V a. vidurys laikų baltų istorija. Šioje knygoje galima išskirti tris esminius vienos ir tos pačios aisčių temos nagrinėjimo aspektus: 1) aisčių plėtros ištakų nagrinėjimas; 2) Didžiosios aisčių migracijos sklaidos į rytus ir vakarus tyrimas; 3) vakarų baltų (aisčių) kultūros plėtra rytų baltų žemėse ir jos dominantinis pobūdis baltų kultūrai po VI a. antrosios pusės.

Plokštinių kapų pasirodymas Rytų Baltijos regione buvo naujų permainų baltų kraštuose požymis. Dvi iš naujųjų aisčių kultūrų – Nemuno žemupio ir Centrinės Lietuvos, – atsiradusių Didžiosios aisčių migracijos arba plėtros metu, laikėsi plokštinių kapų tradicijos, ir jų ištakos laike ir erdvėje kelia didelį susidomėjimą. Mūsų krašte ankstyvi (I a. pirmosios pusės) ir sudėtingos konstrukcijos kapai buvo rasti Raudonėnuose (Jurbarko raj.). Jie gali būti laikomi senojo geležies amžiaus Centrinės Lietuvos plokštinių kapų pirmtakais. Jų konstrukciniai ypatumai – išskirta net 11 sudėtingumo grupių; pasaulėžiūros aspektai – akmeninės konstrukcijos yra sietinos su „amžinojo namo“ idėja ir su „amžinosios Saulės“ įvaizdžiu kapus su akmeninėmis konstrukcijomis orientuojant į Saulės tekos taškus; bendros daiktų kultūros požymiai – įvijiniai antsmilkiniai Raudonėnus sieja ne tik su vėlesniais Centrinės Lietuvos kapais, bet ir su ankstyvaisiais plokštiniais kapais Jurbarko rajone Naudvaryje (minimos 970–830 m. pr. Kr. ir 405–380 m. pr. Kr. datos), o kilpinės įvijos – su Vakarų Mozūrija. Sudėtingų akmeninių konstrukcijų tradicija Raudonėnus sieja su vadinamaisiais Raganukalnio ir Ziedonės mokyklos kapinynais Latvijos Lielupės baseine (datuojami įvairiais I tūkstm. pr. Kr. laikotarpiais) ir su Vakarų Mozūrijos bei Sembos ankstyvaisiais plokštiniais kapinynais, kurių išskiriami du tipai: „didieji“, datuotini 1000–500 m. pr. Kr., ir „mažieji“, datuotini 500–100 m. pr. Kr.

H. Urbanekas akcentuoja, kad vakarų baltų gyvenviečių erdvė II tūkstm. pr. Kr. pranoko Vyslą vakaruose ir buvo apribota tik ankstyvųjų germanų. Jo manymu, peržengiant I tūkstm. pr. Kr. ribą iš žemutinio Vyslos slėnio į Vakarų Mozūriją turėjo imigruoti naujų gyventojų, ir ankstyvuosiuose (1000–500 m. pr. Kr.) plokštiniuose kapinynuose palaidoti mirusieji galėjo būti tik vakarų baltai arba būsimieji prūsai. Sakydamas, kad vakarų mozūrų kultūrinėje grupėje laiko ir erdvės prasme su plokštiniais kapinynais yra glaudžiai susiję pilkapiai, jis faktu laiko tai, kad iš abiejų laidojimo paminklų formų (pilkapynų ir plokštinių kapinynų) susidariusi vakarų mozūrų grupė veikiausiai yra vėlesnės galindų kultūros šaknis. Tai itin reikšmingas teiginys, kai šnekame apie pastarųjų metų G. Grižo ir A. Bitner-Vrublevskos publikaciją apie galindų (Bogačevo) kultūros įtaką formuojantis Lietuvos Užnemunės kultūrai. Kaip žinoma, senojo geležies amžiaus Užnemunės kultūrai būdingi ir pilkapiai, ir plokštiniai kapai. Šis faktas negali nekelti asociacijų su vakarų mozūrų kultūros ypatybėmis, ir, kaip bus matyti, su sudėtingų akmenų konstrukcijų statytojais ankstyvuosius Užnemunės gyventojus sieja ir tam tikri materialinės kultūros elementai. Taigi ankstyvosios aisčių migracijos šaknys vėlgi gali siekti prigimtines vakarų baltų erdves Vyslos žemupyje, Vakarų Mozūrijoje ir Semboje. Pastarosios srities kapų su akmeninėmis dėžėmis apžvalgą yra padaręs K. Engelis. Juos jis datavo IV–III a. pr. Kr. V. Šimėno ir V. Kulakovo veikale minima, kad dėl gotų įtakos plokštiniai kapai Sembos šiaurinėje dalyje atsirado senosios eros pačioje pabaigoje ar naujosios pradžioje. Keliama mintis, jog iš čia šis laidojimo paprotys slinko šiaurės rytų

kryptimi. Nurodyti faktai lyg ir leidžia iš tolesnės perspektyvos pažvelgti į Didžiosios aisčių migracijos priešistorę ir atsargiai teigti, kad laidojimo paminklų, turinčių Vakarų baltų pilkapių kultūros žmonėms būdingų bruožų, būta žymiai platesnėje teritorijoje negu manyta iki šiol. Kitaip tariant, gal Lielupės baseino ir Centrinės Lietuvos ankstyviausieji plokštiniai kapai yra Vakarų baltų pilkapių kultūros ankstyvosios migracijos liudininkai? Gal žalvario ir ankstyvųjų geležinių dirbinių epochoje platesnio masto žmonių migracija buvo sunkiau įgyvendinama? Kitaip nei po I amžiaus geležies revoliucijos visame žinomame vakarų baltų pasaulyje. Ir gal I amžiaus Didžioji aisčių migracija žengė ne taip jau ir nepažįstamais keliais? H. Urbaneko ir K. Engelio apibrėžta Vakarų Mozūrijos biritualinė kultūrinė sritis, labai galimas dalykas, buvo tas šaltinis, kuris darė įtaką formuojantis Centrinės Lietuvos ir Nemuno žemupio plokštinių kapinynų kultūrai. Išeiviai iš Vakarų Mozūrijos srities, greičiausiai, turėjo tiesioginę įtaką formuojantis Užnemunės biritualizmui ir ankstyvajai jos kultūrai.

Mozūrų (galindų) ir Užnemunės senojo geležies amžiaus kultūra yra glaudžiai susijusios. Apie tai buvo rašyta pirmojoje knygoje, tačiau, kaip parodė tolesni tyrimai, iš galindų, ir ne tik iš jų, atėjusi kultūrinė srovė pasklido rytų baltams priskiriamoje erdvėje – Brūkšniuotosios keramikos kultūros vakarinėje dalyje. Būtent čia atsiras vadinamoji lietuvių pilkapių kultūra, kuri įprastai datuojama V–VIII amžiais. Tad sąsajos tarp senojo geležies amžiaus galindų-sūduvių kultūros ir ankstyvųjų viduramžių pradžioje Rytų Lietuvoje atsiradusių lietuvių pilkapių kultūros įgauna ypatingą reikšmę. Paaiškėjo, kad galindų-sūduvių ir Vielbarko kultūrų sklaida sukūrė naują galindų kultūros darinį Rytų Lietuvoje – senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių kultūrą, kuri tapo vienu iš galimų rytų galindų formavimosi šaltinių Okos ir Maskvos baseinuose. Mūsų istoriografijoje susiformavo bent dvi kryptys apie lietuvių kilmę: pirmosios atstovai teigia, kad Brūkšniuotosios keramikos kultūra nunyko II a. pabaigoje – III a. pradžioje ir jos teritorijoje besiformuojanti naujoji senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių kultūra nėra su ja susijusi. Senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapius laiko vakarų baltų kultūrų įtakos sfera, svarsto ir dvejoja, ar naujosios senojo geležies amžiaus kultūros žmonės yra lietuvių pilkapių kultūros pradininkai, tačiau kartais linkstama prie šios minties. Antrosios krypties atstovai mano, kad senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių kultūra skiriasi nuo lietuvių pilkapių kultūros. Pritardami pirmiesiems, senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių kultūrą jie linkę laikyti dėl galindų-sūduvių-Vielbarko kultūrų įtakos susiformavusia nauja, ketvirtąja, vakarų baltų šaka, kuri atsirado kaip Didžiosios vakarų baltų migracijos rezultatas. Teigiama, kad lietuviai ir jų pilkapių kultūra yra VI amžiuje iš rytų baltų erdvės atsikėlęs etnosas, kuris buvo glaudžiai susietas su tautų migraciniais procesais.

Senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių kultūros galindų-sūduvių-Vielbarko prigimtį nurodo M. Michelberto ir kitų tyrinėtojų paskelbti galindiškų rankogalinių apyrankių radiniai galindų, sūduvių, Rytų Lietuvos ir vakarų Baltarusijos žemėse: suregistruota 18 paminklų su rankogalinių apyrankių radiniais ir prieita prie išvados, kad siaurosios rankogalinės apyrankės pasirodo B2/C1–C1a periodo pabaigoje (II–III a. riba), o plačiosios – II a. pabaigoje – III a. pirmojoje pusėje. Baltijos galindus su senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapiais sieja ir kiti daiktų kultūros elementai – emaliuotų dirbinių ir B formos sagčių gamybos tradicijos. Vielbarko kultūros papročių ryšius su ankstyvaisiais Rytų Lietuvos pilkapių kultūros žmonėmis atskleidžia laidojimo paminklų sąranga. V. Vaitkevičius nurodo, kad pirmųjų amžių po Kr. ir ypač III ir IV amžių akmenimis apdėti Vielbarko pilkapiai yra tokie

patys, kaip Suvalkuose ir Rytų Lietuvoje. Ypač prasmingas teiginys apie stelas, kurios nuolat akcentuojamos kaip Vielbarko kultūros išskirtinumas. Jo žodžiais tariant, Vielbarko kultūros erdvei būdingos stelos taip pat regimos pietryčių Lietuvoje ir iš dalies vakarų Baltarusijoje. Teigiama, kad Vielbarko kultūra suvaidino didelį vaidmenį formuojantis senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių kultūrai. Kad III a. viduryje Vielbarko kultūra galėjo turėti tokios įtakos, rodo ir pačios Vielbarko kultūros raida. C1b periode (220–260) Vielbarko kultūra, galutinai perėjusi į dešinįjį Vyslos krantą, apgyvendino visą Vyslos žemupį ir dešinįjį krantą. Kitaip tariant, tą teritoriją Vyslos žemupyje, kurią H. Urbanekas apibrėžė kaip vakarų mozūrų arba galindų. Vielbarko kultūros laidojimo papročių poveikį galindų-sūduvių kultūrai nurodo ir A. Bitner-Vrublevska. Vielbarko kultūros poveikį vakarinei Brūkšniuotosios keramikos kultūros daliai dabartinės Baltarusijos teritorijoje akcentuoja V. Beliavecas. Teigiama, kad Vielbarko kolonistai valdė Belostoko, Belovežo girios apylinkes ir pietinę Bresto Pabugės dalį visą vėlyvąjį romėniškąjį laikotarpį iki pat Didžiojo tautų kraustymosi laikotarpio. Įsidėmėtina, jog Vielbarko migracijos pradžia į Polesę prasideda visiškai tuo pat metu, kaip ir į Rytų Lietuvą, – tarp 150 ir 220 metų. Kita svarbi detalė – migracijos būta gana plačios, jei galima įžvelgti net tris kryptis: pirmoji ir pagrindinė – į Polesę Pripetės baseinu (gal net ir iki Desnos?), antroji – mažiau užčiuopiama į Nemuno aukštupį ir trečioji – į Pabugę. Faktas lieka faktu – Vielbarko kultūros sklaidos laikas į Rytų Lietuvą visiškai sutampa su migracija į Baltarusijos pietvakarius. Ir tai nėra atsitiktinumas: įvairių autorių duomenys apie migracijos chronologiją stebėtinai sutampa, ir tai Didžiąją aisčių migraciją daro įtikinamą ir pagrįstą. Vadinasi, Vielbarko kultūros sklaidą į Pabugę, Nemuno aukštupį ir Polesę galima laikyti ketvirtosios aisčių migracijos atšaka. Ir galima kelti klausimą, ar dėl galindų-sūduvių-Vielbarko kultūros įtakos susiformavusi senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos galindų kultūra yra tiesioginė lietuvių protėvynė.

Senojo geležies amžiaus Vielbarko-galindų-sūduvių kultūra Rytų Lietuvoje susikūrė panašiai toje pat erdvėje, kurioje VI a. antrojoje pusėje įsikurs lietuvių pilkapių kultūra. Todėl klausimas, ar Didžiosios aisčių migracijos ketvirtoji, galindiškoji, banga yra tiesiogiai susijusi su lietuvių kilme, yra kertinis ir gali padėti išsiaiškinti lietuvių genties atsiradimo aplinkybes Rytų Lietuvoje ir Baltarusijos dalyje. Naujais tyrinėjimais grindžiant lietuvių kilmės problemą, kyla pirmas klausimas – ar senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių žmones galima laikyti lietuvių genties protėviais? V. Vaitkevičius susistemino ir išgrynino skirtumus tarp ankstyvųjų Rytų Lietuvos pilkapių ir lietuvių pilkapių, tačiau mato ir tam tikrų bendrumų, kurie, jo nuomone, gali būti ir tam tikro kultūrų perimamumo rodiklis. Tam tikru sprendimo išeities tašku gali būti ir lietuvių atėjimo laikas. Kalbininkas K. Būga lietuvius atkėlė nuo Dniepro aukštupio ir jų pasirodymą datuoja VI–VII amžiais. Žvalgantis po rytų baltų pasaulį Dniepro aukštupiuose, svarbu surasti tą kultūrą, kuri atitiktų kelias sąlygas: 1) laidojimo paminklo forma yra pilkapis; 2) laidojamas sudegintas žmogus; 3) išplėtota spalvotųjų metalų apdirbimo tradicija; 4) gyvenvietėse vyrauja miniatiūriniai (maži) piliakalniai; 5) pastatai yra antžeminiai, o jų konstrukcija pagrįsta stulpų principu. Tokias sąlygas atitinka vienintelė rytų baltų kultūra – Moščino, arba rytų galindų, kultūra. Tyrinėtojai ją vadina žemdirbių kultūra, kuriai būdingi nedideli piliakalniai su antžeminiais stačiakampio pavidalo stulpinės konstrukcijos pastatais, šiurkščiu paviršiumi profiliuoti puodai, o dubenėliai – lygiu paviršiumi, pentiniai kirviai, įmoviniai ir įtveriamieji strėlių antgaliai. Šioje kultūroje išplėtoti spalvotųjų metalų amatai – gausu segių, ovalių diržo sagtelių, vytinių antkaklių, antkaklių

kūginiais galais. Pasaginės segės ir kiauraraščiai pakabučiai dengiami spalvotu emaliu. Paieškoms reikšminga, kad Moščino žmonės savo mirusiuosius laidojo sudegintus dideliuose pilkapiuose, – sudeginto mirusiojo kapas būna pilkapio pagrinde ir juosiamas grioveliu ar stačių stulpelių tvora. Įkapės negausios, šalia kapo kartais stovi keli moliniai puodai. Lyginant su lietuvių gyvensena galima pamatyti akivaizdžius panašumus: nedideli piliakalniai su stulpinės konstrukcijos pastatais, pilkapiai, kūno deginimas, negausios įkapės. Visa tai kartu žadina mintį, kad VI–VII amžiuose į buvusios Brūkšniuotosios keramikos kultūros vakarinį pakraštį galėjo ateiti dalis rytų galindų. Tai patvirtintų ir tas faktas, kad VII–VIII amžiuose keičiasi lietuvių pilkapių papročiai – vietoj akmenų pilkapis apjuosiamas grioveliu, kas juos priartina prie rytų galindų papročių. Galimas dalykas, kad tas naujasis kultūrinis pradas – lietuviai su pilkapių pylimo ir mirusiųjų deginimo papročiu, – kurį daugelis tyrinėtojų mato, VI amžiuje galėjo būti rytų galindai. Pirminis migracijos stimulas galėjo būti klajoklių avarų ekspansija ir tik vėliau – slavų spaudimas, nes tik VIII amžiuje rytų galindų teritorijoje atsiranda slavų viatičių pilkapiai. Archeologiškai lietuvių atėjimo laiką geriausiai gali nustatyti lietuvių pilkapių kultūroje randamų balnakilpių datavimas, kurios, kaip dažniausiai teigiama, yra avarų išradimas. Atidesnis žvilgsnis į šiuos žirgo aprangos reikmenis parodė, kad jie lietuvių kultūroje atsirado VI a. antrojoje pusėje – VII amžiuje. Kitaip tariant, ši data visiškai sutampa su K. Būgos lietuvių atėjimo data. Atėjo laikas atsakyti į klausimą, ar lietuvių pilkapių kultūra yra paveldėjusi senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių kultūros tradicijas, ar ji yra lietuvių protėvynė. Mano manymu, atsakymą diktuoja nurodytas senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių priklausymas nuo jų galindiškos-sūduviškos-vielbarkiškos prigimties. Lietuvių pilkapių VI–VII amžių kultūra nėra tiesioginis galindų-sūduvių kultūros Rytų Lietuvoje tęsinys, tačiau jos pagrindas yra galindų kultūrinės tradicijos, kurios kažkiek kito jiems gyvenant rytuose. Jei visi čia pateikti argumentai gali būti priimti, tai galima sakyti, kad tas etnosas, kurį mes pažįstame lietuvių vardu, yra VI a. antrojoje pusėje – VII amžiuje reemigravę rytų galindai, kurių pagrindas – vis ta pati vakarietiška baltų kultūros tradicija.

Vakarų baltų migracijos į rytų baltų žemes stebimos ir vėlesniais laikais. J. Šmidtas nurodo: „Mūsų nuomone, Smolensko Padnieprės ir Padvinio ilgųjų pilkapių kultūra Padnieprėje ir Padvinyje [VIII–X a. – E. Jovaiša] pasirodė jau susiformavusiu pavidalu, kurios pagrindas buvo vakariau išsidėsčiusi baltų kultūra, o iš išlikusių vietinių gyventojų ji perėmė tik nereikšmingus jų kultūros elementus, kurie nekeitė Smolensko Padnieprės ir Padvinio ilgųjų pilkapių kultūros visumos.“ Taigi baltų kultūrų ir genčių „persirikiavimai“ buvusios Brūkšniuotosios keramikos ir Padnieprės baltų kultūrų plotuose buvo žymiai sudėtingesni nei anksčiau manyta, o apie santykius su slavais šioje erdvėje galima šnekėti ne anksčiau nei apie X ir XI a. sandūrą ar XI a. pradžią. Nauji duomenys, suprantama, suteikia kitokį Didžiosios aisčių migracijos proceso supratimą bent jo globalumo prasme ir verta aprašyti bendrąjį vaizdą, koks jis dabar atrodo. „Didysis impulsas“ įvyko I a. antrojoje pusėje, o gal ir pačioje II a. pradžioje su viena išlyga – Centrinės Lietuvos kultūros pirmieji kūrėjai Nemuno vidurupyje pasirodė I a. pirmojoje pusėje. Nėra svarbu, kuriuo numeriu bus pavadinta viena ar kita banga. Svarbiau išsiaiškinti, iš kur jie atėjo ir kokią kultūrą atsinešė. Ir vėlgi – kad ir kaip atidžiai būtų ieškoma migracijos šaltinio, visiško įsitikinimo, kad nustatyta vieta yra teisinga, – nėra. Viena yra visiškai neginčijama, kad visų migracijų šaltinis buvo senosios vakarų baltų žemės, iš kurių jos atsinešė bent jau I–II amžiams būdingus bendrus materialinės kultūros elementus – visoms naujosioms aisčių kultūroms būdingus dirbinius ir I amžiaus vakarų baltams būdingą

laidojimo papročių įvairovę (degintiniai ir nedegintiniai kapai, pilkapiai ir plokštiniai kapai), nors ši neabejotinai apsunkina migracijos šaltinių paieškas. Tačiau tam tikras ir pamatuotas išvadas galima daryti. Pirmoji migracijos banga (3:5 il. 1, B2) sukūrė šiaurinius aisčius ir jų pirmąją Pilkapių kultūrą. Iš kur ji gavo impulsą, pasakyti nėra lengva, tačiau labiausiai įtikinama versija, kad migracijos šaltiniu tapo Lietuvos ir Latvijos pajūrio senosios vakarų baltų bendruomenės, kurios nuo pat senojo bronzos amžiaus įėjo į Vakarų baltų pilkapių kultūros sudėtį. Šią mintį sustiprina ir kai kurie subtilūs jos laidojimo papročių bruožai, pasikartojantys Pilkapių kultūros laidosenoje. Žinoma, kad pagrindinė laidojimo paminklo forma yra pilkapis, aplink kurį ant žemės paviršiaus sudedamas ratas iš didesnių ar mažesnių lauko akmenų. Tačiau retsykiais Pilkapių kultūros laidojimo paminkluose pasikartoja anksčiau Vakarų baltų pilkapių kultūroje naudoti sudėtingi pilkapių kūrimo elementai – akmeninės pertvaros, priestatai, grindiniai ir kitokie mirusiojo „individualizavimai“ naudojant akmenį, ir tai verčia ieškant migracijos šaltinio žvelgti į Vakarų baltų pilkapių kultūros Lietuvos ir Latvijos pajūrio kultūrinę sritį. Antroji banga (3:5 il. 2, B1) sukūrė Nemuno žemupio plokštinių kapinynų kultūrą, kurios išskirtinis bruožas – akmenys itin retai naudojami kapo dugne „aprėminant“ kapo erdvę. Šios ir trečiosios bangų migracijos šaltinis buvo apibrėžta erdvė pagal H. Urbaneko nustatytą plokštinių kapų paplitimą Priegliaus baseine ir Aismarių pakrantėse, nesikeičia jis ir šiame darbe giliau panagrinėjus H. Urbaneko palikimą. Vis dėlto negaliu nepastebėti, jog Vakarų Mozūrijos erdvė su nuo seno joje praktikuojamu biritualizmu yra labai jau didelė, todėl, manau, reikės dar nuodugnesnių tyrinėjimų tam siauram migracijos šaltiniui atrasti ir Nemuno žemupio, ir Centrinės Lietuvos kultūrai. Trečioji banga (3:5 il. 3, B3) sukūrė Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų kultūrą, kurios išskirtiniu bruožu reikia laikyti akmenų konstrukcijas kapo pagrinde (1:13 il.) ir kuri, kaip rodo pirmame skyriuje pateikti argumentai, buvo ankstyviausia – I a. pirmosios pusės. Be to, ankstyvųjų plokštinių kapų sklaidos plote (1:15 il.) įsikūrusi kultūra žadina mintį ir apie ankstesnius ryšius su šių vietų autochtonais. Analizuojant aisčių kultūros raidą, buvo išskirtas per Didžiąją aisčių migraciją susiformavęs bendrasis aisčių masyvas ir jo atskiros dalys – šiauriniai, centriniai ir pietiniai aisčiai. Ketvirtoji banga, lyginant su ankstesnėmis, buvo didžiulė. Ji suformavo rytinius ir vakarinius aisčius, kurių vaidmenį Rytų ir Vakarų Europos ankstyvojoje istorijoje sunku pervertinti. Jos apimtį liudija net penki užčiuopiami etapai / kryptys. Pirmasis etapas. B1 periodo antroji pusė (40–70 m.) – galindų kultūros sklaidos pradžia Lietuvos Užnemunėje. Apie 150–200 metus ji pasiekė ankstyvuosius Užnemunės paminklus iki pat Nemuno ir Užnemunėje susiformuoja galindų įtakos kultūra. B2/C1–C1a, C1b perioduose (150–260 m.) prasideda Vielbarko ir galindų kultūrų sklaida į Brūkšniuotosios keramikos kultūros šiaurės vakarinį (Rytų Lietuva) pakraštį (3:5 il. 4.1, B4). Susiformuoja Vielbarko-galindų-sūduvių kultūrinės įtakos senojo geležies amžiaus Pilkapių kultūra Rytų Lietuvoje. Yra pagrindas manyti, kad galindų sklaida neapsiribojo Rytų Lietuva. Naują impulsą galėjo suteikti Vielbarko kultūros migraciniai procesai tarp 220–260 metų, kai Vielbarko žmones iš Pamario išstūmė Dembčino kultūros germanai. C2–C3 perioduose (250–350 m.) galima galindų kultūros sklaida į Okos ir Maskvos upės baseiną per Neries–Dniepro aukštupį, kur III ir IV a. sandūroje vietinius autochtonus – vėlyvosios Djakovo kultūros gyventojus – užkloja nauja rytų galindų Mošchino kultūra (3:5 il. B5). 220–260 metų ir vėlesnė Vielbarko žmonių migracija atvėrė naują etapą / kryptį (3:5 il. 4.3) į Polesę Pripetės baseinu. Pripetės aukštupyje yra gausios etnonimo **galind-* sankaupos, ir tai leidžia manyti, kad Vielbarko migracijoje dalyvavo stiprus galindų

komponentas. Ar jis 4.3 maršrutu pasiekė Desnos aukštupį, kur taip pat gausus etnonimo **galind-* sluoksnis, sunku pasakyti, tačiau tokiu keliu galindus link Okos vedė V. Sedovas. Taigi ši rytinė migracijos kryptis suformavo naują supratimą apie rytinę vakarų baltų / aisčių sieną, – ją dabar galima vesti Okos upe ir Maskvos baseinu. 4.2 ir 4.4 etapus / kryptis į Nemuno aukštupį ir Pabugę pagrindžia V. Beliaveco studija, tačiau 4.2 kryptį išsamiau apibūdinti dar nepakanka duomenų. Pabugės, arba pietinė, Vielbarko su galindų komponentu migravimo kryptis daugelio autorių yra siejama su „gotų žiedu" ir Černiachovo kultūra, kurioje vis dėlto, kaip jau ne kartą akcentuota, yra pakankamai baltiškos medžiagos. Likęs, vakarinis, ketvirtosios aisčių migracijos etapas taip pat įspūdingas. Šią migraciją „įteisino" V. Toporovas, parašęs studiją apie galindus Vakarų Europoje. Vakarų Europoje V. Toporovas lokalizuoja tris etnonimo **galind-* sankaupas: čekų ir lenkų pasienyje, Pietų Galijoje (dabartinės Tulūzos apylinkės) ir šiaurės rytų Pirėnuose (Galisijoje).

Didžioji aisčių migracija nesibaigė VI a. antrojoje pusėje atsikėlus lietuviams. Nuo VIII a. pradžios rytinių baltų ribos pasikeitė iš esmės (3:7 il.). Į palaipsniui vakarų baltų kultūros įtaką patiriančią Tušemlios kultūrinę erdvę, anot J. Šmidto, vienu metu ir galingu migraciniu srautu įsiliejo Krieva vadinamas etnosas, kuris sukūrė Polocko ir Smolensko ilgųjų pilkapių kultūrą. Rytų galindai, nuo VIII a. pradžios susitikę su migruojančiais slavais, turėjo nedidelį pasirinkimą – įsilieti į naują kultūrinę slavų erdvę arba, jei pasipriešinimas neįmanomas, trauktis į genetines žemes Baltijos jūros erdvėje. Jei manytume, kad pirmoji rytų galindų-lietuvių banga Nemuno ir Neries tarpupyje įsikūrė VI a. antrojoje pusėje ir VII amžiuje, tai įtikinama, kad VIII amžiaus migracinis srautas gali būti atpažįstamas iš visuotinio lietuvių pilkapių laidosenos perėjimo nuo akmenų vainiko sampilo pagrinde prie sakraliosios erdvės aprėminimo grioviu. Šį visuotinį reiškinį liudija VIII–IX amžių lietuvių pilkapių medžiaga. Tad vakarų baltų, arba aisčių, kultūros palikuonių ribos rytuose atsitraukė iki Desnos aukštupio, tačiau Tušemlios kultūrą užklojusi vakarų banga išstūmė čia tūkstantmečius gyvavusius rytų baltus. Dviejų piečiau buvusių baltų kultūrų – Bancerovo ir Kijevo – santykis su vakarų baltais nėra tyrinėtas, ir jas iš tradicijos priskiriu rytų baltų erdvei, tačiau ta tradicija, kai kalbama apie Kijevo kultūrą, yra labai trapi. Šiuolaikiniai šios kultūros tyrinėtojai joje nori įžiūrėti ankstyvuosius slavus. Ar taip yra – vėlgi objektyvaus ir bešališko tyrimo reikalas. Žemėlapyje nepavaizduota liko šiaurinės dalies ties Pskovu etninė situacija. Ji tuo metu priklausė Pskovo ilgųjų pilkapių kultūrai, kurios etninio priklausomumo klausimu yra įvairių nuomonių, kurias drauge su minėtomis pietinėmis kultūromis reikės ateityje apžvelgti.

Galindų tema Europoje nesibaigia rytais. Vakarinė galindų migracijos kryptis kelia didelį susidomėjimą. Jų migracijos daiktiniai ir rašytiniai šaltiniai, galindų santykių su gotais liudininkai – visa tai nepelnytai mažai yra tyrinėta, nors, galima sakyti, nuo I a. pabaigos susidaro galimybės, kad priešais pagrindinio Gintaro kelio pradžią Noriko Lencijoje, anapus Dunojaus, ėmė kauptis galindų kolonija, kuri kūrėsi Moravos upės baseine, tarp Elbės ir Oderio aukštupių. Dėl Gintaro kelio atsiradęs bendravimas su antikos pasauliu pakeitė aisčių visuomenės struktūrą, gyvenamą teritoriją, paskatino kūrybines galias ir sudarė prielaidas atsirasti naujoms aisčių kultūroms Rytų ir Vakarų Europoje. Imperatoriaus Nerono (54–68) ekspedicijos pradėta naujosios eros prekyba su šiauriniais barbarais galėjo suformuoti vietinį Gintaro kelio prekybinį elitą ir nuolatinį tiltą, kuriuo ne tik sruvo gintaras ir kitos prekės, bet kuris tapo Vielbarko žmonių, galindų, sūduvių ir kitų vakarų baltų tiltu į Vakarų Europą. Tas pat tiltas galėjo būti ir Romos imperijos gyventojų migraciniu tiltu į barbarų pasaulį, kuris,

kaip rodo G. Beresnevičiaus tyrinėjimai, yra užtektinai įtikinamas. Galindų ir lietuvių ryšys verčia detaliau panagrinėti galindų etnonimo atsiradimo istorines sąlygas ir, pirmiausia, informacijos kelius, kuriais antikos mokslininkus pasiekė žinios apie šiauriausias barbarų gentis. Antikos mokslininkus pasiekęs informacinis srautas negali būti sietinas su nieku kitu, kaip tik su pasaulinį mastą įgavusia romėnų prekyba. Gintaro kelio klestėjimo laikai buvo tarp I a. antrosios pusės ir III a. vidurio. Kaip tik šios prekybos „įsisiūbavimo" laikais, II a. viduryje, Aleksandrijos Ptolemėjas savo „Geografijos" trečioje knygoje, šalia kitų Europos Sarmatijos tautų, aprašė galindus ir sudinus, kurių baltiška kilmė tyrinėtojams nekelia abejonių. Vargu ar verta abejoti, kad glaudūs prekybiniai santykiai lėmė ir didelius informacinius srautus įvairiose srityse – apie gentis ir jų būdą, gyvenamąją erdvę, prekybinius pajėgumus ir kt.

Šioje knygoje prekybiniai santykiai nagrinėjami kiek kitaip nei įprastai. Mėginama pažvelgti į šią problemą prekybinio visuomenės sluoksnio baltų kraštuose formavimosi požiūriu. Ir tokio tyrimo vienintelė medžiaga – kapų su Romos monetomis tyrimas, kuriam buvo pasirinktas ganėtinai platus regionas – Pamarys, Mozūrija, Semba, dabartinės Lietuvos ir Latvijos teritorijos. Šioje erdvėje suregistruota 212 laidojimo paminklų, kuriuose rastos 1524 Romos imperatorių monetos (4:1 il.). Kapų medžiaga parodė, kad Pamaryje, kur buvo įsikūrę Vielbarko kultūros žmonės, kapų su Romos monetomis nėra daug. Ir šie radiniai ne telkiasi kurioje nors vienoje apibrėžtoje vietoje, bet rikiuojasi šiauriniu Pamario pakraščiu ir piečiau – palei Vyslą ir Oderį jungiantį upyną, o Vyslos pusėje tarsi pėdos veda į Sembos pusiasalio prieigas. Palyginus kapų su Romos monetomis radinius Pamaryje su Gintaro kelio maršrutų žemėlapiu (4:2 il.), taps akivaizdu, kad Pamario kapinynai yra tarsi Gintaro kelio kelrodžiai. Kitaip telkiasi radimo vietos Semboje, Mozūrijoje – galindų tėvynėje – ir Lietuvos bei Latvijos pajūryje. Šiuose regionuose stebimos labai gausios radinių su Romos monetomis sankaupos, kurios gali liudyti apie tris geografiškai apibrėžtus prekybos centrus. Monetų pasiskirstymas laiko atžvilgiu rodo, kad per tolygius istorinius laikotarpius (kas 20 metų) pradedant 51 metais ir baigiant 450 m. po Kr. nuo pat Nerono Romos imperatoriai nuosekliai didino prekybos apimtis, kol ji savo didžiausią gyvumą pasiekė tarp 151 ir 170 metų. O tai yra Antonino Pijaus ir Marko Aurelijaus epocha. Antrojoje Marko Aurelijaus valdymo pusėje ir jo įpėdinio Komodo laikais prekybos apimtys sumažėjo: lyginant 151–170, 171–190, 191–210 metus, galima išvesti tokią mažėjimo seką: 1:1,6:8,2. T. y. lyginant su 151–170 metais, monetų skaičius 171–190 metais sumažėjo 1,6 karto, o 191–210 metais – net 8,2 karto. Po šių metų monetų srautas vėl ėmė didėti ir 231–250 metais beveik pasiekė prieš šimtą metų, 131–150 metais, buvusį. Šis pakilimas sietinas su paskutiniuoju iš Severų Aleksandru ir pirmaisiais vėlyvaisiais imperatoriais Maksiminu I, Gordianu III ir Pilypu Arabu. Po 251 metų Romos monetų skaičius kapuose tapo itin nežymus. Jų randama tik tuose regionuose, kurie buvo arčiausiai prekybinių kelių – Pamaryje ir Mozūrijoje. Tokie yra prekybinio pakilimo ir jo nuopuolio faktai, tačiau didesnį įdomumą sukelia pasaulėžiūrą atspindinčios Romos pinigų dėjimo paskatos. Tyrimo rezultatai rodo, kad galima kelti hipotezę, jog Romos imperijos monetų savininkai Baltijos erdvėje gali būti sietini su bent dviem socialinėmis grupėmis: 1) su Romos kolonistais; 2) su organizuota ir pakankamai išsiskiriančia (jų kapų požymis yra Romos monetos) aisčių bendruomenės dalimi, kuri prekiavo su romėnais. Kad Romos pirkliai pasiekdavo aisčių prekyvietes, liudija Plinijus Vyresnysis: „<...> ir aplankęs įvairias prekyvietes (commercia), jis pargabeno daugybę gintaro <...>." Tačiau atskirti Romos prekijams priklausančius kapus nuo aisčių prekybininkų kapų nėra lengvas uždavinys, nors galima manyti, kad Romos prekybininkų kapus mūsų erdvėje

galima atpažinti pagal Romos piliečiams būdingą elgesį – su savimi gabentis stalo indus ir tualeto reikmenis, kurie po mirties galėjo patekti į jų kapus. Tokių kapų nėra tarp Pamario (Vielbarko kultūros) kapų, tačiau jų yra Mozūrijoje (6 atvejai), Semboje (4 atvejai) ir Lietuvoje (2 atvejai). Taigi mūsų tyrinėjamoje erdvėje, kad ir negausiai, tačiau yra romėnų prabangos daiktų, kuriuos jie veždavosi su savimi visose savo kelionėse. Teigti, kad šie radiniai yra romėnų kapų paliudijimai, tikrai negalima – romėnų prabangos daiktai galėjo patekti ir į turtingesnių aisčių kapus, tačiau šie radiniai drauge su rašytiniais šaltiniais netrukdo teigti, kad romėnų pirkliai iš Karnunto, Lencijos ir Akvinko lankėsi pajūrio prekyvietėse. Ir yra užfiksuotas veikiausiai legionierių ir vertėjų-tarpininkų lydimas romėnų prekybininkų sluoksnis, kurių specializacija – Gintaro kelio prekyba. Plinijaus Vyresniojo įvardintų „įvairių prekyviečių“ antra dalis buvo kitas, iš vietinių aisčių sudarytas prekybininkų sluoksnis. Priėmus teiginį, kad kapai su Romos monetomis, tačiau be kitų stalo prabangos reikmenų, priklauso aisčių prekybiniam sluoksniui, buvo išsiaiškinta, kuriuose tiriamos erdvės kapinynuose rasta daugiau nei viena moneta. Turimais duomenimis, 28 Pamario kapinynuose žinomos 57 Romos imperatorių monetos, Mozūrijos, kuri apima galindų (Bogačevo), Sūduvių ir Sembos-Notangos kultūras, 53 kapinynuose rastos 129 Romos imperatorių monetos, Semboje 86 kapinynuose – 633 monetos, Lietuvoje 40 kapinynų – 636 monetos, o Latvijoje 5 kapinynuose – 69 monetos. Išvados akivaizdžios – „pinigų maišelis“ atsirišo Semboje ir Lietuvos pajūryje. Pamaryje yra keturi paminklai – juose rasta nuo 4 iki 8 monetų. Mozūrijoje taip pat keturi (nuo 6 iki 10 monetų), Semboje žinoma 20 kapinynų, kuriuose rasta nuo 11 iki 44 monetų, Lietuvoje – 14 kapinynų, kuriuose rasta nuo 10 iki 201 monetos, Latvijoje 2 kapinynuose rasta nuo 29 iki 35 monetų. Akivaizdu, kad tų 44-ių kapinynų palikimas gali reikšti, kad šių vietovių gyvenvietėse galėjo būti susitelkęs vietinis prekybos su Romos imperija verslininkų sluoksnis. Kitaip tariant, visai įtikinama, kad tokiose Romos pinigų gausiose vietovėse buvo nuolatinės vidinio aisčių pasaulio prekybininkų, kurie vertėsi prekyba atvežtiniais dirbiniais, gyvenvietės. Taigi galima kelti realią prielaidą – Baltijos aisčių kraštuose imperinio laikotarpio Gintaro kelio laikais veikė nuolatinės prekyvietės (commercia), kurių specializacija – prekyba Romos importu su toliau nuo jūros gyvenančiais aisčiais. Romėnų sukeltas prekybinis bumas, galimas dalykas, sietinas ir su neįtikėtinai sparčia kultūros kaita tradicinėse aisčių gyvenamose vietose – Pamaryje, Vyslos žiotyse, Semboje, Mozūrijoje ir Lietuvos pajūryje – bei su Didžiąja aisčių migracija. Nėra abejonių, kad tarp sėkmingų Didžiosios aisčių migracijos priežastinių dėmenų greta įsisavintos juodosios metalurgijos yra dėl Gintaro kelio atsiradęs nuolatinis migruojančių aisčių bendruomenių palaikymas spalvotaisiais metalais. Aisčių visuomenė buvo viena turtingiausių visame Europos „barbarų“ pasaulyje. Dėl gintaro mus pažino antikos pasaulis ir mes pažinome jį. Ir galima teigti, kad Nerono ekspedicijos pradėtas Gintaro kelias sudarė galimybę į aisčių kraštus keltis romėnų kolonistams ar net kilmingiems visuomenės nariams, ieškantiems prieglobsčio nuo Romos imperatorių persekiojimų. Gintaro kelio laikotarpiu galėjo susiformuoti ir vietinis Gintaro kelio prekybinis elitas – ir romėnai, ir aisčiai steigė nuolatines prekyvietes aisčių teritorijų paribiuose prekybai su į šiaurės vakarus, rytus ir pietryčius migruojančiais aisčiais, o Romos monetas kapuose galima vertinti kaip simbolį, nurodantį šeimos, susijusios su Romos dirbinių importu, priklausomybę aisčių prekijų sluoksniui.

Gintaro kelio klestėjimo laikais atsirado ypač svarbus rašytinis šaltinis – Klaudijo Ptolemėjo „Geografija“, kurioje dvi jo įvardytos gentys – galindai ir sudinai – priskiriami baltams. Po Tacito aisčių Ptolemėjo galindai ir sūduviai yra ankstyviausi rašytiniuose šaltiniuose

patikimai paliudyti aisčių etnonimai. Dalis kitų šioje erdvėje išvardintų genčių – veltai, hosijai, karbonai, kareotai, salai ir kt. – taip pat gali būti siejami su baltų gentimis. Be jų, kyla klausimas ir apie venedų, kuriuos Ptolemėjas įkurdino Vyslos žiotyse pagal visą Venedų pakrantę, etninę priklausomybę. Ptolemėjo „Geografija" ir jo žemėlapių sudarymo metodika jau kelis šimtus metų yra tyrinėtojų sprendžiamas rebusas, tačiau mūsų istoriografijoje nėra nė vieno darbo, kuriame būtų mėginta aiškintis Ptolemėjo geometriją, jo žemėlapių sudarymo principus ir mėginta: 1) sekant Ptolemėjo geometrija sukurti koordinačių sistemą – tinklelį; 2) naudojant Ptolemėjo pateiktas Europos ir Azijos Sarmatijos, Didžiosios Germanijos koordinates išbraižyti žemėlapį; 3) į lietuvių kalbą išversti Ptolemėjo Didžiosios Germanijos ir Europos Sarmatijos koordinačių ir tautų aprašymus; 4) išanalizuoti Europos Sarmatijos ir Didžiosios Germanijos tautų užrašymo tekstus; 5) lokalizuoti Ptolemėjo nurodytas ir į Sarmatų okeaną įtekančias europinės Sarmatijos upes; 6) ant Ptolemėjo žemėlapio „uždėti" tautų ir genčių sekas; 7) analizuojant geografijos, istorijos, archeologijos ir kalbos duomenis lokalizuoti venedų, galindų, sudinų, stavanų, veltų, hosijų, karbonų, kareotų, salų, pagiritų, savarų ir boruskų tautas archeologiniame II amžiaus Europos kultūrų žemėlapyje. Šio tarpdalykinio tyrimo rezultatai, kuriame dalyvavo sferinės geometrijos tyrinėtojas E. Mazėtis, technologai R. Bareikis, A. Rotmanas, geografas A. Česnulevičius, kalbininkai T. Aleknienė, D. Alekna, istorikas T. Baranauskas ir archeologas E. Jovaiša, įdomūs ir reikšmingi. Ptolemėjo Europos Sarmatijos tautų tyrimas atskleidė iki tol mums nežinotas galimybes ir perspektyvius tyrinėjimų kelius. Apibendrinant rezultatus, galima pasakyti, kad svarbiausios čia pasirinktos tyrimų kryptys buvo: 1) lokalizuoti į Venedų įlanką įtekančias Europos Sarmatijos upes ir 2) lokalizuoti šiaurines Europos Sarmatijos tautas. Pirmoji kryptis, taikant Ptolemėjo sferinę geometriją, leido operuoti matavimo vienetais išreiškiamais dydžiais ir tai atvėrė naujas interpretacijos galimybes. Rezultatai apčiuopiami ir visiškai realūs: galima konstatuoti, kad Chronas tapatintinas su Nemunu, Rudonas – su Venta, Turuntas – su Dauguva, o Chesinas – su Pernu. Šiaurinių tautų lokalizacija lyg ir leidžia dvylika tautų sutapatinti su II amžiaus kultūrų žemėlapiu (5:16 il.). Kurioms tautoms ir kurioms archeologinėms kultūroms jos priklauso, rodo X skyriuje pateikta lentelė.

Galima teigti, kad penkios Ptolemėjo lokalizuotos tautos – venedai, galindai, sudinai, veltai, salai – priklausė vakarų baltams, trys tautos – hosijai, karbonai, kareotai – Baltijos finams, o keturios tautos – stavanai, pagiritai, savarai, boruskai – rytų baltams. Pradžioje buvo sakyta, kad be didesnių prieštaravimų baltams buvo priskiriamos dvi tautos – galindai ir sudinai. Dabar galima sakyti, kad yra didelė tikimybė baltams priskirti devynias iš dvylikos Ptolemėjo aprašytų tautų. Be to, Ptolemėjo Didžiosios Germanijos tautų aprašyme yra paminėti sudinai (Σουδινοι). Tokia pat tauta minima greta galindų. Ir vienos, ir kitos tautos graikiškas užrašymas toks pat – Σουδινοι. Germanijos tautų aprašymo pabaigoje paminėti sudinai Ptolemėjo lokalizuojami anapus Dunojaus, priešais romėnų Noriko provinciją, ir yra tikimybė, kad **galind-* etnonimo areale esanti sudinų tauta susijusi su Didžiąja aisčių migracija ir Gintaro keliu. Galimas dalykas, kad Gintaro kelias – tiltas tarp romėnų civilizacijos ir šiaurinių barbarų – pasitarnavo pernešant gimininges galindų genties sudinų etnonimą į Padunoję. Ptolemėjas kairiajame Vyslos krante, dabartiniame Pamaryje, lokalizuoja rutiklėjus ir jų miestą Rugium. Toje erdvėje Ptolemėjas lokalizuoja kelis miestus – Virunum, Viritium, Rugium, Scurgum, Ascaucalis. Pastarasis, kaip kiti, būdamas greta Vyslos ir arčiausiai Venedų įlankos, kelia jų etninės priklausomybės klausimus. G. Blažienė ir J. Udolfas mano, kad Ascaucalio germaniška kilmė yra sunkiai įtikėtina, ir kelia klausimą, ar jis gali būti baltiškos kilmės.

TAUTA / GENTIS	ETNOSAS	KULTŪRA	KOMENTARAI
Venedai	vakarų baltai	Vielbarko (rytinė dalis), Sembos-Notangos, Lietuvos pajūrio pietinė dalis	
Galindai	vakarų baltai	Galindų	
Sudinai	vakarų baltai	Sūduvių-jotvingių	
Stavanai	rytų baltai	Brūkšniuotosios keramikos	
Veltai	vakarų baltai	Lietuvos ir Latvijos pajūrio plokštinių kapinynų	
Hosijai	Baltijos finai	Akmeninių krūsnių / tarandų	
Karbonai	Baltijos finai	Akmeninių krūsnių / tarandų	
Kareotai	Baltijos finai	Akmeninių krūsnių / tarandų	
Salai	vakarų baltai	Pilkapių	
Gelonai			Herodoto duomenys
Hipopodai			Plinijaus Vyresniojo duomenys
Melanchlainai			Herodoto duomenys
Agatirsai			Herodoto duomenys
Aorsai			Strabono duomenys
Pagiritai	rytų baltai	Dniepro-Dauguvos	
Savarai	rytų baltai	Kijevo	
Boruskai	rytų baltai	Juchnovo	

Atskirai reikia minėti venedų ir gitonų vietos klausimą. Iš šio tyrimo tapo aišku, kad venedai daugelyje žemėlapių sąmoningai nustumiami į šiaurės rytus gitonams priskiriant Vyslos žiotis. Prolemėjo žinios kitokios – jokių gotų (kuriuos mėgina tapatinti su gitonais) jis nežinojo, o gitonų (giutonų) tikroji vieta yra už Venedų kalnų žemyn palei Vyslą, ir tai reiškia, kad šie veikiausiai patenka į germaniškos lugijų (Pševorsko) kultūros orbitą. Ir tai jau būtų arčiau tiesos. Ptolemėjo teksto analizė išryškino bendrą šio autoriaus tautų aprašymo „šabloną“, iš kurio mums ypač svarbu yra tai, kad, aprašydamas Venedų okeano pakraščio Didžiosios Germanijos tautas, jis jas būtinai išdėsto upių tarpupiuose: vienas tarpupis – viena tauta ar gentis. Ir dabartinio Baltijos pajūrio erdvėje Ptolemėjas gentis dėsto taip, kad jas vieną nuo kitos skirtų jo minimos upės. Tai jis aiškiai nurodo Germanijos aprašyme, tą patį jis turi omenyje ir aprašydamas Sarmatiją. Tai patvirtina tam tikri požymiai; pirma, į rytus nuo Vyslos jis mini 4 upes (Chroną, Rudoną, Turuntą ir Chesiną) ir atitinkamai pajūryje išrikiuoja tik keturias gentis (venedus, veltus, hosijus ir karbonus). Taigi kiekvienam tarpupiui tenka po vieną gentį. Antra, sprendžiant iš koordinačių, didžiausias yra pirmasis tarpupis – tarp Vyslos ir Chrono – 5 laipsniai. Ir, atitinkamai, jam tenkančią pirmąją gentį – venedus – Ptolemėjas priskiria prie didžiųjų Sarmatijos genčių. Šio tarpsnio pačiame viduryje, vienu platumos laipsniu žemiau, 96 kilometrų atstumu pagal Ptolemėjo Žemės spindulį (111 km pagal dabartinį) arba 516 stadijų atstumu nuo Venedų įlankos pakrantės, jis lokalizuoja Venedų kalnus, tuo tik patvirtindamas, kad šis tarpupis yra skirtas venedams. Venedų kalnai, kaip rodo dabartinė geografija, nėra Ptolemėjo fantazijos vaisius. Jie yra realūs ir dabar tapatinami su Varmės aukštuma, kuri, savo ruožtu, yra Sūduvių aukštumos tęsinys. Iš to, kas pasakyta, aišku, kad

Europos Sarmatijos didžiąją tautą venedus reikia lokalizuoti Vistulos ir Chrono tarpupyje ir į pietus iki pat Venedų kalnų.

Aprašytosios galindų ir sūduvių migracijos prielaidos, kurios įsikūnijo kaip Gintaro kelio realybė, įžvelgiamos kalbiniame galindų palikime, kurį jau senokai nagrinėja kalbininkai ir archeologai. Praėjusio šimtmečio pabaigoje pasirodė reikšmingas V. Toporovo straipsnis „Galindai Vakarų Europoje“, kuriame ryškėja jo siūlomas rytų galindų susidarymo modelis, pagal kurį: 1) egzistavo vienas impulsas, kuris davė pradžią dviem priešingoms galindų judėjimo kryptims; 2) galindų kelią link „Pamaskvio girių“ žymi galindų toponimijos salos dešiniakrantėje Pripetėje, Volynės aukštumose, Briansko-Orlovo areale ir galutinis taškas Maskvos upės baseine; 3) su Zarubincų kultūros raida susietas galindų kelias gal ir galėtų būti, tačiau nesiderina su gotų pasirodymo laiku; 4) kažkur Volynės aukštumose rytų galindai nutraukė ryšius su gotais ir sukūrė savarankišką migracijos bangą; 5) Volynės galindų toponimijos laikas sietinas su II a. pabaiga – III, o gal net ir iš dalies IV amžiumi. Su V. Toporovo modeliu tvirtai susijęs V. Sedovo tyrinėjimų indėlis, kuris leidžia susidaryti išsamesnį vaizdą apie autoriaus siūlomą archeologijos duomenimis pagrįstą rytų galindų susidarymo modelį. V. Toporovas galindų migraciją susiejo su legendine gotų migracija. Toponimo **galind-* erdvinėje schemoje suregistruoti jų arealai, gotų gyvenamosios vietos ir nurodyta gotų „žygio“ nuo pietinės Skandinavijos iki Pirėnų schema (7:1 il.). Tyrinėjant šią schemą galima pastebėti, kad „gotų“ kelias nėra „uždengtas“ **galind-* toponimu, o vienintelis „tinkamas“ maršrutas per Pripetės dešiniojo kranto toponimų arealą radosi tik dėl to, kad reikėjo brėžti tiesę nuo legendinės gotų protėvynės Gotlande ar Skandinavijos pietuose iki pirmos ir tikrosios gotų lokalizacijos „Skitijoje prie Meotidės“. Matyti, kad iš esmės visas „toponimų traktas“ nieko bendra su gotų keliu iki piešiamos rytų gotų imperijos (493–555 metai) neturi. Griežtai tariant, „toponimų trakto“ logika rikiuoja visai kitokią schemą. Ją, pasitelkęs V. Toporovo galindų schemą (7:1 il.), duomenis apie vario bei cinko kasyklų paplitimą Europoje, gintaro gavybos rajonus Jutlandijoje ir Baltijos rytinėje erdvėje, svarbiausių gintaro prekybos kelių maršrutus, išbraižiau 7:2 žemėlapyje. Ir darosi aišku, kad svarbiausi gintaro prekybos keliai patys savaime atkuria nuo jų neatsiejamą vakarų galindų formavimosi procesą, nes Gintaro kelio maršrutai „uždengia“ galindų toponimus visur, kur tie pagrindiniai prekybiniai keliai ir jų atšakos buvo. Ir tai kelia iki šiol niekur negirdėtą mintį – aisčiai kontroliavo ne tik šiaurinį Gintaro kelio galą, bet tą pagrindinio kelio iš Lencijos į Vyslos žiotis dalį, kuri buvo prie pat Noriko provincijos. Gal todėl yra ankstyvųjų romėniškų segių iš Noriko ir Panonijos provincijų? Anapus Lencijos už Dunojaus, Vltavos baseine, Elbės kairiajame aukštupyje ir tarp Elbės bei Oderio aukštupių susidarė didelis galindų toponimų masyvas, kurį pildo ir dabartiniai čekų kalbininkai. Žinoma, kad senajame geležies amžiuje intensyviausia prekyba tarp romėnų ir aisčių prasidėjo Nerono laikais (54–68 m.), taigi I a. antrojoje pusėje, o tai sinchroniška migracijos pradžiai iš „motininės“ Galindos į Lietuvos Užnemunę ir toliau į Rytų Lietuvą; sinchroniška ir V. Sedovo nustatytam Zarubincų kultūros sklaidos į dešinįjį Polesės krantą laikui I a. antrojoje pusėje; sinchroniška ir Gintaro kelio pradžiai imperiniais laikais, kai atsirado galimybė vakarų baltams keliauti į Dunojaus erdves.

V. Toporovo „Galindai Vakarų Europoje“, be kitų klausimų, iškėlė ir itin reikšmingus mūsų etnogenezės supratimui. Turiu omenyje du jo suformuluotus klausimus: 1) kas apgyvendino Galindą išėjus galindams ir 2) su kuriais vakarų baltais gotai susitiko Vyslos žiotyse ir prie jos iš rytų besišliejančiose žemėse? Prie šių klausimų pridėčiau esminį – kur dingo

Vielbarko kultūra, kai prasidėjo jos „didysis nutekėjimas“ po 150 metų? Tie, kas Vielbarko kultūrą laiko gotų palikimu, atsakymo ieško Černiachovo kultūroje ir „gotų žiede“ apskritai, bet neatsako į V. Toporovo užduotus klausimus. Įsivaizduokime, jog Vielbarko kultūra yra vakarų baltų palikimas. Tada, atsakant į pirmą Toporovo klausimą, galima pasakyti, kad išėjus galindams, kurie visi, aišku, neišėjo, į jų erdvę įsiterpė germanų Dembčino grupės stumiami Vielbarko vakarų baltai, kurie kaip tik III amžiuje ir buvo tas vielbarkiškasis Rytų Lietuvos pilkapių elementas, kaip ir vielbarkiškoji sklaida, kurią baltarusių archeologai fiksuoja vakarų ir pietų Baltarusijoje. Antras klausimas formuluotinas kitaip – su kuriais vakarų baltais susitiko Vielbarko baltai? Vielbarko baltai neapleido Vyslos žemupio, jie persikėlė per Vyslą ir ties Pasargės upe ar panašia į ją susitiko su Sembos aisčiais. Vielbarko baltai apgyveno visą Vyslos žemupį ir jos „alkūnę“ (štai atsakymas apie Kulmo baltiškumą, kurio laidojimo paminklų baltišką prigimtį akcentavo tas pats V. Sedovas). Drįstu daryti prielaidą, kad ir jotvingių etnosas neliko be Vielbarko baltų elemento. Bėgant laikui, kai aisčiai po IX amžiaus tapo prūsais, visas Vyslos žemupio ir Sembos aisčių pasaulis jau buvo į istorines prūsų žemes persiskirsčiusi vientisa etninė prūsų erdvė. Tai kas keliavo į Juodosios jūros pusę? Vielbarko baltai, kurių toponimijoje nustatytas galindų elementas. Bet ta kelionė, kaip pažymi archeologai, nebuvo žygis į naujas žemes. Tai buvo ilgas mažai įsisavintų žemių apgyvendinimas, kuris ir galėjo palikti savo atspindžius vietovardžiuose. Matyt, dėl šio ilgalaikio „apgyvendinamojo slinkimo“ rezultato galėjo atsirasti vakarinės galindų grupės Vltavos baseine, Elbės kairiajame aukštupyje ir tarp Elbės bei Oderio aukštupių, taip pat ir netoli Vyslos aukštupio. Tas pat pasakytina ir apie rytines galindų grupes Pripetės ir Desnos aukštupiuose. Toks požiūris kitaip akcentuoja ir autorių nurodomus Černiachovo kultūros baltiškumus; teigiama, kad į pietryčius, į Černiachovo kultūros teritoriją, galėjo „nutekėti“ ir dalis III–IV amžiaus Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų kultūros žmonių. Matyt, tie „nutekėjimai“ tikrai neapsiribojo galindišku elementu, ir reikia priprasti prie minties, kad tuometinė Europa ir aisčių pasaulis buvo glaudžiausiai susiję, o kultūriniai mainai ir kultūrinės komunikacijos ar net migracijos į pietus – nieko nestebinantis ir praktikuojamas reiškinys.

Vakarų galindų istorija, ypač ta jos dalis, kuri, kaip teigiama, atsirado Ispanijoje, kelia įvairiausių raštingos žmonijos sluoksnių susidomėjimą, tačiau niekas iki šiol nepateikė įtikinamos versijos, kada galindai atsirado Padunojės srityse, kada jie susidūrė su gotais ir kada jie migravo į Pietų Galiją ir į Pirėnus. Rytų gotų valdovo Teodoriko laiškas aisčiams yra vienintelis abejonių nekeliantis ir tikras aisčių ir gotų santykių liudininkas iš autentiško gotų karalystės laikotarpio, kai šie buvo Apeninų pusiasalyje ir Sicilijoje. Flavijus Magnus Aurelijus Kasiodoras, ostgotų valdovo Teodoriko Didžiojo pirmasis ministras ir patarėjas, savo „Įvairenybėse“ paskelbė tarp 523 ir 526 metų[1] Ravenoje rašytą Teodoriko laišką aisčiams. Teodoriko Didžiojo valdymą apibrėžė keli principai: taikdarystė, Romos gyvensenos ir kultūros perėmimas ir suliejimas su barbarų kultūra visa jos apimtimi; gamybos ir prekybos raida taikos sąlygomis; žemesniųjų gyventojų sluoksnių apsauga nuo administracijos priespaudos. Tokiais principais grindžiama atsiskleidė naujoji Teodoriko politika – sukurti vieningą rytų gotų ir romėnų valstybę, į jos politinę orbitą įtraukiant kiek įmanoma daugiau barbarų genčių. Naujoviško masto barbarų ir Romos pasaulio integracija, barbarų kultūros suliejimas su

[1] A. Bliujienė nurodo ir kitą galimą datą – tarp 514 ir 517 metų (žr. Bliujienė A. Romėniškasis ir tautų kraustymosi laikotarpiai. *Lietuvos archeologija*. III tomas. Klaipėda, 2013, p. 98).

romėniškąja galėjo turėti daug didesnį sumanymą, apimantį, galimas dalykas, ne vien tik gotų pasaulį. Teodorikas pretendavo būti barbarų pasaulio politiniu centru, manydamas, kad jis turi globoti barbarų karalius, juos taikyti, tvirtinti rytų gotų valstybės tarptautinius ryšius ir skleisti barbarams romėnų kultūros pasiekimus. Žinoma, kad rytų gotai palaikė diplomatinius santykius su Skandinavijos ir Baltijos jūros tautomis, o gal net ir su Rytų Europa. Teodoriko Didžiojo valdymo pabaigoje susiklostė ir sudėtinga padėtis valstybės viduje, ir sudėtingi santykiai su Bizantijos imperija. Krizė prasidėjo kaip tik 523 metais – įtampa išaugo su anksčiau gerus santykius palaikiusia Bizantijos imperija. Aisčių pasiuntiniai pateko į sudėtingus laikus gyvenančią gotų imperiją. D. Aleknos išversto laiško pirmas sakinys kaip ir sutampa su Teodoriko Didžiojo siekiais: „Iš atvykusių jūsų pasiuntinių supratome, kad labai stengiatės su mumis susipažinti, idant, gyvendami Okeano pakrantėse, prisidėtumėte prie mūsų sumanymo.“ Galimas dalykas, kad ši aisčių pasiuntinybė susieta su kažkokiu neįvardintu „sumanymu“. Kitaip tariant, čia galima kalbėti apie politinę sąjungą bendram tikslui pasiekti. Tad kas gi tas sumanymas? Visas ankstesnis tekstas buvo tarsi šio teiginio preliudija – Teodorikas Didysis siekė suburti šiaurinių barbarų koaliciją su gotų pasauliu, kad galėtų atsispirti Bizantijos imperijos spaudimui. Kaip parodys tolesnė istorija, ne be reikalo – Bizantija po 555 metų pasiekė savo ir kontroliavo vakarinę buvusios Romos imperijos dalį. Kitas dažnai keliamas klausimas – kam rašytas šis laiškas? Teodoriko frazė „paskyrę jums tai, kas turi būti malonu“ tiesiogiai nurodo, kad karalius Teodorikas per pasiuntinius nusiuntė kažkokią atsakomąją dovaną aisčių karaliui. Teodorikas Didysis, gotų karalius, rašė laišką aisčių karaliui. Kuriam – nežinia, tačiau labiausiai įtikima, jog kažkuriam Vyslos žemupio, Sembos ar kaimynų galindų karaliui, o gal ir aisčių sąjungos valdovui. Turint omenyje tų laikų etiketą, abejotina, ar Teodorikas Didysis galėjo rašyti kam nors kitam, kas nebūtų tautos ar genties valdymo viršūnėje. Atsigręžus į XVI amžiaus Simono Grunau kroniką, randami 521 ir 523 metų įvykių aprašymai, kurie stebėtinai sutampa su aisčių misijos laiku. Sembos aisčiai 521 metais karaliumi išsirinko mūsų dabar vadinamą Vaidevutį. 523 metų aprašyme kitaip nustatoma karalių rinkimo tvarka, nei tai buvo karinės aristokratijos laikų liaudies susirinkime, kur karaliais ir vadais rinko geriausius genties karius ar kitais gebėjimais apdovanotus vyrus. Dabar kalbama apie Brutenio dinastinę liniją, nes, vaidevučiams iš tos giminės išrinkus karalių, jį privalu visiems pripažinti. Galindų ir gotų tarpininkai galėjo būti jau seniai priešais Noriką, t. y. karalystės pašonėje, sėdintys galindai. Kaip tik jie turėjo bendravimo su gotais patirtį – mokėjo kalbas, išmanė politiką, pažinojo kelius į Gintaro tėvynę ir galėjo būti puikiausiais tarpininkais, politinių permainų stebėtojais ir informatoriais.

Vis iškyla gotų skolinių gavimo laiko klausimas. V. Toporovo galindų ir gotų schemoje (žr. 7:1 il.) 7 numeriu pažymėta teritorija nurodo rytų gotų būvį tarp 200–433 metų, kai jie buvo Azovo jūros (Meotidės) šiauriniame pakraštyje. Po 433 metų iki 471 metų rytų gotai atsidūrė Panonijoje ir Adrijos jūros šiauriniuose pakraščiuose. Po 493 metų jie, kaip žinoma, sukūrė savo valstybę Apeninų pusiasalyje ir Sicilijoje. Taigi Panonijoje ir Noriko aplinkoje gotai atsirado po 433 metų, t. y. V a. pradžioje. Štai tada jie galėjo sutikti galindus ir šis bendravimas galbūt įkvėpė galindus tolesnei migracijai į Pietų Galiją bei Pirėnų pusiasalį. Kita vertus, juos ten galėjo nunešti vakarų gotų banga: V. Toporovo schemoje 10 numeriu pažymėtas vakarų gotų būvis, – jie kaip tik Pietų Galijoje (kur aplink dabartinę Tulūzą yra susitelkęs galindų masyvas) atsirado po 419 metų. Taigi vakarų gotų banga galėjo „pasigauti“ galindus ir nunešti į Pietų Galiją bei Pirėnus. Kita vertus, negaliu nepažymėti ir kito reikšmingo sutapimo – nuo

IV a. pabaigos ir V a. pradžios vakarų baltų archeologijos medžiagoje itin išaugo karinio elito kapų skaičius; jų atneštieji dirbiniai rodo ryšius ir su Padunojės regionu. Ypač grįžtančiojo karinio elito kapų skaičius išaugo V a. pabaigoje ir VI a. pirmojoje pusėje. Tai akivaizdžiausias aisčių ir Padunojės barbarų, tarp jų ir gotų, bendravimo liudijimas. Šia prasme įdomūs VI amžiaus įvykiai, kuriuos aprašė Simonas Grunau. Jis papasakojo įdomią gotų atėjimo istoriją. Nenagrinėdamas Grunau kūrinio patikimumo ar nepatikimumo, turiu pasakyti, kad papasakota istorija pagal anksčiau išdėstytus teiginius atrodo stebėtinai tikroviška, iš kurios galima suprasti, kad senieji Kimbrijos (Gotlando) gyventojai (ne gotai) buvo išstumti į naują tėvynę Sembos pusiasalyje. Gotai, pasak Simono Grunau, dabartiniame Gotlande apsigyveno 514 metais ir, kaip dabar žinoma, karaliaus Teodoriko laikais. Taigi gotų–aisčių–galindų bendravimo istorija, prasidėjusi V a. pradžioje, po 433 metų, sudarė sąlygas atsirasti gotų skoliniams. Iš akių negalima išleisti ir gotų Hermanariko karalystės laikų. Derinant įvairius duomenis, galima teigti: 1) baltai bendravo su gotais, kai jie buvo prie Azovo jūros (Meotidės) tarp 200 ir 433 metų; 2) galindai su rytų gotais bendravo, kai po 433 metų iki 471 metų rytų gotai atsidūrė Dunojaus vidurupyje Panonijoje, Norike, Adrijos jūros šiauriniuose pakraščiuose; 3) po 493 metų gotams įsiveržus į Apeninus ir ypač VI a. pradžioje, kaip rodo aisčių karinio elito kapai, jie aktyviai bendravo su Dunojaus vidurupio tautomis ir turėjo diplomatinių ryšių su rytų gotų karaliaus rezidencija Ravenoje; 4) įmanoma, kad per vakarų gotų žygį į Ispaniją, po 419 metų, aisčiai / galindai prisijungė prie vakarų gotų ir per šį žygį atsirado galindų etnonimas Pietų Galijoje ir Pirėnuose. Simono Grunau kronika atveria kitą tyrinėjimų šaltinį, kuris teigia, jog gotų žygio iš Ispanijos metu dalis gotų galėjo grįžti į Europos šiaurę ir užimti salą, kuri dabar vadinama Gotlandu. Taigi po 514 metų, VI a. pradžioje, aisčiai tapo gotų kaimynais, ir skolinių tikimybė akivaizdžiai išaugo.

SUMMARY

The issues of the origins and development of the Aestii which were tackled upon in the first book "The Aestii. The Origin." still require and will require deeper research as they are related to the ancient history of our and neighbouring nations' past. Thus, the issues of the first book undergo deeper analysis in the second book under the title of "The Development". The history of the Balts dating back to the late middle of the 5th century is developed as well. Three basic aspects of one and the same topic of the analysis of the Aestii history can be distinguished: 1. Analysis of the origin of the Aestii evolution; 2. The research of the spread of the great migration of the Aestii into the East and West; 3. The development of the culture of the West Balts (the Aestii) in the lands of the Eastern Balts and its dominant character on the culture of the Balts after the second half of the 6th century.

The emergence of the flat burials in Eastern Baltic region was the feature of the new changes in the Baltic lands. Two cultures of the new Aestii cultures, namely Lower Nemunas and Central Lithuania, which occurred as a result of the Great Migration of the Aestii or in the course of the evolution preserved the tradition of the flat burials and thus, its origin from the perspective of time and space raise a great interest in itself. Early (first half of the 1st century) and complex construction burials in our region were found in Raudonėnai (Jurbarkas district). They can be considered as the predecessors of flat burials of central Lithuania in the ancient Iron Age. They feature constructional peculiarities which distinguish 11 levels of complexity; from the point of view of the world perception the stone constructions are associated with the idea of "eternal house" and the image of "eternal Sun" when the burials with stone constructions were positioned orienting them to the sunrise points; the common material culture features such as spiral temple ornaments relate Raudonėnai not only with late burials of central Lithuania but also with early flat burials in Naudvaris, Jurbarkas district (dating back to 970 – 830 BC and 405 – 380 BC), whereas loop spirals relate them to West Masurians. The tradition of complex stone constructions relates Raudonėnai to the so called burial grounds of Raganukalnis and Ziedonė school in Lielupė basin, Latvia (dated back to various periods of first millennium BC) and to the early flat burials of the West Masurians and Sambians with two distinguished types: "the Great" dating back to 1000 – 500 BC and "the Minor" dating back to 500 – 100 BC.

H. Urbanek emphasises that the area of West Baltic settlements in the second millennium B.C. surpassed the Vistula in the West and was only restricted by early Germans. According to H. Urbanek, within the first millennium B.C. new residents had to immigrate from lower Vistula valley to West Masuria area and the decedents buried in early flat burials (1000 – 500 BC) could only be the West Balts or forthcoming Prussians. By saying that barrows are closely related to flat burials of Masurian cultural group in terms of time and space H. Urbanek states a fact that West Masurian group which occurred out of both forms of burial sites (barrows and flat burials) most probably can be claimed to be the root of late Galindian culture. It is a notably significant statement when we speak about the recent publication

of G. Grižas and A. Bitner-Vrublevska on the influence of the Galindian (Bogachev) culture on the formation of Užnemunė culture in Lithuania. As it has been known, the ancient Iron Age Užnemunė culture features both barrows and flat burials. This fact cannot miss the associations with the features of West Masurian culture and, as will be seen later, the early settlers of Užnemunė are associated with complex stone construction builders in terms of elements of material culture. Thus, the early roots of the Aestii migration can again reach inherent spaces of West Balts in the lower reaches of Vistula, West Masuria and Sembia. The latter field of burials with stone boxes has been reviewed by K. Engel. He dated them back to the 4th-3rd centuries BC. V. Šimėnas and V. Kulakov mention in their work, that under the influence of the Goths the flat burials in North Sembia occurred at the very end of the ancient era and the beginning of a new one. It has been considered that funeral traditions moved Northeast direction. The given facts as if allow to view the prehistory of the Great Migration of the Aestii from further perspective and carefully claim that burial sites possessing typical features of the West Balts barrows culture existed in a much wider territory as it has been thought up to now. In other words, are the earliest flat burials of Lielupė basin and Central Lithuania possible witnesses of the early migration of the West Balts barrows? Maybe the vast migration of people was more complicated in the epoch of brass and early iron works? Diversely than after the Iron revolution in the 1st century in the globally known West Balts world. And perhaps the Great Migration of the Aestii in the 1st century did not move in the not so fairly unknown directions? The west Masurian bi-ritual cultural area defined by H. Urbanek and K. Engel, very likely, was the source which influenced the formation of flat burial culture in Central Lithuania and the lower reaches of Nemunas. The emigrants from West Masuria area had most probably the direct influence on the formation of bi-ritualism of Užnemunė and its early culture.

The ancient Iron Age cultures of Masurians (Galindians) and Užnemunė are closely interrelated. It has been discussed in the first book, however, according to further researches the new cultural flow from Galindians and not only, spread in the area attributed to the East Balts in the western part of the so called Brushed Pottery culture. This is the precise place where the so-called Lithuania barrow culture will appear and which is usually dated back to 5th-8th centuries. Thus, the links between the Galindian-Sudovian cultures of the ancient Iron Age and Lithuanian barrow culture, which occurred in eastern Lithuania at the beginning of early Middle Ages, gain ultimate importance. It appeared that the spread of Galindian-Sudovian and Wielbark cultures created a new formation of Galindian culture in eastern Lithuania i.e. the ancient Iron Age barrow culture of eastern Lithuania which became one of possible formation sources of East Galindians in Oka and Moskva basins. There have been at least two trends about Lithuanian origin formulated in our historiography: the first trend claims that Brushed Pottery culture withered away at the end of the 2nd century and the beginning of the 3rd century and the newly formed culture of ancient Iron Age barrows of East Lithuania in its territory is not related to this trend. The barrows of ancient Iron Age of the East Lithuania are considered as the sphere of influence of the West Balts culture, it is debated and doubted if the individuals of the new ancient Iron Age culture are the initiators of Lithuanian barrow culture, though sometimes there is an inclination to this idea. Others still think that the East Lithuanian barrow culture of ancient Iron Age differs from Lithuanian barrow culture. In consent to the first, the barrow culture of East Lithuania of ancient Iron Age is tended to be

renowned as a newly formed, fourth branch of the West Balts, under the influence of Galindian-Sudovian with Wielbark culture and which emerged as a result of the Great Migration of the West Balts. It is claimed that Lithuanians and their barrow culture is the ethnos which migrated from the area of the East Balts in the 6th century and which was very closely interconnected with migration processes.

The Wielbark-Galindian-Sudovian nature of ancient Iron Age East Lithuania barrow culture is indicated by announced findings of Galindian armband bracelets in Galindia, Sudovia, East Lithuania and West Belarus by M. Michelbert and other researchers: 18 sites with armband bracelets were registered and it allows to conclude that narrow armband bracelets occur at the end of B2/C1-C1a period (the boundary of the 2nd and the 3rd centuries), whereas the broad armband bracelets occur at the end of the 2nd century and the first half of the 3rd century. The Baltic Galindians are also related to the barrows of ancient Iron Age East Lithuania via other elements of material culture, i.e. enamelled artefacts and manufacturing traditions of B-shape buckles. The relations of Wielbark culture traditions with people of early East Lithuania barrow culture is reflected in funeral monument setup. V. Vaitkevičius denotes that the barrows of Wielbark of the first centuries AD and especially of the 3rd and 4th centuries are identically laid with stones as the ones in Suvalkai and East Lithuania. The statement about stelae which are commonly considered as a distinctive feature of Wielbark culture earns significant importance. According to him, typical stelae of Wielbark culture can also be seen in southeast Lithuania and partially in West Belarus. It is stated that Wielbark culture played an important role in formation of the culture of East Lithuania barrows in ancient Iron Age. The development of Wielbark culture itself shows that it could have made influence in the middle of the 3rd century. The Wielbark culture having finally moved to the right bank of the Vistula River inhabited the lower reaches and the right bank of the Vistula River in C1b period (220-260). That is the territory in lower reaches of the Vistula River which was defined as belonging to West Masurians or Galindians by H. Urbanek. Also, A. Bitner-Vrublevska claims that funeral traditions of Wielbark culture had an impact on the Galindian-Sudovian culture. The impact of Wielbark culture on a part of western Brushed Pottery culture in the territory of present Belarus is accentuated by V. Beliavcev. It is claimed that the colonists of Wielbark governed the environs of Bialystok, Belovezhskaya Forest and southern part of Brest on the Bug within the entire late Roman period until the period of the Great Movement of the Nations. It is worth noticing that the beginning of Wielbark migration to Polesia starts at the same time as to the East of Lithuania i.e. between 150 and 220. One more important detail is that migrations are of wide character. Three directions can be observed: the first and the main one was to Polesia by Pripyat basin (could even be until the Desna?); the second direction was less tangible to the upper reaches of the Nemunas; and the third one to the Bug area. The fact remains that the time of the spread of Wielbark culture to the eastern Lithuania fully concurs with the time of the migration to the southwest of Belarus. This is not a coincidence: the data of migration chronology by different authors surprisingly coincides; hereof this makes the Great Migration of the Aestii convincing and valid. Consequently, the spread of the Wielbark culture to the Bug area, the upper reaches of the Nemunas and Polesia can be considered as the branch of the fourth migration of the Aestii. A question can be raised: is the ancient Iron Age East Lithuanian Galindian culture formed under the influence of Wielbark-Galindian Sudovian cultures a direct Lithuanian origin homeland?

Ancient Iron Age Wielbark-Galindian-Sudovian culture in eastern Lithuania was settled in almost the same area where the culture of Lithuanian barrows will be established in the second half of the 6th century. Thus, the question if the fourth Galindian wave of the Great Migration of the Aestii is directly associated with the origins of Lithuania and is still enchanting and can facilitate to find out the circumstances of the beginnings of the Lithuanian tribe in the East Lithuania and a part of Belarus. Validating the problem of the origin of Lithuania by the latest researches a question arises: can the people of the ancient Iron Age East Lithuania barrow culture be considered the ancestors of Lithuanian tribe? V. Vaitkevičius structured and rectified the differences between the barrows of early Lithuania and Lithuania; however, he also sees certain similarities which, according to him, can be the indicator of cultural continuity. The time of the coming of Lithuanians can be a certain starting point. A linguist K. Būga brought Lithuanians from the upper reaches of the Dnieper and their occurrence is dated back to 6th – 7th centuries. Exploring the world of the East Balts in the upper reaches of the Dnieper it is important to find the culture which would meet several following conditions: 1. the form of funeral monument is a barrow; 2. a buried individual is cremated; 3. the tradition of processing of non-ferrous metals is sufficiently well developed; 4. miniature (small) barrows prevail in settlements; 5. above-ground buildings with pole constructions. Only one East Balts culture meets the conditions, namely the Moshchiny culture or the East Galindian culture. The researchers call it the agro culture which features low mounds with above-ground rectangular shape buildings with pole constructions, rough surface trimmed pots whereas the bowls were soft surface; blunt end axes, socketed and hafted arrowheads. The crafts of non-ferrous metals is developed in this culture, it is witnessed by the abundance of fibulas, oval belt buckles, plaited neck-rings and neck-rings with cone-shaped terminals. Penannular brooches and openwork pendants are covered with coloured enamel. It is important for our research that the people of Moshchiny buried their cremated individuals in big burial mounds; the grave of a cremated individual was in the centre and was surrounded by a furrow or by a fence of vertical posts. The burial items are not abundant; a clay pot usually stands next to a grave. Obvious similarities can be observed in comparison to Lithuanian lifestyle: low hill-forts with pole construction buildings, barrows, cremation, sparse burial items. All this invokes an idea that a part of East Galindians could have moved to the western periphery of the former Brushed Pottery culture in the 6th-7th centuries. This could be validated by the fact that the customs of Lithuanian barrows change in the 7th-8th centuries: a barrow is rimmed by a furrow instead of stones which brings it in proximity to the East Galindian traditions. It is also possible that this new cultural offspring i.e. Lithuanians with the tradition of barrows and cremation of the buried individuals which has been observed by many researchers in the 6th century could have been the East Galindians. The primary stimulus of the migration could have been the expansion of nomad Avars and only later the pressure from the Slavs, as the barrows of Vyatichi Slavs occur in the territory of east Galindians in the 8th century. From the point of view of archaeology the time of the coming of Lithuanians could be best identified by the dating of the stirrups found in Lithuanian barrow culture and which commonly are considered to be the invention of the Avars. A closer look to these riding gear items showed that they occurred in the Lithuanian culture in the second half of the 6th century and 7th century. This means that this date fully coincides with the date of the coming of Lithuanians of K. Būga. The time has come to answer the question if the Lithuania barrow culture

has inherited the traditions of East Lithuanian barrow culture of ancient Iron Age and if it is the ancestor of the Lithuanians. In my opinion, the answer lies in the derived reliance of East Lithuania barrows in the ancient Iron Age on their Wielbark-Galindian-Sudovian nature. Lithuanian barrow culture of the 6th-7th centuries is not a direct continuum of Galindian-Sudovian culture in East Lithuania, however, it contains Galindian cultural traditions in its base which underwent slight changes while their dwelling in the East. Given all provided arguments can be accepted, it may be stated, that the ethnos which has been known by us as Lithuanians, are the East Galindians who re-emigrated in the second half of the 6th century and 7th century and who still possess the same western tradition of the Baltic culture.

The migration of the West Balts to the lands of the East Balts is also observed in later time: J. Šmidtas indicates "In our opinion, long barrow culture of Smolensk Dnieper and Dvina areas occurred in an already formed conformation in Dnieper and Dvina areas [8th-10th centuries, - E.J]; the basis of this culture was the Baltic culture located westward, and it adopted only insignificant elements of the remained local people culture which did not change the whole of the long barrow culture of Smolensk Dnieper and Dvina areas." Thus, the "realignment" of the Baltic cultures and tribes in the area of the former Brushed Pottery culture and the Baltic culture of the Dnieper area was considerably more complex than it had been thought before and the relations with the Slavs in this area can only be mentioned at no earlier as the boundaries of the 9th and 11th centuries, or at the beginning of the 11th century. The new data, naturally, provides a different understanding of the process of the Great Migration of the Aestii at least in its global context and it is worth presenting its general view as it has been observed now. "The Great Impetus" came in the second half of the 1st century, maybe even at the beginning of the 2nd century itself, but on one stipulation: the first creators of the Central Lithuanian culture appeared in the midstream of the Nemunas in the first half of the 1st century. It is not important which number will be attributed to the flows. It is more important to find out where they came from and what culture they brought. However, no matter how precisely the migration source is analysed there is no total confidence that the identified location is the right one. There is one undoubted fact: the source of all migrations were the ancient West Balts lands from which they brought common elements of material culture typical to the 1st – 2nd centuries at least: artefacts characteristic to all new Aestii cultures and the variety of funeral customs typical to the West Balts of the 1st century (cremated and non-cremated burials, barrows and flat burials); the latter variety aggravates the search of the migration sources. However, certain and well-founded conclusions can be made. The first migration wave (3:5 il. 1, B2) formed northern Aestii and their first Barrow culture. It is hard to say what was the impetus for this, however, the most persuasive version is that the West Balts communities of Lithuanian and Latvian sea coast became the main source of migration as they have been a part of West Balts Barrow culture since ancient Bronze Age. Some subtle funeral customs reiterated in funeral customs of Barrow culture only support this idea. It is known, that the form of the main burial monument is a barrow surrounded by a circle of field stones of different sizes on the ground. However, sometimes burial sites of barrow culture reiterate complex elements of barrow construction used earlier in the West Balts barrow culture: stone partitions, burial extensions, cobble, and other "personalisation" of a buried individual using stone; all this makes to look back to the cultural area of the West Balts Barrow culture of the Lithuanian and Latvian sea coast in search for the migration source. The

second migration wave (3:5 il. 2, B1) formed the flat burial culture of the lower reaches of the Nemunas the distinctive feature of which is rare use of stones in "framing" the grave space in the bottom. The demarcated area was defined as the source of the second and the third wave of migration according to the spread of flat burials in Prieglius basin and the coasts of the Lagoon of the Aestii (Aesti Mare) described by H. Urbanek; the source remains the same after deeper analysis of H. Urbanek heritage. Nevertheless, I cannot miss the fact that the West Masurian area with its bi-ritualism is very large, and I think, it will require a deeper research for the narrow migration source to be discovered for the cultures of lower reaches of the Nemunas and Central Lithuanian. The third migration wave (3:5 il. 3, B3) formed the culture of flat burials of Central Lithuania with the distinctive feature of stone constructions in the base of a grave (1:13 il.), which was the earliest according to the arguments in the first chapter and dates back to the first half of the first century. Moreover, the culture settled in the area of the early flat burial spread (1:15 il.) evokes the thought about earlier relations with the autochthons of the given area. While analysing the evolution of Aestii culture the common Aestii array and its separate parts (northern, central and southern Aestii) which formed during the Great migration of the Aestii was distinguished. The fourth wave of the migration was huge in comparison to the previous ones. It formed eastern and western Aestii, the role of which can be hard to overestimate in early history of East and West Europe. The scope of the migration is witnessed by five tangible stages/directions. The first stage: the second half of B1 period (40-70), the beginning of the Galindian culture in Užnemunė area in Lithuania. Circa 150-200 it reaches the early monument of Užnemunė up to the Nemunas and forms the culture of Galindian influence in Užnemunė. In the periods of B2/C1–C1a, C1b (150-260) the spread of Wielbark and Galindian cultures into the northwest area of Brushed Pottery culture (East Lithuania) starts (3:5 il. 4.1, B4). The ancient Iron Age Barrow culture of Wielbark-Galindian-Sudovian cultural influence is formed in the East Lithuania. Based on a sufficient foundation it is thought that the Galindian spread was not restricted to the East Lithuania. The migration processes of Wielbark culture could provide a new stimulus within 220-260 when the Wielbark people from Pomerania were ousted by the Germans of Dębczyno culture. In the periods of C2–C3 (250–350) a possible Galindian culture spread into the Oka and Moskva basins via the upper reaches of the Neris and Dnieper where in the crossroad of the 3rd and 4th centuries the local autochthons i.e. the residents of the Dyakov culture were shielded by the new Moshchiny culture of East Galindians (3:5 il. B5). The Wielbark people migration of 220–260 and later, opened a new stage/direction (3:5 il. 4.3) to Polesia by Pripyat basin. There is an abundant aggregation of ethnonym in the upper reaches of the Pripyat and it presupposes that a strong component of the Galindians took part in the Wielbark migration. It is hard to say if he reached the upper sources of the Desna via the itinerary 4.3 where the strong ethnonym of *Galind- also prevails, however V. Sedov was taking the Galindians to the Oka on this route. Thus, this eastern migration direction formed a new understanding about eastern wall of the West Balts/Aestii; it can now be drawn along the Oka river and the Moskva basin. The stages/directions 4.2 and 4.4 to the upper sources of the Nemunas and the Bug area can be validated by the study of V. Beliavcev; however, a wide description of direction 4.2 needs more exhaustive data. The Bug area or southern migration direction of Wielbark with Galindian component is related to the "the Goths ring" by many authors and the Cherniakhov culture which, however, as has already been emphasised, contains a sufficient

amount of Baltic material. The last western stage of the fourth migration of the Aestii is also impressive. This migration was "validated" by V. Toporov who studied the Galindians in the West Europe. V. Toporov positions three aggregations of ethnonym *Galind- in West Europe: on the Czech and Polish border, South Galia (environs of present Toulouse) and northwest Pyreness (Galicia).

The Great Migration of the Aestii did not stop in the second half of the 6th century with the coming of Lithuanians. The borders of the East Balts have changed significantly since the beginning of the 8th century (3:7 il.). According to J. Schmidt, the ethnos called Krieva streamed as strong migration flow into Tushemlya cultural area which was gradually influenced by the West Balts culture and created the Polock and Smolensk long barrows culture. The east Galindians after the encounter with migrating Slavs since the beginning of the 8th century had no much choice: either to merge into the new cultural Slavic space in case of invidious resistance, or to retreat to the genetic lands of the Baltic Sea area. Given the first wave of the East Galindians-Lithuanians settled in the lands between the Nemunas and the Neris in the second half of the 6th century and the 7th century then it is persuasive that the migration flow of the 8th century can be recognised as an overall transition of Lithuanian barrow funeral customs from stone circle pile in the base to the framing of the sacral space by a ditch. The material of Lithuania barrows of the 8th-9th centuries witnesses this overall phenomenon. Therefore, borders of the descendants of the West Balts or Aestii culture in the East have retreated to the upper sources of the Desna, however, the western wave which washed the Tushemlya culture, displaced the East Balts who lived here for thousands of years. The relation of two southward Balts cultures i.e. Bancerov and Kiev, with the West Balts has not been analysed; but, traditionally, I attribute them to the East Balts, however, this tradition, when we speak about Kiev culture, is very fragile. Contemporary researches of Kiev want to descry early Slavs in it. Whether this is true is the answer of an impartial and objective research. The ethnic situation next to northern part of Pskov is missing on the map. It used to belong to the long barrow culture of Pskov which evokes many opinions on the issue of ethnical dependence; but they will be reviewed together with southern cultures in the future.

The topic of the Galindians does not end by the East. The western migration direction of the Galindians arouses a great interest in itself. Material and written sources of their migration, the relation of the Galindians with the Goths have not been given a thorough investigation, however, it can be presumed that starting with the end of the 1st century there have been possibilities that a Galindian colony was concentrating in the Morava basin between the upper reaches of the Elbe and Oder, it was right opposite the outcomes of the main Amber Road in Noric Lentia on the other bank of the Danube. Due to the Amber Road the communication with the ancient world changed the societal structure of the Aestii, the dwelling territory, encouraged creative powers and preconditioned the occurrence of the new Aestii cultures in East and West Europe. The new trade era initiated by the emperor's Nero expedition (54–68) with North barbarians could establish a local trade elite of the Amber Road and a constant bridge which served not only for amber and other goods transportation, but also served as a bridge for Wielbark people, Galindians, Sudovians and other West Balts to reach West Europe. The same bridge could have served as a migration bridge to the world of barbarians; this theory is sufficiently valid according to G. Beresnevičius research. The relation between the Galindians and Lithuanians suggests deeper studies of the historic conditions of the origin of

the Galindian ethnonym and, first of all, the information routes which were taken to transfer the message about Nordic barbarian tribes to the scientists of Antiquity. The flow of information cannot be related to anything else but the global Roman trade. "The Amber Road" flourished between the second half of the 1st century and the middle of the 3rd century. In the heyday of this trade, in the middle of the 2nd century, Ptolemy of Alexandria described the Galindians and Sudines next to other nations of Sarmatia in his third book "Geography"; nobody doubts the Baltic origin of them. It is not worth doubting that tough trade relations determined vast information flows about various fields: tribes and their lifestyles, dwelling areas, trade capacity, etc.

The analysed "aspect" of trade relations slightly differs from the usual one. The problem is viewed from the point of view of forming a layer of trade society in the lands of the Balts. The only available material for this research is the analysis of burials with Roman coins; a wide area for the research was chosen including Pomerania, Masuria, Sembia and the territories of present Lithuania and Latvia. 212 burial sites were registered in the area with the total number of 1524 coins of the Roman emperors found (4:1 il.). The burial items showed that in Pomerania, where the Wielbark culture was settled, the number of burials with Roman coins is not big. These findings are not concentrated in specified area; however, they align along the northern Pomeranian border and southwards along the Vistula and Oder basins whereas on the Vistula side there are some tracks that lead to the outcomes of the Sembia peninsula. If to compare the findings of the burials with Roman coins in Pomerania to the map of the Amber Road (4:2 il.) it will become obvious that Pomeranian burial grounds are like signposts of the Amber Road. The unlike concentration of findings in Sembia, Masuria (the homeland of the Galindians) and on the Lithuania-Latvian seacoast is observed. The hoard of Roman coins is abundant in these regions and they witness three geographically defined trade centres. The distribution of coins in time shows that within the equal historical periods (every 20 years) starting with 51 and ending in 450 AD the Roman emperors were consistently increasing the scope of trade until it reached its heyday in between the years of 151 and 170. This is the epoch of Antonius Pius and Marcus Aurelius. In the second half of Marcus Aurelius and his heir's Commodus reign the scope of trade decreased: to compare the years of 151–170, 171–190, and 191–210 the following reduction progression can be derived: 1:1.6:8.2. This means, that in comparison to 151-170 the number of coins declined 1.6 times in 171-190, whereas in the years of 191-210 it declined 8.2 times. After this period the flow of coins started to grow again and it reached the same amount as a hundred years ago in 231-250. This boom is related to the last Sévère Alexandre and the first late emperors Maximinus I, Gordian III and Philip the Arab. Starting with the year 251 the number of Roman coins in the graves became very small. The coins are found only in the regions which were closest to trade routes i.e. in Pomerania and Masuria. Such are the facts of commercial rise and fall, however, the outlook of the Romans and the stimulus of putting money into a grave arouse great interest. The research results show that a hypothesis can be drawn that the owners of the Roman empire coins the Baltic area can be attributed to at least two social groups: 1. Roman colonists; 2. organised and sufficiently outstanding part of Aestii community which concentrated exclusively on trading with the Romans (their graves feature Roman coins). Pliny the Elder witnesses the fact that Roman merchants used to reach the Aestii market places: "...and after visiting various commercia he brought plenty of amber ...". It is not easy to distinguish the graves of Roman merchants from

Aestii merchants, however, it can be considered that the burials of Roman merchants in our area can be recognised by the common behaviour of Roman citizens i.e. they were carrying tableware and toiletries with themselves which were placed into their graves after their death. Such graves are absent in Pomerania (Wielbark culture), however they are found in Masuria (6 cases), Sembia (4 cases) and Lithuania (2 cases). Thus, Roman luxury items can be found in our research area in small quantities. It is not certain to claim that these findings are the proofs of Roman graves; Roman luxury items could get into the graves of wealthier Aestii, however, these findings together with written sources do not interfere with the claim that Roman merchants from Karnunt, Lentia and Aquincum visited seaside market places. We have a specified layer of Roman merchants which was accompanied by legionnaires and interpreters-mediators and specialised in Amber Road trade. The second part of "various market places" named by Pliny the Elder was a merchants' layer composed of local Aestii. Having adopted the statement that the graves with Roman coins but without tableware items belonged to merchant layer of the Aestii the burial grounds with more than one coin were identified. According to the data obtained, 57 Roman emperors' coins are known in 28 Pomeranian burial grounds; in Masuria which includes the Galindian (Bogachev), Sudovian and Semba-Natangian cultures 129 Roman emperors' coins were found in 53 burial grounds; 633 coins were found in 86 burial grounds in Sembia; 636 coins were found in 40 burial grounds in Lithuania; and 69 coins were found in 5 burial grounds in Latvia. It is obvious that the "golden bag" was untied in Sembia and the seacoast of Lithuania. There are four sites in Pomerania and from 4 to 8 coins were found there. Four sites in Masuria and from 6 to 10 coins were found; 20 burial grounds in Sembia and from 11 to 44 coins found; 14 burial grounds in Lithuania and from 10 to 201 coins found; 2 burial grounds in Latvia and from 29 to 35 coins found there. It is obvious that the heritage of the above mentioned 44 burial grounds may mean that a local layer of Roman Empire businessmen could have been concentrated in the settlements of the area. In other words to say, it is relatively credible, that such places abundant in Roman money could establish the permanent settlements of tradesmen of inner Aestii world who were trading imported artefacts. Thus, a convincing assumption can be raised: permanent market places/commercia, which specialised in trading Roman import with the Aestii further away from the sea coast, were operating in the lands of the Baltic Aestii during the Amber Road time of the imperial period. The Roman trade boom could possibly be related to unbelievably rapid cultural changes in traditional dwelling areas of the Aestii: Pomerania, influx of the Vistula, Sembia, Masuria and the sea cost of Lithuania and with the Great Migration of the Aestii. There is no doubt, that among the successful causative components of the Great Migration of the Aestii the constant support of the migrating Aestii communities by non-ferrous metals appeared as a result of the Amber Road next to well cultivated iron metallurgy. The Aestii community was one of the richest in the whole world of European "barbarians". Due to the amber the Antiquity world recognised us and we got to know them as well. It can be stated that the Amber Road which originated with the expedition of Nero provided a possibility for the Roman colonists of even noble member of the society, who were looking for a refuge from the persecution of the Roman emperor, to move to the Aestii lands. The local trade elite of the Amber Road could have been established; both the Romans and the Aestii were founding permanent market places on the borders of the Aestii territory in order to trade with the Aestii migrating to the North, West, East and Southeast; meanwhile the Roman

coins in the burials can be estimated as the symbol denoting the reliance of a family, connected to the import of Roman artefacts, upon the layer of the Aestii tradesmen.

During the time of the Amber Road prosperity a very important written source appeared. That source was "Geography" by Claudius Ptolemy and it named two tribes that is the Galindians and the Sudines which are attributed to the Balts. The Galindians and Sudovians by Ptolemy are the earliest ethnonyms of the Aestii credibly witnessed in written sources after the Aestii by Tacitus. A part of other tribes in this spread namely Veltae, Hossii, Carbones, Careotae, Sali and others can also be related to the Baltic tribes. Apart from them, the question about ethnical dependence of the Venedians, who were settled in the influx of the Vistula along the entire Venedenian coast by Ptolemy, arises. "Geography" by Ptolemy and his methodology of drafting maps has been a puzzle for hundreds of years and our historiography has not a single work on the explanation of Ptolemy's geometry, the principles of map drafting and which has never attempted to: 1. to create a system of coordinates grid according to Ptolemy's geometry; 2. to draft a map by using the coordinates of Europe, Asian Sarmatia and Great Germany given by Ptolemy; 3. to translate into Lithuanian the description of coordinates and nations of Great Germany and European Sarmatia by Ptolemy; 4. to analyse the nation record texts of European Sarmatia and Great Germany; 5. to localize European Sarmatia rivers denoted by Ptolemy and meeting the Ocean of Sarmatians; 6. to place the sequence of nations and tribes on Ptolemy's maps; 7. to localize the nations of Venedae, Galindae, Sudini, Stauani, Veltae, Hossii, Carbones, Careotae, Sali, Pagyritae, Sauari and Borusci on the archaeological map of cultures of Europe of the 2nd century by analysing the data of geography, history, archaeology and language. The results of this interdisciplinary research, in which the researcher of spherical geometry E. Mazėtis, the technologists R. Bareikis and A. Rotmanas, a geographer A. Česnulevičius, the philologists T. Aleknienė and D. Alekna, a historian T. Baranauskas and an archaeologist E. Jovaiša took part, are of great interest and significance. The exploration of European Sarmatia nations by Ptolemy revealed unknown possibilities and viable ways of research. Summing up the results, it can be said that the most important directions of the research were: 1. to localize the European Sarmatia rivers meeting the Venedian Lagoon (Sinus Venedicus); 2. to localize northern nations of European Sarmatia. The first direction allowed to operate measurement units rendered in dimensions by applying Ptolemy's spherical geometry and it opened new potential for interpretation. The results are tangible and relatively realistic: it can be stated that the River Chronus is identified with the Nemunas; the Rudonus River with the Venta River; the River Turuntus with the Daugava River; and Chesinus with Pärnu. The localization of northern nations as if allows identifying the 12 nations with the map of cultures of the 2nd century (5:16 il.). The following table shows which nations and archaeological cultures it belongs to:

NATION/TRIBE	ETHNOS	CULTURE	COMMENTS
Venedae	West Balts	Wielbark (eastern part), Sembia-Notangia, southern part of Lithuanian seacoast	
Galindae	West Balts	Galindian	
Sudini	West Balts	Sudovian-Jatvingian	
Stauani	East Balts	Brushed Pottery	
Veltae	West Balts	Lithuanian and Latvian seacoast flat burial grounds	
Hossii	Baltic Finns	Stone pile barrows/tumuli	
Carbones	Baltic Finns	Stone pile barrows/tumuli	
Careotae	Baltic Finns	Stone pile barrows/tumuli	
Sali	West Balts	Barrow	
Gelones			Data of Herodotus
Hippopodes			Data of Pliny the Elder
Melanchlaeni			Data of Herodotus
Agathyrsi			Data of Herodotus
Aorsi			Data of Strabo
Pagyritae	East Balts	Dnieper-Daugava	
Sauari	East Balts	Kiev	
Borusci	East Balts	Juchnov	

It can be stated that five nations localized by Ptolemy i.e. Venedae, Galindae, Sudini, Veltae, Sali belonged to the West Balts; three nations – Hossii, Carbones, Careotae belonged to the Baltic Finns; four nations – Stauani, Pagyritae, Sauari, Borusci are related to the East Balts. In the beginning it was said without major objections that two nations were attributed to the Balts i.e. the Galindae and the Sudini. Nowadays we can say that there is a big probability to attribute nine out of twelve Ptolemy nations to the Balts. Moreover, the Sudini (Σουδινοί) are mentioned in the description of Greater Germania nations. The nation under the same inscription is mentioned next to the Galindae. The Greek lettering of the both nations is identical – Σουδινοί. The Sudini mentioned at the end of the description of the Germania nations are localised by Ptolemy on the other side of the Danube, opposite the Noric province and it is probable that the Sudini nation in the ethnonym array of the Galind is related to the Great Migration of the Aestii and the Amber Road. It is possible that the Amber Road was the bridge between the Roman civilization and the northern barbarians and which served in transferring the ethnonym of the Sudini of the related Galindian tribe to the Danube area. Ptolemy localizes the Ruticlei on the left bank of the Vistula, current Pomerania and their town Rugium. Ptolemy localizes several towns in this area: Virunum, Viritium, Rugium, Scurgum, Ascaucalis. The latter, as well as the others, being next to the Vistula and closest to the Venedian Lagoon causes the issues of their ethnic dependence. G. Blažienė and J. Udolph think that the Germanic origin of Ascaucalis is hardly credible and raises the questions if it can be of the Baltic origin.

The issue of the Venedae and the Gythones location should be given separate attention. It has become clear from this research that the Venedae were deliberately moved northeast in majority of maps where the Gythones were attributed the influx of the Vistula. Ptolemy shares different knowledge – he did not know any Goths (which are attempted to identify with the Gythones), meanwhile the actual location of the Gythones is behind the Venedian mountains down along the Vistula and it means that they possibly fall under the area of the Germanic Lugi (Pshevorsk) culture. This is closer to the truth. The analysis of the Ptolemy's text highlighted general "framework" of Ptolemy's nations description; with the important emphasis on the location of the Greater Germania nations on the coasts of the Venedian ocean which are located between two rivers by Ptolemy: one land between the rivers meant one nation or a tribe. In the current area of the Baltic coast Ptolemy places the tribes so they are divided from each other by the rivers mentioned by him. It is clearly denoted in the description of Germania and he also means this while describing Sarmatia. It can be validated by certain features: firstly – he mentions four rivers from the East of the Vistula (Chronus, Rudonus, Turuntus and Chesinus) and lines up only four tribes accordingly (Venedae, Veltae, Hossii and Carbones). Thus, only one tribe falls in one area between two rivers. Secondly, according to the coordinates, the largest is the first area between the rivers of the Vistula and Chronus, it makes up 5 degrees. Ptolemy respectively attributes the first tribe of the Venedae to the greater tribes of Sarmatia. In the middle of this stage, one degree of the latitude lower, 96 km. distance according to Ptolemy's Earth radius (111 km according to the current) or 516 stages distance from the coasts of the Venedian Lagoon (Sinus Venedicus) he places the Venedian Mountains thus only proving that this area between the rivers belongs to the Venedae. The Venedian Mountains as contemporary geography shows, is not the outcome of Ptolemy's fantasies. They are real and are now identified with the highland of Warmia, which in its turn, is the continuation of the Sudovian highland. The above mentioned allows to say that the great nation of the European Sarmatia – the Venedian – should be localised in between the rivers of Vistula and Chronus and southwards to the Venedian Mountains.

The described presumptions of the Galindian and Sudovian migration which materialised themselves in the Amber Road are seen in linguistic heritage of Galindians in "Geography" by Ptolemy and which is analysed by linguists and archaeologists. At the end of the last century a significant article by V. N. Toporov was published "Galindians in the West Europe" in which he offers the model of formation of East Galindians. According to his model: 1. there was a united impulse which gave birth to two opposite directions of Galindian movement; 2. the Galindian road towards "Moscow Woods" is marked by Galindian toponymy islands on the right-bank Pripyat, uplands of Volyn, habitat of Bryansk-Orlov and final point in the Moskva basin; 3. the Galindian road might be related to the development of the Zarubintsy culture, however it does not correspond with the time of the emergence of the Goths; 4. the Galindians terminated their relations with the Goths in the uplands of Volyn and created an independent wave of migration; 5. the time of Volyn Galindian toponymy should be connected to the end of the 2nd century, maybe 3rd century or even, partially, to the 4th century. The model of V. Toporov is very closely interrelated to the input of V. Sedov research which allows to have a more exhaustive view about the formation model of the East Galindians based on the archaeological data. V. Toporov related the Galindian migration with the legendary migration of the Goths. In the spatial scheme of the toponymy *Galind- their habitats, the

dwelling places of the Goths and the "march" of the Goths from southern Scandinavia to Pyrenees are recorded (7:1 il.). While analysing this scheme it can be noticed that the road of the "Goths" is not "covered" by the toponym *Galind- and the only "appropriate" route via the toponym habitat of the right bank of the Pripyat occurred only because that it was necessary to draw a line between the legendary original homeland of the Goths in Gotland or in the South of Scandinavia and the first and the real localisation of the Goths in "Scythia on Meotidis". It can be seen that basically, the whole "toponym tract" has nothing in common with the road of the Goths until the depicted East Gothic Empire (493-555). To put it strictly, the logics of the "toponym tract" aligns a completely different scheme. This scheme is depicted in map 7:2, and it is based on the scheme of the Galindians by V. Toporov, the data about the spread of copper and zinc mines in Europe, regions of amber extraction in Jutland and eastern area of the Baltic, the main routes of the Amber Road. It becomes clear that the most important routes of the Amber Road unconsciously draw a concurrent process of West Galindians formation, because the Amber Road routes "cover" Galindian toponyms everywhere where the main trade routes and their branches existed. This provokes an idea which has never been sounded yet – the Aestii controlled not only the northern end of the Amber Road but also the part of the main route from Lentia to the influx of the Vistula which was right next to the Noric province. Perhaps that is the reason why we have a significant amount of early Roman brooches from Noric and Pannonia provinces? On the other side of Lentia behind the Danube, in the basin of the Vltava, on the left upper reaches of the Elbe and in between the Elbe and Oder upper reaches a strong array of Galindian toponyms emerged which is being complemented by the contemporary Czech linguists. It is known that in the ancient Iron Age the most intense trading between the Romans and the Aestii started in the times of the Nero (54-68), it means in the second half of the 1st century and this synchronizes with the beginning of the migration from main Galindia to the Nemunas area in Lithuania and further into the east of Lithuania; it also matches with the time of the spread of the Zarubintsy culture into the right bank of the Polesia in the second half of the 1st century defined by V. Sedov; it also synchronizes with the beginning of the Amber Road when the West Balts had an opportunity to travel to the Danube area.

V. Toporov apart from other questions raised in "The Galindians in the West Europe", also elevated especially significant questions for understanding our ethnogenesis. I mean two particular questions by V. Toporov: 1. who inhabited Galindia after the Galindians left? and 2. which West Balts were met by the Goths at the influx of the Vistula and neighbouring areas on the East? I would add the most significant question: where did the Wielbark culture disappear when its "great drain" started after 150 years? The ones who treat the Wielbark culture as the legacy of the Goths look for the answer in the Cherniakhov culture and in the "ring of the Goths" in general, but they do not answer V. Toporov's questions. Let us imagine that the Wielbark culture is the legacy of the West Balts. In this case, as an answer to the first question of V. Toporov it can be said that after the Galindians "left", definitely some of them stayed, the West Balts of Wielbark being pushed by the Germanic Dembchin group joined the area of the Galindians; the West Balts of Wielbark was the Wielbark element of East Lithuania barrows in the 3rd century as the whole Wielbark spread itself which is being located in the West and South of Belarus by the Belarus archaeologists. The second question should be formulated differently – which West Balts did the Wielbark Balts meet with? The Wielbark Balts never

abandoned the lower reaches of the Vistula, they crossed the Vistula and met with the Sembia Aestii within the Pasargė river area or alike. The Wielbark Balts inhabited the lower reaches of the Vistula and its "elbow" inclusive (this is the answer for the Baltic origins of Chełmno, the Baltic origin of burial sites of which was emphasised by the same V. Sedov). I dare to assume that the ethnos of the Jatvingians did not remain without the elements of Wielbark Balts. In the course of history, when the Aestii became Prussians after the 9th century, the whole world of the Aestii of the lower reaches of the Vistula and Sembia Aestii had already been a unanimous ethnic area of Prussians divided into historical Prussian lands. Thus, who travelled towards the Black Sea? The Wielbark Balts who had the Galindian element identified by the toponymy did. However this journey, according to the archaeologists, was not a march to the new lands. It was a long colonisation of scarcely assimilated lands which could have left its tracks in toponyms. Presumably, as a result of this long-term "colonisation movement", the western Galindian groups in the Vltava basin, on the left upper reaches of the Elbe, and in between the upper reaches of the Elbe and the Oder as well as close to the upper reaches of the Vistula, could emerge. This could also be said speaking about East Galindian groups in the upper reaches of the Pripyat and Desna. Such attitude places different emphasis on the Baltic origin of the Cherniakhov culture which states that a part of people of Central Lithuania flat burial grounds culture of the 3rd and 4th centuries could have "drained" southeast wards and into the territory of Cherniakhov culture. Apparently these "drainings" were not restricted to the Galindian element, and it is important to get used to the idea, that the then Europe and the world of the Aestii were most closely interrelated and cultural exchange and cultural communication or even migration southwards is no longer a surprising and unusual phenomenon.

The history of the West Galindians, especially the part which, as stated, originated in Spain, raises a great interest among various layers of people of literate humanity, however nobody has yet provided a credible version of when the Galindians emerged in the areas of the Danube, when did they come across with the Goths and when did they migrate to South Galia and Pyreness. The letter of the ruler of the East Goths – Theodoric to the Aestii is the only undoubted and real proof to the relations of the Goths and the Aestii from the authentic period of the Goths Kingdom when they were in the Apennine peninsula and Sicily. Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus the prime minister and counsellor of Theodoric the Great, the king of the Ostrogoths, announced a letter to the Aestii written in Ravenna by Theodoric in his "Variae" between 523 and 526[1]. The reign of Theodoric the Great was defined by several principles: peace-making; takeover and merging of Roman lifestyle and culture with the barbarian culture in all its aspects; development of manufacture and trade under peace conditions; protecting lower class residents from administrative pressure. Based on these principles the new policy of Theodoric was revealed – to establish a united state of Eats Goths and Romans with the inclusion of as many barbarian tribes as possible to its political circle. The integration of the barbarians and Roman world, the merging of Roman culture with the barbarian culture could have had much wider implications, possibly including not only the world of the Goths. Theodoric appealed to be the political axis of the world of the barbarians assuming

1 A. Bliujienė denotes another possible date – between 514 and 517 (see. Bliujienė A. Romėniškasis ir tautų kraustymosi laikotarpiai. Lietuvos archeologija. III tomas. Klaipėda, 2013, p. 98. [The Periods of the Roman and Nations Movement. Lithuanian Archaeology. Volume 3. Klaipeda.]).

that he had to patronise barbarian kings, to be their peace-maker, to consolidate international relations of the East Goths state, and to disseminate the achievements of Roman culture among barbarians. It has been known, that the East Goths maintained diplomatic relations with Scandinavian and Baltic Sea nations maybe even with the East Europe. A difficult situation occurred both within the state and in the relationship with Byzantine Empire at the end of the reign of Theodoric the Great. The crisis started right in 523; the tension arose with the Byzantine Empire. The messengers of the Aestii found themselves into the Goths Empire, which underwent tough period. The first line of letter translated by D. Alekna as if coincides with the principles of Theodoric the Great: "From the ambassadors you sent we understood that you seek to know us in order to contribute to our undertaking while living on the shore of the Ocean". It is possible, that this legation of the Aestii is related to some unnamed "undertaking". In other words to say, one can speak about a political union in order to reach a common aim. So what is that "undertaking"? The whole previous text was like a prelude to this statement – Theodoric the Great endeavoured at organising a coalition of North barbarians with the Goths in order to resist the pressure from the Byzantine Empire. As the further history will show, Byzantium, not in vain, attained its aims and regained the control over western part of the Roman Empire after 555. Another question is whom this letter was addressed to. The phrase of Theodoric "by giving you this that has to please" directly points that the King Theodoric sent a gift to the King of the Aestii in response. Theodoric the Great, the King of Goths wrote a letter to the King of the Aestii. It is not known to which king, but most probably to the one from the lower reaches of the Vistula, Sembian or neighbouring Galindian king, and maybe even to the ruler of the Aestii union. Having in mind the etiquette of the times, could Theodoric the Great address the letter to someone who was not a top ruler of a nation or a tribe. Looking back to the chronicles of the 16th century by Simon Grunau we can find the descriptions of the events of 521 and 523 which surprisingly coincide with the time of the Aestii mission. In 521 the Sembian Aestii elected the king, whom we now know as Vaidevutis. In the description of 523, the election order of the king is established differently than it was in the public meetings of military aristocracy where kings and commanders elected were the best warriors of the tribe or other talented men were nominated. The concern now is the dynasty line of Brutenis, as the meeting of Vaidevutis followers elected the king from their kin, the king has to be recognized by everyone. The mediators of the Galindians and the Goths could have been the Galindians nestled opposite Noric, i.e. next to the Kingdom. They were the ones who had experience in communicating with the Goths: they knew languages, were good at politics, and knew the roads to the amber homeland thus could be perfect mediators, observators of political changes and intelligencers.

The issue of the arrival time of the Goths borrowings constantly arises. The territory marked by number 7 in the V. Toporov scheme of the Galindians and Goths (see 7:1 il.) denotes the existence of the East Goths between 200-433, when they were on the northern coasts of the Azov (Meotidis) sea. After 493 they established their state in the Apennine peninsula and Sicily. Thus, the Goths appeared in Pannonia and Noric areas after 433, i.e. at the beginning of the 5th century. This is the time when they could meet the Galindians and their cooperation could have inspired them for their further migration to the South Galia and Pyrenees peninsula. On the other hand, they could have been taken there by the Goths wave: number 10 in V. Toporov's scheme denotes the existence of the West Goths, they occurred in

the South Galia (where the array of the Galindians is concentrated around current Toulouse) after 419. Hence, the West Galindian wave could have "taken" the Galindians and transferred them to the South Galia and Pyrenees. On the other hand, I cannot miss one more important coincidence: from the end of the 4th century and the beginning of the 5th century the number of military elite burials has significantly increased in the West Balts archaeological materials, the artefacts of which show the relations with the Danube area. The number of particularly return military elite burials increased at the end of the 5th century and the first half of the 6th century. It is the most evident proof of the interaction of the Aestii and the barbarians of the Danube area including the Goths. The events of the 6th century reported by Simon Grunau earn interest in this sense. He told an interesting story of the Goths arrival. Without analysing the plausibility and non-plausibility of the Grunau story I have to admit that the story looks surprisingly truthful in the light of the previous statements and it allows to presume that the ancient residents (non-Goths) of ancient Cimbria (Gotland) were pushed out to their new homeland in Sembian peninsula. The Goths, according to Simon Grunau, settled in the present Gotland in 514 and as we now know in the time of the Theodoric the Great. Thus, the Goths-Aestii-Galindian interaction which started at the end of the 5th century after 433, allowed the borrowings of the Goths to occur. The times of the Goths Hermanarich (*lat.* Ermanaricus) Kingdom cannot be missed. By rectifying different data it can be stated that: 1. the Balts interacted with the Goths when they were in the state of the Azov (Meotidis) sea between 200 and 433; 2. the Galindians intermingled with the East Goths when after 433 until 471 the Goths occurred in the midstream of the Danube in Pannonia, Noric and northern coasts of the Adriatic sea; 3. after the Goths' invasion to the Apennine in 493 and especially at the beginning of the 6th century, as the burials of the Aestii military elite show, they closely cooperated with the nations from the midstream of the Danube and had established diplomatic relations with the residence of the East Goths king in Ravenna; 4. it is possible, that during the march of the West Goths to Spain, after 419, Aestii/Galindians joined the West Goths and during this march the ethnonym of the Galindians emerged in South Galia and Pyrenees. The chronicle of Simon Grunau opens a new source for the research, which claims that during the march of the Goths from Spain, a part of the Goths could have come back to the North of Europe and occupy the island which is now called Gotland. Thus, in 514, at the beginning of the 6th century the Aestii became the neighbours of the Goths and the probability of the borrowings has significantly increased.

ZUSAMMENFASSUNG

Die im ersten Band angesprochene Frage „Die Ästier. Ihre Herkunft“, verlangt jetzt und in Zukunft nach eingehenderen Forschungen, denn sie betrifft die älteste Geschichte auch der Litauer sowie die der Nachbarvölker. Deshalb werden im zweiten Band mit dem Titel »Entwicklung« einerseits die im ersten Band aufgeworfenen Fragen vertieft, andererseits die Geschichte der Balten nach dem 5. Jahrhundert diskutiert. Im vorliegenden Band werden drei wesentliche Aspekte der Forschung zum Thema der Ästier angesprochen: 1. Untersuchungen zum Ursprung der Ausbreitung der Ästier; 2. Forschungen zur Wanderung und Ausbreitung der Ästier nach Osten und Westen; 3. Ausbreitung der baltischen (ästischen) Kultur in die ostbaltischen Gebiete und ihr dominanter Charakter nach der zweiten Hälfte des 6. Jahrhunderts.

Das erste Auftreten von Flachgräbern in der ostbaltischen Region war ein Anzeichen für neuerliche Veränderungen in den baltischen Gebieten. Zwei der neuen ästischen Kulturen, die Flachgräberkulturen am Unterlaufes der Memel und in Mitellitauen, die sich zur Zeit der Großen Wanderung oder Ausdehnung der Ästen herausbildete und die Tradition der Bestattung in Flachgräbern bewahrten, erregen in Bezug auf ihren zeitlichen und räumlichen Ursprung großes Interesse. In Litauen wurden Gräber aus der frühen Zeit (erste Hälfte des 1. Jh.) von komplexer Konstruktion in Raudonėnai (Jurbarko Raj.) gefunden. Sie können als Vorläufer der Flachgräber der frühen Eisenzeit in Mitellitauen betrachtet werden. Die Besonderheiten ihrer Konstruktion – ganze 11 Gruppen in Bezug auf Komplexität und weltanschauliche Aspekte lassen sich unterscheiden –, die Steinkonstruktionen, sind mit der Idee des „ewigen Hauses“ und dem Bild der „ewigen Sonne“ mit Ausrichtung der Gräber und deren Metallkonstruktionen in Richtung von Sonnenauf- und untergang zu verbinden; die Merkmale der allgemeinen Sachkultur – spiralförmige Schläfenringe verbinden Raudonėnai nicht nur mit den späteren Gräbern Mittellitauens, sondern auch mit den frühen Flachgräbern in Naudvaris, im Rajon Jurbarkas (datiert auf 970–830 v. Chr. und 405–380 v. Chr.), die Doppel Spiralen mit dem westlichen Masuren. Die Tradition komplexer Steinkonstruktionen verbindet Raudonėnai mit den Gräberfeldern der Schule von Raganukalns und Ziedone im Einzugsgebiet der Lielupe in Lettland (datiert auf verschiedene Zeiträume des 1. Jahrtausends v. Chr.) und mit den frühen Flachgräberfeldern im westlichen Masuren und im Samland, wobei bei letzteren zwei Typen zu unterscheiden sind: Die „großen“, zu datieren auf 1000–500 v. Chr. und die „kleinen“, zu datieren auf 500–100 v. Chr.

H. Urbanek hebt hervor, dass der westbaltische Siedlungsraum im zweiten Jahrtausend vor Christus im Westen bis über die Weichsel reichte und dort an den der frühen Germanen grenzte. Seiner Ansicht nach wanderten im 1. Jahrtausend v. Chr. aus dem unteren Weichseltal neue Bewohner ins Gebiet des westlichen Masuren ein und die in den frühen Flachgräberfeldern (1000–500 v. Chr.) Begrabenen können nur Westbalten oder künftige Prußen sein. Indem er sagt, dass in der westmasurischen Kulturgruppe die Flachgräberfelder in zeitlicher und räumlicher Hinsicht enge Verbindungen zu den Hügelgräbern aufweisen,

geht er davon aus, dass die aus beiden Bestattungsformen (Hügelgräber und Flachgräber) entstandene westmasurische Gruppe mit großer Wahrscheinlichkeit die Quelle der späteren Kultur der Galinder war. Dies ist eine Feststellung von besonderer Wichtigkeit für die Diskussion der Publikation zum Einfluss der Kultur der Galinder (Bogaczewo-Kultur) auf die Herausbildung der litauischen Kultur links der Memel (lit. Užnemunės kultūra) von Gytis Grižas und Anna Bitner-Wróblewska. Bekanntlich sind für die vorgenannte Kultur der älteren Eisenzeit sowohl Hügelgräber als auch Flachgräber charakteristisch. Diese Tatsache legt einen Vergleich mit den Besonderheiten der Westmasurischen Kultur nahe und, wie wir sehen werden, verbinden auch gewisse Elemente der materiellen Kultur die frühen Bewohner der litauischen Gebiete links der Memel mit den Erbauern der komplexen Steinkonstruktionen. Somit können die Wurzeln der frühen Migration der Ästier wiederum auf den ursprünglichen Siedlungsraum der Westbalten am Unterlauf der Weichsel, in Westmasuren und im Samland zurückgeführt werden. Einen Überblick über die Steinkistengräber im Samland ist bei Carl Engel zu finden, der sie auf das 4.–3. Jh. v. Chr. datiert. Bei Valdemaras Šimėnas und Vladimir Kulakov finden wir den Hinweis, dass die ersten Flachgräber im nördlichen Samland unter dem Einfluss der Goten um die Zeitenwende auftauchten. Daselbst wird die Hypothese vertreten, dass diese Bestattungssitte sich von dort in nordöstlicher Richtung ausgebreitet hätte. Die genannten Fakten gestatten uns einen Blick auf die Vorgeschichte der Migration der Ästier aus einer ferneren Perspektive und den vorsichtigen Schluss, dass Grabdenkmäler, die typische Züge der für die Menschen der westbaltischen Hügelgräberkultur aufwiesen, auf einem viel weiteren Gebiet existierten als bisher angenommen. Mit anderen Worten, vielleicht sind die frühesten Flachgräber im Lielupe-Bassin und in Mitellitauen Zeugen der frühen Migration der Westbaltischen Hügelgräber kultur? Vielleicht war in der Epoche der Messing- und frühen Eisenarbeiten eine Wanderung größeren Ausmaßes schwieriger durchzuführen? Anders als nach der Eisenrevolution des 1. Jh. in der ganzen westbaltischen Welt. Und vielleicht ging die Große Migration der Ästier im 1. Jh. gar nicht auf so unbekannten Wegen? Das von Hans Urbanek und Carl Engel umrissene birituelle westmasurische Kulturgebiet war mit einiger Wahrscheinlichkeit die Quelle, die Einfluss auf die Herausbildung der Hügelgräberkultur in Mittellitauen und am Unterlauf der Memel ausübte. Emigranten aus dem westmasurischen Gebiet beeinflussten die Herausbildung des Biritualismus der litauischen Gebiete links der Memel und deren frühe Kultur in direkter Weise.

Die Kulturen der Masuren (Galinder) und der Memelkultur der älteren Eisenzeit sind eng miteinander verbunden. Dies wurde bereits im ersten Band diskutiert, doch die von den Galindern und nicht nur von ihnen ausgehende kulturelle Strömung breitete sich, so stellte sich im Lauf der weiteren Forschungen heraus, im den Ostbalten zugeschriebenen Raum aus – im Westteil der Strichkeramikkultur. Dies war auch der Entstehungsort der späteren, für gewöhnlich auf das 5.–8. Jh. datierten so genannten litauischen Hügelgräberkultur. In diesem Licht erlangt das Verhältnis der Kultur der Galinder-Sudauer in der älteren Eisenzeit zur im Frühmittelalter in Ostlitauen auftretenden litauischen Hügelgräberkultur besondere Bedeutung. Wie sich herausstellte, führte die Ausbreitung der galindisch-sudauischen und der Wielbark-Kultur zur Herausbildung eines neuen galindischen Kulturgebildes, nämlich der ostlitauischen Hügelgräberkultur der älteren Eisenzeit, einer möglichen Quelle für das Auftreten der Ostgalinder im Oka- und Moskwa-Becken. In unserer Historiographie haben sich mindestens zwei Erklärungsansätze für die Herkunft der Litauer herauskristallisiert:

Ersterer geht davon aus, dass das Absterben der Strichkeramik-Kultur um die Jahrhundertwende vom 2. zum 3. Jh. und die Herausbildung der neuen ostlitauischen Hügelgräberkultur der frühen Eisenzeit auf deren Gebiet in keinem Zusammenhang stehen. Er stellt die ostlitauischen Hügelgräber der älteren Eisenzeit in Zusammenhang mit der westbaltischen Einflusssphäre, erwägt mit Vorsicht, ob die Menschen der neuen Kultur der älteren Eisenzeit die Begründer der litauischen Hügelgräberkultur sein könnten, manchmal wird dieser Gedanke aber auch nicht von der Hand gewiesen. Letzterer vertritt die Meinung, dass sich die ostlitauische Hügelgräberkultur der älteren Eisenzeit von der litauischen Hügelgräberkultur unterscheidet. In Übereinstimmung mit ersterem Erklärungsansatz tendiert sie dazu, die ostlitauische Hügelgräberkultur als vierten, unter dem Einfluss der galindisch-sudauischen und der Wielbark-Kultur entstandenen Westbaltischen Zweig und als Resultat der Großen Westbaltischen Migration zu sehen. Dagegn sollen die Litauer mit ihrer Hügelgräberkultur ein aus dem Bereich der Ostbalten eingewanderter Ethnos sein, der in engem Zusammenhang mit den Völkerwanderungsprozessen stand.

Die Natur der ostbaltischen Hügelgräberkultur der Wielbarker-Galinder-Sudauer der älteren Eisenzeit zeigen die von Mykolas Michelbertas und anderen Forschern veröffentlichten Funde galindischer Mangetten Armringen in Galindien, Sudauen, Ostlitauen und im Westen Weißrusslands: Registriert sind 18 Denkmäler mit Funden von Armende-Armreifen, die den Schluss zulassen, dass die schmalen Mangetten Armringen zum Ende der Periode B2/C1–C1a (zur Wende 2.-3. Jh.) auftauchen, die breiten von Ende 2. Jh. bis Mitte 3. Jh. Auch weitere Kulturelemente verbinden die baltischen Galinder mit den ostlitauischen Hügelgräber-Leuten der älteren Eisenzeit: die Traditionen emaillierter Handwerkserzeugnisse und der B-förmigen Spangen. Die Verbindungen der Gebräuche der Wielbark-Kultur zu den frühen Vertretern der ostlitauischen Hügelgräberkultur lassen sich an der Bauweise der Grabdenkmäler ablesen. Vykintas Vaitkevičius führt aus, dass in den ersten nachchristlichen Jahrhunderten, insbesondere im 3. und 4. Jh. die mit Steinen belegten Hügelgräber von Wielbark mit denjenigen in Sudauen und Ostlitauen identisch sind. Besonders sinnvoll ist eine Bemerkung zu den Stelen, die immer wieder als besonderes Merkmal der Wielbark-Kultur angeführt werden. Nach den Worten Vaitkevičius' treffen wir auf die für den Raum der Wielbark-Kultur typischen Stelen auch in Südostlitauen, teilweise auch im Westen Weißrusslands. Es wird behauptet, dass die Wielbark-Kultur eine beträchtliche Rolle bei der Herausbildung der ostlitauischen Hügelgräberkultur der frühen Eisenzeit spielte. Dass die Wielbark-Kultur um die Mitte des 3. Jh. einen solchen Einfluss ausgeübt haben könnte, zeigt auch die Entwicklung der Wielbark-Kultur selbst. In der Periode C1b (220–260) besiedelte diese Kultur, nachdem sie endgültig ans rechte Weichselufer übersiedelt hatte, den ganzen Unterlauf der Weichsel und das rechte Ufer. Dies entspricht dem von Urbanek als westlichem Gebiet der Masuren oder Galinder bezeichneten Territorium. Eine Wirkung der Bestattungsgebräuche der Wielbark-Kultur auf die Kultur der Galinder-Sudauer postuliert auch A. Bitner-Wróblewska. Der Einfluss der Wielbark-Kultur auf den westlichen Teil der Strichkeramik-Kultur auf dem Gebiet des heutigen Weißrusslands hebt V. Beliavec hervor. Es wird angenommen, dass die Kolonisten aus Wielbark die Gegenden um Białystok, den Belovež-Wald und den südlichen Teil der Gebiete am Bug bei Brest während der ganzen späten Römerzeit bis zur großen Völkerwanderung beherrschten. Es muss bemerkt werden, dass der Anfang der Migration nach Polesien genau zur selben Zeit einsetzte wie die nach Ostlitauen,

nämlich zwischen 150 und 220 n. Chr. Ein weiteres wichtiges Detail: Die Migrationen waren sehr weitgreifend, wenn man alle drei Richtungen in Betracht zieht: die erste und wichtigste nach Polesien ins Pripjet-Becken (vielleicht gar bis zur Desna?), die zweite, weniger gut greifbare, an den Oberlauf der Memel, die dritte an den Bug. Tatsache bleibt: Die Zeit der Ausbreitung der Wielbark-Kultur nach Ostlitauen stimmt gänzlich mit der Migration ins südwestliche Weißrussland überein. Und das ist keineswegs ein Zufall: Die Daten zur Chronologie der Migration bei verschiedenen Autoren stimmen in überraschender Weise überein, was die Große Wanderung der Ästier glaubwürdig und begründet erscheinen lässt. Es bedeutet, dass die Ausbreitung der Wielbark-Kultur an den Bug, den Oberlauf der Memel und nach Polesien als Zweig der vierten Wanderung der Ästier betrachtet werden darf. Und man könnte gar die Frage stellen, ob die unter dem Einfluss der wielbarkisch-galindisch-sudauischen Kultur entstandene ostlitauische galindische Kultur der älteren Eisenzeit die direkte Urheimat der Litauer darstellt.

Die wielbarkisch-galindisch-sudauische Kultur der älteren Eisenzeit in Ostlitauen entstand ungefähr im selben Raum, in dem sich in der zweiten Hälfte des 6. Jh. die litauische Hügelgräberkultur ewtablieren wird. Deshalb ist die Frage, ob die vierte, galindische, Welle der Großen Wanderung der Ästier in direktem Zusammenhang mit der Herkunft der Litauer steht, eine kardinale und kann zur Aufklärung der Umstände des Erscheinens der Litauer in Ostlitauen sowie in einem Teil Weißrusslands beitragen. Bei der Diskussion der Herkunft der Litauer mithilfe der neueren Forschungen stellt sich eine erste Frage: Können die Vertreter der ostlitauischen Hügelgräberkultur der älteren Eisenzeit als Vorfahren des Stammes der Litauer betrachtet werden? Vaitkevičius arbeitete die Unterschiede zwischen den frühen ostlitauischen Hügelgräbern und den litauischen Hügelgräbern systematisch heraus, sieht jedoch auch gewissen Gemeinsamkeiten, die seiner Meinung nach ein Hinweis auf eine gewisse kulturelle Übernahme sein könnten. Als Ausgangspunkt für eine Lösung kann auch der Zeitraum der Ankunft der Litauer dienen. Der Sprachwissenschaftler Kazimieras Būga ließ die Litauer vom Oberlauf des Dnepr übersiedeln und datiert ihre Ankunft auf das 6./7. Jh. Beim Blick auf die Welt der Ostbalten am Oberlauf des Dnepr ist es von großer Wichtigkeit, eine Kultur auszumachen, die mehrere Bedingungen erfüllt: 1. die Form des Grabdenkmals ist das Hügelgrab; 2. Brandbestattung; 3. ziemlich entwickelte Tradition der Bearbeitung von Buntmetallen; 4. unter den Siedlungstypen herrschen Miniatur-Burghügel vor; 5. die Gebäude sind oberirdisch und ihre Konstruktion basiert auf dem Pfahlbauprinzip. Diese Bedingungen erfüllt eine einzige ostbaltische Kultur, nämlich die Moschtschino-Kultur, auch ostgalindische Kultur genannt. Die Forscher bezeichnen sie als landwirtschaftliche Kultur, für die kleine Burghügel mit oberirdischen rechteckigen Gebäuden in Pfahlbauweise, Töpfe mit Profil und rauer Oberfläche sowie Schälchen mit glatter Oberfläche, Nackenäxte, Lanzenspitzen mit Tülle und Lanzenspitzen mit Angel. Diese Kultur zeichnet sich durch eine entwickelte Bearbeitung von Buntmetallen aus, was die reichen Funde von Spangen, ovalen Gürtelschnallen, spiralförmigen Halsbändern sowie Halsbändern mit kegelförmigen Enden belegen. Hufeisenspangen und Anhänger mit Lochmuster sind mit Emaille überzogen. Für unsere Suche ist von Bedeutung, dass die Leute von Moschtschino die Toten in großen Hügelgräbern brandbestatteten – das Grab befindet sich am Grund und ist von einem schmalen Graben oder einem senkrechten, niedrigen Pfahlzaun umgeben. Die Grabbeigaben sind bescheiden, neben dem Grab stehen manchmal einige Tongefäße. Im Vergleich mit der

Lebensart der Litauer fallen etliche Ähnlichkeiten ins Auge: kleine Burghügel mit Gebäuden in Pfahlbauweise, Grabhügel, Brandbestattung, bescheidene Grabbeigaben. All dies legt den Gedanken nahe, dass im 6./7. Jahrhundert ein Teil der östlichen Galinder an den Westrand des Gebiets der Strichkeramik wanderte. Zusätzlich untermauert wird dies durch die Änderung der Bauweise der litauischen Hügelgräber im 7./8. Jh.: Statt mit Steinen wird das Hügelgrab mit einem schmalen Graben umgeben, was es den Gebräuchen der östlichen Galinder annähert. Es ist möglich, dass das neue kulturelle Element – Litauer mit Aufschüttung von Hügelgräbern und Brandbestattung –, das viele Forscher im 6. Jh. sehen, die östlichen Galinder waren. Der erste Stimulus zur Wanderung konnte in der Expansion der nomadischen Awaren bestehen, erst später im Druck der Slawen, denn erst im 8. Jh. tauchen die Hügelgräber der slawischen Wjatitschen auf dem Territorium der östlichen Galinder auf. Archäologisch kann die Zeit der Ankunft der Litauer am besten mithilfe der Datierung der in dieser litauischen Hügelgräberkultur auftretenden Steigbügel festgelegt werden, die, so die gängige Meinung, eine Erfindung der Awaren sind. Ein genauerer Blick auf diesen Teil der Pferdeausstaffierung zeigte, dass sie in der Kultur der Litauer erstmals in der zweiten Hälfte des 6. – 7. Jh. auftraten. Diese Datierung stimmt genau mit der von Būga angenommenen Zeit der Ankunft der Litauer überein. Die Zeit ist gekommen, eine Antwort auf die Frage zu geben, ob die litauische Hügelgräberkultur die Traditionen der ostlitauischen Hügelgräberkultur der älteren Eisenzeit geerbt hat, ob sie die Urheimat der Litauer ist. Die Antwort ist meiner Meinung nach in der gerade herausgearbeiteten Abhängigkeit der ostlitauischen Hügelgräberkultur der älteren Eisenzeit von der wielbarkisch-galindisch-sudauischen Eigenart zu suchen. Die litauische Hügelgräberkultur des 6./7. Jh. ist nicht die direkte Fortsetzung der galindisch-sudauischen Kultur in Ostlitauen, dennoch bilden die – im Osten leicht veränderten – Kulturtraditionen der Galinder deren wichtigste Grundlage. Falls alle hier vorgelegten Argumente für annehmbar befunden werden, kann gesagt werden, dass das Ethnos, das wir unter dem Namen „Litauer" kennen, in der zweiten Hälfte des 6. Jh. / im 7.Jh. reemigrierte östliche Galinder sind, an deren Quelle wiederum dieselbe westliche, baltischen Kulturtradition steht.

Migrationen der Westbalten in die ostbaltischen Gebiete sind auch für spätere Zeiten zu beobachten: Nach J. Schmidt erschien die Kultur der Langkurgane am Dnepr bei Smolensk und an der Düna [5.–10. Jh. n. Chr. – E.J.] in diesen Gebieten bereits in voll herausgebildeter Form, deren Grundlage die westlicher liegende baltische Kultur bildete, während sie von den örtlichen Bewohnern nur unbedeutende Kulturelemente übernahm, die nichts am Gesamtbild der Kultur der Langkurgane am Dnepr bei Smolensk und an der Düna änderten. Somit waren die „Umgruppierungen" der baltischen Kulturen und Stämme auf den Gebieten der früheren Strichkeramiker und der baltischen Kulturen am Dnepr wesentlich komplizierter als bisher angenommen und an Beziehungen zu den Slawen ist in diesem Raum frühestens ab der Wende vom 10. zum 11. Jh. oder zu Beginn des 11. Jh. zu denken. Die neuen Daten führen naturgemäß zu einem neuen Verständnis der Großen Migration der Ästier zumindest in Bezug auf seine Ausmaße, weshalb eine Beschreibung des sich nun darbietenden Gesamtbildes mehr als angeraten wäre. Der „große Impuls" erfolgte in der zweiten Hälfte des 1. Jh., vielleicht auch ganz zu Beginn des 2. Jh. mit einer Ausnahme: Die Begründer der Mittellitauischen Kultur fanden sich bereits in der ersten Häfte des 1.Jh. am Mittellauf der Memel ein. Es ist nicht von Bedeutung, wie wir die einzelnen Wellen durchnummerieren. Wichtiger ist, woher die Wandernden kamen und welche Kultur sie mitbrachten. Aber wie sorgfältig

man auch immer nach dem Ausgangspunkt der Migration sucht, eine vollständige Sicherheit, dass der festgestellte Herkunftsort auch der richtige ist, gibt es nicht. Eines steht außer Zweifel: Dass die Quelle sämtlicher Migrationen die alten Länder der Westbalten waren, von woher sie zumindest die im 1./2. Jh. typischen Elemente der materiellen Kultur mitbrachten – die für alle neuen ästischen Kulturen charakteristischen Handwerkserzeugnisse und die für die Westbalten des 1. Jh. typische Vielfalt der Bestattungsriten (Brandgräber und Nichtbrandgräber, Hügelgräber und Flachgräber), obwohl letzteres die Suche nach den Ursprüngen der Migration erheblich erschwert. Dennoch können gewisse begründete Schlüsse gezogen werden. Die Migrationswelle 1 (3:5 Abb. 1, B2) begründete die nördlichen Ästier und ihre erste Hügelgräberkultur. Woher der Impuls kam, ist nicht leicht zu sagen, die überzeugendste Version wäre, dass die alten, seit der älteren Bronzezeit zur westbaltischen Hügelgräberkultur gehörenden westbaltischen Gemeinschaften an der Ostsee in Litauen und Lettland die Quelle der Migration bildeten. Dieser Gedanke wird auch durch das Vorhandensein einiger detaillierter Züge ihrer Bestattungsriten in den Bestattungsformen der Hügelgräberkultur bestätigt. Es ist bekannt, dass die Hauptbestattungsform das Hügelgrab war, mit einem Kreis aus größeren oder kleineren Feldsteinen darum herum auf dem Boden. Hin und wieder finden wir jedoch auch die früher in der westbaltischen Hügelgräberkultur verwendeten komplexen Elemente des Hügelgräberbaus – steinerne Trennwände, Anbauten, Steinböden und andere „Individualisierungen" des Toten aus Stein – und das zwingt uns, in der westbaltischen Hügelgräberkultur an der Ostsee in Litauen und Lettland nach dem Ausgangspunkt der Migration zu suchen. Die Welle 2 (3:5 Abb. 2, B1) führte zur Entstehung der Flachgräberkultur, deren besonderes Kennzeichen in der äußerst seltenen Verwendung von Steinen auf dem Grund des Grabes zur „Einrahmung" des Grabraumes besteht. Die Quelle dieser und der dritten Migrationswelle wurde nach der von Urbanek festgestellten Verbreitung der Flachgräber im Einzugsgebiet des Pregel und an der Küste des Frischen Haffes umrissen und ändert sich auch nach eingehender Betrachtung des Urbanekschen Erbes nicht. Dennoch muss ich hier anmerken, dass der Raum der westlichen Masuren mit dem seit alters her dort praktizierten Biritualismus sehr groß ist und dass es meiner Meinung nach deshalb weiterer, tiefergehender Forschungen bedarf, um die eng umrissene Migrationsquelle sowohl für die Kultur an der unteren Memel als auch für die Mitellitauische Kultur zu finden. Die Welle 3 (3:5 Abb. 3, B3) schuf die Mitellitauische Flachgräberkultur, als deren besonderes Merkmal Steinkonstruktionen am Grund des Grabes gelten dürfen (1:13 Abb.). Diese Welle war nach den im ersten Kapitel vorgelegten Argumenten die früheste – erste Hälfte des 1. Jh. Außerdem wirft die auf dem Verbreitungsgebiet der frühen Flachgräber (1:15 Abb.) beheimatete Kultur auch die Frage nach früheren Beziehungen zur ansässigen autochthonen Bevölkerung auf. Bei der Analyse der kulturellen Entwicklung der Ästier wurden die Umrisse ihres Siedlungsgebiets, wie sie sich während der Großen Migration der Ästier herausgebildet hatte, sowie dessen einzelne Teile herausgearbeitet – die nördlichen, zentralen und westlichen Ästier. Die vierte Welle war im Vergleich zu den ersten drei von gewaltigem Ausmaß. Sie bildete die östlichen und westlichen Ästier heraus, deren Rolle in der Frühgeschichte Ost- und Westeuropas kaum überschätzt werden kann. Ihren Umfang belegen die insgesamt fünf greifbaren Etappen/Richtungen. Erste Etappe, zweite Hälfte der Periode B1 (40–70 n. Chr.): Beginn der Ausbreitung der galindischen Kultur in Litauen links der Memel. Um 150–200 erreicht sie die frühen Denkmäler in diesem Gebiet bis an die Memel und es bildet sich hier eine Kultur unter dem

Einfluss der Galinder heraus. In den Perioden B2/C1–C1a, C1b (150–260) beginnt die Ausbreitung der Wielbark- und der galindischen Kultur bis zum Nordwestrand (Ostlitauen) der Strichkeramikkultur (3:5 Abb. 4.1, B4). Unter wielbarkisch-galindisch-sudauischem kulturellem Einfluss bildet sich die ostlitauische Hügelgräberkultur der älteren Eisenzeit heraus. Es besteht Grund zur Annahme, dass die Ausbreitung der Galinder sich nicht auf Ostlitauen beschränkte. Als neuer Impuls können die Migrationsprozesse der Wielbark-Kultur zwischen 220 und 260 betrachtet werden, als die Wielbark-Leute von den Germanen der Denziner Gruppe verdrängt wurden. Für die Perioden C2–C3 (250–350) ist eine Ausbreitung der galindischen Kultur ins Einzugsgebiet der Oka und der Moskwa über den Oberlauf von Neris und Dnepr möglich, wo an der Wende vom 3. zum 4. Jh. die alteingesessene Djakowo-Kultur von der neuen ostgalindischen Moschtschino-Kultur überlagert wird (3:5 Abb. B5). Die Migration der Wielbarker von 220–260 und später markierte den Anfang zu einer neuen Etappe/Richtung (3:5 Abb. 4.3), nach Polesien im Einzugsgebiet des Pripjet. Am Oberlauf dieses Flusses ist ein massiertes Auftreten von Formen des Ethnonyms *Galind- festzustellen, was den Schluss zulässt, dass die Wielbarker Migration eine starke galindische Komponente enthielt. Ob diese Migration auf der Route 4.3 den Oberlauf der Desna erreichte, wo gleichfalls eine massive Schicht des Ethnonyms *Galind- festzustellen ist, ist schwer zu sagen, doch Sedov führte die Galinder auf diesem Weg an die Oka. Diese östliche Migrationsrichtung führte zu einem neues Verständnis der östlichen Grenze der Balten/Ästier – diese bilden nun die Oka und das Moskwa-Becken. Die Etappen/Richtungen 4.2 und 4.4 zum Oberlauf der Memel und an den Bug werden durch eine Studie von V. Beliavcev begründet, für eine eingehende Beschreibung der Richtung 4.2 fehlt es jedoch noch an Daten. Die Migrationsrichtung der Wielbarker samt galindischer Komponente zum Bug oder die südliche wird von vielen Autoren mit dem „Gotenring" und der Tscherniachow-Kultur in Zusammenhang gestellt, doch liegt, wie schon mehrmals hervorgehoben, genügend baltisches Material vor. Die vierte, westliche Migrationesetappe der Ästier ist ebenfalls eindrucksvoll. Diese Migration wurde von Vladimir Toporov mit einer Studie zu den Galindern in Westeuropa „legitimiert". In Westeuropa lokalisiert Toporov drei Häufungen des Ethnonyms **Galind-*: an der tschechisch-polnischen Grenze, in Südgallien (heute Region Toulouse) und im Nordosten der Iberischen Halbinsel (Galizien).

Die Große Wanderung der Ästier endete nicht mit der zweiten Hälfte des 6. Jahrhunderts und der Einwanderung der Litauer. Zu Beginn des 8. Jh. änderten sich die Grenzen der östlichen Balten von Grund auf (3:7 Abb.). In den unter graduellem Einfluss der westbaltischen Kultur stehenden Tuschemlja-Kulturraum ergoss sich nach J. Schmidt mit einem Mal und in einem gewaltigen Migrationsstrom das Krieva genannte Ethnos, das die Kultur der Langkurgane von Polozk und Smolensk schuf. Die östlichen Galinder trafen ab dem 8. Jh. mit den wandernden Slawen zusammen und hatten nur die Wahl, entweder im neuen slawischen Kulturraum aufzugehen oder, wenn Widerstand sich als unmöglich erwies, den Rückzug auf ihre angestammten Siedlungsgebiete im Ostseeraum anzutreten. Wenn man der These glaubt, dass die erste ostgalindisch-litauische Welle sich in der zweiten Hälfte des 6. Jh. und im 7. Jh. zwischen Memel und Neris ansiedelte, so scheint glaubwürdig, dass der Migrationsstrom des 8. Jh. am allgemeinen Übergang der Hügelgrabbestattung der Litauer vom Steinkranz am Grund zur Umrahmung des Sakralraumes mit einem Graben abgelesen werden kann. Diese umfassende Erscheinung wird bezeugt durch das Material aus den

litauischen Hügelgräbern des 8. und 9. Jh. Somit zogen sich die Grenzen der Nachfahren der Westbalten oder Ästier im Osten bis zum Oberlauf der Desna zurück, während die westliche Welle, die die Tuschemlja-Kultur überlagerte, die dort seit Jahrtausenden ansässigen Ostbalten verdrängte. Das Verhältnis zweier südlicherer baltischer Kulturen – der Banzerow- und der Kiewer Kultur – zu den Westbalten ist noch ununtersucht und ich rechne sie entsprechend der Tradition dem ostbaltischen Raum zu, wobei sich jedoch diese Tradition besonders in Bezug auf die Kiewer Kultur auf dünnem Eis bewegt. Die heutigen Forscher zur Kiewer Kultur sind geneigt, hier frühe Slawen auszumachen. Ob dem so ist, muss in einer objektiven und unvoreingenommenen Untersuchung festgestellt werden. Auf der Karte nicht abgebildet ist die ethnische Situation des nördlichen Teils um Pskow. Diese Gebiete gehörten damals zur Pskower Kultur der Lankurgane, zu deren ethnischer Zugehörigkeit verschiedene Meinungen existieren, die zusammen mit den gerade erwähnten südlichen Kulturen in der Zukunft zu beschreiben sind.

Das Thema der Galinder in Europa endet nicht im Osten. Die westliche Migrationsrichtung der Galinder weckt großes Interesse. Die materiellen und schriftlichen Quellen dieser Migration, die Zeugen für die Beziehungen der Galinder zu den Goten – all dies ist unverdient wenig erforscht. Dennoch kann man sagen kann, dass sich im ausgehenden 1. Jh. die Möglichkeiten herausbildeten, dass sich gegenüber dem Ausgangspunkt der Bernsteinstraße, bei Lentia Noricum, jenseits der Donau allmählich eine galindische Kolonie ansammelte, die sich im Marchbecken, zwischen dem Oberlauf von Elbe und Oder ansiedelte. Der auf die Bernsteinstraße zurückzuführende Umgang mit der antiken Welt führte zu Veränderungen in der Gesellschaftsstruktur der Ästier, in ihrem Siedlungsraum, förderte die schöpferischen Kräfte und ließ die Voraussetzungen für die neuen ästischen Kulturen in Ost- und Westeuropa entstehen. Der von einer Expedition des Kaisers Nero (54–68) begonnene Handel der neuen Ära mit den nördlichen Barbaren konnte zur Herausbildung einer örtlichen Bernsteinstraße-Handelselite und einer Dauerbrücke führen, über die nicht nur der Bernstein und andere Waren flossen, sondern die auch zur Brücke nach Westeuropa für die Wielbarker, Galinder, Sudauer und anderen Westbalten wurde. Dieselbe Brücke konnte auch den Bewohnern des Römischen Reiches für die Migration in die Welt der Barbaren dienen, die, wie die Forschungen von Gintaras Beresnevičius zeigen, ziemlich glaubhaft erscheint. Das Verhältnis von Galindern zu Litauern legt eine weitergehende Erörterung der Bedingungen für die Entstehung des Ethnonyms „Galinder“ und vor allem der Informationswege nahe, auf denen Nachrichten über die nördlichsten Barbarenstämme die antiken Wissenschaftler erreichten. Der Informationsfluss, der die antiken Wissenschaftler erreichte, kann allein mit dem römischen Handel von weltweiten Ausmaßen in Zusammenhang gestellt werden. Die Blütezeit der Bernsteinstraße war zwischen der zweiten Hälfte des 1. Jh. und der Mitte des 3. Jh. Gerade in dieser Zeit des intensivierten Handels, um die Mitte des 2. Jh., erwähnt Claudius Ptolemäus im dritten Buch seiner „Geografia“ neben anderen Völkern des europäischen Sarmatien auch die Galinder und die Sudiner, deren baltische Herkunft von den Forschern nicht in Frage gestellt wird. Es ist wohl müßig zu erwähnen, dass die engen Handelsbeziehungen zu großen Informationsströmen auf verschiedenen Gebieten geführt haben – über die Stämme, ihre Art, ihren Lebensraum, ihre Handelsmöglichkeiten und anderes.

Die hiesige Betrachtungsweise der Handelsbeziehungen unterscheidet sich leicht von der gewohnten. Hier wird versucht, das Problem unter dem Aspekt der Entstehung der

Gesellschaftsschicht der Händler in den baltischen Ländern zu betrachten. Und für eine derartige Untersuchung besteht das einzige Material in den Gräbern mit römischen Münzen, die auf einem genügend großen Areal durchzuführen ist: Pommern, Masuren, Samland sowie das heutige Litauen und Lettland. In diesem Raum wurden 212 Grabdenkmäler registriert, in denen 1524 römische Kaisermünzen gefunden wurden (4:1 Abb.). Das Material der Gräber zeigte, dass in Pommern, dem Siedlungsgebiet der Wielbarker Kultur, die Gräber mit römischen Münzen selten sind und sich diese Funde nicht an einem bestimmten Ort, sondern entlang des Nordrandes Pommerns sowie südlicher, entlang dem Weichsel und Oder verbindenden Flusssystem konzentrieren, während auf der Weichselseite die Spuren auf den Eingang zur Halbinsel Samland führen. Durch den Vergleich der Fundorte römischer Münzen in Pommern mit der Bernsteinstraße auf der Karte (4:2 Abb.) wird deutlich, dass die Gräberfelder in Pommern sozusagen Wegweiser für die Bernsteinstraße darstellen. Anders sind die Fundorte im Samland, Masuren – der Heimat der Galinder – und an der litauisch-lettischen Osteeküste verteilt. In diesen Regionen sind starke Konzentrationen römischer Münzen zu beobachten, die von drei geographisch umrissenen Handelszentren künden. Die Verteilung der Münzen in zeitlicher Hinsicht zeigt auf, dass sich im Verlauf von gleichmäßigen historischen Zeitabschnitten (alle 20 Jahre), zwischen dem Jahr 51 und dem Jahr 450 n. Chr., seit der Herrschaftszeit Kaiser Neros die römischen Kaiser das Handelsvolumen stetig vergrößerten, bis es zwischen 151 und 170 – unter der Herrschaft von Antoninus Pius und Marcus Aurelius – den größten Umfang erreichte. In der zweiten Hälfte der Herrschaftszeit des Mark Aurel und unter seinem Nachfolger Commodus schrumpfte das Handelsvolumen wieder: Verglichen mit den Jahren 151–170, 171–190, 191–210, kann folgende Abnahme verzeichnet werden: 1:1,6:8,2. Das heißt, verglichen mit den Jahren 151–170 nahm das Handelsvolumen 171–190 um das 1,6-fache ab, 191–210 gar um das 8,2-fache. Danach stieg das Handelsvolumen erneut an und erreichte 231–250 beinahe das Niveau von vor hundert Jahren, d. h. 131–150. Dieser Anstieg ist in Verbindung mit dem letzten der Severer-Kaiser, Severus Alexander, und den ersten Soldatenkaisern Maximinus Thrax, Gordian III und Philippus Arabs zu verbinden. Nach 251 ist die Zahl der römischen Münzen in den Gräbern außerordentlich gering. Funde sind nur für die am nächsten bei den Handelswegen liegenden Regionen zu verzeichnen – in Pommern und Masuren. Dies sind die Fakten des Aufstiegs und Falls des Handels, aber von noch größerem Interesse sind die weltanschaulichen Motivationen für die Beigabe römischer Münzen. Die Forschungsresultate erlauben die Vorbringung der Hypothese, dass die Besitzer römischer Münzen im baltischen Raum zumindest mit zwei sozialen Gruppen zu verbinden sind: 1. römischen Kolonisten; 2. einem organisierten und sich deutlich vom Rest heraushebenden (das besondere Merkmal ihrer Gräber sind die römischen Münzen) Teil der ästischen Gesellschaft, die sich allein auf den Handel mit den Römern konzentrierten. Dass sie römischen Kaufleute die Handelsplätze der Ästier erreichten, bezeugt Plinius der Ältere: „...und nachdem er verschiedene Handelsplätze (commercia) besucht hatte, brachte er eine große Menge Bernstein heim...“. Die Unterscheidung von Gräbern der römischen Kaufleute und der ästischen Händler ist dagegen kein einfaches Unterfangen, doch darf angenommen werden, dass die Gräber der römischen Kaufleute im untersuchten Raum an einem für die römischen Bürger typischen Verhalten zu erkennen sind, nämlich Tischbesteck und Toilettenartikel mitzunehmen, die nach dem Tod in ihre Gräber gelangen konnten. Derartige Gräber kommen in Pommern (Wielbark-Kultur) nicht vor, dagegen in Masuren (6 Fälle),

Samland (4 Fälle) und Litauen (2 Fälle). Somit sind im von uns untersuchten Raum, wenn auch nicht zahlreich, römische Luxusgüter zu finden, die auf allen Reisen mitgeführt wurden. Zu behaupten, dass diese Funde Zeugnis für römische Gräber ablegen, wäre vermessen, denn die römischen Luxusgüter konnten auch in Gräber wohlhabender Ästier gelangen. Dennoch lassen diese Funde zusammen mit den schriftlichen Quellen den Schluss zu, dass römische Kaufleute aus Carnuntum, Lentia und Aquincum die Handelsplätze an der Ostsee besuchten. Und wir haben eine möglicherweise von Legionären und Übersetzern-Vermittlern begleitete Schicht von römischen Kaufleuten ausgemacht, die sich auf den Bernsteinstraße-Handel spezialisierten. Den zweiten Teil der Bewohner der von Plinius dem Älteren erwähnten „verschiedenen Handelsplätze" bildete eine andere aus ortsansässigen ästischen Kaufleuten bestehende Schicht. Der Annahme der Behauptung, dass die Gräber mit römischen Münzen, jedoch ohne andere Luxusgüter, zur Schicht der ästischen Kaufleute gehören, folgte die Klärung der Frage, in welchen Gräberfeldern des Untersuchungsraums mehr als eine Münze gefunden wurde.. Nach den vorliegenden Daten sind aus den 28 Gräberfeldern in Pommern 57 Münzen römischer Kaiser bekannt, in Masuren, das die Kulturen der Galinder (Bogaczewo), Sudauer und Samländer-Natanger umfasst, wurden in 53 Gräberfeldern 129, im Samland in 86 Gräberfeldern 633, in Litauen in 40 Gräberfeldern 636 und in Lettland in 5 Gräberfeldern 69 römische Kaisermünzen gefunden. Die Folgerungen liegen auf der Hand: Der „Geldsäckel" öffnete sich im Samland und an der litauischen Ostseeküste. In Pommern gibt es vier Grabdenkmäler, in denen zwischen 4 und 8 Münzen gefunden wurden, in Masuren ebenfalls vier mit 6 bis 10 Münzen, im Samland sind 20 Gräberfelder bekannt, in denen zwischen 11 und 44 Münzen gefunden wurden, in Litauen 14 Gräberfelder mit 10-201 Münzen und in Lettland 2 Gräberfelder mit 29 bis 35 Münzen. Offensichtlich bedeutet die Hinterlassenschaft dieser 44 Gräberfelder, dass möglicherweise an diesen Siedlungspunkten die örtliche Schicht der mit dem Römischen Reich Handel Treibenden konzentriert war. Mit anderen Worten: Es erscheint glaubhaft, dass die Orte mit einer größeren Anzahl römischer Münzen ständige Siedlungen von Händlern mit Einfuhrwaren im Inneren der Ästischen Welt darstellten. Somit kann mit Fug und Recht angenommen werden, dass in den Ländern der baltischen Ästier zu Zeiten der Bernsteinstraße in der Kaiserzeit ständige Handelsplätze/commercia existierten, die sich auf den Handel mit römischen Importwaren mit den weiter weg vom Meer siedelnden Ästiern spezialisierten. Der von den Römern angefachte Handelsboom ist möglicherweise in Zusammenhang mit dem unglaublich schnellen Kulturwechsel im traditionellen Siedlungsgebiet der Ästier – Pommern, Weichselmündung, Samland, Masuren und litauische Ostseeküste – sowie der Großen Migration der Ästier zu stellen. Es steht außer Zweifel, dass zu den ursächlichen Elementen der Großen Migration der Ästier neben der Aneignung der Bearbeitung von Schwarzmetall auch die durch die Bernsteinstraße in Gang gesetzte ständige Stützung der wandernden Ästiergruppen mit Buntmetallen gehörte. Die Gesellschaft der Ästier war eine der wohlhabendsten in der „barbarischen" Welt Europas. Dank des Bernsteins kannte uns die antike Welt und wir kannten sie. Und man kann behaupten, dass die durch die Expedition Neros begründete Bernsteinstraße die Möglichkeit zur Ansiedlung römischer Kolonisten oder gar adliger Mitglieder der römischen Gesellschaft bot, die dort Zuflucht vor der Verfolgung durch die römischen Kaiser suchten. Die Bernsteinstraße schuf weiter die Möglichkeit zur Entstehung einer örtlichen Bernsteinstraße-Elite, denn sowohl die Römer als auch die Ästier gründeten ständige Handelsplätze am Rande des

Territoriums der Ästier für den Handel mit den nach Nordwesten, Osten und Südosten wandernden Ästiern. Die römischen Münzen können als Symbol betrachtet werden, das die Zugehörigkeit der mit dem Import römischer Waren in Verbindung stehenden Familie zur Schicht der ästischen Kaufleute bezeichnete.

In die Blütezeit der Bernsteinstraße fällt eine besonders wichtige schriftliche Quelle, die „Geographia" des Claudius Ptolemäus, in der die zwei den Balten zugerechneten Stämme der Galindae und Sudeni erwähnt werden. Nach Tacitus sind die Galinder und Sudauer des Ptolemäus die frühesten in schriftlichen Quellen bezeugten Ethnonyme der Ästier. Ein Teil der anderen in diesem Raum erwähnten Stämme, die Veltae, Ossii, Carbones, Careotae, Sali und andere, können ebenfalls mit baltischen Stämmen verbunden werden. Außerdem stellt sich die Frage nach der ethnischen Zugehörigkeit der Veneder / Veneter (Venedi), die Ptolemäus an der Weichselmündung entlang der ganzen Venedischen Küste ansiedelt. Die Methodik bei der Zusammenstellung der „Geographia" des Ptolemäus und der dazugehörigen Karten ist ein Rätsel, das seit Jahrhunderten von den Forschern zu lösen versucht wird, doch in der litauischen Historiographie existiert kein einziges Werk, das den Versuch unternimmt, die Geometrie des Ptolemäus und die Prinzipien der Erstellung seiner Landkarten zu klären, und weiter auch versucht: 1. der Geometrie des Ptolemäus folgend ein Koordinatennetz zu erstellen; 2. unter Verwendung der bei Ptolemäus angegebenen Koordinaten des europäischen und asiatischen Sarmatiens und der Germania Magna eine Karte zu zeichnen; 3. die Beschreibungen der Koordinaten und Völker der Germania Magna und des europäischen Sarmatiens bei Ptolemäus ins Litauische zu übersetzen; 4. die Schilderungen der Völker der Germania Magna und des europäischen Sarmatiens zu analysieren; 5. die von Ptolemäus angeführten und in den Sarmatischen Ozean mündenden Flüsse des europäischen Sarmatiens zu lokalisieren; 6. die während der Textanalyse erhaltenen Abfolgen von Völkern und Stämmen auf die Landkarte des Ptolemäus zu übertragen; 7. durch Analyse geographischer, historischer, archäologischer und sprachlicher Daten die Völker der Venedae, Galindi, Sudeni, Stavani, Veltae, Ossii, Carbones, Careotae, Sali, Pagiriti, Savari und Borusci auf der archäologischen Landkarte der europäischen Kulturen des 2. Jahrhunderts zu lokalisieren. Die Ergebnisse der entsprechenden interdisziplinären Forschung, an der E. Mazėtis, Forscher der sphärischen Geometrie, die Technologen R. Bareikis und A. Rotmanas, der Archäologe A. Česnulevičius, die Philologen T. Aleknienė und D. Alekna, der Historiker T. Baranauskas sowie der Archäologe Eugenijus Jovaiša teilnahmen, sind interessant und bedeutend. Die Forschung zu den Völkern des europäischen Sarmatiens des Ptolemäus eröffnete uns bisher unbekannte Möglichkeiten und vielversprechende Forschungswege. In Zusammenfassung der Ergebnisse kann gesagt werden, dass die wichtigsten Forschungsrichtungen folgende waren: 1. die in die Venedische Bucht mündenden Flüsse des europäischen Sarmatiens und 2. die Völker des nördlichen europäischen Sarmatiens zu lokalisieren. Die erste Richtung erlaubte unter Anwendung der ptolemäischen Sphärengeometrie in Größen zu operieren, die in Messeinheiten ausgedrückt werden können, was neue Interpretationsmöglichkeiten eröffnete. Die Ergebnisse sind fassbar und reell: Die Identifierung des Chronus mit der Memel, die des Rubonis mit der Venta, des Turuntus mit der Düna, des Chesinus mit dem Pärnu wird nahegelegt. Die Lokalisierung der nördlichen Völker führt zur wahrscheinlichen Identifizierung von zwölf Völkern mithilfe der Landkarte der Kulturen des 2. Jahrhunderts (5:16 Abb.). Zu welchen Völkern und archäologischen Kulturen sie gehören, zeigt die folgende Tabelle:

VOLK/STAMM	ETHNOS	KULTUR	KOMMENTARE
Venedae	Westbalten	Wielbark-Kultur (östlicher Teil), Samland-Natangen, Südlicher Teil der litauischen Ostseeküste	
Galindi	Westbalten	Galinder	
Sudeni	Westbalten	Sudauer-Jatwinger	
Stavani	Ostbalten	Strichkeramik-Kultur	
Veltae	Westbalten	Flachgräberkultur der litauischen und lettischen Küste	
Ossii	Osteefinnen	Kultur der Steinhafen/Taranden	
Carbones	Ostseefinnen	Kultur der Steinhafen/Taranden	
Careotae	Ostseefinnen	Kultur der Steinhafen/Taranden	
Sali	Westbalten	Hügelgräber-Kultur	
Gelonae			Angaben bei Herodot
Hipopodae			Angaben bei Plinius dem Älteren
Melanchlainae			Angaben bei Herodot
Agatirsae			Angaben bei Herodot
Aorsae			Angaben bei Strabo
Pagiriti	Ostbalten	Dnjepr-Dwina-Kultur	
Savari	Ostbalten	Kiewer Kultur	
Borusci	Ostbalten	Juchnow-Kultur	

Somit gehören fünf der von Ptolemäus lokalisierten Völker, nämlich die Venedae, Sudeni, Veltae, Sali, zu den Westbalten, drei weitere, nämlich nämlich die Ossii, Carbonae, Careotae, zu den Ostseefinnen, während vier Völker, nämlich die Stavani, Pagiriti, Savari und Borusci den Ostbalten zuzurechnen sind. Zu Anfang wurde gesagt, dass zwei Völker ohne große Widersprüche den Westbalten zuzurechnen sind, nämlich die Galinder und die Sudiner. Jetzt kann dem hinzugefügt werden, dass mit großer Wahrscheinlichkeit neun der zwölf bei Ptolemäus beschriebenen Völkerschaften zu den Balten gehören. Außerdem erwähnt Ptolemäus im Rahmen der Beschreibung der Völker der Germania Magna Sudiner (Σουδινοί), aber auch ein Volk identischen Namens neben den Galindern. Der griechische Name beider Völker ist derselbe: Σουδινοί. Die am Ende der Beschreibung der Völker Germaniens erwähnten Sudiner werden von Ptolemäus jenseits der Donau, gegenüber der römischen Provinz Noricum, lokalisiert und es besteht die Möglichkeit, dass das Volk der Sudiner im Areal der galindischen Ethnonyme mit der Großen Ästischen Migration und der Bernsteinstraße zusammenhängt. Möglicherweise trugen die Bernsteinstraßen – die Brücken zwischen der römischen Zivilisation und den nördlichen Barbaren – dazu bei, dass das Ethnonym des mit den Galindern verwandten Stammes der Sudiner an die Donau getragen wurde. Ptolemäus lokalisiert am linken Weichselufer, im heutigen Pommern, die Ruticlei und ihre Stadt Rugium. Im selben Raum lokalisiert Ptolemäus mehrere Städte: Virunum, Viritium, Rugium, Scurgum, Ascaucalis. Diese Städte stellen durch ihre Lage an der Weichsel und in unmittelbarer Nähe der Bucht der Veneder die Frage nach deren ethnischer Zugehörigkeit. Grasilda Blažienė und Jürgen Udolph sind der Meinung, dass eine

germanische Herkunft von Ascaucalis sehr unwahrscheinlich ist, und stellen in den Raum, ob es nicht baltischer Herkunft sein könnte.

Eine separate Erwähnung verdient die Frage nach dem Ort der Veneder und Gotonen. Im Laufe dieser Untersuchung wurde klar, dass die Veneder auf vielen Landkarten bewusst nach Nordosten verschoben werden, um die Gotonen an der Weichselmündung zu lokalisieren. Die Kenntnisse des Ptolemäus sind andere: Er kennt keine Goten (die man gern mit den Gotonen identifiziert), während er das wirkliche Siedlungsgebiet der Gotonen hinter den Bergen der Veneder an der Weichsel lokalisiert, was bedeutet, dass sie möglicherweise im Orbit der germanischen Kultur der Lugier (Przeworsk-Kultur) siedelten. Und das käme der Wahrheit schon näher. Die Analyse des Textes von Ptolemäus lässt eine gemeinsame „Schablone" bei der Beschreibung der Völker erkennen, von der für uns von besonderer Wichtigkeit ist, dass er bei der Beschreibung der Völker der Germania Magna am Venedischen Ozean diese unbedingt zwischen den Flüssen ansiedelt: Ein Gebiet zwischen zwei Flüssen – ein Volk oder ein Stamm. Auch in Raum der heutigen Ostseeküste lässt Ptolemäus die Völker so siedeln, dass die von ihm erwähnten Flüsse sie trennen. Dies bringt er in der Beschreibung Germaniens deutlich zum Ausdruck, dasselbe hatte er auch bei der Beschreibung Sarmatiens im Sinn. Gewisse Anzeichen festigen diesen Eindruck: Erstens erwähnt er östlich der Weichsel vier Flüsse (Chronus, Rubonis, Turuntus und Chesinus) und entsprechend auch vier Stämme (Venedae, Veltae, Ossii und Carbonae). Somit reichen deren Stammesgebiete jeweils von Fluss zu Fluss. Zweitens ist nach den Koordinaten zu urteilen das erste Gebiet zwischen zwei Flüssen, das zwischen der Weichsel und dem Chronus, mit 5 Grad das größte. Und entsprechend zählt Ptolemäus den dort siedelnden Stamm der Veneden zu den großen Stämmen Sarmatiens. Genau in der Mitte dieses Abschnitts, einen Breitengrad südlich davon, in 96 km Entfernung nach dem ptolemäischen Erdradius (111 km nach dem heutigen) oder 516 Stadien von der Venedischen Bucht entfernt, lokalisiert er die Venedischen Berge und bestätigt damit noch einmal, dass dieses Zwischenflussgebiet den Veneden gehört. Die Venedischen Berge, so zeigt die heutige Geographie, sind keine Frucht der Phantasie des Ptolemäus. Sie existieren wirklich und werden heute mit dem Ermländische Hochland identifiziert, das seinerseits eine Fortsetzung des Sudauischen Hochlands ist. Aus dem Angeführten folgt, dass das große sarmatische Volk der Veneden zwischen Weichsel und Chronus und weiter südlich bis zu den Venedischen Bergen zu lokalisieren ist.

Die beschriebenen Voraussetzungen für die Migration der Galinder und Sudauer, verkörpert in der Wirklichkeit der Bernsteinstraße und in der „Geographia" des Ptolemäus, sind im sprachlichen Erbe der Galinder sichtbar, das schon seit geraumer Zeit Gegenstand der Untersuchungen von Sprachwissenschaftlern und Archäologen ist. Am Ende des vorigen Jahrhunderts erschien ein bedeutender Artikel V. N. Toporovs mit dem Titel „Galinder in Westeuropa", in dem sich das von ihm vorgeschlagene Entstehungsmodell der östlichen Galinder herauskristallisiert, nach dem 1. ein einheitlicher Impuls für die beiden unterschiedlichen Wanderungsrichtungen der Galinder existierte; 2. der Weg der Galinder in Richtung der „Wälder an der Moskwa" von toponymischen Inseln am rechten Ufer des Pripjet, im Wolhynischen Hochland, im Areal von Briansk-Orlow und am Endpunkt im Moskwa-Becken gekennzeichtet ist; 3. der Weg der Galinder möglicherweise mit der Entwicklung der Sarubinzy-Kultur in Zusammenhang gestellt werden kann, sich aber nicht mit dem Auftreten der Goten in Einklang bringen lässt; 4. die östlichen Galinder irgendwo im

Wolhynischen Hochland die Beziehungen zu den Goten kappten und eine eigene Migrationswelle begründeten; 5. die galindischen Toponyme in Wolhynien mit dem ausgehenden 2. und dem 3. Jh., vielleicht auch noch einem Teil des 4. Jh., zu verbinden sind. Mit dem Modell von Toporov in engem Zusammenhang stehen die Forschungen von Sedov, die ein umfassenderes als das vom Autor vorgeschlagene, auf archäologischen Daten beruhende Bild von der Entstehung der östlichen Galinder vermitteln. Toporov verbindet die Migration der Galinder mit der legendären Wanderung der Goten. Im räumlichen Schema des Toponyms *Galind- werden ihre Areale, die Siedlungsorte der Goten und die „Wanderung" der Goten von Südskandinavien bis auf die Iberische Halbinsel (7:1 Abb.) festgehalten. Bei der Untersuchung dieses Schemas kann man beobachten, dass der Weg der „Goten" nicht deckungsgleich mit dem Toponym *Galind- ist und dass die einzige „passende" Route über das Areal der Toponyme am rechten Ufer des Pripjets nur deshalb so entstanden ist, weil man eine Gerade von der legendären Heimat der Goten in Gotland oder Südskandinavien zur ersten wirklichen Lokalisierung der Goten im „Skythenland am Maeotis" ziehen musste. Ganz offenbar hat der ganze „Toponymentrakt" nichts mit dem Weg der Goten bis zum ostgotischen Reich (493–555) zu tun. Streng genommen legt die Logik des „Toponymentrakts" ein ganz anderes Schema nahe. Dieses habe ich unter Zuhilfenahme von Toporovs Galinderschema (7:1 Abb.), der Daten über die Verbreitung der Kupfer- und Zinkbergwerke in Europa, der Verbreitung der Bernsteingewinnung in Jütland und im östlichen Ostseeraum sowie der Routen der wichtigsten Bernsteinstraßen in Karte 7:2 festgehalten. Daraus ist ersichtlich, dass die wichtigsten Bernsteinstraßen wie von selbst den von ihnen nicht zu trennenden Entstehungsprozess der westlichen Galinder nachzeichnen, denn die Routen des Bernsteins sind deckungsgleich mit den Toponymen der Galinder, und zwar an allen Haupthandelswegen und deren Seitenarmen. Dies nun legt einen noch nie zuvor laut geäußerten Gedanken nahe: Die Ästier kontrollierten nicht nur das Nordende der Bernsteinstraße sondern auch den Teil des Hauptweges von Lentia zur Weichselmündung, der sich unmittelbar an die Provinz Noricum anschloss. Vielleicht haben wir deshalb eine erhebliche Anzahl früher römischer Broschen aus den Provinzen Noricum und Pannonien? Von Lentia aus gesehen jenseits der Donau, im Becken der Moldau, am linken Oberlauf der Elbe und zwischen den Oberläufen von Elbe und Oder ist eine starke Häufung galindischer Toponymen festzustellen, die auch von den heutigen tschechischen Sprachwissenschaftlern ergänzt wird. Es ist bekannt, dass in der älteren Eisenzeit der intensivste Handel zwischen Römern und Ästiern unter Kaiser Nero (54–68 m.), d. h. in der zweiten Hälfte des 1. Jh. seinen Anfang nahm, also synchron mit dem Anfang der Migration aus dem Mutterland Galindien ins litauische Gebiet jenseits der Memel und weiter nach Ostlitauen, und ebenso synchron mit der von Sedov festgestellten Ausdehnung der Sarubinzy-Kultur ans rechte Ufer der Polese, und ferner auch mit dem Anfang der Bernsteinstraße in Kaiserzeiten, als sich den Westbalten die Möglichkeit eröffnete, in den Donauraum zu reisen.

Toporovs „Galinder in Westeuropa" warf unter anderen Fragen auch für das Verständnis unserer Ethnogenese äußerst wichtige auf. Ich denke da besonders an zwei von ihm formulierte Fragen: 1. Wer besiedelte Galindien nach dem Weggang der Galinder und 2. mit welchen Westbalten trafen die Goten an der Weichselmündung und den Gebieten östlich davon zusammen? Diesen Fragen möchte ich die Wichtigste hinzufügen: Wo verschwand die Wielbark-Kultur nach Beginn ihres „großen Abflusses" nach 150? Diejenigen,

die die Wielbark-Kultur für gotisches Erbe halten, suchen in der Tscherniachow-Kultur und im „Gotenkreis" überhaupt nach einer Antwort, geben aber keine Antwort auf die von Toporov gestellten Fragen. Stellen wir uns einmal vor, dass die Wielbark-Kultur westbaltisches Erbe ist. Dann kann die erste Frage Toporovs so beantwortet werden, dass nach dem „Weggang" der Galinder, die natürlich nicht alle abwanderten, unter dem Druck der germanischen Denziner Gruppe die Wielbarker Westbalten in deren Siedlungsgebiete nachzogen, die dann im 3. Jh. das wielbarkische Element der ostlitauischen Hügelgräber sowie die Wielbarker Expansion darstellten, die von den weißrussischen Archäologen im westlichen und südlichen Weißrussland beobachtet wurde. Die zweite Fragte ist anders zu formulieren: Mit welchen Westbalten trafen die Wielbarker Balten zusammen? Letztere verließen den Unterlauf der Weichsel nicht, sie überquerten die Weichsel und trafen im Gebiet der Passarge oder einer ähnlichen Region auf die samländischen Ästier. Die Wielbarker Balten besiedelten den ganzen Unterlauf der Weichsel einschließlich ihres „Ellbogens" (hier ist die Antwort bezüglich des baltischen Charakters des Kulmerlandes – schon Sedov hob die baltische Natur der dortigen Grabdenkmäler hervor). Ich wage anzunehmen, dass auch das Ethnos der Jatwinger nicht ohne Wielbarker baltisches Element blieb. Im Laufe der Geschichte, als die Ästier nach dem 9. Jh. zu den Prußen wurden, war die ganze Welt der Ästier am Unterlauf der Weichsel und in Samland schon zum in die historischen prußischen Gaue unterteilten einheitlichen ethnischen Raum der Prußen mutiert. Und wer wanderte dann in Richtung Schwarzes Meer? Die Wielbarker Balten mit dem durch die Toponymie festgestellten galindischen Element. Diese Wanderung war aber, so die Archäologen, kein Marsch in neue Länder. Das war vielmehr eine langwierige Besiedlung zuvor nur dünn besiedelter Gebiete, die ihre Spuren in den Ortsnamen hinterlassen konnte. Wahrscheinlich konnten als Ergebnis dieser langfristigen „Siedlungsverlagerung" westliche Galindergruppen im Moldaubecken, am linken Ufer des Elbeoberlaufs sowie zwischen den Oberläufen von Elbe und Oder sowie unweit des Weichseloberlaufs auftauchen. Dasselbe ist von den östlichen Galindergruppen am Oberlauf des Pripjet und der Desna zu sagen. Diese Sichtweise lässt auch die baltischen Züge der Tscherniachow-Kultur in einem anderen Licht erscheinen erscheinen, bezüglich derer verschiedene Autoren erwähnen, dass ein Teil der Träger der Mitellitauischen Flachgräberkultur des 3. und 4. Jh. nach Südosten „abfließen" konnte. Offenbar beschränkten sich diese „Abflüsse" nicht auf das galindische Element und man muss sich an den Gedanken gewöhnen, dass das damalige Europa und die Welt der Ästier aufs Engste miteinander verbunden waren und dass Kulturaustausch und kulturelle Kommunikation oder gar Migration nach Süden eine niemanden verwundernde und praktizierte Erscheinung darstellten.

Die Geschichte der westlichen Galinder, besonders desjenigen Teils, der, wie behauptet wird, nach Spanien gelangte, stößt bei unterschiedlichen des Schreibens mächtigen Schichten der Menschheit auf Interesse, dagegen hat bisher noch niemand eine überzeugende Version dafür vorgelegt, wann die Galinder in Gebiete unweit der Donau gelangten, wann sie auf die Goten stießen und wann sie nach Südgallien und auf die Iberische Halbinsel wanderten. Der Brief des ostgotischen Herrschers Theoderich ist das einzige unzweifelhafte und echte Zeugnis für die Beziehungen der Ästier zu den Goten aus der authentischen Zeit des gotischen Königreichs, als diese sich auf der Apenninhalbinsel und in Sizilien befanden. Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus, der erste Minister und Berater Theoderichs des Großen,

veröffentlichte in seinen „Variae“ den zwischen 523 und 526[1] in Ravenna verfassten Brief Theoderichs an die Ästier. Die Herrschaft Theoderichs des Großen folgte einigen Prinzipien: Friedensstifung, Übernahme der römischen Lebensweise und Kultur und umfassende Verschmelzung mit der Kultur der Barbaren; Entwicklung von Produktion und Handel unter Friedensbedingungen; Schutz der niederen Einwohnerschichten vor Unterdrückung durch die Verwaltung. Von diesen Prinzipien bestimmt entfaltete sich die neue Politik Theoderichs der Gründung eines einheitlichen Staates der Ostgoten und Römer unter Einbeziehung möglichst vieler Babarenstämme in deren Orbit. Die Integration der barbarischen und der römischen Welt von neuartigem Ausmaß, die Verschmelzung der barbarischen Kultur mit der römischen zielte möglicherweise viel weiter und ging auch über die Welt der Goten hinaus. Theoderich erhob Anspruch darauf, das politische Zentrum der barbarischen Welt zu sein, da er glaubte, er müsse die Könige der Barbaren unter seinen Schutz stellen, sie miteinander befrieden, die internationalen Beziehungen des ostgotischen Staates festigen und unter den Barbaren die Errungenschaften der römischen Kultur verbreiten. Es ist bekannt, dass die Ostgoten diplomatische Beziehungen zu den Völkern Skandinaviens und an der Ostsee, vielleicht auch mit Osteuropa unterhielten. Gegen Ende der Herrschaftszeit Theoderichs des Großen komplizierte sich die Lage sowohl im Inneren des Staates als auch bezüglich der Beziehungen zum Byzantinischen Reich. Die Krise begann 523 – die Spannungen mit Byzanz, zu dem früher gute Beziehungen unterhalten wurden, wuchsen an. Die Abgesandten der Ästier kamen in ein Gotenreich, das schwere Zeiten durchlebte. Auch der Inhalt des ersten Satzes scheint mit den Absichten Theoderichs des Großen übereinzustimmen: „Eure Abgesandten ließen uns verstehen, dass ihr Euch große Mühe gebt uns kennenzulernen, auf dass Ihr, die ihr an den Ufern des Ozeans lebt, Euch unserem Vorhaben anschließt.“ Möglicherweise steht diese Gesandtschaft der Ästier in Zusammenhang mit einem nicht genannten „Vorhaben“. Mit anderen Worten: Man kann in diesem Fall von einem politischen Bündnis zur Erreichung eines gemeinsamen Ziels sprechen. Worin also besteht dieses Vorhaben. Der ganze bisherige Text war sozusagen ein Präludium für folgende Behauptung: Theoderich der Große beabsichtigte eine Koalition der Barbaren des Nordens mit der Welt der Goten zu bilden, um sich gegen den Druck Ostroms wehren zu können. Wie der weitere Verlauf der Geschichte zeigt, nicht ohne Grund – Byzanz erreichte nach 555 das Seine und erlangte die Kontrolle über den westlichen Teil des Römischen Reichs zurück. Eine oft gestellte Frage lautet: An wen war dieser Brief gerichtet? Theoderichs Phrase, er habe ihnen das zugeteilt, was ihnen angenehm sein sollte, weist darauf hin, dass König Theoderich über seine Gesandten dem König der Ästier ein Gegengeschenk zukommen ließ. Theoderich der Große, König der Goten, schrieb einen Brief an den König der Ästier. An welchen, ist unbekannt, am wahrscheinlichsten aber an einen König am Unterlauf der Weichsel, im Samland oder den benachbarter Galinder, vielleicht auch an den Herrscher des Bundes der Ästier. In Anbetracht des Etiketts jener Zeit, ist zweifelhaft, dass Theoderich der Große jemandem hätte schreiben können, der nicht an der Spitze eines Volkes oder eines Stammes stand. Wenn wir uns der Chronik des Simon Grunau aus dem 16. Jh. zuwenden, finden wir dort Beschreibungen der Ereignisse der Jahre 521 und 523, die auf erstaunliche Weise mit der Zeit der Mission

[1] A. Bliujienė nennt auch ein anderes mögliches Abfassungsdatum zwischen 514 und 517 (Siehe Bliujienė A. Romėniškasis ir tautų kraustymosi laikotarpiai. Lietuvos archeologija. III tomas. Klaipėda, 2013, S. 98).

der Ästier übereinstimmen. Die samländer Ästier wählten 521 Widewuto (Waidewut) zum König. In der Beschreibung des Jahres 523 wird die Ordnung der Königswahl anders festgelegt als dies in der Volksversammlung der Zeiten der Kriegeraristokratie der Fall war, wo die besten Krieger oder mit anderen Fähigkeiten begabten Männer des Stammes zu Königen und Häuptlingen gewählt wurden. Jetzt wird von der dynastischen Linie des Bruteno gesprochen, denn wenn die Vaidevutier einen König aus dieser Familie gewählt hatten, mussten ihn alle anerkennen. Als Vermittler zwischen den Galindern und Goten konnten auch die schon lange gegenüber Noricum, d.h. in ummittelbarer Nähe des Königreichs wohnhaften Galinder agieren. Sie hatten bereits Erfahrung im Umgang mit den Goten – verfügten über Sprachkenntnisse, kannten sich in der Politik aus, kannten die Wege in die Heimat des Bernsteins und konnten die allerbesten Vermittler, Beobachter politischer Veränderungen und Informanten sein.

Immer wieder stellt sich die Frage nach dem Zeitraum der Entlehungen aus dem Gotischen. Das in Toporovs Schema der Galinder und Goten (siehe Abb. 7:1) mit Nummer 7 bezeichnete Territorium bezeichnet den Aufenthaltsort der Goten zwischen 200 und 433 – am Nordrand des Asowschen Meeres (der Maeotis). Nach 433 bis 471 siedelten die Goten in Pannonien und am nördlichen Rand der Adria. Nach 493 gründeten sie bekanntlich ihren eigenen Staat auf der Apenninhalbinsel und in Sizilien. Somit erreichten die Goten Pannonien und die Umgebung von Noricum nach 433, d.h. zu Beginn des 5. Jh. Dies war auch die Zeit, wo sie mit Galindern zusammentreffen konnten, und dieser Umgang konnte die Galinder zur weiteren Migration nach Südgallien und auf die Iberische Halbinsel anregen. Andererseits konnte sie auch die westgotische Welle dorthin spülen: In Toporovs Schema tauchten die Westgoten gerade nach 419 in Südgallien (wo sich um das heutige Toulouse eine Häufung galindischer Bezeichnungen findet) auf. Die westgotische Welle konnte also die Galinder erfassen und nach Südgallien und auf die Iberische Halbinsel spülen. Andererseits kann ich auch eine andere wichtige Übereinstimmung nicht verschweigen: Seit dem ausgehenden 4. und beginnenden 5. Jh. wächst die Zahl der Gräber der Kriegerelite, deren importierte Handwerkserzeugnisse Beziehungen zur Donauregion aufzeigen, massiv an. Ein besonderes Anwachsen der zurückkehrenden Kriegerelite ist für das Ende des 5. und den Beginn des 6. Jh. festzustellen. Dies ist das deutlichste Zeugnis für den Umgang der Ästier mit den Barbaren des Donauraums, darunter den Goten. In dieser Hinsicht sind auch die Ereignisse des 6. Jh. von Interesse, von denen Simon Grunau erzählt. Er erzählt eine interessante Geschichte über die Ankunft der Goten. Ohne die Verlässlichkeit oder Unverlässlichkeit von Grunaus Werk zu diskutieren, muss ich sagen, dass die von ihm erzählte Geschichte, dass die alten (nichtgotischen) Bewohner Kimbriens (Gotlands) in eine neue Heimat in Samland verdrängt wurden, im Licht des zuvor Dargelegten erstaunlich wirklichkeitsgetreu erscheint. Die Goten hätten sich nach Simon Grunau, im heutigen Gotland im Jahre 514 angesiedelt, zu Zeiten des Königs Theoderich also. Die Geschichte des gotisch-ästisch-galindischen Umgangs bildete also die Voraussetzung für die gotischen Entlehnungen. Auch die Zeit der Herrschaft des Goten Herrmanarich darf nicht außer Acht gelassen werden. Unter Abstimmung verschiedener Daten, kann man man behaupten: 1. die Balten pflegten Umgang mit den Goten, als sie zwischen 200 und 433 am Asowschen Meer (Maeotis) siedelten; 2. die Galinder pflegten mit den Ostgoten Umgang als sie nach 433 bis 471 am Mittellauf der Donau in Pannonien, Noricum, am Nordrand der Adria siedelten; 3. nach

493, als die Goten in den Apennin eindrangen, und besonders zu Beginn des 6. Jh., wie die Gräber der Kriegerelite der Ästier zeigen, pflegten sie enge Beziehungen zu den Völkern am Mittellauf der Donau und diplomatische Beziehungen zur Residenz der gotischen Königsresidenz in Ravenna; 4. möglicherweise schlossen sich die Ästier/Galinder nach 419 den Westgoten auf ihrem Zug nach Spanien an, was auch der Grund für das Auftreten des Ethnonyms der Galinder in Südgallien und auf der Iberischen Halbinsel ist. Die Chronik des Simon Grunau eröffnet eine andere Forschungsquelle, die besagt, dass ein Teil der Goten während des Zuges der Goten nach Spanien in den Norden Europas zurückgekehrt sein und die Insel, die heute Gotland genannt wird, besetzt habe. Somit wurden nach 514 die Ästier Nachbarn der Goten und die Möglichkeit für Entlehnungen wuchs beträchtlich an.

РЕЗЮМЕ

Вопросы происхождения и развития эстиев, затронутые в первой книге „Эстии. Происхождение“, сейчас и в дальнейшем будут нуждаться в углубленном исследовании в силу их связи с древнейшей историей нашего и соседних народов. Во второй книге, названной „Развитие“, более детально проработаны поднятые в первой книге вопросы, а также прослежена история балтов позднее середины V века. В этой книге можно выделить три основных аспекта изучения одной и той же темы: 1) истоки развития эстиев; 2) исследование Великой миграции эстиев на восток и запад; 3) продвижение культуры западных балтов (эстиев) в восточнобалтийские земли и ее доминирующий характер в балтийской культуре после второй половины VI века.

Появление в восточнобалтийском регионе грунтовых могильников было признаком перемен в землях балтов. Две из числа новых эстийских культур – нижненеманская и центральнолитовская, – возникшие во время Великой миграции или расселения, следовали погребальным обычаям грунтовых могильников; истоки этой традиции во времени и пространстве вызывают большой интерес. В наших краях ранние могильники (первой половины I века) и могильники сложной конструкции были обнаружены в Раудоненай (Юрбаркасский р-н). Их можно считать предшественниками центральнолитовских грунтовых могильников древнего железного века. С точки зрения специфики конструкций было выделено 11 групп сложности могильников; в отношении мировоззренческих аспектов конструкции из камня связывают с идеей „вечного дома“ и образом „вечного Солнца“, чем обусловлена ориентация могильников с каменными конструкциями на точки движения Солнца; с позиций общих признаков предметной культуры спиралевидные подвески объединяют Раудоненай не только с позднейшими центральнолитовскими могильниками, но и с ранними грунтовыми могильниками в Наудварисе Юрбаркасского района (упоминаются даты 970 – 830 годы до Р.Х. и 405 – 380 годы до Р.Х.), а петлевидные подвески – с западной Мазурией. Традиция сложных каменных конструкций связывает Раудоненай с могильниками раганукальнисской и зиедонской школ в бассейне Лиелупе в Латвии (датируются разными периодами I тысячелетия до Р.Х.) и с ранними грунтовыми могильниками западной Мазурии и Самбии, среди которых выделяются два типа: „большие“, датируемые 1000 – 500 годами до Р.Х., и „малые“, датируемые 500 – 100 годами до Р.Х.

Г. Урбанек подчеркивает, что пространство поселений западных балтов во II тысячелетии до Р.Х. простиралось за Вислу на западе и ограничивалось лишь ранними германцами. По его мнению, в пределах I тысячелетия до Р.Х. из нижней долины Вислы в область западной Мазурии должны были эмигрировать новые жители, и погребенными в ранних грунтовых могильниках (1000 – 500 года до Р.Х.) могли быть только западные балты или будущие пруссы. Высказывая мнение о

тесной временной и пространственной связи курганов с грунтовыми могильниками в западномазурской культурной группе, он считает западномазурскую группу, образовавшуюся из двух форм погребальных памятников (курганов и грунтовых могильников) истоком позднейшей галиндской культуры. Это утверждение особенно значимо в свете недавней публикации Г. Грижаса и А. Битнер-Врублевской о влиянии культуры галиндов (богачевской культуры) на формирование культуры литовского Занеманья. Как известно, занеманской культуре древнего железного века характерны как курганы, так и грунтовые могильники. Этот факт не может не порождать ассоциаций с особенностями западномазурской культуры и, как увидим далее, строителей сложных каменных конструкций связывают с ранними жителями Занеманья и определенные элементы материальной культуры. Следовательно, корни ранней миграции эстиев могут уходить к балтийскому пространству в низовье Вислы, западной Мазурии и Самбии. К. Энгелем был сделан обзор могильников с каменными ящиками, находящихся в этой области. Он датировал их IV – III веками до Р.Х. В труде В. Шименаса и В. Кулакова отмечено, что в северной части Самбии под готским влиянием грунтовые могильники возникли в самом конце древней эры или в начале новой. Авторами высказана мысль, что данный погребальный обычай распространялся в северо-восточном направлении. Указанные факты как будто бы и позволяют посмотреть на предысторию Великой миграции эстиев с удаленного ракурса и с определенной долей осторожности утверждать, что погребальные памятники с характерными для западнобалтийской культуры чертами были представлены на более обширной территории, чем это было принято считать ранее. Иначе говоря, не являются ли наиболее ранние грунтовые могильники в бассейне Лиелупе и Центральной Литве свидетелями ранней миграции людей культуры западнобалтийских курганов? Не была ли широкомасштабная миграция в эпоху бронзы и ранних железных изделий более труднореализуемой в отличие от западнобалтийской миграции после железной революции I века? Может быть, и Великая миграция эстиев I века шла не совсем уже неизвестными путями? Биритуальная культурная область западной Мазурии, очерченная Г. Урбанеком и К. Энгелем, весьма вероятно и была тем источником, который повлиял на формирование культуры центральнолитовских и нижненеманских грунтовых могильников. Выходцы из западномазурской области, скорее всего, оказали непосредственное влияние на формирование биритуализма Занеманья и его ранней культуры.

Мазурская (галиндская) и занеманская культуры древнего железного века тесно связаны между собой. Об этом написано в первой книге, однако, как показали дальнейшие исследования, культурное течение, пришедшее от галиндов, и не только от них, распространилось в ареале, приписываемом восточным балтам, – в западной части культуры штрихованной керамики. Именно здесь возникнет культура литовских курганов, традиционно датируемая V – VIII веками. В виду этого особо значимой становится взаимосвязь галиндо-судовских культур древнего железного века с культурой литовских курганов, возникшей в Восточной Литве в начале раннего средневековья. Как оказалось, в результате распространения галиндо-судовских и вельбарских культур появилось новообразование галиндской культуры в Восточной

Литве – культура восточнолитовских курганов древнего железного века, явившаяся одним из возможных источников становления восточных галиндов в бассейнах Оки и Москвы. В отечественной историографии сформировалось, по крайней мере, два направления взглядов на происхождение литовцев: представители первого утверждают, что культура штрихованной керамики, исчезнувшая в конце II – начале III века, и новая культура восточнолитовских курганов, начавшая формироваться на ее территории в древнем железном веке, между собой не связаны. Сторонники этого взгляда относят восточнолитовские курганы древнего железного века к сфере влияния западнобалтийских культур. Иногда высказываются сомнения относительно отождествления представителей новой культуры древнего железного века с родоначальниками литовской курганной культуры. Представители второго направления считают, что культура восточнолитовских курганов древнего железного века отличается от культуры литовских курганов. Соглашаясь с представителями первого направления, они склонны считать культуру восточнолитовских курганов древнего железного века новой, четвертой западнобалтийской ветвью, сформировавшейся под влиянием вельбарской культуры в результате Великой миграции западных балтов. Они утверждают, что литовцы и их курганная культура являются этносом, переселившимся в VI веке с восточнобалтийской территории, что также было тесно связано с миграционными процессами.

На вельбарско-галиндо-судовское происхождение культуры восточнолитовских курганов указывают обнародованные М. Михельбертасом и другими исследователями находки галиндских браслетов в Галиндии, Судовии, Восточной Литве и Западной Белоруссии: зарегистрировано 18 памятников с находками браслетов и сделан вывод о том, что узкие браслеты появляются в конце периода B2/C1–C1a (рубеж II – III веков), а широкие – в конце II – первой половине III века. Балтийских галиндов с восточнолитовскими курганами древнего железного века объединяют и другие предметы материальной культуры – традиции изготовления эмалированных изделий и застежек формы B. Общность традиций вельбарской культуры и наиболее ранних представителей культуры восточнолитовских курганов раскрывается в устройстве погребальных памятников. В. Вайткявичюс отмечает, что обложенные камнями вельбарские курганы первых веков после Р.Х., и в особенности III и IV веков, устроены так же, как в Сувалках и Восточной Литве. Вполне логичен тезис о стелах, постоянно акцентируемых как особенность вельбарской культуры. По словам ученого, характерные для пространства вельбарской культуры стелы можно наблюдать в Юго-Восточной Литве и в Западной Белоруссии. Бытует мнение, что вельбарская культура сыграла важную роль в становлении культуры восточнолитовских курганов древнего железного века. О том, что вельбарская культура в середине III века могла оказать такое влияние, свидетельствуют этапы ее развития. В периоде C1b (220 – 260 годы) вельбарская культура, окончательно перебравшаяся на правый берег Вислы, охватила все низовье и правобережье Вислы. Это и есть та территория в низовье Вислы, которую Г. Урбанек определяет как западномазурскую или галиндскую. Воздействие погребальных обычаев вельбарской культуры на галиндо-судовскую культуру отмечает и А. Битнер-Врублевска. Влияние

вельбарской культуры на западную часть культуры штрихованной керамики на территории современной Белоруссии отмечает и В. Белявцев. Высказано мнение, что вельбарские колонисты в течение всего позднеримского периода вплоть до Великого переселения народов контролировали окрестности Белостока, Беловежской пущи и южную часть Брестского Побужья. Примечательно, что начало вельбарской миграции на Полесье совпадает со временем миграции в Восточную Литву – между 150 и 220 годами. Еще одна важная деталь, миграции были довольно масштабными, если в них можно выделить три направления: первое и основное – в Полесье бассейном Припяти (может быть, простиравшееся вплоть до Десны?); второе – менее прощупывающееся – в верховье Немана, и третье – в Побужье. Факт остается фактом – время распространения вельбарской культуры в Восточной Литве полностью совпадает с миграцией на юго-запад Белоруссии. И это не случайно – в отношении миграционной хронологии разные авторы поразительно единодушны, что делает Великую миграцию эстиев убедительной и обоснованной. Следовательно, распространение вельбарской культуры в Побужье, верховье Немана и Полесье можно считать четвертым ответвлением эстийской миграции. И можно ставить вопрос о том, является ли галиндская культура Восточной Литвы древнего железного века, сформировавшаяся под влиянием вельбарской, галиндской и судовской культур, непосредственной прародиной литовцев.

Вельбарско-галиндо-судовская культура Восточной Литвы древнего железного века образовалась схожим образом в том же пространстве, где во второй половине VI века обоснуется литовская курганная культура. Поэтому вопрос о том, связана ли напрямую четвертая галиндская волна Великой миграции эстиев с происхождением племени литовцев, является основополагающим, он призван прояснить обстоятельства возникновения племенной группировки „литва“ в Восточной Литве и части Белоруссии. При обосновании гипотезы происхождения литовцев на базе новых исследований возникает первый вопрос – можно ли считать предками литовцев людей культуры восточнолитовских курганов древнего железного века? В. Вайткявичюс систематизировал и вскрыл различия между ранними восточнолитовскими курганами и литовскими курганами, но им же замечены и некоторые общие черты, отчетливо указывающие на преемственность культур. Отправной точкой для решения вопроса может служить время прихода литовцев. Языковед К. Буга приводит литовцев с верховья Днепра и датирует их появление VI – VII веками. Вглядываясь в мир восточных балтов в верховье Днепра, важно отыскать культуру, отвечающую нескольким условиям: 1) формой надгробного памятника является курган; 2) захоронение с трупосожжением; 3) вполне развита традиция обработки цветных металлов; 4) среди поселений доминируют миниатюрные (малые) городища; 5) сооружения являются надземными, их конструкция основана на столбовом принципе. Этим критериям соответствует единственная восточнобалтийская культура – мощинская или восточногалиндская. Исследователи относят ее к числу земледельческих, а характерными чертами называют небольшие городища с надземными прямоугольными сооружениями столбовой конструкции, груболепные горшки, миски с лощением, узколезвийные топоры, черешковые и втульчатые наконечники стрел. В этой культуре было

развито ремесло обработки цветных металлов – обнаружены многочисленные фибулы, овальные пряжки, витые шейные гривны, гривны с конусообразными шипами на концах. Подковообразные фибулы и выемчатые подвески покрыты многоцветной эмалью. Для наших разысканий важно, что люди мощинской культуры хоронили своих кремированных покойников на основании курганах, а сам курган окружался рвом или оградкой из прямоугольных столбиков. Погребальные одеяния скромные, рядом с покойником иногда лежит несколько глиняных горшков. При сопоставлении с литовским образом жизни можно заметить очевидные сходства: небольшие городища с сооружениями столбовой конструкции, курганы, кремация, немногочисленные саваны. Все вместе это наводит на мысль, что в VI – VII веках часть восточных галиндов могла переселиться в западную окраину бывшей культуры штрихованной керамики. Дополнительным аргументом послужило бы и то, что в VII – VIII веках сменяются обычаи погребений литовских курганов – вместо камней курган окружается рвом, эта особенность сближает их с обычаями восточных галиндов. Весьма вероятно, что новое культурное основание – литовцы с курганным холмом и обычаем трупосожжения, – которое многие ученые относят к VI веку, идентифицируется с восточными галиндами. Первоначальным стимулом миграции могла быть экспансия кочевников-авар и лишь позднее – давление славян, потому что лишь в VIII веке на территории восточных галиндов появляются курганы славян-вятичей. Время прихода литовцев археологически лучше всего определять датировкой стремян, обнаруживаемых в литовской курганной культуре, которые, по мнению большинства, являются изобретением аваров. Более внимательный взгляд на предметы конской сбруи показал, что в литовской культуре стремена появились во второй половине VI – VII веках. Эта дата, как видим, вполне совпадает с датой прихода литовцев, указанной К. Бугой. Пришло время ответить на вопрос, наследовала ли литовская курганная культура традиции восточнолитовской курганной культуры древнего железного века, является ли она прародиной литовцев. На мой взгляд, ответ кроется в зависимости восточнолитовских курганов древнего железного века от вельбарско-галиндо-судовской культуры. Литовская курганная культура VI – VII веков не является прямым продолжением галиндо-судовской культуры Восточной Литвы, но в ее основе лежат традиции галиндской культуры, которые несколько видоизменились во время проживания галиндов на востоке. Если высказанные здесь аргументы могут быть приняты, можно говорить о том, что этнос, известный нам под именем литовцев, представляет собой переселившихся во второй половине VI – VII веках восточных галиндов, восходящих к той же западной традиции балтийской культуры.

Миграции западных балтов в восточнобалтийские земли наблюдаются и в более поздние периоды. Е. Шмидт указывает: „По нашему мнению, КСПДК [культура длинных курганов смоленского Поднепровья и Подвинья, VIII – X вв. – Е. Й.] появилась в Поднепровье и Подвинье в уже сложившемся виде на основе балтских культур, расположенных западнее, а от сохранившегося местного населения восприняла только незначительные элементы их культуры, которые не изменяли в целом КСПДК“. Таким образом, „перестроения“ балтийских культур и племен в зонах бывшей культуры штрихованной керамики и балтийской культуры Поднепровья были более

сложными, чем это было принято считать ранее, а об отношениях со славянами в этом пространстве можно говорить не ранее рубежа X – XI веков или начала XI века. Новые сведения, безусловно, позволяют по-другому осознать процесс Великой миграции эстиев, по крайней мере, в смысле глобализации, и следует обрисовать общую картину, какой она сейчас видится. „Большой импульс" был сообщен во второй половине I века, а может, и в самом начале II века, но с небольшой оговоркой – первые основоположники центральнолитовской культуры появились в среднем течении Немана в первой половине I века. Не столь важно, каким номером мы обозначим ту или иную волну миграции. Гораздо важнее выяснить, откуда пришли переселенцы и какую культуру они с собой принесли. Тем не менее, даже при тщательном изучении источника миграции нельзя быть полностью уверенным в том, что место установлено безошибочно. Бесспорно лишь одно: в истоке всех миграций лежат древние западнобалтийские земли, откуда были позаимствованы общие элементы материальной культуры, характерные, по крайней мере, для I – II веков: общие для всех эстийских культур изделия и разнообразие погребальных обычаев у западных балтов I века (захоронения с трупосожжением и без него, курганы и грунтовые могильники), хотя все это значительно затрудняет поиски источников миграции. Но определенные обоснованные выводы можно сделать. Первая волна миграции (3:5 илл. 1, B2) породила северных эстиев и их первую курганную культуру. Откуда был получен импульс, сказать сложно, но в качестве наиболее правдоподобной версии источником видятся древние западнобалтийские общины литовского и латышского Поморья, которые со времен древнего бронзового века входили в состав западнобалтийской курганной культуры. В этой мысли нас укрепляют и некоторые нюансы ее погребальной обрядности, повторяющиеся в курганной культуре. Известно, что основной формой погребального памятника был курган, вокруг которого на поверхности земли выкладывался круг из камней разного размера. Поскольку в погребальных памятниках курганной культуры снова и снова повторяются сложные конструктивные элементы, ранее встречавшиеся в западнобалтийской курганной культуре, – каменные перегородки, пристройки, настилы и другие выраженные в камне индивидуализированные черты, приходится обратить особое внимание на культурную область литовского и латышского Поморья западнобалтийской курганной культуры. Вторая волна (3:5 илл. 2, B1) вызвала к жизни культуру грунтовых могильников в верховье Немана, отличительной особенностью которой являются редко используемые камни для обрамления могильника на дне ямы. Пространство, явившееся источником второй и третьей волн миграции, было очерчено согласно установленному Г. Урбанеком ареалу распространения грунтовых могильников в бассейне Преголи и побережье Калининградского залива. Подробный анализ научного наследия Г. Урбанека, проведенный в этой книге, не дает оснований для изменения границ данного ареала. Однако не могу не заметить, что западномазурское пространство с издавна практикуемым в нем биритуализмом весьма обширно, и, на мой взгляд, необходимо провести углубленный анализ для определения узкого источника миграции как нижненеманской, так и центральнолитовской культур. Третья волна (3:5 илл. 3, B3) породила культуру центральнолитовских грунтовых могильников, характерной чертой которой являются каменные конструкции в

основании могильной ямы (илл. 1:13). Данная культура, как показывают перечисленные в первой главе аргументы, была наиболее ранней – она датируется первой половиной I века. Кроме того, обосновавшаяся на территории распространения ранних грунтовых могильников (илл. 1:15) культура наталкивает на мысль и о более древних связях с автохтонами этих мест. Анализ развития культуры эстиев позволил выделить ее общий этнический массив, сформировавшийся во время Великой миграции эстиев, и отдельные ее части, представленные северными, центральными и южными эстиями. Четвертая волна миграции в сравнении с тремя предыдущими была гигантской. Она сформировала восточных и западных эстиев, роль которых в ранней истории Восточной и Западной Европы трудно переоценить. О размерах четвертой волны свидетельствуют пять четко различимых в ней этапов/направлений. Первый этап. Вторая половина периода B1 (40 – 70 годы) – начало распространения галиндской культуры в литовском Занеманье. Около 150 – 200 годов она коснулась самых ранних памятников Занеманья, достигла Немана и в Занеманье сформировала зависимую от галиндского влияния культуру. В периодах B2/C1–C1a, C1b (150 – 260 годы) вельбарская и галиндская культуры продвигаются на северо-западную окраину культуры штрихованной керамики (Восточная Литва) (3:5 илл. 4.1, B4). Курганная культура древнего железного века формируется в Восточной Литве под вельбарско-галиндо-судовским культурным влиянием. Есть основания полагать, что распространение галиндов не ограничилось Восточной Литвой. Новым импульсом могли послужить миграционные процессы в вельбарской культуре между 220 – 260 годами, когда вельбарские люди были оттеснены из Поморья германцами дембчинской культурной группы. В периодах C2–C3 (250 – 350 годы) вполне вероятно продвижение галиндской культуры в бассейн Оки и Москвы-реки через верховье Нериса – Днепра, где на рубеже III – IV веков местных автохтонов, жителей поздней дьяковской археологической культуры, накрывает новая восточногалиндская мощинская культура (3:5 илл. B5). Миграция вельбарских людей в 220 – 260 годах и позднее открыла новый этап/направление миграции (3:5 илл. 4.3) через бассейн Припяти в Полесье. В верховьях Припяти зафиксированы значительные скопления этнонима *Galind-, что позволяет предполагать наличие в вельбарской миграции мощного галиндского компонента. Трудно сказать, достиг ли он верховья Десны по маршруту 4.3, где также выявлен внушительный слой этнонима *Galind-, однако В. Седов вел галиндов на Оку именно этим путем. Восточное направление миграции сформировало новое понимание восточной границы западных балтов/эстиев, – теперь ее можно провести по Оке и бассейну Москвы-реки. Этапы/направления миграции 4.2 и 4.4 в верховье Немана и Побужье обоснованы в научном исследовании В. Белявцева, однако для более детальной характеристики направления 4.2 данных все же недостаточно. Побужское, или южное, вельбарское направление миграции, обладающее галиндским компонентом, большинство ученых связывает с „кольцом готов“ и черняховской культурой, в которой, тем не менее, как это уже неоднократно отмечалось, немало балтийского материала. Впечатляющим был также последний, западный этап четвертой волны миграции эстиев. Эту миграцию „узаконил“ В. Топоров, опубликовавший исследование о галиндах в Западной Европе. В. Топоров локализует в Западной Европе три

массива этнонима *Galind-: на чешско-польской границе, в южной Галлии (современные окрестности Тулузы) и в северно-восточной части Пиренеев (в Галисии).

Великая миграция эстиев не прекратилась с приходом литовцев во второй половине VI века. Границы восточных балтов с начала VIII века существенно изменились (илл. 3:7). Согласно Е. Шмидту, в тушемлинское культурное пространство, постепенно подпадавшее под западнобалтийское влияние, единовременно мощным миграционным потоком влились кривичи (криева), создавшие культуру полоцких и смоленских длинных курганов. У восточных галиндов, встретившихся в начале VIII века с мигрирующими славянами, был небогатый выбор – влиться в новое культурное славянское пространство или, если сопротивление невозможно, отступить в зону своего происхождения в пределы Балтийского моря. Если принять, что первая восточногалиндско-литовская волна сформировалась в междуречье Немана-Нериса во второй половине VI – VII веках, вполне вероятно, что миграционный поток VIII века можно распознать по повсеместному переходу от каменного венца в основании насыпи к сакральному обрамлению пространства рвом в погребальных обычаях литовских курганов. Об этом явлении свидетельствуют материалы литовских курганов VIII – IX веков. Стало быть, границы потомков западнобалтийской или эстийской культуры на востоке отодвинулись к верховью Десны, однако западная волна, накрывшая тушемлинскую культуру, вытеснила тысячелетиями обитавших здесь восточных балтов. Соотношение двух южнее находившихся балтийских культур – банцеровской и киевской – с западными балтами не исследовано, и я по традиции отношу их к восточнобалтийскому пространству, однако когда речь идет о киевской культуре, эта традиция весьма деликатная. Современные исследователи Киева хотят разглядеть в ней ранних славян. Действительно ли это так – предмет объективного и беспристрастного исследования. На карте осталась неотображенной этническая ситуация в северной части у Пскова. В то время она относилась к культуре псковских длинных курганов, об этнической принадлежности которой высказывались различные мнения, которые в будущем следует рассмотреть вместе с вышеупомянутыми южными культурами.

Галиндская тема в Европе не ограничивается востоком. Большой интерес вызывает западное направление галиндской миграции. Материальные и письменные источники этой миграции – свидетели их контактов с готами – незаслуженно малоизучены, хотя, можно сказать, что с конца I века складываются возможности для формирования в норикской Ленции у начала основного Янтарного пути, по ту сторону Дуная галиндской колонии, селившейся в бассейне реки Моравы, между верховьями Эльбы и Одера. Возникшее благодаря Янтарному пути общение с античным миром изменило структуру эстийского общества, территорию его обитания, пробудило творческие силы и создало предпосылки для возникновения новых эстийских культур в Восточной и Западной Европе. Торговля новой эры с северными варварами, начатая с экспедицией императора Нерона (54 – 68 годы), могла сформировать местную торговую элиту Янтарного пути и постоянный путепровод для потока янтаря и других товаров, который стал мостом в Западную Европу для вельбарских людей, галиндов, судов и других западных балтов. Для жителей Римской империи он же мог

быть миграционным мостом в варварский мир. Последнее утверждение, как показывают исследования Г. Береснявичюса, вполне правдоподобно. Связь между галиндами и литвой заставляет глубже изучить исторические обстоятельства возникновения галиндского этнонима и, в первую очередь, информационные пути, по которым до античных ученых дошли сведения о самых северных варварских племенах. Информационный поток, достигший античных исследователей, не может быть связан с чем-то иным, кроме римской торговли, имевшей мировой размах. Период расцвета Янтарного пути приходится на вторую половину I – середину III веков. Как раз во время „раскачки" этой торговли, в середине II века, александрийский Птолемей в третьей книге своей „Географии" наряду с другими народами европейской Сарматии описал галиндов и судов, балтийской происхождение которых у исследователей не вызывает сомнения. Вряд ли стоит сомневаться в том, что благодаря тесным торговым отношениям возникли и мощные информационные потоки – сведения о племенах и их укладе, жизненном пространстве, торговых мощностях и другое.

Взгляд на обсуждаемый здесь „угол" торговых отношений немного отличается от привычного. Автор попытался посмотреть на эту проблему с точки зрения формирования торговой прослойки общества в балтийских землях. Единственно возможным материалом для подобного исследования являются могильники с римскими монетами, для анализа которых был избран довольно широкий регион – Поморье, Мазурия, Самбия, современные территории Литвы и Латвии. В этом пространстве зарегистрировано 212 погребальных памятников с 1524 монетами римских императоров (илл. 4:1). Материалы захоронений показали, что в Поморье, где обосновались люди вельбарской культуры, немного могильников с римскими монетами. И эти находки не сконцентрированы в каком-то определенном месте, а рассеяны по северной окраине Поморья и южнее – вдоль бассейна, объединяющего Вислу и Одер; а со стороны Вислы следы, похоже, ведут к подходу к Самбийскому полуострову. Сопоставление ареала захоронений с римскими монетами в Поморье и карты дорог Янтарного пути (илл. 4:2) показывает, что поморские могильники – это словно путеводители Янтарного пути. В Самбии, Мазурии – родине галиндов – и на литовско-латышском взморье места находок сосредоточены иначе. В этих регионах наблюдается весьма значительное скопление находок с римскими монетами, что может быть свидетельством трех географически очерченных торговых центров. Хронологическое распределение монет показывает, что в рамках равномерных исторических интервалов (каждые 20 лет), с 51-го года по 450-ый год после Р.Х., начиная с Нерона, римские императоры последовательно увеличивали торговый оборот до того момента, пока тот не достиг пика между 151 – 170-м годами. А это уже эпоха Антония Пия и Марка Аврелия. Во второй половине правления Марка Аврелия и во время его преемника Комода объемы торговли сократились: сравнивая периоды 151 – 170-го, 171 – 190-го, 191 – 210-го годов, можно вывести такой порядок понижения: 1:1,6:8,2. Из чего следует, что в сравнении с 151 – 170-м годами число монет в 171 – 190-х годах уменьшилось в 1,6 раза, а в 191 – 210-м годах – в 8,2 раза. После этого времени монетный поток снова увеличивается и в 231 – 250-м годах становится таким же, каким он был столетием раньше в 131 – 150-х годах. Этот подъем связывают с Александром, последним из

династии Северов, и первыми поздними императорами Максимином I, Гордианом III и Филиппом Арабом. После 251 года число римских монет в могильниках становится весьма незначительным. Их обнаруживают лишь в регионах, расположенных в непосредственной близости с торговыми путями, – в Поморье и Мазурии. Таковы факты торгового подъема и упадка, но гораздо больший интерес вызывают мировоззренческие причины, побуждавшие класть в могильники римские монеты. Результаты исследования позволяют выдвинуть гипотезу о том, что владельцы римских монет в балтийском пространстве могут быть отождествлены, по крайней мере, с двумя социальными группами: 1) римскими колонистами; 2) организованной и вполне отчетливо выделяющейся частью эстийского общества (отличительным признаком захоронений являются римские монеты), занимавшейся исключительно торговлей с римлянами. О том, что римские купцы добирались до торговых точек эстиев, свидетельствует Плиний Старший: „...и посетив разные торговые пункты (commercia), он привез множество янтаря...“. Разграничение захоронений, принадлежащих римским торговцам и эстийским купцам, – задача непростая, впрочем, в нашем пространстве могильники первых можно распознать по характерному для римских граждан обычаю возить с собой столовые и туалетные принадлежности, которые после смерти их владельцев могли оказаться в их могильниках. Таких находок нет в поморских захоронениях (вельбарская культура), но они присутствуют в Мазурии (6 случаев), Самбии (4 случая) и Литве (2 случая). Следовательно, в исследуемом нами пространстве хоть и незначительно, но все же присутствуют с собой повсюду перевозимые предметы римской роскоши. Тем не менее нельзя утверждать, что эти находки являются непременным свидетельством римских захоронений – предметы римской роскоши могли попасть и в могильники зажиточных эстиев. Но эти находки вместе с письменными источниками не мешают утверждать, что римские коммерсанты из Карнунта, Ленции и Аквинкума посещали торговые пункты Поморья. Мы располагаем зафиксированным слоем римских торговцев, специализировавшихся в торговле на Янтарном пути и сопровождаемых, по-видимому, легионерами и переводчиками-посредниками. Второй частью названных Плинием Старшим „разных торговых пунктов“ был слой торговцев из местных эстиев. Приняв тезис, что захоронения с римскими монетами без столовых принадлежностей роскоши относятся к эстийскому торговому слою, было выяснено, в каких могильниках исследуемого пространства присутствует более одной монеты. По имеющимся данным, в 28 поморских могильниках выявлено 57 монет римских императоров; в 53 могильниках Мазурии, объединяющей галиндскую (богачевскую), судовскую и самбийско-натангийскую культуры, обнаружено 129 римских монет; в 86 могильниках Самбии найдены 633 монеты, в 40 могильниках Литвы выявлено 636 монет, в 5 могильниках Латвии – 69 монет. Выводы очевидны – „мешочек с деньгами“ развязался в Самбии и литовском Поморье. В Поморье имеется 4 памятника, в которых выявлено от 4 до 8 монет. В Мазурии их также четыре (от 6 до 10 монет), в Самбии известно 20 могильников, в которых обнаружено от 11 до 44 монет, в Литве известно 14 могильников, в которых выявлено от 10 до 201 монеты, в Латвии в 2 могильниках найдено от 29 до 35 монет. Похоже, наследие данных 44 могильников свидетельствует о том, что в населенных пунктах

этих территорий могли быть сосредоточены местные коммерсанты, поддерживавшие торговые отношения с Римской империей. Иными словами, вполне вероятно, что в таких насыщенных римскими деньгами ареалах находились места постоянного проживания торговцев из внутреннего эстийского мира, промышлявших торговлей привозными изделиями. Следовательно, вполне обоснованно будет допустить, что в балтийских землях эстиев во время Янтарного пути имперского периода действовали постоянные торговые пункты/commercia, специализировавшиеся на торговле римским импортом с более удаленными от моря эстиями. Спровоцированный римлянами торговый бум, вполне вероятно, мог быть обусловлен стремительной сменой культуры в традиционных местах проживания эстиев – в Поморье, устьях Вислы, Самбии, Мазурии и литовском Поморье, – а также с Великой миграцией эстиев. Нет сомнения в том, что одной из причин успеха Великой эстийской миграции наряду с освоенной черной металлургией была постоянная поддержка цветными металлами мигрирующих эстийских общин, появившаяся благодаря Янтарному пути. Эстийское общество было одним из наиболее богатых в „варварской" Европе. Янтарь способствовал тому, что античный мир узнал о нас и мы познакомились с ним. И можно утверждать, что начатый с экспедицией Нерона Янтарный путь предоставил возможность римским колонистам или даже родовитым членам общества, искавшим убежища от преследований римских императоров, переселиться в земли эстиев. Во время Янтарного пути могла сформироваться и местная элита Янтарного пути – и римляне, и эстии учреждали постоянные торговые пункты на рубежах эстийских территорий для торговли с мигрирующими на северо-запад, восток и юго-восток эстиями, а римские монеты в могильниках можно расценивать как знаки, указывающие на семьи, связанные с импортом римских изделий и принадлежавшие к касте эстийских торговцев.

В период расцвета Янтарного пути возник исключительно важный письменный памятник „География" Клавдия Птолемея; к балтам относятся два из упомянутых ней племени – галинды и судины. После тацитовских эстиев галинды и судины Птолемея являются наиболее ранними в письменных источниках надежно засвидетельствованными этнонимами эстиев. Часть других из названных племен этого региона – велты, госсы, карбоны, кареоты, салы и иные – также могут быть соотнесены с племенами балтов. Помимо них встает вопрос об этнической принадлежности венедов, которых Птолемей поместил в истоках Вислы по всему Венедскому заливу. „География" Птолемея и его методика составления карт – это ребус, вот уже несколько столетий разгадываемый учеными, но в литовской историографии нет ни одной работы, разъясняющей геометрию Птолемея и принципы его картографии, в которой автор сделал бы попытку: 1) следуя геометрии Птолемея, создать систему координат – сетку; 2) используя указанные Птолемеем координаты европейской и азиатской Сарматии, Великой Германии, начертить карту; 3) перевести на литовский язык птолемеевские координаты и описания народов Великой Германии и Европейской Сарматии; 4) проанализировать тексты с записями народов европейской Сарматии и Великой Германии; 5) локализовать указанные Птолемеем реки европейской Сарматии, впадающие в Сарматский океан; 6) отметить на птолемеевской

карте полученную в ходе анализа текстов последовательность народов и племен; 7) на основе анализа географических, исторических и языковых данных локализовать народы венедов, галиндов, судинов, ставанов, велтов, госсов, карбонов, кареотов, салов, пагиритов, саваров и борусков на археологической карте европейских культур II века. Результаты этого междисциплинарного исследования, в котором участвовали специалист по сферической геометрии Э. Мажетис, технологи Р. Барейкис, А. Ротманас, географ А. Чеснулявичюс, филологи Т. Алекнене, Д. Алекна, историк Т. Баранаускас и археолог Э. Йовайша, важны и интересны. Анализ птолемеевских народов европейской Сарматии открыл дотоле неизвестные возможности и перспективные пути исследования. Обобщая результаты, можно сказать, что основными направлениями исследования были: 1) локализация втекающих в Венедский залив рек европейской Сарматии и 2) локализация северных народов европейской Сарматии. Применение сферической геометрии при анализе первого направления позволило оперировать выраженными в единицах измерения величинами, открывшими новые интерпретационные возможности. Результаты осязаемы и вполне реальны: можно констатировать, что Хрон отождествляется с Неманом, Рубон – с Вентой, Турунт – с Даугувой, а Хесин – с Пярну. Локализация северных народов, похоже, позволяет соотнести 12 названных Птолемеем народов с картой культур II века (илл. 5:16). Принадлежность к конкретным народам и археологическим культурам отражена в таблице:

НАРОД/ПЛЕМЯ	ЭТНОС	КУЛЬТУРА	КОММЕНТАРИИ
Венеды	западные балты	вельбарская (восточная часть), самбийско-натангийская, литовская поморская (южная часть)	
Галинды	западные балты	галиндская	
Судины	западные балты	судовско-ятвяжская	
Ставаны	восточные балты	штрихованной керамики	
Велты	западные балты	грунтовых могильников литовского и латышского Поморья	
Госсы	балтийские финны	могильников с каменными оградками (тарандов)	
Карбоны	балтийские финны	могильников с каменными оградками (тарандов)	
Кареоты	балтийские финны	могильников с каменными оградками (тарандов)	
Салы		западные балты	курганная
Гелоны			данные Геродота
Гипоподы			данные Плиния Старшего
Меланхлены		данные Геродота	
Агатирсы			данные Геродота
Аорсы			данные Страбона
Пагириты	восточные балты	днепро-двинская	
Савары	восточные балты	киевская	
Боруски	восточные балты	юхновская	

Можно утверждать, что пять локализованных Птолемеем народов – венеды, судины, велты, салы – относятся к западным балтам; три народа – госсы, карбоны, кареоты – к балтийским финнам; четыре народа – ставаны, пагириты, савары, боруски – к восточным балтам. Вначале было сказано, что с балтами без особых возражений были отождествлены два этноса – галинды и судины. Сейчас к балтам с большой долей вероятности можно причислить девять из двенадцати описанных Птолемеем народов. В птолемеевском повествовании о народах Великой Германии названы судины (Σουδινοί). Народ с таким же названием упоминается и рядом с галиндами. Греческие записи одного и другого этноса одинаковы – Σουδινοί. Судины, упомянутые в конце описания народов Германии, помещены Птолемеем по ту сторону Дуная, напротив римской провинции Норик, и вполне возможно, что народ судинов, находящийся в ареале этнонима Galind, связан с Великой миграцией эстиев и Янтарным путем. Очевидно, что Янтарный путь, будучи мостом между римской цивилизацией и северными варварами, содействовал переносу родственного галиндскому племени этнонима судинов в Подунавье. На левобережье Вислы, в современном Поморье, Птолемей помещает народ рутиклеев и их город Ругиум. В этом пространстве он локализует несколько городов – Virunum, Viritium, Rugium, Scurgum, Ascaucalis. Последний, как и другие, находится близ Вислы, рядом с Венедским заливом, что порождает вопросы об этнической принадлежности его жителей. Г. Блажене и Ю. Удольф считают, что германская этимология города Ascaucalis маловероятна, и ставят вопрос о возможном балтийском происхождении.

Отдельно нужно рассмотреть вопрос о локализации венедов и гитонов. Проведенное исследование показало, что венедов на большинстве карт сознательно отодвигают на северо-восток, оставляя для гитонов устья Вислы. У Птолемея иные сведения – готы (которых пытаются отождествлять с гитонами) ему были неизвестны, актуальным местом обитания гитонов (гютонов) названа земля за Венедскими горами вниз вдоль Вислы, что свидетельствует о потенциальной возможности их вхождения в орбиту германской (пшеворской) культуры лугиев. И это уже ближе к истине. Анализ текста Птолемея прояснил общий „шаблон“ птолемеевского описания народов, из которого для нас особенно важно то, что при описании народов Венедского океана Великой Германии он помещает эти народы непременно в междуречья рек: одно междуречье – один народ или племя. И в пространстве современного Балтийского взморья Птолемей распределяет племена так, чтобы одно от другого было отделено упомянутой им рекой. Такой подход реализован в описании Германии, и в рассказе о Сарматии. Так, на востоке от Вислы он упоминает 4 реки (Хрон, Рубон, Турунт и Хесин) и соответственно в Поморье помещено всего четыре племени (венеды, велты, госсы и карбоны). Следовательно, на каждое междуречье приходится по одному племени. Согласно координатам, самым крупным является первое междуречье – между Вислой и Хроном – 5 градусов, и, соответственно, относящееся к нему первое племя – венедов – Птолемей причисляет к великим сарматским племенам. В центре этого отрезка, на один градус широты ниже, на расстоянии 96 километров по птолемеевскому радиусу Земли (111 км по современному расчету) или в 516 стадиях от побережья Венедского залива, он локализует Венедские горы, тем самым лишь акцентируя, что

это междуречье принадлежало венедам. Венедские горы, как показывает современная география, не были плодом фантазии Птолемея. Они реальны и в настоящее время отождествляются с Вармийской возвышенностью, которая, в свою очередь, является продолжением Судовской возвышенности. Из вышесказанного следует, что великий народ европейской Сарматии – венедов – следует поместить в междуречье Вистулы и Хроноса и на юге до Венедских гор.

Описанные гипотезы миграции галиндов и судов, воплотившиеся в реальности Янтарного пути, птолемеевской „Географии", проглядывают и в галиндском языковом наследии, вот немало лет изучаемом лингвистами и археологами. В конце прошлого столетия появилась знаменательная статья В.Н. Топорова „Галинды в западной Европе"; предлагаемая в ней модель образования восточных галиндов сводится к следующему: 1) в результате единого импульса возникло два противоположных направления движения галиндов; 2) путь галиндов к „Подмосковным" лесам маркируют островки галиндской топонимики в правобережной Припяти, Волынской возвышенности, далее в Брянско-Орловском ареале; конечная точка пути находится в бассейне Москвы-реки; 3) путь галиндов, связанный с развитием зарубинецкой культуры, возможно и существовал, однако он не стыкуется со временем появления готов; 4) восточные галинды прекратили контактировать с готами где-то на Волынской возвышенности и создали самостоятельную миграционную волну; 5) период топонимики волынских галиндов должен приходиться на конец II – III века, или отчасти и на IV век. Научный вклад В. Седова позволяет более детально рассмотреть основанную на археологических сведениях модель образования восточных галиндов, которую предложил В. Топоров. Последний связал галиндскую миграцию с легендарной готской миграцией. На пространственной схеме топонима *Galind- обозначены ареалы обитания готов и схема готского „похода" от южной Скандинавии к Пиренеям (илл. 7:1). При изучении этой схемы можно заметить, что „готский путь" не „перекрывается" топонимом *Galind-, а единственный „подходящий" маршрут через топонимический ареал правобережья Припяти возникает лишь оттого, что надо было провести прямую от легендарной прародины готов на юге Скандинавии до первого реального их расположения в „Скифии у Меотиды". Как видно, в целом у всего „тракта топонимов" нет ничего общего с готским путем до изображаемой империи восточных готов (493 – 555 годы). Строго говоря, по логике „тракта топонимов" выстраивается совсем иная схема. Опираясь на схему галиндов В. Топорова (илл. 7:1), данные о распространении медных и цинковых приисков в Европе, а также о районах добычи янтаря в Ютландии и восточнобалтийском пространстве и основных маршрутах Янтарных путей, я изобразил эту схему на карте 7:2. Очевидно, что главные Янтарные пути сами непроизвольно рисуют картину неотделимого от них процесса формирования западных галиндов, так как маршруты Янтарного пути „перекрывают" галиндские топонимы везде, где только были эти основные торговые пути и их ответвления. Все это порождает ранее нигде не озвученную мысль – эстии контролировали не только северный конец Янтарного пути, но и часть основного пути из Ленции в устья Вислы, непосредственно примыкающую к Норикской провинции. Возможно, именно поэтому обнаружено немало ранних римских застежек из провинций Норика и Паноннии.

По ту сторону Ленции за Дунаем, в бассейне Влтавы, в левом верховье Эльбы, между верхними Эльбой и Одером сформировался мощный массив галиндских топонимов, список которых все еще дополняют современные чешские лингвисты. Известно, что в древнем железном веке начало наиболее интенсивной торговли между римлянами и эстиями приходится на правление Нерона (54 – 68 годы), то есть на вторую половину I века, что совпадает с началом миграции из материнской Галиндии в литовское Занеманье и дальше в Восточную Литву; совпадает также с установленным В. Седовым временем распространения зарубинецкой культуры на правый берег Полесья во второй половине I века; и совпадает с началом Янтарного пути в имперские времена, когда у западных балтов появилась возможность продвигаться в дунайские просторы.

В исследовании В. Топорова „Галинды в западной Европе" сформулировано два важных для этногенеза литовцев вопроса: 1) кто заселил Галиндию после ухода галиндов и 2) с которыми из западных балтов встретились готы в устье Вислы и в землях к востоку от нее? К этим вопросам я добавил бы еще один, более значимый – куда исчезла вельбарская культура после начала ее „великого оттока" после 150 года? Для тех, кто считает вельбарскую культуру наследием готов, ответ кроется в черняховской культуре и в „кольце готов", но это не решает поставленных В. Топоровым вопросов. Давайте представим себе, что вельбарская культура является наследием западных балтов. Тогда, отвечая на вопрос Топорова, можно утверждать, что после „ухода" галиндов, которые, понятно, ушли далеко не все, в их пространство влились оттесняемые германцами дембчинской группы вельбарские западные балты, которые в III веке как раз и были тем самым вельбарским элементом в культуре восточнолитовских курганов и развитием вельбарской культуры, фиксируемым белорусскими археологами в западной и южной Белоруссии. Второй вопрос следует сформулировать иначе – с которыми из западных балтов встретились вельбарские балты? Последние не покинули низовья Вислы, но перебрались через Вислу и в границах реки Пасарги или похожей на нее реки встретились с самбийскими эстиями. Вельбарские балты полностью заселили низовье Вислы, включая ее „локоть" (здесь, похоже, кроется объяснение присутствия балтийских черт у Кульма, балтийское происхождение погребальных памятников которого подчеркивал тот же В. Седов). Осмеливаюсь выдвинуть гипотезу, что и ятвягам были присущи элементы культуры вельбарских балтов. В ходе истории, когда эстии после IX века стали пруссами, весь эстийский мир низовья Вислы и Самбии уже представлял собой единое прусское этническое пространство в исторических землях пруссов. Так кто же кочевал в сторону Черного моря? Вельбарские балты, в культуре которых по данным топонимии присутствует галиндский элемент. Однако как отмечают археологи, это путешествие не было маршем в новые земли. Скорее, это было продолжительное обживание малоосвоенных земель, оставившее след в топонимике. Видимо, в результате этого долговременного, связанного с заселением „продвижения", и могли возникнуть западногалиндские группы в бассейне Влтавы, левом верховье Эльбы и между верховьями Эльбы и Одера, а также вблизи верховья Вислы. То же относится и к восточногалиндским группам в верхней Припяти и Десне. Такой взгляд позволяет иначе расставить акценты относительно балтийских черт черняховской культуры. Авторы отмечают, что на

территорию черняховской культуры могла „утечь“ и часть людей культуры центральнолитовских грунтовых могильников III – IV веков. Видимо, эти „оттоки“ действительно не ограничивались галиндским элементом, и нужно привыкнуть к мысли, что Европа того времени и эстийский мир были тесно связаны друг с другом, а культурный обмен и культурная коммуникация или даже миграции на юг были вполне обычным и практикуемым явлением.

История западных галиндов, особенно той части, которая, как утверждают, возникла в Испании, вызывает интерес в разных слоях образованного общества, однако никто не предложил достоверной версии о времени появления галиндов области Подунавья, их столкновения с готами и миграции в южную Галлию и Пиренеи. Письмо правителя восточных готов Теодориха является единственным не вызывающим сомнений свидетельством общения эстиев и готов из аутентичного периода королевства готов, когда те были на Апеннинском полуострове и в Сицилии. Флавий Магн Аврелий Кассиодор, премьер-министр и советник правителя остготов Теодориха Великого, в своих „Вариях“ („Разное“) обнародовал письмо к эстиям, написанное Теодорихом между 523 и 526 годами[1] в Равенне. Правлению Теодориха были присущи миротворчество, заимствование образа жизни и культуры римлян и их слияние с варварской культурой во всем ее объеме, развитие производства и торговли в мирных условиях, защита от административного гнета низших слоев населения. Основанная на этих принципах новая политика Теодориха была направлена на создание единого государства восточных готов и римлян, которое вовлекло бы в свою орбиту как можно больше варварских племен. За новым масштабом интеграции варваров в римский мир, слиянием варварской и римской культур мог стоять более грандиозный замысел, охватывавший, возможно, не только на готский мир. Теодорих претендовал стать политическим центром варварского мира, считая, что он должен опекать варварских королей, примирять их, укреплять международные связи государства восточных готов и насаждать среди варваров достижения римской культуры. Известно, что восточные готы поддерживали дипломатические отношения с народами Скандинавии и прибалтийского региона, а может быть, даже и с Восточной Европой. В конце правления Теодориха Великого сложилась непростая ситуация как внутри страны, так и в отношениях с Византийской империей. Кризис начался в 523 году – усилилось напряжение с ранее поддерживавшей дружественные отношения Византийской империей. Послы эстиев оказались в империи готов, переживавшей тяжелые времена. Первое предложение переведенного Д. Алекной письма, похоже, созвучно замыслам Теодориха: „От прибывших ваших послов мы уразумели, что вы охотно желаете с нами познакомиться, ибо, обитая на побережье океана, вы оказали бы содействие нашему замыслу“. Вполне вероятно, что это посольство эстиев связано с каким-то неуказанным „замыслом“. Иными словами, здесь можно говорить о политическом союзе для достижения общей цели. Каким же был этот замысел? Весь предыдущий текст звучит как прелюдия этого утверждения – Теодорих Великий стремился сформировать коалицию северных варваров с готским миром для того, чтобы устоять под

[1] А. Блюене указывает иную возможную дату: между 514 – 517 годами (см. Bliujienė A. Romėniškasis ir tautų kraustymosi laikotarpiai. Lietuvos aarcheologija. III tomas. Klaipėda, 2013, p. 98).

давлением Византийской империи. Как показала дальнейшая история, его опасения не были напрасными, поскольку после 555 года Византия добилась своего, восстановив контроль над западной частью Римской империи. Другой часто возникающий вопрос – кому же было адресовано письмо? Фраза „наделил вас тем, что должно быть вам приятным" прямо указывает, что готский король Теодорих передал через послов какой-то ответный подарок для эстийского короля. Неясно, кому из эстийских королей адресовал письмо Теодорих Великий, но вполне вероятно, кому-то в низовьях Вислы, Самбии, или соседнему галиндскому королю, а может, и правителю союза эстиев. Учитывая этикет того времени, сомнительно полагать, что Теодорих Великий стал бы писать письмо человеку, не являющемуся главой народа или племени. Обратившись к хронике XVI века Симона Грюнау, обнаруживаем описания событий 521 и 523 годов, поразительно совпадающие со временем эстийской миссии. Самбийские эстии в 521 году избрали короля, которого мы сейчас называем Вайдевутисом. Порядок выбора королей в описании 523 года определен иначе, чем это было принято на народном сходе времен военной аристократии, где королями и вождями избирали лучших воинов племени или другими талантами наделенных мужчин. Сейчас говорят о династической линии Брутяниса, поскольку король, избранный вадевуртисами из этого рода, должен был получить всеобщее признание. Посредниками между эстиями и готами могли быть галинды, издавна находившиеся напротив Норика, т.е. бок о бок с королевством. Как раз у них был опыт общения с готами – они владели языками, разбирались в политике, знали пути на родину янтаря и могли быть прекрасными посредниками, наблюдателями политических перемен и информаторами.

Снова возникает вопрос о времени появления готских заимствований. На схеме галиндов и готов В. Топорова под 7 номером отмеченная (см. илл. 7:1) территория показывает состояние восточных готов между 200 – 433 годами, когда они занимали северную окраину Азовского моря (Меотиды). После 433 года до 471 года восточные готы оказались в Паноннии и на северной окраине Адриатического моря. После 493 года они, как известно, создали свое государство на Апеннинском полуострове и в Сицилии. Итак, готы в Паннонии и в среде Норика оказались после 433 года, то есть, в начале V века. Вот тогда они могли встретить галиндов, и это общение могло вдохновить галиндов на дальнейшую миграцию в южную Галлию и Пиренейский полуостров. Впрочем, их туда могла отнести и западноготская волна: на схеме В. Топорова под 10 номером отмечено присутствие западных готов, – они как раз появились в южной Галлии (где вокруг современной Тулузы был сосредоточен галиндский массив). Таким образом, западноготская волна могла „подхватить" галиндов и отнести их в Южную Галлию и Пиренеи. Не могу не отметить еще одного знакового совпадения – в археологическом материале западных балтов с конца IV – начала V веков значительно возросло количество могильников военной элиты, приносные изделия которых указывают на связь с Подунавским регионом. Число могильников возвращающейся военной элиты увеличилось в конце V – первой половине VI века, что является ярким свидетельством общения эстиев с подунавскими варварами, в том числе и с готами. В этом смысле интересны события VI века, о которых сообщает Симон Грунау. Он повествует интересную историю о приходе готов. Оставляя в стороне вопрос

достоверности/недостоверности сочинения Грунау, хочу отметить, что в свете изложенных выше утверждений этот рассказ выглядит весьма правдоподобным и дает понять, что давние жители (не готы) острова Кимбрия (Готланд) были вытеснены в новую родину на Самбийский полуостров. Согласно Симону Грунау, на современном Готланде готы поселились в 514 году, как теперь стало известно, в правление короля Теодориха. Стало быть, история общения готов-эстиев-галиндов, начавшаяся в начале V века, после 433 года, создала условия для появления готских заимствований. Из вида нельзя упускать и готского периода времен правления Германариха. Согласуя разные данные между собой, можно утверждать, что: 1) балты общались с готами, когда те находились у Азовского моря (Меотиды) между 200 и 433 годами; 2) галинды общались с восточными готами, когда те в промежуток после 433 – до 471 года оказались в Паннонии в среднем течении Дуная, Норике и северных окраинах Адриатического моря; 3) после вторжения готов на Апеннины в 493 году, и особенно в начале VI века, как на это указывают могильники эстийской военной элиты, эстии тесно общались с народами, обитавшими в среднем течении Дуная; у них также были налажены дипломатические отношения с резиденций восточных готов в Равенне; 4) вполне возможно, что во время похода западных готов в Испанию, после 419 года, эстии/галинды примкнули к западным готам, тогда и возник галиндский этноним в южной Галлии и Пиренеях. Хроника Симона Грунау открывает другой источник исследований, утверждающий, что часть готов могла вернуться на север Европы и занять остров, сейчас называемый Готландом. Следовательно, в начале VI века, после 514 года, эстии стали соседями готов, и вероятность заимствований значительно возросла.

PRIEDAI

I PRIEDAS

1 lentelė. Pamario kapinynai Lenkijos Respublikoje, kuriuose rasta Romos imperijos monetų. Nurodomas paminklo bendras eilės numeris, skliausteliuose paminklo eilės numeris Pamaryje, paminklo vardas, vaivadija ir rajonas, geografinė padėtis dešimtainėje sistemoje ir rastų monetų skaičius.

NR.	PAMINKLAS (LIETUVIŠKAI)	PAMINKLAS (DABARTINIS VARDAS)	VAIVADIJA IR RAJONAS	KOORDINATĖS (PL.)	KOORDINATĖS (ILG.)	MONETŲ SKAIČIUS
1(1).	**Biala**	Biała	Trzcianka, Czarników-Trzcianka	53,041461	16,544219	1
2(2).		Białęcino	Malechowo, Koszalin	54,254295	16,653085	4
3(3).		Błędowo	Płużnica, Wąbrzeźno	53,353523	18,76894	1
4(4).		Brzeźno Lęborskie	Łęczyce, Wejherowo	54,623889	17,831667	1
5(5).	**Kulmas**	Chełmno	Chełmno, Chełmno	53,365833	18,422778	1
6(6).		Choszczno	Choszczno, Choszczno	53,166667	15,4	1
7(7).		Ciepłe	Gniew, Tczew	53,854167	18,841389	1
8(8).		Cygany	Gardeja, Kwidzyn	53,648333	19,007222	1
9(9).		Cymbark	Wąbrzeźno, Wąbrzeźno	53,283333	18,95	1
10(10).	**Elbingas**	Elbląg	Elbląg, Elbląg	54,166667	19,4	5
11(11).		Garbina	Frombork, Braniewo	54,347778	19,757222	1
12(12).		Głodowo	Nowa Karczma Liniewo, Kościerzyna	54,075833	18,226944	1
13(13).		Juszkowo	Pruszcz Gdański, Gdańsk	54,255556	18,6075	3
14(14).	**Krosnas**	Krosno	Pasłek, Elbląg	54,064167	19,604167	3
15(15).		Krzywice	Osina, Goleniów	53,6	14,963333	1
16(16).		Lignowy Szlacheckie	Pelplin, Tczew	53,904444	18,781944	1
17(17).		Lubieszewo	Przelewice, Pyrzyce	53,458333	15,945556	1
18(18).		Łomnica Trzcianka	Czarników-Trzcianka	53,099167	16,535	6
19(19).	**Malborkas Vielbarkas**	Malbork Wielbark	Malbork, Malbork	53,996111	19,006111	8
20(20).		Mierzyno	Gniewino, Wejherowo	54,696944	17,969722	2
21(21).	**Pyžycės**	Pyrzyce	Pyrzyce, Pyrzyce	53,133333	14,883333	2
22(22).		Siece	Smołdzino, Słupsk	54,624444	17,230278	1
23(23).	**Torunė**	Toruń	Toruń, Toruń	53,033333	18,616667	2
24(24).		Ujście	Ujście, Piła	53,066667	16,733333	1
25(25).	**Varliubė**	Warlubie	Warlubie, Świecie	53,588056	18,625833	1
26(26).		Weklice	Elbląg, Elbląg	54,115278	19,573056	3
27(27).	**Vyžyskas**	Wyrzysk	Wyrzysk, Piła	53,1525	17,267778	1
28(28).		Żelisławiec	Stare Czarnowo, Gryfino	53,283333	14,683333	2

2 lentelė. Mozūrijos kapinynai Lenkijos Respublikoje, kuriuose rasta Romos imperijos monetų. Nurodomas paminklo bendras eilės numeris, skliausteliuose paminklo eilės numeris Pamaryje, paminklo vardas, rajonas, paminklo geografinė padėtis dešimtainėje sistemoje ir rastų monetų skaičius.

NR.	PAMINKLAS (LIETUVIŠKAI)	PAMINKLAS	RAJONAS	KOORDINATĖS (PL.)	KOORDINATĖS (ILG.)	MONETŲ SKAIČIUS
29(1).		Babięta	Mrągowo	53,683333	21,266667	1
30(2).		Bartlikowo	Giżycko	54,253143	20,808304	1
31(3).	**Barštynas**	Bartoszyce	Bartoszyce	54,253143	20,808304	1
32(4).		Boćwinka	Olecko-Gołdap	54,218735	22,151538	2

NR.	PAMINKLAS (LIETUVIŠKAI)	PAMINKLAS	RAJONAS	KOORDINATĖS (PL.)	KOORDINATĖS (ILG.)	MONETŲ SKAIČIUS
33(5).		Bogaczewo	Giżycko	53,912785	19,987983	1
34(6).		Brzozówka	Augustów	53,76141	22,850018	1
35(7).	**Deigūnai**	Dejguny	Giżycko	54,02436	21,610966	9
36(8).	**Dlužekas**	Dłużec	Mrągowo	53,760143	21,243012	10
37(9).	**Gerložas**	Gierłoż	Kętrzyn	54,080928	21,493887	2
38(10).		Giżycko	Giżycko	54,03648	21,766931	1
39(11).	**Grodziskas**	Grodzisko	Giżycko	53,972575	21,63547	4
40(12).		Grunajki	Giżycko	54,232675	22,126443	6
41(13).		Guty	Giżycko	54,05557	21,671482	2
42(14).		Jakubowo	Mrągowo	53,802728	21,36575	5
43(15).		Jędrychowo	Mrągowo	53,82602	21,166349	4
44(16).		Kamień	Pisz	53,711955	21,566607	1
45(17).		Kętrzyn	Kętrzyn	54,076722	21,375385	1
46(18).		Koczek	Szczytno	53,619464	21,373813	2
47(19).		Korkliny	Suwałki	54,112438	22,809621	1
48(20).		Kosewo	Mrągowo	53,828626	21,387664	1
49(21).		Kuty	Giżycko	54,171902	21,932903	1
50(22).		Lasowiec	Mrągowo	53,874443	21,26119	1
51(23).		Leleszki	Szczytno	53,628092	20,831891	1
52(24).		Lisy	Giżycko	53,634491	22,15193	3
53(25).		Machary	Mrągowo	53,698985	21,263641	4
54(26).		Miętkie	Szczytno	53,671931	21,110554	5
55(27).		Mojtyny	Mrągowo	53,695792	21,342442	3
56(28).	**Mrongovas**	Mrągowo	Mrągowo	53,864325	21,30488	1
57(29).		Muntowo	Mrągowo	53,881892	21,354539	1
58(30).		Nawiady	Mrągowo	53,714736	21,317406	4
59(31).		Netta	Augustów	53,784184	22,89638	2
60(32).		Nikutowo	Mrągowo	53,839323	21,301224	1
61(33).		Nowy Zyzdrój	Piecki	53,658294	21,296109	1
62(34).		Onufryjewo	Pisz	53,694551	21,609238	2
63(35).		Poprotki-Kolonia	Giżycko	54,064784	22,766899	2
64(36).		Parkoszewo	Bartoszyce	54,340072	20,857767	5
65(37).		Płociczno	Suwalki	54,064784	22,766899	2
66(38).		Poniki	Bartoszyce	54,330499	20,921702	3
67(39).		Równina Dolna	Kętrzyn	54,180397	21,233515	7
68(40).		Rydzówka	Giżycko	54,009504	19,648423	1
69(41).		Sątoczno	Kętrzyn	54,232056	21,098409	2
70(42).		Skomack Wielki	Ełk	53,851049	22,097808	1
71(43).		Sławosze	Kętrzyn	54,304208	21,382004	1
72(44).		Smolanka	Bartoszyce	54,270965	20,982414	1
73(45).	**Spychovka**	Spychówko	Szczytno	53,598971	21,341747	3
74(46).	**Senieji Kikaičiai / Kikučiai**	Stare Kiejkuty	Szczytno	53,624326	21,069377	1
75(47).		Stawnica	Kętrzyn	54,235324	21,10998	1
76(48).	**Mažieji Stirlaukiai**	Sterławki Małe	Giżycko	54,004987	21,635073	2
77(49).	**Didieji Stirlaukiai**	Sterławki Wielkie	Giżycko	54,012612	21,583744	3
78(50).	**Ščytnas**	Szczytno	Szczytno	53,563524	20,994999	2
79(51).		Wawrochy	Szczytno	53,523321	21,096167	1
80(52).		Węgielsztyn	Giżycko	54,234738	21,635634	1
81(53).		Wyszembork	Mrągowo	53,929002	21,359672	4

3 lentelė. Sembos kapinynai Rusijos Federacijoje, kuriuose rasta Romos imperijos monetų. Nurodomas bendras eilės numeris ir skliausteliuose paminklo eilės numeris Sembos regione, paminklo senasis vardas / naujasis vardas, rajonas, paminklo geografinė padėtis dešimtainėje sistemoje ir rastų monetų skaičius.

NR.	PAMINKLAS (LIETUVIŠKAI)	PAMINKLAS	RAJONAS	KOORDINATĖS (PL.)	KOORDINATĖS (ILG.)	MONETŲ SKAIČIUS
82(1).	**Aislyčiai**	Eisliethen / Айслитен	Приморский	54,8947222	20,2772222	3
83(2).	**Eugenen**	Eugenen / Алейка	Зеленоградский	54,939167	20,380833	44
84(3).	**Banava**	Bohnau / Банау	Зеленоградский	54,45	19,9	13
85(4).	**Niskirdžiai, Naskiriai**	Nuskern / Безымянка	Приморский	54,848974	20,558467	7
86(5).	**Bendiklaukiai**	Bendiglauken / Бендиглаукен	Приморский	55,083333	21,883333	22
87(6).	**Bertasvaldė**	Berthaswalde / Бертасвальде	Калининград	54,7716667	20,5972222	2
88(7).	**Palakalkstė**	Pokalkstein / Богатое	Приморский	54,905	20,139722	4
89(8).	**Lauta, Lautė**	Laut / Большое Исаково	Гурьевский	54,716667	20,616667	30
90(9).	**Dulokaimis**	Dollkeim / Васильково	Приморский	54,741018	20,580225	13
91(10).	**Darynai**	Darienen / Вербное	Приморский	54,933847	20,539628	1
92(11).		Michelau / Волково	Гвардейский	54,65	21,066667	5
93(12).	**Papelkiai**	Popelken / Высокое	Большаковский	54,800556	21,580833	2
94(13).	**Gauten**	Gauten / Путилово	Приморский	54,810278	20,027778	14
95(14).	**Henrietttenfeld**	Henriettenfeld / Генриеттенфельд	Железнодорожный	54,358333	21,322222	1
96(15).	**Gaiteniai, Goiteiniai**	Goythenen / Геройское	Приморский	54,88	20,295556	1
97(16).	**Vilkėnai**	Willkühnen / Головенское	Гвардейский	5,4714	20,868	1
98(17).	**Graibava**	Greibau / Грайбау	Приморский	54,7825	20,2188889	27
99(18).	**Graibyčiai**	Grebieten / Гребитен	Приморский	54,8088889	20,0288888	44
100(19).	**Didysis Valdekas**	Groß Waldeck / Гросс Вальдек	Багратионовский	54,477778	20,783333	2
101(20).	**Gruneikiai**	Gruneiken / Грунайкен	Озерский	54,316111	22,309444	6
102(21).	**Kleinheide**	Kleinheide / Гурьевск	Гурьевский	54,766667	20,6	4
103(22).	**Paseryčiai**	Possritten / Давыдовка	Полесский	54,818333	20,991944	2
104(23).		Hüneberg / Доброе	Зеленоградский	54,9238889	20,4805556	5
105(24).	**Kirsapė, Kirsapiai**	Kirschappen / Дружба	Приморский	54,858333	20,119444	1
106(25).	**Regainiai**	Regehnen / Дубровка	Приморский	54,8861111	20,2072222	1
107(26).	**Margiai, Mergiai**	Margen / Жуковское	Приморский	54,686111	20,319444	4
108(27).	**Trintyčiai**	Trentitten / Зайцево	Приморский	54,867272	20,524606	1
109(28).	**Rantava**	Rantau / Заостровье	Приморский	54,95	20,216667	1
110(29).	**Didžioji Drabnava**	Groß Drebnau / Зеленый Гай	Приморский	54,852222	20,285556	1
111(30).	**Friedrichswalde**	Friedrichswalde / Каменка	Зеленоградский	54,93	20,4183333	20
112(31).	**Mažoji Blumenava**	Klein Blumenau / Кляйн Блюменау	Приморский	54,7344	20,1774	2
113(32).	**Dulokaimis**	Dollkeim / Коврово	Зеленоградский	54,916667	20,4	5
114(33).	**Kudynai, Kodynai**	Koddien / Кодиен	Знаменский	54,6502778	21,0686111	2
115(34).	**Kislenikiai**	Kösnicken / Козникен	Приморский	54,8947222	20,2772222	6
116(35).	**Kujėnai**	Cojehnen / Койенен	Приморский	54,718672	20,278358	3
117(36).	**Kurviai**	Corben / Корбен	Приморский	54,8788889	20,5133333	18
118(37).	**Bludava**	Bludau / Кострово	Зеленоградский	54,728056	20,143889	3
119(38).	**Varenija**	Warengen / Котельниково	Приморский	54,7825	20,2188889	20
120(39).	**Palėnai**	Polennen / Круглово	Приморский	54,803333	20,050278	2
121(40).	**Sacherau**	Sacherau / Крюген	Приморский	54,822778	20,015278	6
122(41).	**Tropyčiai**	Tropitten / Кумачево	Гурьевский	54,7658333	20,6358333	1
123(42).	**Trimpava**	Trömpau / Лазовское	Гурьевский	54,847067	20,633869	3
124(43).	**Löbertshof**	Löbertshof / Лебертсхоф	Полесский	54,7538889	20,8252778	14
125(44).	**Tenkytai, Tenkyčiai**	Tenkieten / Летное	Приморский	54,930556	20,258611	22
126(45).	**Didžioji Medinava**	Adlig Medenau / Логвино	Приморский	54,766111	20,209167	2
127(46).	**Labyčiai**	Lobitten / Луговое	Зеленоградский	54,908333	20,593611	2

NR.	PAMINKLAS (LIETUVIŠKAI)	PAMINKLAS	RAJONAS	KOORDINATĖS (PL.)	KOORDINATĖS (ILG.)	MONETŲ SKAIČIUS
128(47).	**Kiautai**	Kiauten / Лужки	Зеленоградский	54,896944	20,513611	5
129(48).	**Serapė**	Seerappen / Люблино	Светловский г. округ	54,743611	20,287778	7
130(49).	**Šakalaukiai**	Schaukaulack / Малая Липовка	Полесский	54,8427778	21,0572222	4
131(50).	**Norkitai, Narkyčiai**	Norkitten / Междуречье	Черняховский	54,62306	21,51917	1
132(51).	**Laigyčiai**	Legitten / Мордовское	Полесский	54,8453	21,0238	3
133(52).	**Sacherau**	Sacherau / Морозовка	Приморский	54,822778	20,015278	3
134(53).	**Šereitlaukis**	Schreitlacken / Моршанское	Гурьевский	54,8577778	20,5097222	12
135(54).	**Viskiautai**	Wiskiauten / Моховое	Зеленоградский	54,923611	20,477778	5
136(55).	**Labota**	Laptau / Муромское	Зеленоградский	54,895278	20,492222	1
137(56).	**Parteiniai**	Parteinen / Новомосковское	Гурьевский	54,6125	20,249444	4
138(57).	**Graibyčiai**	Grebiten / Окунево	Черняховский	54,8255556	19,955	18
139(58).	**Skudyčiai**	Schuditten / Орехово	Приморский	54,9283333	20,0027778	11
140(59).	**Steinekrug**	Steinekrug / Пешково	Приморский	54,8358333	20,5502778	1
141(60).	**Kirpainiai**	Kirpehnen / Поваровка	Приморский	54,833333	20,008333	16
142(61).	**Naitkaimis, Neitkaimis**	Neidtkeim / Поддубное	Гурьевский	54,7716667	20,5972222	8
143(62).	**Labguva**	Labiau / Полесск	Полесский	54,866667	20,140121	2
144(63).	**Kadagynai**	Kadgiehnen / Пруды	Гурьевский	54,766846	20,817126	8
145(64).	**Karijeičiai, Kareičiai, Karjeičiai**	Corjeiten / Путилово	Приморский	54,810278	20,027778	18
146(65).	**Gauten**	Gauten / Путилово	Зеленоградский	54,810278	20,027778	1
147(66).	**Knoppelsdorf**	Knoppelsdorf / Рассвет	Гурьевский	54,806667	20,6375	1
148(67).	**Rosenau**	Rosenau / Розенау	Калининград	54,716667	20,516667	6
149(68).	**Ringelis**	Ringels / Искрово	Приморский	54,8747222	20,4261111	25
150(69).	**Palabyčiai**	Pollwitten / Ровное	Приморский	54,745833	20,236111	32
151(70).	**Kirteiniai**	Kirtigehnen / Светлогорск	Приморский	54,9175	20,1741667	5
152(71).	**Aislavyčiai**	Eisselbitten / Сиренево	Приморский	54,859517	20,421353	3
153(72).	**Friedrichsthal**	Friedrichsthal / Солдатово	Гвардейский	54,672778	21,133056	1
154(73).	**Pradava**	Praddau / Солнечное	Гурьевский	54,7044444	20,7052778	2
155(74).	**Kratelava, Kratlaukiai**	Krattlau / Сычево	Приморский	54,83917	20,0325	1
156(75).	**Trausdyčiai**	Trausitten / Траузиттен	Гурьевский	54,7716667	20,5972222	7
157(76).	**Viehhof**	Viehof / Тюленино	Полесский	54,852778	21,086111	1
158(77).	**Brandenburg**	Brandenburg / Ушаково	Новомосковское с. п.	54,6125	20,249444	2
159(78).	**Neuendorf**	Neuendorf / Узловое	Гурьевский	54,859814	20,762272	2
160(79).	**Friedrichsberg**	Friedrichsberg / Фридрихсберг	Калининград	54,716667	20,516667	2
161(80).	**Aukštieji Snakainiai**	Hoch Schnakeinen / Хох Шнакайнен	Багратионовский	54,4733333	20,4227778	1
162(81).	**Vykava**	Wiekau / Хрустальное	Приморский	54,796111	20,272778	3
163(82).	**Gudenyčiai**	Godnicken / Чехово	Приморский	54,7975	20,032778	1
164(83).	**Maulen**	Maulen / Шоссейный	Калининград	54,649167	20,335	2
165(84).	**Ernsthof**	Ernsthof / Эрнстхоф	Багратионовский	54,4398	21,714306	1
166(85).	**Šlakalaukiai**	Schlakalken / Ярославское	Приморский	54,7766667	20,7127778	9
167(86).	**Mantava**	Mantau / Ястребки	Гурьевский	54,71	20,5	6

4 lentelė. Lietuvos kapinynai, kuriuose rasta Romos imperijos monetų. Nurodomas bendras eilės numeris, paminklo eilės numeris Lietuvos teritorijoje, paminklo vardas, rajonas, paminklo geografinė padėtis dešimtainėje sistemoje ir rastų monetų skaičius.

NR.	PAMINKLAS	RAJONAS	KOORDINATĖS (PL.)	KOORDINATĖS (ILG.)	MONETŲ SKAIČIUS
168(1).	**Alytus**	Alytus	54,396285	24,045878	1
169(2).	**Anduliai**	Klaipėda	55,850589	21,218251	10
170(3).	**Aukštkiemiai**	Klaipėda	55,764	21,169	201
171(4).	**Bandužiai**	Klaipėda	55,664	21,194	26
172(5).	**Barzdūnai**	Šilutė	55,356	21,497	3
173(6).	**Čibirikai**	Šiauliai	56,018	22,672	1
174(7).	**Dauglaukis**	Tauragė	55,187785	22,219894	13
175(8).	**Daukšaičiai**	Klaipėda	55,567222	21,643286	1
176(9).	**Driežai**	Klaipėda	55,542293	21,376533	2
177(10).	**Gaurė**	Tauragė	55,240974	22,469664	1
178(11).	**Gerduvėnai**	Kretinga	55,732	21,441	1
179(12).	**Gintališkė**	Plungė	56,048285	21,725145	1
180(13).	**Gintarai**	Kretinga	55,925209	21,503972	6
181(14).	**Jazdai**	Kretinga	55,96	21,205	1
182(15).	**Jogučiai-Spirkiai**	Šilutė	55,805	21,17	3
183(16).	**Kiošiai**	Šilutė	55,484489	21,345274	1
184(17).	**Kulautuva**	Kaunas	54,943186	23,641961	12
185(18).	**Kurmaičiai**	Kretinga	55,931474	21,267109	16
186(19).	**Laistai**	Klaipėda	55,650092	21,22981	1
187(20).	**Laukžemiai-Paupuliai**	Klaipėda	55,803	21,182	1
188(21).	**Lazdininkai**	Kretinga	56,000742	21,202591	82
189(22).	**Lumpėnai**	Šilutė	55,106596	22,035621	1
190(23).	**Miesteliai**	Šilutė	55,427	21,507	3
191(24).	**Noruišiai**	Kelmė	55,638	22,872	8
192(25).	**Pajūrėlis**	Šilalė	55,543536	21,947505	1
193(26).	**Palanga**	Kretinga	55,953669	21,096848	27
194(27).	**Pangesai**	Klaipėda	55,546583	21,299028	25
195(28).	**Pelkupis**	Šilutė	55,462476	21,596396	7
196(29).	**Pryšmančiai**	Kretinga	55,88985	21,172427	11
197(30).	**Ramoniškiai**	Šakiai	54,802293	23,023881	5
198(31).	**Rūdaičiai I**	Kretinga	55,939	21,175	16
199(32).	**Senkai**	Kretinga	55,956187	21,218446	1
200(33).	**Stragnai**	Klaipėda	55,557491	21,343836	106
201(34).	**Strazdai-Ječiškės**	Šilutė	55,127258	22,036158	2
202(35).	**Šernai**	Klaipėda	55,639091	21,312726	20
203(36).	**Tūbausiai**	Kretinga	55,954885	21,284224	1
204(37).	**Vaiguva**	Kelmė	55,70219	22,750993	3
205(38).	**Vaitiekūnai**	Radviliškis	55,497738	23,64481	13
206(39).	**Vėžaičiai**	Šilutė	55,345429	21,514337	1
207(40).	**Žviliai**	Šilalė	55,467794	22,232377	1

5 lentelė. Latvijos kapinynai, kuriuose rasta Romos imperijos monetų. Nurodomas bendras eilės numeris, paminklo eilės numeris Latvijos teritorijoje, paminklo vardas, paminklo geografinė padėtis dešimtainėje sistemoje ir rastų monetų skaičius.

NR.	PAMINKLAS (LIETUVIŠKAI)	PAMINKLAS	KOORDINATĖS (PL.)	KOORDINATĖS (ILG.)	MONETŲ SKAIČIUS
208(1).	**Alekšiai**	Alekši	56,374291	21,304688	2
209(2).	**Kapsėdė**	Kapsēde	56,570229	21,136380	29
210(3).	**Kaugaras**	Kaugars	57,332000	25,610000	2
211(4).	**Mazkatužiai**	Mazkatuži	56,198904	21,227625	35
212(5).	**Renda**	Renda	57,067007	22,282985	1

2 PRIEDAS

EUROPOS SARMATIJA. III KNYGA. 5 SKYRIUS. EUROPA. 8 ŽEMĖLAPIS

VIETOVĖ (LOTYNŲ KALBA)	ILGUMA	PLATUMA	KOMENTARAS	PASTABOS
Vistulae fluvii ostia	45°	56°	Upės žiotys	Šiaurinė europinės Sarmatijos riba. Įteka į Sarmatų okeaną.
Chroni fluvii ostia	50°	56°	Upės žiotys	Įteka į Sarmatų okeaną. Dabartinis Nemunas.
Rudonis fluvii ostia	53°	57°	Upės žiotys	Įteka į Sarmatų okeaną. Dabartinė Venta.
Turunti fluvii ostia	56°30′	58°30′	Upės žiotys	Įteka į Sarmatų okeaną. Dabartinė Dauguva.
Chesini fluvii ostia	58°30′	59°30	Upės žiotys	Įteka į Sarmatų okeaną. Dabartinė Pernu.
Finis terrae cognitae	62°	63°	Sala	Žinomos žemės riba. Kranto taškas, kurio lygiagretė (platuma) kerta Tulę (Thule).
Finis orientalis Sarmatiae	64°	63°	Vietovė	Rytinė europinės Sarmatijos riba, išvesta per ilgumą nuo Tanajo (Tanais) ištakų taško.
Principium Carpati montis	46°	48°30′	Kalnas	Pietinė Sarmatijos riba eina nuo Sarmatų kalnų pabaigos iki Karpatų kalnų pradžios.
Borysthenis fluvii ostia	57°30′	48°30′	Upės žiotys	Įteka į Juodąją jūrą.
Hypanis fluvii ostia	58°	48°30′	Upės žiotys	Įteka į Juodąją jūrą.
Hekate	58°30′	47°30′	Giria	Juodosios jūros iškyšulys.
Isthmos Achillei cursus	59°	47°40′	Sąsmauka	Nerijos „Achilo takas“ sąsmaukos taškas.
Occidentale promotorium Achillei cursus	57°40′	47°30′	Iškyšulys	Vakarinis nerijos „Achilo takas“ iškyšulys (Šventasis iškyšulys).
Pars orientalis Achillei cursus (Misaris promotorium)	59°45′	47°30	Iškyšulys	Misaris, rytinis nerijos „Achilo takas“ iškyšulys.
Kephalonesus	59°45′	47°50′	Sala	Krymo pusiasalio rytinėje pusėje.
Bonus portus	59°30′	47 °45	Užutėkis	Krymo pusiasalio rytinėje pusėje.
Tamyraca	59°20′	48°30′	Įlanka	Tuo pačiu vardu vadinama įlanka, miestas ir Sarmatų kalnų priekalnės. Perekopo sąsiauris.
Carcinitis fluvii ostia	59°40′	48°30′	Upės žiotys	Karkinos upė, įteka į Meotidės jūros Karkinos įlanką. Įteka į Juodąją jūrą.
Isthmi Tauricae Chersonesi fines	60°20′	48°20	Sąsmauka	Pietvakarinis Krymo pusiasalį nuo žemyno skiriančios sąsmaukos taškas.
Tauricae Chersonesi fines in Byce palude	60°30′	48°30	Sąsmauka	Sąsmaukos, atskiriančios Taurijos Chersonesą, šiaurinis taškas.
Nova Moenia	60°30′	48°40	Miestas	Pirmasis Krymo pusiasalio taškas po Karkinos žiočių.
Pasiaci fluvii ostia	60°20′	48°50	Upės žiotys	Meotidės (Azovo) jūros vakarinės linijos taškas.
Leianum	60°	49°15′	Miestas	Meotidės (Azovo) jūros vakarinės linijos taškas.
Byci fluvii ostia	60°20′	49°30′	Upės žiotys	Meotidės (Azovo) jūros vakarinės linijos taškas.
Acra	60°30′	49°40′	Miestas	Meotidės (Azovo) jūros vakarinės linijos taškas.
Gerrhi fluvii ostia	61°	49°50′	Upės žiotys	Meotidės (Azovo) jūros vakarinės linijos taškas.
Cremni	62°30′	49°45′	Miestas	Meotidės (Azovo) jūros vakarinės linijos taškas.
Agarum promontorium	63°	49°40′	Iškyšulys	Meotidės (Azovo) jūros vakarinės linijos taškas.

VIETOVĖ (LOTYNŲ KALBA)	ILGUMA	PLATUMA	KOMENTARAS	PASTABOS
Agari fluvii ostia	62°30′	50°30	Upės žiotys	Meotidės (Azovo) jūros vakarinės linijos taškas.
Lucus Saltus dei	62°40′	51°15′	Šventa giraitė	Meotidės (Azovo) jūros vakarinės linijos taškas.
Lyci fluvii ostia	63°	51°50′	Upės žiotys	Meotidės (Azovo) jūros vakarinės linijos taškas.
Hygris	63°30′	52°30′	Miestas	Meotidės (Azovo) jūros vakarinės linijos taškas.
Poriti fluvii ostia	64°30′	53°	Upės žiotys	Meotidės (Azovo) jūros vakarinės linijos taškas.
Caroea	65°	53°30′	Kaimas	Meotidės (Azovo) jūros vakarinės linijos taškas.
Tanais fluvii ostium Occidentale	66°20′	54°10	Upės žiotys	Vakarinės Tanajo upės žiotys. Meotidės (Azovo) jūros vakarinės linijos taškas.
Tanais fluvii ostium Orientale	67°	54°30′	Upės žiotys	Rytinės Tanajo upės žiotys. Meotidės (Azovo) jūros vakarinės linijos taškas.
Tanais fluvii flexio	72°30′	56°	Upės posūkis	Tanajo upės posūkis. Labiausiai į rytus nutolęs Sarmatijos taškas.
Tanais fluvii fontes	64°	58°	Upės ištakos	Taškas, per kurį vedama ilguma, atskirianti Europos Sarmatiją nuo Azijos Sarmatijos.
Peuca montes	51°	51°	Kalnas	Kalnas Sarmatijoje.
Amadoci montes	55°	51°	Kalnai	Kalnai Sarmatijoje.
Bodinus montes	58°	55°	Kalnas	Kalnas Sarmatijoje.
Alanus montes	62°30′	55°	Kalnai	Kalnai Sarmatijoje.
Venedici montes	47°30′	55°	Kalnai	Kalnai Sarmatijoje.
Rhipaei montes, quorum medium	63°	57°30′	Kalnai	Rifėjų kalnų vidurio taškas.
Borysthenis fluvii id quod iuxta Amadocam paludem	53°30′	50°20′	Upė	Dniepro upės dalis prie Amadoko ežero. Greičiausiai Dniepro intakas.
Borysthenis fluvii fons maxime Septentrionalis	52°	53°	Upės ištakos	Šiauriausios Dniepro upės ištakos.
Tyrae fluvii flexio	53°	48°30′	Upės posūkis	Tyro upė (Dniestras) nuo nurodyto posūkio iki žiočių skiria Dakiją nuo Sarmatijos.
Tyrae fluvii finis	49°30′	48°30′	Upės žiotys	Tyro upės žiotys.
Axiaces	Nenurodytos	Nenurodytos	Upė	Aksiako upė taip pat teka per Sarmatiją kiek aukščiau Dakijos iki Karpatų kalnų.
Arae Alexandri	63°	57°	Miestas	Žemiau Tanajo (Tanais) upės posūkio.
Arae Caesaris	68°	56°30′	Miestas	Žemiau Tanajo upės posūkio.
Tanais	67°	54°30′	Miestas	Miestas tarp Tanajo (Tanais) upės žiočių. Minimas ir vėliau, tačiau su skirtingomis koordinatėmis (67°; 54°20). Pirmasis miestas Meotidės jūros rytinio kranto miestų sekoje.
Carcina	59°30′	48°45′	Miestas	Miestas šalies viduje.
Torocca	58°30′	49°	Miestas	Miestas šalies viduje.
Pasyris	58°30′	49°10′	Miestas	Miestas šalies viduje.
Ercabum	58°30′	49°15′	Miestas	Miestas šalies viduje.
Tracana	58°30′	49°45′	Miestas	Miestas šalies viduje.
Nauarum	58°30′	50°	Miestas	Miestas šalies viduje.
Azagarium	56°	50°40′	Miestas	Miestas palei Boristeno upę. Labiausiai šiaurėje, arčiausiai ištakų.
Amadoca	56°	50°30′	Miestas	Miestas palei Boristeno upę.
Sarum	56°	50°15′	Miestas	Miestas palei Boristeno upę.
Serimum	57°	60°	Miestas	Miestas palei Boristeno upę.
Metropolis	56°30′	49°30′	Miestas	Miestas palei Boristeno upę.
Olbia (Borysthenes)	57°	49°	Miestas	Miestas palei Boristeno upę.
Ordessus	57°	48°30′	Miestas	Miestas virš Aksiako upės.
Leinum	54°	50°15′	Miestas	Miestas prie Boristeno atšakos.
Sarbacum	55°	50°	Miestas	Miestas prie Boristeno atšakos.
Niossum	56°	49°40′	Miestas	Miestas prie Boristeno atšakos.
Carrodunum	49°30′	48°40′	Miestas	Aukščiau Tyro upės prie Dakijos esantis miestas prie upės ištakų.
Maetonium	51°	48°30′	Miestas	Aukščiau Tyro upės prie Dakijos esantis miestas link upės žiočių.

VIETOVĖ (LOTYNŲ KALBA)	ILGUMA	PLATUMA	KOMENTARAS	PASTABOS
Clepidava	52°30′	48°40′	Miestas	Aukščiau Tyro upės prie Dakijos esantis miestas link upės žiočių.
Vibantavarium	53°10′	48°40′	Miestas	Aukščiau Tyro upės prie Dakijos esantis miestas link upės žiočių.
Eractum	53°30′	48°40′	Miestas	Aukščiau Tyro upės prie Dakijos esantis miestas link upės žiočių.
Alopecia = Tanais	66°30′	53°30′	Sala	Sala ties Tanajo (Tanais) upės žiotimis (Meotidės jūros šiaurinėje dalyje).

III KNYGA. 6 SKYRIUS. TAURIJOS CHERSONESAS. EUROPA. 7 ŽEMĖLAPIS

VIETOVĖ (LOTYNŲ KALBA)	ILGUMA	PLATUMA	KOMENTARAS	PASTABOS
Eupatoria	60°45′	47°40′	Miestas	Krymo pusiasalio vakarinio kranto taškas.
Dandaca	60°45′	47°20′	Miestas	Krymo pusiasalio vakarinio kranto taškas, kurio koordinatės tokios pačios, kaip ir Eupatorijos, tačiau Dandake yra ir iš tiesų žemiau.
Symbolorum portus	61°	47°15′	Užutekis	Krymo pusiasalio vakarinio kranto taškas.
Parthenium promontorium	60°40′	47°	Iškyšulys	Krymo pusiasalio vakarinio kranto taškas.
Chersonesus	61°	47°	Miestas	Krymo pusiasalio vakarinio kranto taškas.
Ctenis portus	61°15′	47°10′	Užutekis	Krymo pusiasalio pietinio kranto taškas.
Arietis frons promontorium	62°	46°40′	Iškyšulys	Iškyšulys „Avino kakta“. Krymo pusiasalio pietinio kranto taškas.
Charax	62°	46°50′	Miestas	Krymo pusiasalio pietinio kranto taškas.
Lagyra	62°30′	47°	Miestas	Krymo pusiasalio pietinio kranto taškas.
Corax promontorium	63°	47°	Iškyšulys	Krymo pusiasalio pietinio kranto taškas.
Istriani fluvii ostia	63°10′	47°10	Upės žiotys	Krymo pusiasalio rytinio kranto taškas.
Theodosia	63°20′	47°20′	Miestas	Krymo pusiasalio rytinio kranto taškas.
Nymphaeum	63°45′	47°30′	Miestas	Krymo pusiasalio rytinio kranto taškas.
Tyrictaca	63°30′	47°40′	Miestas	Krymo pusiasalio rytinio kranto taškas.
Panticapaea	64°	47°55′	Miestas	Krymo pusiasalio rytinio kranto taškas.
Myrmecium promontorium	64°	48°30′	Iškyšulys	Krymo pusiasalio rytinio kranto taškas.
Parthenium	63°30′	48°30′	Miestas	Krymo pusiasalio šiaurinio (Meotidės) kranto taškas.
Zenonis Chersonesus	63°	48°45′	Miestas	Krymo pusiasalio šiaurinio (Meotidės) kranto taškas.
Heraclium	62°	48°30′	Miestas	Krymo pusiasalio šiaurinio (Meotidės) kranto taškas.
Taphrus	60°40′	48°15	Miestas	Taurijos Chersono (Krymo) viduje esantis miestas žemiau sąsmaukos, skiriančios Taurijos Chersonesą nuo europinės Skitijos. Miestai aprašomi pagal laikrodžio rodyklę.
Tarona	62°20′	48°15′	Miestas	Taurijos Chersono (Krymo) viduje esantis miestas.
Postigia	63°	48°15′	Miestas	Taurijos Chersono (Krymo) viduje esantis miestas.
Parosta	61°30′	48°10′	Miestas	Taurijos Chersono (Krymo) viduje esantis miestas. Ptolemėjas vėl grįžta į rytinę Krymo pusiasalio pusę.
Cimmerium	62°	48°	Miestas	Taurijos Chersono (Krymo) viduje esantis miestas.
Portacra	61°50′	47°40′	Miestas	Taurijos Chersono (Krymo) viduje esantis miestas.
Boeon	62°50′	47°45′	Miestas	Taurijos Chersono (Krymo) viduje esantis miestas.
Iluratum	63°20′	47°45′	Miestas	Taurijos Chersono (Krymo) viduje esantis miestas.
Satarche	61°15	47°20′	Miestas	Taurijos Chersono (Krymo) viduje esantis miestas.
Badatium	61°30′	47°30′	Miestas	Taurijos Chersono (Krymo) viduje esantis miestas.
Cytaeum	62°15′	47°30′	Miestas	Taurijos Chersono (Krymo) viduje esantis miestas.
Tazus	62°40′	47°30′	Miestas	Taurijos Chersono (Krymo) viduje esantis miestas.
Argoda	61°45′	47°15′	Miestas	Taurijos Chersono (Krymo) viduje esantis miestas.
Tabana	62°20′	47°15′	Miestas	Taurijos Chersono (Krymo) viduje esantis miestas.

VIETOVĖ (LOTYNŲ KALBA)	ILGUMA	PLATUMA	KOMENTARAS	PASTABOS
Paniardis	67°30′	53°30′	Miestas	Taškas rytiniame Meotidės jūros krante nuo šiauriausio taško (rytinės Tanajo žiotys) pietų link.
Marubii fluvii ostia	68°	53°	Upės žiotys	Taškas rytiniame Meotidės jūros krante.
Patarve	68°	52°30′	Miestas	Taškas rytiniame Meotidės jūros krante.
Rhombiti Maioris fluvii ostia	68°30′	52°	Upės žiotys	Taškas rytiniame Meotidės jūros krante. Didysis Rombitas.
Theophanii fluvii ostia	68°30′	51°40′	Upės žiotys	Taškas rytiniame Meotidės jūros krante.
Azara	68°30′	51°20′	Miestas	Taškas rytiniame Meotidės jūros krante.
Rhombiti Minoris fluvii ostia	69°	50°30′	Upės žiotys	Taškas rytiniame Meotidės jūros krante.
Axabitis Taenia	68°	50°	Iškyšulys	Taškas rytiniame Meotidės jūros krante.
Tyrambe	69°40′	49°50′	Miestas	Taškas rytiniame Meotidės jūros krante.
Atticitae fluvii ostia	70°	49°20′	Upės žiotys	Taškas rytiniame Meotidės jūros krante.
Gerusa	70°	49°	Miestas	Taškas rytiniame Meotidės jūros krante.
Psathis fluvii ostia	69°30′	48°45′	Upės žiotys	Taškas rytiniame Meotidės jūros krante.
Mateta	69°	48°30	Miestas	Taškas rytiniame Meotidės jūros krante.
Vardani fluvii ostia	68°	48°20′	Upės žiotys	Taškas rytiniame Meotidės jūros krante.
Cimmerium promontorium	66°30′	48°30′	Iškyšulys	Taškas rytiniame Meotidės jūros krante.
Apaturgus	66°20′	48°15′	Miestas	Taškas rytiniame Meotidės jūros krante.
Achilleum	64°30′	48°30′	Kulto vieta	Taškas rytiniame Meotidės jūros krante. Rytinio Bosforo sąsiaurio kranto šiaurinis taškas.
Phanagoria	64°30′	47°50′	Miestas	Rytinio Bosforo sąsiaurio kranto vidurinis taškas.
Corocondame	64°15′	47°30′	Miestas	Rytinio Bosforo sąsiaurio kranto pietinis taškas.
Hermonassa	65°	47°30′	Miestas	Juodosios jūros (Pontos Euxeinos) šiaurinės dalies taškas į rytus nuo Bosforo sąsiaurio.
Sindicus portus	65°30′	47°50′	Užutėkis	Juodosios jūros (Pontos Euxeinos) šiaurinės dalies taškas į rytus nuo Bosforo sąsiaurio.
Sinda	66°	48°	Kaimas	Juodosios jūros (Pontos Euxeinos) šiaurinės dalies taškas į rytus nuo Bosforo sąsiaurio.
Bata portus	66°30′	47°40′	Užutėkis	Juodosios jūros (Pontos Euxeinos) šiaurinės dalies taškas į rytus nuo Bosforo sąsiaurio.
Bata	66°20′	47°30′	Kaimas	Juodosios jūros (Pontos Euxeinos) šiaurinės dalies taškas į rytus nuo Bosforo sąsiaurio.
Frigidi fluvii ostia	66°40′	47°30′	Upės žiotys	Šaltosios upės žiotys. Juodosios jūros (Pontos Euxeinos) šiaurinės dalies taškas į rytus nuo Bosforo sąsiaurio.
Achaia	67°	47°30′	Kaimas	Juodosios jūros (Pontos Euxeinos) šiaurinės dalies taškas į rytus nuo Bosforo sąsiaurio.
Cercetidis sinus	67°30′	47°0′	Įlanka	Juodosios jūros (Pontos Euxeinos) šiaurinės dalies taškas į rytus nuo Bosforo sąsiaurio.
Tazus (Lazus?)	68°	47°30′	Miestas	Juodosios jūros (Pontos Euxeinos) šiaurinės dalies taškas į rytus nuo Bosforo sąsiaurio.
Toretica rupes	68°	47°	Iškyšulys	Juodosios jūros (Pontos Euxeinos) šiaurinės dalies taškas į rytus nuo Bosforo sąsiaurio.
Ampsalis	68°30′	47°15′	Miestas	Juodosios jūros (Pontos Euxeinos) šiaurinės dalies taškas į rytus nuo Bosforo sąsiaurio.
Burcae fluvii ostia	69°	47°15′	Upės žiotys	Juodosios jūros (Pontos Euxeinos) šiaurinės dalies taškas į rytus nuo Bosforo sąsiaurio.
Oinanthia	69°40′	47°15′	Miestas	Juodosios jūros (Pontos Euxeinos) šiaurinės dalies taškas į rytus nuo Bosforo sąsiaurio.
Thessyris fluvii ostia	69°40′	47°	Upės žiotys	Juodosios jūros (Pontos Euxeinos) šiaurinės dalies taškas į rytus nuo Bosforo sąsiaurio.

VIETOVĖ (LOTYNŲ KALBA)	ILGUMA	PLATUMA	KOMENTARAS	PASTABOS
Karteron Teichos	70°	46°50′	Miestas	Juodosios jūros (Pontos Euxeinos) šiaurinės dalies taškas į rytus nuo Bosforo sąsiaurio.
Coracis fluvii ostia	70°30′	47°	Upės žiotys	Juodosios jūros (Pontos Euxeinos) šiaurinės dalies taškas į rytus nuo Bosforo sąsiaurio. Nuo šios upės žiočių tiesiama linija iki Kaukazo (75°; 47°) kalno ir ji skiria Azijos Sarmatiją nuo Kolchidės.
Sarmatiae Asianae in latere Colchidis terminus	75°	47°	Vietovė	Piečiausias azijinės Sarmatijos taškas. Šis taškas yra Kaukazo kalnuose.
Sarmaticae portae	77°	47°	Vietovė	Kalnų perėja.
Soanae fluvii ostia	86°	47°	Upės žiotys	Įteka į Kaspijos jūrą.
Alontae fluvii ostia	86°30′	47°40′	Upės žiotys	Įteka į Kaspijos jūrą.
Udonis fluvii ostia	87°	48°20	Upės žiotys	Įteka į Kaspijos jūrą.
Rha fluvii ostia	87°30′	48°50′	Upės žiotys	Įteka į Kaspijos jūrą.
Rha	85°	54°	Upės posūkis	Rha upės posūkis, kuris 85-ojoje ilgumoje skiria Azijos Sarmatiją nuo Skitijos.
Rha	74°	56°	Upės posūkis	Rha upės posūkis, kuris yra arti Tanajo posūkio (alkūnės).
Confluens duorum fluviorum qui ex montibus Hyperboreis decurrunt	79°	58°30	Upių santaka	Dviejų bevardžių upių santaka, kurios abi išteka iš Hiperborėjų kalnų.
Fontes fluvii Occidentalis	70°	61°	Upės ištakos	Vakarinės upės ištakos Hiperborėjų kalnuose.
Fontes fluvii Orientalis	90°	61°	Upės ištakos	Rytinės upės ištakos Hiperborėjų kalnuose.
Hippici montes	74°	54°	Kalnai	Hipėjų kalnų vakarinis taškas.
Hippici montes	81°	52°°	Kalnai	Hipėjų kalnų rytinis taškas.
Ceraunii montes	82°30′	49°30′	Kalnai	Keraunų kalnų vakarinis taškas.
Ceraunii montes	84°	52°	Kalnai	Keraunų kalnų rytinis taškas.
Corax mons	69°	48°	Kalnas	Korako kalnas vakaruose užbaigia Kaukazo kalnus.
Caucasii montes	75°	48°	Kalnas	Kaukazo kalnų tęsinys į rytus. Šiauriausias Kaukazo taškas, vėliau Ptolemėjas jį mini kaip Halmia miesto vietą Kaukazo kalnyne.
Caucasii montes	85°	48°	Kalnas	Kaukazo kalnų pabaiga rytuose.
Alexandri columnae	80°	51°30′	Vietovė	Netoli Hipėjų kalnų.
Sarmaticae portae	81°	48°30′	Vietovė	Aukščiau Kaukazo kalnų.
Albaniae portae	80°	47°	Vietovė	Yra Azijos Sarmatiją nuo Albanijos skiriančioje linijoje.
Exapolis	72°	55°40′	Miestas	Pirmasis miestas nuo Tanajo posūkio (alkūnės) į pietus Meotidės link.
Navaris	70°	55°	Miestas	Antrasis miestas nuo Tanajo posūkio (alkūnės) į pietus Meotidės link.
Azaraba	70°	50°30′	Miestas	Miestas prie mažojo Rambito.
Auchis	70°40′	49°40′	Miestas	Miestas prie Psačio upės.
Scopelus	68°	48°	Miestas	Miestas palei Vardanos upę.
Suruba	72°	48°20′	Miestas	Miestas palei Vardanos upę.
Corusia	73°40′	48°30′	Miestas	Miestas palei Vardanos upę.
Ebriapa	75°20′	48°30′	Miestas	Miestas palei Vardanos upę.
Seraka	77°	48°40′	Miestas	Miestas palei Vardanos upę.
Cucunda	70°	47°45′	Miestas	Miestas palei Burkos upę.
Batrache	71°	47°30′	Miestas	Miestas palei Tesirio upę.
Naana	73°30′	47°15′	Miestas	Miestas palei Korako upę.
Abunis	73°	48°	Miestas	Miestas Kaukazo kalnyne.
Nasunia	74°	48°	Miestas	Miestas Kaukazo kalnyne.
Halmia	75°	48°	Miestas	Miestas Kaukazo kalnyne. Yra šiauriausias kalnyno taškas. Ptolemėjo nurodytas du kartus. Pirmą kartą kaip kalnyno šiaurinė riba, kitą kartą su tomis pačiomis koordinatėmis kaip Halmia miestas Kaukazo kalnyne.

VIETOVĖ (LOTYNŲ KALBA)	ILGUMA	PLATUMA	KOMENTARAS	PASTABOS
Rheni fluvii ostia	28°	54°	Upės žiotys	Įteka į Šiaurės jūrą.
Vidri fluvii ostia	27°30′	54°20′	Upės žiotys	Dabartinis Vecht'as.
Manarmanis portus	28°	54°45′	Uostas	Dabartinis de Marne.*
Amasii fluvii ostia	29°	55°	Upės žiotys	Dabartinis Ems'as.
Amasii fluvii fontes	32°	52°	Upės ištakos	Dabartinis Ems'as.
Visurgis fluvii ostia	31°	55°15′	Upės žiotys	Dabartinis Weser'is.
Visurgis fluvii fontes	34°	52°30′	Upės ištakos	Dabartinis Weser'is.
Albis fluvii ostia	31°	56°15′	Upės žiotys	Dabartinė Elbė.
Albis fluvii fontes	39°	50°	Upės ištakos	Dabartinė Elbė.
Post Albim prominentia	32°	56°50′	Iškyšulys	
Prominentia	35°	58°20′	Iškyšulys	
Prominentia	38°40′	58°20′	Iškyšulys	
Prominentia maxime borealis	40°15′	59°30′	Iškyšulys	Jutlandijos pusiasalio šiaurinis taškas.
Prima prominentia	39°20′	58°15′	Iškyšulys	Rytinis Jutlandijos pusiasalio krantas.
Proxima prominentia	37°	57°	Iškyšulys	
Littoris ad solis ortum inflexio	35°	56°	Vietovė	Kranto posūkis į rytus.
Chalusi fluvii ostia	37°	56°	Upės žiotys	
Suevi fluvii ostia	39°30′	56°	Upės žiotys	Dabartinė Swine.
Viadi fluvii ostia	42°30′	56°	Upės žiotys	Dabartinė Slupia.
Vistulae fluvii ostia	45°	56°	Upės žiotys	Dabartinė Vysla. Skiria Didžiąją Germaniją nuo Europos Sarmatijos.
Vistulae fluvii caput	44°	52°30′	Upės ištakos	Dabartinė Vysla. Ptolemėjo nurodomos ištakos.
Fons ignotus. Fons qui ab Vistula ad Occasum est et ad Albim fertur.	40°10′	52°40′	Upės ištakos	Bevardžio Vyslos intako pradžia: į vakarus nuo Vyslos, teka link Albio.
Danubii fluminis caput	30°	46°20′	Upės ištakos	Pradedama aprašinėti pietinė Germanijos riba. Dabartinis Dunojus. Šį tašką jungiant su Rhenus ištakų tašku, brėžiama siena tarp Didžiosios Germanijos ir Raetia et Vindelicia. Dunojus yra siena tarp Romos imperijos ir šiaurinių barbarų Didžiojoje Germanijoje.
Fluvii sine nomine ostia. Fluvius qui primus ex Germania decurrit et in Danubium influit.	32°	47°15′	Upės žiotys	Pirmoji upė, ištekanti Germanijoje ir įtekanti į Dunojų. Pavadinimas nenurodytas.
Aenus fluvii ostia	34°	47°20′	Upės žiotys	Dabartinis Inn'as. Ištakos į pietus nuo Dunojaus. Ši upė atskiria Raetia et Vindelicia nuo Noricum.
Fliuvii sine nomine ostia	36°	46°40′	Upės žiotys	Dabartinis Naarn'as. Išteka į šiaurę nuo Dunojaus esančioje Gabreta girioje.
Fliuvii sine nomine ostia	39°20	47°20′	Upės žiotys	Dabartinė Morava. Ištakos šiauriau Dunojaus, Luna girioje.
Inflexio Danubii ad meridiem	40°40′	47°50	Upės taškas	Dabartinis Dunojus. Nuo šio taško upė pasuka į pietus.
Narabonis fluvii ostia	41°	47°40′	Upės žiotys	Ištakos piečiau Dunojaus. Ši upė atskiria Pannonia Superior nuo Pannonia Inferior.
Inflexio prope Curtam	42°	47°	Vietovė	Dunojus suka į pietus ties Curta. Dunojaus vaga netoli tarp Szob ir Visegrad upių?
Inflexio prope Carpin	42°30′	48°	Vietovė	Dunojaus posūkis ties Carpin, labiausiai į šiaurę nutolęs taškas.
Sarmatici montes, pars Austrum	42°30′	48°30′	Kalnai	Pietinis Karpatų kalnų taškas.
Sarmatici montes, pars ad Septentriones	43°30′	50°30	Kalnai	Rytinis Germanijos kraštas baigiamas linija tarp minėtojo posūkio (230) ir virš jo esančių Sarmatų kalnų, kurių tolimiausia pietinė dalis yra 42 30 48 30, šiaurinė dalis – 43 30 50 30 ir linija tarp šių kalnų ir Vistulos ištakų, kurias nurodėme aukščiau. Paskui iki jūros pačia upe. Sarmatų kalnų šiaurinis taškas, kurį sujungus su Asciburgium mons rytiniu tašku brėžiama takoskyra tarp Didžiosios Germanijos ir Europos Sarmatijos. Dabartiniai Babia Góra vakarų Karpatuose.
Montes Alpii	29°	47°	Kalnai	Virš Dunojaus ištakų. Alpių kalnai. Dabartinis Kandel (Schwarzwald).
Montes Alpii	33°	48°30	Kalnai	Prie dabartinio Nordlingen.

VIETOVĖ (LOTYNŲ KALBA)	ILGUMA	PLATUMA	KOMENTARAS	PASTABOS
Montes Abnobaei	31°	49°	Kalnai	Dabartinis Katzenbuckel (Odenwald).
Montes Abnobaei	31°	52°	Kalnai	Dabartinis Eggegebirge.
Mons Melibocus	33°	52°30′	Kalnas	Žemiau Meliboko kalno yra Semano miškas. Dabartinis Broden.
Mons Melibocus	37°	52°30′	Kalnas	Dabartinis Mittelsächsisches Bergland.
Asciburgius mons	39°	52°	Kalnas	Dabartinis Studenec / Kaltenberg (Lauzitzer Gebirge).
Asciburgius mons	44°	52°30′	Kalnas	Dabartinis Heiligkreuzgebirge (Góry Świętokrzyskie).
Sudeti montes	34°	50°	Kalnai	Po jais yra Gabretos miškas. Tarp jų ir Sarmatų kalnų – Orcynijos brūzgynai. Sudetų kalnų vakarinis taškas. Dabartinis Döbraberg (Frankenwald).
Sudeti montes	40°	50°	Kalnai	Sudetų kalnų rytinis taškas. Dabartinis Oderské vrchy (Odergebirge).
Phleum	28°45′	54°45′	Miestas	Prie dabartinio Appingedam.
Siatutanda	29°20′	54°20′	Miestas	Prie dabartinio Lathen (Ems).
Tecelia	31°	55°15′	Miestas	Dabartinis Elfsleth-Hogenkamp. Klaida nurodant Visurgis žiočių koordinates.
Fabiranum	31°30′	55°20′	Miestas	Dabartinis Heldenschanze (prie Sievern).
Treva	33°	55°40′	Miestas	Dabartinis Bad Oldesloe.
Leufana	34°15′	54°40′	Miestas	Dabartinis Hitzacker.
Lirimeris	34°30′	55°30′	Miestas	Dabartinis Hagenow.
Marionis	34°30′	54°	Miestas	Prie dabartinio Schönberg (Mecklenburg).
Marionis altera	36°	55°50′	Miestas	Dabartinis Lalendorf.
Coenoenum	36°20	55°30′	Miestas	Prie dabartinio Waren.
Astuia	37°50′	55°30′	Miestas	Dabartinis Burg Stargard.
Alisus	37°50′	55°30′	Miestas	Prie dabartinio Temmen.
Laciburgium	39°	55°35′	Miestas	Prie dabartinio Ueckermünde.
Bunitium	39°30′	55°30′	Miestas	Dabartinis Lubieszewo / Lübsow.
Virunum	40°30′	55°	Miestas	Prie dabartinio Drawsko Pomorskie / Dramburg.
Viritium	41°	54°30′	Miestas	Prie dabartinio Czlopa / Schloppe.
Rugium	42°30′	55°40′	Miestas	Prie dabartinio Miastko / Rummelsburg.
Scurgum	43°	55°	Miestas	Prie dabartinio Chojnice / Konitz.
Ascaucalis	44°	54°15′	Miestas	Osielsk / prie dabartinio Bydgoszcz / Bromberg.
Asciburgium	27°30′	52°30′	Miestas	Dabartinis Moers / Asberg.
Nabalia	27°50′	53°15′	Miestas	Dabartinis Essen-Hinsel.
Mediolanium	28°10′	53°45′	Miestas	Dabartinis Borken.
Teuderium	29°20′	53°20′	Miestas	Prie dabartinio Beelen.
Bogadium	30°15′	52°	Miestas	Prie dabartinio Salzkotten.
Stereontium	31°	52°20′	Miestas	Prie dabartinio Bad Driburg.
Amasia	31°30′	51°30′	Miestas	Prie dabartinio Geismar (Fritzlar).
Munitium	31°40′	52°30′	Miestas	Dabartinis Hedemünden.
Tulifurdum	32°	54°	Miestas	Prie dabartinio Hannover.
Ascalingium	32°30′	53°45′	Miestas	Prie dabartinio Hildesheim.
Tulisurgium	32°40′	53°20′	Miestas	Prie dabartinio Braunschweig.
Pheugarum	32°40′	52°15′	Miestas	Prie dabartinio Osterode.
Canduum	33°	51°20′	Miestas	Prie dabartinio Eisenach.
Tropaea Drusi	33°45′	52°45′	Miestas	Prie dabartinio Halberstadt.
Luppia	34°30′	52°45′	Miestas	Prie dabartinio Bernburg (Saale).
Mesovium	35°30′	53°50	Miestas	Prie dabartinio Burg (prie Magdeburg).
Aregelia	36°30′	52°20′	Miestas	Prie dabartinio Leipzig.
Calaegia	37°30′	52°20′	Miestas	Prie dabartinio Riesa.
Lupfurdum	38°10	51°40′	Miestas	Prie dabartinio Dresden.

VIETOVĖ (LOTYNŲ KALBA)	ILGUMA	PLATUMA	KOMENTARAS	PASTABOS
Susudata	38°30′	53°50′	Miestas	Prie dabartinio Fürstenwalde.
Colancorum	39°	53°30′	Miestas	Prie dabartinio Kostrzyn / Küstrin.
Lugidunum	39°30′	52°30′	Miestas	Prie dabartinio Krossen.
Stragona	39°20′	51°40′	Miestas	Prie dabartinio Görlitz.
Limiosalaeum	41°	53°30′	Miestas	Prie dabartinio Sierakow.
Budorigum	41°	52°40′	Miestas	Prie dabartinio Glogow / Glogau.
Leucaristus	41°45′	52°40′	Miestas	Prie dabartinio Leszno.
Arsonium	43°30′	52°20′	Miestas	Prie dabartinio Ostrzeszow / Schildberg.
Calisia	43°45′	52°50′	Miestas	Dabartinis Kalisz.
Setidava	44°	53°30′	Miestas	Prie dabartinio Konin.
Alisum	28°	51°30′	Miestas	Prie dabartinio Bergisch-Gladbach.
Budoris	28°	51°	Miestas	Dabartinis Drachenfels (Siebengebirge).
Mattiacum	30°	50°50′	Miestas	Dabartinis Namheim.
Artaunum	30°10′	50°	Miestas	Dabartinis Friedberg.
Novaesium	31°30′	51°10	Miestas	Prie dabartinio Melsungen.
Melocabus	31°30′	50°40′	Miestas	Prie dabartinio Bad Hersfeld.
Gravionarium	31°30′	50°10′	Miestas	Prie dabartinio Schlüchtern.
Locoritum	51°30′	49°20′	Miestas	Dabartinis Lohr.
Segodunum	31°30′	49°	Miestas	Dabartinis Bad Wimpfen.
Devona	32°30′	48°45′	Miestas	Prie dabartinio Crallsheim.
Bergium	33°	49°30′	Miestas	Dabartinis Schwanberg (prie Kitzingen).
Menosgada	34°	49°30′	Miestas	Prie dabartinio Hallstadt.
Bicurgium	34°30′	51°15′	Miestas	Prie dabartinio Jena.
Marobudum	35°	49°	Miestas	Prie dabartinio Amberg.
Redintuinum	38°20′	50°30′	Miestas	Prie dabartinio Louny.
Nomisterium	39°	51°	Miestas	Prie dabartinio Lotomčrice.
Meliodunum	39°	49°	Miestas	Prie dabartinio Pisek.
Casurgis	39°15′	50°10′	Miestas	Prie dabartinio Prag.
Strevinta	39°15′	49°30′	Miestas	Prie dabartinio Hrimeždice.
Hegetmatia	39°40′	51°	Miestas	Prie dabartinio Mladá Boleslav
Budorgis	40°	50°30′	Miestas	Prie dabartinio Kolin.
Eburum	41°	49°30′	Miestas	Prie dabartinio Hrádek.
Arsiqua	41°	49°	Miestas	Prie dabartinio Mistelbach an der Zaya.
Parienna	42°	49°20′	Miestas	Prie dabartinio Breclav / Lundenburg.
Setovia	42°30′	50°	Miestas	Prie dabartinio Komorany.
Carrodunum	42°40′	51°30′	Miestas	Prie dabartinio Rýmatov.
Asanca	43°	50°20′	Miestas	Prie dabartinio Kojetin.
Tarodunum	28°20′	47°50′	Miestas	Dabartinis Riegel.
Arae Flaviae	30°40′	48°	Miestas	Dabartinis Rottweil.
Riusiava	31°	47°30′	Miestas	Dabartinis Heidengraben bei Grabenstetten.
Alcimoennis	32°30′	47°30′	Miestas	Dabartinis Brenz.
Cantioebis	32°40′	48°20′	Miestas	Dabartinis Aalen.
Bibacum	33°	48°	Miestas	Dabartinis Finnigen.
Brodentia	33°45′	48°	Miestas	Dabartinis Donauwörth.
Setuacotum	34°	48°20′	Miestas	Dabartinis Treuchtlingen.
Usbium	35°	47°	Miestas	Prie dabartinio Steyregg (prie Linz).
Abiluum	35°20′	47°20′	Miestas	Prie dabartinio Freistadt.
Furgisatis	36°	48°	Miestas	Prie dabartinio Ceské Budejovice.
Coridorgis	37°15′	48°30′	Miestas	Prie dabartinio Jiblava.
Medoslanium	38°	47°10′	Miestas	Prie dabartinio Korneuburg.

VIETOVĖ (LOTYNŲ KALBA)	ILGUMA	PLATUMA	KOMENTARAS	PASTABOS
Felicia	39°	48°30′	Miestas	Prie dabartinio Vyškov.
Eburodunum	39°	48°	Miestas	Dabartinis Brno / Brünn.
Anduaetium	40°30′	47°40′	Miestas	Prie dabartinio Andovce.
Celamantia	41°	47°40′	Miestas	Dabartinis Leányvár (bei Komárno). Sutampa su Arabon upės žiotimis.
Singone	41°30′	48°15′	Miestas	Prie dabartinio Sarovce.
Anabum	41°20′	47°30′	Miestas	Dabartinis Komarno.

*Lyginimas su dabartinėmis vietovėmis paimtas iš: Kleineberg A., Marx Ch., Knobloch E., Lelgemann D. *Germania und die Insel Thule. Die Entschlüsselung von Ptolemaios' „Atlas der Oikumene"*. 2 Aufgabe. Darmstadt: WBG, 2010. eBook (epub) ISBN 978-3-534-72179-5.

ŽEMĖLAPYJE ESANČIŲ SUTRUMPINIMŲ REIKŠMĖS

PTOLEMĖJO TEKSTAS	TRUMPINYS ŽEMĖLAPYJE	KOMENTARAS
fluvii ostia	fl. o.	Upės žiotys.
fluvii caput	fl. c.	Upės ištakos.
fluvii fontes	fl. f.	Upės ištakos.
fluvii flexio	fl. fl.	Upės lankas.
Principium Carpati montis	Carpati montis	Karpatų kalnų pradžia.
Isthmos Achillei cursus	Achillei cursus	„Achilo tako" sąsmauka.
Occidentale promotorium Achillei cursus	Achillei cursus	Vakarinis „Achilo tako" iškyšulio taškas.
Pars orientalis Achillei cursus (Misaris promotorium)	Misaris promotorium	Rytinis „Achilo tako" iškyšulio taškas.
Isthmi Tauricae Chersonesi fines	Isthmi Tauricae	Taurijos Chersoneso sąsmaukos pabaiga.
Tauricae Chersonesi fines in Byce palude	Byce palude	Sąsmaukos, atskiriančios Taurijos Chersonesą, šiaurinis taškas.
Arietis frons promontorium	Arietis	Iškyšulys „Avino kakta". Krymo pusiasalio pietinio kranto taškas.
Corax promontorium	Corax	Krymo pusiasalio pietinio kranto taškas.
Myrmecium promontorium	Myrmecium	Krymo pusiasalio rytinio kranto taškas.
Cimmerium promontorium	Cimmerium	Taškas rytiniame Meotidės jūros krante.
Sarmatiae Asianae in latere Colchidis terminus	Colchidis terminus	Piečiausias azijinės Sarmatijos taškas. Šis taškas yra Kaukazo kalnuose.
Confluens duorum fluviorum qui ex montibus Hyperboreis decurrunt	Confluens	Nežinomų upių santaka.
Fons ignotus. Fons qui ab Vistula ad Occasum est et ad Albim fertur	Fons ignotus	Bevardžio Vyslos intako pradžia: į vakarus nuo Vyslos, teka link Albio.

PTOLEMĖJO „GEOGRAFIJOS“ EUROPOS SARMATIJOS TAUTOS: DIDŽIOSIOS TAUTOS

Amaksobijai	Amaxobii
Basternai	Basternae
Jadzigai	Iazyges
Peukinai	Peucini
Roksolanai	Roxolani
Skitai alanai	Alani Scythae
Venedai	Venedae

PTOLEMĖJO „GEOGRAFIJOS“ EUROPOS SARMATIJOS TAUTOS: MAŽOSIOS TAUTOS

Agatirsai	Agathyrsi
Akibai	Acibi
Alanai	Alani
Amadokai	Amadoci
Anartofraktai	Anartophracti
Aorsai	Aorsi
Arsietai	Arsietae
Avarinai	Auarini
Bijesai	Biessi
Bodinai	Bodini
Burgionai	Burgiones
Boruskai	Borusci
Eksobigitai	Exobygitae
Finai	Phinni
Frugudionai	Phrugudiones
Galindai	Galindae
Gelonai	Gelones
Gevinai	Geuini
Gitonai	Gythones
Hipopodai	Hippopodes
Hosijai	Hossii
Hunai	Chuni
Idrai	Idrae
Ingilijonai	Ingylliones
Karbonai	Carbones
Kareotai	Careotae
Karijonai	Cariones
Karpijanai	Carpiani
Koistobokai	Coestoboci
Melanchlainai	Melanchlaeni
Naskai	Nasci
Navarai	Nauari
Oflonai	Ophlones
Ombronai	Ombrones
Osilai	Osili
Pagiritai	Pagyritae
Pijengitai	Piengitae
Reukanalai	Rheucanali
Sabokai	Saboci
Salai	Sali
Sargatijai	Sargatii
Savarai	Sauari
Sudinai	Sudini
Sulonai	Sulones
Stavanai	Stauani
Sturnai	Sturni
Tanaitai	Tanaitae
Transmontanai	Transmontani
Veltai	Veltae
Vibionai	Vibionae

PTOLEMĖJO „GEOGRAFIJOS“ DIDŽIOSIOS GERMANIJOS TAUTOS: DIDŽIOSIOS TAUTOS

Burguntai	Burguntae
Svebai angeilai	Suevi Angeili
Svebai semnonai	Suevi Semnones

PTOLEMĖJO „GEOGRAFIJOS“ DIDŽIOSIOS GERMANIJOS TAUTOS: MAŽOSIOS TAUTOS

Adrabaikampai	Adrabaecampi
Ailvajonai	Aeluaeones
Angrivarijai	Angriuarii
Avarpai	Avarpi
Baimai	Baemi
Bainochaimai	Baenochaemae
Bateinai	Bateini
Chaimai	Chaemae
Chairuskai	Chaerusci
Chaituorai	Chaetuori
Chalai	Chali
Charudai	Charudes
Chatai	Chattae
Dandutai	Danduti
Didieji brukterai	Bructeri maiores
Didieji kauchai	Cauchi maiores
Dulgumnijai	Dulgumnii
Farodeinai	Pharodeini
Frizijai	Frisii
Funduzijai	Fundusii
Inkrijonai	Incriones
Intvergai	Intuergi
Kalukonai	Calucones
Kamavai	Camavi
Karitnai	Caritni
Kasuarai	Casuari
Kimbrai	Cimbri
Kobandai	Cobandi
Kognai	Cogni
Korkontai	Corconti
Kurijonai	Curiones
Kvadai	Quadi
Lakobardai	Laccobardi
Langobardai	Langobardi
Lugai burai	Lugi Buri
Lugai didunai	Lugi Diduni
Lugai omanai	Lugi Omani
Markomanai	Marcomani
Marvingai	Maruingi
Mažieji brukterai	Bructeri minores
Mažieji kauchai	Cauchi minores
Nertereanai	Nertereani
Parmaikampai	Parmaecampi
Rakatai	Racatae
Rakatrijai	Rhacatriae
Rutiklėjai	Ruticlei
Sabalingijai	Sabalingii
Saksonai	Saxones
Seidinai	Seidini
Semnonai	Semnones
Sidonai	Sidones
Sigambrai	Sygambri
Sigulonai	Sigulones
Silingai	Silingae
Sudinai	Sudini
Svebai	Suevi
Svebai langobardai	Suevi Langobardi
Tenkterai	Tencteri
Teurijochaimai	Teuriochaemae
Teutonai	Teutones
Teutonoarai	Teutonoari
Tubantai	Tubanti
Turonai	Turoni
Vargionai	Vargiones
Varistai	Varistae
Virunai	Viruni
Visburgijai	Visburgii
Vispai	Vispi

LITERATŪRA

1. Åberg N. *Ostpreussen in der Völkerwanderuggszeit*. Uppsala, 1919.
2. Aleksandravičius E. *Karklo diegas. Lietuvių pasaulio istorija*. Vilnius, 2013.
3. Aleksandrowicz S. *Kartografia Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do połowy XVIII wieku*. Oficyna Wydawnicza Aspra, 2012.
4. Angela A. *Romos imperija. Kelionė paskui monetą*. Vilnius, 2013.
5. Angela A. *Viena diena senovės Romoje. Kasdienis gyvenimas, paslaptys ir įdomybės*. Vilnius, 2012.
6. Antoniewicz J., Kaczyński M., Okulicz J. Wyniki badań prowadzonych w 1956 roku na cmentarzysku kurhanowym w miejsc. Szwajcaria, pow. Suwałki. *Wiadomości Archeologiczne*, 1958, t. 25, s. 1–2, s. 22–57.
7. *Atlas Narodowy Polski*. Warszawa: GUGIK, 1995.
8. Baltramiejūnaitė D., Vengalis R. Tyrinėjimai Semeniškėse. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009 metais*. Vilnius, 2009, p. 98–105.
9. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. T. I. Vilnius, 1996.
10. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. T. II. Vilnius, 2001.
11. Banytė-Rowell R. A Roman Iron Age Warrior from Western Lithuanian Cemetery Baitai Grave 23. *Archaeologia Baltica*, 2007, t. 8, p. 183–194.
12. Banytė-Rowell R. Vakarų Lietuvos kapinynų laidosenos ypatumai vėlyvuoju romėniškuoju laikotarpiu. *Archaeologia Lituana*, 2001, t. 2, p. 29–47.
13. Baranauskas T. Aukštaitija XIII–XV amžiuje. *Aukštaičių tapatumo paieškos*. Kaunas, 2006.
14. Beresnevičius G. *Palemono mazgas. Palemono legendos periferinis turinys*. Vilnius, 2003.
15. Bertašius M. *Vidurio Lietuva VIII–XII a*. Kaunas, 2002.
16. Bitner-Wroblewska A. Elementy bałtyjskie w kulturze wielbarskiej. *Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim* (materiały z konferencji). T. II. Lublin, 1989, s. 161–177.
17. Bitner-Wróblewska A. Suwalscy „pacyfiści". Wpływ Gotów na obrządek pogrzebowy mieszkańców Suwalszczyzny w okresie wędrówek ludów? *Monumenta studia Gothica IV. Europa barbarica*. Lublin, 2004.
18. Bitner-Wróblewska A. Z badań nad ozdobami emaliowanymi w kulturze wielbarskiej. Na marginesie kolekcji starożytności Paula Schachta z Malborka. *Wiadomości Archeologiczne*, 1991–1992, t. LII, z. 2, s. 115–131.
19. Bliujienė A. Armed People of East and Southeast Lithuania in the Geocultural Context of the Migration Period. *Archaeologia Baltica*, 2013, t. 19, p. 145–168.

20. Bliujienė A. *Lietuvos priešistorės gintaras*. Vilnius, 2007.
21. Bliujienė A. Romėniškasis ir tautų kraustymosi laikotarpiai. *Lietuvos archeologija*. III tomas. Klaipėda, 2013.
22. Bliujienė A. Watershed between Eastern and Western Lithuania during the Early and Late Migration period. *Archaeologia Lituana*, 2006, t. 7, p. 123–143.
23. Bliujienė A., Butkus D. Armed Men and their Riding Horses as a Reflection of Warriors Hierarchy in Western Lithuania during the Roman Iron Age. *Archaeologia Baltica*, 2007, t. 8, p. 95–116.
24. Bliujienė A., Butkus D. Burials with Horses and Equestrian Equipment on the Lithuanian and Latvian Littorals and Hinterlands (from the Fifth to the Eighth Centuries). *Archaeologia Baltica*, 2009, t. 11, p. 149–163.
25. Bliujienė A., Curta F. Exotic Lands, Quixotic Friends: Eastern Lithuania and the Carpathian Basin in Late Antiquity and the Early Middle Ages (ad c 380 to c 620). *Medieval Archaeology*, 2011, vol. 55, p. 20–65.
26. Bliujienė A., Steponaitis V. Wealthy Horsemen in the Remote and Tenebrous Forests of East Lithuania during Migration Period. *Archaeologia Baltica*, 2009, t. 11, p. 185–205.
27. Buczek K. *The history of Polish cartography*. Wrocław–Warszawa–Kraków: Ossolineum, 1966.
28. Butėnas E. Sagtys iš Rytų Lietuvos pilkapių (tipai, paskirtis). *Lietuvos archeologija*, 1999, t. 18, p. 37–56.
29. Butrimas A. *Donkalnio ir Spigino mezolito–neolito kapinynai. Seniausi laidojimo paminklai Lietuvoje*. Vilnius, 2012.
30. *C. Plini Secundi Naturalis historiae libri XXXVII*. Vols. 1–5, ed. C. Mayhoff, Lipsiae, Teubner, 1892–1909.
31. Ciolek R. *Die Fundmunzen der romischen Zeit in Polen. Pommern*. Warszawa, 2007, 297 S., 7 karten, 12 tafeln.
32. Claudius Ptolemaeus. *Geographia*. Ed. Karl Müller. Paris, 1883.
33. Česnys G. V–VIII a. Lietuvos gyventojai antropologijos duomenimis. *Lietuvių etnogenezė*. Vilnius, 1987, p. 165–166.
34. Demereckas K. Svijanė – seniausia Klaipėdos praeities liudytoja. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 2005, t. 9, p. 184–193.
35. Dini P. U. *Aliletoescvr: linquistica baltica delle origini*. Books & Company, 2010.
36. Donderer M. *Die Mosaizisten der Antike und ihre wirtschaftliche und soziale Stellung: eine Quellenstudie*. Erlangen, 1989.
37. Dusburgietis P. *Prūsijos žemės kronika*. Vilnius, 2005.
38. Gaerte W. *Urgeschichte Ostpreussens*. Königsberg, 1929.

39. *Geomorfologia Polski. Niż Polski*. T. 2 (red. R. Galon). Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1972, s. 161–185.
40. Greimas A. J. *Apie dievus ir žmones. Lietuvių mitologijos studijos*. Chicago, 1979.
41. Grižas G., Bitner-Wróblewska A. Ceramika kultury bogaczewskiej z południowej Litwy. *Kultura bogaczewska w 20 lat poźniej*. Warszawa, 2007, s. 261–278.
42. Gudmantas K. Vėlyvųjų Lietuvos metraščių veikėjai ir jų prototipai: „romėnai". *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 18. Vilnius, 2005, p. 113–139.
43. Herodotas. *Istorija*. Vertė Jonas Dumčius. Vilnius, 1988.
44. Hoffmann M. Früheisenzeitliche Hügerlgräber in der westbaltischen Zone – das Problem ihrer Genese und Differenzierung. *Archaeologia Lituana*, 2001, t. 2, p. 5–21.
45. Jaskanis J. Kurhany typu rostołckiego. *Zeszyty naukowe uniwersytetu Jagiellonskiego. Prace archeologyczne*. Z. 22, nr. CCCCXXII. Kraków, 1976, s. 215–251.
46. Endzelīns J. *Latvijas PSR vietvārdi*. I daļa, 2. sējums K–O. Rīgā, 1961.
47. Engel C. *Vorgeschichte der altpreussischen Stämme*. Königsberg, 1935.
48. Jovaiša E. *Aisčiai. Kilmė*. T. 1. Vilnius, 2012.
49. Jovaiša E. Apavas iš Plinkaigalio kapinyno. *Kultūros barai*, 1978, Nr. 4, p. 62–63.
50. Jovaiša E. Baltų visuomenė ankstyvųjų viduramžių pradžioje (V–VI a.). *Istorija*, 2006, t. 64, p. 5–16.
51. Jovaiša E. Dangus baltų gyvenime. *Istorija*, 2002, t. 54, p. 3–16.
52. Jovaiša E. Dangus baltų gyvenime. *Lietuva iki Mindaugo*. Vilnius, 2003, p. 351–366.
53. Jovaiša E. Indoeuropiečiai ir baltai. *Lietuva iki Mindaugo*. Vilnius, 2003, p. 47–52.
54. Jovaiša E. Krašto priešistorė. *Tauragės kraštas. Istorija, kultūra, meno paminklai*. Vilnius, 2007.
55. Jovaiša E. Lauksvydų kapinynas. *Istorija*, 1984, t. 24, p. 129–130.
56. Jovaiša E. Plinkaigalio (Kėdainių raj.) kapinyno tyrinėjimai. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1976 ir 1977 metais*. Vilnius, 1978, p. 167–174.
57. Jovaiša E. Raudonėnai. *Mokslas ir gyvenimas*, 1976, Nr. 11, p. 37–38.
58. Jovaiša E. Raudonėnų kapinynas. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974 ir 1975 metais*. Vilnius, 1978, p. 51–55.
59. Jovaiša E. Senasis geležies amžius: paminklai ir kultūros. *Istorija*, 1997, t. 36, p. 48–65.
60. Jovaiša E. Skalvių istorijos šaltiniai: Vėluikių kapinynas. *Istorija*, 2007, t. 68, p. 3–20.
61. Jovaiša E., Markelevičius J. *Lietuvos TSR archeologijos paminklai ir jų apsauga*. Vilnius, 1976.

62. Juškaitis V. Žirgų kapai Rytų Lietuvos pilkapynuose vėlyvajame geležies amžiuje (IX–XII a.). *Archaeologia Lituana*, 2005, t. 6, p. 139–162.

63. Karaliūnas S. *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose*. II. Vilnius, 2005.

64. Kazakevičius V. Plinkaigalio kapinynas. *Lietuvos archeologija*. T. 10. Vilnius, 1993.

65. Kazakevičius V. Sėlių kapai Miškinių pilkapyje. *Lietuvos archeologija*, 2000, t. 20, p. 115–140.

66. Kleineberg A., Marx Ch., Knobloch E., Lelgemann D. *Germania und die Insel Thule. Die Entschlüsselung von Ptolemaios' „Atlas der Oikumene"*. 2 Aufgabe. Darmstadt: WBG, 2010. eBook (epub) ISBN 978-3-534-72179-5.

67. Klimka L. Lietuvos dangus: Saulė ir Mėnulis. *Lietuva iki Mindaugo*. Vilnius, 2003, p. 21–24.

68. Kolník T. Q. Atilius Primus – interprex centurio und negotiator. Eine bedeutende Grabinschrift aus dem 1 Jh. u. z. in Quadischen Limes-Vorland. *Acta Archaelogica Academiae Scientarium Hungaricae*, 1978, t. 30, S. 61–75.

69. Kondracki J. *Polska północno – wschodnia*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1972.

70. Kulakov V. Die Entstehung der Dolchmessern. *Archaeologia Lituana*, 2013, t. 14, p. 36–50.

71. Kulikauskas P. Nemunas padeda archeologams. *Mokslas ir gyvenimas*, 1958, Nr. 9, p. 19–22.

72. *Latvijas PSR archeologija*. Rīga, 1974.

73. *Latvijas senākā vēsture. 9. g. t. pr. Kr. – 1200 g.* Latvijas vēsture institūta apgāds. Riga, 2001.

74. *Lietuvių etnogenezė.* Red. R. Kulikauskienė, J. Jurginis, V. Mažiulis, A. Vanagas. Vilnius, 1987.

75. Luchtanas A. Ankstyvojo geležies amžiaus Kernavės kapinynas. *Lietuvos archeologija*, 1992, t. 9, p. 35–39.

76. Luchtanas A. *Kernavė – litewska Troja*. Warszawa, 2002.

77. Lukšaitė I. Johannesas Poliandras (1486-12-26–1541-04-29). *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. II, Vilnius, 2001, p. 167, 173.

78. Lukšaitė I. Paskutinieji sūduviai tremtiniai ir gintaras. *Mokslas ir gyvenimas*, 1990, Nr. 3 (389), p. 12, 18–19.

79. Malonaitis A. *Geležiniai siauraašmeniai kirviai Lietuvoje*. Vilnius, 2008.

80. Malonaitis A. Senovinė apeigų vieta Dauglaukyje. *Istorija*, 2000, t. 43, p. 8–18.

81. Merkevičius A., Remeikaitė L. Kurmaičių mikroregionas ankstyvajame ir senajame geležies amžiuje. *Lietuvos archeologija*, 2012, t. 38, p. 107–120.

82. Michelbertas M. *Akmenių ir Perkūniškės pilkapiai*. Vilnius, 2006.

83. Michelbertas M. *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Litauen*. Vilnius, 2001, 68 p. 10 Tafel. Beilage 1.
84. Michelbertas M. Emaliuota segė iš Lazdininkų, Kretingos r., kapinyno. *Iš baltų kultūros istorijos*. Vilnius, 2005, p. 57–62.
85. Michelbertas M. Kauno m. III–V amžių Romos monetų lobis. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*. A serija. 1966, t. 1, p. 49–57.
86. Michelbertas M. *Kuršių pilkapynas*. Vilnius, 2009.
87. Michelbertas M. *Lietuvos numizmatikos įvadas*. Vilnius, 1989.
88. Michelbertas M. *Paalksnių archeologijos paminklai*. Vilnius, 2011.
89. Michelbertas M. *Pajuosčio pilkapynas*. Vilnius, 2004.
90. Michelbertas M. Papildomi duomenys apie Romos monetų radinius Tarybų Lietuvos teritorijoje. *Istorija*, 1978, t. 18 (1), p. 83–93.
91. Michelbertas M. *Paprūdžiai. Žemaičių karinio elito kapinynas*. Vilnius, 2014.
92. Michelbertas M. *Paragaudžio pilkapynas*. Vilnius, 1997.
93. Michelbertas M. Pažarsčio pilkapiai. *Istorija*, 1989, t. 30, p. 3–23.
94. Michelbertas M. Pažarsčio (Prienų raj.) pilkapių tyrinėjimai 1975 metais. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974 ir 1975 metais*. Vilnius, 1978, p. 61–64.
95. Michelbertas M. Prekybiniai ryšiai su Romos imperija. *Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I–XIII a*. Vilnius, 1972, p. 5–125, 255–275.
96. Michelbertas M. Radiniai iš Bakšių (Alytaus rajonas) laidojimo paminklo. *Lietuvos archeologijos šaltiniai Sankt Peterburge*. Vilnius, 2011, p. 67–86.
97. Michelbertas M. Romėnų didiko ekspedicija gintarui pargabenti ir radiniai Lietuvoje. *Baltų archeologija*, 1995, Nr. 2 (5), p. 19.
98. Michelbertas M. Römische Münzen in der Gräberfeldern Litauens. *Archaeologia Baltica*, 1995, t. 1, p. 81–87.
99. Michelbertas M. Romos imperijos įtakos baltų genčių kultūrai klausimu. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*. A serija. 1965, t. 1, p. 47–67.
100. Michelbertas M. Romos monetos iš III–V a. Vaitiekūnų (Radviliškio raj.) pilkapyno. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*. A serija. 1984, t. 2, p. 39–44.
101. Michelbertas M. Romos monetų radiniai Lietuvos TSR teritorijoje. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*. A serija. 1961, t. 1, p. 19–36.
102. Michelbertas M. Saulažolių km. (Klaipėdos raj.) I–II amžių Romos monetų lobis. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*. A serija. 1964, t. 1, p. 53–62.
103. Michelbertas M. *Senasis geležies amžius Lietuvoje*. Vilnius, 1986.
104. Michelbertas M. Vidurinio geležies amžiaus kario kapas iš Paprūdžių. *Archaeologia Lituana*, 2008, t. 9, p. 41–56.

105. Moora H. *Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr*. I Teil: die Funde. Tartu–Dorpat, 1929.

106. Nakaitė L. Auksakalystės Lietuvoje iki XIII a. klausimu (2. Sidabro dirbinių geografija). *MADA*, 1968, t. 2 (27), p. 49–50.

107. Nowakowski W. *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Polen*. Band I. Masuren, Warszawa, 2001, 135 S., 9 Tafeln und Karte.

108. Nowakowski W. Od Galindai do Galinditae. Z badań nad pradziejami bałtyjskiego ludu z Pojezierza Mazurskiego. *Barbaricum*, 1995, t. 4. 105 s. + XXI tabl.

109. Piličiauskas G., Lavento M., Oinonen M., Grižas G. New 14C Dates of Neolithic and Early Metal Period Ceramics in Lithuania. *Radiocarbon*, 2011, vol. 53, Nr. 4 (in press).

110. *Ptolemaios Handbuch der Geographie*. 2 Teil. Herausgegeben von Alfred Stückelberger und Gerd Grasshoff. Schwabe Verlag Basel, 2006.

111. *Ptolemaios Handbuch der Geographie*. Ergänzungsband mir einer Edition des Kanons bedeutender Städte. Herausgegeben von Alfred Stückelberger und Florian Mittenhuber. Schwabe Verlag Basel, 2009.

112. Schnurbein S. von (Hg.). *Atlas der Vorgeschichte. Europa von den ersten Menschen bis Christi Geburt*. Stuttgart: Konrad Theiss Verlag GmbH, 2009.

113. Simon Grunau. *Preussische Chronik*. Herausgegeben von Dr. M. Perlbach. Band I. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1987.

114. Skvortsov K. N. The Formation Of A Sambian-Natangian Culture Patrimonial Elite In The Roman Period In The Context Of The Amber Trade. *Archaeologia Baltica*, 2012, t. 18, p. 189.

115. Šiaulinskas R. Naudvario kapinynas. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2002 metais*. Vilnius, 2005.

116. Šiaulinskas R. Naudvario kapinynas. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2003 metais*. Vilnius, 2005.

117. Šiaulinskas R. Naudvario kapinynas. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2004 metais*. Vilnius, 2006.

118. Šiaulinskas R. Naudvario kapinynas. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2005 metais*. Vilnius, 2007.

119. Šimėnas V. *Etnokultūriniai procesai Vakarų Lietuvoje pirmojo mūsų eros tūkstantmečio viduryje*. Vilnius, 2006.

120. Šimėnas V. Pajūrio, Nemuno žemupio ir Vidurio Lietuvos kapinynai I m. e. tūkstantmečio pirmoje pusėje. *Vidurio Lietuvos archeologija*. Vilnius, 1994.

121. Šimėnas V., Kulakovas V. *Užmirštieji prūsai. Archeologija, istorija, padavimai ir turistiniai maršrutai*. Vilnius, 1999.

122. Šnore E. *Kivtu kapulauks*. Rīga, 1987.

123. Tamulynas L. Naudvario kapinynas. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2001 metais*. Vilnius, 2002.

124. Tamulynas L. Strazdų, Ječiškių kapinynas: nauji duomenys apie laidoseną Nemuno žemupyje I tūkst. pr. Kr. ir romėniškajame laikotarpyje. *Archaeologia Lituana*, 2004, t. 5, p. 16–32.

125. Tautavičius A. Dniepro baltų genčių likimas. Archeologijos duomenys. *Lietuvių etnogenezė*. Vilnius, 1987, p. 144–145.

126. Tautavičius A. Taurapilio „kunigaikščio" kapas. *Lietuvos archeologija*, 1981, t. 2, p. 31.

127. Tautavičius A. *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.)*. Vilnius, 1996.

128. Tischler O. *Ostpreussische Altertümer*. Königsberg, 1902.

129. Urbanek H. *Die frühen Flachgräberfelder Ostpreußens*. Königsberg (Pr.) und Berlin: Ost-Europa-Verlag, 1941.

130. Vaitkevičienė D. Saulės sodai. *Liaudies kultūra*, 1997, Nr. 1, p. 27–35.

131. Vaitkevičienė D. *Ugnies metaforos. Lietuvių ir latvių mitologijos studija*. Vilnius, 2001.

132. Vaitkevičius V. Interpreting the East Lithuanian Barrow. *Interarchaeologia*, 1. Tartu–Riga–Vilnius, 2005, p. 71–84.

133. Vaitkevičius V. Vienos teorijos pėdsakais, arba mirusiųjų deginimo paprotys Lietuvoje. *Lietuvos archeologija*, 2005, t. 27, p. 49–58.

134. Vaitkunskienė L. Dėl žemaičių kilmės. *Žemaičių praeitis*. T. 1. Vilnius, 1990.

135. Vasks A. Izrakumi Rendā 2000. gadā. *Arheologu pētījumi Latvijā 2000. un 2001. gadā*. Rīga, 2002.

136. Vaškevičiūtė I. Baltai slavų apsuptyje. *Istorija*, 2007, t. 65, p. 3–11.

137. Vaškevičiūtė I. *Žiemgaliai*. Vilnius, 2004.

138. Vaškevičiūtė I., Bakanauskas J. A. Galvos dangos ir jos puošybos terminija. *Lietuvos archeologija*, 2008, t. 33, p. 187–202.

139. Vilcāne A. Latgaļu un sēlu kultūru mijiedarbība vēlaja dzelzs laikmetā. (9.-12.GS). *Rakstu krājums*. Nr. 11. *Pētījumu sēlu senatnē*. Rīga, 2006.

140. Vitkūnas M. Kada lietuviai pradėjo kautis raiti? *Lituanistica*, 2011, t. 57, Nr. 1 (83), p. 54–65.

141. Volkaitė-Kulikauskienė R. Apie vieną galvos papuošalą. *Lietuvos archeologija*, 1984, t. 3, p. 118–125.

142. Volkaitė-Kulikauskienė R. *Lietuva valstybės priešaušriu*. Vilnius, 2001.

143. Volkaitė-Kulikauskienė R. *Lietuviai IX–XII amžiais*. Vilnius, 1970.

144. Volkaitė-Kulikauskienė R. C. Lietuvių tautybės ištakos. 1. Archeologijos duomenys. *Lietuvių etnogenezė.* Red. R. Volkaitė-Kulikauskienė. Vilnius, 1987, p. 150–156.

145. Volkaitė-Kulikauskienė R. Linksmučių (Pakruojo raj., Šiaulių srit.) kapinyno 1948 m. tyrinėjimo duomenys. *Lietuvos istorijos instituto darbai.* T. 1. Vilnius, 1951.

146. Wahle E. (Vāle E.). Die Ausgrabungen in Rutzau und Bauske. *Pieminekļu valdes materiālu krājumi. Arhaioloģijas raksti*, vol. I/2. Rīga, 1928, s. 5–53.

147. Wielowiejski J. *Głowny szlak bursztynowy w czasach cesarstwa rzymskiego.* Wrocław–Warszawa–Krakow–Gdańsk, 1980.

148. Zaborski A. Cmentarzysko w Poszuszwiu w pow. i gub. Kowieńskiej. *Światowit* (Warszawa), 1905, t. 6, s. 145–148, lent. 6–11.

149. Zinkevičius Z. *Lietuviai. Praeities didybė ir sunykimas*. Vilnius, 2013.

150. Бажан И. А., Каргапольцев С. Ю. В-образные рифельные пряжки как хронологический индикатор синхронизации. *Краткие сообщения*, т. 198. Москва, 1989, с. 28–35.

151. Белявец В. Г. К изучению памятников Вельбарской культуры в Беларусии. *Nove materiały i interpretacje. Stan dyskusji na temat kultury Wielbarskiej*. Gdańsk, 2007.

152. Блажек В. Балтийские горизонты в восточночешской гидронимии? *Балто-славянские исследования. Сборник научных трудов*, т. XVII. Москва, 2006, с. 76–92.

153. Вашкявичюте И. Археологический комплекс Курмайчяй-Линксменай в фоне погребальных памятников южной Земгале. *Arheologija un etnografija*, 2010, t. 24, p. 125–133.

154. Волкайте-Куликаускене Р. К вопросу этнической принадлежности грунтовых могильников центральной Литвы I–VIII в.н.э. *Проблемы этногенеза и этнической истории балтов.* Вильнюс, 1985.

155. *Вялікі гістарычны атлас Беларусі*, т. 1. Мінск, 2009.

156. Граудонис Я. *Латвия в эпоху поздней бронзы и раннего железа*. Рига, 1967.

157. Зубов С. *Воинские миграции римского времени в Среднем Поволжье (I–III вв.).* Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing Gmbh & Co. Kg, 2011.

158. Йовайша Э. Мировозрение балтов по данным пространственного ориентирования и внутреннего устройства погребении центральной Литвы I–IV вв. *Vakarų baltų archeologija ir istorija*. Klaipėda, 1989, p. 92–107.

159. Йовайша Э. *Центральная Литва в I–IV вв. (на материалах погребальных памятников).* Киев, 1987.

160. Йовайша Е., Даканис Б. Новый тип грунтовых погребений в Литве. *Археологические открытия 1975 года*. Москва, 1976, с. 437.

161. Казакявичюс В. *Оружия балтских племен II–VIII веков на территории Литвы*. Вильнюс, 1988.

162. Клавдий Птолемей. Руководство по географии. *Античная география* (составитель М. С. Боднарский). Москва, 1953.

163. Корзухина Г. Ф. Предметы убора с выемчатыми эмалями V – первой половины VI в. н. э. в среднем Поднепровье. *Археология СССР. Свод археологических источников*. Е1–43. Ленинград, 1978.

164. Кропоткин В. В. *Клады римских монет на территории СССР*. Москва, 1961.

165. Кухаренко Ю. В. Волынская группа полей погребений и проблема т. наз. готско-гепидской культуры. *КСИА*, 1970, вып. 121, с. 57–58.

166. Латышев В. В. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе. Греческие писатели. Ч. I. *Вестник древней истории*, 1948, № 1–4.

167. Лухтан А. Грунтовой могильник латенской эпохи в Кярнаве. *Археология и история Пскова и Псковской земли,1989*. Псков, 1990, с. 70–72.

168. Лухтанас А. К вопросу об исчезновении культуры штрихованной керамики в бассейне Нерис (городища и селища в Кярнаве). *Archaeologia Lituana*, 2001, t. 2, p. 22–28.

169. Обломский А. М., Терпиловский Р. В. Предметы убора с выемчатыми эмалями на территории лесостепной зоны Восточной Европы. *Памятники киевской культуры в лесостепной зоне России (III – начало V в.н.э.)*. Москва, с. 113–141.

170. Полякова И. А. *Иоганн Полиандер (1487–1541): Гимн янтарю*. Калининград, 2012.

171. Ростовцев М. И. *Общество и хозяйство в Римской империи*. Т. I. Санкт-Петербург, 2000.

172. Рыбаков Б. А. *Геродотова Скифия. Историко-географический анализ*. Москва, 1979.

173. Седов В. В. Голядь. *Iš baltų kultūros istorijos*. Vilnius, 2000, p. 75–84.

174. Седов В. Латглы и кривичи. *Archaeologia Lituana*, 2003, t. 4, p. 143–151.

175. Седов В. В. *Славяне в древности*. Москва, 1994.

176. Таутавичюс А. Археологические исследования Института истории АН Лит. ССР в 1948–1967 гг. *20 лет. Археологические и этнографические экспедиции Института истории АН Литовской ССР (1948–1967)*. Вильнюс, 1968.

177. Топоров В. Н. Галинды в западной Европе. *Балто-славянские исследования 1982*. Москва, 1983, с. 129–132.

178. Хабургаев Г. А. *Этнонимия „Повести временных лет“ в связии с задачами реконсрукции восточнославянского глоттогенеза*. Москва, 1979.

179. Шкаренков П. П. Flavii Cassiodori vita ac iter: автор и риторическая традиция на рубеже античности и средневековья. *Вестник РГГУ.* № 9/08. Ежемесячный научный журнал. Серия „Литературоведение. Фольклористика“. Москва, 2008.

180. Шмидт Е. А. *Кривичи Смоленского Поднепровья и Подвинья (в свете археологических данных)*. Смоленск, 2012.

RODYKLĖS

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Adamonis Vilmantas 15, 22
Adamonytė Veronika 71
Adrianas 96, 100
Agrikola Georgijus (Agricola G.) 167
Akelaitis Gintautas 8
Alekna Darius 9, 103, 131, 133, 138, 140, 161, 180, 208, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 221, 223, 226, 227, 246, 250
Aleknienė Tatjana 9, 90, 133, 135, 246
Aleksandras Severas 98, 99, 100, 106, 244
Aleksandravičius Egidijus 76, 116
Amalarikas 216
Andžela Albertas (Angela A.) 88, 90, 99
Antanavičius Juozas 39, 62, 64
Antoninas Pijus 7, 96, 98, 99, 100, 106, 244
Ardoinas Diegas (Ardoino D.) 8, 167
Artūras 117
Astrauskas Audrius 39
Aurelianas 100
Aurifaberis Andreasas (Aurifaber A.) 167, 168

Bagužaitė-Talačkienė Sigita 91
Bakanauskas Jeffrey Artur 70
Balčiūnas Jonas 9
Baleniūnas Pranas 39
Baltramiejūnaitė Dovilė 44
Banytė-Rowell Rasa 24, 25, 232
Baranauskas Tomas 9, 98, 131, 133, 138, 140, 149, 155, 156, 158, 160, 189, 246
Bareikis Regimantas 9, 131, 132, 138, 140, 246
Baumgartas Johanas (Baumgart J.) 168
Becenbergeris Adalbertas (Bezzenberger A.) 32
Beliavecas Vadimas (Белявец В.) 51, 79, 240, 243
Beresnevičius Gintaras 89, 116, 244
Bertašius Mindaugas 64
Bitner-Vrublevska Ana (Bitner-Wróblewska A.) 12, 20, 21, 33, 45, 46, 48, 49, 50, 52, 53, 56, 238, 240
Blaževičius Povilas 9
Blažienė Grasilda 4, 8, 148, 186, 246
Blažinskaitė Dalia 4, 9
Bliujienė Audronė 40, 45, 46, 52, 91, 99, 107, 109, 205, 222, 232, 235, 249
Boecijus 218, 219
Borneris Kasparas (Borner C.) 167, 171
Brandenburgietis Albrechtas 171
Bretkūnas Jonas 167
Brutenis 222, 223, 234, 250
Bučekas Karolis (Buczek K.) 154
Būga Kazimieras 57, 60, 240, 241
Butėnas Eugenijus 62
Butrimas Adomas 4, 9, 15

Charonas 92, 104

Česnys Gintautas 76, 77, 192, 194
Česnulevičius Algimantas 9, 131, 132, 138, 140, 246
Čistiakova Marina 4, 9

Daugirdas Tadas 39

Demereckas Kęstutis 144, 145
Diadumenianas 100
Dinis Umbertas Pietras (Dini U. P.) 8, 166, 167, 168
Dionisas 157
Diuma Aleksandras (Dumas A.) 206
Domicianas 91, 98, 100, 107
Dondereris Michaelis (Donderer M.) 148
Dumezilis Georgas (Dumézil G.) 13
Dusburgietis Petras 166, 168, 169, 170, 171, 178

Elagabalas 100
Endzelynas Janis (Endzelins J.) 71
Engelis Karlas (Engel C.) 19, 20, 21, 29, 34, 238, 239
Erdelis Ištvanas (Erdélyi I.) 182

Faustina I Vyresnioji 96, 100, 112
Faustina II Jaunesnioji 98, 100
Filemonas 159

Gabriūnaitė Kazimiera 39
Galba 91, 93, 100, 112
Galienas 100
Ginteris Valdemaras (Ģinters V.) 16
Giobelis Severinas (Göbel S.) 168
Gordianas III 98, 99, 100, 259
Grauduonis Janis (Graudonis J., Граудонис Я.) 12, 16, 30
Greimas Julius Algirdas 13
Grižas Gytis 12, 18, 20, 21, 45, 52, 53, 56, 238, 253, 269
Grunau Simonas (Grunau S.) 167, 178, 222, 223, 232, 234, 235, 250, 251
Gudmantas Kęstutis 116

Hartknochas Kristupas 167
Hekatėjas 159
Herenija Etruscila 98, 100
Herenijus Etruskas 98, 100, 106
Hermanarikas 180, 234, 251
Herodotas 151, 157, 159, 162, 247
Holmsas Šerlokas 117
Hudas Robinas 117

Ipatijus 60

Jankevičienė Agota 61, 62, 64
Jaskonis Janas (Jaskanis J.) 12
Jėzus Kristus 145, 170, 233
Jonas I 219
Jonkus Gintautas 4, 9, 199, 200, 201, 202, 203, 206
Jordanas 180, 190, 208, 210, 216, 217, 218, 234
Jovaiša Eugenijus (Йовайша Э.) 4, 12, 13, 14, 15, 16, 16, 17, 18, 19, 24, 25, 26, 27, 31, 38, 39, 41, 42, 43, 45, 48, 50, 52, 53, 57, 59, 63, 67, 69, 73, 74, 77, 78, 80, 82, 84, 86, 92, 93, 95, 97, 101, 102, 109, 111, 114, 115, 117, 124, 131, 132, 138, 140, 146, 147, 153, 158, 160, 171, 184, 185, 187, 188, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 203, 206, 209, 215, 221, 224, 225, 229, 232, 234, 241, 246
Jovaišienė Giedrė 16, 17, 18
Julija Mamėja 98, 100
Julija Meza 98, 100
Julijonas 79, 83
Julijus Cezaris 217, 232
Jurginis Juozas 40
Juškaitis Vytautas 64

Kantigirda 170
Karakala 100
Karaliūnas Simas 7, 122, 151
Kasiodoras 8, 214, 217, 218, 219, 221, 222, 249
Kavaliauskas Antanas 39
Kazakevičius Vytautas 38, 39, 62, 70, 192, 193, 208, 209, 210
Kazanskaja Marija 8, 216

Kazanskienė Vanda 8, 216
Kazanskis Michailas (Казанский М.) 87, 122
Kazanskis Nikolajus (Казанский Н.) 8
Kazlauskaitė Liudvika 4, 9
Klapatauskas Juozas 9, 149
Klaudijus I 108
Klimka Libertas 9, 15
Kolnikas Titas (Kolník T.) 102, 103
Komodas 98, 99, 100, 106, 244
Konstancija II 100
Konstancijus I Chloras 98, 100
Konstancijus II 98, 100
Konstantinas 100
Kornelijus 215, 220
Korzuchina Galia (Корзухина Г.) 47, 48, 49, 53, 182
Krispina 98, 100
Ksenofontas Lampsakietis 159
Kulakovas Vladimiras (Кулаков В.) 21, 22, 227, 238
Kulikauskas Pranas 39, 205
Kulnytė Birutė 9
Kuncevičius Albinas 41
Kuncienė Ona 62
Kurila Laurynas 52, 62
Kurta Florina (Curta F.) 232, 235
Kvintas Atilijus I 99, 103, 105, 112

Labutienė Rasa 4, 9
Lavento Mika (Lavento M.) 18
Lavrentijus 60
Leščinskaitė Laura 20
Liudvikas 170
Luchtanas Aleksejus (Лухтанас А.) 41, 43, 46
Lucijus Elijus 100
Lucijus Veras 96, 100
Lucila 98, 100
Lukšaitė Ingė 166, 167, 174
Lukšytė Džiuginta 4, 9

Magnus Maksimus 100
Magnus Olaus 167
Makrinas 100
Maksiminas I 98, 99, 100, 244
Malecijus Jeronimas 167
Malonaitis Arvydas 9, 15, 63, 209
Maniušis Martynas 9
Marcija Otacilija Severa 100
Mardosa Jonas 9
Markas Aurelijus 7, 43, 96, 98, 99, 100, 244, 276
Markelevičius Juozas 12, 39
Matezijus Johanas (Mathesius J.) 168
Mazėtis Edmundas 9, 127, 131, 138, 140, 149, 246
Mazūras Kristijonas 9
Mažiulis Vytautas 40
Merkevičius Algimantas 24
Michelbertas Mykolas 8, 29, 39, 44, 45, 46, 49, 52, 53, 56, 78, 90, 91, 99, 103, 104, 107, 108, 109, 188, 205, 227, 232, 239
Miltakis Egidijus 223, 232
Miunsteris Sebastianas (Münster S.) 167

Nakaitė Laima 199
Neronas 79, 83, 89, 91, 92, 93, 98, 99, 100, 102, 107, 108, 118, 186, 243, 244, 245, 248
Nerva 98, 100, 107
Novakovskis Voicekas (Nowakowski W.) 32, 33, 56, 57, 91, 162, 182

Oblomskis Andrejus (Обломский А.) 47
Oinonenas Markas (Oinonen M.) 18
Ortelijus Abrahamas (Ortelius A.) 168, 170

Palemonas 89, 116, 117
Peukeris Kasparas (Peucer C.) 167

Piličiauskas Gytis 18
Pilypas Arabas 98, 99, 100, 106, 244
Pilypas I Arabas 100, 244
Pilypas II Sūnus 100
Plinijus Vyresnysis 92, 103, 106, 107, 112, 113, 159, 162, 171, 173, 244, 245, 247
Polianderis Johanas (Poliander J.) 164, 166, 167, 171, 174
Poviliūnas Virgilijus 170
Pretorijus Matas 167
Ptolemėjas 5, 7, 8, 9, 86, 90, 99, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 148, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 165, 166, 170, 175, 179, 227, 244, 245, 246, 247
Puodžiūnas Giedrius 105
Puzinas Jonas 26, 39

Radinis Arnis (Radiņš A.) 74
Remeikaitė Lijana 24
Rickevičiūtė Kristina 9, 39
Roduneris Markas (Roduner M.) 4, 9
Rodvulfas 217
Rotmanas Algimantas 9, 131, 132, 138, 140, 246
Ruzienė Audronė 4, 9, 61, 65

Sabina 96, 100
Sabinas Jurgis 167
Sarosijus 182
Sedovas Valentinas (Седов В.) 48, 49, 53, 58, 59, 69, 74, 76, 79, 86, 178, 180, 181, 186, 187, 243, 248, 249
Septimijus Severas 100
Silberšlagas Johanas (Silberschlag J.) 168
Simachas 218, 219
Skvorcovas Konstantinas (Скворцов К.) 91, 107
Spicynas Aleksandras (Спицын А.) 49
Spurijus 103
Steponaitis Valdas 40, 232, 235
Stokaras Jonas (Stockar J.) 168
Stoškus Kęstutis 9, 89, 119, 121, 163, 165, 175, 177, 189, 191, 213, 235
Strabonas 159, 161, 162, 247

Šiaulinskas Rytis 17, 31
Šimėnas Valdemaras 21, 22, 64, 65, 66, 83, 232, 238
Šimkūnaitė Eugenija 31
Škarenkovas Pavelas (Шкаренков П.) 219
Šmidtas Jevgenijus (Шмидт Е.) 54, 59, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 81, 83, 87, 181, 182, 241, 243
Šnurbainas fon Sygmaras (Schnurbein von S.) 42, 43, 184, 224
Štainas Kasparas (Stein C.) 168
Štiukelbergeris Alfredas (Stückelberger A.) 124, 132, 133
Šturmas Eduardas (Šturms E.) 16, 91
Šukevičius Vandalinas (Szukiewicz W.) 61, 62, 63

Tacitas 96, 107, 116, 122, 135, 162, 191, 245
Tamulynas Linas 9, 17, 30, 31, 33, 38, 91, 92
Tarasenka Petras 39
Tautavičienė Bronė 39
Tautavičius Adolfas 39, 40, 41, 50, 61, 62, 67, 70, 73, 208
Teodorikas Didysis 8, 186, 191, 205, 210, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 231, 234, 235, 249, 250, 251
Teodosijus I 100
Teodosijus II 100
Terpilovskis Rostislavas (Терпиловский Р.) 47
Timėjas 159
Titas 100
Toporovas Vladimiras (Топоров В.) 79, 103, 144, 176, 178, 179, 180, 183, 184, 187, 227, 229, 235, 243, 248, 249, 250

Trajanas 100
Trajanas Decijus 98, 100, 108
Trebonianas Galas 98, 100
Tretjakovas Piotras (Третьяков П.) 225
Tubelytė-Kriukelienė Laima 4, 9, 166, 171, 172, 228, 230, 231
Tučas Rolandas 38, 92

Udolfas Jurgenas (Udolph J.) 8, 145, 148, 246
Ulčinaitė Eugenija 167, 214, 215, 216, 219, 221, 223
Urbanavičius Vytautas 39
Urbanekas Hansas (Urbanek H.) 10, 12, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 30, 34, 50, 78, 238, 239, 240, 242
Užgalis Artūras 9, 11, 35, 37, 53, 55, 87, 211

Vaidevutis 222, 223, 250
Vaitkevičienė Daiva 13
Vaitkevičius Vykintas 4, 9, 36, 40, 45, 49, 50, 52, 53, 56, 57, 58, 188, 239, 240
Vaitkunskienė Laima 39, 208, 209
Valentianas III 98, 100
Valerianas 100
Vanagas Aleksandras 40
Varnas Algirdas 39
Vasiliauskas Ernestas 4, 9, 91
Vaškevičiūtė Ilona 9, 57, 60, 61, 70
Vėlius Norbertas 214, 216, 223
Venckūnienė Sigutė 4, 9, 25, 28
Vengalis Rokas 44
Vespasianas 91, 93, 100, 106
Vieloviejskis Ježis (Wielowiejski J.) 42, 96, 97, 184, 224
Vigandas Johanas (Wigand J.) 168
Vijūkas-Kojelavičius Albertas 76
Viktorinas 100
Vilichas Jodokusas (Willich J.) 167
Vitkūnas Manvydas 64
Volkaitė-Kulikauskienė Regina 38, 39, 40, 57, 70, 202, 204, 205, 209
Volongevičius Ryšardas (Wołągiewicz R.) 51
Volusianas 100

Zabiela Gintautas 40, 41
Zinkevičius Zigmas 187
Zubovas Sergejus (Зубов С.) 76

Abnobajų kalnai 135, 141, 142
Adrijos jūra 191, 210, 229, 235, 250, 251
Aismarės 19, 78
Akmenė 72
Akvilėja 42, 97
Akvinkas 42, 43, 97, 98, 107, 185, 186, 224, 245
Alano kalnas 124
Alanų kalnai 137, 148, 161
Albio upė 135, 141, 142, 143, 150
Alnos aukštupys 19
Alpės 11, 184, 224, 226
Alpių kalnai 135, 141
Altajus 62
Amadokų kalnai 141
Amalchijo upė 159
Amisijo upė 135, 141, 143
Anciškis 39
Anduliai 113
Anglija 233
Antalkiai 39
Apeninų pusiasalis 213, 229, 235, 249, 250, 251
Arsicua / Mistelbachas 145
Ascaucalis 145, 148, 246, 262, 279, 280, 298
Askiburgo kalnas 135, 142
Atlanto vandenynas 178
Aukštadvaris 39
Aukštaitija 189
Aukštkiemių kapinynas 107, 108, 113, 205
Austravija 171, 172
Azija 156, 161
Azijos Sarmatija 127, 131, 132, 143, 246
Azovo jūra 43, 134, 139, 229, 235, 250, 251

Babienta (Babięta) kapinynas 106
Bakšiai 44, 45, 53, 56, 186
Balcija / Bazilija 161
Baltarusija 36, 41, 45, 46, 49, 51, 55, 56, 67, 79, 89, 121, 165, 175, 181, 187, 189, 213, 235, 239, 240, 249
Baltijos jūra 7, 30, 42, 45, 46, 57, 73, 81, 90, 92, 98, 101, 106, 111, 113, 114, 122, 149, 152, 159, 162, 168, 174, 182, 184, 205, 208, 217, 224, 229, 238, 239, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 250
Banava (Bohnau) 113
Bancerovo-Tušemlios kultūra 8, 67, 68, 69, 73, 79, 80, 81, 82, 85, 86, 243, 258
Bandužiai 113
Bargłow Dworny 45
Barštyno (Bartoszyce) kapinynas 91
Barzdūnai 107
Baunonija 159
Bėčiūnai 72
Belostokas 51, 240
Belovežo giria 51, 240
Bendiklaukiai (Bendiglauken) 113
Beržai 39
Biržai 72
Bišofsburgas (Bischofsburg, Rėšliaus (Rößel) aps.) 22
Bizantija 214, 216, 218, 219, 226, 250
Bodino kalnas 124
Bogaczewo-Kula 45
Bogačevo kultūra 21, 33, 84, 85, 86, 112, 238, 245
Boldogas 99, 105
Boristeno upė 134
Borzna 26
Brestas 51
Brest-Trišino kapinynas 179
Brianskas 41

Briansko-Orlovo arealas 178, 180, 185, 248
Brūkšnuotosios keramikos kultūra 7, 8, 17, 18, 25, 30, 32, 33, 37, 41, 43, 45, 52, 56, 57, 59, 61, 64, 66, 67, 69, 73, 78, 80, 83, 84, 85, 86, 159, 162, 175, 239, 240, 241, 242, 247
Bugo upė 51, 52, 236

Calisia / Kalisz 145
Cegelnė 45
Centrinė Europa 205, 227, 229
Centrinė Lietuva 12, 13, 26, 29, 38, 40, 56, 59, 66, 194, 209, 238
Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų kultūra 12, 13, 25, 26, 27, 31, 32, 38, 39, 64, 74, 78, 114, 188, 238, 242, 249
Chaluso upė 135, 141, 143, 144, 150, 152, 154
Chesino upė 7, 124, 125, 134, 143, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 162, 246, 247, 261
Chrono upė 7, 124, 134, 143, 150, 151, 152, 154, 155, 162, 246, 247, 248, 261, 263, 278, 280

Černiachovas 58, 76
Černiachovo kultūra 52, 79, 179, 187, 188, 229, 243, 249
Černigovas 26, 71

Dakija 124, 134, 139, 180
Dancigas 172
Danubijaus (Dunojaus) upė 135, 142, 144
Dauglaukis 15, 24, 25, 31, 113
Dauguva 16, 47, 81, 96, 122, 151, 155, 156, 157, 162, 236, 246
Dembčino kultūra 45, 78, 80, 187, 229, 242, 249
Desnos upė 41, 47, 51, 74, 76, 79, 81, 86, 87, 175, 181, 186, 187, 188, 225, 240, 243, 249
Didžioji Germanija 127, 131, 132, 133, 135, 136, 138, 141, 142, 143, 144, 147, 148, 149, 152, 153, 156, 175, 246, 247
Didžiųjų Skomakų (Skomack Wielki) kapinynas 107
Didžprūdėliai 45, 56
Dieveniškės 49, 50
Djakovo kultūra 73, 85, 86
Dlužeko (Dłużec) kapinynas 114
Dniepro upė 11, 46, 47, 49, 56, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 73, 74, 78, 81, 175, 178, 181, 182, 185, 210, 240, 242
Dniepro-Dauguvos kultūra 45, 67, 73, 83, 85, 86, 159, 161, 247
Dniestro upė 52
Dono upė 134, 139, 144, 156, 157, 161, 162
Drevenca 19
Dulokaimio (Dollkeim, Kovrovo) kapinynas 107, 113
Dunojaus upė 40, 41, 52, 60, 79, 99, 103, 144, 182, 184, 186, 205, 221, 235, 236, 243, 246, 248, 251
Dusetos 11
Dvinos upė 47, 68, 69, 73, 74, 122, 181, 185

Eburodunum / Brno 145
Ėgliškiai 32, 34
Eiguliai 39
Eikotiškis 46, 53, 211
Eišiškės 62
Eitulionys 46
Elbės upė 79, 144, 184, 186, 188, 243, 248, 249
Elbingo upė 11
Elektrėnai 63
Estija 47, 96, 116
Europa 5, 9,40, 42, 73, 76, 79, 83,116, 127, 141, 142, 144, 155, 156, 159, 165, 177, 178, 179, 181, 182, 184, 189, 191, 192, 205, 209, 219, 222, 224, 226, 235, 243, 245, 246, 248, 251
Europos Sarmatija 7, 8, 123, 124, 126, 127, 131, 132, 133, 134, 136, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 148, 149, 151, 152, 155, 156, 160, 162, 243, 246, 248

Faneziečių salos 161
Felicia / Vyškov 145

Gabrietos miškas 135, 142
Gabulai (Mikališkis) 39
Gadai 159
Galija 79, 87, 143, 213, 216, 217, 219, 229, 235, 243, 249, 250, 251
Galinda 42, 47, 53, 56, 67, 84
Galisija 79, 87, 243
Gaujos upė 96, 122, 236
Gauten (Gauten) 113
Gdansko įlanka 145
Gelono tvirtovė 157
Geluva 39
Germanija 127, 133, 134, 135, 141, 143, 144, 145, 152, 246, 247
Geručiai 72
Girmava (Germau) 113
Gliaževas 41
Gotlandas 234, 235, 248, 251
Graibava (Greibau) 113
Graibyčiai (Grebieten) 113
Graužiniai 45
Griniūnai 39
Grunajki 112
Gubrė 19

Helvetų dykra 135, 141
Hirkanijos brūzgynai / miškai 135, 142

Ibutoniai 39
Ignalina 63
Ilmenio ežeras 11
Ispanija 87, 213, 229, 233, 235, 249, 251
Italija 8, 103, 210, 216, 217, 228, 229
Izraelis 169

Ječiškės 31, 32, 33
Juchnovo kultūra 83, 85, 159, 161, 175, 181, 247
Jungtinė Karalystė 117
Juodoji jūra 179, 182, 187, 226, 229, 249
Jūros upė 114
Jutlandija (Jutland, Jütland) 141, 143, 184, 248
Jutlandijos pusiasalis 42, 97

Kačerginė 39
Kairėnai 45, 46
Kalniškiai 39
Kaniūkai 39
Kapsėdė 113
Kapuja 107
Karaliaučius 164, 166, 167, 226
Karijeitų / Karijeičių (Corjeiten, Putilovo) kapinynas 113
Karmazinai 59
Karnuntas 42, 97, 98, 99, 102, 107, 145, 185, 224, 226, 245
Karpatai 42, 43, 96, 97, 98, 134, 178, 184, 185, 186, 224, 226, 235
Karpatų kalnas 125, 134, 136, 148
Kasbaraičiai 39
Kaugars kapinynas 91, 96
Kaukazas 161
Kaukazo kalnai 161
Kaunas 9, 25, 29, 39, 64, 90, 189, 211
Kėdainiai 39, 192, 199, 209
Kentžino (Kętrzyn) kapinynas 106
Kernavė 43, 107
Kiduliai 39
Kijevas 58, 73, 76, 83, 159, 243, 247
Kijevo kultūra 8, 46, 47, 80, 83, 86, 161, 243
Kimbrija 234, 251
Kimbrų pusiasalis 135, 141
Kimenava 170, 171

Kirpainiai (Kirpehnen) 113
Klaipėda 4, 9, 12, 13, 90, 107, 108, 109, 145, 151, 205, 222, 249
Klangiai 39
Kliazmos upė 59, 69, 73, 86, 236
Koločino kultūra 68, 82, 85
Konstantinopolis 100, 218, 219
Kosevo (Kosewo) kapinynas 106
Krasnyj Bor 89, 121, 165, 175, 189, 213, 235
Kriemala 39
Krieva 8, 71, 81, 82, 182, 243
Krievinio miškas 71, 72
Krievų laukas 72
Krikštoniai 205
Krymas 11
Krymo pusiasalis 234
Kronijus 159
Krūvandai 39
Kubanės stepės 162
Kulautuva 39, 113
Kurmaičiai 24, 107, 108, 113
Kuršių marios 151, 166
Kurviai (Corben) 113
Kutovo-Radost 51

Latgala 70, 71, 72
Latvija 12, 16, 24, 71, 74, 77, 78, 84, 91, 92, 95, 96, 98, 100, 104, 112, 113, 116, 122, 155, 159, 162, 238, 242, 244, 245, 247
Lauksvydai 24, 25, 39
Lauta (Laut) 113
Lazdijai 205
Lazdininkai 49, 113
Lėciaus (Giżycko) kapinynas 91
Lencija (Lentia) 42, 79, 97, 98, 107, 144, 184, 185, 224, 243, 245, 248
Lenkija 45, 46, 56, 66, 116
Lielupės baseinas 12, 16, 18, 30, 34, 238, 239
Lielupės upė 12, 122
Lietuva 3, 4, 8, 9, 11, 16, 24, 31, 33, 35, 40, 45, 51, 53, 55, 57, 58, 61, 62, 66, 72, 73, 74, 77, 78, 79, 84, 87, 89, 90, 91, 92, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 107, 109, 112, 113, 114, 116, 117, 119, 121, 122, 127, 155, 157, 159, 162, 163, 165, 171, 175, 177, 188, 189, 191, 192, 209, 211, 213, 226, 231, 235
Lietuvos Užnemunė 45, 64, 69, 74, 78, 186
Linksmučiai 204
Liubošicų kultūra 45, 80
Liva 19
Livonija 172
Lyda 62
Löbertshof 113
Lombardija 233
Lomnica 112
Londonas 117
Lumpėnų kapinynas 17, 31, 32
Lunos miškas 135, 142

Machari (Machary) kapinynas 106
Malborkas 46, 91, 112
March slėnis 145
Marvelė 37, 39, 64
Maskva 11, 59, 69, 73, 78, 79, 86, 116, 178, 180, 182, 185, 187, 236, 239, 242, 243, 248
Mazkatuži 91, 113
Mažrimaičiai 17, 31, 32
Medžionys 45, 87, 186
Meliboko kalnas 135, 142
Meotidės jūra 124, 134, 139, 161, 184, 229, 235, 248, 250
Mėžionys 45
Migonys 45
Moravijos vartai 145
Moravos upė 79, 243
Morimarusa 159

Moščino kultūra 45, 46, 60, 66, 67, 69, 73, 74, 78, 79, 80, 81, 82, 85, 86, 87, 161, 175, 178, 180, 181, 187, 240, 241, 242
Mozūrija 50, 91, 92, 95, 96, 98, 99, 100, 106, 112, 114, 116
Mozūrijos ežerynas 33, 34, 74, 86, 96, 174, 224
Mozūrijos Galinda 183, 185
Mozūrijos sritis 84

Naudvario kapinynas 12, 16, 17, 18, 29, 30, 31, 33, 238, 252
Navaron 141
Nemunėlio Radviliškis 72
Nemuno upė 24, 29, 31, 32, 33, 45, 51, 58, 69, 74, 77, 81, 86, 104, 116, 151, 155, 159, 162, 240, 241, 243, 246
Nemuno žemupio plokštinių kapinynų kultūra 34, 56, 74, 78, 84, 86, 114, 239, 242
Nendriniai 45, 56, 186
Neravai 59
Neries upė 29, 41, 58, 59, 63, 69, 74, 78, 81, 175, 185, 186, 242, 243
Netta 45
Neu-Lubonen kapinynas 17, 31
Nevėžio žemupys 114
Nida 145
Noriko provincija 103, 108, 122, 144, 175, 184, 185, 216, 224, 227, 229, 235, 236, 243, 246, 248, 250, 251
Norvegija 116, 156, 217, 233
Notanga 84
Novgorodas 59

Obeliai 63
Oderio upė 74, 79, 96, 144, 150, 154, 184, 186, 188, 243, 244, 248, 249
Ogubskas 222
Oionos 161
Okeanas 161, 190, 208, 213, 214, 215, 219, 220, 223, 226, 250
Okos upė 11, 45, 46, 47, 49, 69, 70, 73, 74, 78, 79, 81, 86, 161, 175, 180, 181, 182, 185, 186, 187, 236, 239, 242, 243
Olštynas 106
Oriolas 187

Pabaltijys 47, 71, 74, 155, 304
Pabarių pilkapiai 61, 62, 64, 65
Pabugė 45, 51, 69, 74, 79, 86, 179, 240, 243
Padauguvys 71
Padnieprė 46, 47, 48, 53, 57, 58, 59, 67, 68, 69, 70, 71, 74, 76, 81, 83, 86, 87, 178, 179, 181, 182, 186, 241
Padniestrė 179
Padubysys 39
Padunojė 8, 74, 103, 144, 175, 179, 213, 229, 232, 246, 249, 251
Padvariškiai 45
Padvinio ilgųjų pilkapių kultūra 67, 68, 241
Padvinys 59, 67, 69, 71, 74, 181, 241
Pakalniai 45
Pakrauglė 45, 186
Pakruojis 63, 72, 204
Palabyčiai (Pollwitten) 113
Palabyčių (Pollwitten, Rovnoje) kapinynas 91, 113
Palanga 113, 204
Pamarys 34, 42, 65, 74, 78, 91, 92, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 106, 112, 114, 116, 179, 185, 224, 229, 242, 244, 245, 246
Pamaskvys 178, 180, 183, 184, 185, 186, 248
Panevėžys 39
Pangesai 113
Panonija 43, 104, 107, 108, 216, 224, 229, 235, 236, 248, 250, 251
Paokys 178
Parapaniso upė 159
Parienna 145
Parteinių (Partheinen) kapinynas 107

Pasargės upė 19, 86, 187
Pašiliai 39
Paštuva 39
Pavirvytė 70
Pavyslys 58, 59, 74, 179
Pavolgis 76, 182
Pažarstis 12, 29, 34, 45, 56, 186
Penkovo kultūra 82
Pernarava 39
Pernu įlanka 151
Pernu upė 143, 151, 156, 162, 246
Peukų kalnai 134
Peukų (Peuke) kalnas 137
Pietryčių Lietuva 36, 49, 63, 64
Pilkapių kultūra 45, 77, 78, 84, 114, 157, 242
Pilviškės 45, 49, 56
Pilviškių pilkapynai 49
Pirėnai 79, 183, 184, 185, 186, 213, 229, 235, 243, 248, 249, 250, 251
Piseralas-Andrejevas 76
Piza 8
Plaučiškiai 63
Plinkaigalis 5, 38, 39, 41, 59, 191, 192, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 205, 206, 208, 209, 210, 231
Płociczno 45
Podboržė 62
Polesė 51, 69, 79, 86, 87, 175, 178, 186, 240, 242, 248
Polockas 59, 67, 69, 71, 72, 73, 74, 81, 87, 181, 243
Pomeranija 172
Požerė 70
Priegliaus upė 78, 84, 151, 171, 242
Pripetė 43, 45, 51, 69, 74, 79, 87, 175, 178, 179, 180, 184, 185, 186, 187, 188, 225, 240, 242, 248, 249
Pripetės aukštupys 43, 79, 186, 225, 242
Pryšmančių kapinynas 70, 108, 113
Protva 60, 178, 187
Prūsija 12, 18, 66, 166, 168, 169, 171, 173, 232, 233
Pskovas 59, 83, 243
Pskovo ilgųjų pilkapių kultūra 8, 74, 83, 243
Pševorsko kultūra 33, 45, 80, 125, 247
Pustnikas (Pustnick) 22, 24, 25

Raczki 45
Radastai-Aleknonys 45
Radikiai 39
Raganukalnis 16, 238
Ramučiai 72
Raudonėnai (Jurbarko raj.) 5, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 25, 26, 29, 31, 32, 34, 39, 238
Ravena 191, 205, 210, 212, 214, 216, 217, 219, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 233, 235, 249, 251
Recija 216
Reino upė 135, 141, 173
Ringelis (Ringels) 113
Ripėjų kalnai 134, 137, 157, 159, 161
Rygos įlanka 124
Rytų Europa 43, 47, 60, 76, 81, 87, 217, 250
Rytų Lietuva 5, 37, 40, 43, 45, 46, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 58, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 69, 72, 74, 78, 79, 80, 185, 186, 209
Rytų Lietuvos pilkapių kultūra 41, 43, 45, 46, 49, 50, 52, 53, 57, 58, 64, 65, 66, 69, 74, 77, 84, 85, 86, 175, 185, 187, 188, 239, 240, 241, 249
Rytų Prūsija 12, 18
Rokėnai 45
Roma 7, 76, 79, 83, 89, 90, 91, 92, 95, 96, 99, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 121, 122, 205, 216, 217, 218, 219, 224, 226, 232, 233, 244, 245, 249, 250
Rostovas 43
Rūdaičių kapinynas 108, 113
Rudesa 45
Rudiškės 119
Rudono upė 7, 124, 134, 143, 150, 151, 152, 154, 155, 162, 246, 247
Rupunioniai 39
Rusbėjos 159

Rusia 60, 71, 73
Rusija 8, 41, 49, 59, 61, 91, 171, 180, 187, 220, 222
Ruvnina Dolna (Równina Dolna) kapinynas 106, 112

San Marinas 230
Sankt Peterburgas 8, 44, 53, 61, 216
Santaka 45, 49, 56
Sargėnai 25, 26, 28, 29, 39
Sarmatija 124, 125, 133, 134, 136, 139, 143, 144, 148, 152, 154, 156, 162, 246, 247
Sarmatų kalnai 134
Sarmatų okeanas 7, 127, 133, 141, 143, 144, 155, 246
Seiliūnai 45, 46
Sėla 70
Semba 12, 18, 21, 22, 24, 29, 32, 42, 74, 84, 91, 92, 95, 96, 97, 98, 100, 107, 112, 113, 114, 116, 145, 162, 166, 167, 170, 171, 173, 179, 185, 187, 191, 205, 216, 223, 224, 226, 227, 234, 238, 244, 245, 249, 250, 251
Sembos-Notangos kultūra 45, 52, 69, 83, 84, 86, 91, 112, 155, 159, 245, 247
Semeniškės 43, 44, 45, 186
Senieji Trakai 226
Seredžius 39
Sicilija 213, 216, 229, 249, 250
Sirija 102
Sirvydai 63
Skandinavija 64, 184, 217, 218, 229, 248, 250
Skitija 157, 159, 184, 248
Skraitlaukiai (Schreitlacken) 113
Skudytai / Skudyčiai (Schuditten) 113
Slabadėlė 45
Slabodka 45, 56, 186
Slovakija 99, 105
Smolenskas 59, 67, 68, 69, 71, 73, 181
Smolensko ilgųjų pilkapių kultūra 8, 81, 181
Smolensko-Padnieprės ilgųjų pilkapių kultūra 71, 182
Smolensko-Polocko ilgųjų pilkapių kultūra 69, 71, 72, 74, 81, 181
Spicymiežo (Spicymierzo) kapinynas 33
Stanaičiai 45, 56, 186
Stragnų kapinynas 108, 113, 310
Strazdų kapinynas 17, 31, 32, 33, 310
Stungunas 47
Sudetai 178
Sudetų kalnai 135, 142
Sūduva 170, 171
Suomių įlanka 122, 124, 151
Suvalkai 49, 240
Svebo upė 135, 141, 143, 144, 150, 152
Szwajcaria 45

Šeperija (Friedrichswalde) 113
Šernai 91, 107, 113
Šiaurės Lietuva 70, 199
Šiaurės okeanas 159
Šilalė 204
Šilutė 107, 109, 205
Širvintos 63
Švenčionys 63
Šventoji 145

Tanaidės upė 134, 139
Tanajo upė 139, 144, 161
Tauragė 224
Tauragnai 52
Tauragnų ežeras 52
Taurapilis 40, 41, 52
Tenkytai / Tenkyčiai (Tenkieten) 113
Tiro upė 134
Trakai 63, 170
Trakininkai 17, 31, 32
Transilvanija 159
Trubčevskas 41
Tuchlin 45

Tulė 129, 132, 134, 144, 145, 156, 220
Tulūza 79, 87, 183, 185, 186, 229, 243, 250
Turovas 51
Turunto upė 7, 124, 134, 143, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 157, 162, 246, 247

Ugros upė 47, 73
Ukmergė 63
Ukraina 26, 47, 58, 71, 76, 86
Upytė 39
Uralas 43
Utena 9, 40, 63
Užnemunė 29, 34, 45, 56, 64, 69, 74, 78, 84, 85, 86, 104, 186, 239, 242, 248
Užnemunės kultūra 12, 21, 24, 69, 238

Vadongas 19
Vaitiekūnai 39, 90, 113
Vajuonis 52
Vakarų baltų pilkapių kultūra 12, 16, 18, 19, 24, 30, 32, 34, 52, 66, 77, 78, 83, 84, 239, 242
Vakarų Dvina 47, 68, 73, 122
Vakarų Europa 64, 78, 79, 89, 178, 187, 217, 227, 249, 243, 248
Vakarų Lietuva 46, 103, 104
Vakarų Lietuvos plokštinių kapinynų kultūra 24, 52, 83, 114
Vakarų Mozūrija 18, 20, 21, 24, 34, 78, 238, 239, 242
Vakarų Mozūrijos biritualinė kultūrinė sritis 34, 239
Varapniškės 45
Varenijos (Warengen) kapinynas 107, 113
Varmės aukštuma 154, 247
Vartūliškės 32
Veidinių urnų kultūra 30, 84
Veliuona 39
Venedų įlanka 122, 124, 125, 133, 134, 136, 137, 143, 144, 145, 148, 154, 162, 246, 247
Venedų kalnai 124, 125, 136, 144, 148, 154, 247, 248
Venedų okeanas 152, 247
Ventos upė 74, 151, 155, 162, 246
Verseka 45
Veršvai 29, 39, 107
Viadvos upė 135, 141, 143, 144
Videniškiai 163
Vidgiriai 41
Vidruso upė 143
Vidurio Europa 58, 66, 73, 182
Vidurio Lietuva 38, 40, 73, 188, 199, 209
Vidurio Lietuvos plokštinių kapinynų kultūra 38
Vielbarko kultūra 7, 8, 33, 36, 41, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 65, 67, 69, 73, 74, 78, 79, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 96, 159, 169, 175, 179, 185, 187, 229, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 247, 249
Vilkija 39
Vilkyčiai 205
Vilnius 3, 4, 7, 8, 9, 12, 13, 15, 16, 17, 19, 22, 25, 26, 29, 31, 38, 39, 40, 43, 44, 49, 50, 53, 57, 59, 61, 62, 63, 64, 69, 70, 73, 76, 77, 78, 79, 86, 90, 91, 99, 104, 107, 108, 109, 114, 116, 122, 124, 151, 157, 167, 169, 171, 174, 177, 180, 186, 187, 188, 191, 192, 194, 204, 205, 208, 209, 216, 217, 223, 224, 227, 229, 232, 234
Visėtiškės 63
Vistulos upė 124, 125, 126, 134, 135, 136, 141, 142, 143, 144, 145, 150, 151, 152, 154, 248
Visurgio upė 135, 141
Vyslos įlanka 122
Vyslos upė 7, 11, 18, 20, 21, 24, 34, 42, 49, 50, 74, 84, 86, 96, 97, 98, 113, 114, 122, 124, 125, 133, 134, 136, 144, 145, 150, 151, 152, 154, 155, 162, 179, 183, 184, 185, 187, 188, 191, 208, 224, 227, 229, 238, 240, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250
Vyškovo slėnis 145
Vltava 144, 184, 186, 188, 248, 249
Vokietija 124
Volgos upė 47, 59, 73, 156

Volynė 178, 179, 180, 248
Voropniškės 55
Vundenava 19

Zaya upė 145
Zapsė 45, 56, 186
Zarubincų kultūra 51, 83, 85, 86, 161, 177, 178, 179, 180, 181, 186, 187, 248
Zensburgas (Sensburg) 22
Ziedonė 16, 238, 252
Żywa Woda 45

Žadavainiai 35, 45
Žeimelis 72
Žeimena 52
Žeimenys 45
Žemaitija 64, 66, 70, 73, 104
Žiemgala 70, 72
Žviliai 204

ŽEMĖLAPIŲ RODYKLĖ

1:11 il.
Plokštiniai kapinynai vakarų mozūrų kultūrinės grupės erdvėje
Pagal H. Urbaneką, 1941
23 p.

1:15 il.
Plokštiniai kapai su akmeninėmis konstrukcijomis I tūkstm. pr. Kr. Rytų Baltijos areale
Pagal H. Urbaneką, 1941; J. Grauduonį, 1967; L. Tamulyną, 2004
30 p.

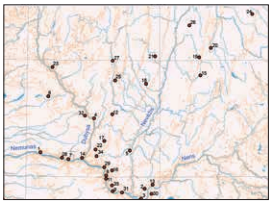

2:1 il.
I–V amžių Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų kultūros arealas
Sudarė E. Jovaiša, 2013
38 p.

2:2 il.
Vario, cinko kasyklos ir gintaro gavybos vietos Europoje (pagal Sygmarą fon Šnurbainą (Siegmar von Schnurbein (Hg.), 2009); Gintaro keliai pagal Ježį Vieloviejskį (Jerzy Wielowiejski, 1980)
Sudarė E. Jovaiša, 2013
42 p.

2:3 il.
Galindų-sūduvių su Vielbarko kultūros įtaka paminklai Lietuvos Užnemunėje ir Brūkšniuotosios keramikos kultūros teritorijoje Rytų Lietuvoje
Sudarė E. Jovaiša, 2013
44 p.

2:4 il.
Emaliuotų dirbinių ir B pavidalo sagčių paplitimas
Sudarė E. Jovaiša, 2013
48 p.

3:4 il.
Ketvirtoji aisčių migracijos banga ir jos etapai
Sudarė E. Jovaiša, 2013
68 p.

3:5 il.
Didžiosios aisčių migracijos bangos ir etapai
Sudarė E. Jovaiša, 2013
75 p.

3:6 il.
Vakarų ir rytų baltų pasaulis po Didžiosios aisčių migracijos I–V amžiuose
Sudarė E. Jovaiša, 2013
80 p.

3:7 il.
Vakarų ir rytų baltų pasaulis po Didžiosios aisčių migracijos VI–X amžiuose
Sudarė E. Jovaiša, 2013
82 p.

4:2 il.
Romos imperatorių Nerono, Galbos ir Vespasiano monetų radiniai
Sudarė E. Jovaiša, 2014
93 p.

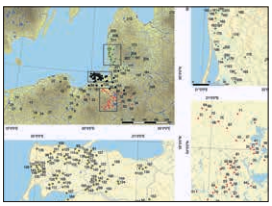

4:3 il.
Romos monetų paplitimas Pamario, Mozūrijos, Sembos, Lietuvos ir Latvijos laidojimo paminkluose
Sudarė E. Jovaiša, 2014
94–95 p.

4:4 il.
Gintaro keliai
Pagal J. Vieloviejskį, papildė E. Jovaišа, 2014
97 p.

4:8 il.
Romėniškų stalo indų paplitimas
Sudarė E. Jovaišа, 2014
108–109 p.

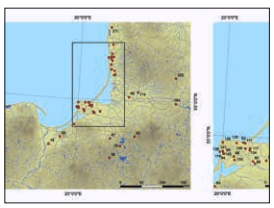

4:9 il.
Rytų Baltijos laidojimo paminklai, kuriuose rasta nuo 4-ių iki 201-os Romos imperijos monetos
Sudarė E. Jovaišа, 2014
110–111 p.

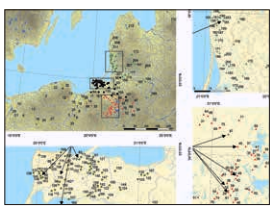

4:10 il.
Galimos aisčių pasaulio prekybos Romos dirbiniais faktorijos ir jų aptarnaujamos erdvės
Sudarė E. Jovaišа, 2014
115 p.

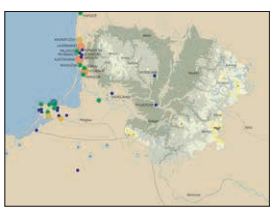

5:1 il.
Leidinyje „Ptolemaios Handbuch der Geographie“ paskelbtas Europos Sarmatijos žemėlapis
123 p.

5:2 il.
Ptolemėjo teksto lyginimas su leidinyje „Ptolemaios Handbuch der Geographie“ paskelbto Europos Sarmatijos žemėlapio duomenimis
126 p.

5:6 il.
Didžiosios Germanijos, Europos Sarmatijos ir Azijos Sarmatijos žemėlapis ir jų tautos pagal Ptolemėjo koordinates ir tautų aprašymus
Sudarė E. Jovaišа, D. Alekna, T. Baranauskas, R. Bareikis, A. Česnulevičius, E. Mazėtis, A. Rotmanas, 2014
130–131 p.

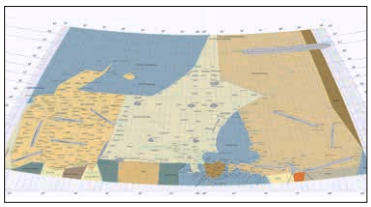

5:7 il.
Didžiosios Germanijos žemėlapis
Sudarė E. Jovaišа, D. Alekna, T. Baranauskas, R. Bareikis, A. Česnulevičius, E. Mazėtis, A. Rotmanas, 2014
138 p.

5:8 il.
Europos Sarmatijos žemėlapis
Sudarė E. Jovaišа, D. Alekna, T. Baranauskas, R. Bareikis, A. Česnulevičius, E. Mazėtis, A. Rotmanas, 2014
140 p.

5:9 il.
Europos Sarmatijos tautų aprašymo kartografinė analizė
Sudarė E. Jovaišа, 2014
146 p.

5:10 il.
Didžiosios Germanijos tautų aprašymo kartografinė analizė
Sudarė E. Jovaišа, 2014
147 p.

5:11 il.
Didžiosios Germanijos sudinai ir Gintaro kelio miestų lokalizacija Didžiojoje Germanijoje pagal A. Kleinebergą, K. Marksą, E. Knoblochą ir D. Lelgemaną
Sudarė E. Jovaišа, 2014
153 p.

5:13 il.
Ptolemėjo Didžioji Germanija ir Europos Sarmatija šiuolaikiniame žemėlapyje
Žemėlapio ir komentarų autorius T. Baranauskas, 2014
156 p.

5:14 il.
Atstumai tarp upių žiočių
Sudarė T. Baranauskas ir E. Jovaiša, 2014
158 p.

5:16 il.
Ptolemėjo Europos Sarmatijos tautos II a. pirmosios pusės archeologinių kultūrų žemėlapyje
Sudarė E. Jovaiša ir T. Baranauskas, 2014
160 p.

7:1 il.
Toponimo **galind-* paplitimas ir gotų migracijos schema
V. Toporovas, 1983
183 p.

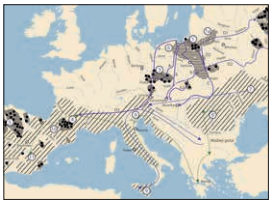

7:2 il.
Didžiosios aisčių migracijos galindų banga ir toponimo **galind-* paplitimas
Sudarė E. Jovaiša, 2014
185 p.

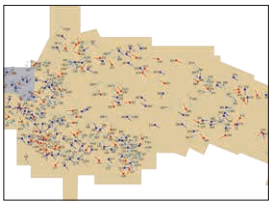

8:1 il.
Plinkaigalio plokštinis kapinynas. Nedegintų žmonių kapai. Pagal V. Kazakevičių, 1993.
Suskaitmenino E. Jovaiša, 2014
193 p.

9:1 il.
Teodoriko Didžiojo laikų rytų gotų imperijos sienos ir baltai
Sudarė E. Jovaiša, 2014
225 p.

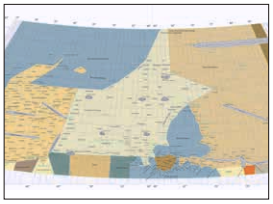

1 žemėlapis voke.
Didžiosios Germanijos, Europos Sarmatijos ir Azijos Sarmatijos žemėlapis ir jų tautos pagal Ptolemėjo koordinates ir tautų aprašymus
Sudarė E. Jovaiša, D. Alekna, T. Baranauskas, R. Bareikis, A. Česnulevičius, E. Mazėtis, A. Rotmanas, 2014

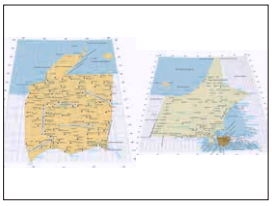

2 žemėlapis voke.
Didžiosios Germanijos ir Europos Sarmatijos žemėlapiai
Sudarė E. Jovaiša, D. Alekna, T. Baranauskas, R. Bareikis, A. Česnulevičius, E. Mazėtis, A. Rotmanas, 2014

ILIUSTRACIJŲ RODYKLĖ

1:1 il.
Raudonėnų kapai viršutinių akmenų eilėje po supustyto smėlio sluoksniu
E. Jovaiša, 1975
14 p.

1:2 il.
Raudonėnų 1 kapo dėžės akmenys virš pirminio žemės paviršiaus
E. Jovaiša, 1975
15 p.

1:3 il.
Raudonėnų 1 kapo triaukštė akmeninė dėžė
E. Jovaiša, 1975
15 p.

1:4 il.
Raudonėnų kapų planas
Dail. G. Jovaišienė, 1975
16 p.

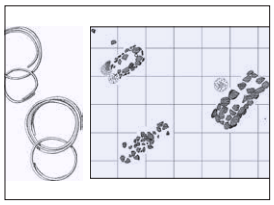

1:5 il.
Raudonėnų 3 kapo pjūvis
Dail. G. Jovaišienė, 1975
17 p.

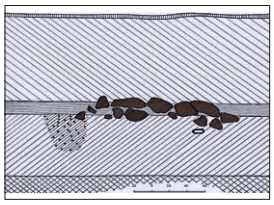

1:6 il.
Raudonėnų 3 kapo įkapės
E. Jovaiša, 1975
18 p.

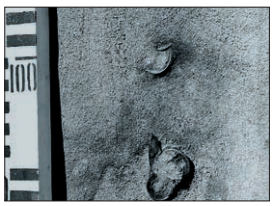

1:7 il.
Raudonėnų 1 kapo pjūvis
Dail. G. Jovaišienė, 1975
18 p.

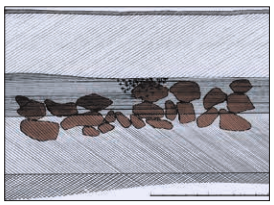

1:8 il.
Raudonėnų 1 kapo laužavietės ir stulpo vieta
E. Jovaiša, 1975
19 p.

1:9 il.
Raudonėnų 1 kapo statybos etapai
Dail. L. Leščinskaitė, 2013
20–21 p.

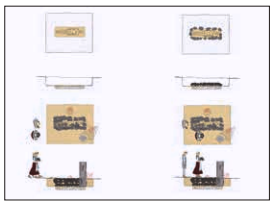

1:10 il.
Raudonėnų gyventojų laidojimo apeigos
Dail. V. Adamonis, 1984
22 p.

1:12a il.
Lauksvydų plokštinio kapinyno 20D kapo detalė
E. Jovaiša, 1978
24 p.

1:12b il.
Kepuraitės piešinys pagal Lauksvydų kapinyno 20D moters kapo medžiagą
Dail. S. Venckūnienė, 2013
25 p.

1:12c il.
Dvigubos kilpinės įvijos iš I tūkstm. pr. Kr. I pusės
Dail. S. Venckūnienė, 2013
25 p.

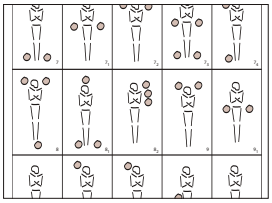

1:13 il.
Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų akmeninių konstrukcijų kapo dugne grupės ir pogrupiai
E. Jovaiša, 1987
27 p.

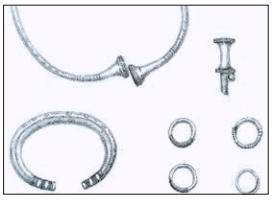

1:14 il.
Sargėnų kapinyno 13 moters kapo įkapės
Dail. S. Venckūnienė, 2013
28 p.

1:16 il.
Raudonėnų 1 kapas (I a. pirmoji pusė) ir Ėgliškių 1 pilkapio centrinio kapas (apie III a. pr. Kr.)
E. Jovaiša, 1975, E. Grigalavičienė, 1995
32 p.

2:5 il.
Dieveniškių pilkapis su stela
A. Tautavičiaus, 1951, V. Vaitkevičius, 2005
50 p.

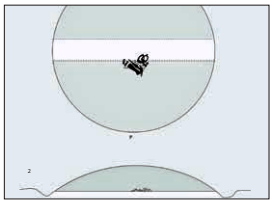

3:1 il.
Pabarės 1 pilkapio planas
Suskaitmenino E. Jovaiša, 2013
63 p.

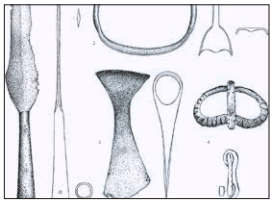

3:2 il.
Pabarių 1 pilkapio radiniai
Dail. A. Ruzienė, 2013
65 p.

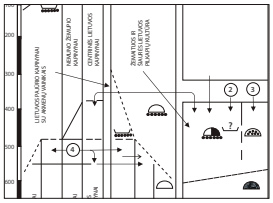

3:3 il.
Baltų etnogenezė
V. Šimėnas, 1994
66 p.

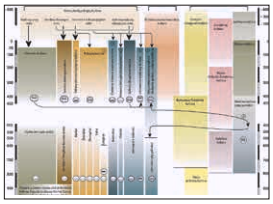

3:8 il.
Baltų etnogenezės modelis nuo I iki X amžiaus
Sudarė E. Jovaiša, 2013
84–85 p.

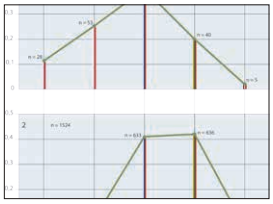

4:1 il.
Kapinynų su Romos monetomis skaičius (1) ir monetų skaičius (2) Pamario, Mozūrijos, Sembos, Lietuvos ir Latvijos laidojimo paminkluose
Sudarė E. Jovaiša, 2014
92 p.

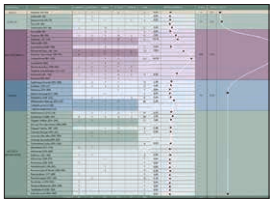

4:5 il.
Romos imperatorių monetų pasiskirstymas Rytų Baltijos regiono kapuose tarp 54 ir 445 metų
Sudarė E. Jovaiša, 2014
100–101 p.

4:6 il.
Romos imperatorių monetų pasiskirstymas tolygiais 20 metų laikotarpiais tarp 51 ir 450 metų
Sudarė E. Jovaiša, 2014
102 p.

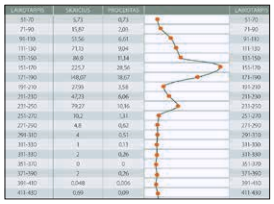

4:7 il.
Kvinto Atilijaus I antkapis Boldogo (Slovakija) bažnyčioje ir antkapio įrašas
G. Puodžiūno nuotrauka, 2010
104–105 p.

4:11 il.
Didžiosios aisčių migracijos greičio ir Romos pinigų plitimo greičio lyginimas
Sudarė E. Jovaiša, 2014
117 p.

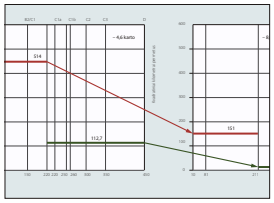

5:3 il.
Stebėtojas ir nuo jo vietos priklausantis apžvalgos laukas
127 p.

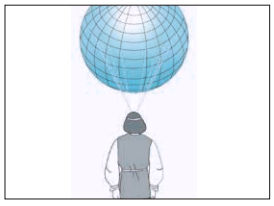

5:4 il.
Žemės rutulys plokštumoje pagal Ptolemėją
128 p.

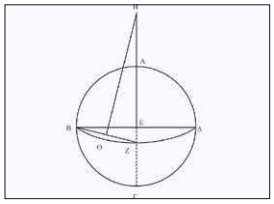

5:5 il.
Ptolemėjo koordinačių sistema
128 p.

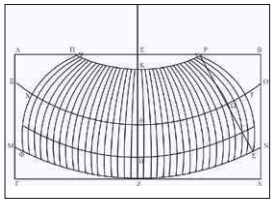

5:12 il.
Atstumai tarp Sarmatų okeano upių žiočių
Sudarė T. Baranauskas, 2014
154–155 p.

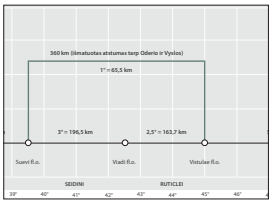

5:15 il.
Lokalizuojamos Europos Sarmatijos šiaurinės tautos.
Sudarė E. Jovaiša
159 p.

GENTYS	ETNOSAS	KALTŪRA	KOMENTARAI
Venedai	vakarų baltai	Velbarko-Iržitos-Dabų, Sembos-Notangos, Lietuvos pajūrio (Ni Nemuno)	
Galindai	vakarų baltai	Galindų	
Sudinai	vakarų baltai	Sūduvių-jotvingių	
Stavonai	rytų baltai	Brūkšniuotosios keramikos	
Veltai	vakarų baltai	Lietuvos ir Latvijos pajūrio gisotinių kapinynų	
Hesijai	Baltijos finai	Akmeninių kisimų / tarandų	
Karbonai	Baltijos finai	Akmeninių kisimų / tarandų	
Kanvotai	Baltijos finai	Akmeninių kisimų / tarandų	
Salai	vakarų baltai	Pilkapių	
Gelonai			Herodoto duomenys
Hipopodai			Pirmjau Vyresnysis duomenys
Melanchlainai			Herodoto duomenys

6:1 il.
„Jūsų dievai nori, ...“
Dail. L. Tubelytė-Kriukelienė, 2014
166 p.

6:2 il.
Gintaro žvejai pagal Abrahamo Ortelijaus leidinį
170 p.

6:3 il.
„Nuogi, apsiginklavę ilgomis dvidantėmis kartimis...“
Dail. L. Tubelytė-Kriukelienė, 2014
171 p.

6:4 il.
„Šita gentis visada užsispyrusi...“
Dail. L. Tubelytė-Kriukelienė, 2014
172 p.

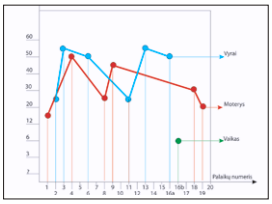

8:2 il.
Plinkaigalio kapinyno mirusiųjų amžiaus ir lyties tyrimo rezultatai
G. Česnys, 1977
194 p.

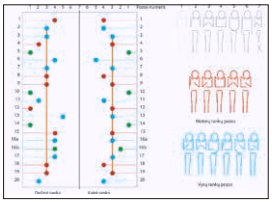

8:3 il.
Plinkaigalio kapinyno mirusiųjų rankų padėtys
E. Jovaiša, 2014
195 p.

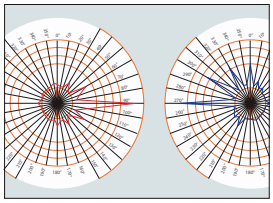

8:4 il.
Plinkaigalyje palaidotų moterų ir vyrų erdvinis orientavimas
E. Jovaiša, 2003
196 p.

8:5 il.
Plinkaigalio 6 kapo akmenų konstrukcija
E. Jovaiša, 2003
197 p.

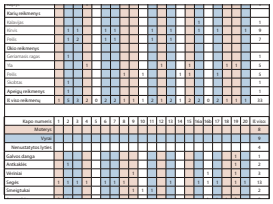

8:6 il.
1977 metais Plinkaigalyje rastų įkapių statistika
E. Jovaiša, 2013
198 p.

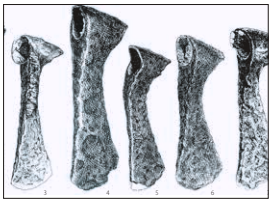

8:7 il.
Plinkaigalio kirviai
Dail. G. Jonkus, 1979
199 p.

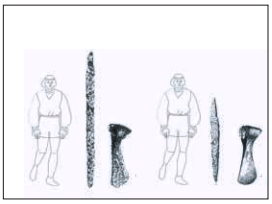

8:8 il.
Plinkaigalio karių ginkluotės komplektai
Dail. G. Jonkus, 1979, L. Leščinskaitė, 2011
200 p.

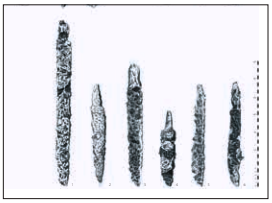

8:9 il.
Plinkaigalio siauraašmenis kalavijas ir kovos peiliai
Dail. G. Jonkus, 1979
200 p.

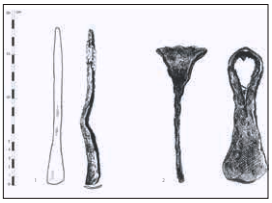

8:10 il.
Plinkaigalio skobtas ir moterų žemdirbių bei daržininkų įrankiai
Dail. G. Jonkus, 1979
201 p.

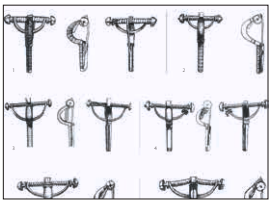

8:11 il.
Plinkaigalio segės
Dail. G. Jonkus, 1979
201 p.

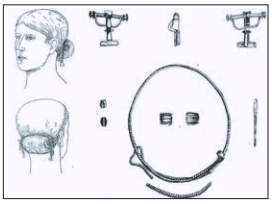

8:12 il.
Plinkaigalio 19 moters kapo radiniai
Dail. G. Jonkus, 1979, R. Volkaitė-Kulikauskienė, 1984
202 p.

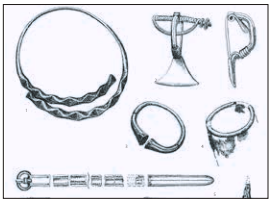

8:13 il.
Plinkaigalio 2 vyro kapo įkapės
Dail. G. Jonkus, 1977
203 p.

8:14 il.
Apavas pagal Plinkaigalio 2 vyro kapo radinius
Dail. G. Jonkus, 1977
206 p.

8:15 il.
Stilizuotas „saulės diskas“ iš Plinkaigalio 2 kapo
E. Jovaiša, 1977
206 p.

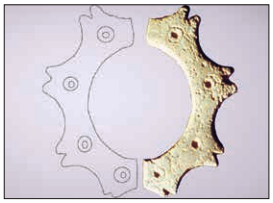

8:16 il.
Plinkaigalio 2 vyro kapas ir jo įkapių padėtis
E. Jovaiša, 2011
207 p.

9:2 il.
Teodoriko Didžiojo mauzoliejus Ravenoje (Italija)
Dail. L. Tubelytė-Kriukelienė, 2014
228 p.

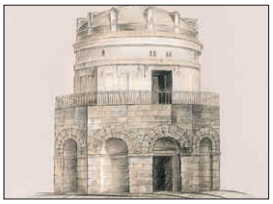

9:3 il.
Teodoriko Didžiojo laikų Ravenos dvaro dama
Dail. L. Tubelytė-Kriukelienė, 2014
230 p.

9:4 il.
Teodoriko Didžiojo laikų aukštaičių elito moteris
Dail. L. Tubelytė-Kriukelienė, 2014
231 p.

Eugenijus Jovaiša

Jo-275 *Aisčiai. Raida*. II knyga: monografija. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2014. 352 p., 87 iliustracijos (33 žemėlapiai, 54 paveikslai)

ISBN 978-9955-20-957-7

Antroji „Aisčių“ knyga „Raida“ tęsia aisčių (vakarų baltų) etninės istorijos tyrinėjimus. Juos galima jungti į kelias grupes. Ieškoma Didžiosios aisčių migracijos ištakų, nagrinėjama aisčių pasaulio sklaida į rytus ir aisčių indėlis formuojantis galindų-sūduvių-Vielbarko kultūrai Brūkšniuotosios keramikos kultūros teritorijoje. Modeliuojami galindų žygio į rytus keliai, galindų ir lietuvių santykis bei lietuvių atėjimo problemos. Keliami Gintaro kelio poveikio baltų visuomenei klausimai, – Gintaro traktas ir aisčių prekybinės aristokratijos formavimasis. Naujoviškai nuskamba Ptolemėjo „Geografijos“ tyrinėjimai siekiant nustatyti baltams priklausiusias Europos Sarmatijos tautas ir lokalizuoti Ptolemėjo minimas Rytų Baltijos upes. Daug dėmesio skiriama galindų žygio į vakarus keliams ir galindų bei gotų santykiams aptarti.

UDK 903/904(=17)

Specialioji redaktorė prof. dr. *Grasilda Blažienė*
Kalbos redaktorė *Dalia Blažinskaitė*

Dizainerė *Džiuginta Lukšytė*
Maketuotoja *Rasa Labutienė*
Dailininkai *Vilmantas Adamonis, Gintautas Jonkus, Giedrė Jovaišienė, Laura Leščinskaitė, Audronė Ruzienė, Laima Tubelytė-Kriukelienė, Sigutė Venckūnienė*
Fotografai *Giedrius Puodžiūnas, Kęstutis Stoškus, Artūras Užgalis*
Į anglų kalbą vertė *Liudvika Kazlauskaitė*
Į vokiečių kalbą vertė *Markus Roduner*
Į rusų kalbą vertė dr. *Marina Čistiakova*

Viršelyje:
Segė su raudono emalio inkrustacija, IV a. Rokėnai, Zarasų rajonas, Lietuva.
Vytauto Didžiojo karo muziejus. Inventoriaus numeris 658:1
Smeigtukas, lazdelinis. Šėtijai, XVII a. E. Ivanausko tyrinėjimai, 1998–1999.
SL. 605. 44 sp. l. Tir. 1000 egz. Užsak. Nr. 14-091
Išleido Lietuvos edukologijos universiteto leidykla
T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius
Tel. +370 5 233 3593, el. p. leidykla@leu.lt

Spausdino „Standartų spaustuvė“
S. Dariaus ir S. Girėno g. 39, Vilnius
www.standart.lt
Spausdinta ant „ARCTIC PAPER“ popieriaus
Arctic Volume Ivory 130 g/m^2 (knygos lankai)
Arctic Volume Ivory 150 g/m^2 (knygos priešlapiai)

Šioje knygoje aptariama Didžiosios aisčių migracijos galindiškoji banga buvo įspūdinga. Ji formavo rytinius ir vakarinius aisčius, kurių vaidmenį Rytų ir Vakarų Europos ankstyvojoje istorijoje sunku pervertinti. Manoma, kad senajame geležies amžiuje prasidėjusi galindų-sūduvių ir Vielbarko kultūros sklaida sukūrė naują kultūrą Rytų Lietuvoje. Ji susikūrė maždaug toje pat erdvėje, kurioje VI a. antrojoje pusėje įsikurs Lietuvių pilkapių kultūra. Todėl klausimas, ar galindiškoji banga yra tiesiogiai susijusi su lietuvių kilme, yra esminis. Naujais tyrinėjimais grindžiant lietuvių kilmės problemą, aiškėja, jog, galimas dalykas, senojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių kultūros žmonės savo galindišką kultūrą pernešė toli į rytus. Okos upės aplinkoje susikūrė Moščino kultūra, kurią tyrinėtojai vadina rytų galindų kultūra. VI a. antrojoje pusėje ir VII amžiuje rytų galindai patyrė avarų spaudimą ir įtikima, kad galėjo reemigruoti į Rytų Lietuvą atnešdami vadinamąją Lietuvių pilkapių kultūrą. Galindų migracija neapsiribojo rytais. Vakarų Europoje lokalizuojamos trys etnonimo **galind-* sankaupos. Jų migracijos daiktiniai ir rašytiniai šaltiniai, galindų santykių su gotais liudininkai, mažai tyrinėti, nors, galima sakyti, nuo I a. pabaigos susidaro galimybės, kad prieš Gintaro kelio pradžią Noriko Lencijoje, anapus Dunojaus, ėmė kurtis galindų kolonija. Gintaro kelio prekybinės visuomenės tyrinėjimai atveda prie minties, kad Baltijos pakrantėse ir baltų pasaulio gilumoje buvo baltų prekybininkų kontroliuojamų prekyviečių. Tokių prekyviečių galėjo būti ir Romos pasaulio prieigose – priešais romėnų miestus. Per šiuos galindus II amžiaus geografas Ptolemėjas galėjo gauti palyginti daug duomenų apie Baltijos jūros aplinkos upes ir tautas. Jo „Geografijos“ tyrinėjimai atskleidė daug naujų dalykų. Ptolemėjas sudinus mini du kartus. Vieną kartą – aprašydamas Europos Sarmatijos tautas, kitą – aprašydamas Didžiosios Germanijos tautas. Ir kaip tik anapus Dunojaus, artimoje romėnų kaimynystėje. Sudinų baltiška prigimtis iki šiol lyg ir nekelia didesnių abejonių. Kiti Ptolemėjo „Geografijos“ tyrimų rezultatai yra tokie pat įspūdingi. Galima konstatuoti, kad Chronas tapatintinas su Nemunu, Rudonas – su Venta, Turuntas – su Dauguva, o Chesinas – su Pernu. Be to, penkios Ptolemėjo lokalizuotos tautos – venedai, galindai, sudinai, veltai, salai – priklausė vakarų baltams, trys tautos – hosijai, karbonai, kareotai – Baltijos finams, o keturios tautos – stavanai, pagiritai, savarai, boruskai – rytų baltams.

Lietuvos edukologijos universiteto leidykla

9 789955 209577